

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ,
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ (ΕΔΚΑ)

Διδακτορική Διατριβή

**Η σύσταση και η διάλυση των συμβιώσεων στις χώρες του
ευρωπαϊκού νότου με έμφαση στην Ελλάδα, μια συγκριτική
ανάλυση**

Γιώργος Κοντογιάννης

Βόλος, 2022

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα Διατριβή εκπονήθηκε από εμένα και αντιπροσωπεύει τις δικές μου απόψεις. Έχω αναφέρει όλες τις πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της διατριβής. Τέλος, είμαι υπεύθυνος για την τήρηση του υφιστάμενου κώδικα δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ως προς την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων τρίτων και το αδίκημα της λογοκλοπής».

Γιώργος Σ. Κοντογιάννης

Μέλη Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής:

Βύρων Κοτζαμάνης: (επιβλέπων) αφ. Καθηγητής Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Μαρί-Νοέλ Ντυκέν: Καθηγήτρια Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής)

Κωνσταντίνος Ν. Ζαφείρης: Αναπλ. Καθηγητής Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής)

Κακλαμάνη Σταματίνα: Αναπλ. Καθηγήτρια, Τμήματος Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Γαβαλάς Βασίλειος: Αναπλ. Καθηγητής Τμήματος Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Πολύζος Σεραφείμ: Καθηγητής Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Γούσιος Δημήτριος: Καθηγητής Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται την εξέλιξη της σύστασης και της διάλυσης των συμβιώσεων μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο στον ευρωπαϊκό νότο και ειδικότερα στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό ελήφθησαν, όμως, υπόψη και οι αλλαγές των συμπεριφορών στη βόρεια, δυτική και κεντρική Ευρώπη, καθώς μετά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα τα πρότυπα συμπεριφοράς στο ευρωπαϊκό χώρο χαρακτηρίζονται από τάσεις σύγκλισης. Όσον αφορά στην Ελλάδα, εκτός από την ανάλυση των μεταπολεμικών τάσεων της πρωτο-γαμηλιότητας των γυναικών και των διαζυγίων (συγχρονική και διαγενεακή ανάλυση), εξετάσαμε επίσης τη γαμηλιότητα των ανδρών σε σχέση με αυτή των γυναικών, τις σχέσεις της γαμηλιότητας με την γονιμότητα, την πρωτο-γαμηλιότητα (συγχρονική ανάλυση) σε επίπεδο νομού, την εξέλιξη της εποχικότητας των γάμων, τους πολιτικούς γάμους, τους γάμους των μονίμων κατοίκων εξωτερικού στη χώρα μας και την εξέλιξη της ομογαμίας. Ταυτόχρονα, για να ερμηνευθούν οι αλλαγές που καταγράφονται στους δημογραφικούς δείκτες, εξετάστηκαν συνοπτικά και οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, νομικές, τεχνολογικές και ιατρικές εξελίξεις που έχουν λάβει χώρα στο δυτικό κόσμο τα τελευταία 70 έτη.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) και οι μέθοδοι ανάλυσης που αξιοποιήθηκαν εγγράφονται στην κλασσική γαλλική σχολή δημογραφικής ανάλυσης.

Από την ανάλυση και την επισκόπηση της βιβλιογραφίας προέκυψε ότι το πλαίσιο εντός του οποίου τα ζευγάρια συμβιώνουν και δημιουργούν οικογένειες έχει αλλάξει σημαντικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και έπειτα στον ευρωπαϊκό χώρο καθώς εάν η συμβίωση στο πλαίσιο ενός γάμου ήταν καθολική, το αυτό δεν ισχύει πλέον σήμερα. Ο γάμος επιλέγεται όλο και λιγότερο, ενώ όλο και περισσότερα ζευγάρια στις νεότερες γενεές προτιμούν τη συγκατοίκηση (θεσμοθετημένη ή μη) ως πλαίσιο συμβίωσης αλλά και απόκτησης απογόνων. Όσοι εμμένουν δε στην έγγαμη συμβίωση τελούν το γάμο τους σε όλο και μεγαλύτερη ηλικία, ενώ η λύση του δεν αποτελεί πλέον ένα περιθωριακό φαινόμενο. Οι αλλαγές αυτές που εκκινούν συνήθως από τις βόρειο-ευρωπαϊκές χώρες, διαχέονται προοδευτικά στη δυτική και κεντρική Ευρώπη και εν συνεχεία στον ευρωπαϊκό νότο.

Η χειραφέτηση των γυναικών και η μαζική είσοδός τους στην αγορά εργασίας, ο εκδημοκρατισμός της εκπαίδευσης, η σεξουαλική επανάσταση και οι αποτελεσματικότερες μέθοδοι αντισύλληψης, ως και η άνοδος του ατομικισμού και το αυξανόμενο ειδικό βάρος της ικανοποίησης των προσωπικών επιδιώξεων στο πλαίσιο των υλιστικών ανεπτυγμένων δυτικών κοινωνιών επέφεραν σημαντικές αλλαγές στις σχέσεις των δύο φύλων. Οι στόχοι και οι αναμονές των δυο εν δυνάμει εταίρων αλλάζουν ταχύτατα, καθιστώντας ταυτόχρονα την όποια μορφή συμβίωσης όλο και πιο εύθραυστη, ενώ ο νομοθέτης με τις παρεμβάσεις του άλλοτε προτρέπει και άλλοτε έπεται των αλλαγών αυτών.

Οι συμπεριφορές στο νότο (και επομένως και στην Ελλάδα), αν και με υστέρηση, συγκλίνουν με αυτές των χωρών της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης. Τα πρότυπα που άρχισαν να αναδύονται στο Βορρά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες διαχέονται ταχύτερα στην Ισπανία σε σχέση με τις άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου και αργότερα στην Ιταλία, ενώ μια μεγαλύτερη αδράνεια καταγράφεται στη χώρα μας. Παρόλα αυτά, η, στο πλαίσιο της διατριβής αυτής διαγενεακή ανάλυση των πρώτων γάμων των γυναικών και των διαζυγίων στη Ελλάδα αναδεικνύει τις σημαντικές διαφορές τόσο ανάμεσα στις γενεές γυναικών που γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 και σε αυτές που ήρθαν στον κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όσο και ανάμεσα στις κοορτές γάμων που τελέστηκαν ανάμεσα στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και στις κοορτές γάμων που έγιναν στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Ειδικότερα, μόνον το 6-8% των γυναικών των γενεών 1952-1958 παραμένουν

οριστικά άγαμες και ο πρώτος τους γάμος τελείται κατά μέσο όρο μεταξύ των 23,3 και των 23,5 ετών. Αντίθετα, η μέση ηλικία στον πρώτο γάμο των γυναικών της γενεάς του 1978 φαίνεται ότι έχει ανέλθει στα 28 έτη και $\frac{1}{4}$ γυναίκες της συγκεκριμένης γενεάς αναμένεται να μην παντρευτούν. Επιπλέον, μόλις το 1/10 των ζευγαριών των κοορτών γάμων που τελέστηκαν κατά τα έτη 1972-1975 λύνουν το γάμο τους και το πράττουν κατά μέσο όρο έπειτα από 14 περίπου έτη γάμου. Αντίθετα, η λύση του γάμου επέρχεται για το 20% των ζευγαριών των κοορτών 1986-1988 και αυτό συμβαίνει κατά μέσο όρο στα 15,5 έτη γάμου.

Τέλος, η παρούσα διατριβή, μια πρώτη προσπάθεια δημογραφικής ανάλυσης της σύστασης και διάλυσης των συμβιώσεων στη χώρα μας (αλλά και της ανάδειξης των σχέσεων ανάμεσα στην γαμηλιότητα και την γονιμότητα) δύναται να αποτελέσει το υπόβαθρο και το έναυσμα για την συνέχιση της διερεύνησης των φαινομένων αυτών στο πλαίσιο της ανάπτυξης της έρευνας στα πεδία της δημογραφίας και της κοινωνιολογίας της οικογένειας.

Λέξεις-κλειδιά: Σύσταση και διάλυση των εγγάμων συμβιώσεων, συγχρονική και διαγενεακή ανάλυση, Ελλάδα και Ευρώπη, μεταπολεμική περίοδος.

ABSTRACT

This thesis addresses post World War II partnership formation and dissolution in the European south with the emphasis being placed on Greece. Behavioural changes in the northern, western and central Europe were also taken into account, as behavioural convergence is observed in Europe after the first half of the 20th century. As far as Greece is concerned, the main focus is on the analysis of nuptiality and divortiality (cross-sectional and longitudinal analysis). Moreover, the relationship between nuptiality and fertility is examined, as well as the relations between male and female nuptiality. Furthermore, the primo-nuptiality at prefecture level (NUTS¹ III), the seasonality of marriages, the nuptiality by type of marriage (civil and religious), the marital patterns of non-residents and the evolution of marital homogamy are studied. Finally, the social, economic, political, legal, technological and medical developments that have taken place in the Western world in the last 70 years were considered so as to interpret the demographic indicators analysed.

The data used in this thesis come from the Hellenic Statistical Authority (ELSTAT) and the methods used for the analysis of the demographic phenomena derive from the French (classical) school of demography (demographic analysis).

It is evident from the results of the demographic analysis as well as from the overview of the existing international scientific literature that couple and family formation have changed dramatically since the middle of the 1960s in Europe. At that point in time marriage was chosen by the vast majority of people as the context for couple formation and childbearing, but subsequently an increasing number of couples prefer cohabitation to marriage. Besides, the mean age at first marriage and the frequency of the dissolution of marriages are increasing. These new behaviours, that were initially observed in the northern European countries, were subsequently adopted by the populations of the countries of the western and the central Europe and appeared late in the southern Europe.

Women's empowerment, their massive participation in the labour market, the democratisation of education, the sexual liberation, the contraceptive revolution and the rise of the individualism in the increasingly materialistic western societies have led to significant changes in the gender relations. There was a major transformation of the goals of the two partners and therefore partnership dissolution increased significantly. Rapid social change led to substantial alterations in family law, but in some cases the legislative alterations preceded behavioural change.

The new behavioural patterns emerged with delay in the European South. Spain converged rather quickly with the countries of the western Europe, while these cultural changes take place more slowly in Italy and especially Greece. The longitudinal analysis in Greece clarifies the changes in the nuptiality patterns between the generations of women born at the beginning of the 1950s and those born at the end of the 1970s. Additionally, it underlines the distinct marital dissolution patterns observed between the marriage cohorts of the beginning of the 1970s and those at the end of the 1980s. More specifically, while 92-94% of the women born between 1952 and 1958 got married and their mean age at first marriage was 23,3-23,5 years, only 75% of the women born in 1878 are to get married and their mean age at first marriage seems to be 28 years. Moreover, only 10% of the couples married between 1972 and 1975 divorce and their marriage is dissolved at an average of 14 years of marriage. In contrast, 20% of the couples married between 1986 and 1988 get divorced at an average of 15,5 years of marriage.

¹ Nomenclature Des Unités Territoriales Statistiques.

Lastly, this thesis consists a first attempt to analyse – using demographic methods and tools – the nuptiality (and the relationship between nuptiality and fertility) and divortiality patterns in Greece. Thus, it may trigger new research efforts in the fields of demography and sociology of the family.

Keywords: Marital formation and dissolution, cross-sectional and longitudinal demographic analysis, Greece and Europe, post-World War II period

Ευχαριστίες

Σε όλη αυτή τη διαδρομή έως την αποπεράτωση της διατριβής υπήρξαν άνθρωποι που με βοήθησαν σημαντικά.

Θα ήθελα πρωτίστως να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διατριβής μου Καθηγητή Βύρωνα Κοτζαμάνη για τις συζητήσεις μας, τις συμβουλές, τις κατευθύνσεις, τις παροτρύνσεις, τις διορθώσεις και την υπομονή του.

Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην Καθηγήτρια Μαρί-Νοέλ Ντυκέν για τη συνεργασία μας και τις συζητήσεις μας όλα αυτά τα χρόνια στο Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ).

Ήταν τιμή μου που βρέθηκα από το 2006 και έπειτα στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΤΜΧΠΠΑ) και ειδικότερα στο ΕΔΚΑ από το 2012 και έπειτα. Επίσης, η παρακολούθηση του ελληνογαλλικού προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών Πληθυσμός, Ανάπτυξη, Στρατηγικές Προοπτικές (PoDePro) ήταν μια πολύ σημαντική εμπειρία για εμένα. Ελλείπει Ερευνητικού Ινστιτούτου Δημογραφίας στη χώρα μας, το ΕΔΚΑ υπήρξε όλα αυτά τα χρόνια ο σημαντικότερος φορέας εκπόνησης δημογραφικών μελετών στην Ελλάδα. Στο ΤΜΧΠΠΑ, στο ΕΔΚΑ και στο PoDePro γνώρισα πολλούς καθηγητές, εργαζόμενους και φοιτητές από την Ελλάδα και το εξωτερικό με αρκετούς εκ των οποίων έχουμε παραμείνει φίλοι και συνεργάτες. Η συναναστροφή με αυτούς αναμφίβολα με βοήθησε να εξελιχτώ ως άνθρωπος και ερευνητής.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Αναπληρωτή Καθηγητή Κωνσταντίνο Ζαφείρη για τη συνεργασία μας και τις συμβουλές του τον τελευταίο ενάμιση χρόνο. Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω την καθηγήτρια Αναστασία Κωστάκη και τον καθηγητή Christophe Bergouignan για τη συνεργασία και την υπομονή τους. Περαιτέρω, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ερευνητές Nicolas Belliot και Jean-Paul Sardon για την παρέα και για όσα έμαθα δίπλα τους.

Τέλος, θα ήθελα πολύ θερμά να ευχαριστήσω τους γονείς μου Μαίρη και Στέλιο, την αδερφή μου Αριστέα και τη γυναίκα μου Φωτεινή για τη στήριξη που μου παρείχαν όλα αυτά τα χρόνια. Θα ήταν όλα πολύ πιο δύσκολα δίχως όλα αυτά που μου προσέφεραν.

Γιώργος Σ. Κοντογιάννης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΠΙΝΑΚΩΝ, ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ, ΧΑΡΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΟΥ & ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ	xiv
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα	1
Το ευρύτερο πλαίσιο	2
Η δομή της διατριβής	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Οι δημογραφικές μεταβάσεις στην Ευρώπη (οικογένεια και γονιμότητα)	6
1.1. Η πριν από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 περίοδος (Η πρώτη Δημογραφική Μετάβαση (ΠΔΜ)).....	6
1.2. Οι αλλαγές των δημογραφικών συμπεριφορών από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 (η δεύτερη δημογραφική μετάβαση (ΔΔΜ))	8
1.2.1. Εισαγωγικά.....	8
1.2.2. Η συρρίκνωση της γαμηλιότητας και της γονιμότητας.....	11
1.2.3. Η εξάπλωση των εναλλακτικών του γάμου σχημάτων συμβίωσης	13
1.2.4. Η αναβολή της τεκνοποίησης και η αύξηση της οριστικής ατεκνίας	13
1.2.5. Η διάχυση των δημογραφικών αλλαγών στον ευρωπαϊκό χώρο	13
1.2.6. Η συγκατοίκηση	20
1.2.7. Οι Καταχωρημένες Σχέσεις.....	23
1.2.8. Το Ζώντας-Χώρα-Μαζί.....	26
1.2.9. Οι επιπτώσεις της διάχυσης της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στη γονιμότητα και στη γαμηλιότητα.....	30
1.2.10. Η εξέλιξη της διάλυσης των συμβιώσεων στην Ευρώπη	32
1.3. Οι επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στη γονιμότητα, στο γάμο, στη συγκατοίκηση και στο διαζύγιο	41
1.3.1. Οι επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων στη γονιμότητα, στο γάμο και στη συγκατοίκηση.....	41
1.3.2. Οι επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων στο διαζύγιο	45
1.4. Συμπεράσματα.....	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Πηγές, δεδομένα και μέθοδοι ανάλυσης	51

2.1. Πηγές και δεδομένα στην Ελλάδα.....	51
2.2. Τα διαθέσιμα δεδομένα για την ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας, της διαζυγιότητας και της σχέσης της πρωτογαμηλιότητας με την γονιμότητα στην Ελλάδα.....	52
2.2.1. Τα δεδομένα πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία.....	53
2.2.2. Τα δεδομένα για τους γάμους (πρώτους και σύνολο)	54
2.2.3. Τα δεδομένα για τα Σύμφωνα Συμβίωσης (ΣΣ)	55
2.2.4. Τα δεδομένα για τις γεννήσεις (πρώτες και σύνολο)	55
2.2.5. Τα δεδομένα για τα διαζύγια	56
2.2.6. Τα απογραφικά δεδομένα.....	56
2.2.7. Πηγές και δεδομένα για την ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας και της διαζυγιότητας στην Ελλάδα και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες	57
2.3. Μεθοδολογία & Δείκτες	57
2.4. Τα χρησιμοποιηθέντα λογισμικά.....	59
2.4.1. Το λογισμικό του Dimograf	59
2.4.2. Το λογισμικό SYSCODEM του ODE.....	59
2.5. Ελλάδα, η αξιοπιστία των δεδομένων	60
2.5.1. Τα διαθέσιμα από την ΕΛΣΤΑΤ δεδομένα	61
2.5.2. Η αξιοπιστία των δεδομένων των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών.....	63
2.5.3. Τα ληξιαρχικά δεδομένα	64
2.5.4. Οι απογραφές.....	65
2.5.5. Οι ενδο-απογραφικές εκτιμήσεις πληθυσμού.....	66
2.5.6. Τα μητρώα.....	68
2.6. Συμπεράσματα.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η εξέλιξη της σύστασης των έγγαμων συμβιώσεων κατά τη μεταπολεμική περίοδο στην Ελλάδα και την Ευρώπη	71
3.1. Η εξέλιξη της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών στην Ελλάδα	71
3.1.1. Συγχρονική Ανάλυση.....	71
3.1.2. Διαγενεακή Ανάλυση.....	80
3.1.3. Η γαμηλιότητα των γενεών βάσει των απογραφών	86

3.1.4. Ελλάδα, μια ιδιαίτερη περίπτωση	92
3.2. Η πρωτογαμηλιότητα στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και την Ελλάδα	107
3.2.1. Η πρωτογαμηλιότητα στην Ευρώπη μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο	107
3.2.2. Η εξέλιξη των συγχρονικών δεικτών στην Νότια Ευρώπη (Ισπανία, Ιταλία, Γαλλία και Ελλάδα).....	116
3.2.3. Η εξέλιξη των διαγενεακών δεικτών στη Νότια Ευρώπη (Ισπανία, Ιταλία, Γαλλία και Ελλάδα).....	121
3.2.4. Η πρωτογαμηλιότητα στην Νότια Ευρώπη, συγχρονική versus διαγενεακή ανάλυση	126
3.2.5. Οι εξελίξεις της πρωτογαμηλιότητας στην Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, μια συνθετική παρουσίαση ανά χώρα.....	128
3.2.6. Συμπεράσματα.....	133
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Άλλες πτυχές της γαμηλιότητας στην Ελλάδα	136
4.1. Σχέση της πρωτογαμηλιότητας με τη γονιμότητα	136
4.2. Η γαμηλιότητα σε επίπεδο νομού, μια χωρική προσέγγιση	139
4.3. Γάμοι μη μονίμων κατοίκων: ένα αναδυόμενο φαινόμενο	145
4.4. Η εξέλιξη της εποχικότητας των γάμων	150
4.5. Η εξέλιξη των πολιτικών γάμων.....	153
4.6. Η πρωτογαμηλιότητα των δύο φύλων (συγχρονική ανάλυση)	155
4.7. Η πρωτογαμηλιότητα των δύο φύλων (διαγενεακή ανάλυση)	157
4.8. Η ομογαμία στην Ελλάδα, μια πρώτη προσέγγιση.....	159
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η εξέλιξη της διαζυγιότητας κατά τη μεταπολεμική περίοδο στην Ελλάδα και στην Ευρώπη	162
5.1. Το θεσμικό πλαίσιο: οι αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο, με έμφαση στο διαζύγιο στην Ελλάδα	162
5.1.1. Το οικογενειακό δίκαιο πριν το 1979	162
5.1.2. Το οικογενειακό δίκαιο μετά την αναθεώρηση του συντάγματος.....	163
5.1.3. Συμπεράσματα.....	168
5.2. Η ένταση και το ημερολόγιο των διαζυγίων στην Ελλάδα	169
5.2.1. Τα δεδομένα	169

5.2.2. Συγχρονική ανάλυση.....	170
5.2.3. Διαμήκης ανάλυση.....	178
5.2.4. Ο γάμος, το Σύμφωνο συμβίωσης και το διαζύγιο	181
5.3. Η διάλυση των εγγάμων συμβιώσεων στην Ευρώπη	184
5.3.1. Η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων	184
5.3.2. Η εξέλιξη των δεικτών	184
5.3.3. Το θεσμικό πλαίσιο και επιπτώσεις του στο διαζύγιο στην Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία.....	191
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Συμπεράσματα	197
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	203
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	203
ΕΛΛΗΝΙΚΗ	226

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΠΙΝΑΚΩΝ, ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ, ΧΑΡΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΟΥ & ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ

Κατάλογος Πινάκων, Γραφημάτων και Χαρτών (Κειμένου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Η νομοθεσία του διαζυγίου σε 18 ευρωπαϊκές χώρες, 1950-2003

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1: Η εξέλιξη του ρόλου των γυναικών και η γονιμότητά τους

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Διαθέσιμοι πληθυσμοί σε επίπεδο χώρας και νομού

Πίνακας 2: Δεδομένα γάμων

Πίνακας 3: Δεδομένα γεννήσεων

Πίνακας 4: Δεδομένα διαζυγίων

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1: Πυραμίδα πληθυσμού (δεδομένα απογραφής) του 1971

Γράφημα 2: Εξομαλυσμένη πυραμίδα πληθυσμού του 1971

Γράφημα 3: Πληθυσμός γυναικών 1/1/1985 και 1/1/1986

Γράφημα 4: Πληθυσμός γυναικών 1/1/2001 και 1/1/2002

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Διαφορές στις αναλογίες άγαμων γυναικών σε επιλεγμένες ηλικιακές ομάδες (και δέσμες γενεών)

Πίνακας 2: Ελλάδα, αναλογίες άγαμων γυναικών σε διαδοχικές πενταετίες ηλικιακές ομάδες στις απογραφές 1907-2011

Πίνακας 3: Αναλογίες γυναικών δέσμης γενεών που έχουν/δεν έχουν παντρευτεί μία τουλάχιστον φορά σε επιλεγμένες ηλικιακές ομάδες στις διαδοχικές απογραφές

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

- Γράφημα 1:** Γάμοι (σύνολο/πρώτοι) και αδρός δείκτης γαμηλιότητας (%), 1956-2017
- Γράφημα 2:** Ετήσιος αριθμός πρώτων γάμων, συγχρονικός δείκτης πρωτογαμηλιότητας και μέγεθος μέσης γενεάς σε ηλικία πρωτογαμηλιότητας/γονιμότητας
- Γράφημα 3:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (‰), 1956-2017
- Γράφημα 4:** Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας έως τα 20, 25, 30, 35, 40, 45 έτη (% του συνθετικού δείκτη), 1956-2017
- Γράφημα 5:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (πρώτοι γάμοι, ‰), έτη: 1957, 1965, 1981, 2017
- Γράφημα 6:** ΣΔ πρωτογαμηλιότητας (πρώτοι γάμοι επί 1000 γυναικών ετησίως) και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, 1956-2017 (+κινητός μέσος)
- Γραφήματα 7α-δ:** Ειδικοί συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανά ηλικία στις διαδοχικές γενεές (1937-1978)
- Γράφημα 8:** Ένταση της πρωτογαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές σε διάφορες ηλικίες, % της τελικής έντασης, γενεές 1937-1978
- Γραφήματα 9 & 10:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις γενεές 1937-1978 (‰) (Γράφημα 9) και στις γενεές 1911-1997 (‰) (Γράφημα 10)
- Γράφημα 11:** Ένταση τελικής αγαμίας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο στις γενεές 1937-1978
- Γράφημα 12:** Στιγμιαία ένταση (1956-2017) και διαμήκης ένταση της πρωτογαμηλιότητας των γενεών 1937-1978
- Γράφημα 13:** Ένταση της πρωτογαμηλιότητας στις διαδοχικές ηλικιακές ομάδες στις 7 τελευταίες απογραφές (1951-2011)
- Γραφήματα 14α & 14β:** Ένταση της πρωτογαμηλιότητας (ηλικίες 25-29, 30-34, 45-49 και 50-54) στις διαδοχικές γενεές (1896-1900...1981-85), απογραφές 1951-2011
- Γράφημα 15:** Αναλογία των γυναικών ηλικίας 25-34 ετών που μένουν με τους γονείς τους (%) στις χώρες της Ευρώπης, 2003-2017
- Γράφημα 16α-δ:** Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας στις 14 μελετώμενες ευρωπαϊκές χώρες, 1945-2017
- Γράφημα 17α-δ:** Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον Πρώτο Γάμο στις 14 μελετώμενες ευρωπαϊκές χώρες, 1945-2017
- Γράφημα 18α-δ:** Η εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμηλιότητας στις 14 μελετώμενες ευρωπαϊκές χώρες, γενεές 1930-1978
- Γράφημα 19α-δ:** Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις 14 μελετώμενες ευρωπαϊκές χώρες, γενεές 1930-1978
- Γράφημα 20α-δ:** Η εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στο σύνολο των γεννήσεων στις 14 μελετώμενες ευρωπαϊκές χώρες, 1960-2017 (%)

- Γράφημα 21:** Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1931-2017
- Γράφημα 22α-δ:** Συντελεστές Α-γαμηλιότητας ανά 5ετείς ηλικιακές ομάδες (%), 3 χώρες του νότου + Γαλλία 1931-2017
- Γράφημα 23α:** Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας έως τα 20, 25, 30, 35, 40, 45 έτη (% του συνθετικού δείκτη), 3 χώρες του νότου + Γαλλία, 1931-2017
- Γράφημα 24:** Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1931-2017
- Γράφημα 25:** Τελική ένταση πρωτογαμηλιότητας, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, γενεές 1916-1978
- Γράφημα 26α-δ:** 3 χώρες του νότου + Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις γενεές 1911-1997 (%)
- Γράφημα 27α-δ:** 3 χώρες του νότου + Γαλλία, ένταση της Α-γαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές σε διάφορες ηλικίες, % της τελικής έντασης (1916-1978)
- Γράφημα 28:** Μέση Ηλικία πρωτογαμηλιότητας, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία (γενεές 1916-78)
- Γράφημα 29α-δ:** 3 χώρες του νότου + Γαλλία, στιγμιαία ένταση Α-γαμηλιότητας (1956-2017) και διαμήκης ένταση Α-γαμηλιότητας των γενεών 1916-1978
- Γράφημα 30:** Εξέλιξη των εκτός γάμου γεννήσεων, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1960-2017 (%)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

- Πίνακας 1:** Τα χαρακτηριστικά των πέντε συστάδων που προκύπτουν βάσει των ΣΔ και της ΜΗ της περιόδου 1981-2017

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

- Γράφημα 1:** ΣΔ γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (γεννήσεις πρώτης τάξης ανά γυναίκα ετησίως), μέση ηλικία στην πρώτη γέννηση, ΣΔ πρωτογαμηλιότητας (πρώτοι γάμοι ανά γυναίκα ετησίως, τιμές κινητού μέσου) και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο (τιμές κινητού μέσου), 1960-2017
- Γράφημα 2:** Τελική ένταση γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (γεννήσεις πρώτης τάξης ανά γυναίκα), μέση ηλικία στην πρώτη γέννηση, τελική ένταση πρωτογαμηλιότητας (πρώτοι γάμοι ανά γυναίκα) και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1941-1978
- Γραφήματα 3α & 3β:** Ελλάδα, συγχρονικοί συντελεστές πρωτο-γαμηλιότητας (3α) και γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (3β) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες, έτη 1960-2017

- Γραφήματα 4α-δ:** Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας των νομών, 1981-2017
- Γράφημα 5:** Η εξέλιξη της ΜΗ πρωτογαμηλιότητας των νομών, 1981-2017
- Γράφημα 6:** Αναλογία γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων που τελούνται κάθε χρόνο, 1997-2017
- Γράφημα 7:** Αναλογία γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού κάθε περιφέρειας στο σύνολο των γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εξωτερικού που τελούνται κάθε χρόνο, 1997-2017
- Γράφημα 8:** Εποχικότητα των γάμων της περιόδου 1956-2017: απόκλιση των ανά μήνα τελούμενων γάμων σε σχέση με την ισοκατανομή τους
- Γράφημα 9:** Κατανομή των πρώτων γάμων ανά ημέρα της εβδομάδας, 1997-2017
- Γράφημα 10:** Αριθμός θρησκευτικών και πολιτικών γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εσωτερικού (πρώτων) και συμφώνων συμβίωσης
- Γράφημα 11:** Συγχρονικός δείκτης πρωτογαμηλιότητας γυναικών και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο (θρησκευτικοί, πολιτικοί γάμοι και σύνολο γάμων), 2004-2017
- Γράφημα 12α & 12β:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας (θρησκευτικοί και πολιτικοί γάμοι) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (%), 2004-2017
- Γράφημα 13α & 13β:** Η κατανομή ανά ηλικία των θρησκευτικών και πολιτικών γάμων γυναικών (πρώτων) το έτος 2004 και το έτος 2017
- Γράφημα 14:** Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των δυο φύλων, 1956-2017
- Γράφημα 15:** Η εξέλιξη της διαφοράς της μέσης ηλικίας ανδρών και γυναικών στον πρώτο γάμο, 1956-2017
- Γράφημα 16:** Η εξέλιξη της έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, γενεές 1938-1978
- Γράφημα 17:** Η εξέλιξη της διαφοράς της μέσης ηλικίας ανδρών και γυναικών στον πρώτο γάμο, γενεές 1938-1978
- Γραφήματα 18α-18ε:** Επίπεδο εκπαίδευσης γυναικών και ανδρών στο γάμο, 2017
- Γραφήματα 19α-19στ:** Επάγγελμα γυναικών και ανδρών στο γάμο, 2017

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

- Χάρτης 1α:** Ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 ετών, δεδομένα απογραφής του έτους 2001
- Χάρτης 1β:** Ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 45-49 ετών, δεδομένα απογραφής του έτους 2001
- Χάρτης 2:** Οι πέντε συστάδες που προκύπτουν βάσει των ΣΔ και της ΜΗ της περιόδου 1981-2017
- Χάρτης 3α:** Αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2000
- Χάρτης 3β:** Αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 2011-2017

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

- Γράφημα 1:** Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου και μέση διάρκεια του γάμου κατά τη λύση του (+κινητός μέσος)
- Γραφήματα 2α, 2β, 2γ, 2δ:** Ποσοστά διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) αναλόγως της διάρκειας του γάμου, 1972-2017
- Γράφημα 3:** Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, 1972-2017
- Γράφημα 4:** Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, % του συνθετικού δείκτη
- Γραφήματα 5α, 5β, 5γ, 5δ:** Ποσοστά διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) αναλόγως της διάρκειας γάμου στις κοορτές 1972-1988
- Γράφημα 6:** Ένταση του διαζυγίου και μέση διάρκεια του γάμου κατά τη λύση του, κοορτές (1972-1988)
- Γράφημα 7:** Ποσοστά διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) αναλόγως της διάρκειας γάμου στις κοορτές 1947-2013
- Γραφήματα 8α, 8β:** Ετήσιος αριθμός συνόλου γάμων γυναικών, πρώτων γάμων γυναικών, διαζυγίων ως και Συμφώνων Συμβίωσης (8α) και Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμνηλιότητας γυναικών και Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου (+κινητός μέσος) (8β), 1972-2017
- Γράφημα 9α-δ:** Η εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου στις 14 μελετώμενες χώρες, 1950-2017
- Γράφημα 10α-δ:** Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο στις 14 μελετώμενες χώρες, 1950-2017
- Γράφημα 11 α-δ:** Η εξέλιξη της τελικής έντασης του διαζυγίου στις 14 μελετώμενες χώρες, κοορτές γάμου 1950-1988
- Γράφημα 12 α-δ:** Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο στις 14 μελετώμενες χώρες, κοορτές γάμου 1950-1988

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Κατάλογος Πινάκων, Γραφημάτων και Χαρτών (Παραρτημάτων)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1α:	Πληθυσμός Γυναίκων 1/1, 1961-1990, 1ετίες
Πίνακας 1β:	Πληθυσμός Γυναίκων 1/1, 1991-2018, 1ετίες
Πίνακας 1γ:	Πληθυσμός Ανδρών 1/1, 1961-1990, 1ετίες
Πίνακας 1δ:	Πληθυσμός Ανδρών 1/1, 1991-2018, 1ετίες
Πίνακας 1ε:	Πληθυσμός Γυναίκων 1/1, 1956-2018, 5ετίες
Πίνακας 1στ:	Πληθυσμός Ανδρών 1/1, 1956-2018, 5ετίες
Πίνακας 1ζ:	Διαφορές Πληθυσμού Γυναίκων 1/1 ODE - Πληθυσμού Γυναίκων 1/1 ΕΛΣΤΑΤ 1961-1990, 5ετίες

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1α:	Πρώτοι γάμοι, 1980-2017, 1ετίες
Πίνακας 1β:	Συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, 1980-2017, 1ετίες (τοις χιλίοις)
Πίνακας 2α:	Πρώτοι γάμοι, 1956-2017, 5ετίες
Πίνακας 2β:	Συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, 1956-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
Πίνακας 2γ:	Ειδικό βάρος κάθε 5ετούς συντελεστή στην τελική ένταση (ποσοστά), 1956-2017
Πίνακας 2δ:	Αθροιστική συχνότητα 5ετών συντελεστών σε ακριβείς ηλικίες, 1956-2017
Πίνακας 2ε:	Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλότητας στην τελική ένταση, 1956-2017
Πίνακας 2στ:	Πρώτοι και σύνολο γάμων (μονίμων κατοίκων εσωτερικού και εξωτερικού), Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμνηλότητας και Μέση

Ηλικία στον πρώτο γάμο (και κινητοί μέσοι) όπως προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων σε 1ετίες (και σε 5ετίες), Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας και Μέγεθος Μέσης Γενεάς, 1956-2017

- Πίνακας 3α:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας στην Ελλάδα, γενεές 1911-2003, 1ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 3β:** Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας σε διαδοχικές ηλικίες στην τελική ένταση, γενεές 1911-2003, 1ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 4:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1988, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 5:** Ένταση πρωτογαμηλιότητας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1937-1978
- Πίνακας 5β:** Αναλογία των γυναικών ηλικίας 25-34 ετών που μένουν με τους γονείς τους στις χώρες της Ευρώπης, 2003-2017
- Πίνακας 6:** Αριθμός άγαμων γυναικών και συνολικός αριθμός γυναικών ανά ηλικιακή ομάδα, απογραφές 1907-2011
- Πίνακας 7α:** Εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017
- Πίνακας 7β:** Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017, (συνέχεια)
- Πίνακας 7γ:** Εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978
- Πίνακας 7δ:** Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978
- Πίνακας 7ε:** Εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στις χώρες της Ευρώπης, 1960-2017
- Πίνακας 8α:** Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1931-2017, 1ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 9α:** Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1952-2017, 1ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 10α:** Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1941-2017, 1ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 8β:** Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1931-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 9β:** Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1952-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 10β:** Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1941-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 8γ:** Γαλλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1931-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 9γ:** Ιταλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1952-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 10γ:** Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1941-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 8δ:** Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 1ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 9δ:	Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 1ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 10δ:	Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 1ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 8ε:	Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 9ε:	Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 10ε:	Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 8στ:	Γαλλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1916-1978, 5ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 9στ:	Ιταλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 5ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 10στ:	Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1926-1978, 5ετίες (τοίς χιλίοις)
Πίνακας 11α:	Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Γαλλία, έτη 1931-2017
Πίνακας 12α:	Διαγενεακή Ένταση Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Γαλλία, γενεές 1916-1978
Πίνακας 11β:	Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ιταλία, έτη 1952-2017
Πίνακας 12β:	Διαγενεακή Ένταση Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ιταλία, γενεές 1933-1978
Πίνακας 11γ:	Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ισπανία, έτη 1941-2017
Πίνακας 12γ:	Διαγενεακή Ένταση Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ισπανία, γενεές 1926-1978

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1α:	Η εξέλιξη του ετήσιου αριθμού συνόλου γάμων κατά τόπο μόνιμης κατοικίας
Γράφημα 1β:	Η εξέλιξη του ετήσιου αριθμού πρώτων γάμων κατά τόπο μόνιμης κατοικίας
Γράφημα 2:	Η εξέλιξη της αναλογίας των πρώτων γάμων προς το σύνολο γάμων μονίμων κατοίκων 1956-2017
Γράφημα 3:	Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας (κινητός μέσος) και Μέση Ηλικία (κινητός μέσος) Α γάμου 1956-2017
Γράφημα 4:	Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας ως τα 20, 25,..., 50 έτη (%) 1956-2017
Γράφημα 5:	Μεταβολές των κατά πενταετείς ηλικιακές ομάδες συντελεστών Α-γαμηλιότητας (1956=100)
Γράφημα 6:	Τελική Ένταση Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία α' γάμου, γενεές 1937-1978

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

- Πίνακας 1:** Συγχρονικός Δείκτης Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον Πρώτο Γάμο, 1960-2017
- Πίνακας 2:** Ένταση Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Ένταση πρωτογαμηλιότητας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1941-1978
- Πίνακας 3α:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 5ετίες (τοις χιλίσις)
- Πίνακας 3β:** Συντελεστές γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης, 1960-2017, 5ετίες (τοις χιλίσις)
- Πίνακας 4:** Συνολικός αριθμός γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, συνολικός αριθμός άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών και ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, Απογραφή 2001, γενεές 1976-1980 και 1951-1955
- Πίνακας 5:** Συγχρονικός Δείκτης πρωτογαμηλιότητας σε επίπεδο νομού, δεδομένα ΕΔΚΑ, 1981-2017
- Πίνακας 6:** ΜΗ στον πρώτο γάμο σε επίπεδο νομού, δεδομένα ΕΔΚΑ, 1981-2017
- Πίνακας 7:** Ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων και κατοίκων εξωτερικού και αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, δεδομένα ΕΔΚΑ, 1997-2017
- Πίνακας 8α:** Περιφέρειες, ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού, 1997-2017
- Πίνακας 8β:** Περιφέρειες, αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2017
- Πίνακας 9:** Νομοί, ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού, 1997-2017
- Πίνακας 10:** Νομοί, αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2017
- Πίνακας 11:** Αριθμός γάμων ανά μήνα και έτος, 1956-2017
- Πίνακας 12:** Κατανομή των πρώτων γάμων ανά ημέρα της εβδομάδας, 1997-2017
- Πίνακας 13:** Αριθμός θρησκευτικών και πολιτικών γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εσωτερικού (πρώτων) και συμφώνων συμβίωσης, δεδομένα ΕΔΚΑ, 2004-2017
- Πίνακας 14:** Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον Πρώτο Γάμο (θρησκευτικοί, πολιτικοί γάμοι και σύνολο γάμων), 2004-2017
- Πίνακας 15α:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας (θρησκευτικοί γάμοι) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (%), 2004-2017

- Πίνακας 15β:** Συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας (πολιτικοί γάμοι) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (%), 2004-2017
- Πίνακας 16:** Θρησκευτικοί και πολιτικοί γάμοι, 2004-2017
- Πίνακας 17:** Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμνηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, 1956-2017
- Πίνακας 18:** Συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας ανδρών, 1956-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 19:** Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμνηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, γενεές 1938-1978
- Πίνακας 20:** Συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας ανδρών, γενεές 1938-1978, 1ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 21:** Ο αριθμός των γάμων ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης της συζύγου και του συζύγου, 2017
- Πίνακας 22:** Ο αριθμός των γάμων ανάλογα με το επάγγελμα της συζύγου και του συζύγου, 2017

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

- Πίνακας 1α:** Σύνολο Γάμων Γυναικών, 1932-1940 και 1949-2017
- Πίνακας 1β:** Αριθμός Διαζυγίων, Eurostat, 1972-2017
- Πίνακας 2:** Αριθμός Διαζυγίων ανά διάρκεια Γάμου από το έτος τελέσεως αυτού, 1972-2017 (αρχικά δεδομένα)
- Πίνακας 3:** Αριθμός Διαζυγίων ανά διάρκεια Γάμου από το έτος τελέσεως αυτού, 1972-2017 (κατανομημένα δεδομένα)
- Πίνακας 4:** Συντελεστές διαζυγιότητας, 1972-2017, (επί 10.000)
- Πίνακας 5:** Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου, Μέση Διάρκεια Γάμου κατά τη λύση του (+κινητός μέσος), 1972-2017
- Πίνακας 6:** Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, 1972-2017, (επί 10.000)
- Πίνακας 7:** Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, % του Συνθετικού Δείκτη, 1972-2017, (επί 10.000)
- Πίνακας 8:** Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2017, (επί 10.000)
- Πίνακας 9:** Τελική Ένταση του Διαζυγίου, Μέση Διάρκεια Γάμου κατά τη λύση του, κοορτές 1972-1988
- Πίνακας 10:** Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2013, (επί 10.000), πενταετίες

- Πίνακας 11:** Ετήσιος αριθμός συνόλου γάμων γυναικών, πρώτων γάμων γυναικών, διαζυγίων και Συμφώνων Συμβίωσης, 1972-2017
- Πίνακας 12α:** Εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017
- Πίνακας 12β:** Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017
- Πίνακας 12γ:** Εξέλιξη της Τελικής Έντασης του Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988
- Πίνακας 12δ:** Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Κατάλογος Αρκτικόλεξων

ΑΔΓ	Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας
ΒΔ Ευρώπη	Βόρεια και Δυτική Ευρώπη
ΔΔΜ	Δεύτερη Δημογραφική Μετάβαση
ΕΔΚΑ	Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος
ZXM (σχέσεις)	Ζώντας-Χώρια-Μαζί/Living-Apart-Together (LAT)
ZXMΓ (σχέσεις)	Ζώντας Χώρια Μαζί στη Γονική κατοικία (Living Apart Together at Parents' Home (LATAP))
ΗΒ	Ηνωμένο Βασίλειο
ΙΥΑ	Ιατρικά Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή
ΚΣ	Καταχωρημένη Σχέση
ΜΔ	Μέση Διάρκεια του γάμου κατά τη λύση του
ΜΗ	Μέση Ηλικία
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΔΜ	Πρώτη Δημογραφική Μετάβαση
ΣΔ	Συγχρονικός/Συνθετικός Δείκτης
ΣΔΑγαμ.	Συνθετικός Δείκτης Πρωτογαμηλιότητας
ΣΔΔ	Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου
ΣΣ	Σύμφωνο Συμβίωσης
ΦΚ	Φυσική Κίνηση (δεδομένα)
Eurostat	European Statistical Office (Statistical Office of the European Communities)
INED	Institut National d'Études Démographiques
INSEE	Institut National de la Statistique et des Études Économiques

LTA (relationship)	Living-Together-Apart
NUTS	Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
ODE	Observatoire Démographique Européen
PACS	Pacte Civil de Solidarité
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κεντρικό υπό διερεύνηση ερευνητικό ερώτημα της διατριβής αφορά στο εάν το κυρίαρχο για δεκαετίες μοντέλο οικογένειας στην Ελλάδα που εδράζεται στην έγγαμη συμβίωση και στην αντοχή των γάμων στη φθορά έχει διατηρήσει την καθολικότητα και τη σταθερότητά του και, εάν νέα πρότυπα συμπεριφοράς έχουν αναδυθεί. Ειδικότερα, στόχος της διατριβής είναι η ανάλυση της σύστασης και λύσης των εγγάμων συμβιώσεων σε εθνικό επίπεδο στη μεταπολεμική Ελλάδα και δευτερευόντως στην Ευρώπη, με έμφαση στις άλλες τρεις μεσογειακές χώρες (Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία). Οι τρεις προαναφερθείσες χώρες προσομοιάζουν με την Ελλάδα αναφορικά με μια πληθώρα χαρακτηριστικών (γεωγραφικών και κλιματολογικών συνθηκών, πολιτισμικών χαρακτηριστικών, παραδόσεων και συμπεριφορών κ.ά.). Σημειώνεται, βέβαια, ότι διαφοροποιούνται από τη χώρα μας στο γεγονός ότι σε αυτές (και κυρίως στην Ισπανία και στην Ιταλία) η Καθολική παράδοση έχει επηρεάσει ιδιαίτερα τις νόρμες και τις αντιλήψεις. Η έμφαση που δίδεται στις τέσσερις αυτές χώρες και η σύγκριση τους με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες επιτρέπει να αναδειχθούν όχι μόνο οι οποίες μεταξύ τους διαφορές και τα κοινά τους σημεία, αλλά και οι διαφοροποιήσεις με τις χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης.

Όσον αφορά στη γαμηλιότητα εξετάζεται η πρωτο-γαμηλιότητα των γυναικών μονίμων κατοίκων της Ελλάδας βάσει των διαθέσιμων δεδομένων για τους πρώτους γάμους αυτών κατά τη μετά το 1956 περίοδο. Ειδικότερα, παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα αποτελέσματα της συγχρονικής ανάλυσης για την περίοδο 1956-2017 ως και αυτά της διαγενεακής ανάλυσης (γενεές 1938-1977). Συμπληρωματικά, όσον αφορά στην Ελλάδα, συγκρίνονται τα αποτελέσματα της διαγενεακής ανάλυσης με αυτά των απογραφών (ως και η πρωτο-γαμηλιότητα των δυο φύλων), εξετάζεται η εγκάρσια πρωτο-γαμηλιότητα των γυναικών σε χαμηλότερες του εθνικού επιπέδου ενότητες (νομούς) για την περίοδο 1980-2017, η εποχικότητα των γάμων (μήνας, μέρα), η σχέση αναμεσα στην πρωτο-γαμηλιότητα και τη γονιμότητα (πρώτες γεννήσεις), η εξέλιξη των πολιτικών και θρησκευτικών γάμων, οι γάμοι των μη μονίμων κάτοικων (ένα αναδυόμενο φαινόμενο) και η ομογαμία το 2017 με βάση τα επίπεδα εκπαίδευσης και κάποιες επιλεγμένες ομάδες επαγγελματιών. Θίγεται και η εξέλιξη των συμφώνων συμβίωσης, μια πρόσφατα θεσμοθετημένη μορφή συμβίωσης, που υποκαθιστά προοδευτικά το γάμο. Τέλος, μελετάται η λύση των έγγαμων συμβιώσεων την περίοδο 1972-2017 (συγχρονική ανάλυση) ως και η ένταση και το ημερολόγιο των συναφθέντων γάμων την περίοδο 1972-1988.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα

Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα στα οποία επιχειρεί να δώσει απαντήσεις η παρούσα διατριβή είναι τα ακόλουθα τρία:

1) ποιες είναι οι σημαντικότερες αλλαγές που έχουν επέλθει μεταπολεμικά στην πρωτο-γαμηλιότητα των γυναικών και στη λύση των εγγάμων συμβιώσεων στην Ελλάδα (αλλαγές στην ένταση και το ημερολόγιο των δυο αυτών φαινομένων-συγχρονική και

διαμήκης ανάλυση-) λαμβάνοντάς υπόψη, όσον αφορά στα διαζύγια τις σημαντικές αλλαγές του θεσμικού πλαισίου που τα διέπει,

2) στις αλλαγές αυτές αποτυπώνονται οι νέες αντιλήψεις αναφορικά με το γάμο και το θεσμό της οικογένειας στη χώρα μας; Και

3) ποιες είναι οι εξελίξεις των δυο αυτών φαινομένων στην Ελλάδα και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο (και ειδικότερα, στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου).

Το ευρύτερο πλαίσιο

Η Ελλάδα πολιτισμικά, σε κάποιο βαθμό, έχει κοινά χαρακτηριστικά με τις βαλκανικές χώρες. Ωστόσο, εντάσσεται στις αναπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης. Ειδικότερα, αποτελεί κατά τα τελευταία 40 έτη μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης², ενώ σύμφωνα με πρόσφατα δεδομένα της Παγκόσμιας Τράπεζας (2018) για 211 κράτη βρίσκεται στην 48^η υψηλότερη θέση μεταξύ των πιο αναπτυγμένων χωρών του πλανήτη και οι δε τρεις άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού νότου που εξετάζονται στα πλαίσια της παρούσας διατριβής (Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία) τοποθετούνται σε ακόμη υψηλότερες θέσεις³.

Στις περισσότερες αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες διαπιστώνονται ορισμένες κοινές δημογραφικές εξελίξεις τον 20 και τον 21ο αιώνα. Για 90 περίπου χρόνια πριν από το 1930 η Ευρώπη αποτέλεσε μια περιοχή εξόδου μεταναστών, ενώ μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο (κυρίως η βορειοδυτική) μετατρέπεται σε μια περιοχή εισόδου μεταναστών, η οποία ξεκινά με τα Σχήματα Φιλοξενίας Εργατών (Guest Worker Schemes) και συνεχίζεται έως και τις μέρες μας με προσφυγικές ροές και την εγκατάσταση οικονομικών μεταναστών (Castles, 1986; Michalon *et al.*, 2019). Όσον αφορά στη θνησιμότητα, τα προσδόκιμα επιβίωσης στην Ευρώπη (εξαιρουμένων των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης) ανέρχονται σταθερά (Leon, 2011) και ως εκ τούτου, τον 21^ο αιώνα, στην πλειονότητα των ευρωπαϊκών χωρών (εξαιρουμένων των πρώην σοσιαλιστικών) παρατηρούνται τα υψηλότερα παγκοσμίως προσδόκιμα επιβίωσης στη γέννηση, η χαμηλότερη βρεφική θνησιμότητα, οι πιο γερασμένοι πληθυσμοί και μηδενικά ή αρνητικά φυσικά ισοζύγια⁴.

Μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο και έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960 στις δυτικές χώρες καταγράφεται μια έκρηξη ('marriage boom' και 'baby boom') των γάμων και των γεννήσεων (Ariès, 1980) αντικατοπτρίζοντας νέες στάσεις και συμπεριφορές που αποτελούν τα τυπικά χαρακτηριστικά της πρώτης δημογραφικής μετάβασης στο βιομηχανοποιημένο κόσμο (Lesthaeghe, 2010). Την περίοδο του 'Baby Boom' που διέκοψε την από το 1880 περίπου πτώση της γονιμότητας (Van Bavel & Reher, 2013) παρατηρείται σημαντική άνοδος των συγχρονικών δεικτών έντασης της

² https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en#tab-0-1

³ <https://data.worldbank.org/indicator>

⁴ https://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/211/547_fr_bt_fr.pdf,

<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>).

πρωτο-γαμηλιότητας και της γονιμότητας και συρρικνώνεται η μέση ηλικία τόσο στον πρώτο γάμο όσο και στην τεκνοποίηση. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, όμως, ξεκινούν από τη βόρεια, κυρίως, Ευρώπη και διαχέονται με καθυστέρηση και στο νοτιότερο μέρος της ηπείρου, αλλαγές που αφορούν όλες τις δημογραφικές συμπεριφορές. Ειδικότερα, τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, σε μια περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης, επέρχονται σημαντικές μεταβολές αξιών αναφορικά με το θεσμό της οικογένειας και παράλληλα εκδηλώνονται τρεις σημαντικές «πολιτισμικές επαναστάσεις» (σεξουαλική, αντισύλληψης και ισότητας των φύλων) (Lesthaeghe, 2010, 2014). Σταδιακά αλλάζει η νομοθεσία για το διαζύγιο, την έκτρωση και τη στειρώση και παρατηρείται πτώση της έντασης της γαμηλιότητας, αύξηση της έντασης του διαζυγίου και της τάσης των ατόμων να συγκατοικούν και να τεκνοποιούν εκτός γάμου (Van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 2014).

Οι εξελίξεις αυτές οδηγούν, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες σε συρρικνωμένα πληθυσμιακά μεγέθη και έντονη γήρανση (τάσεις που μερικώς δύναται να αμβλυθούν μέσω της μετανάστευσης) εξαιτίας τόσο των σημαντικών επιπρόσθετων κερδών στη μακροζωία (Lesthaeghe, 2014) όσο και της συρρίκνωσης των δεικτών γονιμότητας. Έτσι, οι αναπτυσσόμενες ευρωπαϊκές χώρες είναι πλέον δυνατό να χωριστούν σε μία ομάδα με εγκάρσιους δείκτες γονιμότητας κοντά στο επίπεδο αναπαραγωγής (Lesthaeghe, 2011) και σε μία άλλη με τους δείκτες αυτούς στο 1,5 ή κάτω από αυτό (Rindfuss & Choe, 2015). Αρκετοί πληθυσμοί της βορειοδυτικής Ευρώπης διατήρησαν υψηλότερα επίπεδα γονιμότητας καθώς η αναπλήρωση της αναβληθείσας τεκνοποίησης στις μεγαλύτερες ηλικίες ήταν σημαντική σε αυτούς (Lesthaeghe, 2010). Στην άλλη πλευρά βρίσκονται οι χώρες στις οποίες η αναβολή της τεκνοποίησης ξεκίνησε αργότερα, καταγράφεται πολύ ασθενέστερη αναπλήρωση αυτής (πληθυσμοί γερμανόφωνοι και της νότιας Ευρώπης) και έτσι διαπιστώνεται στις χώρες αυτές ένα σχήμα «χαμηλότατης (lowest-low) γονιμότητας» (Frejka & Calot, 2001; Lesthaeghe, 2010).

Στο πλαίσιο αυτό θεωρείται ότι η μεγαλύτερη ισότητα ανάμεσα στα δυο φύλα και οι πιο αναπτυσσόμενες υπηρεσίες φροντίδας παιδιών και υποστήριξης των εργαζόμενων γυναικών (που εμφανίζονται κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες) συνδέονται με τη σημαντική διεύρυνση της αυτονομίας των γυναικών καθώς επιτρέπουν το συνδυασμό απασχόλησης και τεκνοποίησης για αυτές και μετριάζουν το κόστος δημιουργίας της οικογένειας (Lesthaeghe, *op. cit.*). Θεωρείται, επίσης, ότι ένας σημαντικός παράγων που επηρεάζει τις αποφάσεις των νέων ενηλίκων στις χώρες της βόρειας και δυτικής (ΒΔ) Ευρώπης είναι το «ασθενές οικογενειακό σύστημα» όπου οι ενήλικες ανεξαρτητοποιούνται οικονομικά και διαβιούν σε ανεξάρτητη κατοικία νωρίτερα σε σχέση με ό,τι συμβαίνει στη νότια Ευρώπη, εν μέρει χάρη στην κοινωνική πολιτική (Lesthaeghe, *op. cit.*). Το σύστημα αυτό επιτρέπει μια μείωση της απόκλισης ανάμεσα στη θέληση αυτο-ολοκλήρωσης του σύγχρονου δυτικού ανθρώπου και της επιθυμίας του να γίνεται γονέας. Στη νότια, μεσογειακή Ευρώπη πιστεύεται ότι η καθυστερημένη μετάβαση των νέων ενηλίκων προς το γάμο και την τεκνοποίηση οφείλεται σε κάποιο βαθμό στο «ισχυρό οικογενειακό σύστημα» στο οποίο οι οικογενειακοί δεσμοί είναι ισχυροί σε όλους τους κύκλους της ζωής και οι νέοι ενήλικες αποχωρούν από την γονική κατοικία μόνο για να παντρευτούν. Οι

παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων δεν έχουν εξαλειφθεί τελείως στον ευρωπαϊκό νότο, οι άντρες αποφεύγουν τις οικιακές εργασίες, ενώ το ασθενές κράτος πρόνοιας δεν επιτρέπει στους νέους ενήλικες να ανεξαρτητοποιηθούν. Στις χώρες αυτές, το κόστος στέγασης είναι υψηλό, αλλά τα ζευγάρια επιθυμούν να αποκτήσουν ιδιόκτητη κατοικία προτού παντρευτούν, η μητρότητα σημαίνει συχνά την αποχώρηση από την αγορά εργασίας και οι υποδομές φροντίδας παιδιών είναι ανεπαρκείς (Lesthaeghe, *op. cit.*).

Η παγκοσμιοποίηση φαίνεται ότι έχει επιφέρει κυρίως για τους νέους ενήλικες υψηλά επίπεδα αβεβαιότητας (οικονομικής και εργασιακής) σε πολλές περιοχές του πλανήτη και έχει συμβάλλει και στην αναβολή των «μεταβάσεων ενηλικίωσης», συμπεριλαμβανομένης της «εισόδου» σε σχέσεις συμβίωσης και στο να γίνονται γονείς (Zaidi & Morgan, 2017). Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, η δυσκολία συνδυασμού της εργασίας με τις οικογενειακές υποχρεώσεις είναι μια από τις βασικές αιτίες που δυσχεραίνει τη δημιουργία οικογένειας (Zaidi & Morgan, *op. cit.*).

Αναφορικά με τη σύσταση των συμβιώσεων, οι συγχρονικοί δείκτες πρωτογαμηλιότητας των γυναικών των τελευταίων ετών στην Ελλάδα έχουν σταθεροποιηθεί περί τους 600 πρώτους γάμους ανά 1000 γυναίκες, ενώ είναι κάπως χαμηλότεροι στις τρεις άλλες μελετώμενες μεσογειακές χώρες (Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία) (Eurostat, 2020). Στις τρεις αυτές χώρες η μέση εγκάρσια ηλικία στον πρώτο γάμο είναι ανοδική και ξεπερνά πλέον τα 30 έτη. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα αποτελεί μια από τις χώρες στην Ευρώπη με τη χαμηλότερη αναλογία των εκτός γάμου γεννήσεων στο σύνολο των γεννήσεων κάθε έτους (10,3% το 2017 έναντι του 59% στην Γαλλία), ενώ η εκτός γάμου γονιμότητα έχει αυξηθεί σημαντικά στην Ισπανία και στην Ιταλία και προσεγγίζει το 47% και το 33% αντίστοιχα (Eurostat, 2020). Όσον αφορά στη διάλυση των συμβιώσεων, οι αναλύσεις καταλήγουν ότι, παρά τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών, τα ποσοστά διαζυγίου αυξήθηκαν στο μεγαλύτερο τμήμα του δυτικού κόσμου τις δεκαετίες του 1980 και 1990 (Van de Kaa, 2002). Ωστόσο, τις δύο τελευταίες δεκαετίες σε κάποιες από αυτές τις χώρες έχει διαπιστωθεί μεγαλύτερη γαμήλια σταθερότητα (Zaidi & Morgan, *op. cit.*) και σε ορισμένες περιπτώσεις μια πτώση στα ποσοστά διαζυγίου από το 1995 και μετά (OECD, 2015).

Στις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης τα τελευταία τουλάχιστον 50 έτη έχουν καταγραφεί πρωτοφανείς, απροσδόκητες και ραγδαίες δημογραφικές αλλαγές και οι μεταβολές αυτές παρατηρούνται σταδιακά και στην Ελλάδα. Στη χώρα μας, ωστόσο, που χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα, διαφορετική οικονομική εξέλιξη και μια σχετική γεωγραφική απόσταση από τις υπόλοιπες αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες φαίνεται ότι οι δημογραφικές συμπεριφορές συγκλίνουν με τις συμπεριφορές στο δυτικό κόσμο, αλλά εμφανίζονται με κάποια χρονική υστέρηση σε σχέση με αυτόν. Η παρούσα διατριβή, που εξετάζει την εξέλιξη της πρωτογαμηλιότητας και της λύσης των έγγαμων συμβιώσεων πρωτίστως στη χώρα μας, απαντά εμμέσως και στο ερώτημα εάν -και σε ποιο βαθμό- οι βασικές θεωρίες ερμηνείας των μετασχηματισμών του θεσμού της οικογένειας μπορούν να ερμηνεύσουν τις εξελίξεις στην Ελλάδα, αλλά και τις διαφοροποιήσεις που αναδεικνύονται από τη συγκριτική ανάλυση.

Η προστιθέμενη αξία της παρούσας διατριβής έγκειται στο γεγονός ότι για πρώτη φορά στην ελληνική βιβλιογραφία υποστηρίζεται μια διδακτορική διατριβή που

επικεντρώνεται στη δημογραφική ανάλυση της γαμηλιότητας και της διαζυγιότητας στη χώρα μας, αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η ερμηνεία των φαινομένων, των τάσεων και των εξελίξεων επιχειρείται αξιοποιώντας πορίσματα συγγενών επιστημονικών πεδίων που αφορούν στις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές, θεσμικές, τεχνολογικές και ιατρικές εξελίξεις από τα μέσα του 20ου αιώνα και έπειτα στο δυτικό κόσμο. Επίσης, η παρούσα διατριβή πραγματεύεται θέματα όπως η γαμηλιότητα σε χαμηλότερο του εθνικού χωρικό επίπεδο, η γαμηλιότητα των μη μονίμων κατοίκων, η σχέση της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών με την απόκτηση του πρώτου παιδιού κ.ά. τα οποία η επιστημονική κοινότητα της χώρας μας δεν έχει έως τώρα αναλύσει. Τέλος, για τις ανάγκες της ανάλυσης δημιουργήθηκε μια πλήρης βάση δεδομένων που αφορά στη μεταπολεμική εξέλιξη της γαμηλιότητας και της διαζυγιότητας στον ευρωπαϊκό χώρο.

Η δομή της διατριβής

Η διατριβή αναπτύσσεται σε 5 κεφάλαια. Το Κεφάλαιο 1 περιλαμβάνει μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά στην εξέλιξη της σύστασης και της διάλυσης των συμβιώσεων στη βόρεια, δυτική, κεντρική και νότια Ευρώπη μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Παρουσιάζονται οι διαδοχικές περίοδοι με τα ιδιαίτερα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους και περιγράφονται οι αλλαγές συμπεριφοράς στις ευρωπαϊκές χώρες και στην Ελλάδα. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι θεσμικές, κοινωνικές, επιστημονικές και οικονομικές αλλαγές που επηρεάζουν τα μελετώμενα φαινόμενα, καθώς και η διαφαινόμενη ιδιαιτερότητα του νότου σε σχέση με τη ΒΔ Ευρώπη, αλλά και της Ελλάδος ως προς τις λοιπές νότιες ευρωπαϊκές χώρες. Στο Κεφάλαιο 2 γίνεται μια παρουσίαση των δεδομένων που είναι διαθέσιμα και αξιοποιούνται στα πλαίσια της ανάλυσης, η αξιολόγηση της αξιοπιστίας τους και η περιγραφή της μεθοδολογίας και των λογισμικών που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση αυτών.

Στα Κεφάλαια 3 και 5 δίδονται τα αποτελέσματα της δημογραφικής ανάλυσης της σύστασης και διάλυσης των εγγάμων συμβιώσεων αντίστοιχα. Το Κεφάλαιο 3 περιλαμβάνει τη δημογραφική ανάλυση της σύστασης των εγγάμων συμβιώσεων τόσο στην Ελλάδα όσο και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με έμφαση στην Ιταλία, την Ισπανία και την Γαλλία. Στο Κεφάλαιο 5 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης της διαζυγιότητας στην Ελλάδα, ως και στις ίδιες με το τρίτο Κεφάλαιο χώρες και γίνεται μια ανασκόπηση της εξέλιξης του οικογενειακού δικαίου, αλλαγές του οποίου επηρέασαν σημαντικά τη λύση των συμβιώσεων κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Τέλος, στο Κεφάλαιο 4 της διατριβής εξετάζονται κάποια πιο ειδικά θέματα που αφορούν στη γαμηλιότητα στη χώρα μας, όπως οι σχέσεις της πρωτο-γαμηλιότητας με τη γονιμότητα πρώτης βιολογικής τάξης, οι γάμοι μονίμων κατοίκων εξωτερικού κ.ά..

Στο τέλος της διατριβής επιχειρείται μια σύνοψη και σύνθεση των συμπερασμάτων των προτέρων κεφαλαίων. Επιπλέον, προσδιορίζονται οι άξονες στους οποίους θα μπορούσε να συνεχισθεί η έρευνα στο μέλλον ώστε να εξεταστούν θέματα στα οποία η παρούσα διατριβή δεν κατέστη δυνατό να δώσει απαντήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Οι δημογραφικές μεταβάσεις στην Ευρώπη (οικογένεια και γονιμότητα)

1.1. Η πριν από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 περίοδος (Η πρώτη Δημογραφική Μετάβαση (ΠΔΜ))

Προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα στη Γαλλία και λίγο αργότερα, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στη Δυτική Ευρώπη αναδύονται νέες δημογραφικές συμπεριφορές τις οποίες επιχειρεί να ερμηνεύσει η θεωρία της Πρώτης Δημογραφικής Μετάβασης (ΠΔΜ) (Lesthaeghe, 2010). Πριν από την ΠΔΜ η σεξουαλική πράξη και η τεκνοποίηση ήταν αδιαχώριστες, αλλά κατά τη διάρκεια αυτής, ξεκινώντας από τις ανώτερες τάξεις, ένα νέο μοντέλο οικογένειας διαχέεται, στο οποίο ο αριθμός των παιδιών και η χρονική τοποθέτηση των γεννήσεων επιλέγονται συνειδητά από τους γονείς και οι χρησιμοποιούμενες μέθοδοι αντισύλληψης είναι κυρίως η σεξουαλική αποχή και η διακοπτόμενη συνουσία (Ariès, 1980).

Σύμφωνα με το Van de Kaa (1987, 2002) η ΠΔΜ ήταν μια αναπόφευκτη απόρροια της μείωσης της θνησιμότητας και υπόβαθρό της ήταν η βιομηχανοποίηση και η αστικοποίηση. Σύμφωνα δε με το Notestein (1945) η ΠΔΜ θα εμφανιζόταν σε όλες τις χώρες μόλις αυτές επιτύγχαναν το απαιτούμενο επίπεδο ανάπτυξης. Ειδικότερα, την περίοδο της ΠΔΜ στην Ευρώπη βελτιώθηκαν τα εισοδήματα των νοικοκυρών και οι συνθήκες εργασίας και κατοίκησης, δημιουργήθηκαν σταδιακά τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και αναπτύχθηκε το ανθρώπινο κεφάλαιο μέσω της μαζικής εκπαίδευσης (Lesthaeghe, 2014).

Στην ΠΔΜ επικρατούν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων, ήτοι οι άντρες αναλαμβάνουν το ρόλο του αφοσιωμένου «προμηθευτή του ψωμιού» και οι γυναίκες το ρόλο της νοικοκυράς (Lesthaeghe, op. cit.). Για τους θρησκευτικούς πυλώνες (Καθολικισμό και Προτεσταντισμό) σημαντική υπήρξε η ιερότητα του γάμου, ενώ θεωρήθηκε απαραίτητη η υπεράσπιση μιας στενά δεμένης συζυγικής οικογένειας σαν αντίβαρο της ανηθικότητας και της αμφισβήτησης της Εκκλησίας που θα μπορούσαν να ενισχυθούν με τη βιομηχανική επανάσταση. Οι κοσμικοί πυλώνες της κοινωνίας (φιλελεύθεροι και οι σοσιαλιστές) επίσης αντιμετώπισαν την οικογένεια ως το θεμέλιο για την εγκαθίδρυση μιας νέας κοινωνίας που έπρεπε να βασιστεί σε ανθρωπιστικές αρχές (Lesthaeghe, 2011). Επομένως, την περίοδο αυτή το μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας κυριαρχεί, χωρίς να εμφανίζονται εναλλακτικές αυτού μορφές, ενώ, παρά τον ισχυρό ρόλο της Εκκλησίας, ένα πρώτο κύμα εκκοσμίκευσης αναδύεται (Lesthaeghe, 2014).

Όσον αφορά στις επιπτώσεις της ΠΔΜ στη γαμηλιότητα, παρατηρείται μια σταδιακή μείωση της αναλογίας των οριστικά άγαμων ατόμων (Zaidi & Morgan, 2017) και προοδευτικά ατονεί το Μαλθουσιανό σχήμα δημιουργίας οικογένειας στην Ευρώπη, εν μέρει χάρη στη μεγέθυνση της αμειβόμενης εργασίας που επιτρέπει στα ζευγάρια να βιοποριστούν νωρίτερα (Van de Kaa, 1987), ενώ, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα καταγράφεται στον ευρωπαϊκό χώρο και η χαμηλότερη μέση ηλικία στον πρώτο γάμο από την εποχή της Αναγέννησης (Lesthaeghe, 2010). Ακόμη, κατά την ΠΔΜ τα ποσοστά διαζυγίου είναι ιδιαίτερος χαμηλά, καθώς η νομοθεσία παραμένει αυστηρή

και η πολιτεία αντιτίθεται ελάχιστα στο θρησκευτικό δόγμα όσον αφορά στο συγκεκριμένο ζήτημα. Το συναινετικό διαζύγιο είναι σπάνιο και η λύση του γάμου βασίζεται περισσότερο στην αποδεδειγμένη μοιχεία (Lesthaeghe, 2011). Τέλος, κατά την ΠΔΜ η συγκατοίκηση αποτελεί ένα σπάνιο φαινόμενο (Lesthaeghe, 2014).

Την ίδια περίοδο η οικονομική ανάπτυξη αύξησε την πιθανότητα επιβίωσης των παιδιών και μείωσε το όφελος που είχαν οι γονείς από αυτά (Zaidi & Morgan, *op. cit.*), καθώς πλέον, αντί αυτά να συμβάλλουν στην οικογενειακή εργασία, απαιτούνταν σημαντικοί οικογενειακοί πόροι για την εκπαίδευσή τους, ενώ προοδευτικά η φροντίδα των ανιόντων σε μεγάλη ηλικία έπαψε να βασίζεται αποκλειστικά σε αυτά (Van de Kaa, *op. cit.*). Σύμφωνα δε με τους Van de Kaa (2002) και Lesthaeghe (2011) στην ΠΔΜ αναδύεται ένας ιδιόμορφος αλτρουισμός. Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνητές αυτοί αποδίδουν την πτώση της γονιμότητας κατά την ΠΔΜ στη μεγαλύτερη έγνοια των ατόμων για την οικογένεια και τα παιδιά. Αντίθετα, κατά τη Δεύτερη Δημογραφική Μετάβαση (ΔΔΜ), η οποία έπεται της πρώτης, η πτώση της γονιμότητας ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της επικράτησης του ατομισμού.

Κατά την ΠΔΜ, ουσιαστικά ο έλεγχος των γεννήσεων είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστεί η τεκνοποίηση από τα 7 με 8 παιδιά στη δεκαετία του 1880 στα 2 με 3 παιδιά 50-60 έτη αργότερα (Van de Kaa, *op. cit.*). Η γονιμότητα μειώνεται παρότι συρρικνώνεται ο αριθμός των οριστικά άτεκνων γυναικών και παρά το γεγονός ότι τα ποσοστά των ατόμων που ξαναπαντρεύονται μετά τη χηρεία ή το διαζύγιο είναι υψηλά και η τεκνοποίηση συνεχίζεται σε κάποιο βαθμό και εντός των πλαισίων των ανώτερης τάξης γάμων (Lesthaeghe, 2014; Zaidi & Morgan, *op. cit.*). Επομένως, η πτώση της γονιμότητας οφείλεται ουσιαστικά στη μείωση της εντός γάμου γονιμότητας και πιο συγκεκριμένα στον περιορισμό των γεννήσεων στις μεγαλύτερες ηλικίες, δηλαδή των ανώτερης τάξης γεννήσεων (Lesthaeghe, *op. cit.*). Εντούτοις, η γονιμότητα κάτω από το επίπεδο αναπαραγωγής δε θεωρείται βασικό χαρακτηριστικό της ΠΔΜ και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες καταγράφεται μια πολύ χαμηλή γονιμότητα αφορούν κατά κανόνα περιόδους οικονομικής κρίσης ή πολέμου (Lesthaeghe, *op. cit.*).

Εως τη δεκαετία του 1960, η διακοπτόμενη συνουσία ήταν η κύρια μέθοδος αντισύλληψης των εργατικών τάξεων, ενώ η ημερολογιακή μέθοδος (μέθοδος του ρυθμού) αυτή που χρησιμοποιούνταν από τα ζευγάρια με ανώτερη εκπαίδευση ή από τα πιο θρησκευόμενα ζευγάρια (Lesthaeghe, 2010). Εξαιτίας της ελλιπούς αποτελεσματικότητας της αντισύλληψης κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, προκύπτουν κάποιες μη επιθυμητές γεννήσεις, η χρονική στιγμή σύλληψης των παιδιών δεν είναι πάντοτε αυτή που έχει επιλεγεί και τα προβλήματα αυτά οδηγούν στην αύξηση της ζήτησης για αποτελεσματικότερη αντισύλληψη (Lesthaeghe, 2014).

Η ΠΔΜ ολοκληρώνεται με την «έκρηξη» των γεννήσεων και των γάμων τις δεκαετίες του 1940, του 1950 και του 1960 ('Baby Boom' και 'Marriage Boom') στις αναπτυγμένες χώρες της δύσης (Ariès, *op. cit.*). Ειδικότερα, οι νέοι, μετά τον πόλεμο, αρχίζουν να έχουν σεξουαλικές επαφές σε όλο και μικρότερη ηλικία και καθώς η τεκνοποίηση εκτός γάμου δεν ήταν ακόμη αποδεκτή εκείνη την περίοδο, τα ζευγάρια αναγκάζονταν να «επισημοποιήσουν» τη σχέση τους μέσω του γάμου (Van de Kaa, *op. cit.*). Ως εκ τούτου, κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο συρρικνώνεται η μέση ηλικία στον πρώτο γάμο και αυξάνεται η ένταση της γαμηλιότητας (Sardon, 1996).

Την περίοδο του ‘Baby Boom’ και του ‘Marriage Boom’, νέες προσανατολισμένες στην κατανάλωση συμπεριφορές αναδύονται, ένα εκτεταμένο σύστημα κοινωνικής ασφάλειας δημιουργείται και η οικονομική ανάπτυξη «απελευθερώνει» σε μεγάλο βαθμό τα άτομα από το άγχος για το μέλλον (Agiès, op. cit.). Οι οικογενειακές στρατηγικές που περιλάμβαναν την εκπαίδευση και είχαν ως στόχο την κοινωνική ανέλιξη δεν ήταν πλέον τόσο αναγκαίες όσο στη διάρκεια προγενέστερων δεκαετιών και υπό αυτές τις συνθήκες, η πάνω από έναν αιώνα πτώση των ποσοστών γονιμότητας σταμάτησε για τις μεσαίες και ανώτερες τάξεις. Δεν υπήρξε φυσικά επάνοδος στα επίπεδα γονιμότητας της δεκαετίας του 1880, η αναπαραγωγή συνέχισε να ελέγχεται, αλλά το γενικό κλίμα φαινόταν να ενισχύει τη δημιουργία οικογένειας και οι εγκάρσιοι δείκτες γονιμότητας είναι ιδιαίτερα υψηλοί έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960 (Agiès, op. cit.).

Την περίοδο 1945-1965 προοδευτικά αρχίζει να ατονεί και το διχοτομικό εν πολλοίς σχήμα του Hajnal (1965) που αναφέρεται στις διαφοροποιημένες χωρικά συμπεριφορές έναντι του γάμου στην προ του Β΄ παγκοσμίου πολέμου Ευρώπη⁵. Η θρησκεία και το σύστημα συγγένειας φαίνεται ότι έπαιζαν κάποιο ρόλο στη διαμόρφωση των προτύπων γάμου που περιέγραψε ο Hajnal στον ευρωπαϊκό χώρο καθώς ο Προτεσταντισμός και ο Καθολικισμός (δευτερευόντως) δεν αντιτίθεντο πλέον στην όποια επιλογή συντρόφου έκαναν οι νέοι άνθρωποι. Ταυτόχρονα, τα δύο αυτά δόγματα δίδουν όλο και μεγαλύτερη έμφαση στον άνθρωπο ως άτομο και στηρίζουν όλο και περισσότερο την πυρηνική οικογένεια σε βάρος του εκτεταμένου συστήματος οικογένειας (Γαβαλάς, 2015). Επιπλέον, εξασθένησε η πρακτική των συνοικεσίων, τα οποία κατά κανόνα γίνονταν σε μικρή ηλικία. Επομένως, σε ένα σύστημα που οι δεσμοί της εκτεταμένης συγγένειας είναι ισχυροί και στο οποίο ισχύει η νεοτοπικότητα, τα νεαρά ζευγάρια πρέπει να αποκτήσουν οικονομική ανεξαρτησία προτού δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια (Goode, 1963). Αναμφίβολα, οι συνθήκες αυτές συμβάλλουν στην αναβολή του γάμου.

1.2. Οι αλλαγές των δημογραφικών συμπεριφορών από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 (η δεύτερη δημογραφική μετάβαση (ΔΔΜ))

1.2.1. Εισαγωγικά

Η ΔΔΜ επιχειρεί να ερμηνεύσει αλλαγές της δημογραφικής συμπεριφοράς που ξεκινούν από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 στη Βόρεια Ευρώπη, επεκτείνονται στη συνέχεια στη δυτική και στην κεντρική και με ακόμη μεγαλύτερη καθυστέρηση εμφανίζονται στη νότια. Η περίοδος της ΔΔΜ χαρακτηρίζεται από μια γονιμότητα σταθερά κάτω του επιπέδου αναπαραγωγής, μια ποικιλία μορφών συμβίωσης διαφορετικών του γάμου ως και την αποσύνδεση της τεκνοποίησης από τον γάμο (Surkyn & Lesthaeghe, 2004). Επομένως, αναφέρεται σε πληθυσμούς που γερνάνε και

⁵ Ο Hajnal (op. cit.) χώρισε την Ευρώπη σε δυτική και ανατολική με μια νοητή γραμμή η οποία συνδέει την Αγία Πετρούπολη με την Τριέστη. Το δυτικό πρότυπο χαρακτηρίζουν η υψηλή ηλικία κατά τον πρώτο γάμο και για τα δύο φύλα, το υψηλό ποσοστό τελικής αγαμίας και η μικρή ηλικιακή διαφορά μεταξύ των δύο συζύγων. Το ανατολικό πρότυπο χαρακτηρίζουν η έντονη γαμηλιότητα και χαμηλή ηλικία στο γάμο τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες.

συρρικνώνονται αριθμητικά όταν δε χαρακτηρίζονται από σημαντική προσέλευση μεταναστών. Περαιτέρω, κατά τη ΔΔΜ αυξάνονται η ηλικία στο γάμο και στην τεκνοποίηση, τα ποσοστά οριστικής αγαμίας και ατεκνίας και η συχνότητα διαζυγίου.

Σύμφωνα με τις Goldscheider (2012) και Bernhardt (2004) η ΔΔΜ κατέστη εφικτή χάρη στην πτώση της γονιμότητας και της θνησιμότητας κατά την ΠΔΜ οι οποίες επαναδιαμόρφωσαν τις ζωές των γυναικών, καθώς είχαν ως αποτέλεσμα μικρότερες οικογένειες και μεγαλύτερα προσδόκιμα επιβίωσης για αυτές. Ως εκ τούτου, η φροντίδα των παιδιών άρχισε να καταλαμβάνει ένα μικρότερο μέρος της ζωής τους και έτσι, απελευθερώθηκε για αυτές χρόνος ο οποίος τους επέτρεψε να επενδύσουν στην εκπαίδευση, ενώ τους δόθηκε η δυνατότητα να απασχοληθούν περισσότερο στον τριτογενή τομέα παραγωγής. Η περαιτέρω αύξηση του εισοδήματος και η επέκταση της εκπαίδευσης κατά τη ΔΔΜ οδήγησαν στην άρθρωση πιο υπαρξιακών και εκφραστικών αναγκών⁶, όπως η ανάγκη αυτοπραγμάτωσης και η θέληση απόκτησης της ελευθερίας επιλογής των ατομικών στόχων (Lesthaeghe, 2014). Επιπλέον, αυξήθηκε η ανάγκη για ελευθερία σκέψης και έκφρασης, αλλά και για χειραφέτηση και οι αξίες αυτές αντικατέστησαν τις αρχές της αλληλεγγύης και της προσκόλλησης στην κοινωνική ομάδα που ήταν εντονότερες κατά την ΠΔΜ (Lesthaeghe, 2011). Τέλος, σύμφωνα με τους Schmid (1984) και Ariès (op. cit.), οι γεμάτες νόημα ανθρώπινες σχέσεις και η συναισθηματική ολοκλήρωση απέκτησαν πρωτεύουσα σημασία για τις ανθρώπινες ζωές (Inglehart, 1997; Surkyn & Lesthaeghe, op. cit.).

Περαιτέρω, η ΔΔΜ συνδέεται με την επικράτηση μεταμοντέρνων αξιών. Ο Lyotard (1984) και ο Van de Kaa (2002) θεωρούν το *μεταμοντέρνο* ως δυσπιστία απέναντι στις αξίες, στις πεποιθήσεις και στις αρχές που θεμελιώνουν τη μοντέρνα περίοδο, ήτοι την ανάγκη να τιμώνται οι ηλικιωμένοι, την πίστη στο θεό και στο εθνικό κράτος κ.ά. Ο *μεταμοντερνισμός* έδωσε τη δυνατότητα στους πολίτες να εκλέξουν αυτούς που τους εκπροσωπούν με ένα δημοκρατικό τρόπο και διαδέχθηκε το μοντερνισμό, ο οποίος έφερε στους πολίτες των βιομηχανικών κοινωνιών μία χωρίς προηγούμενο οικονομική ασφάλεια (Van de Kaa, op. cit.). Ο Van de Kaa (2004), τέλος, σημειώνει ότι οι μεταμοντερνιστές χρησιμοποιούν περισσότερο σύγχρονες μεθόδους αντισύλληψης, συγκατοικούν περισσότερο, αποκτούν τα παιδιά τους αργότερα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι επιθυμούν λίγα παιδιά, απλώς στα πρωιμότερα στάδια της ενήλικης ζωής τους επιλέγουν να αφιερώσουν το χρόνο τους στις σπουδές και στις επαγγελματικές τους δραστηριότητες και όχι στη δημιουργία οικογένειας.

Κατά το Van de Kaa (2002) η περίοδος της ΔΔΜ χαρακτηρίζεται από το *ατομικιστικό μοντέλο οικογένειας*. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Ariès (op. cit.), κατά τη συγκεκριμένη περίοδο αν υπάρξει ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, επέρχεται μια έκτρωση κάτι που δε συνέβαινε σε προγενέστερες περιόδους και η άρνηση απόκτησης ενός ανεπιθύμητου παιδιού είναι ενδεικτική, κατά τον ίδιο, μιας αλλαγής νοοτροπίας σύμφωνα με την οποία το παιδί αποτελεί πλέον μόνο μία από τις ποικίλες συνιστώσες που επιτρέπουν στους ενήλικες να ολοκληρωθούν ως άτομα. Επομένως, μετά τα μέσα

⁶ Υπόβαθρο της θεωρίας της ΔΔΜ υπήρξε η θεωρία των αναγκών του Maslow (1954).

της δεκαετίας του 1960 σταδιακά οι μέρες του «παιδιού-βασιλιά» παύουν να υπάρχουν (Ariès, *op. cit.*).

Τέλος, φαίνεται ότι στις δυτικές κοινωνίες από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 σταδιακά επικρατούν πιο προοδευτικές αξίες. Ειδικότερα, έρευνες που διεξάγονται από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 σε χώρες της δυτικής Ευρώπης, δείχνουν ότι αυξάνεται η ανοχή της κοινωνίας για το να εργάζεται μία μητέρα παιδιών σχολικής ηλικίας εκτός σπιτιού, για την ηθελημένη ατεκνία, για τη συγκατοίκηση δίχως πρόθεση γάμου και για το να έχει κανείς ένα σύντροφο με τον οποίο κατοικεί σε διαφορετικό σπίτι. Επιπροσθέτως, παρατηρούνται γυναίκες δίχως συντρόφους να φροντίζουν από κοινού τα παιδιά τους, ένας διαζευγμένος σύζυγος να το κάνει μόνος του, ένα ζευγάρι να μεγαλώνει τα παιδιά του αλλά σε δύο διαφορετικά μέρη κ.ο.κ. (Van de Kaa, *op. cit.* 1987). Επιπλέον, δείγμα της αλλαγής των αντιλήψεων αναφορικά με τη σχέση έγγαμης ζωής και ευτυχίας είναι, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 στην Ολλανδία, η διαπίστωση ότι ούτε το 1/5 των ερωτώμενων δε συμφωνεί με το ότι οι παντρεμένοι είναι πιο ευτυχισμένοι από τους άγαμους (Van de Kaa, *op. cit.*). Συμπερασματικά, η ΔΔΜ φαίνεται να έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές όπως πιο σύνθετα νοικοκυριά, αλλά και περισσότερα μόνα άτομα όλων των ηλικιών μεταξύ των οποίων και μόνους γονείς (Lesthaeghe, 2014).

Η ΔΔΜ δεν είχε τα ίδια χαρακτηριστικά σε όλες τις περιοχές (Billari & Kohler, 2004; Sobotka & Toulemon, 2008) και φαίνεται ότι οι συμπεριφορές επηρεάστηκαν έντονα και από τα σχήματα κοινωνικής οργάνωσης που επικρατούσαν σε κάθε χωρική ενότητα για αιώνες (Riley & McCarthy, 2003; Rivkin-Fish, 2003; Lesthaeghe, *op. cit.*). Περαιτέρω, ορισμένοι μελετητές σημειώνουν ότι η αύξηση της προγαμιαίας συγκατοίκησης, η πτώση της έντασης της γονιμότητας και της γαμηλιότητας και η αύξηση της συχνότητας λύσης των γάμων δεν οφείλονται στις αλλαγές νοοτροπίας που περιγράφει η θεωρία της ΔΔΜ, αλλά σχετίζονται με την εκπαίδευση και τη φτώχεια και αποτελούν ένα χαρακτηριστικό των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων (Lesthaeghe, *op. cit.*). Τέλος, οι Zaidi & Morgan (2017) υπογραμμίζουν ότι ο γάμος σε κάποιες χώρες παραμένει ένας ισχυρός θεσμός, ενώ σε πολλές περιοχές η συγκατοίκηση δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως ένα υποκατάστατό του, αλλά πιο πολύ ως ένας πρόδρομος αυτού.

Η θεωρία της ΔΔΜ καλύπτει ένα ευρύ πλαίσιο, εμπεριέχει τόσο μια κοινωνική όσο και μια οικονομική λογική και διαφέρει από τις νεοκλασικές οικονομικές ερμηνείες, αλλά και από κάθε νέο-μαρξιστική ή καθαρά δομική κοινωνιολογική θεωρία, καθώς αυτές οι προσεγγίσεις αντιμετωπίζουν τη δημογραφική αλλαγή απλώς ως μία απάντηση σε αλλαγές σε υλικές συνθήκες και είτε αποτυγχάνουν να ενσωματώσουν το σύνολο των πολιτισμικών αλλαγών, είτε δεν κατορθώνουν να προσδιορίσουν οικουμενικούς μηχανισμούς που συνδέουν τις υλικές με τις μη υλικές κινητήριες δυνάμεις (Lesthaeghe, 2010, 2014). Περαιτέρω, οι Zaidi & Morgan (*op. cit.*) προτείνουν ότι μια πληρέστερη προσέγγιση θα ήταν η ενσωμάτωση των θεωριών των φύλων και της παγκοσμιοποίησης στη θεωρία της ΔΔΜ. Συμπερασματικά, φαίνεται ότι ένα πλαίσιο ερμηνείας των εξελίξεων του θεσμού της οικογένειας μπορεί να είναι ολοκληρωμένο μόνο εφόσον λαμβάνει υπόψη τις οικονομικές, ιστορικές και πολιτισμικές εξελίξεις, τις αλλαγές στην ιατρική, στην τεχνολογία και στους τρόπους επικοινωνίας, ενώ θα πρέπει να σκιαγραφείται και ο μηχανισμός μέσω του οποίου όλες

αυτές οι παράμετροι διαπλέκονται, αλληλο-τροφοδοτούνται και επηρεάζουν τελικά τις αποφάσεις των ατόμων.

1.2.2. Η συρρίκνωση της γαμηλιότητας και της γονιμότητας

Πριν από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, κατά το Roussel (1987) τα άτομα βρίσκονται υπό τον απόλυτο έλεγχο των θεσμών. Ειδικότερα, ο θεσμός του γάμου οριοθετούσε τις προσδοκίες τους, προκαθόριζε τις δημογραφικές τους συμπεριφορές και ουσιαστικά διαμόρφωνε ταυτόσημες επιλογές για την πλειοψηφία. Ωστόσο, προοδευτικά επέρχεται μια αλλαγή της νοοτροπίας σε όλους τους τομείς της ζωής, με τους άντρες και τις γυναίκες να μη δέχονται πλέον να είναι δέσμιοι των θεσμών με αποτέλεσμα, μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1960, ο γάμος να μετατρέπεται για ένα όλο και μεγαλύτερο τμήμα των νέων σε μια απλή κοινωνική τυπικότητα (Roussel, *op. cit.*).

Ο νέος τρόπος ζωής που εμφανίστηκε πρωτίστως στη ΒΔ Ευρώπη, έδωσε στα άτομα σαφώς περισσότερες επιλογές απ' ό,τι στο παρελθόν και οι συμπεριφορές έναντι του γάμου εντάσσονται πλέον όλο και περισσότερο στην σφαίρα του ιδιωτικού βίου (Κοτζαμάνης, 1997). Το μέλλον θεωρήθηκε ότι δεν έπρεπε να είναι υποθηκευμένο ούτε σε υποσχέσεις μεταξύ των συζύγων ούτε σε συλλογικούς κανόνες (Roussel, *op. cit.*). Ελλείπει θεσμικών κανόνων, τα κριτήρια βάσει των οποίων αποφασίζουν οι σύντροφοι για τη συνέχιση του συζυγικού δεσμού είναι η συναισθηματική ικανοποίηση και η σύγκλιση επιθυμιών και συμφερόντων. Ορισμένες από αυτές τις ενώσεις παρουσιάζουν μια πραγματική σταθερότητα, αλλά δεν εμπεριέχουν καμία εγγύηση για το ότι θα διαρκέσουν (Roussel, *op. cit.*).

Η ΔΔΜ ξεκινά από τη Δανία και τη Σουηδία και θεωρείται ότι έχει ήδη ολοκληρωθεί στις χώρες αυτές στα μέσα της δεκαετίας του 1980 (Van de Kaa, *op. cit.*). Διαχέεται έντονα τη δεκαετία του 1980 σε χώρες της ΒΔ Ευρώπης όπως η Φινλανδία, η Νορβηγία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Αυστρία, το Βέλγιο, η Δυτική Γερμανία, η Ολλανδία και η Ελβετία, ενώ εμφανίζονται, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, κάποια σημάδια αυτής στην Ιταλία (Van de Kaa, *op. cit.*). Στη συνέχεια εξαπλώνεται σταδιακά και στην υπόλοιπη ΒΔ και νότια Ευρώπη. Στη ΒΔ Ευρώπη η εκτός γάμου τεκνοποίηση αυξάνεται πολύ νωρίτερα σε σχέση με τη νότια, ενώ στο βόρειο και δυτικό τμήμα της ηπείρου το μοντέλο της οικογένειας των δύο παιδιών καθίσταται η νόρμα πολύ πιο πρώιμα σε σχέση με το νότο (Sardon, 1986; Κοτζαμάνης, *op. cit.*).

Στις χώρες της ΒΔ Ευρώπης η οριστική αγαμία των ατόμων που γεννήθηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα κυμαίνεται μεταξύ 15% και 20% και δεν έφτανε το 20% παρά μόνο στη Σουηδία, ενώ στη γενεά του 1940 το ποσοστό αυτό ήταν μικρότερο του 10% (Sardon, 1992). Το φαινόμενο της αναβολής του γάμου και γενικότερα της εισόδου σε μια ένωση ξεκίνησε στις σκανδιναβικές χώρες νωρίτερα σε σχέση με τις υπόλοιπες, ήτοι με τις γενεές της δεκαετίας του 1940 (Rosina, 2004). Στην πλειονότητα των χωρών της ΒΔ Ευρώπης οι γενεές γυναικών που γεννήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 φαίνεται ότι είναι οι πρώτες που υιοθέτησαν τις συμπεριφορές της ΔΔΜ και ως εκ τούτου, τα ποσοστά οριστικής αγαμίας αρχίζουν να αυξάνονται σε αυτές (Sardon, *op. cit.*).

Αναμφίβολα, στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 οι τρεις σημαντικές επαναστάσεις, ήτοι η σεξουαλική, της αντισύλληψης και των φύλων αναδιαμόρφωσαν καθοριστικά την πορεία των ατομικών σχέσεων (Lesthaeghe, 2014). Η σεξουαλική επανάσταση και αυτή της σύγχρονης αντισύλληψης πιθανότατα εξελίχθηκαν παράλληλα. Η επανάσταση της αντισύλληψης ευνόησε τη διάδοση του φεμινισμού, ενώ μαζί με την κοινωνική φιλελευθεροποίηση οδήγησαν σε περισσότερο ατομισμό και ελάττωση της επιρροής της θρησκείας (Westoff & Ryder, 1977; Lesthaeghe & Surkyn, 1988). Ταυτόχρονα, μειώθηκαν τα ηθικά εμπόδια στο να επιλέξουν τα άτομα τον τρόπο με τον οποίο επιθυμούν να ζήσουν (Beck, 1992; Giddens, 1992; Cherlin, 2004). Η μοντέρνα αντισύλληψη, ήτοι η αξιοποίηση του χαπιού και του σπιράλ (ως και η στείρωση κάποιων ζευγαριών που είχαν αποκτήσει τους απογόνους που επιθυμούσαν) και η ευκολότερη πρόσβαση στην έκτρωση οδήγησαν στη συρρίκνωση των ανώτερης τάξης γεννήσεων μετά το 1965 (Ariès, 1980; Van de Kaa, *op. cit.*). Η έλευση της μοντέρνας αντισύλληψης φαίνεται ότι συνέβαλλε και στην αλλαγή ενός μεγάλου φάσματος των νοοτροπιών και πιθανότατα σχετίζεται με την απελευθέρωση της νομοθεσίας του διαζυγίου, της έκτρωσης και της στείρωσης οι οποίες ακολούθησαν (Van de Kaa, *op. cit.*). Ειδικότερα, έπαιξε ρόλο στο να ατονήσει η κοινωνική πίεση που ασκούνταν στα ζευγάρια για να νομιμοποιήσουν τη σχέση τους μέσω του γάμου. Έτσι, οι νεότερες γενεές μπορούσαν να έχουν σεξουαλικές επαφές εκτός του πλαισίου του γάμου (Lesthaeghe, 2010).

Η επανάσταση των φύλων αμφισβήτησε το κυρίαρχο σχήμα νοικοκυριού που αποτελείτο από ένα παντρεμένο ζευγάρι και τα παιδιά του και το οποίο βασιζόταν στους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων (Bernhardt, 2004). Επίσης, η ενίσχυση της κοινωνικοοικονομικής θέσης της γυναίκας και η μετάβαση από το «παιδί-βασιλιά» της ΠΑΜ στο «ζευγάρι-βασιλιά» της ΔΔΜ, δηλαδή στο αυξημένο ενδιαφέρον των ατόμων για τη σχέση τους και τις επιθυμίες τους, είναι βέβαιο ότι οδήγησαν σε μία αύξηση των απαιτήσεων που είχαν τα άτομα από το γάμο τους (Lesthaeghe, 1995). Η «ευτυχία» των ατόμων μετατράπηκε σε κάτι συνθετότερο και απαιτητικότερο, που δε μπορούσε πλέον να επιτευχθεί μόνο μέσω του γάμου και της δημιουργίας οικογένειας, αλλά αφορούσε στην επίτευξη και άλλων στόχων (Sobotka & Toulemon, 2008).

Σύμφωνα με τη θεωρία της ΔΔΜ ένας όλο και μεγαλύτερος αριθμός γυναικών προτιμά κατά τη δεύτερη και κατά την τρίτη δεκαετία της ζωής του να θέσει τις βάσεις για την εξέλιξη της επαγγελματικής του καριέρας από το να δημιουργήσει οικογένεια, προσδοκώντας η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο να του αποφέρει καλύτερες οικονομικές απολαβές αλλά και ικανοποιητικότερες θέσεις εργασίας σε μεταγενέστερα στάδια της ζωής του (Kroeger & La Mattina, 2017). Εξάλλου, σύμφωνα με τους Van de Kaa (*op. cit.*) και Miller (2011), ο γάμος και η τεκνοποίηση συνεπάγονται ένα «κόστος ευκαιρίας» και για τους δύο συζύγους, αλλά περισσότερο για τη σύζυγο η οποία αναγκάζεται σε ορισμένες περιπτώσεις να εγκαταλείψει την εργασία της και αυτό συχνά έχει ως αποτέλεσμα κυρώσεις στη μετέπειτα επαγγελματική της πορεία.

Τέλος, σύμφωνα με τους Dalla Zuanna & Micheli (2004) στις γενεές που έρχονται στον κόσμο από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα είναι όλο και πιο εμφανή τα σημάδια ενός δισταγμού ή φόβου όταν τα άτομα έρχονται αντιμέτωπα με σχετικά μη αναστρέψιμες επιλογές όπως η τέλεση ενός γάμου. Ο Ginsborg (1998), επίσης,

σημειώνει ότι ίσως δεν είναι η έλλειψη αίσθησης υπευθυνότητας, αλλά αντίθετα μια υπερβολική υπευθυνότητα ο κύριος παράγοντας που συνεισέφερε στην πτώση της έντασης της γαμηλιότητας και της γονιμότητας στις νεότερες αυτές γενεές απόμων.

1.2.3. Η εξάπλωση των εναλλακτικών του γάμου σχημάτων συμβίωσης

Κατά τη ΔΔΜ η απαξίωση του γάμου ως θεσμού είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση όχι μόνο των πρώτων αλλά και των ανώτερης τάξης γάμων (Lesthaeghe, 2014; Van de Kaa, 1987). Είναι κοινωνικά αποδεκτό κατά αυτή την περίοδο για τα άτομα μετά τη χηρεία ή το διαζύγιο να υιοθετήσουν κάποιο άλλο σχήμα συμβίωσης αντί για το γάμο. Έτσι, σε αρκετές περιοχές εξαπλώνεται η συγκατοίκηση, η οποία μπορεί να αναγνωρίζεται από το νόμο [Καταχωρημένη Σχέση-Registered Partnership (ΚΣ)/Σύμφωνο Συμβίωσης (ΣΣ)] ή όχι. Μια ακόμη μορφή σχέσης που έχει υιοθετηθεί από ένα μη αμελητέο αριθμό ζευγαριών στον ευρωπαϊκό χώρο είναι το Ζώντας-Χώρια-Μαζί (ZXM) [Living-Apart-Together (LAT)], στο οποίο τα άτομα διατηρούν δεσμό, αλλά δε μοιράζονται την ίδια κατοικία.

1.2.4. Η αναβολή της τεκνοποίησης και η αύξηση της οριστικής ατεκνίας

Κατά τις δύο μεταβάσεις (ΠΔΜ και ΔΔΜ) η γονιμότητα μειώνεται, καθώς στόχος των ζευγαριών είναι να αποκτήσουν λιγότερα παιδιά στα οποία επιθυμούν να προσφέρουν περισσότερα (Van de Kaa, op. cit.). Ωστόσο, το κυρίαρχο φαινόμενο στη ΔΔΜ δεν είναι μόνον το μικρότερο οικογενειακό μέγεθος, αλλά η αναβολή της τεκνοποίησης και η ηθελημένη ατεκνία (Leridon, 2017). Περαιτέρω, κατά τη ΔΔΜ συρρικνώνονται οι ανώτερης τάξης γεννήσεις, ενώ μειώνεται η πιθανότητα τεκνοποίησης για αρκετά ζευγάρια εξαιτίας της μεγαλύτερης πιθανότητας διαζυγίου (Lesthaeghe, op. cit.). Το 1965 π.χ. οι τιμές των Συγχρονικών Δεικτών Γονιμότητας είναι στις περισσότερες χώρες της ΒΔ Ευρώπης μεγαλύτερες από τα 2,5 παιδιά/γυναίκα, αλλά οι εγκάρσιοι δείκτες γονιμότητας ξεκινούν έκτοτε να συρρικνώνονται στις χώρες αυτές (Van de Kaa, 2002).

Κάποιες χώρες της ΒΔ Ευρώπης και κυρίως η Γαλλία άσκησαν πολιτικές που είχαν ως στόχο να ενισχύσουν τη γονιμότητα (Van de Kaa, 1987). Η δια του νόμου απαγόρευση της έκτρωσης ήταν, επίσης, ένα από τα μέτρα που εφαρμόστηκαν κατά τη δεκαετία του 1990 και είχαν σκοπό να συγκρατήσουν την πτώση της γονιμότητας στον ευρωπαϊκό χώρο (Van de Kaa, 2002). Ωστόσο, τελικά φάνηκε ότι, σε πολλές περιπτώσεις, ακόμη και εκτεταμένα μέτρα υπέρ της γονιμότητας δεν κατέληξαν σε εξαιρετικά μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, αλλά περισσότερο στο να βελτιωθεί η οικονομική κατάσταση και η κοινωνική θέση των γονέων και των παιδιών τους (Van de Kaa, 1987; Höhn, 1988).

1.2.5. Η διάχυση των δημογραφικών αλλαγών στον ευρωπαϊκό χώρο

Οι δυνατότητες επικοινωνίας και μετακίνησης έχουν σαφώς βελτιωθεί κατά τον τελευταίο τουλάχιστον μισό αιώνα και, χάρη σε αυτές, πρότυπα συμπεριφοράς που αναδύονται σε ένα τμήμα της Ευρώπης, στη συνέχεια, μεταδίδονται ταχύτερα και σε

άλλες περιοχές. Έως και τη δεκαετία του 1970, ορισμένα χαρακτηριστικά της ΔΔΜ φαίνεται να «σταματούν» στις βόρειες πλαγιές των Άλπεων και των Πυρηναίων (Lesthaeghe, 2010). Ωστόσο, αν και με κάποιες ιδιαιτερότητες, στο τέλος η ΔΔΜ «καταλαμβάνει» και τη νότια Ευρώπη και φαινόμενα όπως οι εναλλακτικές του γάμου ενώσεις και η συρρίκνωση της γονιμότητας και της γαμηλιότητας, σταδιακά διαχέονται στις μεσογειακές χώρες, παρόλο που ο γάμος διατηρεί ακόμη ένα κεντρικό ρόλο σε αυτές (Billari & Kohler, 2004; Dalla Zuanna & Micheli, 2004).

Ο ευρωπαϊκός νότος χαρακτηρίζεται διαχρονικά από μια έντονη γαμηλιότητα, την απόκτηση παιδιών κυρίως εντός γάμου, αλλά και από την αντοχή των γάμων στη φθορά, στοιχεία που τον διαφοροποιούν σε σχέση με το ΒΔ τμήμα της ηπείρου (Κοτζαμάνης & Σοφianoπούλου, 2009; Lesthaeghe, *op. cit.*). Ειδικότερα, το διαζύγιο καθίσταται εφικτό πολύ αργότερα σε σχέση με τη ΒΔ Ευρώπη (1970 στην Ιταλία, 1981 στην Ισπανία) και η νομοθεσία του διαζυγίου παραμένει αυστηρή στην Ελλάδα για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε σχέση με τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης (González & Viitanen, 2006). Περαιτέρω, η ένταση του διαζυγίου είναι ιδιαίτερα χαμηλή έως και τη δεκαετία του 1990 στον ευρωπαϊκό νότο (Van de Kaa, *op. cit.*). Επιπλέον, η συγκατοίκηση και οι Ζώντας-Χώρια-Μαζί (ZXM) σχέσεις είναι εξαιρετικά σπάνια γεγονότα πριν από τη δεκαετία του 2000 (Lesthaeghe, 2014). Τέλος, φαίνεται ότι οι νοοτροπίες και οι συμπεριφορές των πληθυσμών της νότιας Ευρώπης αλλάζουν δυσκολότερα ακόμη και όταν οι κάτοικοι των περιοχών αυτών μεταναστεύουν σε άλλες χώρες⁷.

Η αργοπορημένη διάχυση της ΔΔΜ στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου ίσως οφείλεται εν μέρει και στην καθυστέρηση αλλαγής νομοθεσιών οι οποίες αποτελούν ανάχωμα στην εμφάνιση κάποιων συμπεριφορών. Συγκεκριμένα, στην Ιταλία, όπως προαναφέρθηκε, το διαζύγιο θεσμοθετήθηκε αρκετά αργά, ενώ η έκτρωση επιτράπη μόλις το 1978 και τέλος η οικογενειακή νομοθεσία κατέστη ευνοϊκότερη για τις γυναίκες και τα εκτός γάμου τεκνά μόλις το 1975, εξισώνοντάς τα με αυτά που γεννήθηκαν εντός γάμου και παρέχοντας το δικαίωμα διατροφής (Roussel, 1992; Castiglioni & Dalla Zuanna, 1994; Vignoli & Salvini, 2014). Περαιτέρω, κατά τη δεκαετία του 1980 στην Ιταλία και στην Ισπανία η διακοπτόμενη συνουσία χρησιμοποιείται ακόμη σε μεγάλο βαθμό και αυτή η καθυστερημένη μετάβαση προς τη μοντέρνα αντισύλληψη ενδεχομένως συνέβαλε στο αργοπορημένο ξεκίνημα της ΔΔΜ (Van de Kaa, 2002). Επιπροσθέτως, οι Dalla Zuanna & Micheli (*op. cit.*) αποδίδουν τη μεγαλύτερη αδράνεια στην αλλαγή συμπεριφορών στον ευρωπαϊκό νότο στο γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη επήλθε με καθυστέρηση σε αυτόν. Ωστόσο, φαίνεται ότι οι αιτίες καθυστέρησης δεν είναι μόνο οικονομικές, αλλά σχετίζονται με την πολιτισμική, ιστορική, γεωγραφική και κοινωνική ιδιαιτερότητα του ευρωπαϊκού νότου, στον οποίο οι ηθικοί κώδικες και οι παραδόσεις είναι ισχυρές και φαίνεται ότι

⁷ Έχει παρατηρηθεί π.χ. ότι οι Έλληνες και Ιταλοί μετανάστες δεύτερης γενιάς στην Αυστραλία, σπανίως συγκατοικούν, σε αντίθεση με τα παιδιά μεταναστών από την κεντρική και τη βόρεια Ευρώπη (Dalla Zuanna & Micheli, *op. cit.*).

δυσχεραίνουν την υιοθέτηση νέων συμπεριφορών (Micheli, 1996; Van de Kaa, 2002; Lesthaeghe, 2010).

1.2.5.1. Το ισχυρό οικογενειακό σχήμα του νότου και οι παραδοσιακοί ρόλοι των δυο φύλων

Ο Dalla Zuanna (2001) ερμηνεύει το διαφορετικό τρόπο με τον οποίο εξαπλώθηκε η ΔΔΜ στην Ευρώπη βάσει της διάκρισης του Reher (1998) σύμφωνα με την οποία στο νότο έχει επικρατήσει ένα «ισχυρό οικογενειακό σύστημα», ενώ στη ΒΔ Ευρώπη ένα «αδύναμο». Στο «ασθενές οικογενειακό σύστημα», στο οποίο οι ατομικές αξίες έχουν προτεραιότητα έναντι των οικογενειακών, τα παιδιά αποχωρούν από το πατρικό τους σε μικρότερη σαφώς ηλικία και φροντίζουν για τον εαυτό τους έως τη στιγμή που παντρεύονται, ενώ οι δεσμοί με τους γονείς τους χαλαρώνουν από την εφηβεία και έπειτα (Dalla Zuanna & Micheli, *op. cit.*). Στη ΒΔ Ευρώπη, οι κοινωνικές παροχές ευνοούν την πρωιμότερη αυτή ανεξαρτητοποίηση μέσω της φοιτητικής στέγασης, υποτροφιών, φοιτητικών επιδομάτων, ενισχύσεων για τους νέους ανέργους και προγραμμάτων απασχόλησης (Lesthaeghe, *op. cit.*). Επιπλέον, το κράτος εγγυάται σε ορισμένες περιπτώσεις ελάχιστα εισοδήματα για τους νέους μεγαλύτερους των 18 ετών που δε μένουν πλέον στο πατρικό τους. Επίσης, στις χώρες της ΒΔ Ευρώπης η ισότητα των φύλων έχει ιστορικό βάθος, τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών είναι υψηλότερα και η διαβίωση των νοικοκυριών, ως εκ τούτου, βασίζεται σε διπλά εισοδήματα, ενώ παρέχονται άδειες για οικογενειακούς λόγους και υπάρχει η δυνατότητα μερικού χρόνου απασχόλησης. Το σύστημα αυτό διευκολύνει τόσο την επίτευξη της αυτοπραγμάτωσης των ατόμων, όσο και τη δημιουργία οικογένειας (Lesthaeghe, *op. cit.*).

Αντίθετα, στο ισχυρό οικογενειακό σύστημα της νότιας Ευρώπης, οι οικογενειακοί δεσμοί μεταξύ όλων των μελών της οικογένειας λειτουργούν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Οι νέοι ενήλικες αποχωρούν από τη γονική κατοικία συνήθως για να παντρευτούν, οι υιοί συνεχίζουν σε ορισμένες περιπτώσεις να διαμένουν μετά το γάμο τους μαζί με τη σύζυγό τους σε αυτήν, ενώ οι πιο ηλικιωμένοι γονείς και συγγενείς συνηθίζεται να φιλοξενούνται στο σπίτι των παιδιών (Lesthaeghe, *op. cit.*). Οι άντρες έως ορισμένη ηλικία «βρίσκονται υπό τη φροντίδα» των μητέρων τους και αμέσως μετά των γυναικών τους. Επιπλέον, επικρατούν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων με τους άντρες να αποφεύγουν τις οικιακές εργασίες. Περαιτέρω, στις μεσογειακές χώρες πολύ λίγες κρατικές παροχές επιτρέπουν στους νέους ενήλικες να ανεξαρτητοποιηθούν οικονομικά και η μητρότητα συνήθως συνεπάγεται την αποχώρηση από την αγορά εργασίας, όχι μόνο επειδή αυτό ορίζουν τα κοινωνικά στερεότυπα, αλλά, επίσης, επειδή οι υποδομές φροντίδας παιδιών είναι σπάνιες και η επιστροφή σε μία προγενέστερη εργασία, μετά την απόκτηση παιδιών, δυσκολότερη (Lesthaeghe, *op. cit.*).

Στη νότια Ευρώπη οι πόροι της οικογένειας προέλευσης⁸ παίζουν ένα κρίσιμο ρόλο στη ζωή των νέων στηρίζοντάς τους κατά την περίοδο των σπουδών, αλλά και

⁸ Οικογένεια στην οποία τα παιδιά μεγαλώνουν και από την οποία προέρχονται.

αργότερα σε κάθε στάδιο της ζωής τους, ήτοι στην απόκτηση κατοικίας, στην επαγγελματική τους αποκατάσταση και στην ανατροφή των παιδιών τους, αλλά και σε οποιαδήποτε δύσκολη στιγμή (Coleman, 1988, 1990; Rosina, 2004; Chtouris *et al.*, 2006; Jones *et al.*, 2008). Η ισχυρή οικογένεια προστατεύει όλα τα μέλη της, αναλαμβάνοντας, τοιουτοτρόπως, πολλούς ρόλους τους οποίους σε μεγάλο βαθμό επωμίζεται το κράτος στις βόρειες ευρωπαϊκές χώρες (Reher, *op. cit.*; Μουσούρου, 2002; Dalla Zuanna & Micheli, *op. cit.*; Castiglioni *et al.*, 2016). Έτσι, οι περιοχές της ισχυρής οικογένειας συνάδουν με ένα σύστημα αξιών και κοινωνικών κανόνων που δίνει περισσότερη έμφαση στα ίδια συμφέροντά της παρά σε αυτά του ατόμου και της ευρύτερης κοινωνίας (Dalla Zuanna & Micheli, *op. cit.*). Εν κατακλείδι, το πλέγμα αξιών του ισχυρού οικογενειακού συστήματος αποθαρρύνει την εξάπλωση νέων σχημάτων γαμήλιας συμπεριφοράς (Castiglioni & Dalla Zuanna, 1994), καθώς οι αντιλήψεις των γονέων μεταβιβάζομενες στους νέους ενήλικες επηρεάζουν τις επιλογές τους.

Οι διαφορές αυτές μεταξύ ΒΔ και νότιας Ευρώπης δεν εξασθένισαν με τη σταδιακή διάδοση της νεοτοπικής κατοικίας και υπό την επίδραση του μοντερνισμού. Αντίθετα, με την αύξηση της υλικής ευμάρειας, φαίνεται ότι παγιώθηκαν περισσότερο (Dalla Zuanna & Micheli, *op. cit.*). Φυσικά, το ασθενές και το ισχυρό οικογενειακό σύστημα αποτελούν σε κάποιο βαθμό γενικεύσεις και δεν αφορούν στο σύνολο του πληθυσμού. Ο Dalla Zuanna (2004) θεωρεί ότι το ισχυρό οικογενειακό σύστημα τελικά θα εξαφανιστεί εξαιτίας της έλλειψης προσαρμοστικής ικανότητας.

1.2.5.2. Οι εκτός γάμου γεννήσεις

Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες παρατηρείται από τα μέσα του 19ου αιώνα και έως περίπου τα τέλη της δεκαετίας του 1970 ένα χαμηλό ποσοστό εκτός γάμου γεννήσεων που προέρχονται από ένα αριθμό ελεύθερων ενώσεων που συχνά είναι σταθερές και αφορούν κυρίως άτομα των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων (Roussel, 1992). Αρκετές εξ αυτών των γεννήσεων είναι μη επιθυμητές και προέρχονται από νέες, χαμηλού σχετικά εκπαιδευτικού επιπέδου γυναίκες (Sprangers & Garssen, 2003). Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 μια εγκυμοσύνη συνήθως επιφέρει ένα γάμο προτού γεννηθεί το παιδί ή ακόμη μόλις οριστικοποιούνται τα σχέδια για το γάμο συλλαμβάνεται ένα παιδί (Sobotka & Toulemon, 2008). Σταδιακά, από τη δεκαετία του 1970 στη Σκανδιναβία και από τη δεκαετία του 1980 στη δυτική Ευρώπη η κατάσταση αλλάζει και η αύξηση της αναλογίας των εκτός γάμου γεννήσεων στο σύνολο των γεννήσεων κάθε έτους οφείλεται στην ταυτόχρονη αύξηση της γονιμότητας των μη παντρεμένων γυναικών και στη μείωση εκείνης των παντρεμένων (Sprangers & Garssen, *op. cit.*).

Ήδη κατά τη δεκαετία του 1990, η συγκατοίκηση, ιδίως η προγαμιαία, αποτελεί τη νόρμα, τα μισά περίπου παιδιά γεννιούνται εκτός γάμου και η ιδέα της απόκτησης τέκνων εντός ενός θεσμοποιημένου πλαισίου θεωρείται παρωχημένη σε χώρες όπως η Σουηδία, η Δανία και η Νορβηγία (Roussel, *op. cit.*). Η μεγάλη αναλογία των εκτός γάμου γεννήσεων στις χώρες αυτές ίσως σε κάποιο βαθμό σχετίζεται με μια χαμηλή επίδραση των χριστιανικών αξιών, αλλά και με το γεγονός ότι από κάποιο χρονικό

σημείο και μετά καταργείται η νομική διαφοροποίηση των παιδιών βάσει της γαμήλιας κατάστασης των γονέων τους κατά τη γέννησή τους (Sobotka & Toulemon, *op. cit.*). Τέλος, στις ίδιες αυτές χώρες από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και έπειτα οι μη παντρεμένοι γονείς προέρχονται από όλες τις ηλικίες και κοινωνικο-οικονομικές τάξεις και τα παιδιά που αποκτούν εντός του πλαισίου της συγκατοίκησης είναι προϊόν επιθυμητής επιλογής (Sprangers & Garssen, *op. cit.*).

Κατά τη δεκαετία του 1980 η εκτός γάμου τεκνοποίηση αρχίζει να αυξάνεται στις χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι σε ορισμένες από αυτές, και πιο συγκεκριμένα στην Ελβετία, στη Γερμανία, στο Βέλγιο (κυρίως δε στη Φλάνδρα) και σε κάποιο βαθμό στην Ολλανδία, ενώ η προγαμιαία συγκατοίκηση υιοθετείται από πολλά ζευγάρια κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, αρκετά ζευγάρια, όταν επιθυμούν να τεκνοποιήσουν, επιλέγουν να το πράξουν εντός του πλαισίου του γάμου (Kiernan, 2001; Lesthaeghe, 2010).

Στη νότια Ευρώπη τη δεκαετία του 1980 δεν αυξάνονται σημαντικά η συγκατοίκηση και η εκτός γάμου γονιμότητα (Castiglioni & Dalla Zuanna, *op. cit.*; Domínguez-Folgueras & Castro-Martin, 2013), αλλά συνεχίζουν να αποτελούν την εξαίρεση στον κανόνα και θεωρούνται αποκλίνουσες ή παράτυπες συμπεριφορές, με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι πρέπει άμεσα να νομιμοποιούνται οι «γάμοι χωρίς χαρτιά» (Sobotka & Toulemon, *op. cit.*; Roussel, *op. cit.*). Στη νότια Ευρώπη οι γονείς αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους ως επεκτάσεις του εαυτού τους και αυτό συνεπάγεται πέρα από μια μεγάλη «επένδυση» σε αυτά και μια έντονη επιρροή πάνω στις επιλογές τους (Rosina, *op. cit.*). Τοιούτοτρόπως, εάν τα παιδιά επιθυμούν να υιοθετήσουν μια μη παραδοσιακή επιλογή (όπως η εκτός γάμου τεκνοποίηση), αυτό εξαρτάται από τη συγκατάθεση των γονέων και φαίνεται ότι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα είναι σημαντικό για το αν θα συγκατοικήσει μια κοπέλα (Rosina, *op. cit.*). Ακόμη και στις βορειότερες περιοχές τις Ιταλίας, η οικονομία των οποίων είναι συγκρίσιμη με αυτές των χωρών της ΒΔ Ευρώπης, οι κανόνες συμπεριφοράς παραμένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα παραδοσιακοί και η εκτός γάμου γονιμότητα είναι ιδιαίτερα χαμηλή έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000 (Sprangers & Garssen, *op. cit.*).

Η παράδοση των ισχυρών οικογενειακών αξιών στις χώρες της Μεσογείου και η επίδραση της Καθολικής Εκκλησίας στην Ιταλία και στην Ισπανία πιστεύεται ότι καθυστέρησαν τις διαδικασίες της εκκοσμίκευσης, δυσκολεύοντας τις αλλαγές νοοτροπίας που είναι απαραίτητες για την υιοθέτηση μοντέρνων σχημάτων αναπαραγωγικής συμπεριφοράς όχι μόνο αναφορικά με τη γονιμότητα, αλλά και τη σεξουαλικότητα, την αντισύλληψη και την έκτρωση (Lesthaeghe & Wilson, 1986; Bosveld, 1996). Ειδικότερα, οι προγαμιαίες σεξουαλικές επαφές, η συγκατοίκηση και το διαζύγιο απαγορεύονται από την Καθολική Εκκλησία, ενώ μεγάλη αξία έχει ο γάμος και η οικογενειακή ζωή για αυτή (Vignoli & Salvini, 2014).

1.2.5.3. Η καθυστερημένη αποχώρηση των ενηλίκων από την γονική κατοικία

Στη ΒΔ Ευρώπη, η αναβολή του γάμου επέφερε την αύξηση της συγκατοίκησης, αλλά στο νότο πιθανότατα είχε ως αποτέλεσμα την επιμήκυνση της παραμονής στην γονική κατοικία (Billari *et al.*, 2002; Baizán, Aassve & Billari, 2003;

Rosina, 2004). Ενώ στην πλειονότητα των ευρωπαϊκών χωρών η ηλικία αποχώρησης έχει παραμείνει έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000 σταθερή γύρω στα 20 έτη, στην Ιταλία και στην Ισπανία έχει προσεγγίσει κατά την ίδια περίοδο τα 30 έτη (Rosina, *op. cit.*). Στο νότο η καθυστερημένη αποχώρηση από αυτήν οφείλεται και στο γεγονός ότι πολλοί νέοι ενήλικες αποχωρούν όταν αποφασίζουν να παντρευτούν και τα περισσότερα ζευγάρια επιθυμούν να γίνουν ιδιοκτήτες κατοικίας πριν παντρευτούν. Ωστόσο, την κατοικία διαχειρίζεται σε μεγάλο βαθμό ο ιδιωτικός τομέας και το κόστος στέγασης είναι υψηλό, ενώ οι διευκολύνσεις που παρέχονται από το κράτος αμελητέες (Lesthaeghe, 2010).

Περαιτέρω, ο Cavalli (1993) σημειώνει ότι οι νέοι ενήλικες στην Ιταλία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αντί να χειραφετηθούν από την οικογένεια έχουν εγκαθιδρύσει μια συμφωνία με αυτήν που τους έχει επιτρέψει να παραμένουν για πολλά έτη στη γονική τους κατοικία τους με όρους που τους εξυπηρετούν, καθώς έχουν τον προσωπικό τους χώρο, η οικογένεια επιβάλλει ελάχιστους περιορισμούς και υπάρχει μια σχέση αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ γονέων και παιδιών. Επίσης, συνεισφέρουν όλο και λιγότερο στον οικογενειακό προϋπολογισμό και πολλοί εξ αυτών προτιμούν να παραμένουν στο πατρικό τους σπίτι, ενώ έχουν μια σταθερή και καλά αμειβόμενη εργασία (Dalla Zuanna & Micheli, 2004). Η χαμηλή συμμετοχή των νέων στα έξοδα της οικογένειας οφείλεται και στο γεγονός ότι τη δεκαετία του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, χάρη στην αύξηση των εισοδημάτων στον ευρωπαϊκό νότο και με τις οικογένειες να αποκτούν λιγότερα παιδιά, οι γονείς άρχισαν να γίνονται όλο και πιο ευκατάστατοι και δεν υπήρχε ανάγκη συνεισφοράς των παιδιών τους στον οικογενειακό προϋπολογισμό (Castiglioni & Dalla Zuanna, 1994). Ακόμη, οι νέοι σε ορισμένες περιπτώσεις συνεχίζουν να διαμένουν στο πατρικό τους με στόχο να συγκεντρώσουν κάποια χρήματα για το γάμο τους, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και για ένα διάστημα όταν είναι παντρεμένοι (Dalla Zuanna & Micheli, *op. cit.*).

Σύμφωνα με τους Castiglioni & Dalla Zuanna (*op. cit.*) η καθυστέρηση αυτονομίας των νέων στον ευρωπαϊκό νότο οφείλεται και στα δομικά εμπόδια που υπάρχουν αναφορικά με το να ζει κανείς μόνος. Ωστόσο, οι Dalla Zuanna & Micheli (2004) σημειώνουν ότι η απόδοση της καθυστερημένης αποχώρησης των νέων ενηλίκων από τη γονική κατοικία στα υψηλά ποσοστά ανεργίας είναι μια ερμηνεία που πρέπει να αντιμετωπίζεται με προσοχή. Οι ίδιοι αναφέρουν ότι η ανεργία των νέων στις βόρειες περιοχές της Ιταλίας είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη από το έτος 1980 έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000 τουλάχιστον, αλλά οι νέοι στο βορρά αποχωρούν από το πατρικό αργότερα σε σχέση με αυτούς στο νότο.

Συνοπτικά, η διαδικασία της αποχώρησης από το πατρικό έχει ένα τελείως διαφορετικό χαρακτήρα στη Μεσόγειο σε σχέση με τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης (Rosina, *op. cit.*). Παρόλο που παντού στην Ευρώπη οι γονείς νοιάζονται για τα παιδιά τους, η έκφραση αυτής της αγάπης ποικίλει (Reher, 1998). Ενώ στις περιοχές με ασθενείς οικογενειακούς δεσμούς οι νέοι άνθρωποι ενθαρρύνονται να εγκαταλείψουν τη γονική κατοικία πρόωρα και να δημιουργήσουν τις δικές τους ζωές, στις περιοχές με ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς, η οικογένεια καλείται να προστατέψει τα μέλη της απέναντι στις κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες και η πεποίθηση τόσο των γονέων όσο και των παιδιών είναι συχνά ότι αυτή η πρακτική αυξάνει τις πιθανότητές

τους για κοινωνική ανέλιξη ή τουλάχιστον για κάποια σταθερότητα στην ενήλικη ζωή (Castiglioni *et al.*, 2016). Έτσι, στο νότο, η επιτυχία και η ευημερία των παιδιών θεωρούνται, εν μέρει τουλάχιστον, ως μια συνέπεια των θυσιών των γονέων τους και μιας προνοητικής οικογενειακής στρατηγικής (Rosina, *op. cit.*).

1.2.5.4. Η χαμηλή αναπλήρωση της γονιμότητας

Οι χώρες της ΒΔ Ευρώπης πρωτοπόρησαν στην αναβολή της τεκνοποίησης, αλλά τελικά σε ορισμένες καταγράφονται από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα σχετικά υψηλά επίπεδα γονιμότητας χάρη στην αναπλήρωση στις μεγαλύτερες ηλικίες των πρώτων και ανώτερης τάξης γεννήσεων (Lesthaeghe, 2010). Οι σκανδιναβικές, βρετανικές και γαλλικές κοορτές γυναικών που γεννήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1960 αποκτούν σχεδόν τον αριθμό των παιδιών που απαιτούνται για την αναπαραγωγή τους (Lesthaeghe, *op. cit.*). Αντίθετα, σε κάποιες άλλες χώρες στις οποίες καταγράφεται επίσης μια αναβολή της τεκνοποίησης (πληθυσμοί γερμανόφωνοι και της νότιας Ευρώπης), παρατηρείται μια πολύ ασθενέστερη αναπλήρωση της γονιμότητας με αποτέλεσμα αυτές να χαρακτηρίζονται ήδη από τη δεκαετία του 1990 από μια πολύ χαμηλή γονιμότητα (lowest-low fertility), δηλαδή συγχρονικούς δείκτες σταθερά κάτω από τα 1,5-1,6 παιδιά/γυναίκα (Frejka & Calot, 2001; Lesthaeghe, *op. cit.*). Επιπλέον, οι χώρες του νότου χαρακτηρίζονται από την εξαιρετικά καθυστερημένη σύναψη του γάμου (latest-late marriage) (Castro-Martín, Domínguez-Folgueras and Martín-García, 2008), η απόκτηση δεύτερου ή τρίτου παιδιού αποτελεί κατά τον 21^ο αιώνα ένα όλο σπανιότερο φαινόμενο σε σχέση με τη ΒΔ Ευρώπη, ενώ στις νεότερες κοορτές -σε αυτές που γεννιούνται από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα- πάνω από το 20% των γυναικών δε θα βιώσει τη μητρότητα (Lesthaeghe, 2010).

Οι Arpino, Esping-Andersen & Pessin (2015) αποδίδουν τη γονιμότητα κάτω από το επίπεδο αντικατάστασης της νότιας Ευρώπης και των γερμανόφωνων χωρών στις άνισες σχέσεις μεταξύ των φύλων ως και στο ότι οι θεσμοί και οι κοινωνικές παροχές στις συγκεκριμένες χώρες δεν ευνοούν την συμβατότητα οικογένειας και απασχόλησης κυρίως για τις γυναίκες. Αντίθετα, φαίνεται ότι σε κάποιες χώρες της ΒΔ Ευρώπης η μεγαλύτερη ισότητα των φύλων και οι πιο αναπτυγμένες υπηρεσίες, που έχουν ως στόχο τη μείωση του «κόστους ευκαιρίας» της τεκνοποίησης των εργαζόμενων γυναικών και τους επιτρέπουν να συνδυάσουν την καριέρα με τη δημιουργία οικογένειας, συμβάλλουν στη μεγαλύτερη αναπλήρωση των γεννήσεων και επομένως, έχουν ως αποτέλεσμα υψηλότερα επίπεδα εγκάρσιας γονιμότητας (Bernhardt, 2004; Lesthaeghe, 2010). Τέλος, η μεγαλύτερη εξάπλωση της συγκατοίκησης σε μικρότερες ηλικίες κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες ίσως έπαιξε ρόλο στη διατήρηση των επιπέδων γονιμότητας σε υψηλές τιμές, καθώς όσο νωρίτερα εισέρχονται τα ζευγάρια σε ενώσεις συμβίωσης τόσο πιθανότερο είναι να αποκτήσουν πολλούς απογόνους (Rosina, *op. cit.*).

Η Bernhardt (*op. cit.*) πιστεύει ότι το καθεστώς της χαμηλής γονιμότητας της ΔΔΜ θα είναι ένα προσωρινό, μεταβατικό φαινόμενο και σε μια δεύτερη φάση της ΔΔΜ, θα επέλθει μια μεγαλύτερη ισότητα των φύλων και μια βελτίωση στους προσανατολισμένους στην οικογένεια θεσμούς, που θα καταστήσουν τις σχέσεις και

την τεκνοποίηση ιδιαίτερα επιθυμητές επιλογές τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες. Ο Roussel (1992) θεωρεί ότι μια ενδεχόμενη αύξηση της εκτός γάμου γονιμότητας στον ευρωπαϊκό νότο, είναι αρκετά πιθανό να συνεισφέρει στην αύξηση των δεικτών γονιμότητας στο συγκεκριμένο χώρο, ενώ η πολύ χαμηλή γονιμότητα της νότιας Ευρώπης προς στα τέλη του 20ου αιώνα αποδίδεται από τους Dalla Zuanna & Micheli (2004) στην επιθυμία των γονέων να προσφέρουν ό,τι περισσότερο μπορούν στα παιδιά τους τα οποία αντιμετωπίζουν ως μια προέκταση του εαυτού τους και από τα οποία δε θέλουν να στερήσουν τίποτα. Επομένως, οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι τους επιτρέπουν να αποκτήσουν ένα ή το πολύ δύο παιδιά, ώστε να μπορούν να τους παρέχουν όλα όσα επιθυμούν.

1.2.6. Η συγκατοίκηση

Στις παραδοσιακές κοινωνίες, υπήρχε ένα κυρίαρχο μοντέλο που καθόριζε τις συμπεριφορές με σκοπό να εξασφαλιστεί η αναπαραγωγή της ομάδας, αλλά στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες η ποικιλία υπο-κουλτούρων συνοδεύεται από ένα πλουραλισμό τύπων δημογραφικών συμπεριφορών (Roussel, 1987). Οι νέες μορφές συμβίωσης είναι περισσότερο ευέλικτες και λιγότερο καταναγκαστικές (Κοτζαμάνης, 1997) και στις νεότερες γενεές, ήτοι αυτές που γεννιούνται από τη δεκαετία του 1940 και έπειτα, στις αναπτυγμένες χώρες διαπιστώνεται μια αυξανόμενη τάση των ζευγαριών να εισέρχονται σε μια ένωση εκτός γάμου και να καθυστερούν ή ακόμη και να παραλείπουν το γάμο όταν συγκατοικούν (Sobotka & Toulemon, 2008).

Η αύξηση της συγκατοίκησης εμφανίζεται πρωτίστως στις σκανδιναβικές χώρες (Roussel, *op. cit.*), ενώ στη συνέχεια αναμφίβολα καθίσταται ένα μακροπρόθεσμο υποκατάστατο του γάμου για ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού τους (Sobotka & Toulemon, *op. cit.*). Στις χώρες της δυτικής Ευρώπης η συγκατοίκηση ξεκινά να αυξάνεται κάπως αργότερα, δηλαδή στις αρχές της δεκαετίας του 1980 (Kiernan, 2001) και σε ορισμένες εξ αυτών (πχ. Γαλλία, Ελβετία) υιοθετείται πολύ έντονα από τα ζευγάρια ήδη κατά τη δεκαετία του 1980 (Roussel, 1987). Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες οι ενώσεις συγκατοίκησης φαίνεται ότι, υπό μία έννοια, αντικατέστησαν τους γάμους του παρελθόντος, καθώς κατά τη δεκαετία του 1990 δεν είχε αλλάξει ουσιαστικά το ποσοστό των ατόμων που βρίσκονταν σε μια σχέση συμβίωσης (είτε γάμου είτε συγκατοίκησης) σε σχέση με τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 (Kiernan, 1999). Τέλος, το 2000 στις περισσότερες χώρες της ΒΔ Ευρώπης η συγκατοίκηση είχε αντικαταστήσει το γάμο ως το πλαίσιο της πρώτης σχέσης/ένωσης (Sobotka & Toulemon, *op. cit.*; Kiernan, 2001).

Αντίθετα, έρευνες που βασιζόντουσαν στις Μελέτες Οικογένειας και Γονιμότητας (Family and Fertility Surveys) τεκμηρίωσαν τον περιθωριακό ρόλο της συγκατοίκησης στη νότια Ευρώπη στα μέσα της δεκαετίας του 1990 (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, 2013). Οι χώρες του νότου συχνά αντιμετωπίζονται ως ένα παράδοξο (Dalla Zuanna & Micheli, *op. cit.*) ή θεωρείται ότι δεν έχουν επιβεβαιώσει σε μεγάλο βαθμό τις προβλέψεις της θεωρίας της ΔΔΜ (Coleman, 2004), καθώς, ενώ υπήρξαν οι πρόδρομοι της χαμηλότερης (lowest-low) γονιμότητας στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η αύξηση της συγκατοίκησης εμφανίστηκε καθυστερημένα σε

αυτές (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, *op. cit.*). Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι οι πολιτισμικές και κοινωνικές προϋποθέσεις, όπως η αναγνώριση της ατομικής αυτονομίας στις αποφάσεις που αφορούν ζητήματα που άπτονται της οικογένειας και η ισότητα των φύλων, που είναι απαραίτητες για την αύξηση της συγκατοίκησης είχαν αναπτυχθεί στο νότο ήδη σε κάποιο βαθμό κατά τη δεκαετία του 1990, παρόλο που δεν είχαν «μεταφραστεί» σε αύξηση των δεικτών των ελεύθερων αυτών συμβιώσεων κατά τη συγκεκριμένη δεκαετία (Castro-Martin, Domínguez-Folgueras & Martín-García, 2008).

Κάποιοι ερευνητές απέδωσαν τη δυσκολία εξάπλωσης των ελεύθερων ενώσεων στη νότια Ευρώπη στις πολιτιστικές αξίες που είναι ριζωμένες στην Καθολική της κληρονομιά (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, *op. cit.*). Οι αρχές της Καθολικής θρησκείας υπαγορεύουν μια αυστηρή μετάβαση από την οικογένεια προέλευσης στην οικογένεια προσανατολισμού⁹, κάτι που αφήνει ελάχιστο ή καθόλου χώρο για τη συγκατοίκηση (Mazzuco, Régnier-Loilier & Vignoli, 2015). Φαίνεται, εντούτοις, ότι δεν είναι τόσο η επίδραση της θρησκείας - ήτοι η ρητή προσκόλληση σε διδάγματα και δόγματα- που καθορίζει τις συμπεριφορές των ατόμων απέναντι στην συγκατοίκηση, αλλά περισσότερο η παράδοση και η κοινωνική πίεση (Vignoli & Salvini, 2014). Εξάλλου η προσκόλληση στο θρησκευτικό δόγμα φθίνει εδώ και δεκαετίες στον ευρωπαϊκό νότο, κάτι που προκύπτει και από τη μείωση των βαπτίσεων και των θρησκευτικών γάμων και την ταυτόχρονη αύξηση των πολιτικών γάμων σε χώρες όπως η Ισπανία και η Ιταλία (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, *op. cit.*). Επιπλέον, η αύξηση της εκκοσμίκευσης είναι εμφανής από την επικράτηση νοοτροπιών που έχουν καταστεί ανεκτικές απέναντι στη σεξουαλικότητα και την αντισύλληψη (Zuanna, De Rose & Racioppi, 2005).

Η συγκατοίκηση έχει ξεκινήσει να εξαπλώνεται στον ευρωπαϊκό νότο κυρίως από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 και έπειτα και δεν είναι απίθανο να συνεχίσει να υιοθετείται από τις νεότερες γενεές οι οποίες χαρακτηρίζονται από αντιλήψεις ευνοϊκές απέναντι στην εκτός γάμου συμβίωση (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, *op. cit.*). Εξάλλου, το γεγονός ότι η συγκατοίκηση μοιάζει να αφορά πλέον άτομα όλων των κοινωνικο-οικονομικών ομάδων στην Ισπανία και στην Ιταλία (Gabrielli & Hoem, 2010; Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, *op. cit.*; Gabrielli & Vignoli, 2013) ίσως υποδεικνύει ότι ωριμάζουν οι συνθήκες για μια μεγαλύτερη αποδοχή της από τις κοινωνίες του νότου. Ακόμη, παρά τις αντιδράσεις αρκετών γονέων και τις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις που προοδευτικά ατονούν, η ελεύθερη συμβίωση κατά αυξανόμενο βαθμό γίνεται αποδεκτή από γονείς και φίλους (Vignoli & Salvini, *op. cit.*). Εξάλλου, καθώς η διαδικασία εκκοσμίκευσης εξελίσσεται στο νότο, οι νεότεροι γονείς είναι λιγότερο πιθανό να πιέσουν τα δικά τους παιδιά να μη συγκατοικήσουν (Di Giulio & Rosina, 2007).

Από μελέτες που διεξήχθησαν στον ευρωπαϊκό νότο τις δυο τελευταίες δεκαετίες, προκύπτει ότι οι στάσεις απέναντι στη συγκατοίκηση έχουν ριζικά μεταβληθεί. Το ποσοστό των ατόμων που συμφωνούν με το σχόλιο «είναι εντάξει το να συζούν δύο άτομα χωρίς να έχουν παντρευτεί» ήταν, βάσει των δεδομένων της

⁹ Οικογένεια που δημιουργεί ένα άτομο.

Ευρωπαϊκής Έρευνας Αξιών του έτους 2008 (2008 European Values Survey), 84% στην Ισπανία, 88% στη Νορβηγία, 70% στην Ελλάδα και 54% στην Ιταλία (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, op. cit.). Επίσης, το ποσοστό των γυναικών που έχει κάποια στιγμή συγκατοικήσει στην Ισπανία, ενώ βρισκόταν μόλις στο 14% στις κοορτές που γεννήθηκαν στη δεκαετία του 1950, ανήλθε στο 37% σε όσες γεννήθηκαν την δεκαετία του 1970. Περαιτέρω, κατά την περίοδο 2006-2009, το 38% των ζευγαριών στην Ιταλία επιλέγει τη συγκατοίκηση ως την πρώτη μορφή ένωσης (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, op. cit.). Μελετητές όπως οι Thornton & Philipon (2009) θεωρούν ότι οι δυτικο-ευρωπαϊκές χώρες θα αποτελέσουν το παράδειγμα προς μίμηση αναφορικά με τις αξίες και τις συμπεριφορές απέναντι στη σύσταση των συμβιώσεων και στη γονιμότητα για πολλές περιοχές του κόσμου. Έτσι, εκτιμούν ότι η συγκατοίκηση θα αυξηθεί σταδιακά και στο νότο και ισχυρίζονται ότι οι πιο «παραδοσιακοί» πληθυσμοί του χώρου αυτού έχουν καταστεί περισσότερο ανεκτικοί και διαλλακτικοί αναφορικά με τις οικογενειακές αξίες και τις συμπεριφορές.

Το θεσμικό πλαίσιο και οι αλλαγές που επιφέρει στη συγκατοίκηση

Η συγκατοίκηση προτιμάται από μια ομάδα ατόμων για ιδεολογικούς λόγους, καθώς δε συνδέεται με τους συμβολισμούς του γάμου που παραπέμπουν στην πατριαρχία, στους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων κ.ά. Σύμφωνα με το Lesthaeghe (2010), από έρευνες που πραγματοποιήθηκαν λίγο πριν από το 2010 προκύπτει ότι τα ζευγάρια που συγκατοικούν χωρίς να έχουν αποκτήσει παιδιά είναι εκείνα που συνήθως ενστερνίζονται λιγότερο συμβατικές αξίες, όπως τη μεγαλύτερη ισότητα των φύλων, τη μικρότερη αδιαλλαξία απέναντι σε όλους τους τύπους μειονοτήτων και τη μεγαλύτερη ανοχή για αθέτηση της αστικής ηθικής. Αντίθετα, κατά τον ίδιο τα ζευγάρια που παντρεύονται χωρίς να έχουν ποτέ συγκατοικήσει εμφανίζουν τις πιο συντηρητικές απόψεις.

Περαιτέρω, η συγκατοίκηση αποτελεί ένα πλαίσιο συμβίωσης το οποίο συνεπάγεται πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα τα οποία τα ζευγάρια λαμβάνουν υπόψη για να αποφασίσουν αν θα την επιλέξουν. Ένας βασικός λόγος για τον οποίο αρκετά ζευγάρια την επιλέγουν είναι, αναμφίβολα, ότι η διάλυσή της αποτελεί μια απλούστερη σε γενικές γραμμές διαδικασία σε σχέση με τη λύση του γάμου (Vignoli & Salvini, op. cit.). Ωστόσο, για ορισμένα ζευγάρια, το ισχύον θεσμικό πλαίσιο που συνήθως την περιβάλλει αποτελεί μειονέκτημα. Στην Ισπανία, τα ζευγάρια που συγκατοικούν αντιμετωπίζονται μέχρι της αρχής της δεκαετίας του 2010 με παρεμφερή τρόπο με τα έγγαμα ζευγάρια σε κάποιους τομείς όπως η κάλυψη υγείας ή τα δικαιώματα των συντάξεων, αλλά σε τομείς όπως η φορολογία εισοδήματος ή η κληρονομιά συνεχίζουν να μην αντιμετωπίζονται ως μέλη μιας οικογένειας, αλλά ως μη συσχετιζόμενα άτομα (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, 2013). Επιπλέον, τόσο στην Ισπανία όσο και στην Ιταλία, τα ζευγάρια που συγκατοικούσαν, σε περίπτωση χωρισμού, δεν είχαν δικαίωμα διατροφής (Vignoli & Salvini, op. cit.; Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, op. cit.). Ακόμη, στην Ιταλία, από έρευνα των Vignoli & Salvini (op. cit.) προκύπτει ότι μια σοβαρή έγνοια των ατόμων που συγκατοικούν είναι ότι σε περίπτωση σοβαρής ασθένειας ο σύντροφός τους μπορεί να

μην αναγνωρίζεται ως μέλος της οικογένειας κάτι που δημιουργεί πρακτικές δυσκολίες. Περαιτέρω, στην Ιταλία υπάρχει μια αυξανόμενη πίεση για να επεκταθούν στη συγκατοίκηση τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που υπάρχουν στο γάμο. Τέλος, σύμφωνα με τους Domínguez-Folgueras & Castro-Martin, (op. cit.) είναι πιθανό ότι η νομοθεσία θα συνεχίσει να προσαρμόζεται στις ανάγκες των νέων οικογενειακών μορφών και ότι το κενό στη νομική προστασία των παντρεμένων και των ανύπαντρων ζευγαριών θα συνεχίσει να μικραίνει.

Η Kiernan (2001) έχει προχωρήσει σε μια κωδικοποίηση των τεσσάρων σταδίων από τα οποία η συγκατοίκηση περνά στις κοινωνίες στις οποίες διαχέεται. Σε *πρώτη φάση* η εκτός γάμου συμβίωση προκύπτει ως μια αποκλίνουσα συμπεριφορά που υιοθετείται από μια μικρή ομάδα ατόμων, ενώ η πλειονότητα των ζευγαριών παντρεύεται χωρίς να συγκατοικήσει πριν το γάμο. Στη *δεύτερη φάση*, η συγκατοίκηση λειτουργεί ως μια δοκιμαστική περίοδος κατά την οποία τα ζευγάρια διαπιστώνουν εάν επιθυμούν να παντρευτούν και συνήθως δε συνοδεύεται από την απόκτηση παιδιού. Στο *τρίτο στάδιο* καθίσταται κοινωνικά αποδεκτή ως ένας εναλλακτικός τρόπος συμβίωσης αντί του γάμου και ως ένα πλαίσιο απόκτησης παιδιών. Στο *τελευταίο στάδιο*, δεν υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ της συγκατοίκησης και του γάμου και η τεκνοποίηση όπως και η ανατροφή των παιδιών μπορούν να πραγματοποιηθούν σε οποιοδήποτε από τα δύο πλαίσια. Τα στάδια αυτά μπορεί να ποικίλουν σε διάρκεια στις διαφορετικές χώρες, ωστόσο, μόλις μια κοινωνία φτάσει σε ένα συγκεκριμένο στάδιο, δεν είναι ιδιαίτερα πιθανό να επιστρέψει σε κάποιο από τα προηγούμενα (Kiernan, op. cit.).

1.2.7. Οι Καταχωρημένες Σχέσεις

Οι Καταχωρημένες Σχέσεις (ΚΣ) (Registered Partnerships)¹⁰ συνιστούν τη νομική αναγνώριση ενός μέρους των σχέσεων συγκατοίκησης στον ευρωπαϊκό χώρο και αποτελούν ένα νεόκοπο σχετικά φαινόμενο καθώς ξεκίνησαν να θεσπίζονται στην Ευρώπη μόλις πριν από 30 περίπου έτη (Hayward, 2017). Τα ζευγάρια που βρίσκονται σε μια ΚΣ αποτελούν υποσύνολο των ζευγαριών που συγκατοικούν, καθώς μόνον ορισμένα μεταξύ αυτών που μοιράζονται την ίδια στέγη επιθυμούν να επισημοποιήσουν το δεσμό τους, περιβάλλοντάς τον με ακόμη περισσότερα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Εξάλλου, ορισμένα ζευγάρια δεν είχαν τη δυνατότητα σύναψης μιας ΚΣ σε ορισμένες χώρες σε κάποιες χρονικές περιόδους.

Η ΚΣ είναι *δύσκολο να οριστεί με ακρίβεια* διότι περιλαμβάνει όχι μόνο σχέσεις που προσομοιάζουν με το γάμο, ο οποίος συνδέεται με ένα πλήρες πλέγμα νομικών συνεπειών, αλλά και σχέσεις που ρυθμίζονται ελάχιστα από το νόμο (Waldijk *et al.*, 2016). Κάποιες κυβερνήσεις έχουν επιδιώξει να οριοθετήσουν τις εκτός γάμου ενώσεις μέσω του νόμου, αλλά συχνά τελικά παρατηρείται ένας διαφορετικός ορισμός αυτών στους ποικίλους τομείς πολιτικής (Perelli-Harris & Sánchez Gassen, 2012). Μια προσπάθεια ορισμού της ΚΣ γίνεται από το Waldijk (2005, 2017), που την αντιμετωπίζει ως μια θεσμική ένωση δύο συντρόφων, οι οποίοι δημιουργούν

¹⁰ Η ΚΣ εμφανίζεται με ποικίλα ονόματα στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.

οικογένεια και ο δεσμός τους καταγράφεται στο μητρώο μιας δημόσιας αρχής, ενώ η σχέση τους συνεπάγεται έναν αριθμό νομικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (τόσο μεταξύ αυτών όσο και μεταξύ αυτών και του κράτους). Τέλος, για την επικύρωση της σχέσης αυτής δεν είναι απαραίτητο οι σύντροφοι να μένουν μαζί για μια σημαντική χρονική περίοδο (έξι μήνες ή περισσότερο) και η λύση της δεν επέρχεται αυτόματα όταν οι σύντροφοι δε μένουν πλέον μαζί (Waaldijk, 2017).

Μέχρι τα μέσα τουλάχιστον του 20ου αιώνα, αλλά και έως αρκετά πρόσφατα σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης, ο νόμος δε ρύθμιζε τις σχέσεις των ανύπαντρων ζευγαριών (Perelli-Harris & Sánchez Gassen, *op. cit.*), αλλά από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα ένας αυξανόμενος αριθμός χωρών ξεκινά να ρυθμίζει θέματα που άπτονται της συγκατοίκησης των ετερόφυλων ζευγαριών (Oláh, 2015; Waaldijk, *op. cit.*) ανταποκρινόμενος στην αύξηση του αριθμού των εκτός γάμου ζευγαριών (Perelli-Harris & Sánchez Gassen, *op. cit.*). Ειδικότερα, καθώς ο αριθμός των ζευγαριών που συγκατοικούσαν εκτός γάμου αυξανόταν διαρκώς, άρχισε να αναδύεται πλήθος προβλημάτων που τα ζευγάρια αυτά καλούνταν να αντιμετωπίσουν, κυρίως στην περίπτωση χωρισμού ή θανάτου. Έτσι, επήλθε η ανάγκη τα ζητήματα αυτά να αντιμετωπιστούν βάσει συγκεκριμένης νομοθεσίας και όχι με αποσπασματικές διατάξεις (Scherpe & Hayward, 2017). Τη δεκαετία του 1980 το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διατύπωσε τη θέση ότι το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή αφορά και στις εκτός-γάμου σχέσεις¹¹. Έτσι, από την δεκαετία του 1990 σε πολλές χώρες το θεσμικό πλαίσιο των ΚΣ εμπλουτίστηκε με περισσότερες ρυθμίσεις (Oláh, *op. cit.*), ενώ οι νομικές παρεμβάσεις στο πεδίο αυτό αναμένεται να συνεχιστούν (Waaldijk, *op. cit.*). Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ακόμη και στις χώρες που έχουν θεσπίσει τις ΚΣ, μια σημαντική αναλογία ζευγαριών που συγκατοικούν επιλέγουν να ζουν εκτός θεσμοποιημένων σχέσεων (Perelli-Harris & Gassen, 2010).

Η θεσμοποιημένη συγκατοίκηση στις σκανδιναβικές χώρες και στην Ολλανδία ονομάζεται ΚΣ (Boele-Woelki, 2000; Festy, 2001), στη Γαλλία Σύμφωνο Αλληλεγγύης [Pacte Civil de Solidarité (PACS)], στην Ελλάδα Σύμφωνο Συμβίωσης, στην Καταλονία Νομοθετική Πράξη Σταθερών Ζευγαριών (Stable Couples Act), ενώ στο Βέλγιο το Προσχέδιο νόμου του έτους 1999 ονομάστηκε Διάταγμα Συγκατοίκησης (Statutory Cohabitation Act), κ.ο.κ. (Boele-Woelki, *op. cit.*). Η ΚΣ θεσπίζεται το έτος 1989 στη Δανία, το έτος 1993 στη Νορβηγία, το έτος 1995 στη Σουηδία, το έτος 1996 στην Ισλανδία, το έτος 1998 στην Ολλανδία και στην Καταλονία, το έτος 1999 στη Γαλλία, το έτος 2008 στην Ελλάδα και το έτος 2016 στην Ιταλία¹². Είναι εμφανές ότι κάποιες χώρες του νότου της Ευρώπης ακολούθησαν με καθυστέρηση τις χώρες του Βορρά στη νομιμοποίηση των ελεύθερων σχέσεων (Festy, *op. cit.*).

Οι αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου

Το κίνητρο για την εισαγωγή των ΚΣ ήταν να δοθεί η δυνατότητα στα ομόφυλα ζευγάρια, τα οποία δεν είχαν δικαίωμα τέλεσης γάμου, να επισημοποιήσουν το δεσμό

¹¹ ECtHR, 18 December 1986, Johnston v Ireland, App. No. 9697/82, par. 55-56.

¹² <https://www.esteri.it/mae/en/servizi/italiani/statocivile/unioni-civili-convivenze-di-fatto.html>

τους με ένα πλαίσιο που προσέγγιζε αρκετά αυτό του γάμου (Scherpe & Hayward, *op. cit.*). Επιπλέον, στόχος της θέσπισής τους ήταν, σε ορισμένες περιπτώσεις, να δοθεί η δυνατότητα στα ετερόφυλα ή/και ομόφυλα ζευγάρια να περιβάλλουν τη συμβίωσή τους με ένα θεσμικό πλαίσιο διαφορετικό του γάμου. Έως τα μέσα της δεκαετίας του 2000, σε ορισμένες χώρες της ΒΔ και κεντρικής Ευρώπης (σκανδιναβικές χώρες, χώρες του Ηνωμένου Βασιλείου, Γερμανία, Αυστρία, Ελβετία) η ΚΣ θεσπίζεται μόνο για τα ομόφυλα ζευγάρια (Curry-Sumner, 2005) και εμπεριέχει διαφορετικές ρυθμίσεις σε σχέση με το γάμο (Scherpe & Hayward, *op. cit.*). Στη Σκανδιναβία και στη Γερμανία, οι ΚΣ καταργήθηκαν όταν ο γάμος κατέστη διαθέσιμος για τα ομόφυλα ζευγάρια¹³, ενώ στην Αγγλία, την Ουαλία και τη Σκωτία, οι ΚΣ των ομόφυλων ζευγαριών δεν καταργήθηκαν όταν δόθηκε η δυνατότητα τέλεσης γάμου στα ομόφυλα ζευγάρια. Στην Ελβετία και στην Αυστρία¹⁴, τέλος, έως τουλάχιστον τα τέλη της δεκαετίας του 2010, ο γάμος είναι διαθέσιμος μόνο για τα ετερόφυλα ζευγάρια, η ΚΣ μόνο για τα ομόφυλα και υφίσταται η ανεπίσημη συγκατοίκηση, η οποία για κάποια ζευγάρια ρυθμίζεται μερικώς και για άλλα καθόλου από το νόμο.

Έως τα μέσα της δεκαετίας του 2000 σε χώρες της δυτικής Ευρώπης όπως η Ολλανδία, το Βέλγιο και η Γαλλία η ΚΣ είναι διαθέσιμη για όλα τα ζευγάρια ανεξαρτήτως φύλου (Curry-Sumner, *op. cit.*). Στις χώρες αυτές, οι ΚΣ σε γενικές γραμμές προσέφεραν στα ζευγάρια μια νομική αναγνώριση αρκετά διαφορετική από εκείνη του γάμου, ενώ στο Βέλγιο δόθηκε η δυνατότητα νομικής αναγνώρισης και μη-ερωτικών σχέσεων. Όταν δόθηκε η δυνατότητα γάμου στα ομόφυλα ζευγάρια, η ΚΣ δεν καταργήθηκε, καθώς θεωρήθηκε ότι αυτό θα σήμαινε τη στέρηση μιας εναλλακτικής επιλογής από τα ζευγάρια που επιθυμούσαν να διατηρούν μια σχέση συμβίωσης διαφορετική από το γάμο (Scherpe & Hayward, *op. cit.*). Η ΚΣ στην Ελλάδα φαίνεται ότι εντάσσεται στη λογική της συγκεκριμένης ομάδας χωρών, αλλά διαφοροποιείται στο γεγονός ότι αρχικά οι ΚΣ αφορούσαν μόνο τα ετερόφυλα ζευγάρια¹⁵. Εφόσον στο μέλλον στη χώρα μας δοθεί δικαίωμα γάμου στα ομόφυλα

¹³ Πιο συγκεκριμένα, τα νέα ζευγάρια δε μπορούσαν να συστήσουν μια ΚΣ, ενώ τα παλαιότερα ζευγάρια, τα οποία βρίσκονταν ήδη σε ΚΣ, είχαν τη δυνατότητα να μετατρέψουν την ΚΣ σε γάμο.

¹⁴ Η Αυστρία, η Γερμανία και η Ελβετία υπήρξαν έως πρόσφατα πιθανότατα οι συντηρητικότερες χώρες αναφορικά με τις οικογενειακές αξίες στη ΒΔ Ευρώπη, με πολλά νομικά δικαιώματα να αφορούν μόνο στα παντρεμένα ζευγάρια στην Αυστρία, το παραδοσιακό μοντέλο των φύλων να ενισχύεται έντονα από τη νομοθεσία στην Αυστρία και στη Γερμανία, τις νομικές διαφορές μεταξύ γάμου και συγκατοίκησης να είναι, έως πρόσφατα, σημαντικές στη Γερμανία και στην Ελβετία και τις κρατικές πολιτικές να ωθούν τα ζευγάρια να μεταβούν από τη συγκατοίκηση στο γάμο όταν επιθυμούν να αποκτήσουν παιδιά στην Ελβετία (Perelli-Harris & Sánchez Gassen, *op. cit.*).

¹⁵ Στην Ελλάδα για πρώτη φορά με το ν. 3719 του έτους 2008 θεσμοθετούνται οι εκτός γάμου σχέσεις για τα ετερόφυλα ζεύγη, ο νόμος δίνει έμφαση στο ότι η ΚΣ, ήτοι το Σύμφωνο Συμβίωσης, είναι κάτι θεμελιωδώς διαφορετικό σε σχέση με το γάμο και υπογραμμίζει την αυτονομία των συμβαλλόμενων μερών σε ΚΣ, σε αντίθεση με το γάμο, ο οποίος επιβάλλει ένα αυστηρό καθεστώς (Lima, 2017). Για πολλά έτη η Ελλάδα παραμένει η μόνη ευρωπαϊκή χώρα στην οποία οι ΚΣ είναι διαθέσιμες μόνο για τα ζευγάρια αντίθετου φύλου και πιθανότατα η κυβέρνηση της χώρας το έτος 2008 επιθυμούσε την εισαγωγή της ΚΣ κυρίως για τα ομόφυλα ζευγάρια, αλλά το εκτιμώμενο πολιτικό κόστος τροποποίησε το αρχικό πλάνο. Με το ν. 4356/2015 δόθηκε η δυνατότητα και στα ομόφυλα ζευγάρια να συστήσουν μια ΚΣ (Lima, *op. cit.*). Επίσημα, ο νόμος του 2008 θεσπίστηκε για να εξυπηρετήσει τα ζευγάρια σε συγκατοίκηση, τα γεννημένα εκτός γάμου παιδιά και τις ανύπαντρες γυναίκες που βρίσκονται σε μια μόνιμη σχέση. Το ΣΣ συνεπάγεται μια απλούστερη διαδικασία τόσο αναφορικά με τη σύσταση όσο και με τη λύση του δεσμού σε σχέση με το γάμο αν και με το νόμο του 2015 εξισώνεται περισσότερο αυτόν.

ζευγάρια, θα είναι διαθέσιμο σε αυτή ένα πλέγμα σχέσεων παρεμφερές με εκείνο των συγκεκριμένων χωρών της δυτικής Ευρώπης και περισσότερο της Γαλλίας (Scherpe & Hayward, *op. cit.*).

Τέλος, σε όλες τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης η συγκατοίκηση ρυθμίζεται από έναν τουλάχιστον τομέα πολιτικής που αφορά στην οικογένεια, αλλά σε καμία δεν έχει παρατηρηθεί μια πλήρης εξίσωση των δικαιωμάτων της εκτός γάμου συμβίωσης και του γάμου (Perelli-Harris & Sánchez Gassen, 2012). Κατά κανόνα τα μη παντρεμένα ζευγάρια βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τα παντρεμένα μετά το θάνατο του συντρόφου τους, όπως και αναφορικά με την υιοθεσία, την επιμέλεια και την πατρότητα. Έως τις αρχές της δεκαετίας του 2010, από τις ευρωπαϊκές χώρες μόνο στην Αγγλία, στην Ολλανδία και στην Ισπανία οι νόμοι επέτρεπαν την υιοθεσία σε κάποια ζευγάρια που συγκατοικούσαν (Perelli-Harris & Sánchez Gassen, *op. cit.*).

1.2.8. Το Ζώντας-Χώρια-Μαζί

Το Ζώντας-Χώρια-Μαζί (ZXM) αφορά άτομα σε σχέση, που αντιμετωπίζονται ως ζευγάρι τόσο από τους ίδιους όσο και από το στενό κοινωνικό τους δίκτυο, δε μοιράζονται την ίδια μόνιμη κατοικία, ενώ συχνά έχουν και χωριστή περιουσία (Levin & Trost, 1999; Castro-Martín, Domínguez-Folgueras & Martín-García, 2008; Coleman, 2013). Τα ζευγάρια αυτά μπορεί να έχουν ή να μην έχουν εισέλθει ποτέ σε κάποια θεσμικά κατοχυρωμένη σχέση (Régnier-Loilier, Beaujouan & Villeneuve-Gokalp, 2009; Ayuso, 2019), στα ξεχωριστά νοικοκυριά τους είναι πιθανό να διαμένουν και άλλα άτομα (Levin & Trost, *op. cit.*), ενώ η καθημερινότητά τους μέσα στην εβδομάδα είναι συχνά διαφορετική.

Οι σχέσεις ZXM άρχισαν σχετικά πρόσφατα να μελετώνται, αν και με περιορισμένα διαθέσιμα δεδομένα (Ayuso, *op. cit.*) και η συγκριτική έρευνα για αυτές στην Ευρώπη είναι συσχετικά περιορισμένη (Mazzuco, Régnier-Loilier & Vignoli, 2015). Αν και ο ορισμός της ZXM σχέσης για πρώτη φορά δόθηκε από τους Levin & Trost (*op. cit.*), αυτή δεν αποτελεί ένα νεόκοπο φαινόμενο, καθώς φαίνεται ότι έχει υιοθετηθεί από μια μειονότητα παντρεμένων και διαζευγμένων ατόμων εδώ και δεκαετίες (Coleman, *op. cit.*). Οι ZXM σχέσεις δεν έχουν αναγνωριστεί νομικά, αλλά συναντώνται πλέον σε όλες τις χώρες του βιομηχανοποιημένου κόσμου (Roseneil, 2006; Castro-Martín, Domínguez-Folgueras & Martín-García, *op. cit.*; Stoilova *et al.*, 2014; Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, 2017).

Οι πρόοδοι στις μεταφορές και στην τεχνολογία επικοινωνίας έχουν αυξήσει τόσο τις πιθανότητες σύναψης τέτοιων σχέσεων όσο και τη διάρκειά τους (Mazzuco,

Επίσης, με το νόμο του 2015, παρέχονται στα ζευγάρια σε ΚΣ οφέλη φορολογικά, κοινωνική ασφάλιση, κάλυψη σύνταξης και ασφάλιση υγείας και επιδόματα δημοσίου υπαλλήλου και εργατικής νομοθεσίας τα οποία παλαιότερα αφορούσαν μόνο στο θεσμό του γάμου. Ωστόσο, δε δίνεται δυνατότητα υιοθεσίας σε ζευγάρια σε ΣΣ. Η ΚΣ θεσπίζεται ενώπιον συμβολαιογράφου και μπορεί να λυθεί συναινετικά, με το γάμο των δύο ατόμων, αλλά και μονομερώς, για οποιοδήποτε λόγο, επίσης ενώπιον συμβολαιογράφου. Περαιτέρω, ένας γάμος δε μπορεί να μετατραπεί σε ΚΣ, ήτοι να υποβαθμιστεί. Τέλος, η *de facto* συγκατοίκηση δε διευθετείται καθεαυτό από τον ελληνικό νόμο, εντούτοις, ορισμένες διατάξεις ρυθμίζουν μερικώς τη διατροφή, την Ιατρικά Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή και τα περιουσιακά στοιχεία που αποκτώνται σε αυτή (Lima, *op. cit.*).

Régnier-Loilier & Vignoli, 2015). Φαίνεται ακόμη ότι στοιχεία όπως η ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα στα δυο μέλη ενός ζεύγους καθίστανται όλο και σημαντικότερα σε σχέση με τη φυσική απόσταση (Ayuso, *op. cit.*). Περαιτέρω, οι σχέσεις ZXM παρέχουν μεγαλύτερη ελευθερία στα άτομα, καθώς τους επιτρέπουν να διαθέτουν περισσότερο χρόνο σε ξεχωριστές ασχολίες και να επιδιώκουν την επίτευξη διαφορετικών στόχων (Levin, 2004; Stoilova *et al.*, *op. cit.*).

Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα οι συνθήκες έχουν καταστεί ευνοϊκότερες για την εξάπλωση των ZXM σχέσεων, καθώς τα άτομα αφιερώνουν μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στην αναζήτηση συντρόφου και όταν ξεκινούν μια σχέση η κοινωνική και οικογενειακή πίεση για να παντρευτούν ή να συμβιώσουν ατονεί σε σχέση με το παρελθόν (Castro-Martín, Domínguez-Folgueras & Martín-García, *op. cit.*). Επιπροσθέτως, το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών και οι παγκοσμιοποιημένες αγορές εργασίας έχουν επίσης συμβάλλει σε μια μεγαλύτερη εξάπλωση των σχέσεων διαφορετικής στέγης, καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες έχουν τη δική τους καριέρα και είναι λιγότερο πιθανό να ακολουθήσουν τους συντρόφους τους στην περίπτωση της μετακίνησής τους για επαγγελματικούς λόγους. Τέλος, οι σχέσεις χωριστής στέγης υιοθετούνται από όλο και περισσότερα ζευγάρια και εξαιτίας των δυσκολιών στην απόκτηση κοινής κατοικίας, της ανάγκης φροντίδας των παιδιών με τα οποία συγκατοικούν, αλλά και ενός «χαμηλότερου» επιθυμητού βαθμού δέσμευσης (Levin, *op. cit.*; Stoilova *et al.*, *op. cit.*).

Στη ΒΔ Ευρώπη οι ZXM σχέσεις σχετίζονται με το γεγονός ότι αποτελεί μια συνήθη πρακτική το να μένουν τα άτομα μόνα τους (*solo-living*) (Levin, *op. cit.*; Roseneil, *op. cit.*) και αποτελούν μια συνειδητή επιλογή ατόμων που επιθυμούν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους (Stoilova *et al.*, *op. cit.*). Οι σχέσεις αυτές έχουν χαρακτηριστεί από τους Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans (*op. cit.*) «αφοσιωμένες/δεσμευμένες ZXM σχέσεις» ή «μετά-την ένωση ZXM σχέσεις στο μέσο της ζωής» ή «μετά-την ένωση ZXM σχέσεις για πιο ώριμους/ηλικιωμένους», καθώς αρκετά συχνά αφορούν μεγαλύτερης ηλικίας άτομα (χήροι, διαζευγμένοι ή χωρισμένοι) και άτομα υπεύθυνα για τη φροντίδα άλλων προσώπων (παιδιών, εγγονιών ή ηλικιωμένων γονέων), ενώ ταυτόχρονα πρόκειται για αρκετά σταθερές μορφές ένωσης (Coleman, *op. cit.*; Ayuso, *op. cit.*; Castro-Martín, Domínguez-Folgueras & Martín-García, *op. cit.*). Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι τα άτομα που έχουν παιδιά ενδέχεται να προτιμούν μια σχέση ZXM για να περιορίσουν την επαφή και αλληλεπίδραση του νέου τους συντρόφου με αυτά (Liefbroer, Poortman & Seltzer, 2015).

Οι δεσμοί αυτοί ονομάζονται επίσης «συντροφικές ZXM σχέσεις» και αποτελούν μια εναλλακτική επιλογή ή ένα υποκατάστατο του γάμου και της συγκατοίκησης σε χώρες με μια αναπτυσσόμενη *μετα-μοντέρνα οικογενειακή κοιλτούρα* όπως π.χ. η Γαλλία και η Γερμανία (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; De Singly, 2003; Liefbroer, Poortman & Seltzer, *op. cit.*). Στις χώρες αυτές είναι ανεκτός ένας πλουραλισμός μορφών οικογενειακής ζωής γεγονός που διευκολύνει τη διάδοση των ZXM σχέσεων από επιλογή (Ayuso, *op. cit.*), ενώ η διευρυμένη κοινωνική πρόνοια (Esping-Andersen, 1990) παρέχει στα άτομα σημαντική υποστήριξη στο να ζει κανείς μόνος (Liefbroer, Poortman & Seltzer, *op. cit.*) με αποτέλεσμα να εκτιμάται ότι το 10%

των ζευγαριών στη δυτική Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 2010 βρίσκεται σε ZXM σχέσεις. Οι ορισμοί της σχέσης αυτής, ωστόσο, διαφέρουν από τη μία χώρα στην άλλη και το ποσοστό αυτό ενδέχεται να διαιρείται δια δύο αν ληφθούν υπόψη μόνον οι πιο σταθερές σχέσεις ZXM (Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, *op. cit.*)¹⁶.

Στο νότο της Ευρώπης η ZXM σχέση υιοθετείται περισσότερο από τους νέους ενήλικες κάποιοι από τους οποίους πιθανότατα αποφεύγουν τη συγκατοίκηση, επειδή δε νιώθουν ακόμη έτοιμοι να μοιραστούν την ίδια στέγη (Castro-Martín, Domínguez-Folgueras & Martín-García, *op. cit.*; Régnier-Loilier, Beaujouan & Villeneuve-Gokalp, 2009; Strohm *et al.*, 2009; Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, *op. cit.*). Εντούτοις, κατά κανόνα η ZXM σχέση στον ευρωπαϊκό νότο συνιστά μια «μη-ηθελημένη» σχέση, υπό την έννοια ότι οι δύο σύντροφοι επιθυμούν να μείνουν μαζί, αλλά δεν το πράττουν κυρίως εξαιτίας πρακτικών εμποδίων (Levin, 2004). Τα άτομα αυτά συνήθως δεν εργάζονται (η κρίση εντείνει το πρόβλημα), σπουδάζουν και καθυστερούν σημαντικά να αποχωρήσουν από τη γονική κατοικία (Bernardi, 2009; Ayuso, 2019). Επομένως, η ZXM σχέση στη νότια Ευρώπη αποτελεί σε αρκετές περιπτώσεις ένα πρελούδιο της συγκατοίκησης ή του γάμου (Levin, 2004), δηλαδή συνιστά ένα μεταβατικό στάδιο παρά μια μόνιμη συνθήκη και τα άτομα συχνά προγραμματίζουν να ζήσουν κάτω από την ίδια στέγη με τους συντρόφους τους μόλις αποκτήσουν τα μέσα για να το πράξουν (Castro-Martín, Domínguez-Folgueras & Martín-García, *op. cit.*; Régnier-Loilier, Beaujouan & Villeneuve-Gokalp, *op. cit.*; Strohm *et al.*, *op. cit.*; Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, *op. cit.*). Οι Bernardi & Oppo (2011) εισήγαγαν τον όρο ZXMΓ [Ζώντας-Χώρια-Μαζί στη Γονική κατοικία-Living Apart Together at Parents' Home (LATAP)] για να περιγράψουν τη νοτιο-ευρωπαϊκή εκδοχή της ZXM σχέσης (Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, *op. cit.*), στην οποία δύο νέοι ενήλικες, ενώ διατηρούν δεσμό, κατοικούν ο καθένας στη γονική κατοικία, ενώ η μορφή της ZXM σχέσης του ευρωπαϊκού νότου έχει αρχίσει να παρατηρείται και σε χώρες όπως η Βρετανία (Haskey & Lewis, 2006). Τέλος, ο Coleman (2013) θεωρεί ότι στη νότια Ευρώπη είτε οι ZXM σχέσεις δεν έχουν εξαπλωθεί σημαντικά είτε οι δημογράφοι των χωρών της δεν έχουν ακόμη επισημάνει τη διάχυσή τους.

Στο τμήμα αυτό της Ευρώπης, οι νέοι ενήλικες φαίνεται να είναι υπέρ της συγκατοίκησης, ωστόσο, ίσως χρησιμοποιούν τις ZXM σχέσεις και ως μια στρατηγική για να «υποστηρίζονται» από τους γονείς οι αξίες των οποίων είναι σε κάποιο βαθμό παραδοσιακές και επομένως, είναι αντίθετες στην συγκατοίκηση των παιδιών τους (Rosina & Fraboni, 2004; Di Giulio & Rosina, 2007; Castro-Martín, Domínguez-Folgueras & Martín-García, *op. cit.*; Liefbroer, Poortman & Seltzer, *op. cit.*). Τέλος, η De Jong Gierveld (2004) πιστεύει ότι με την αύξηση του διαζυγίου στο νότο, ίσως αρχίσει να υιοθετείται εντονότερα η μορφή της ZXM σχέσης που έχει παρατηρηθεί στη δυτική Ευρώπη.

¹⁶ Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 φαίνεται ότι σε ZXM σχέσεις βρισκόταν το 9% των ζευγαριών στη Γερμανία (Levin & Trost, 1999), το 6% αυτών στη Γαλλία (Caradec, 1996) και το 8% αυτών στη Νορβηγία (Coleman, 2013). Επιπλέον, στην Αγγλία και στην Ουαλία τη διετία 2002-2003, φαίνεται ότι υπήρχαν τόσοι άνθρωποι σε σχέσεις ZXM όσοι και σε σχέσεις συγκατοίκησης (Haskey, 2005).

Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, τα περισσότερα άτομα σε ZXM σχέσεις έχουν την πρόθεση να ζήσουν μαζί στο μέλλον (Duncan *et al.*, 2013; Liefbroer, Poortman & Seltzer, *op. cit.*). Όταν υπάρχουν σκέψεις απόκτησης παιδιών η θεσμοποίηση της σχέσης καθίσταται ακόμη πιο σημαντική (7 στα 10 ZXM ζευγάρια σκέφτονται το γάμο σε αυτή την περίπτωση) (Ayuso, *op. cit.*). Ορισμένα άτομα επιλέγουν επίσης τη σχέση ZXM επειδή φοβούνται ότι εάν εισέλθουν σε μία ένωση συγκατοίκησης θα επαναλάβουν τα λάθη του παρελθόντος ή θα ξαναβιώσουν τις περίπλοκες καταστάσεις του χωρισμού (Coleman, *op. cit.*). Επιπλέον, στις κατά αυξανόμενο βαθμό δραστήριες και σεξουαλικά ενεργές ηλικίες των 60+ κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η ZXM σχέση δίδει τη δυνατότητα στα άτομα να αποφύγουν το ενδεχόμενο να φροντίσουν ένα εξαρτημένο -με προβλήματα υγείας σε λίγα χρόνια- σύντροφο (Coleman, *op. cit.*). Σύμφωνα δε με μελέτη του Ayuso (*op. cit.*) σε ορισμένες χώρες της δυτικής και της ανατολικής Ευρώπης, διαπιστώνεται ότι παρότι τα ζευγάρια σε ZXM σχέση δε μοιράζονται την ίδια στέγη, συνήθως κατοικούν κοντά και έχουν μια μεγάλη συχνότητα επαφής. Συγκεκριμένα, το 68% αυτών συναντιέται πολλές φορές μέσα σε μία εβδομάδα, το 21% αυτών κάθε μέρα και μόλις το 16% αυτών λιγότερο από μία φορά το μήνα, ενώ το 86% επικοινωνεί καθημερινά μέσω τηλεφώνου ή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι αναμφίβολα παίζουν ρόλο αναφορικά με τις αποφάσεις των ατόμων για τη σύναψη σχέσεων. Ωστόσο, τα πολιτισμικά, κοινωνικά, πολιτικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά στις χώρες που ζουν επηρεάζουν τη διάδοση των ZXM σχέσεων, αλλά και τη σταθερότητά τους (Urton-Davis, 2012; Ayuso, *op. cit.*). Οι ZXM σχέσεις είναι ετερογενείς, το νόημα που τα άτομα αποδίδουν σε αυτές ποικίλει ανάλογα με το στάδιο της ζωής στο οποίο βρίσκονται (Levin & Trost, 1999; Ghazanfareeon Karlsson & Borell, 2003; Roseneil, 2006; Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, 2017) και είναι προφανές ότι η ηλικία διαφοροποιεί σε γενικές γραμμές τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αυτά αντιλαμβάνονται το μέλλον της σχέσης τους. Ειδικότερα, οι νέοι ενήλικες σε ZXM σχέσεις προσδοκούν συνήθως να παντρευτούν ή να συγκατοικήσουν κατά τα επόμενα λίγα χρόνια, ενώ από την ηλικία των 40 ετών και μετά η πιθανότητα συνέχισης της ZXM σχέσης αυξάνεται (Ayuso, *op. cit.*).

Κατά το Roseneil (*op. cit.*) μια ομάδα ζευγαριών σε ZXM σχέσεις αποτελούν «αναποφάσιστους συντρόφους» (Régnier-Loilier, Beaujouan & Villeneuve-Gokalp, 2009), καθώς δεν έχουν μια ξεκάθαρη άποψη για το μέλλον της σχέσης τους (Stoilova *et al.*, 2014). Οι ενώσεις αυτές μπορεί να χρησιμοποιούνται επίσης από ορισμένα ζευγάρια ως μέρος της διαδικασίας αναζήτησης ενός συντρόφου συγκατοίκησης (Liefbroer, Poortman & Seltzer, 2015) ή ως ένα στάδιο στη διαδικασία του «dating (των ραντεβού)» (Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, *op. cit.*). Έτσι, στη βιβλιογραφία διακρίνονται οι σταθερές σχέσεις ZXM (Ermisch & Siedler, 2009), από αυτές που θεωρούνται προσωρινές (Stoilova *et al.*, *op. cit.*).

Τέλος, σύμφωνα με κάποιους ερευνητές η ανάδυση των ZXM σχέσεων επιβεβαιώνει τις προβλέψεις της θεωρίας της ΔΔΜ, οι οποίες αφορούν στον έλεγχο της γονιμότητας, στη διεύρυνση της ισότητας των δυο φύλων, στον πολλαπλασιασμό των οικογενειών που δημιουργούνται εκτός του γάμου, στην αύξηση του ατομισμού και

στην υποχώρηση των παραδοσιακών αξιών (Giddens, 1992; Lesthaeghe, 1995; Liefbroer, Poortman & Seltzer, op. cit.; Mazzuco, Régnier-Loilier & Vignoli, 2015). Εντούτοις, μελέτες που έχουν επιδιώξει να ελέγξουν τη σχέση μεταξύ της επικράτησης της ΔΜΜ και της εξάπλωσης των ΖΧΜ σχέσεων, δεν αποκαλύπτουν μια σαφή συσχέτιση, εφόσον χώρες με πολύ έντονη εξάπλωση της ΖΧΜ σχέσης όπως η Αυστρία και η Ιταλία είναι πολύ διαφορετικές όσον αφορά άλλες συμπεριφορές τις οποίες η ΔΔΜ περιγράφει. Ειδικότερα, στην Ιταλία είναι πολύ χαμηλά τα ποσοστά συγκατοίκησης και διαζυγίου, ενώ στην Αυστρία τα αντίστοιχα ποσοστά είναι ιδιαίτερος υψηλά. Επίσης, στην Ολλανδία και στη Γαλλία οι ΖΧΜ σχέσεις έχουν επεκταθεί ελάχιστα, αν και η ΔΔΜ έχει εξαπλωθεί σημαντικά (Mazzuco, Régnier-Loilier & Vignoli, op. cit.).

1.2.9. Οι επιπτώσεις της διάχυσης της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στη γονιμότητα και στη γαμηλιότητα

Αν και η ηλικία¹⁷ δεν είναι η μόνη αιτία της στειρότητας, είναι ο παράγοντας στον οποίο συνήθως αποδίδονται οι δυσκολίες σύλληψης για ένα ζευγάρι (Kroeger & La Mattina, 2017). Σύμφωνα με το Κέντρο Ελέγχου Ασθενειών και Πρόληψης (2014)¹⁸, η ικανότητα σύλληψης ξεκινά να συρρικνώνεται ταχύτατα μετά τα 35 έτη μιας γυναίκας και σχεδόν το 1/3 των ζευγαριών που προσπαθούν να συλλάβουν όταν μια γυναίκα ξεπεράσει τη συγκεκριμένη ηλικία, αντιμετωπίζουν προβλήματα. Σύμφωνα δε με το Leridon (2004), δίχως τη συμβολή ιατρικής παρέμβασης, ενώ το 75% των γυναικών που εκκινούν την προσπάθειά τους να συλλάβουν στα 30 τους έτη το επιτυγχάνουν και αποκτούν το παιδί τους εντός των επόμενων 12 μηνών, το ποσοστό αυτό μειώνεται στο 66% για τις γυναίκες 35 ετών και στο 44% για τις γυναίκες 40 ετών. Σύμφωνα με τις Kroeger & La Mattina (op. cit.) πολλές νέες γυναίκες φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν πρόβλημα στειρότητας και ως εκ τούτου, φαίνεται ότι οι πιθανότητες επιτυχούς σύλληψης και τεκνοποίησης λαμβάνονται υπόψη από τα άτομα σε κάθε περίοδο της ζωής τους, όταν αποφασίζουν να τελέσουν ένα γάμο (και κατ' επέκταση να δημιουργήσουν οικογένεια).

Η διαθέσιμη βιβλιογραφία αφήνει να διαφανεί μια σχέση ανάμεσα στη διάχυση της Ιατρικά Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (ΙΥΑ), το γάμο και την απόκτηση παιδιών. Στις ΗΠΑ π.χ. σύμφωνα με τις Kroeger & La Mattina (op. cit.) οι πολίτες αξιοποιούν περισσότερο τις δυνατότητες που παρέχει η ΙΥΑ σε πολιτείες στις οποίες υπάρχει υποχρεωτική ασφάλιση για αυτή. Στις πολιτείες αυτές ένα υψηλό ποσοστό γυναικών επιθυμεί να ακολουθήσει καριέρα που απαιτεί μακρά εκπαίδευση, πολλές ώρες εργασίας και μεγάλο κόστος διακοπής της απασχόλησης, αλλά συνεπάγεται και υψηλές αμοιβές. Η Abramowitz (2014, 2017) βρίσκει ότι η υποχρεωτική ασφάλιση η οποία παρέχει πρόσβαση σε ΙΥΑ δεν ωθεί τις γυναίκες να εγκαταλείψουν το γάμο και να δημιουργήσουν μονογονεϊκές οικογένειες, αλλά αυξάνει τις πιθανότητες να παντρευτούν σε μεγαλύτερες ηλικίες τεκνοποίησης (μετά τα 25 έτη για το συνολικό

¹⁷ Η συρρίκνωση της γονιμότητας ανδρών και γυναικών μπορεί να συνδέεται και με περιβαλλοντικούς παράγοντες (Leridon & Slama, 2008).

¹⁸ <https://www.cdc.gov/> (Centers for Disease Control and Prevention)

δείγμα των γυναικών και μετά τα 30 έτη για τις γυναίκες με την υψηλότερη εκπαίδευση). Στο Ισραήλ, η κάλυψή μετά το 1994 του κόστους της εξωσωματικής για την απόκτηση έως 2 παιδιών φαίνεται επίσης ότι έχει κάποιες επιπτώσεις στις αποφάσεις τέλεσης γάμου και απόκτησης παιδιών (Gershoni & Low, 2017). Η βελτίωση της πρόσβασης στην ΙΥΑ, η βελτίωση των μεθόδων ΙΥΑ και η έντονη δημοσιότητα που απέκτησε η νομοθετική αλλαγή του 1994, συνέβαλλαν στην αλλαγή του «ορίζοντα γονιμότητας των γυναικών», των πιθανοτήτων, δηλαδή, τεκνοποίησης σε μεγάλες ηλικίες και επέτρεψαν στις γυναίκες να επενδύσουν περισσότερο στην εκπαίδευση και στην καριέρα τους στις νεαρές ηλικίες, παρά στη δημιουργία οικογενείας. Ταυτόχρονα οδήγησαν και σε αλλαγές στην «αγορά του γάμου», καθώς αυξήθηκαν οι πιθανότητες σύναψης ενός γάμου για τις μεγαλύτερης ηλικίας άγαμες γυναίκες, καθώς τόσο οι ίδιες όσο και οι σύντροφοί τους θεωρήσαν ότι χάρη στην ΙΥΑ αυξήθηκαν σημαντικά οι πιθανότητες τεκνοποίησης (Gershoni & Low, *op. cit.*).

Τα δεδομένα που αφορούν στις γεννήσεις που προέρχονται από εγκυμοσύνες που βασίζονται σε θεραπείες ΙΥΑ δεν είναι άριστα καθώς σε κάποιες χώρες δεν καταγράφονται με ακρίβεια όλοι οι κύκλοι θεραπείας, ενώ επίσης κάποιες γυναίκες ταξιδεύουν στο εξωτερικό για να κάνουν τις θεραπείες αυτές (Shenfield *et al.*, 2010; Kupka *et al.*, 2014). Σύμφωνα με τα δεδομένα των ευρωπαϊκών χωρών στις οποίες θεωρείται ότι καταγράφονται με μεγάλη ακρίβεια οι γεννήσεις που οφείλονται σε ΙΥΑ, το 5-6% των γεννήσεων οφείλονται σε ΙΥΑ στη Δανία και στη Σλοβενία, ενώ το συγκεκριμένο ποσοστό δεν ξεπερνά το 1% στη Μολδαβία, στην Πολωνία και στην Τουρκία (δεδομένα περιόδου 2007-2010). Αναφορικά με τις χώρες του νότου και τη Γαλλία, το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν 3% στην Ισπανία, 2% στη Γαλλία και 1,7% στην Ιταλία κατά την ίδια περίοδο (Präg *et al.*, 2017). Το ποσοστό που καταγράφεται στην Ιταλία, αν και διπλασιάστηκε μεταξύ 2006 και 2010, είναι χαμηλό σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και αυτό αναμφίβολα οφείλεται στην αρκετά περιοριστική νομοθεσία της συγκεκριμένης χώρας αναφορικά με την αξιοποίηση της ΙΥΑ. Η νομοθεσία της Ιταλίας έχει ωθήσει αρκετά ζευγάρια να αναζητήσουν τη θεραπεία στο εξωτερικό, κάτι που δίχως αμφιβολία υποεκτιμά το πραγματικό ποσοστό γεννήσεων που οφείλεται σε θεραπείες ΙΥΑ (Zanini, 2011).

Σύμφωνα με τους Präg & Mills (*op. cit.*), σε ένα εκατομμύριο γυναίκες ηλικίας 15-45 ετών, διενεργούνται 17.500 κύκλοι θεραπείας ΙΥΑ στη Δανία (δεδομένα περιόδου 2008-2010), όχι περισσότεροι από 2.500 στην Μολδαβία και στην Πολωνία, περίπου 9.000 στην Ισπανία, 6.000 στη Γαλλία και 5.000 στην Ιταλία. Στα μέσα της δεκαετίας του 2010 οι γεννήσεις που οφείλονται σε Εξωσωματική Γονιμοποίηση, που συνιστά τη βασικότερη μέθοδο ΙΥΑ, ξεπερνούν το 5% στην Ελλάδα¹⁹ και στην Ισπανία (De Geyter *et al.*, 2018; Alon, Guimón & Urbanos-Garrido, 2019). Στη Γαλλία το 3,4% των παιδιών το 2018 εκτιμάται ότι έχει γεννηθεί με κάποια μέθοδο ΙΥΑ και πιο

¹⁹ Η Ελλάδα αποτελεί μια από τις χώρες στις οποίες η χρήση της ΙΥΑ επιτρέπεται όχι μόνο για τα ετερόφυλα ζευγάρια (όπως συμβαίνει στη Γαλλία και στη Γερμανία), αλλά και για τα ομόφυλα ζευγάρια ή τα μόνα άτομα (όπως άλλωστε ισχύει και σε χώρες όπως η Ισπανία, το Βέλγιο και το ΗΒ) (Rozée Gomez & De La Rochebrochard, 2013). Για αυτό το λόγο αρκετοί Γάλλοι με χαμηλά εισοδήματα επισκέπτονται τη χώρα μας για να κάνουν θεραπείες ΙΥΑ.

συγκεκριμένα, κυρίως με την Εξωσωματική Γονιμοποίηση και δευτερευόντως με την Τεχνητή Σπερματέγχυση (De La Rochebrochard, 2018). Τέλος, οι Alon, Guimón & Urbanos-Garrido (op. cit.), εκτιμούν ότι το 2039 το 17% των γεννήσεων στην Ισπανία θα προέρχεται από Εξωσωματική Γονιμοποίηση.

1.2.10. Η εξέλιξη της διάλυσης των συμβιώσεων στην Ευρώπη

1.2.10.1. Η αύξηση της έντασης του διαζυγίου από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα στη ΒΔ Ευρώπη και η καθυστερημένη εμφάνιση των νέων τάσεων στον ευρωπαϊκό νότο

Η ένταση του διαζυγίου άρχισε να αυξάνεται από τη δεκαετία του 1960 στην Ευρώπη και ως εκ τούτου, προοδευτικά ο γάμος, από μια ένωση που προοριζόταν να διαρκέσει εφ' όρου ζωής τείνει προς μια σχέση που είναι πιθανόν να διαλυθεί (Aassve, Sironi & Bassi, 2013; Perelli-Harris *et al.*, 2017) και ο κοινωνικός στιγματισμός της λύσης του ατονεί (Härkönen, 2014). Ωστόσο, η τάση των ζευγαριών να λύνουν όλο και συχνότερα το γάμο τους διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα και από περίοδο σε περίοδο στη γηραιά ήπειρο. Αναμφίβολα, οι ετερόκλητες νομοθεσίες διαζυγίου, οι πολιτικές πρόνοιας, οι οικονομικές συνθήκες και οι διαφορετικές κουλτούρες διαμορφώνουν διαφορετικά πρότυπα συμπεριφοράς (Simonsson & Sandström, 2011; Furtado, Marcén & Sevilla, 2013; Perelli-Harris & Lyons-Amos, 2016).

Η ταχύτατη άνοδος της έντασης του διαζυγίου αρχικά ερμηνεύθηκε ως το αποτέλεσμα της θέλησης των ατόμων που είχαν έναν αποτυχημένο πρώτο γάμο να ξαναεισέλθουν στην αγορά του γάμου και να επιδιώξουν την τέλεση ενός καλύτερου δεύτερου γάμου (Berger, 1980). Ωστόσο, η ερμηνεία αυτή αποδείχτηκε λανθασμένη καθώς ο αριθμός των ανώτερης τάξης γάμων αυξήθηκε πολύ πιο αργά σε σχέση με τον αριθμό των διαζυγίων (Roussel, 1987). Επιπλέον, αν και ορισμένοι ερευνητές θεώρησαν ότι η αύξηση της έντασης του διαζυγίου ήταν συγκυριακή, σταδιακά διαπίστωσαν ότι οι νεότερες γενεές άρχισαν να λύνουν συχνότερα το γάμο τους σε σχέση με τις παλαιότερες (Festy & Prioux, 1975; Cherlin, 1992). Ειδικότερα, οι γενεές που πρώτες υιοθέτησαν τις νέες συμπεριφορές ήταν εκείνες που ήρθαν στον κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1940 στη Σκανδιναβία και εν συνεχεία αυτές που γεννήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1950 στη δυτική Ευρώπη (Sardon, 1986).

Σύμφωνα με το Roussel (1992) η πολύ σημαντική αύξηση των Συγχρονικών Δεικτών Διαζυγίου στη Σουηδία και στη Δανία, νωρίτερα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες, πρέπει να αποδοθεί στην πρωιμότερη εμφάνιση της ισότητας των φύλων σε αυτές, η οποία οφείλεται στη διάδοση του φεμινισμού στις δύο χώρες κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα²⁰. Ο ίδιος υποστηρίζει δε ότι τουλάχιστον έως τις αρχές της

²⁰ Ειδικότερα, στην μεν Σουηδία το πρώτο σωματείο γυναικών ιδρύεται το έτος 1873, το έτος 1874 οι γυναίκες αποκτούν το δικαίωμα να διαχειρίζονται την περιουσία τους, από το έτος 1919 και έπειτα έχουν το δικαίωμα ψήφου, το έτος 1933 δημιουργείται η Ομοσπονδία για τη Σεξουαλική Πληροφόρηση, το έτος 1946 επιτρέπεται η ελεύθερη πώληση αντισυλληπτικών στα φαρμακεία και το έτος 1955 η σεξουαλική αγωγή γίνεται μάθημα στο σχολείο. Επίσης, στη Σουηδία, οι γυναίκες εισήλθαν μαζικά στην αγορά εργασίας από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, είχαν χαμηλές μισθολογικές διαφορές με τους άνδρες και υπήρχε η δυνατότητα μερικής απασχόλησης για αυτές. Στη Δανία, οι γυναίκες αποκτούν

δεκαετίας του 1990, το εισόδημα των νοικοκυριών στη Σουηδία και στη Δανία ήταν υψηλό, σπούδαζαν περισσότερες γυναίκες από άντρες, ενώ και η κοινωνική πρόνοια για τη γυναίκα και το παιδί ήταν αρκετά αναπτυγμένη. Αναμφίβολα, τέλος, η νομοθεσία του διαζυγίου στη Σουηδία ήταν μια από τις πιο φιλελεύθερες και ανεκτικές στο δυτικό κόσμο (Sandström, 2011).

Η *οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη*, η οποία συνδέεται με την υψηλότερη αποδοχή των μοντέρνων κανόνων συμπεριφοράς υπήρξε επίσης ένας σημαντικός παράγων ο οποίος επέτρεψε την πρόωπη αύξηση της έντασης του διαζυγίου στη ΒΔ Ευρώπη, ιδίως δε στη Σκανδιναβία (Inglehart & Baker, 2000; Newson & Richerson, 2009). Ο πληθυσμός των χωρών αυτών είχε σε σύγκριση με άλλες χώρες κατά μέσο όρο καλύτερη εκπαίδευση και αυτή ευνοεί τη διάδοση του μη-κομφορμισμού, μειώνει τη σημασία της θρησκείας, αυξάνει την ανοχή για μη συμβατική σεξουαλική συμπεριφορά, ενισχύει τη σημασία της αυτοπραγμάτωσης, συνδέεται με πλέον φιλελεύθερες στάσεις όσον αφορά στους οικογενειακούς δεσμούς και ενισχύει τη χειραφέτηση των γυναικών επιτρέποντας την υψηλότερη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας και την απεμπλοκή τους από την παραδοσιακή κοινωνική θέση που κατείχαν στο παρελθόν (Thornton, Axinn & Xie, 2007; Aassve, Sironi & Bassi, *op. cit.*). Επίσης, σε κοινωνίες με υψηλό επίπεδο κοινωνικού κεφαλαίου, όπως οι σκανδιναβικές, η οικογένεια αποτελεί λιγότερο το επίκεντρο της κοινωνικής ζωής και τα άτομα αισθάνονται ασφάλεια καθώς η κοινότητα και το κράτος πρόνοιας μπορούν να παρέχουν ισχυρή στήριξη σε αυτά (Aasve, Sironi & Bassi, *op. cit.*). Τέλος, φαίνεται ότι οι θεωρίες του Becker (1977) και της ΔΔΜ επιβεβαιώνονται όσον αφορά στις τάσεις λύσης του γάμου στην Ευρώπη την περίοδο μετά το 1970. Ειδικότερα, η αύξηση των ποσοστών διαζυγίου έπεται της «διάβρωσης» του παραδοσιακού μοντέλου των φύλων (θεωρία του Becker) και της αύξησης -θεωρία της ΔΔΜ- της υλικής ευημερίας (Esping-Andersen, 2016). Ταυτόχρονα, οι νομοθεσίες αρχίζουν σταδιακά να προστατεύουν την ισότητα και την αυτονομία των συντρόφων και να παρέχουν όλο και πιο συχνά στις γυναίκες τα μέσα για να επωμιστούν τις συνέπειες του διαζυγίου και να μπορούν να ζουν μόνες, ενώ η αυξανόμενη οικονομική τους ανεξαρτησία και οι αυξανόμενες παροχές του κράτους πρόνοιας για τις μη οικονομικά ενεργές γυναίκες καθιστούν το διαζύγιο πολύ πιο απλό για αυτές (Kalmijn, 2007). Παράλληλα η συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας αύξησε τις πιθανότητες για αυτές να συναντήσουν ένα νέο σύντροφο (Stevenson & Wolfers, 2007).

Σύμφωνα με το Lesthaeghe (2010) η αύξηση της έντασης του διαζυγίου υπήρξε αποτέλεσμα της έκφρασης της θέλησης διαφοροποίησης των ατόμων από τους ηθικούς κώδικες που επέβαλλαν η Εκκλησία και η Πολιτεία, ενώ μελετητές όπως ο Andersson (2003), απέδωσαν την καθυστερημένη αύξηση της έντασης του διαζυγίου σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης, στην έντονη επίδραση της Καθολικής θρησκείας σε αυτές καθώς το Κανονικό Δίκαιο (Droit Canon), που αποτελεί τον κώδικα των κανόνων της Καθολικής Εκκλησίας, δεν επέτρεπε τη λύση του γάμου (Festy & Prioux, *op. cit.*) και

δικαίωμα ψήφου το έτος 1915 και για πολλές δεκαετίες η συγκεκριμένη σκανδιναβική χώρα είχε από τα υψηλότερα ποσοστά απασχολούμενων γυναικών εκτός σπιτιού στον κόσμο, αλλά και αντιπροσώπευσης αυτών στο Κοινοβούλιο και σε κυβερνητικούς θεσμούς (Andreassen, 2004).

ήταν ένα από τα βασικά ζητήματα που οδήγησαν στην Προτεσταντική Μεταρρύθμιση (Lesthaeghe, op. cit.). Έτσι, το διαζύγιο διαχέεται καταρχάς στις προτεσταντικές και εν συνεχεία στις καθολικές ευρωπαϊκές χώρες. Τέλος, οι Sandström & Gardarsdóttir (2018) υπογραμμίζουν ότι και η κυρίαρχη λουθηρανική παιδεία των σκανδιναβικών χωρών έπαιξε σημαντικό ρόλο ώστε να καταστεί αρκετά πρόωμα η νομοθεσία τους πιο ανεκτική απέναντι στο διαζύγιο.

Έτσι, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 στη ΒΔ Ευρώπη, η συνέχιση του συζυγικού δεσμού εξαρτάται όλο και περισσότερο από τα συναισθήματα του ζεύγους και από τον υπολογισμό των ωφελειών και των μειονεκτημάτων της σχέσης τους (Roussel, op. cit.). Ο ορισμός της ευτυχίας αλλάζει προοδευτικά, οι απαιτήσεις των ατόμων από τη σχέση τους αυξάνονται και ως εκ τούτου, ο γάμος τους γίνεται πιο εύθραυστος. Συμπερασματικά, με την αύξηση των ατομικών προσδοκιών και των προσδοκιών από μία σχέση, οι οποίες μείωσαν τη θέληση για κοινωνικό κομφορμισμό, αλλά και με τον πολλαπλασιασμό των προβλημάτων στις σχέσεις, αυξήθηκε σταδιακά και η ένταση του διαζυγίου (Simonsson & Sandström, 2011).

Στη νότια Ευρώπη, το διαζύγιο παραμένει εν πολλοίς μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 «στιγματισμένο», ενώ στη ΒΔ έχει καταστεί κοινότοπο (Roussel, op. cit.; Billari & Kohler, 2004). Σύμφωνα δε με τους Kalmijn & Uunk (2007), στις χώρες στις οποίες η λύση του γάμου είναι στιγματισμένη, τα άτομα βιώνουν μια εντονότερη μείωση στις κοινωνικές τους επαφές μετά το διαζύγιο τους σε σχέση με εκείνες στις οποίες οι κοινωνικές αντιλήψεις είναι ευνοϊκότερες απέναντί του. Ειδικότερα, σε περιοχές στις οποίες επικρατούν παραδοσιακές αξίες, το διαζύγιο θεωρείται «μεμπτό» ανεξάρτητα από τους λόγους που οδηγούν σε αυτό και στιγματίζεται κατά την έκδοσή του όχι μόνον το άτομο που έχει παραβεί κάποιους κανόνες εντός του γάμου (π.χ. υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ, σεξουαλική απιστία, φυσική ή λεκτική επιθετικότητα), αλλά και το δεύτερο μέλος, καθώς θεωρείται ότι συμμετέχει στην απαξίωση του θεσμού του γάμου (Kalmijn & Uunk, op. cit.) Περαιτέρω, στη νότια Ευρώπη φαίνεται ότι οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων παρέμειναν αναλλοίωτοι για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, η νομοθεσία καθυστερεί να προσαρμοστεί στις εξελίξεις και ως εκ τούτου οι συζυγικοί δεσμοί είναι, τουλάχιστον έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000, αρκετά πιο σταθεροί σε σχέση με τη ΒΔ Ευρώπη (Andersson, Thomson & Duntava, 2017).

Οι Wagner & Weiss (2006) θεωρούν την Ελλάδα, την Ισπανία και την Ιταλία ως χώρες με σχετικά υψηλά εμπόδια στο διαζύγιο, παραδοσιακές μεν αλλά και με ταυτόχρονα σχετικά υψηλά επίπεδα εκσυγχρονισμού, ενώ αντίθετα χώρες όπως τη Φινλανδία, το ΗΒ, τη Νορβηγία, τη Σουηδία, τη Γερμανία, την Ολλανδία, το Βέλγιο και την Ελβετία ως χώρες με σχετικά χαμηλά εμπόδια στο διαζύγιο και σαφώς υψηλότερα επίπεδα εκσυγχρονισμού. Περαιτέρω, στις χώρες του νότου διαπιστώνεται έλλειψη υποστήριξης στις εργαζόμενες γυναίκες (αδυναμία διάθεσης πλήρους χρόνου παροχής φροντίδας για τα παιδιά, μη ευέλικτη αγορά εργασίας), γεγονός που αντικατοπτρίζεται και στους αργούς ρυθμούς αύξησης της έντασης του διαζυγίου, καθώς οι γυναίκες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την υποστήριξη του συζύγου τους για την ανατροφή των παιδιών τους (Blossfeld & Müller, 2002; Gornick & Meyers, 2003; Kaplan & Stier, 2011). Τέλος, σύμφωνα με τους Aassve, Sironi & Bassi (2013)

και οι δομικοί παράγοντες, δηλαδή οι οικονομικές και θεσμικές συνθήκες που επικρατούν σε μια χώρα, επηρεάζουν τη διαμόρφωση των δημογραφικών συμπεριφορών. Ωστόσο, οι ίδιοι υπογραμμίζουν ότι μάλλον δεν επαρκούν για να «ωθήσουν» μια χώρα όπως η Ιταλία στο να μεταβεί ταχύτατα προς «μοντέρνες» δημογραφικές συμπεριφορές, ακόμη και αν αποκτήσει το θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο της Δανίας, καθώς η κουλτούρα και τα αξιακά συστήματα φαίνεται ότι αλλάζουν αργά με το πέρασμα του χρόνου.

1.2.10.2. Οι εξελίξεις μετά το 2000

Ο William Goode (1956, 1962) διατύπωσε μια θεωρία όσον αφορά στις αιτίες για τις οποίες το διαζύγιο αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Ισχυρίστηκε ότι όσο είναι σπάνιο (και ακριβό), είναι περισσότερο πιθανό να υιοθετείται κυρίως από τις εύπορες κοινωνικές ομάδες και επεσήμανε ότι όταν κερδίζει μια ευρύτερη κοινωνική αποδοχή, υπάρχει μια τάση σύγκλισης των συμπεριφορών. Πράγματι, η συρρίκνωση των κοινωνικών, οικονομικών και νομικών εμποδίων στο διαζύγιο το κατέστησαν εφικτό για άτομα με περιορισμένους πόρους και γενικότερα, για ομάδες για τις οποίες προηγουμένως ήταν αρκετά δύσκολο (Goode, 1956, 1962; Kotzamanis & Sardon, 1997; Härkönen, 2014).

Οι προβλέψεις του Goode (1956, 1962) αποδείχθηκαν, στη συνέχεια, σε κάποιο βαθμό άστοχες, καθώς διαπιστώνεται ότι άτομα με το υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο σε ορισμένες χώρες (κυρίως στη Σκανδιναβία) έχουν σχετικά σταθερότερες σχέσεις²¹, ενώ χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου άτομα έχουν (σενάριο της «λιγότερης οικογένειας») όλο και πιο εύθραυστους γάμους (Esping-Andersen, 2016). Στη Δανία π.χ. άτομα με χαμηλότερη εκπαίδευση έχουν πλέον πάνω από δύο φορές περισσότερες πιθανότητες να λύσουν το γάμο τους σε σχέση με εκείνα με πανεπιστημιακές σπουδές (Esping-Andersen, *op. cit.*), ενώ και ο Hoem (1997) διαπίστωσε ότι στη Σουηδία οι σχέσεις των ζευγαριών με την υψηλότερη εκπαίδευση άρχισαν στη δεκαετία του 1990 να αποκτούν μια μεγαλύτερη σταθερότητα. Ακόμη, ο Lyngstad (2004) εξετάζοντας την εξέλιξη της διαζυγιότητας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα στη Νορβηγία βρίσκει ότι η σταθερότητα των ενώσεων αυξάνεται στα ζευγάρια με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και αντίθετα, μειώνεται στα ζευγάρια με χαμηλό επίπεδο. Περαιτέρω, σε κάποιες χώρες της ΒΔ Ευρώπης, όπως στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Γερμανία, στην Αυστρία, στη Νορβηγία, στην Ολλανδία κ.ά. παρατηρείται μια μείωση στις τιμές των Αδρών Δεικτών Διαζυγίου από το 2000 και έπειτα και σε κάποιες άλλες μια σταθεροποίηση αυτών (Larpegård, 2014). Τέλος, το γεγονός ότι οι γάμοι έχουν γίνει πιο σταθεροί στη Νορβηγία και στη Δανία προκύπτει και από το ότι η διάρκεια των ενώσεων κατά τη διάλυσή τους έχει αυξηθεί κατά δύο με τρία έτη στις συγκεκριμένες χώρες (Esping-Andersen, *op. cit.*).

Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες όλο και περισσότερα ζευγάρια δημιουργούνται μεταξύ δύο εργαζόμενων ατόμων. Τα διπλού εισοδήματος ζευγάρια

²¹ Τις οποίες βέβαια συνάπτουν σε μεγαλύτερη ηλικία (McLanahan, 2004; Cherlin, 2009; Isen & Stevenson, 2010).

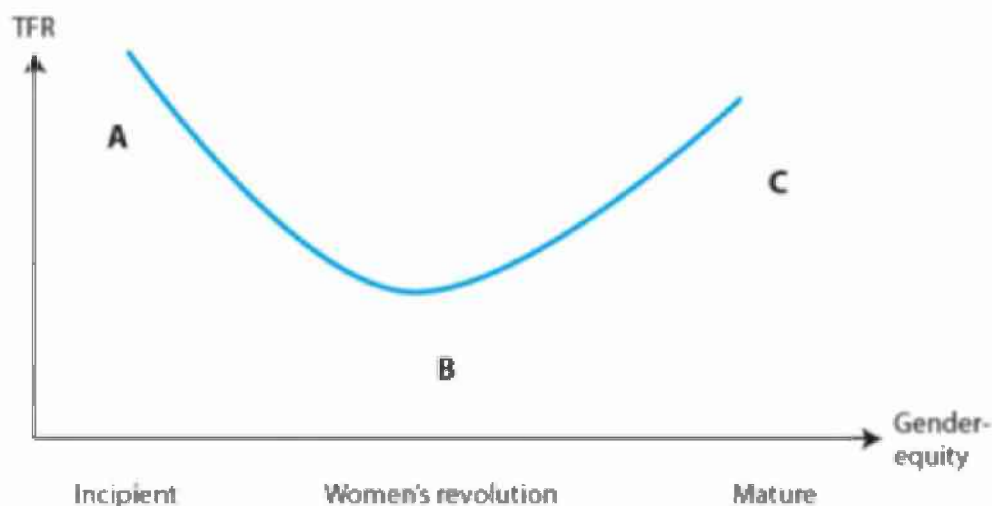
έχουν πολλά κοινά ενδιαφέροντα, η απασχόληση των γυναικών φαίνεται ότι έχει ως αποτέλεσμα την εξίσωση των ρόλων των φύλων σε αυτά, ενώ τα διπλά εισοδήματα τους επιτρέπουν να έχουν ένα σχετικά υψηλό βιοτικό επίπεδο το οποίο μειώνει την ανασφάλειά τους απέναντι στην ανεργία και στην ασθένεια (England & Farkas, 1986; Blossfeld & Müller, 2002; Perelli-Harris & Lyons-Amos, 2016). Περαιτέρω, τα ζευγάρια διπλού εισοδήματος φαίνεται ότι κατά τον 21^ο αιώνα διατηρούν σταθερότερες σχέσεις από ό,τι στο παρελθόν και εμφανίζουν σχετικά υψηλή γονιμότητα, κάτι που δείχνει ότι δεν ενδιαφέρονται μόνο για τις οικονομικές τους απολαβές (οι γεννήσεις και η μητρότητα αποτελούν εμπόδια σε μια καριέρα και στη μεγιστοποίηση του εισοδήματος) (Esping-Andersen, 2016). Τέλος, οι Cooke et al. (2013) θεωρούν ότι οι κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονται στις χώρες της βόρειας Ευρώπης συνεισφέρουν στην εξίσωση των ρόλων των φύλων, καθώς μειώνουν το χρόνο που τα άτομα πρέπει να αφιερώσουν στη φροντίδα των παιδιών. Επομένως, οι ίδιοι θεωρούν ότι οι πολιτικές αυτές συμβάλλουν έμμεσα στη μείωση των πιθανοτήτων διαζυγίου στα ζευγάρια αυτά. Αντίθετα, σε χώρες στις οποίες τη φροντίδα των παιδιών έχει αναλάβει κυρίως ο ιδιωτικός τομέας και στις οποίες επικρατούν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων, οι παροχές αυτές είναι διαθέσιμες μόνο για τα πιο εύπορα νοικοκυριά και το γεγονός αυτό, σύμφωνα με τους Cooke et al. (op. cit.), αυξάνει τις πιθανότητες διαζυγίου για τα φτωχότερα νοικοκυριά.

Στο Γράφημα 1 απεικονίζεται η σχέση (μορφής u) μεταξύ της ισότητας των φύλων και της γονιμότητας, αλλά και της σύστασης και της διάλυσης των συμβιώσεων. Ειδικότερα, προκύπτει ότι αναμένονται περισσότεροι γάμοι, μεγαλύτερη γαμήλια σταθερότητα και υψηλότερα επίπεδα γονιμότητας είτε όταν επικρατεί το παραδοσιακό μοντέλο των φύλων (σημείο A) είτε όταν υπάρχει ισότητα των φύλων (σημείο C) (Esping-Andersen & Billari, 2015; Esping-Andersen, op. cit.). Η γονιμότητα μειώνεται και οι γάμοι είναι λιγότεροι και πιο εύθραυστοι όταν το παραδοσιακό μοντέλο οικογένειας φθίνει ή/και όταν η ισότητα των δυο φύλων δεν έχει επέλθει (Esping-Andersen, op. cit.). Στο σημείο καμψής (B) εκκινούν μεν οι αλλαγές όσον αφορά στο ρόλο των γυναικών, αλλά η προσαρμογή είναι αργή και αυτό έχει ως αποτέλεσμα ασταθείς σχέσεις, ενώ ταυτόχρονα αποκτώνται λιγότερα από τα επιθυμητά παιδιά²² (Argpino, Esping-Andersen & Pessin, 2015). Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης στο σημείο B είναι το φαινόμενο της «διπλής μετάβασης» κατά το οποίο,

²² Ειδικότερα, οι γυναίκες με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης φαίνεται ότι είτε «παραλείπουν» είτε αναβάλλουν τη σύσταση ενώσεων και τη μητρότητα σε χώρες στις οποίες η οικογένεια είναι ασύμβατη με την καριέρα (π.χ. Γερμανία, Ισπανία), ενώ αυτό δε συμβαίνει σε χώρες με φιλελεύθερα και κοινωνικο-δημοκρατικά καθεστάτα όπου το μοντέλο διπλού εισοδήματος επικρατεί και υπάρχει ταυτόχρονα και στήριξη των νέων (ιδίως δε των μητέρων) από το κράτος πρόνοιας για να συνδυάσουν την εργασία με τη γονιμότητα. Η Kondo (2016), τέλος σημειώνει ότι οι φιλικές προς την οικογένεια πολιτικές, όπως η βελτίωση των παροχών παιδικής φροντίδας και τα οικογενειακά επιδόματα μπορούν να αμβλύνουν την επίδραση των συνθηκών της αγοράς εργασίας και να έχουν θετικές επιδράσεις στο σχηματισμό οικογένειας. Η Gutiérrez-Domènech (2008), τέλος, μελετώντας τις κοορτές 1956-1960 και 1961-1977 στην Ισπανία βρίσκει ότι η απασχόληση των γυναικών συνιστά ένα εμπόδιο για το σχηματισμό οικογένειας (οι εργαζόμενες γυναίκες αναβάλλουν το γάμο και την τεκνοποίησή τους). Επιπλέον, σημειώνει ότι ιδίως για τις γυναίκες με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης η συμβατότητα εργασίας και οικογένειας είναι δύσκολη εξαιτίας της δομής της αγοράς εργασίας (υψηλά ποσοστά ανεργίας, επισφαλείς θέσεις εργασίας) με αποτέλεσμα οι γυναίκες να εκτιμούν ότι η απόκτηση τέκνων απειλεί την καριέρα τους.

αν και η σύζυγος εργάζεται εκτός σπιτιού, αναλαμβάνει και το μεγαλύτερο μέρος της οικιακής εργασίας και της φροντίδας των παιδιών. Τέλος, το σημείο C χαρακτηρίζεται από συμβιώσεις μεταξύ ατόμων με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (εκπαιδευτική ομογαμία) (Blossfeld & Timm, 2003; Esping-Andersen & Billari, op. cit.).

Γράφημα 1: η εξέλιξη του ρόλου των γυναικών και η γονιμότητά τους

Πηγή: Esping-Andersen, 2016, p. 38

Τα διπλού εισοδήματος ζευγάρια πλέον αποτελούν την πλειονότητα στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ (OECD, 2011) και φαίνεται ότι η απασχόληση των γυναικών-συζύγων εξασθενεί πλέον το γάμο στις πιο παραδοσιακές κοινωνίες, όπως η Ιταλία (Esping-Andersen, 2016). Η Γερμανία, η Ισπανία και άλλες χώρες όπου η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και η ισότητα των δυο φύλων (ιδίως στην ιδιωτική ζωή) υστερεί σημαντικά αυτής των σκανδιναβικών χωρών, φαίνεται να παραμένουν στο στάδιο B. Παρόλα αυτά, δείγματα για την αυξανόμενη σταθερότητα των σχέσεων των ατόμων με υψηλή εκπαίδευση και της αντίθετης τάσης για τα άτομα με χαμηλότερη έχουν εντοπιστεί σε μελέτες που αφορούν στην Ιταλία και στην Ισπανία (Bernardi & Martínez-Pastor, 2011; Salvini & Vignoli, 2011). Τέλος, αν και οι άντρες έχουν καθυστερήσει να προσαρμοστούν στους νέους ρόλους των γυναικών (Gershuny, Bittman & Brice, 2005), πρόσφατες μελέτες εντοπίζουν μια ραγδαία αύξηση στις πρακτικές ισότητας μεταξύ των ατόμων με την υψηλότερη εκπαίδευση ακόμη και σε χώρες με χαμηλή γονιμότητα (όπως οι γερμανόφωνες και εκείνες της νότιας Ευρώπης) (Sullivan, 2011; Raley, Bianchi & Wang, 2012).

Εν κατακλείδι, σε κοινωνίες όπως αυτές των Σκανδιναβικών χωρών τις τελευταίες δεκαετίες οι σχέσεις έχουν αρχίσει να αποκτούν κάποια σταθερότητα (σχετική σταθεροποίηση των δεικτών διαζυγίου) και η γονιμότητα των ζευγαριών παραμένει σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις γερμανόφωνες χώρες και τις χώρες του νότου, καθώς το κράτος-πρόνοιας έλαβε μέτρα πολύ νωρίτερα για την ισότητα των δυο φύλων και ο δημόσιος τομέας προώθησε έντονα τη μέγιστη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας (Esping-Andersen, 2016). Η τάση των ανδρών να μοιραστούν όλο και περισσότερο τις υποχρεώσεις του νοικοκυριού στις χώρες αυτές

αντιστοιχεί πλέον με τις νέες αντιλήψεις για τις σχέσεις και τον γάμο -ένωση δύο ισοτίμων προσώπων με ίδιες ανάγκες- (Esping-Andersen & Billari, 2015).

Πλήθος δεδομένων ερευνών συντείνουν στο ότι η έκρηξη του διαζυγίου (divorce boom) δεν αποτυπώνει μια ριζική τροποποίηση των προτιμήσεων δημιουργίας οικογένειας και ότι η πλειοψηφία ακόμη προτιμά να αποκτήσει παιδιά μέσα σε μακροχρόνιες σταθερές σχέσεις οι οποίες σε κάποιο βαθμό (σχετικά αργά στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, ενδεχομένως ποτέ στη Σκανδιναβία) οδηγούν σε μια θεσμοθετημένη συμβίωση (Perelli-Harris & Sánchez Gassen, 2012; Thomson *et al.*, 2012; Esping-Andersen & Billari, *op. cit.*). Περαιτέρω, οι De Graaf & Kalmijn (2006) επισημαίνουν ότι από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα οι γαμήλιες ενώσεις λύνονται για λιγότερο σοβαρούς λόγους σε σχέση με το παρελθόν, αλλά, κατά τον Cherlin (2004), η αύξηση του διαζυγίου δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως μια πλήρης απόρριψη του θεσμού του γάμου, αλλά κυρίως ως η έκφραση μιας ισχυρής θέλησης σύναψης μιας «ικανοποιητικής» ένωσης. Σύμφωνα με τους Esping-Andersen & Billari (*op. cit.*) η «λιγότερης οικογένειας» τάση ήταν περισσότερο μεταβατική παρά ένας προάγγελος μιας νέας εποχής και θεωρούν ότι η «περισσότερη οικογένεια» θα επιστρέψει μόλις η ισότητα των φύλων διευρυνθεί. Οι ίδιοι, αλλά και οι Goldscheider, Bernhardt & Larregård (2015) κρίνουν ότι οι χώρες διαφέρουν κυρίως αναφορικά με την ταχύτητα με την οποία η νέα ισορροπία θα προκύψει.

Ωστόσο, σύμφωνα με τους Perelli-Harris & Lyons-Amos (2016), το συμπέρασμα ότι σε αρκετές από τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης οι γυναίκες με το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης έχουν μια μεγαλύτερη πιθανότητα να βιώσουν ένα σταθερό γάμο, είναι αρκετά πρόσφατο και μένει να επιβεβαιωθεί. Εξάλλου, σύμφωνα με τους Andersson & Kolk (2011) η σταθεροποίηση των γάμων σε χώρες όπως η Σουηδία, ίσως οφείλεται και στην αύξηση της ηλικίας των ατόμων στο γάμο. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι με την άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου, τα άτομα με χαμηλή εκπαίδευση μπορεί να αντιμετωπίζουν δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης οι οποίες τους καθιστούν συγκριτικά πιο επιρρεπείς στο διαζύγιο (Esping-Andersen, 2016). Επιπλέον, η διαπίστωση της μεγαλύτερης σταθερότητας των γάμων προέρχεται από μελέτες που παραβλέπουν τις εξελίξεις αναφορικά με τη συγκατοίκηση (που αποτελεί μια πιο εύθραυστη σχέση), μη λαμβάνοντας επομένως υπόψη τη συνολική αστάθεια των ενώσεων των ζευγαριών η οποία ενδέχεται να μην έχει διαφοροποιηθεί σε σχέση με το παρελθόν (Heuveline, Timberlake & Furstenberg, 2003; Raley & Bumpass, 2003; Fokkema *et al.*, 2008). Είναι, τέλος, πιθανό στις χώρες που έχει έντονα εξαπλωθεί η συγκατοίκηση, τα ζευγάρια που επιλέγουν το γάμο να είναι πιο αποφασισμένα για τη διατήρηση του δεσμού τους και έτσι, οι πιθανότητες λύσης του να είναι μικρότερες. Παρόλα αυτά είναι εξαιρετικά απίθανο ο γάμος να αποκτήσει εκ νέου το ρόλο που είχε πριν την περίοδο της ΔΔΜ (Härkönen, 2014).

1.2.10.3. Επίδραση των αλλαγών νομοθεσίας στην αύξηση της διαζυγιότητας

Κλείνοντας την ενότητα αυτή οφείλουμε ακόμη μια φορά να επισημάνουμε τη σημασία του νομοθετικού πλαισίου που διέπει τη λύση των έγγαμων συμβιώσεων στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και τις επιπτώσεις του μέχρι πρόσφατα (πριν την σχετική

ομοιογενοποίησή του) στην ένταση του διαζυγίου. Από τον παρατιθέμενο Πίνακα διαπιστώνουμε καταρχάς ότι οι νομοθετικές αλλαγές επέρχονται με καθυστέρηση στον ευρωπαϊκό νότο. Συγκεκριμένα, το διαζύγιο επιτρέπεται στην Ιταλία το 1970 και στην Ισπανία το 1981. Επιπλέον, το μη υπαιτιότητας διαζύγιο θεσπίζεται στις τρεις χώρες του νότου (Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία), αλλά και στη Γαλλία μόλις την περίοδο 1975-1981. Περαιτέρω, ενώ το De Facto μονομερές διαζύγιο εισάγεται στις οκτώ από τις δεκατέσσερις χώρες [που οι González & Viitanen (2006) μελετούν (βλ. Πίνακα 1)] πριν από τη δεκαετία του 1980, στην Ισπανία και στην Ελλάδα αυτό συμβαίνει μόλις το 1981 και 1983 αντίστοιχα. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες χώρες (στην Αγγλία και στην Ουαλία το 1996, στη Γαλλία και στο Βέλγιο το 2005) έγιναν προσπάθειες, αλλά χωρίς επιτυχία, κατάργησης του καθ' υπαιτιότητας διαζυγίου (Antokolskaia, 2006).

Πίνακας 1: Η νομοθεσία του διαζυγίου σε 18 ευρωπαϊκές χώρες, 1950-2003

		(1) Έτος κατά το οποίο θεσπίστηκε το διαζύγιο	(2) Έτος κατά το οποίο θεσπίστηκε το μη υπαιτιότητας διαζύγιο	(3) Έτος κατά το οποίο θεσπίστηκε το De Facto Μονομερές Διαζύγιο	(4) Έτος κατά το οποίο θεσπίστηκε το Ρητά Μονομερές Διαζύγιο
Σκανδιναβία	Σουηδία	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950 (3)	1974 (0)
Σκανδιναβία	Δανία	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	1970 (3)	1989 (2)
Σκανδιναβία	Νορβηγία	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	1993 (2)
Σκανδιναβία	Φινλανδία	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	1988 (0)
Κεντρ. Ευρώπη	Γερμανία	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	1977 (3)	ΌΧΙ
Κεντρ. Ευρώπη	Αυστρία	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	1978 (6)	ΌΧΙ
Κεντρ. Ευρώπη	Ελβετία	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	2000 (4)	ΌΧΙ
Δυτ. Ευρώπη	Ηνωμένο Βασίλειο	πριν το έτος 1950	1971	1971 (5)	ΌΧΙ
Δυτ. Ευρώπη	Ολλανδία	πριν το έτος 1950	1971	1971 (2)	ΌΧΙ
Δυτ. Ευρώπη	Βέλγιο	πριν το έτος 1950	πριν το έτος 1950	1975 (10)	ΌΧΙ
Δυτ. Ευρώπη	Γαλλία	πριν το έτος 1950	1976	1976 (6)	ΌΧΙ
Νοτ. Ευρώπη	Ελλάδα	πριν το έτος 1950	1979	1983 (4)	ΌΧΙ
Νοτ. Ευρώπη	Ιταλία	1971	1975	ΌΧΙ	ΌΧΙ
Νοτ. Ευρώπη	Ισπανία	1981	1981	1981 (5)	ΌΧΙ

Πηγή: González & Viitanen, 2006, ίδια επεξεργασία

Οι δε González & Viitanen (op. cit.) εκτιμούν ότι στις αναθεωρήσεις της νομοθεσίας του διαζυγίου οφείλεται περίπου το 20% της αύξησης της έντασης των εγκάρσιων δεικτών διαζυγιότητας (διαζύγια ανά 1000 παντρεμένα άτομα) στην Ευρώπη μεταξύ των ετών 1960 και 2003, ενώ υπογραμμίζουν ότι η υπόλοιπη αύξηση πρέπει να αποδοθεί σε αλλαγές στις κοινωνικές νόρμες. Οι Fella et al. (2004) επίσης εκτιμούν ότι είναι περισσότερο οι αλλαγές στις κοινωνικές νόρμες παρά στη νομοθεσία που επηρεάζουν την ένταση λύσης του γάμου σε κάθε χρονική περίοδο και σε κάθε χώρα και θεωρούν ότι η επίδραση της νομοθεσίας του μη-υπαιτιότητας διαζυγίου ήταν πιο ισχυρή σε σχέση με εκείνη του μονομερούς διαζυγίου. Άλλες μελέτες κατέληξαν στο ότι οι «απελευθερώσεις» της νομοθεσίας του διαζυγίου επέτρεψαν στους συζύγους να εξέλθουν από ουσιαστικά «νεκρούς γάμους» (González & Viitanen, op. cit.; Stevenson & Wolfers, 2007). Τέλος, ο Sardón (1986) θεωρεί ότι στις περισσότερες χώρες, οι αναθεωρήσεις του διαζυγίου επήλθαν για να επισφραγίσουν προϋπάρχουσες πρακτικές και απλοποίησαν τη ζωή ομάδων για τις οποίες το διαζύγιο ήταν προηγουμένως εντελώς απρόσιτο.

1.2.10.4. Παράγοντες που αυξάνουν ή μειώνουν τον κίνδυνο διαζυγίου

Δεν έχει δοθεί μια ενιαία ερμηνεία από τους ερευνητές αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους τα ποσοστά διαζυγίου αυξήθηκαν ή ακόμη γιατί η ένταση του διαζυγίου διαφοροποιείται μεταξύ των χωρών (Härkönen, 2014). Μελέτες δημογράφων και κοινωνιολόγων στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη έχουν αναδείξει πλήθος παραγόντων που επηρεάζουν την πιθανότητα ενός διαζυγίου όπως ο γάμος στην εφηβική ηλικία, η φτώχεια, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, η μη ύπαρξη τέκνων (ή ακόμη η ύπαρξη τους από προηγούμενη του γάμου ένωση), η τάξη του γάμου (πρώτος ή δεύτερος), η συγκατοίκηση πριν την τέλεσή του²³, το θρησκευτικό δόγμα και κατά πόσο το ζεύγος έχει τα ίδια θρησκευτικά πιστεύω, η αστικότητα, η οικογενειακή κατάσταση των γονέων κ.λπ. (Castro Martin & Bumpass, 1989; Sayer & Bianchi, 2000; Sweeney & Phillips, 2004; Wagner & Weiss, 2006; Härkönen, op. cit.).

Κάποιοι μελετητές δίδουν έμφαση στην εκκοσμίκευση εκτιμώντας ότι συμβάλλει στην αύξηση της έντασης, καθώς εκτός του γεγονότος ότι ορισμένα δόγματα δεν αποδέχονται τη λύση του γάμου, περιλαμβάνουν και αρκετά τελετουργικά που σχετίζονται άμεσα με την οικογένεια και μπορεί να καθιστούν το διαζύγιο «επαχθές» για αυτούς που μετέχουν έντονα στις θρησκευτικές λειτουργίες/εκδηλώσεις (Lehrer & Chiswick, 1993; Kalmijn, 2010; Furtado, Marcén & Sevilla, 2013). Εντούτοις, σύμφωνα με τους Marcén & Sevilla (op. cit.) οι αποδείξεις για την επίδραση της θρησκευτικότητας στο διαζύγιο είναι μικτές. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές η σχετική επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των ανδρών στις περισσότερες χώρες συνιστά μια αιτία αύξησης της διαζυγιότητας, αλλά και αυτός ο παράγων, σύμφωνα με τους Stevenson & Wolfers (2007), δε δύναται να ερμηνεύσει τη «μεγάλη εικόνα». Κάποιοι ερευνητές επισημαίνουν ότι οι σύζυγοι δε διαλύουν το γάμο τους όταν κρίνουν ότι τα «οφέλη» του υπερέρχονται του κόστους διάλυσής του (Levinger, 1976; Brines & Joyner, 1999)²⁴.

²³ Η σχέση της συγκατοίκησης με τη σταθερότητα του γάμου που έπεται αυτής εμφανίζει διαφορές μεταξύ των χωρών. Σε κάποιες φαίνεται ότι αυξάνει την πιθανότητα λύσης του γάμου (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ολλανδία, Ισπανία, Σουηδία και Ελβετία), σε κάποιες άλλες δεν την επηρεάζει (Αυστρία, Βέλγιο, Φινλανδία, Νορβηγία και ΗΒ), ενώ μόνο στην Ελλάδα αυξάνει τη γαμήλια σταθερότητα (Wagner & Weiß, 2006). Οι Wagner & Weiß (op. cit.) διαπιστώνουν ότι στην Ευρώπη τα ζευγάρια που έχουν προηγουμένως συγκατοικήσει έχουν κατά 33% υψηλότερη πιθανότητα διαζυγίου σε σχέση με τα ζευγάρια που δε μοιράζονται ένα κοινό νοικοκυριό πριν το γάμο. Ο Andersson (2003) χρησιμοποιώντας δεδομένα της Family and Fertility Survey των ετών 1989-1997 για πολλές ευρωπαϊκές χώρες βρίσκει ότι το 45-55% των ενώσεων που ξεκινούν με την εκτός γάμου συμβίωση λύνονται μέσα σε 15 έτη, ποσοστό πολύ υψηλότερο σε σχέση με τις ενώσεις που ξεκίνησαν με τη μορφή γάμου. Τέλος, ο Härkönen (2014) σημειώνει ότι ίσως αρκετά ζευγάρια μεταξύ αυτών που συγκατοικούν πριν το γάμο ενστερνίζονται λιγότερο παραδοσιακές αξίες και έχουν διαφορετικά ιδανικά και προσδοκίες αναφορικά με το γάμο σε σχέση με εκείνα που δε συμβιώνουν πριν το γάμο. Έτσι, είναι πιθανό να υπάρχουν διαδικασίες επιλογής, όσοι δηλαδή δε συγκατοικούν, είναι πιθανότατα περισσότερο αποφασισμένοι να μη λυθεί ο γάμος τους (Liefbroer & Dourleijn, 2006). Σύμφωνα με άλλους μελετητές, η προγαμιαία συγκατοίκηση ενδέχεται να μειώνει την πιθανότητα διαζυγίου για κάποια ζευγάρια, καθώς έχουν μεγαλύτερη εμπειρία συμβίωσης σε σχέση με τα υπόλοιπα και ο κάθε σύντροφος έχει περισσότερη γνώση των ιδιοτεροτήτων του χαρακτήρα των συνθηκών και της προσωπικότητας του άλλου (Axinn & Thornton, 1992; Amato, 2010; Lyngstad & Jalovaara, 2010).

²⁴ Τα οφέλη και τα κόστη που λαμβάνονται υπόψη σε τέτοιες αποφάσεις περιλαμβάνουν συναισθηματικές ανταμοιβές, την αμοιβαία υποστήριξη και αφοσίωση, τις κοινωνικές κυρώσεις,

Η χαμηλή ικανοποίηση από το γάμο, η ασυμβατότητα χαρακτήρων και τα προβλήματα συμπεριφοράς αποτελούν παράγοντες που αυξάνουν σημαντικά τον κίνδυνο διαζυγίου (Amato & Previti, 2004; De Graaf & Kalmijn, 2006). Οι De Graaf & Kalmijn (op. cit.) παρατήρησαν ότι στην Ολλανδία, η απιστία ή η βία, αναφέρονται όλο και λιγότερο ως αιτίες διαζυγίου, ενώ ζητήματα ψυχολογικά, προβλήματα στη σχέση και λόγοι που σχετίζονται με την κατανομή της οικιακής εργασίας έχουν αυξανόμενη σημασία (Härkönen, 2014). Τα ευρήματα αυτά συμβαδίζουν με την αυξανόμενη ανάγκη για μια μεγαλύτερη ισότητα των φύλων εντός του γάμου στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες (Coontz, 2005; Cherlin, 2009).

Η πιθανότητα λύσης του γάμου φαίνεται ότι εξαρτάται όμως και από τη διάρκειά του. Σύμφωνα με το Härkönen (op. cit.) το διαζύγιο σπανίως επέρχεται αμέσως μετά το γάμο, αλλά η πιθανότητα έλευσής του αυξάνεται κατά τα πρώτα έτη του και μεγιστοποιείται ανάμεσα στα τέσσερα και επτά έτη. Οι Umberson et al. (2005) υπογραμμίζουν επίσης ότι η ικανοποίηση από το γάμο τείνει να περιορισθεί στην πορεία της γαμήλιας ζωής. Σύμφωνα με τους Lyngstad & Jalovaara (op. cit.), μετά τα επτά έτη γάμου ο κίνδυνος διαζυγίου μειώνεται σταδιακά καθώς τα ζεύγη συσσωρεύουν «επενδύσεις» όπως είναι η κοινή περιουσία ή η βαθιά γνώση του ενός για το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του άλλου (Wagner & Weiß, 2006). Περαιτέρω, τα τέκνα συνιστούν ένα εμπόδιο για τη λύση του γάμου, καθώς οι γονείς ενδέχεται να παρακάμψουν το διαζύγιο ή να το καθυστερήσουν αν σκέφτονται τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει σε αυτά (Becker, Landes & Michael, 1977; Brines & Joyner, op. cit.; Liefbroer & Billari, 2010). Αναμφίβολα, το διαζύγιο συνεπάγεται συνήθως αυξημένες ευθύνες φροντίδας για τις γυναίκες και μειωμένη επαφή με τα παιδιά για τους άνδρες μετά το γάμο (Thornton, 1977; Rijken & Liefbroer, 2012). Από την άλλη πλευρά τα παιδιά είναι πιθανό να αποσταθεροποιούν τους γάμους εφόσον τα ζευγάρια αναγκάζονται να διαθέτουν λιγότερο χρόνο για τη φροντίδα της σχέσης τους κάτι που έχει καταστεί ιδιαίτερα σημαντικό στους σύγχρονους γάμους (Twenge, Campbell & Foster, 2003; Härkönen, op. cit.). Τέλος, οι Rijken & Liefbroer (op. cit.) βρίσκουν ότι η πιθανότητα λύσης του γάμου αυξάνεται όταν οι γονείς δεν αντιμετωπίζουν ζητήματα φτώχειας και όταν υπάρχει η δυνατότητα τα παιδιά να ενταχθούν στις κρατικές δομές φροντίδας.

1.3. Οι επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στη γονιμότητα, στο γάμο, στη συγκατοίκηση και στο διαζύγιο

1.3.1. Οι επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων στη γονιμότητα, στο γάμο και στη συγκατοίκηση

Η αρνητική επίδραση των οικονομικών υφέσεων στη γαμηλιότητα και στη γονιμότητα επισημάνθηκαν σε εργασίες που αφορούν στο 19ο και στον 20ο αιώνα (Tzanatos & Simons, 1989; Lee, 1990; Bengtsson, Campbell & Lee, 2004). Η Μεγάλη

ζητήματα νομικά, ηθικά και οικονομικά, τα παιδιά και ενδεχομένως νέους συντρόφους (Härkönen, op. cit.).

Ύφεση της δεκαετίας του 1930, θεωρείται από αρκετούς δημογράφους ότι οδήγησε σε μειωμένη γονιμότητα, σχετικά υψηλά επίπεδα ατεκνίας και υψηλή ηλικία στην πρώτη γέννηση για τις κοορτές που γεννήθηκαν περί το 1900 στην Ευρώπη (Kreyenfeld, Andersson & Pailhé, 2012). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η Μεγάλη Ύφεση επηρέασε με διαφορετικό τρόπο τις γενεές ανάλογα με το στάδιο της πορείας ζωής στο οποίο βρισκόταν η καθεμία (Kiser & Whelpton, 1953). Οι γυναίκες που ήταν άτεκνες και είχαν υπερβεί τα 30 έτη στην έναρξη της Ύφεσης έκαναν λιγότερα παιδιά σε ορισμένες περιπτώσεις, ενώ οι νεότερες ανέβαλλαν συνήθως την τεκνοποίηση αναμένοντας τη βελτίωση των συνθηκών. Υπάρχουν βέβαια και μελετητές, όπως ο Van Bavel (2010), οι οποίοι σημειώνουν ότι η βιβλιογραφία της δεκαετίας του 1930 έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στο ρόλο της αλλαγής αξιών εκείνης της περιόδου παρά στο ρόλο των μακρο-οικονομικών συνθηκών στη συρρίκνωση της γονιμότητας.

Οι Mills, Blossfeld & Klijzing (2005) βρίσκουν ότι σε γενικές γραμμές οι νέοι ενήλικες στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στην αγορά εργασίας και διακατέχονται από ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον. Οι υφιστάμενες συνθήκες έχουν ως αποτέλεσμα να αναβάλλουν ή να «παραλείπουν» το γάμο και την τεκνοποίηση καθώς αποτελούν μακροχρόνιες δεσμεύσεις που απαιτούν μια κάποια ασφαλή οικονομική βάση. Εξάλλου, μια απάντηση των νέων ενηλίκων απέναντι στην αβεβαιότητα, την οποία έχει προκαλέσει η παγκοσμιοποίηση, είναι η παράταση των σπουδών τους με στόχο να αποφύγουν την ανεργία ή την επισφαλή εργασία και ταυτόχρονα να αυξήσουν τα προσόντα τους, βελτιώνοντας τις πιθανότητες να βρουν μια μελλοντική εργασία. Επομένως, οι Mills, Blossfeld & Klijzing (op. cit.), αλλά και οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν τη γαμηλιότητα και τη γονιμότητα προκύκλικά δημογραφικά φαινόμενα, δηλαδή φαινόμενα που ακολουθούν τους κύκλους της οικονομίας. Συγκεκριμένα, κρίνουν ότι σε περιόδους οικονομικής άνθισης αυξάνεται η πιθανότητα τα άτομα να παντρευτούν και κατ' επέκταση να αποκτήσουν απογόνους και σε περιόδους ύφεσης τείνουν να αποφεύγουν ή να αναβάλλουν το γάμο και την τεκνοποίηση.

Από την πρόσφατη σχετικά βιβλιογραφία προκύπτει ότι συνήθως η αύξηση του εθνικού και του κατά κεφαλή εισοδήματος, αλλά και της απασχόλησης αυξάνει σε κάποιο βαθμό τους Αδρούς Δείκτες Γαμηλιότητας και Γονιμότητας, ενώ η αύξηση της ανεργίας έχει τις αντίθετες επιπτώσεις. Ο Lester (1996), ο οποίος αξιοποιεί δεδομένα της περιόδου 1950-1985 για τις περισσότερες από τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης και θεωρεί δεδομένες τις στρεσογόνες συνέπειες της ανεργίας (Ezzy, 1993; Yang & Lester, 1994), βρίσκει ότι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας επιφέρουν μια πτώση των ποσοστών γαμηλιότητας και γονιμότητας. Περαιτέρω, μια ακόμη μελέτη για τις ευρωπαϊκές χώρες τη δεκαετία του 1980 και του 1990 έδειξε ότι οι άντρες με προσωρινά συμβόλαια εργασίας τείνουν να αναβάλλουν την απόκτηση απογόνων (Adsera, 2011), ενώ η Kondo (2016), η οποία μελέτησε δυτικές, ευρωπαϊκές και μη χώρες από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και έπειτα, υπογράμμισε ότι οι καλύτερες συνθήκες στην αγοράς εργασίας για τους νέους άνδρες αυξάνουν τις πιθανότητες να παντρευτούν και αυξάνουν τον αριθμό παιδιών που εκείνοι αποκτούν σε βάθος χρόνου. Ακόμη, οι Bellido & Marcén (2020) αξιοποιώντας τα δεδομένα 30 ευρωπαϊκών χωρών για την περίοδο 1991-2013 και έχοντας λάβει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των χωρών,

την εξέλιξη της οικογενειακής τους νομοθεσίας και ένα μεγάλο εύρος ειδικών σε κάθε χώρα ρυθμίσεων (φορολογίας, διαχωρισμού της περιουσίας κ.ά.), συμπεραίνουν ότι η γαμηλιότητα αντιδρά προκυκλικά. Οι ίδιοι, επιχειρώντας μια πιο λεπτομερή ανάλυση, βρίσκουν ότι οι οικονομικές υφέσεις επιδρούν αρνητικά στη γαμηλιότητα μόνο των άγαμων, που άλλωστε είναι γενικότερα νεότεροι και μια ύφεση τους πλήττει εντονότερα, ενώ δε βρίσκουν επιδράσεις των οικονομικών κρίσεων στη γαμηλιότητα των διαζευγμένων ή χήρων. Η Schaffner (2014) βρίσκει ότι στην Ευρώπη τα άτομα που εργάζονται είναι σε κάθε περίοδο πιθανότερο να παντρευτούν σε σχέση με τα μη εργαζόμενα, αλλά κατά την περίοδο μιας οικονομικής κρίσης οι πιθανότητες τέλεσης ενός γάμου μειώνονται τόσο για τους εργαζόμενους όσο και για τους μη εργαζόμενους. Η ίδια διαπιστώνει, επίσης, ότι οι αυτοαπασχολούμενες γυναίκες είναι πιο πιθανό να παντρευτούν σε σχέση με τους αυτοαπασχολούμενους άντρες. Τέλος, οι González-Val & Marcén (2017), μελετώντας την Ισπανία, βρίσκουν ότι οι πιθανότητες γάμου μειώνονται όταν κάποιος είναι άνεργος και κατοικεί σε μια περιοχή που η ανεργία δεν είναι ιδιαίτερα αποδεκτή κοινωνικά.

Σε διάφορες μελέτες σε χώρες όπως η Γερμανία, η Ολλανδία, η Γαλλία, η Σουηδία, η Ουγγαρία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιταλία και η Ισπανία βρέθηκε ότι η ανεργία των ανδρών μειώνει τις πιθανότητες γάμου (Bernardi & Nazio, 2005; Kieffer *et al.*, 2005). Στην Ιταλία, στην Ισπανία, στη Γαλλία και στην Ολλανδία αποδείχθηκε ότι οι άντρες με προσωρινά συμβόλαια απασχόλησης ήταν λιγότερο πιθανό να παντρευτούν σε σχέση με τους άντρες με μια μόνιμη απασχόληση (Kalmijn, 2011). Οι González-Val & Marcén (2017) βρίσκουν μια προ-κυκλική συμπεριφορά της γαμηλιότητας για την Ισπανία, ενώ η Gutiérrez-Domènech (2008) θεωρεί ότι η απασχόληση ωθεί τους άνδρες στην Ισπανία στο να τελέσουν ταχύτερα το γάμο τους και να αποκτήσουν γρηγορότερα απογόνους. Ο Kravdal (1999) αξιοποιώντας δεδομένα ερευνών της δεκαετίας του 1980 και του 1990 στη Νορβηγία βρήκε ότι η απασχόληση των ανδρών αύξησε τις πιθανότητες γάμου για αυτούς. Τέλος, η σουηδική κρίση της δεκαετίας του 1990 φαίνεται ότι επηρέασε αρνητικά σε κάποιο βαθμό τη γονιμότητα στη χώρα, ενώ η ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1990 φαίνεται ότι μείωσε σε μικρό βαθμό τη γονιμότητα στη Γαλλία (Kreyenfeld, Andersson & Pailhé, 2012). Οι González & Jurado-Guerro (2006) και Kreyenfeld, Andersson & Pailhé (op. cit.) τέλος, σημείωσαν ότι η συρρίκνωση της γονιμότητας από τη δεκαετία του 1980 και μετά κυρίως στη νότια Ευρώπη οφείλεται στην οικονομική αβεβαιότητα/ανασφάλεια και στις κατακερματισμένες αγορές εργασίας, οι οποίες συνήθως συνεπάγονται υψηλή νεανική ανεργία και περιορισμένου χρόνου συμβόλαια εργασίας. Οι Mills, Blossfeld & Klijzing (2005) θεωρούν ότι στις κοινωνίες που επικρατούν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων η αβεβαιότητα αποθαρρύνει εντονότερα τους άντρες από το να δημιουργήσουν οικογένεια. Έτσι, στην Ισπανία οι άνεργοι άντρες είναι αυτοί που είναι λιγότερο πιθανό να γίνουν γονείς, ενώ αντίθετα στη Σουηδία, που είναι μια χώρα με γενναιοδωρο καθεστώς πρόνοιας και πιο ισότιμους ρόλους των φύλων, η ανεργία (εφόσον κανείς έχει προηγουμένως εργαστεί), δε φαίνεται να επιδρά σημαντικά στην απόφαση των ανδρών να δημιουργήσουν σχέσεις και να γίνουν γονείς.

Οι Sobotka, Skirbekk & Philipov (2011) και Kreyenfeld, Andersson & Pailhé (op. cit.) συμπεραίνουν ότι η αυξανόμενη ανεργία συμβάλλει στην πτώση της έντασης

της σύναψης ενώσεων και της γαμηλιότητας, η οποία έμμεσα προκαλεί την πτώση της γονιμότητας πρώτης τάξης, ιδίως στις χώρες της νότιας Ευρώπης στις οποίες ο γάμος σε μεγαλύτερο βαθμό αντιμετωπίζεται ως η προϋπόθεση για την τεκνοποίηση (Namkee & Mira, 2001). Επιπλέον, οι Sobotka, Skirbekk & Philipon (op. cit.) σημειώνουν ότι η γονιμότητα αυξάνεται κατά τις περιόδους οικονομικής ευμάρειας και φθίνει κατά τις περιόδους ύφεσης, με τις καθοδικές αυτές τάσεις να ξεκινούν συνήθως με μια καθυστέρηση ενός έως δυόμισι ετών από το ξεκίνημα της κρίσης. Οι Rindfuss, Morgan & Swicegood (1988) και ο Neels (2010) θεωρούν ότι διαχρονικά μια οικονομική κρίση στο δυτικό κόσμο συνεπάγεται μια αναβολή της τεκνοποίησης, ιδίως δε των πρώτων γεννήσεων (ήτοι των γεννήσεων των νεότερων συνήθως γυναικών). Ωστόσο, σημειώνουν ότι σε κάποιο βαθμό, η οικονομική ευμάρεια που έπεται μιας οικονομικής κρίσης επιφέρει μια αναπλήρωση της αναβεβλημένης γονιμότητας ή μια επιβράδυνση του ρυθμού της συρρίκνωσης της γονιμότητας. Η Kondo (2016), τέλος, θεωρεί ότι οι βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις μιας οικονομικής κρίσης στη γονιμότητα διαπιστώνονται εύκολα και άμεσα, ενώ οι μακροπρόθεσμες είναι αμφίβολες.

Η επίδραση των οικονομικών κύκλων στη γαμηλιότητα, σύμφωνα με τους Bellido & Marcén (2020), δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ειδικότερα, εκτιμούν ότι μια αύξηση της τάξης του 1% στα εθνικά επίπεδα ανεργίας συνεπάγεται 0,045 λιγότερους γάμους ανά 1000 άτομα, κάτι που αντιστοιχεί στο 0,87% του μέσου Αδρού Δείκτη Γαμηλιότητας της περιόδου 1991-2013 των ευρωπαϊκών χωρών που μελετούν. Επίσης, οι González-Val & Marcén (2017) σημειώνουν ότι η επίδραση των ποσοστών ανεργίας στο γάμο αφορά στο 1% των μέσων Αδρών Δεικτών Γαμηλιότητας των ευρωπαϊκών χωρών που εξετάζουν.

Η Kondo (op. cit.) επισημαίνει ότι η επίδραση των οικονομικών κύκλων στη γαμηλιότητα διαφέρει μεταξύ των χωρών και των υποομάδων του πληθυσμού και οι Stevenson & Wolfers (2007) θεωρούν ότι ένα τμήμα του πληθυσμού αντιμετωπίζει το γάμο ως μια ασφάλεια στην περίπτωση φτώχειας ή ανεργίας και ως εκ τούτου σε περιόδους ύφεσης η γαμηλιότητα ορισμένων ομάδων θα πρέπει να ενισχύεται. Στην ίδια κατεύθυνση, οι Friedman, Hechter & Kanazawa (1994) θεωρούν ότι στις κοινωνίες που επικρατούσαν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων, έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990, πολλές γυναίκες με λιγότερο ανθρώπινο κεφάλαιο έτειναν να εισέρχονται σε ένα γάμο και να αποκτούν παιδιά ταχύτερα, σε σχέση με τις υπόλοιπες, καθώς αντιμετώπιζαν το ρόλο της νοικοκυράς και της μητέρας ως μια στρατηγική μείωσης της αβεβαιότητας στη ζωή τους.

Οι Vignoli, Tocchioni & Silvana (2016) εκτιμούν ότι στην Ιταλία η αβεβαιότητα/ανασφάλεια στην αγορά εργασίας ευνοεί τη συγκατοίκηση, ενώ αντίθετα ότι η σταθερότητα της εργασίας ευνοεί το γάμο. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι τα άτομα όταν βρίσκονται αντιμέτωπα με αβέβαιες προοπτικές απασχόλησης προτιμούν τη συγκατοίκηση από το γάμο εξαιτίας της πιο αβέβαιης φύσης της και πιθανότατα αποφασίζουν να αναβάλλουν το γάμο τους μέχρις ότου οι επαγγελματικές τους προοπτικές βελτιωθούν (Blossfeld *et al.*, 2005; Blossfeld & Hofmeister, 2006; Blossfeld, Mills & Bernardi, 2006; Mills & Blossfeld, 2013). Ειδικότερα, η εργασιακή αβεβαιότητα των ανδρών ίσως είναι περισσότερο αποδεκτή στο πλαίσιο της συγκατοίκησης σε σχέση με το πλαίσιο του γάμου, ιδίως στις κοινωνίες που επικρατεί

το παραδοσιακό μοντέλο των φύλων (Orpenheimer, Kalmijn & Lim, 1997; Orpenheimer, 2003). Επίσης, ενδεχομένως η συγκατοίκηση συνδέεται στο συλλογικό φαντασιακό με λιγότερο απαιτητικά προαπαιτούμενα όσον αφορά στην ιδιοκτησία κατοικίας και τις αποταμιεύσεις (Kalmijn, 2011). Επομένως, οι ελεύθερες ενώσεις ταιριάζουν ίσως καλύτερα στις συνθήκες οικονομικής ανασφάλειας που αντιμετωπίζουν οι νέοι, τουλάχιστον ως μια προσωρινή λύση και επομένως, η εκτός γάμου συμβίωση είναι πιθανό να αυξάνεται κατά την περίοδο της κρίσης (Orpenheimer, *op. cit.*; Mills, Blossfeld & Klijzing, 2005). Ωστόσο, η συγκατοίκηση δε χρησιμοποιείται μόνο από τους νέους σε μειονεκτική θέση ως μια στρατηγική αντιμετώπισης της αβεβαιότητας, αλλά και από τους νέους με υψηλά επίπεδα ανθρώπινου κεφαλαίου και καλές προοπτικές στην αγορά εργασίας που πιθανότατα την αντιμετωπίζουν ως μια ευέλικτη επιλογή που δε θέτει εμπόδια στην καριέρα τους (Mills, Blossfeld & Klijzing, *op. cit.*).

Στην τρέχουσα οικονομική κρίση στον ευρωπαϊκό νότο η εξέλιξη της ανεργίας πιθανόν να «κατευθύνει» πολλά ζευγάρια στη σύσταση σχέσεων Ζώντας-Χώρα-Μαζί-στη Γονική κατοικία (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, 2013). Ειδικότερα, φαίνεται ότι σε περιόδους οικονομικής κρίσης όπως η σημερινή στις χώρες αυτές, η παραμονή των μελών της οικογένειας κάτω από την ίδια στέγη χρησιμοποιείται ως μια στρατηγική για να συγκεντρώσουν οικονομικούς πόρους (Castiglioni *et al.*, 2016). Έτσι, πιθανότατα η κρίση θα αναβάλλει σε κάποιο βαθμό την αύξηση της συγκατοίκησης παρότι οι νοοτροπίες στις νεότερες γενεές φαίνεται ότι έχουν αρχίσει να αλλάζουν και να συγκλίνουν περισσότερο με αυτές στη ΒΔ Ευρώπη. Οι εξελίξεις αναμφίβολα εξαρτώνται από το αν οι νέοι ενήλικες απαντούν στην οικονομική αβεβαιότητα αναβάλλοντας ακόμη περισσότερο την αποχώρηση από τη γονική κατοικία ή διακινδυνεύουν να χειραφετηθούν και να σχηματίσουν σχέσεις συμβίωσης ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται μια χειροτέρευση του επιπέδου διαβίωσής τους σε σχέση με αυτό που εξασφαλίζει η παραμονή στη γονική κατοικία (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, *op. cit.*).

Τέλος, σε χώρες της δυτικής Ευρώπης όπως η Γαλλία, η Prioux (2003) βρίσκει ότι οι δυσκολίες στην αγορά εργασίας οδηγούν τα νέα ζευγάρια (20-24 ετών) στο να αναβάλλουν τόσο το γάμο όσο και τη συγκατοίκηση, ενώ σε χώρες της βόρειας Ευρώπης όπως η Σουηδία οι Bracher & Santow (1998) διαπίστωσαν ότι η αύξηση της απασχόλησης των ανδρών δεν επηρέασε τις πιθανότητες γάμου για τα ζευγάρια που συγκατοικούσαν.

1.3.2. Οι επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων στο διαζύγιο

Δύο σημαντικές προσεγγίσεις στη βιβλιογραφία καταγράφονται αναφορικά με την επίδραση των οικονομικών κρίσεων στο διαζύγιο (Fischer & Liefbroer, 2006). Σύμφωνα με την πρώτη, η οικονομική αστάθεια αυξάνει το άγχος, με αποτέλεσμα την πιθανή αύξηση της έντασης του διαζυγίου (Sobotka *et al.*, 2011). Ειδικότερα, οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες αυξάνουν τον κίνδυνο να διαψευστούν οι φιλοδοξίες για την απόκτηση μιας κατοικίας ή άλλων αγαθών, να εμφανιστούν ψυχολογικά προβλήματα κυρίως στον άνεργο σύζυγο και να προκύψουν ζητήματα κοινωνικής

απομόνωσης της οικογένειας (Fischer & Liefbroer, *op. cit.*). Το άγχος είναι πιθανό επίσης να επηρεάζει όχι μόνο τις οικογένειες που έχουν πληγεί εντονότερα από την ανεργία, αλλά και άλλες, καθώς μια οικονομική ύφεση αυξάνει την εργασιακή ανασφάλεια ακόμη και όσων εργάζονται. Επιπλέον, οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες μειώνουν τις δυνατότητες των ζευγαριών να επενδύουν σε υλικά αγαθά (κατοικία, έπιπλα, αυτοκίνητο) και σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, ο περιορισμός της δυνατότητας τέτοιων επενδύσεων συνδέεται με υψηλότερα ποσοστά διάλυσης των ενώσεων (Wagner & Weiss, 2006). Περαιτέρω, η απώλεια της θέσης εργασίας ενός εκ των δυο μελών μπορεί να δημιουργήσει αμφιβολίες και ανασφάλεια στον έτερο σύντροφο αναφορικά με τα μελλοντικά εισοδήματα του ζεύγους ή το βαθμό στον οποίο τα άτομα ταιριάζουν (Doiron & Mendolia, 2011). Τέλος, σημειώνεται ότι μια οικονομική ύφεση συνήθως οδηγεί στην αύξηση της έντασης του διαζυγίου όχι κατά το έτος κατά το οποίο εκδηλώνεται αυτή, αλλά ένα με δύο έτη αργότερα (González-Val & Marcén, 2017).

Αντίθετα, όπως το διαζύγιο συνεπάγεται συχνά σημαντικά κόστη νομικής διευθέτησης²⁵ αλλά και τη μετακίνηση ενός τουλάχιστον συζύγου σε ένα νέο νοικοκυριό, την αγορά νέων αγαθών για την κάλυψη των αναγκών του, ως και τη συρρίκνωση του διαθέσιμου εισοδήματος των δυο εταίρων εμπεριέχει και ένα κόστος σε αβέβαιους καιρούς και επομένως πιθανότατα οδηγεί στη μείωση της έντασής του σε περιόδους οικονομικής ύφεσης (Sobotka et al., 2011; Fischer & Liefbroer 2006), καθώς ταυτόχρονα, ο γάμος αντιμετωπίζεται ως ασφάλεια απέναντι στις οικονομικές δυσκολίες των περιόδων κρίσης (González-Val & Marcén, *op. cit.*). Περαιτέρω, στη νότια κυρίως Ευρώπη, αλλά και στη Γαλλία, παρατηρείται ότι ορισμένα ζευγάρια, παρόλο που επιθυμούν να χωρίσουν, δεν το πράττουν και ζουν σε Ζώντας-Μαζί-Χώρια [Living Together Apart (LTA)] σχέσεις διότι φοβούνται τις οικονομικές συνέπειες, την απώλεια της κοινωνικής θέσης, τις συνέπειες στα παιδιά κ.ά. (Martin, 2014).

Τέλος, οι Amato & Beattie (2011) εισάγουν μια τρίτη προσέγγιση που συνδυάζει τις δυο προαναφερθείσες. Η θέση τους είναι ότι η αύξηση της ανεργίας μειώνει τον αριθμό των διαζυγίων κατά το ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης (το κόστος διαζυγίου επηρεάζει τις αποφάσεις), αλλά σε μεταγενέστερα έτη αυξάνει τον αριθμό των διαζυγίων καθώς το ψυχο-κοινωνικό άγχος ενισχύεται με το πέρασμα του χρόνου (González-Val & Marcén, 2015).

Πλήθος μελετών υποστηρίζουν την προ-κυκλική φύση του διαζυγίου (White, 1990; Fischer & Liefbroer, *op. cit.*)²⁶. Οι González-Val & Marcén (*op. cit.*) μελετώντας 29 ευρωπαϊκές χώρες βρίσκουν μια προ-κυκλική αντίδραση του διαζυγίου για την

²⁵ Το κόστος διαζυγίου σε μια περίοδο ύφεσης εξαρτάται και από τη νομοθεσία του διαζυγίου, η οποία σε κάποιες χώρες της Ευρώπης είναι σχετικά περίπλοκη και περιοριστική και, ως εκ τούτου, μπορεί να καταστήσει την έκδοσή του ακόμη πιο δύσκολη (González-Val & Marcén, *op. cit.*).

²⁶ Ορισμένες εξ αυτών αναφέρονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Εκείνη όμως την περίοδο η λύση του γάμου συνεπαγόταν αναμφίβολα ένα μεγάλο οικονομικό και κοινωνικό κόστος και πιθανότατα πολλά ζευγάρια συνέχισαν να ζουν σε δυσλειτουργικούς γάμους περιμένοντας ενδεχομένως οι οικονομικές, νομοθετικές και κοινωνικές συνθήκες να καταστήσουν την έκδοσή του ευκολότερη και τις συνέπειές του ηπιότερές (Gulden, 1939). Αργότερα φυσικά, εν μέρει χάρη στη δημιουργία του κράτους πρόνοιας, το διαζύγιο κατέστη εφικτό για ένα μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού, ενώ και οι στάσεις της ευρύτερης κοινωνίας έγιναν πλέον ανεκτικές απέναντι στη λύση του γάμου.

περίοδο 1991-2012. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι μια κατά 1% αύξηση των ποσοστών ανεργίας συνεπάγεται σχεδόν 0,025 λιγότερα διαζύγια ανά 1000 κατοίκους, ήτοι μια πτώση κατά 1,2% του μέσου ευρωπαϊκού Αδρού Δείκτη Διαζυγιότητας. Υπογραμμίζουν δε ότι στην εργασία τους έχουν λάβει υπόψη και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, αλλαγές στη σύσταση του πληθυσμού και στη νομοθεσία του διαζυγίου, διαφορές στις κρατικές παροχές μεταξύ των χωρών και στη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας κ.ά.

Ο Becker διατείνεται, αντιθέτως, ότι οι υφέσεις τείνουν να αυξάνουν τα ποσοστά διαζυγίου όπου επικρατούν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων (αντικυκλική συμπεριφορά) (Becker, 1973, 1974; Becker, Landes & Michael, 1977). Ο πολλαπλασιασμός των δυσκολιών απασχόλησης των ανδρών, η οικονομική αβεβαιότητα και οι ανισότητες, που αυξήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, επίσης φαίνεται ότι διατάραξαν τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων και συνέβαλαν στην αύξηση της έντασης του διαζυγίου (Becker, 1981; Blossfeld, Mills & Bernardi, 2006; Amato & James, 2010; Piketty, 2014; Perelli-Harris *et al.*, 2017). Οι Fischer και Liefbroer (op. cit.) βρίσκουν ακόμη ότι το διαζύγιο είναι αντι-κυκλικό στην Ολλανδία. Οι ίδιοι σημειώνουν ότι, σε εποχές ύφεσης, τα άτομα των χαμηλών κοινωνικών ομάδων είναι τα πρώτα που βιώνουν οικονομικά προβλήματα και το συνακόλουθο άγχος που αυτά συνεπάγονται και, επομένως, οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες αναμένεται να αυξάνουν τη συχνότητα διάλυσης των ενώσεων των ανθρώπων αυτών πολύ περισσότερο σε σχέση με τα άτομα σε υψηλότερες κοινωνικές τάξεις. Οι Doiron & Mendolia (2011) παρατηρούν ότι η μη ηθελημένη απώλεια της εργασίας του συζύγου αυξάνει την πιθανότητα διαζυγίου για τα ζευγάρια στο HB. Περαιτέρω, ο Blekesaune (2008) βρίσκει για τη Βρετανία μια σημαντική αύξηση της πιθανότητας διαζυγίου έπειτα από την απώλεια της θέσης εργασίας είτε του άντρα είτε της γυναίκας. Ακόμη, ο Eliason (2012) βρίσκει για τη Σουηδία μια σημαντική αύξηση της πιθανότητας διαζυγίου εξαιτίας της απώλειας της θέσης εργασίας ενός εκ των συζύγων μετά από το κλείσιμο ενός εργοστασίου, η οποία μπορεί να επηρεάσει το γάμο έως και 13 έτη μετά την απώλεια της θέσης εργασίας. Στην Δανία, οι Jensen & Smith (1990) βρίσκουν ότι η ανεργία αυξάνει σημαντικά τις πιθανότητες λύσης του γάμου και εκτιμούν ότι το 6% του συνόλου των διαζυγίων στη χώρα αυτή οφείλονται στην αύξηση της ανεργίας. Τέλος, ο Lester (1996), ο οποίος αξιοποιεί δεδομένα της περιόδου 1950-1985 για τις περισσότερες από τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης, θεωρεί ότι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας συνδέονται με υψηλότερα ποσοστά διαζυγίου.

Η Kondo (2016), τέλος, υπογραμμίζει ότι δεν υπάρχει μια σύγκλιση των ερευνητών αναφορικά με τις επιδράσεις των υφέσεων στην εξέλιξη της διαζυγιότητας. Περαιτέρω, ακόμη και στην ίδια χώρα (Ισπανία) οι González-Val & Marcén (2017) βρίσκουν μικτές απαντήσεις των ποσοστών λύσης του γάμου στους κύκλους της οικονομίας, καταλήγοντας ότι το διαζύγιο είναι προ-κυκλικό στις παραθαλάσσιες περιοχές, αλλά αντι-κυκλικό στις περιφέρειες της ενδοχώρας.

1.4. Συμπεράσματα

Η θεωρία της ΔΔΜ επιχειρεί να ερμηνεύσει αλλαγές της δημογραφικής συμπεριφοράς που ξεκινούν από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 στη Βόρεια Ευρώπη, επεκτείνονται στη συνέχεια στη δυτική και στην κεντρική και με ακόμη μεγαλύτερη καθυστέρηση εμφανίζονται στη νότια. Η περίοδος της ΔΔΜ χαρακτηρίζεται από μια γονιμότητα σταθερά κάτω του επιπέδου αναπαραγωγής, μια ποικιλία μορφών συμβίωσης διαφορετικών του γάμου, την αποσύνδεση της τεκνοποίησης από το γάμο, την αύξηση της ηλικίας στο γάμο και στην τεκνοποίηση, αλλά και την αύξηση των ποσοστών οριστικής αγαμίας και ατεκνίας και της συχνότητας διαζυγίου (Surkyn & Lesthaeghe, 2004).

Υπόβαθρο της ΔΔΜ ήταν η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και η οικονομική ανάπτυξη. Οι νέες αυτές συνθήκες ώθησαν στη «διάβρωση» των παραδοσιακών ρόλων των φύλων, ήτοι στη μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας. Σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις έπαιξαν, επίσης, η σεξουαλική επανάσταση και η επανάσταση αντισύλληψης. Έτσι, από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα αυξήθηκε ο ατομισμός και η δημιουργία οικογένειας άρχισε να αποτελεί μία μόνο από τις ποικίλες συνιστώσες που επιτρέπουν στους ενήλικες να ολοκληρωθούν ως άτομα.

Οι συμπεριφορές που περιγράφονται από τη θεωρία της ΔΔΜ έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά στον ευρωπαϊκό νότο, στον οποίο καταγράφονται με καθυστέρηση. Στο νότο επικράτησε το ισχυρό σχήμα οικογένειας στο οποίο οι οικογενειακοί δεσμοί είναι έντονοι σε όλη τη διάρκεια ζωής των ατόμων και οι νέοι ενήλικες αποχωρούν με καθυστέρηση από τη γονική κατοικία. Επιπλέον, το σχήμα των παραδοσιακών ρόλων των φύλων παρέμεινε ισχυρό για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε σχέση με τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης, η τεκνοποίηση τελούνταν τουλάχιστον έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000 κυρίως εντός γάμου, ενώ έως την ίδια περίοδο ελάχιστα ζευγάρια συγκατοικούσαν και σπάνια επέρχονταν η λύση του γάμου. Ορισμένες αντιλήψεις, παραδόσεις και τα ιδιαίτερα κοινωνικο-οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού νότου φαίνεται ότι υποστηρίζουν αρκετά έντονα την παραδοσιακή οικογένεια και αντιτίθενται στη συγκατοίκηση, στην εκτός γάμου τεκνοποίηση και στη λύση του γάμου. Τέλος, στον ευρωπαϊκό νότο, αν και η αναβολή της τεκνοποίησης επήλθε με καθυστέρηση σε σχέση με τη ΒΔ Ευρώπη, η αναπλήρωση αυτής ήταν πολύ πιο ισχνή και, ως εκ τούτου, οι χώρες αυτές χαρακτηρίζονται ήδη από τη δεκαετία του 1990 από μια πολύ χαμηλή γονιμότητα (lowest-low fertility), δηλαδή συγχρονικούς δείκτες σταθερά κάτω από τα 1,5-1,6 παιδιά/γυναίκα (Frejka & Calot, 2001; Lesthaeghe, 2010).

Αναφορικά με τις Καταχωρημένες Σχέσεις, οι οποίες συνιστούν τη νομική αναγνώριση ενός μέρους των σχέσεων συγκατοίκησης, αυτές έχουν θεσμοθετηθεί με διαφορετικό τρόπο στις ευρωπαϊκές χώρες και σε ορισμένες υιοθετήθηκαν πολύ έντονα από τα ομόφυλα και τα ετερόφυλα ζευγάρια επειδή αποτελούσαν τη μόνη διαθέσιμη επιλογή επισημοποίησης της σχέσης τους, διότι συνιστούσαν μια μορφή σχέσης πιο ευέλικτη αναφορικά με τη σύστασή και τη διάλυσή της σε σχέση με το γάμο κ.λπ.

Σχετικά με τη Ζώντας-Χώρα-Μαζί Σχέση, στη ΒΔ Ευρώπη φαίνεται ότι επιλέγεται συνειδητά από ζευγάρια διαφόρων ηλικιών τα οποία επιδιώκουν μέσω αυτής να διατηρήσουν σε κάποιο βαθμό την ανεξαρτησία τους. Αντίθετα, στη νότια Ευρώπη φαίνεται ότι κυρίως συνιστά μια επιλογή των νέων ενηλίκων, πολλοί εκ των οποίων επιθυμούν να συγκατοικήσουν, αλλά δε μπορούν να το πράξουν λόγω πρακτικών εμποδίων (π.χ. δυσκολία ενοικίασης/αγοράς ανεξάρτητης κατοικίας) και, ως εκ τούτου, συνεχίζουν να διαμένουν στη γονική τους κατοικία.

Από μελέτες που έχουν γίνει στις ΗΠΑ και στο Ισραήλ προκύπτει ότι η δυνατότητα αξιοποίησης της ΙΥΑ και οι προσδοκίες των ατόμων περί της αποτελεσματικότητας των μεθόδων αυτών επηρεάζουν τις αποφάσεις των ατόμων περί της τέλεσης του γάμου και της δημιουργίας οικογένειας (Abramowitz, 2014, 2017; Gershoni & Low, 2017; Kroeger & La Mattina, 2017). Ωστόσο, έως και τα τέλη της δεκαετίας του 2010 ένα μικρό ποσοστό των γεννήσεων κάθε έτους σε χώρες όπως η Ισπανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ελλάδα προέρχεται από ΙΥΑ. Οι Alon, Guimón & Urbanos-Garrido (2019) τέλος, εκτιμούν ότι το 2039 το 17% των γεννήσεων στην Ισπανία θα προέρχεται από εγκυμοσύνες που βασίζονται στην Εξωσωματική Γονιμοποίηση, τη συχνότερη μέθοδο ΙΥΑ και πιθανότατα και στις υπόλοιπες χώρες όλο και περισσότερα ζευγάρια θα χρησιμοποιούν τις μεθόδους αυτές για να αποκτήσουν τους απογόνους που επιθυμούν.

Όσον αφορά στο διαζύγιο, η ένταση αυτού αρχίζει να αυξάνεται στη δεκαετία του 1960 σε κάποιες χώρες, κατά τη δεκαετία του 1970 σε άλλες και κατά τη δεκαετία του 1980 στον ευρωπαϊκό νότο. Αναμφίβολα, οι συμπεριφορές των ζευγαριών αναφορικά με τη λύση του γάμου επηρεάστηκαν έντονα όχι μόνο από τις αλλαγές αντιλήψεων, αλλά και από τη θέσπιση νομοθεσιών οι οποίες επέτρεψαν και διευκόλυναν τη λύση του γάμου. Στις σκανδιναβικές χώρες, κατά τον 21^ο αιώνα, έχουν παρατηρηθεί ζευγάρια με συνήθως σχετικά υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης να εμφανίζουν σταθερότερες σχέσεις. Η μεγαλύτερη σταθερότητα των σχέσεών τους έχει αποδοθεί από ορισμένους μελετητές στις κοινωνικές πολιτικές που έχουν ασκηθεί στις συγκεκριμένες χώρες, οι οποίες έχουν συμβάλει στη μεγαλύτερη ισότητα των φύλων. Τέλος, διάφοροι παράγοντες φαίνεται να επηρεάζουν την εξέλιξη της έντασης του διαζυγίου, όπως η φτώχεια, η εκκοσμίκευση, το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων, η ηλικία τέλεσης του γάμου, η προγαμιαία συγκατοίκηση κ.ά..

Οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν τη γαμηλιότητα και τη γονιμότητα προκυκλικά φαινόμενα. Ειδικότερα, κρίνουν ότι σε περιόδους οικονομικής άνθισης αυξάνεται η πιθανότητα τα άτομα να παντρευτούν και κατ' επέκταση να αποκτήσουν απογόνους και σε περιόδους ύφεσης τείνουν να αποφεύγουν ή να αναβάλλουν το γάμο και την τεκνοποίηση. Αντίθετα, αρκετοί μελετητές της συγκατοίκησης στις ευρωπαϊκές χώρες, θεωρούν ότι τα άτομα επιλέγουν συνήθως να συμβιώσουν εκτός γάμου όταν έρχονται αντιμέτωπα με αβέβαιες οικονομικά συγκυρίες, ενώ επιλέγουν το γάμο όταν οι επαγγελματικές προοπτικές είναι καλύτερες. Τέλος, αναφορικά με το διαζύγιο υφίστανται δύο αντίθετα θεωρητικά πλαίσια ερμηνείας. Σύμφωνα με το πρώτο, σε περιόδους ύφεσης μειώνονται οι πιθανότητες λύσης του γάμου διότι το διαζύγιο συνεπάγεται οικονομικά κόστη νομικής διευθέτησης, ενδεχόμενα κόστη μετακίνησης ενός συζύγου σε νέο νοικοκυριό κ.ά. (προκυκλική αντίδραση). Αντίθετα, άλλοι

μελετητές θεωρούν ότι αυξάνονται οι πιθανότητες λύσης του γάμου σε μια περίοδο ύφεσης, καθώς αυξάνεται το άγχος σε αυτή, μπορεί να εμφανιστούν ψυχολογικά προβλήματα στον άνεργο σύζυγο, διαταράσσεται η ωφέλεια που προκύπτει από την παραδοσιακή κατανομή των ρόλων των φύλων κ.ά.. Τέλος, οι Amato & Beattie (2011) εισήγαγαν μια τρίτη προσέγγιση που συνδυάζει τις δυο προαναφερθείσες. Η θέση τους είναι ότι η αύξηση της ανεργίας μειώνει τον αριθμό των διαζυγίων κατά το ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης (το κόστος διαζυγίου επηρεάζει τις αποφάσεις), αλλά σε μεταγενέστερα έτη αυξάνει τον αριθμό των διαζυγίων καθώς το ψυχο-κοινωνικό άγχος ενισχύεται με το πέρασμα του χρόνου (González-Val & Marcén, 2015).

Η οικονομική ανάπτυξη είχε ως αποτέλεσμα, στο δυτικό κόσμο, μια πτώση της γονιμότητας (θεωρία της ΔΔΜ). Τελικά, φαίνεται ότι μετά την έλευση της ΔΔΜ στις χώρες της Δύσης, όταν επέρχεται μια οικονομική κρίση, η γονιμότητα συρρικνώνεται σε ακόμη χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με αυτά που η ΔΔΜ προκάλεσε. Τέλος, η παρούσα οικονομική κρίση έχει πλήξει έντονα τον ευρωπαϊκό νότο, ο οποίος εξάλλου χαρακτηρίζεται από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα από πολύ χαμηλή γονιμότητα. Η κρίση αύξησε σημαντικά την ανεργία των νέων ενηλίκων, ενώ ακόμη και αυτοί με ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης και/ή υψηλή εξειδίκευση σε ορισμένους τομείς αντιμετωπίζουν λίγες ευκαιρίες απασχόλησης και επομένως μια αυξημένη οικονομική ανασφάλεια. Οι συνθήκες αυτές αναμφίβολα, έχουν επηρεάσει και θα επηρεάσουν τις αποφάσεις τους αναφορικά με την τεκνοποίηση, το γάμο, τη συγκατοίκηση, τις ΖΧΜ σχέσεις και το διαζύγιο (González-Val & Marcén, 2017; Schaffner, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Πηγές, δεδομένα και μέθοδοι ανάλυσης

2.1. Πηγές και δεδομένα στην Ελλάδα

Οι συνήθεις πηγές δεδομένων που αξιοποιούνται για τη διενέργεια δημογραφικής ανάλυσης είναι οι απογραφές πληθυσμού, οι ληξιαρχικές καταγραφές, ήτοι οι καταγραφές της φυσικής κίνησης (ΦΚ) του πληθυσμού, οι ειδικές δειγματοληπτικές έρευνες, καθώς και ορισμένες διοικητικές πηγές πληροφόρησης όπως είναι τα μητρώα πληθυσμού και οι συνοριακές στατιστικές. Αναφορικά με τις μετακινήσεις πληθυσμού, κατά την περίοδο 1946-1977 τηρούνταν στη χώρα μας τριμηνιαία και ετήσια «στατιστική μεταναστεύσεως» (Σβορώνος, 1960), τα δεδομένα της οποίας προέρχονταν από τις συνοριακές καταγραφές (Παπαδάκης & Τσίμπος, 2004). Πιο συγκεκριμένα, η αποδημία καταγραφόταν κατά την περίοδο 1946-1977 και η παλιννόστηση κατά την περίοδο 1968-1977 (Ανδρουλάκη, 2006). Σύμφωνα με το Βαλαώρα (1980), η ακρίβεια και η ποιότητα των δεδομένων αυτών ποικίλει.

Περαιτέρω, η Ελλάδα δε συμμετέχει σε σημαντικές κοινωνικού ή δημογραφικού περιεχομένου έρευνες (είτε διεθνείς είτε εθνικές), οι οποίες διενεργούνται σε άλλα κράτη της γηραιάς ηπείρου και από τις οποίες θα μπορούσαν να αντληθούν χρήσιμα δεδομένα. Εξαιρέσεις αποτελούν η διεθνής έρευνα των Ηνωμένων Εθνών που διεξήχθη κατά τη δεκαετία του 1990 και αφορούσε στη γονιμότητα και στην οικογένεια (Fertility and Family Survey) (UNECE, 1999) και η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (*European Social Survey*, 2010) στην οποία η χώρα μας συμμετείχε έως το έτος 2010. Εντούτοις, η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα δεν περιέχει δημογραφικά δεδομένα, αλλά στοιχεία που αφορούν στις αντιλήψεις των ατόμων για θέματα όπως η ισότητα των φύλων και η οικογενειακή ευτυχία. Ως εκ τούτου, τα δεδομένα της μπορούν, σε κάποιο βαθμό, να αξιοποιηθούν στην προσπάθεια ερμηνείας των συμπεριφορών, αλλά δεν προσφέρονται για τη διενέργεια δημογραφικής ανάλυσης ούτε για να δοθούν απαντήσεις στα βασικά ερωτήματα της διατριβής. Επίσης, η Ελλάδα δε λαμβάνει μέρος στο Πρόγραμμα Γενεών και Φύλων (*Generations & Gender Programme*, 2020), που αποτελεί τη συνέχεια της Fertility and Family Survey και συνιστά μια προσπάθεια δημιουργίας μιας υποδομής συγκρίσιμων κοινωνικών και δημογραφικών δεδομένων για μια σειρά ευρωπαϊκών και μη χωρών.

Ελλείψει άλλων ερευνών, τα δεδομένα που προσφέρονται για δημογραφική ανάλυση στη χώρα μας προέρχονται από τα ληξιαρχεία, τις απογραφές και τις εκτιμήσεις πληθυσμού που διενεργούνται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ²⁷) για να προκύψουν τα πληθυσμιακά μεγέθη στα μεσο-απογραφικά διαστήματα (ΕΛΣΤΑΤ, 2014). Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται στην παρούσα διατριβή είναι οι πληθυσμοί κατά φύλο και ηλικία στην αρχή και στη μέση του έτους, οι πρώτοι γάμοι²⁸ και το σύνολο των γάμων (πρώτος, δεύτερος κ.λπ. γάμος) κατά φύλο

²⁷ Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (ΕΣΥΕ), η οποία μετονομάστηκε σε ΕΛΣΤΑΤ το έτος 2010, αποτελεί τον αρμόδιο φορέα για την καταγραφή, επεξεργασία και δημοσίευση δημογραφικών δεδομένων στην Ελλάδα (Παπαδάκης & Τσίμπος, 2004).

²⁸ Ως γάμος έχει οριστεί η ένωση ενός άνδρα ή μιας γυναίκας η οποία είναι αναγνωρισμένη από το νόμο. Στην Ελλάδα είναι έγκυρος τόσο ο πολιτικός όσο και ο θρησκευτικός γάμος. Ο πρώτος ορίζεται από τις

και ηλικία, τα διαζύγια (οριστικές αποφάσεις διαζυγίων) κατά έτος λύσης του γάμου και έτος τέλεσης αυτού, οι πρώτες γεννήσεις και το σύνολο γεννήσεων (πρώτη, δεύτερη κ.λπ. γέννηση) κατά ηλικία της μητέρας και τέλος, ο συνολικός ετήσιος αριθμός Συμφώνων Συμβίωσης (ΣΣ)²⁹. Τα δεδομένα αυτά είναι διαθέσιμα ανά ηλικία σε συμπληρωμένα έτη, δηλαδή σε τετράγωνα στο διάγραμμα του Lexis³⁰, με εξαίρεση τα δεδομένα διαζυγίων που είναι διαθέσιμα σε συμπληρούμενα έτη, ήτοι ανά κοορτή γάμου και επομένως σε παραλληλόγραμμα με κάθετες διατομές στο διάγραμμα του Lexis. Επιπροσθέτως, ορισμένα δεδομένα γεννήσεων πρώτης βιολογικής τάξης είναι διαθέσιμα σε διπλή κατανομή, δηλαδή σε συμπληρωμένα έτη και ανά γενεά γυναικών και επομένως σε τρίγωνα στο διάγραμμα του Lexis. Ειδικότερα, οι γεννήσεις κατά βιολογική τάξη έλευσης του τέκνου είναι διαθέσιμες κατά τα έτη 1960-1990 και 2015-2017 σε συμπληρωμένα έτη (τετράγωνα στο διάγραμμα του Lexis), κατά τα έτη 1991-2005 σε διπλή κατανομή (συμπληρωμένα έτη και ανά έτος γέννησης της μητέρας, ήτοι τρίγωνα στο διάγραμμα του Lexis) και κατά την περίοδο 2006-2014 σε συμπληρούμενα έτη (παραλληλόγραμμα με κάθετες διατομές στο διάγραμμα του Lexis).

Τα δεδομένα που σχετίζονται με τη λύση των γάμων προέρχονται από την έρευνα διαζυγίων, η οποία διενεργείται από την ΕΛΣΤΑΤ σε ετήσια βάση και συγκεντρώνει τα στοιχεία που εκδίδονται από τα Πρωτοδικεία και τα Εφετεία της χώρας. Για κάθε απόφαση διαζυγίου συμπληρώνεται από τον αρμόδιο δικαστή και υποβάλλεται στην ΕΛΣΤΑΤ το «Στατιστικό Δελτίο Διαζυγίου». Η Στατιστική Αρχή, μετά την ταξινόμηση και την οργάνωση των δεδομένων, δημοσιεύει τα διαζύγια ανά δικαστικές περιφέρειες Πρωτοδικείων και Εφετείων (ΕΛΣΤΑΤ, 2018b). Όσον αφορά στα δεδομένα φυσικής κίνησης [γάμοι, γεννήσεις, Σύμφωνα Συμβίωσης (ΣΣ)], αυτά δηλώνονται στα κατά τόπους ληξιαρχεία είτε από μόνιμους είτε από μη μόνιμους κατοίκους της χώρας (ΕΛΣΤΑΤ, 2018a, 2019). Η ΕΛΣΤΑΤ παρέχει τα δεδομένα των γάμων βάσει του τόπου μόνιμης κατοικίας των συζύγων και τα δεδομένα των γεννήσεων βάσει του τόπου μόνιμης κατοικίας της μητέρας του παιδιού, ενώ, τα στοιχεία αυτά διατίθενται και βάσει του τόπου τέλεσης του γάμου και γέννησης του παιδιού αντίστοιχα.

2.2. Τα διαθέσιμα δεδομένα για την ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας, της διαζυγιότητας και της σχέσης της πρωτογαμηλιότητας με την γονιμότητα στην Ελλάδα

Πλήρη δεδομένα για τη δημογραφική ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας και της γονιμότητας γυναικών σε εθνικό επίπεδο είναι διαθέσιμα από το έτος 1956 και έπειτα,

διατάξεις της νομοθεσίας, ενώ ο δεύτερος βασίζεται στο θρησκευτικό μυστήριο που διέπεται από τους κανόνες της λατρείας/θρησκείας των συζύγων (Stefanou et al., 1996).

²⁹ Δεν κατέστη εφικτό να αποκτηθούν τα δεδομένα των ΣΣ ανά ηλικία του κάθε συμβαλλόμενου μέρους (άνδρα και γυναίκας) από την ΕΛΣΤΑΤ, αν και ζητήθηκαν επανειλημμένα για την περίοδο 2009-2017. Ως εκ τούτου, αξιοποιείται στα πλαίσια της παρούσας μελέτης μόνον ο συνολικός αριθμός ΣΣ για κάθε έτος, ο οποίος δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα της Στατιστικής Αρχής.

³⁰ Κλασική γραφική παράσταση απεικόνισης των δημογραφικών δεδομένων.

περίοδο κατά την οποία διεξάγεται η έρευνα Φυσικής Κίνησης (ΦΚ) Πληθυσμού της ΕΛΣΤΑΤ.

2.2.1. Τα δεδομένα πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία

Σε επίπεδο χώρας διαθέτουμε δυο χρονολογικές σειρές για τον πληθυσμό ανά φύλο και ηλικία. Η πρώτη προέρχεται από τη βάση δεδομένων του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Δημογραφίας [Observatoire Démographique Européen (ODE)]³¹ και περιέχει δεδομένα³² ανά φύλο και μονοετείς ηλικιακές ομάδες από την 1/1/1961 και μετέπειτα. Ο πληθυσμός αυτός δίδεται και στην ιστοσελίδα της Eurostat. Η δεύτερη ξεκινά από το 1956 για τους πληθυσμούς στο μέσο και στην αρχή κάθε έτους. Έως το 1990 εμπεριέχει τον εκτιμώμενο πραγματικό πληθυσμό σε πενταετείς μόνον ηλικιακές ομάδες, μετέπειτα δε το μόνιμο σε μονοετείς, γεγονός που δε δημιουργεί σημαντικά προβλήματα όταν εξετάζονται οι εξελίξεις σε εθνικό επίπεδο³³. Τα δεδομένα αυτά διατέθηκαν από την ΕΛΣΤΑΤ στο ΕΔΚΑ και έχουν εισαχθεί στη βάση δεδομένων του Εργαστηρίου.

Οι δυο αυτές σειρές (των ODE-Eurostat και των ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ-ΕΔΚΑ) διαφέρουν την περίοδο 1961-1984 σε μικρό βαθμό όσον αφορά στο ετήσιο συνολικό μέγεθος του πληθυσμού, ήτοι κατά 2.000 έως 10.000 περίπου άτομα, ενώ διαφοροποιούνται μερικώς και ως προς την κατανομή ανά ηλικιακή ομάδα (βλ. Παράρτημα, κεφάλαιο 2, πίνακες 1α-1ζ³⁴). Εντούτοις, οι δύο σειρές ταυτίζονται από το έτος 1985 και έπειτα, τόσο ως προς το συνολικό μέγεθος όσο και ως προς την κατανομή του πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία.

Σε επίπεδο νομού διαθέτουμε δεδομένα πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία σε πενταετείς ηλικιακές ομάδες στο μέσο και στην αρχή του έτους μόνον από το έτος 1981 και έπειτα (πραγματικός πληθυσμός μέχρι το 1990, μόνιμος μετέπειτα). Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι διαθέσιμοι πληθυσμοί σε επίπεδο χώρας και νομού.

³¹ Το ODE λειτούργησε από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 έως το έτος 2011. Κύριοι υπεύθυνοι της δημογραφικής έρευνας ήταν οι ερευνητές Gérard Calot και Jean-Paul Sardon. Πραγματοποιούσε δημογραφικές αναλύσεις για τις χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης, συγκέντρωσε μια ανεκτίμητης αξίας βάση δεδομένων και κατασκεύασε ένα εξαιρετικό λογισμικό το οποίο βρίσκεται πλέον στο Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ). Συνέβαλε στη δημιουργία της βάσης δεδομένων της Eurostat και στην κατασκευή των αλγόριθμων υπολογισμού των δεικτών της. Επιπροσθέτως, ένα κομμάτι της βάσης του ODE έχει εμπλουτίσει τη βάση δεδομένων του Ινστιτούτου Δημογραφίας Max-Planck.

³² Τα δεδομένα αυτά συγκεντρώθηκαν χάρη στη συνεργασία των μελών του ODE με τους υπεύθυνους της ΕΛΣΤΑΤ.

³³ Δεν ισχύει το αυτό όμως όταν οι αναλύσεις αφορούν χαμηλότερα επίπεδα (π.χ. νομούς).

³⁴ Στον Πίνακα 1ζ του Παραρτήματος με γκρι χρώμα και αρνητικό πρόσημο σημειώνονται οι ηλικίες στις οποίες ο πληθυσμός της ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ είναι μεγαλύτερος σε σχέση με τον πληθυσμό του ODE. Στην τελευταία γραμμή του Πίνακα φαίνονται οι διαφορές στα συνολικά πληθυσμιακά μεγέθη (γραμμή ΣΥΝΟΛΟ).

Πίνακας 1: Διαθέσιμοι πληθυσμοί σε επίπεδο χώρας και νομού

Εκτιμώμενοι Πληθυσμοί		
Χώρα (NUTS 0)	Εκτιμήσεις Μόνιμου Πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία** στην αρχή (1/1) του έτους	1991-2018 (1y): 0,1,2,...,100+
	Εκτιμήσεις Μόνιμου Πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία** στο μέσο (30/06) του έτους	1991-2017 (1y): 0,1,2,...,100+
	Εκτιμήσεις πραγματικού πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία** στην αρχή του έτους (1/1)	1952-1998 (5y): 0-4, 5-9, 10-14,...,85+ και 1961-1990 (1y): 0,1,2,...,100+ (ODE)
	Εκτιμήσεις πραγματικού πληθυσμού (σύνολο) στη μέση του έτους (30/6)	1952-1997 (5y): 0-4, 5-9, 10-14,...,85+
Νομοί (NUTS 3)	Εκτιμήσεις Μόνιμου Πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία** στην αρχή (1/1) του έτους	1991-2018 (1y & 5y): 0, 1, 2, 3, 4, 5-9, 10-14,...,100+
	Εκτιμήσεις Μόνιμου Πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία** στο μέσο (30/06) του έτους	1991-2017 (1y & 5y): 0, 1, 2, 3, 4, 5-9, 10-14,...,100+
	Εκτιμήσεις πραγματικού πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία** στην αρχή του έτους (1/1)	1981-1998 (5y): 0-4, 5-9, 10-14,...,85+
	Εκτιμήσεις πραγματικού πληθυσμού (σύνολο) στη μέση του έτους (30/6)	1981-1997 (5y): 0-4, 5-9, 10-14,...,85+
**ηλικία σε συμπληρωμένα έτη (τετράγωνα στο διάγραμμα του Lexis) 1y: μοναδιαίες ηλικίες, 5y: πενταετείς ηλικιακές ομάδες		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021; ΕΛΣΤΑΤ, 2019; ODE, 2020 και ίδια επεξεργασία

2.2.2. Τα δεδομένα για τους γάμους (πρώτους και σύνολο)

Η παρούσα διατριβή επικεντρώνεται στην ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών μόνιμων κατοίκων της Ελλάδας. Συμπληρωματικά και μόνον, στο κεφάλαιο 4 εξετάζουμε την πρωτογαμηλιότητα σε επίπεδο νομού, την εξέλιξη του πολιτικού γάμου σε σχέση με το θρησκευτικό και τις διαφορές στη μέση ηλικία (ΜΗ) στον πρώτο γάμο των δύο φύλων, την εποχικότητα των γάμων και τέλος τους γάμους των μη μόνιμων κατοίκων στη χώρα μας. Τα δεδομένα σε επίπεδο χώρας και νομού που αξιοποιήθηκαν για τις προαναφερθείσες αναλύσεις παρουσιάζονται συνοπτικά στον παρατιθέμενο Πίνακα 2.

Πίνακας 2: Δεδομένα γάμων

A και σύνολο γάμων		
Χώρα (NUTS 0)	A και ανώτερης τάξης (2ης, 3ης κά.) γάμοι	1956-1979 (5y): 10-14,...,75+ και 1980-2017 (1y): 11, 12,..., 99
	Πολιτικοί-Θρησκευτικοί (πρώτοι) γάμοι	2004-2017 (1y): 15, 16,..., 99
	Σύνολο Γάμων ανά μήνα	1956-1996
	Πρώτοι Γάμοι ανά μήνα	1997-2017
	Πρώτοι Γάμοι ανά ημέρα	1997-2017
	Σύνολο Γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού	1997-2017
Νομοί (NUTS 3)	A και ανώτερης τάξης (2ης, 3ης κά.) γάμοι	1980-2017 (1y): 11, 12,..., 99
**ηλικία σε συμπληρωμένα έτη (τετράγωνα στο διάγραμμα του Lexis)		
1y: μοναδιαίες ηλικίες, 5y: πενταετείς ηλικιακές ομάδες		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit. και ίδια επεξεργασία

2.2.3. Τα δεδομένα για τα Σύμφωνα Συμβίωσης (ΣΣ)

Είναι διαθέσιμος μόνο ο συνολικός αριθμός ΣΣ για την περίοδο 2009-2017 σε εθνικό επίπεδο (ΕΛΣΤΑΤ, 2020α).

2.2.4. Τα δεδομένα για τις γεννήσεις (πρώτες και σύνολο)

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης αξιοποιούνται οι γεννήσεις πρώτης (και όχι ανώτερης) βιολογικής τάξης των γυναικών μονίμων κατοίκων της Ελλάδας (δεδομένα που αφορούν στο πρώτο παιδί που φέρνει κάθε γυναίκα στον κόσμο είτε αυτό συμβαίνει εντός είτε εκτός γάμου). Στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται τα δεδομένα πρώτων γεννήσεων σε επίπεδο χώρας που αξιοποιήθηκαν στην παρούσα διατριβή. Το σύνολο των γεννήσεων (πρώτη, δεύτερη κ.λπ. γέννηση) διατίθεται στα ίδια ακριβώς έτη και στις ίδιες ηλικίες με τις γεννήσεις πρώτης τάξης.

Πίνακας 3: Δεδομένα γεννήσεων

Γεννήσεις A βιολογικής τάξης		
Χώρα (NUTS 0)	Γεννήσεις A βιολογικής τάξης	1956-2017 (1y): 12, 13,..., 60
**ηλικία σε συμπληρωμένα έτη (τετράγωνα στο διάγραμμα του Lexis)		
1y: μοναδιαίες ηλικίες, 5y: πενταετείς ηλικιακές ομάδες		

Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit.) και ίδια επεξεργασία

2.2.5. Τα δεδομένα για τα διαζύγια

Η ανάλυση της διαζυγιότητας πραγματοποιείται αξιοποιώντας τα διαζύγια κατά έτος λύσης του γάμου σε σχέση με το έτος τέλεσης αυτού³⁵. Ευκαίριο θα ήταν να διατίθεται ο αριθμός ενεργών γάμων από τους οποίους τα διαζύγια κάθε έτους προέρχονται, κάτι που απαιτεί την καταγραφή της διαζυγιότητας, της θνησιμότητας και της μετανάστευσης των ατόμων των διαδοχικών κοορτών γάμων (Κοτζαμάνης, 1997). Η παροχή τέτοιων δεδομένων θα επέτρεπε τον υπολογισμό, όχι μόνον ποσοστών διαζυγίου ανά διάρκεια γάμου, αλλά και πιθανοτήτων διαζυγίου. Ωστόσο, τα δεδομένα αυτά δεν διατίθενται στη χώρα μας. Η ΕΛΣΤΑΤ παρέχει και άλλα δεδομένα εκτός αυτών που αξιοποιήθηκαν στην παρούσα διατριβή (π.χ. τα διαζύγια ανά αριθμό τέκνων), τα οποία όμως δε συνδυάζονται με τη διάρκεια του γάμου στην λύση του και ως εκ τούτου δεν αναλύθηκαν. Σημειώνεται, τέλος, ότι η αποχή των δικηγόρων κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους 2016 είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του αριθμού των αποφάσεων διαζυγίου του συγκεκριμένου έτους και την αύξηση του αριθμού αυτών κατά το έτος 2017 (ΕΛΣΤΑΤ, 2019α). Στον Πίνακα 4 δίδονται τα δεδομένα διαζυγίων (σε επίπεδο χώρας) που αξιοποιήθηκαν στην παρούσα διατριβή.

Πίνακας 4: Δεδομένα διαζυγίων

Διαζύγια		
Χώρα (NUTS 0)	Κατά διάρκεια** γάμου	1972 (1y): 0,1,...,14, 15+ & Άγνωστης Διάρκειας
		1973 (1y): 0,1,...,15, 16+ & Άγνωστης Διάρκειας
		1974 (1y): 0,1,...,16, 17+ & Άγνωστης Διάρκειας
		1975-96 (1y): 0,1,...,17, 18+ & Άγνωστης Διάρκειας
		1997-2008 & 2010 (1y & 5y): 0,1,...,29, 30+ & Άγνωστης Διάρκειας
		2009, 2011, 2012 & 2015 (1y & 5y): 0,1,..., 9, 10-14,...,45-49, 50+ & Άγνωστης Διάρκειας
		2013, 2014 (1y & 5y): 0,1,..., 34, 35+ & Άγνωστης Διάρκειας
		2016, 2017 (1y & 5y): 0,1,..., 59, 60+ & Άγνωστης Διάρκειας
		<i>1y: μοναδιαίες ηλικίες, 5y: πενταετείς ηλικιακές ομάδες</i>

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b και ίδια επεξεργασία

2.2.6. Τα απογραφικά δεδομένα

Είναι γνωστό ότι υφίστανται συνήθως περισσότερες από μία πηγές δεδομένων και επειδή όλες εμπεριέχουν σφάλματα, ελλείψεις και ανεπάρκειες, οι δημογράφοι

³⁵ Η διαζυγιότητα, σε αντίθεση με τα άλλα μελετώμενα δημογραφικά φαινόμενα, «δεν έχει φύλο», καθώς εξετάζεται η διάλυση του γάμου δύο ατόμων, ενώ η γαμηλιότητα και η γονιμότητα αναλύονται ανά φύλο (γαμηλιότητα/γονιμότητα γυναικών ή ανδρών).

οφείλουν να τις αξιοποιούν συνδυαστικά ώστε να ελέγχεται πληρέστερα η ακρίβεια των αποτελεσμάτων. Έτσι, στα πλαίσια της παρούσας διατριβής αξιοποιήθηκαν και τα απογραφικά δεδομένα, για να ελεγχθούν τα αποτελέσματα των αναλύσεων που βασίστηκαν στα προαναφερθέντα δεδομένα. Τα απογραφικά δεδομένα, που χρησιμοποιούνται περιλαμβάνουν το ποσοστό άγαμων, έγγαμων, χήρων και διαζευγμένων γυναικών ανά πενταετείς ή δεκαετείς ηλικιακές ομάδες σε επίπεδο χώρας και προέρχονται από τις απογραφές των ετών 1907, 1928, 1951, 1961, 1971, 1981, 1991, 2001 και 2011 (ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014).

2.2.7. Πηγές και δεδομένα για την ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας και της διαζυγιότητας στην Ελλάδα και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες

Για την πραγματοποίηση της παρούσας διατριβής χρησιμοποιήθηκαν κυρίως οι βάσεις δεδομένων του ΕΔΚΑ. Ειδικότερα, αξιοποιήθηκε η βάση που περιέχει δεδομένα που έχουν παραχωρηθεί, βάσει σύμβασης, από την ΕΛΣΤΑΤ στο Εργαστήριο. Επιπλέον, για την εκπόνηση συγκριτικών αναλύσεων αξιοποιήθηκαν δεδομένα που προήλθαν από τη βάση δεδομένων του Ευρωπαϊκού Δημογραφικού Παρατηρητηρίου (ODE) και παραχωρήθηκε στο Διευθυντή του ΕΔΚΑ καθηγητή κ. Β. Κοτζαμάνη από τους υπεύθυνους του Παρατηρητηρίου. Επίσης, αντλήθηκαν δεδομένα από την ΕΛΣΤΑΤ (2019, 2020b) και από τη Eurostat (2020). Τέλος, κάποια δεδομένα προήλθαν από τις Στατιστικές Υπηρεσίες των άλλων μελετώμενων χωρών.

Τα διαθέσιμα δεδομένα επέτρεψαν τη συγχρονική ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας στις ευρωπαϊκές χώρες από το 1945 έως και το 2017 και τη διαμήκη ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας των γενεών 1937-1978. Επιπλέον, κατέστη εφικτή η εγκάρσια ανάλυση της διαζυγιότητας για την περίοδο 1972-2017 και η διαμήκης ανάλυση της διαζυγιότητας των κοορτών 1972-1988.

2.3. Μεθοδολογία & Δείκτες

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής εξετάζεται κυρίως, όπως προαναφέρθηκε: α) η πρωτογαμηλιότητα των γυναικών και η σχέση της με την γονιμότητα πρώτης τάξης στις ηλικίες 15-49, που είναι οι βασικές ηλικίες γάμου και τεκνοποίησης των γυναικών, και β) η διαζυγιότητα ανά διάρκεια γάμου (0-29 έτη γάμου). Αν και τα διαθέσιμα δεδομένα για τις γεννήσεις αναφέρονται στη βιολογική τάξη έλευσης και όχι στην τάξη έλευσης εντός του γάμου, εκτιμούμε ότι οι αποκλίσεις δεν είναι σημαντικές επιτρέποντας μας να εξάγουμε συμπεράσματα για τη γονιμότητα πρώτης τάξης εντός του γάμου.

Η ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας διενεργείται πρωτίστως σε εθνικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο νομού [Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques III (NUTS III)]³⁶. Σε επίπεδο κατώτερο του νομού υφίστανται μεν δεδομένα αλλά η μη

³⁶ Η διενέργεια αναλύσεων σε χαμηλά χωρικά επίπεδα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την άσκηση πολιτικών. Εντούτοις, στη χώρα μας διαπιστώνεται έλλειψη χωρικών δεδομένων, η οποία είναι σε πλήρη αναντιστοιχία με την επικρατούσα διεθνώς τάση για συλλογή, ταξινόμηση, επεξεργασία, ανάλυση και χρήση τέτοιων δεδομένων για τη λήψη μέτρων περιφερειακής πολιτικής (Κοτζαμάνης & Ανδρουλάκη, 2001).

διαθεσιμότητα εκτιμώμενων πληθυσμών και επομένως η απουσία παρονομαστών δεν επιτρέπει τον υπολογισμό δημογραφικών δεικτών (Kotzamanis, 2018b).

Όσον αφορά στη διαμήκη ανάλυση, η εκτίμηση της πρωτογαμηλιότητας, για ορισμένες γενεές για τις οποίες δεν υφίστανται διαθέσιμα δεδομένα είτε στις μικρές (<20) είτε στις μεγάλες ηλικίες (>40), γίνεται κάνοντας την υπόθεση ότι οι συντελεστές στις ηλικίες αυτές ταυτίζονται με αυτούς των πλησιέστερων γενεών για τις οποίες διαθέτουμε δεδομένα (των γενεών δηλαδή που έρχονται στον κόσμο μερικά έτη πριν ή μετά από τις γενεές για τις οποίες δε διαθέτουμε δεδομένα).

Κύριος δείκτης στον οποίο βασίζονται η ανάλυση και η εξαγωγή συμπερασμάτων είναι ο ειδικός κατά ηλικία (ή διάρκεια γάμου) συντελεστής πρωτογαμηλιότητας, γονιμότητας (ή διαζυγιότητας) που μετρά τη συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου σε κάθε ηλικία (ή διάρκεια γάμου) επί 1.000 ατόμων. Οι συντελεστές πρωτογαμηλιότητας και γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης που υπολογίζονται είναι 2^{ης} κατηγορίας (taux de deuxième catégorie), καθώς δε διαθέτουμε τον πληθυσμό των άγαμων και άτεκνων γυναικών αντίστοιχα, παρά μόνο το συνολικό πληθυσμό γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, στα ποσοστά δεύτερης κατηγορίας ανάγουμε τα γεγονότα στο σύνολο των ατόμων, ανεξαρτήτως του αν έχουν βιώσει ή όχι το μελετώμενο γεγονός (π.χ. τον πρώτο γάμο), ενώ στα ποσοστά πρώτης κατηγορίας ανάγουμε τα γεγονότα στα άτομα που δεν το έχουν βιώσει. Οι συντελεστές 2^{ης} κατηγορίας αθροιζόμενοι δίδουν την ένταση των εξεταζόμενων φαινομένων στην συγχρονική/εγκάρσια και διαμήκη ανάλυση.

Η εγκάρσια ένταση της πρωτογαμηλιότητας εκφράζεται από το συνθετικό δείκτη πρωτογαμηλιότητας και η διαγενεακή ένταση από το ποσοστό των οριστικά άγαμων γυναικών στις διαδοχικές γενεές. Η στιγμιαία ένταση της διαζυγιότητας εκφράζεται από το συνθετικό δείκτη διαζυγίου και η διαμήκης από το ποσοστό των γάμων που έχουν λυθεί, μετά από 30 έτη γάμου, σε κάθε κοορτή. Η εγκάρσια ένταση της γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης εκφράζεται από το συγχρονικό δείκτη γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης και η διαγενεακή από το ποσοστό των γυναικών, σε κάθε γενεά, που έχει αποκτήσει ένα τουλάχιστον παιδί, έως τα 50 του έτη. Επιπλέον, στα πλαίσια της διατριβής, γίνεται σύνθεση των πορισμάτων της συγχρονικής με εκείνα της διαγενεακής ανάλυσης και για τα δυο εξεταζόμενα φαινόμενα. Τέλος, σημειώνεται ότι η ΜΗ των γυναικών στον πρώτο γάμο και στην πρώτη γέννηση, καθώς και η μέση διάρκεια γάμου στο διαζύγιο υπολογίζονται βάσει των ειδικών συντελεστών πρωτογαμηλιότητας, γονιμότητας πρώτης τάξης και διαζυγιότητας και όχι του απόλυτου αριθμού των γάμων, των γεννήσεων και των διαζυγίων (Calot & Sardon, 2003).

Επιπλέον, αξιοποιώντας τους ειδικούς κατά ηλικία (ή διάρκεια γάμου) συντελεστές, υπολογίζουμε την αθροιστική συχνότητα των συντελεστών σε διαδοχικές ακριβείς ηλικίες (ή διάρκειες γάμου), το ειδικό βάρος της συσσωρευμένης έντασης σε κάθε ηλικία (ή διάρκεια γάμου) και προφανώς την τελική ένταση της γαμηλιότητας και της διαζυγιότητας. Μέσω αυτών των υπολογισμών εξετάζουμε πως -και εάν-

μεταβάλλεται η ένταση και το ημερολόγιο των φαινομένων (σε ποιες γενεές ή κοορτές γάμου, σε ποιες ηλικίες ή διάρκειες γάμου, σε ποια έτη)³⁷.

2.4. Τα χρησιμοποιηθέντα λογισμικά

Για την πραγματοποίηση της παρούσας διατριβής χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τα -συνδεδεμένα με τις βάσεις δεδομένων- λογισμικά του ΕΔΚΑ. Πιο συγκεκριμένα, αξιοποιήθηκε το λογισμικό αναλύσεων Dimograf, που δημιούργησε ο καθηγητής κ. Β. Κοτζαμάνης και υλοποιήθηκε από τον προγραμματιστή κ. Γ. Κουκλάκη. Χρησιμοποιήθηκε, όμως, και το λογισμικό SYSCODEM του Ευρωπαϊκού Δημογραφικού Παρατηρητηρίου (ODE). Τα γραφήματα και οι πίνακες της διατριβής κατασκευάστηκαν μέσω του προγράμματος Microsoft Excel και οι χάρτες μέσω του ελεύθερου λογισμικού QGIS.

2.4.1. Το λογισμικό του Dimograf

Το Dimograf δίδει τη δυνατότητα διενέργειας συγχρονικής και διαγενεακής ανάλυσης σε πενταετείς αλλά και μονοετείς ηλικιακές ομάδες και αξιοποιήθηκε για την εκπόνηση των αναλύσεων της πρωτογαμνηλότητας σε επίπεδο χώρας και νομού στην Ελλάδα. Στο λογισμικό αυτό χρησιμοποιούνται οι πληθυσμοί στη μέση του κάθε έτους (30/6) και τα δημογραφικά γεγονότα (γάμοι) σε συμπληρωμένα έτη σε κάθε χρονιά. Για τη μετάβαση από τη συγχρονική στη διαγενεακή ανάλυση χρησιμοποιείται ιδιαίτερη μεθοδολογία, η οποία εκτίθεται αναλυτικά σε άρθρο του καθ. κ. Β. Κοτζαμάνη (1988).

2.4.2. Το λογισμικό SYSCODEM του ODE

Το λογισμικό SYSCODEM του ODE παρέχει τη δυνατότητα διενέργειας αναλύσεων χρησιμοποιώντας δεδομένα (γεννήσεις, γάμους, διαζύγια, πληθυσμούς αναφοράς) μόνο σε μονοετείς ηλικιακές ομάδες³⁸ (και όχι σε πενταετείς) και αξιοποιήθηκε για την ανάλυση της πρωτογαμνηλότητας και της διαζυγιότητας στην Ιταλία, στη Γαλλία και στην Ισπανία, αλλά και της γονιμότητας πρώτης τάξης στην Ελλάδα. Σημειώνεται ότι για τις αναλύσεις που διενεργούνται από το SYSCODEM³⁹

³⁷ Δίδεται επίσης, παρ' όλες τις αδυναμίες του, ο Αδρός Δείκτης Γαμνηλότητας, ώστε, μέσω αυτού, να προκύψει μια πρώτη εικόνα για την εξέλιξη της γαμήλιας συμπεριφοράς των ατόμων από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και έπειτα. Φυσικά, οι Αδρόι Δείκτες επηρεάζονται από την κατανομή του πληθυσμού ανά ηλικία, η οποία δε μένει σταθερή στο χρόνο, και ως εκ τούτου δεν επιτρέπουν την εξαγωγή συμπερασμάτων για την ένταση και το ημερολόγιο των εξεταζόμενων φαινομένων.

³⁸ Αναμφίβολα, τα δεδομένα σε μονοετείς ηλικιακές ομάδες μπορούν να επιτρέψουν την εξαγωγή πολύ πιο αναλυτικών και λεπτομερών συμπερασμάτων σε σχέση με τα δεδομένα σε πενταετείς ηλικιακές ομάδες.

³⁹ Έως το έτος 2011 στη βάση του Παρατηρητηρίου εισάγονταν δεδομένα από την ερευνητική ομάδα του Παρατηρητηρίου έπειτα από ενδεδειγμένους ελέγχους (Calot & Sardon, op. cit.). Ελεγχόταν ειδικότερα η ορθότητα των υπολογιζόμενων δεικτών, ενώ διενεργούνταν και ένας εκ των υστέρων έλεγχος ποιότητας της βάσης με την περιοδική αντιπαράθεση των δεδομένων της με τα δεδομένα των εκδόσεων των στατιστικών υπηρεσιών των χωρών. Μετά το έτος 2011 η επικαιροποίηση των δεδομένων συνεχίζεται από το ΕΔΚΑ με στοιχεία που προέρχονται από τις βάσεις της Eurostat (2020) και της ΕΛΣΤΑΤ (2018a).

χρησιμοποιούνται αφενός μεν πληθυσμιακά μεγέθη στην αρχή του έτους, αφετέρου δε γεγονότα καταχωρημένα όχι μόνο ανά ηλικία σε συμπληρωμένα έτη, αλλά και ανά γενεά από την οποία προέρχονται. Η ύπαρξη δεδομένων σε όλες τις δυνατές μορφές (στο γράφημα Lexis) επιτρέπει τη διενέργεια πολύ λεπτομερών αναλύσεων.

- **SYSCODEM-εξομάλυνση συντελεστών**

Οι περισσότερες στατιστικές υπηρεσίες (όπως και το Demograf), στα πλαίσια της εγκάρσιας ανάλυσης, υπολογίζουν προσεγγιστικούς ειδικούς συντελεστές (taux frustes), διαιρώντας κάθε έτος τον αριθμό γεγονότων σε μια συγκεκριμένη ηλικία με το ημίαθροισμα του πληθυσμού στην αντίστοιχη ηλικία. Ως εκ τούτου, υποθέτουν την ομοιόμορφη κατανομή των γεννήσεων στα ζευγάρια γενεών από τα οποία οι γεννήσεις σε κάθε ηλικία (σε συμπληρωμένα έτη) προέρχονται (Calot & Sardon, op. cit.). Σε περιπτώσεις, όμως, μιας ελλιπούς γενεάς (εξαιτίας π.χ. μιας εμπόλεμης σύρραξης), η συγκεκριμένη πρακτική παράγει προβληματικούς συντελεστές. Το λογισμικό SYSCODEM του ODE, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές κατανομές των δεδομένων στο διάγραμμα του Lexis, αλλά και μηνιαία δεδομένα, διορθώνει και εξομαλύνει «ατέλειες» που οφείλονται είτε σε ελλειπίες γενεές είτε σε «προβληματικά» δεδομένα.

- **SYSCODEM-Μέση Γενεά**

Ο αριθμός των γεγονότων (γάμων, διαζυγίων ή γεννήσεων) κάθε έτους εξαρτάται από τη δομή του πληθυσμού που υπόκειται στον «κίνδυνο» να τελέσει έναν γάμο, να τον λύσει η ακόμη να τεκνοποιήσει κατά το συγκεκριμένο έτος και προφανώς από την ένταση του φαινομένου κατά το συγκεκριμένο έτος. Η έννοια της Μέσης Γενεάς, που αποδίδεται στον Calot (1984), λαμβάνει υπόψη τα δυο αυτά μεγέθη. Ειδικότερα, η Μέση Γενεά Γυναικών σε ηλικία Πρωτογαμηλιότητας σε ένα έτος (Effectif Moyen Annuel des Générations en âge de Primo-Nuptialité Féminine) υπολογίζεται ως ο σταθμισμένος μέσος των πληθυσμιακών μεγεθών των διαφόρων κοορτών που «διατρέχουν» το συγκεκριμένο έτος σε ηλικίες γάμου, με τους συντελεστές στάθμισης να είναι οι ειδικοί κατά ηλικία συντελεστές πρωτογαμηλιότητας των γυναικών κατά το συγκεκριμένο έτος. Οι διακυμάνσεις της Μέσης Γενεάς ακολουθούν αυτές του συνολικού πληθυσμού και αντικατοπτρίζουν τις διακυμάνσεις του αριθμού των γεγονότων (π.χ. οι ελλειπίες αριθμητικά γενεές ατόμων που ήρθαν στον κόσμο κατά την περίοδο του Β' παγκοσμίου πολέμου στην Ελλάδα εμφανίζονται ως ελλειπίες γενεές σε ηλικίες πρωτογαμηλιότητας κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970).

2.5. Ελλάδα, η αξιοπιστία των δεδομένων

Οι δημογραφικές στατιστικές είναι, σύμφωνα με τον Ταπεινό (2002), από τις πιο αξιόπιστες στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά οι αριθμοί που παρατίθενται από τους αρμόδιους φορείς παροχής των στατιστικών μπορεί να ποικίλουν από το 1 έως το διπλάσιό του. Ακόμη και στις πιο αναπτυγμένες χώρες, φαίνεται ότι καμία πηγή

πληροφόρησης δεν είναι απαλλαγμένη στατιστικών σφαλμάτων και το είδος και η έκταση αυτών σχετίζεται με το επίπεδο ανάπτυξης της υπόψη χώρας, με την ετοιμότητα και πληρότητα των υπηρεσιών συλλογής των δεδομένων και με το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού (Παπαδάκης & Τσίμπος, 2004). Ως εκ τούτου, γίνεται μια προσπάθεια από το μελετητή, πριν από τη διενέργεια των αναλύσεων, να διορθωθούν, όσο είναι εφικτό, τα προβλήματα των δεδομένων.

2.5.1. Τα διαθέσιμα από την ΕΛΣΤΑΤ δεδομένα

Κατά την περίοδο 1953-1956 τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία μιας σύγχρονης Στατιστικής Υπηρεσίας στη χώρα μας που θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει επιτυχώς τη ζήτηση στατιστικών στοιχείων και στην προσπάθεια αυτή σημαντική ήταν η συμβολή εμπειρογνομόνων του ΟΗΕ (Χατζηπαναγιώτου, 1994). Ειδικότερα, με το νομοθετικό διάταγμα (ν.δ.) 2516/1953 δημιουργείται μια άρτια και ενιαία Στατιστική Υπηρεσία υπαγόμενη εξ ολοκλήρου στο Υπουργείο Συντονισμού, ενώ με το ν.δ. 3627/1956 «περί οργανώσεως της ΕΣΥΕ» συστήνεται η ΕΣΥΕ. Η Στατιστική Αρχή μέσω της έκδοσης των εντύπων που παρουσιάζουν τα αποτελέσματα των απογραφών και των Ετήσιων Στατιστικών Φυσικής Κίνησης του Πληθυσμού απαντά στις βασικές ανάγκες για στοιχεία (Ανδρουλάκη, 2006).

Αναμφίβολα, έως το έτος 1985 το ελληνικό σύστημα στατιστικής πληροφόρησης παρουσίαζε ορισμένες βασικές αδυναμίες που μπορούν να συνομισθούν στα εξής: καθυστερήσεις στην επεξεργασία και διάδοση των δεδομένων, ανεπάρκεια στατιστικής πληροφόρησης και ελλείψεις μέσων (προσωπικό, εξοπλισμός κ.ά.). Κατά την περίοδο 1985-1994, η ΕΣΥΕ, συμμετέχοντας σε διάφορα θεσμοθετημένα όργανα της Κοινότητας, διαπίστωσε την αναγκαιότητα αναβάθμισής της ώστε να καλυφθούν οι διαφορές που υπήρχαν σε σχέση με τις Στατιστικές Υπηρεσίες των άλλων χωρών της Κοινότητας και κατέστη σαφές ότι έπρεπε να αλλάξει ριζικά την ακολουθούμενη μεθοδολογία στη διενέργεια των ερευνών (Χατζηπαναγιώτου, *op. cit.*).

Έτσι, σταδιακά επιχειρείται μια πιο οργανωμένη προσπάθεια συλλογής δεδομένων από την ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ⁴⁰ και γίνονται προσπάθειες να βελτιωθούν οι μέθοδοι επεξεργασίας των δεδομένων και να διευκολυνθούν οι χρήστες αυτών. Στο τέλος του 20ου αιώνα η οργάνωση των απογραφών και η αντίστοιχη έκδοση των αποτελεσμάτων τους αποτελεί, πλέον, μια λογικά συνεπή και πλήρως μηχανοργανωμένη διαδικασία. Χαρακτηριστικά οι Παπαδάκης & Τσίμπος (*op. cit.*) αναφέρουν ότι στην απογραφή του έτους 2001 χρησιμοποιήθηκαν σύγχρονοι σαρωτές (scanners), αναπτύχθηκαν ισχυρές και ευέλικτες βάσεις δεδομένων και πολύ γρήγορα (το έτος 2003) τα περισσότερα αποτελέσματα διατέθηκαν προς χρήση από την ΕΣΥΕ μέσω της ιστοσελίδας της. Επιπλέον, έγινε προσπάθεια, στη συγκεκριμένη απογραφή, να καταγραφούν η νόμιμη και η παράνομη μετανάστευση από χώρες του εξωτερικού προς στην Ελλάδα κατά την προηγούμενη της απογραφής δεκαετία, τα απογραφικά δελτία μεταφράστηκαν σε ξένες γλώσσες κ.ά..

⁴⁰ Η ΕΣΥΕ μετονομάστηκε σε ΕΛΣΤΑΤ το έτος 2010 και αποτελεί, έκτοτε, ανεξάρτητη αρχή.

Όσον αφορά στα ληξιαρχικά δεδομένα, η Στατιστική Αρχή τα κωδικοποιεί, τα επεξεργάζεται και προβαίνει σε διαδοχικούς ελέγχους και διορθώσεις προτού τα δημοσιεύσει αντλώντας στοιχεία και από άλλες πηγές και προσπαθώντας να διασταυρώσει τις διαθέσιμες πληροφορίες (Stefanou *et al.*, 1996; Τραγάκη, Μπάγκαβος & Ντούνας, 2015). Συγκεκριμένα, για να ελεγχθεί ο συνολικός αριθμός γάμων κάθε έτους, συγκεντρώνονται δεδομένα που αφορούν τόσο στους θρησκευτικούς όσο και στους πολιτικούς γάμους από τις υπηρεσίες στατιστικής κάθε δήμου. Σύμφωνα με το Σβορώνο (1960), όσον αφορά στον ετήσιο αριθμό γάμων, οι αποκλίσεις μεταξύ των ποικίλων πηγών είναι της τάξης μόνον του 1%, ακόμη και πριν από το έτος 1960, ήτοι όταν διεξάγεται η πρώτη έρευνα από την ΕΣΥΕ για να ελεγχθεί η ποιότητα των δεδομένων. Επιπλέον, ο ίδιος εκτιμά ότι τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των νεόνυμφων δεν εμπεριέχουν λάθη.

Αναφορικά με τις γεννήσεις, η πληρότητα των καταγραφών των ληξιαρχείων ελέγχεται βάσει των μητρώων αρρένων τα οποία εμπεριέχουν τις γεννήσεις ζωντανών αρσενικών παιδιών (Stefanou *et al.*, *op. cit.*). Με το πέρασμα του χρόνου οι εκπρόθεσμες δηλώσεις των γεννήσεων μειώνονται σταθερά, ενώ όλα τα τέκνα που πηγαίνουν στο σχολείο δηλώνονται υποχρεωτικά πριν από το πρώτο έτος φοίτησης (Σιάμπος, 1993). Τέλος, οι Παπαδάκης & Τσίμπος (*op. cit.*) σημειώνουν αναφορικά με τις γεννήσεις, ότι βάσει των μακροχρόνιων στατιστικών ελέγχων της ΕΛΣΤΑΤ, οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των μεγεθών των διαφόρων πηγών είναι ελάχιστες.

Όσον αφορά στα διαζύγια, που αποτελούν αποφάσεις της πολιτικής δικαιοσύνης και εκδίδονται από τα Πρωτοδικεία και τα Εφετεία της χώρας, αυτά διασταυρώνονται με συγκεντρωτικά στοιχεία που προέρχονται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁴¹. Σύμφωνα με το μεθοδολογικό έγγραφο της ΕΛΣΤΑΤ που αφορά στα διαζύγια και είναι αναρτημένο στην ιστοσελίδα της Στατιστικής Αρχής, διενεργείται έλεγχος για το εάν έχουν συλλεχθεί τα στατιστικά δελτία από όλα τα Πρωτοδικεία και για το εάν έχουν συμπληρωθεί ορθά όλες οι μεταβλητές και όταν εντοπίζονται παραλείψεις γίνονται αναφορές στις Γραμματείες των Πρωτοδικείων και πραγματοποιούνται οι κατάλληλες συμπληρώσεις/διορθώσεις (ΕΛΣΤΑΤ, 2018b). Στα δεδομένα διενεργούνται έλεγχοι και αν εντοπιστούν μεγάλες αποκλίσεις στον αριθμό των αποφάσεων σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, γίνεται περαιτέρω διερεύνηση, σε συνεργασία με τις διοικητικές πηγές, προκειμένου να εξακριβωθεί αν πρόκειται για λάθος ή για πραγματική απόκλιση. Επίσης, η έρευνα διαζυγίων έχει συνάφεια με την έρευνα γάμων και τα στοιχεία συγκρίνονται μεταξύ τους. Τέλος, σημειώνεται ότι η ΕΛΣΤΑΤ θεωρεί ότι η ποιότητα των δεδομένων που αφορούν τα διαζύγια είναι ικανοποιητική και ειδικότερα ότι πρόκειται για στοιχεία υψηλής αξιοπιστίας⁴².

⁴¹ Το 2017 είναι το τελευταίο έτος συλλογής στοιχείων διαζυγίων από τα Πρωτοδικεία, διότι από το έτος 2018 και έπειτα τα στοιχεία λύσεων γάμων και συμφώνων συμβίωσης αντλούνται από τα Ληξιαρχεία (ΕΛΣΤΑΤ, 2018b).

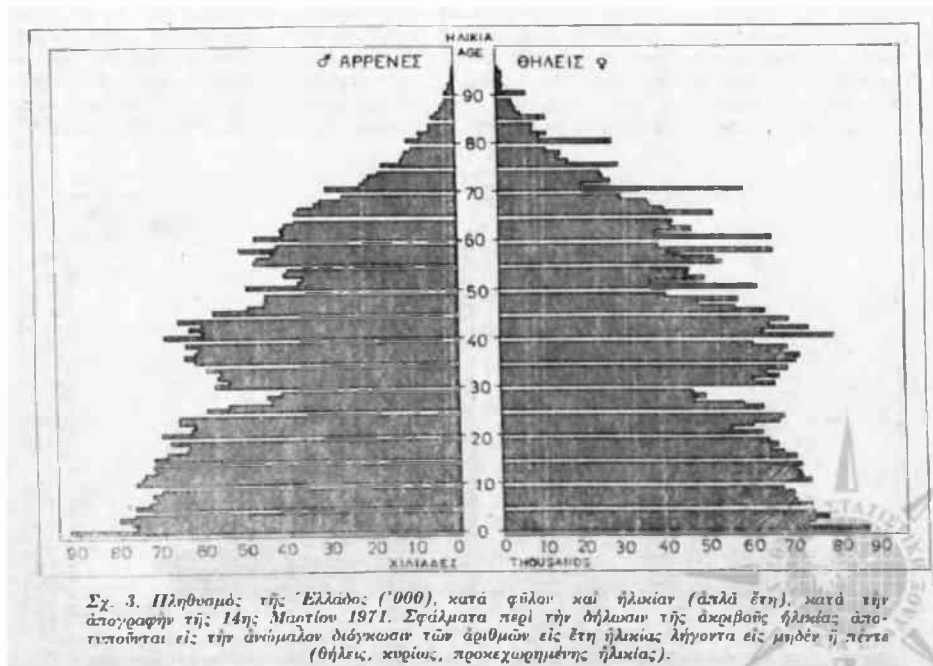
⁴²[https://www.statistics.gr/documents/20181/989029/Ενιαία+Μορφή+Δομή+Μεταδεδομένων+\(SIMS+v2.0\)+\(2016+\)/c6887204-121e-4ea6-8f7a-f88f269e9a3b?version=2.0](https://www.statistics.gr/documents/20181/989029/Ενιαία+Μορφή+Δομή+Μεταδεδομένων+(SIMS+v2.0)+(2016+)/c6887204-121e-4ea6-8f7a-f88f269e9a3b?version=2.0)

2.5.2. Η αξιοπιστία των δεδομένων των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών

Η κάλυψη του πεδίου και η αξιοπιστία των δεδομένων των δεκαετιών 1950 και 1960, αναμφίβολα δεν είναι τόσο ικανοποιητική όσο προς τα τέλη του 20ου και στις αρχές του 21ου αιώνα (Valaoras, 1965; Βαλαώρας, 1988; Χιονίδου, 1997; Ανδρουλάκη, 2006). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Κοτζαμάνη & Ανδρουλάκη (2009) οι καταγραφές των ληξιαρχείων δεν ήταν πάντοτε άριστης ποιότητας και σύμφωνα με τους Σιάμπο (1973) και Χουλιαράκη (1972) η ποιότητα των δεδομένων τους βελτιώθηκε κατά την περίοδο 1956-1975. Ο Βαλαώρας (1980), ειδικότερα, αναφέρει ότι κατά τη δεκαετία του 1950 υπήρξε ελλιπής καταγραφή των θανάτων ζώντων νεογνών, κατά περίπου 2.000 παιδιά ετησίως, στη συνέχεια, ωστόσο, η ένταση του φαινομένου μειώθηκε. Η μη καταγραφή των θανάτων αυτών είχε ως αποτέλεσμα και τη μη καταχώριση της γέννησης των παιδιών αυτών.

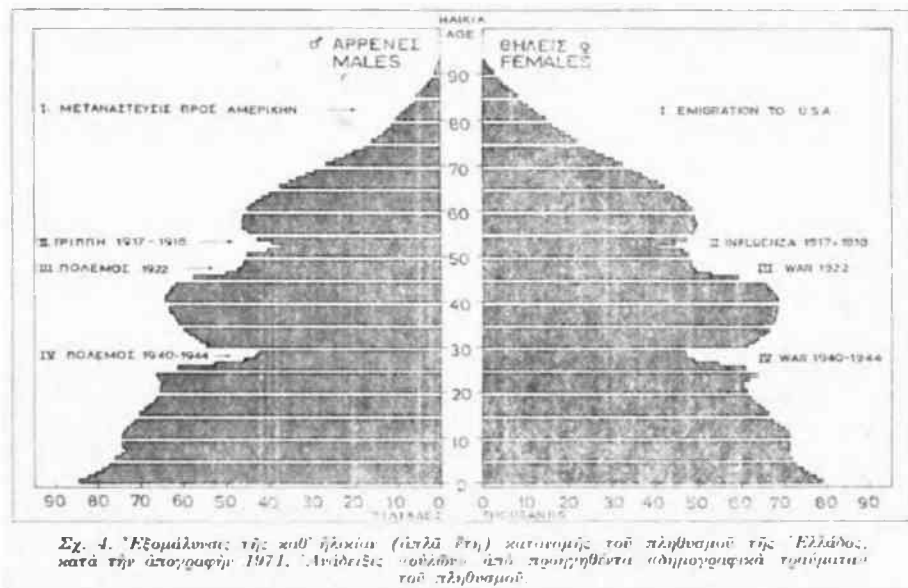
Επίσης, ο Βαλαώρας (1980) υπογραμμίζει ότι στις τρεις πρώτες μεταπολεμικές απογραφές (1951, 1961 και 1971) υπήρχαν επουσιώδη λάθη όπως παραλείψεις ή διπλοεγγραφές ατόμων και ανακριβείς, σε «στρογγυλή» ηλικία, δηλώσεις, ήτοι ένας μη αμελητέος αριθμός ατόμων δήλωνε ότι η ηλικία του τελειώνει σε 0 ή 5. Ο ίδιος σημειώνει ότι οι απογραφείς αποδέχονταν τις δηλώσεις αυτές, οι οποίες αφορούσαν κυρίως γυναίκες, δίχως περαιτέρω έλεγχο. Το πρόβλημα αυτό απεικονίζεται στην πυραμίδα πληθυσμού του έτους 1971 (βλ. Γράφημα 1). Ο ίδιος εξομαλύνει τους πληθυσμούς αυτούς (βλ. Γράφημα 2) δίχως να αλλάζει το συνολικό μέγεθός τους και σημειώνει ότι στους διορθωμένους/εξομαλυμένους πληθυσμούς των τριών αυτών απογραφών (1951, 1961 και 1971) βασίστηκαν οι εκτιμήσεις πληθυσμού της περιόδου 1950-1975. Επομένως, είναι σαφές ότι τα δεδομένα, ιδίως των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών (1950, 1960, 1970), παρουσιάζουν ορισμένα προβλήματα.

Γράφημα 1: Πυραμίδα πληθυσμού (δεδομένα απογραφής) του 1971, Ελλάδα

Πηγή: Βαλαώρας, 1980, σ. 23

Γράφημα 2: Εξομαλυσμένη πυραμίδα πληθυσμού του 1971, Ελλάδα

Πηγή: Βαλαώρας, op. cit., σ. 24

2.5.3. Τα ληξιαρχικά δεδομένα⁴³

Στα ληξιαρχεία της χώρας, τα οποία έχουν αναλάβει τη συνεχή στο χρόνο παρατήρηση των γεγονότων, κάθε πράξη (γέννηση, γάμος, ΣΣ) καταγράφεται σε ένα ατομικό δελτίο και όλα τα δελτία, μέχρι πρόσφατα, συγκεντρώνονταν κάθε μήνα και

⁴³ Στην Ελλάδα η ληξιαρχική καταγραφή των συμβάντων λειτουργεί με την ευθύνη της δημόσιας διοίκησης (Τραγάκη, Μπάγκαβος & Ντούνας, 2015).

αποστέλλονταν στα ανά νομούς γραφεία της ΕΛΣΤΑΤ, προτού φτάσουν στα κεντρικά γραφεία της Υπηρεσίας στην Αττική (Κοτζαμάνης *et al.*, 2016). Όσον αφορά στη δήλωση των γάμων και των γεννήσεων, αυτή έχει γίνει υποχρεωτική όπως και στις υπόλοιπες αναπτυγμένες χώρες. Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία (ν. 344/1976), οι γάμοι πρέπει να δηλώνονται εντός 40 ημερών από την τέλεσή τους και καταγράφονται για αυτούς στοιχεία όπως η ηλικία καθενός εκ των συζύγων και η ημερομηνία τέλεσης, ενώ αναφορικά με τις γεννήσεις, πρέπει να δηλώνονται εντός 10 ημερών και καταγράφεται, μεταξύ άλλων, η τάξη έλευσης του τέκνου και η ηλικία της μητέρας. Σε περίπτωση μη δήλωσης των γεγονότων εντός των ανωτέρω χρονικών πλαισίων, προβλέπονται πρόστιμα. Σχετικά με το ΣΣ, η ισχύς της συμφωνίας του αρχίζει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στο ληξιαρχό του τόπου κατοικίας των συμβαλλόμενων μερών, το οποίο καταχωρείται σε ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου, σύμφωνα με το ν. 4356/2015. Αναφορικά με το διαζύγιο, η προθεσμία δήλωσής του στο ληξιαρχείο είναι ένας μήνας από την ημερομηνία που η δικαστική απόφαση για τη λύση του γάμου έγινε αμετάκλητη (ν. 344/1976), στην περίπτωση δε του συναινετικού διαζυγίου με συμβολαιογραφική πράξη (ν. 4509/2017), δεν υφίσταται εκπρόθεσμο δήλωσής του, δεδομένου ότι η λύση του γάμου επέρχεται όταν δηλωθεί το διαζύγιο στο ληξιαρχείο και κατατεθεί η συμβολαιογραφική πράξη λύσης του γάμου σε αυτό (Εγκύκλιος 5/2018 του Υπ. Εσωτερικών: «Οδηγίες για λύση γάμου με συμβολαιογραφική πράξη»).

2.5.4. Οι απογραφές

Οι απογραφές αποτελούν μια «φωτογραφική» αποτύπωση του πληθυσμού στο χώρο και στο χρόνο. Στην Ελλάδα μόνον οι απογραφές επιτρέπουν, έως σήμερα, την ακριβή μέτρηση του μεγέθους και της δομής του πληθυσμού, ο οποίος έχει «υποστεί» και «θα υποστεί» την επίδραση των δημογραφικών φαινομένων μέσω των θανάτων, των γεννήσεων και της μετανάστευσης. Οι απογραφές διεξάγονται, μεταπολεμικά, ανά δεκαετία και πάντα κατά την περίοδο από 15 Μαρτίου έως 15 Απριλίου, ώστε τα δεδομένα τους να είναι συγκρίσιμα. Ωστόσο, γίνονται σε διαφορετικές εποχές, με διαφορετικές τεχνολογικές και οργανωτικές δυνατότητες (Ανδρουλάκη, 2006) και ως εκ τούτου, η ποιότητα, η ποσότητα και το περιεχόμενο των στοιχείων τους διαφέρει.

Η πρώτη απογραφή πληθυσμού στην Ελλάδα διενεργείται το έτος 1828 και ακολουθούν οι απογραφές των ετών 1848, 1853, 1856, 1861, 1870, 1879, 1889, 1896, 1907, 1920, 1928, 1940, 1951, 1961, 1971, 1981, 1991, 2001 και 2011. Διευκρινίζεται όμως ότι τα αποτελέσματα των απογραφών του 1971 και του 1981 προέκυψαν από τη δειγματοληπτική επεξεργασία ενός τμήματος των απογραφικών δελτίων.

Η ΕΛΣΤΑΤ δημοσιεύει το σύνολο του πληθυσμού των απογραφών ανά φύλο και ηλικία σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο βάσει τριών ορισμών: το νόμιμο πληθυσμό, που αφορά στο σύνολο των εγγεγραμμένων ατόμων στα δημοτολόγια, τον πραγματικό, που είναι ο πληθυσμός που είναι παρών στην εκάστοτε χωρική ενότητα κατά την ημέρα της απογραφής, για οποιοδήποτε λόγο, ακόμη και αν δε διαμένει μόνιμα σε αυτή και το μόνιμο πληθυσμό, που αναφέρεται στα άτομα που έχουν τη συνήθη διαμονή τους στη συγκεκριμένη χωρική ενότητα. Ακόμη, ο μόνιμος πληθυσμός

ορίζεται ως το σύνολο των ατόμων που έχουν ζήσει συνεχώς στον τόπο συνήθους διαμονής τους για περίοδο τουλάχιστον 12 μηνών πριν την ημερομηνία αναφοράς της απογραφής ή έφθασαν στον τόπο συνήθους διαμονής τους κατά τους τελευταίους 12 μήνες πριν την ημερομηνία αναφοράς, με την πρόθεση να παραμείνουν εκεί για τουλάχιστον ένα χρόνο (ΕΛΣΤΑΤ, 2011). Ο πραγματικός πληθυσμός συνιστούσε, έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000, τη βάση που εξυπηρετούσε στην κατανομή των πόρων στις ποικίλες χωρικές ενότητες (Kotzamanis, 2018b), ενώ ο νόμιμος πληθυσμός αποτελεί για κάθε εκλογική περιφέρεια τη βάση για την κατανομή των εδρών του Κοινοβουλίου (Stefanou *et al.*, 1996).

Σύμφωνα με την Ανδρουλάκη (ορ. cit.), από μια μετα-απογραφική έρευνα διεθνών εμπειρογνομόνων διαπιστώθηκε ότι η πιθανή απώλεια στην καταγραφή του πραγματικού πληθυσμού της απογραφής του έτους 1951 ήταν περίπου 2%, αλλά η ίδια κρίνει ότι τα δεδομένα της συγκεκριμένης απογραφής είναι αρκετά αξιόπιστα. Ο Σβορώνος (1960) υπογραμμίζει ότι η καταμέτρηση του πληθυσμού των γυναικών στην ίδια απογραφή ήταν ελλιπής. Αναφορικά με την απογραφή του έτους 1961, η μετα-απογραφική έρευνα έδειξε μια υπερεκτίμηση του πληθυσμού κατά μόλις 0,04%, η οποία φαίνεται ότι οφείλεται σε διπλο-εγγραφές των απογραφέντων (Σιάμπος, 1993). Αναφορικά με τις απογραφές των ετών 1971 και 1981 η μετα-απογραφική έρευνα κατέδειξε μια υποεκτίμηση του πληθυσμού (διαφυγές απογραφέντων) κατά 0,5% στην πρώτη και υπερεκτίμηση αυτού κατά 0,5% στη δεύτερη (Σιάμπος, ορ. cit.). Στην απογραφή του έτους 2001 δεν ολοκληρώθηκε η μετα-απογραφική δειγματοληπτική έρευνα για την εξακρίβωση των σφαλμάτων για την ηλικία και το φύλο. Επιπροσθέτως, οι Κοτζαμάνης *et al.* (2016) αναφέρουν ότι υπήρξε υποεκτίμηση του πληθυσμού στις απογραφές των ετών 1991 και 2011 κατά 0,6% και 2,8% αντίστοιχα. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τον Kotzamanis (2018a), οι απογραφές 1991-2011 είναι οι πλουσιότερες σε διαθέσιμη πληροφορία και ιδίως αυτές των ετών 2001 και 2011.

Όσον αφορά στην απογραφή του 2011, σύμφωνα με τους Κοτζαμάνη & Ντυκέν (2012), αλλά και τη μετα-απογραφική έρευνα κάλυψης της ΕΛΣΤΑΤ, υπήρξε μια υποεκτίμηση, πρωτίστως, των αλλοδαπών και δευτερευόντως των Ελλήνων υπηκόων. Συγκεκριμένα, οι Κοτζαμάνης *et al.* (2016.) εκτιμούν πως δεν κατεγράφη το 10% των αλλοδαπών και το 5% των ημεδαπών. Περαιτέρω, οι Κοτζαμάνης & Ντυκέν (ορ. cit.) σημειώνουν ότι αρκετοί ηλικιωμένοι πιθανότατα απέφυγαν να απογραφούν και θεωρούν ότι σε ορισμένες χωρικές ενότητες, όπως αυτές των μητροπολιτικών περιοχών της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, η υπο-καταμέτρηση ήταν ακόμη πιο έντονη.

2.5.5. Οι ενδο-απογραφικές εκτιμήσεις πληθυσμού

Η ΕΛΣΤΑΤ διενεργεί εκτιμήσεις πληθυσμού αξιοποιώντας τα δεδομένα πληθυσμού των απογραφών, τα δεδομένα ΦΚ, δηλαδή τους θανάτους και τις γεννήσεις, αλλά και όσα δεδομένα μετανάστευσης είναι διαθέσιμα, λόγω ελλιπούς καταγραφής της στη χώρα μας. Δεν υφίστανται ενδο-απογραφικές εκτιμήσεις πληθυσμού με βάση άλλες παραμέτρους, πέραν της υπηκοότητας από το έτος 2009 και έπειτα.

Αναφορικά με την εσωτερική μετανάστευση, αυτή καταγράφεται στα δημοτολόγια στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες, ελλιπέστατα όμως στην Ελλάδα.

Ειδικότερα, όταν η δήλωση της αλλαγής κατοικίας δεν είναι υποχρεωτική δια του νόμου ή αυτός εφαρμόζεται ελλιπώς, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα, τα δεδομένα των δημοτολογίων έχουν περιορισμένη χρησιμότητα (Κοτζαμάνης, 2009). Η μόνη αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης για την κινητικότητα του πληθυσμού είναι οι απογραφές, στις οποίες εμπεριέχονται ερωτήματα τα οποία βοηθούν, σε κάποιο βαθμό, στην καταγραφή του φαινομένου. Πιο συγκεκριμένα, ζητείται από τους ερωτώμενους να απαντήσουν αναφορικά με τον τόπο γέννησης και τον τόπο κατοικίας τους ένα έτος ή/και πέντε έτη πριν από την απογραφή (Κοτζαμάνης, 2018b).

Σχετικά με τα τρία πληθυσμιακά μεγέθη που καταγράφονται στις απογραφές, ήτοι το νόμιμο, τον πραγματικό και το μόνιμο πληθυσμό, διαπιστώνονται προφανώς σημαντικές διαφορές μεταξύ τους⁴⁴. Ένα άτομο που έχει απογραφεί σε ένα δήμο μπορεί να μην έχει τη συνήθη διαμονή του σε αυτόν, ενώ επίσης, είναι πιθανό και να μην έχει εγγραφεί στα μητρώα του. Έως τα έτη 1997-1998 οι μεσο-απογραφικές εκτιμήσεις αναφέρονται στον πραγματικό (de facto) πληθυσμό, ενώ από το έτος 1991 και μετέπειτα είναι διαθέσιμες και για το μόνιμο. Επομένως, σε επίπεδο νομού οι εκτιμήσεις πληθυσμού για την περίοδο 1981-1990 αναφέρονται στον πραγματικό πληθυσμό και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων των αναλύσεων για την περίοδο αυτή χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς είναι γνωστό ότι σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της χώρας κατά την ημέρα της απογραφής επιλέγει να απογραφεί όχι στον τόπο μόνιμης διαμονής, αλλά σε αυτόν της καταγωγής του (Κοτζαμάνης & Παππάς, 2014)⁴⁵.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η ΕΛΣΤΑΤ διενεργεί εκτίμηση των πληθυσμιακών μεγεθών κατά την περίοδο 1991-2011 αξιοποιώντας τα δεδομένα των απογραφών των ετών 1991 και 2011 και λαμβάνοντας υπόψη τα ποσοστά διαφυγής των εν λόγω απογραφών, τα οποία εντοπίστηκαν χάρη στις έρευνες κάλυψης. Η Στατιστική Αρχή αναφέρει ότι δεν ελήφθησαν υπόψη τα αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού του έτους 2001, πρώτον διότι δεν ολοκληρώθηκε η μετα-απογραφική έρευνα κάλυψης κατά την απογραφή αυτή και δεύτερον επειδή εκτιμήσεις προς τα πίσω στοιχείων της απογραφής του έτους 2011 αποκάλυψαν ορισμένα προβλήματα ποιότητας των στοιχείων της απογραφής του έτους 2001 (ΕΛΣΤΑΤ, 2014). Επιπλέον, οι εκτιμώμενοι πληθυσμοί στην περίοδο της οικονομικής κρίσης πάσχουν εξαιτίας της ελλιπούς καταγραφής δύο ρευμάτων μετανάστευσης που έχουν το αντίθετο πρόσημο: ενός κύματος προσφύγων, τμήμα του οποίου υποχρεώθηκε εκ των συνθηκών να διαμείνει στην Ελλάδα και ενός κύματος αποδημίας μόνιμων κατοίκων της χώρας μας με σκοπό την αναζήτηση εργασίας (Κοτζαμάνης et al., 2016; Κοτζαμάνης & Κarkanis, 2018).

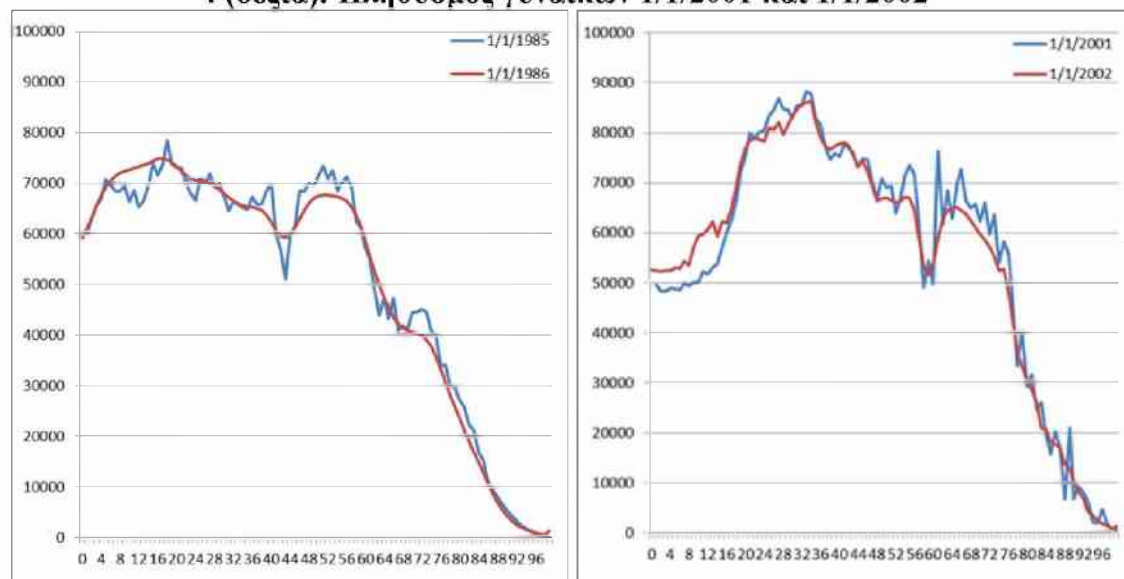
⁴⁴ Οι διαφορές είναι σημαντικότερες σε μικρή χωρική κλίμακα (Ντωκέν & Κρομυδάκης, 2009; Κοτζαμάνης, 2018a).

⁴⁵ Οι Κοτζαμάνης & Παππάς (op. cit.) θεωρούν ότι η διαφορά μεταξύ πραγματικού και μόνιμου πληθυσμού πρέπει να αποδοθεί όχι μόνο στους ισχυρούς δεσμούς με τον τόπο καταγωγής ενός μεγάλου τμήματος των κατοίκων των αστικών κέντρων, αλλά και στην τάση μετακίνησης και διαμονής των ατόμων κατά τα Σαββατοκύριακα στη δευτερεύουσα (παραθεριστική) κατοικία.

Οι ασυνέχειες στις ενδο-απογραφικές εκτιμήσεις πληθυσμού

Οι Κοτζαμάνης et al. (op. cit.) αναφέρουν ότι οι πληθυσμοί εκτιμώνται από την ΕΛΣΤΑΤ στις περιόδους 1956-1967, 1968-1976, 1977-1985 και 1986-1990 και για την εκτίμηση των μεγεθών αυτών λαμβάνονται υπόψη και τα δεδομένα των απογραφών των ετών 1961, 1971 και 1981. Οι ίδιοι θεωρούν ότι η μέθοδος αυτή έχει επιπτώσεις στην παραγόμενη χρονοσειρά, καθώς δημιουργούνται ασυνέχειες ανάμεσα στους εκτιμώμενους πληθυσμούς ορισμένων ετών, ενώ η ΕΛΣΤΑΤ δεν εκθέτει αναλυτικά τη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί για την εκτίμηση των πληθυσμιακών μεγεθών. Ο Δρουκόπουλος (1994), επίσης, υπογραμμίζει ότι η μη δημοσίευση της εφαρμοζόμενης μεθοδολογίας σε ορισμένες στατιστικές σειρές μειώνει την αξιοπιστία των στοιχείων και αποτρέπει την τυχόν βελτίωση της μεθοδολογίας από σχόλια των χρηστών. Έτσι, διαπιστώνονται, σε ορισμένα έτη, απότομες μεταβάσεις των πληθυσμιακών μεγεθών, οι οποίες δε μπορούν να δικαιολογηθούν βάσει της πραγματικής εξέλιξης του πληθυσμού της χώρας. Μια τέτοια ανεξήγητη αλλαγή φαίνεται στο Γράφημα 3, στο οποίο συγκρίνονται οι πληθυσμοί δυο διαδοχικών ετών (1985 και 1986), αλλά και στο Γράφημα 4 στο οποίο απεικονίζονται αυτοί των ετών 2001 και 2002.

Γράφημα 3 (αριστερά): Πληθυσμός γυναικών 1/1/1985 και 1/1/1986 και γράφημα 4 (δεξιά): Πληθυσμός γυναικών 1/1/2001 και 1/1/2002

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδιοι υπολογισμοί

2.5.6. Τα μητρώα

Τα μητρώα που τηρούνται σε κοινότητες και δήμους στις ευρωπαϊκές χώρες είναι ονομαστικοί κατάλογοι των κατοίκων στους οποίους καταχωρούνται τα στοιχεία των ατόμων, ήτοι το φύλο, το έτος γέννησης, η οικογενειακή κατάσταση κ.ά. (Κοτζαμάνης, 2009). Τα μητρώα ενημερώνονται όταν μεταβάλλεται το προφίλ των ατόμων. Τα δημοτολόγια στη χώρα μας αποτελούν ένα τέτοιο είδος μητρώου, αλλά πάσχουν από βασικές ελλείψεις. Ειδικότερα, σε αυτά καταχωρούνται σε οικογενειακές μερίδες όλα τα γεγονότα που συμβαίνουν στα μέλη μιας οικογένειας στη διάρκεια του χρόνου, όμως σε ορισμένες περιπτώσεις είναι «υπερφορτωμένα» με πρώην δημότες

που έχουν μονίμως μετακινηθεί, ενώ σε άλλες είναι εγγεγραμμένος πολύ μικρότερος αριθμός ατόμων από αυτόν των μονίμων κατοίκων (Kotzamanis, 2018b). Περαιτέρω, τα μητρώα αρρένων έχουν περιορισμένο ενδιαφέρον, διότι εμπεριέχουν μόνο τα ζώντα τέκνα και επομένως ο αριθμός των γεννήσεων σε αυτά υπολείπεται του πραγματικού. Τέλος, οι εκλογικοί κατάλογοι θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια αξιόλογη πηγή πληροφορίας, αν ήταν πλήρως ενημερωμένοι, αλλά και σε αυτή την περίπτωση η καταχώριση των ενήλικων ατόμων είναι εξαιρετικά προβληματική. Πιο συγκεκριμένα, οι αλλαγές του τόπου κατοικίας συχνά δε δηλώνονται, οι διαγραφές των θανόντων καθυστερούν, τμήμα των νέων ψηφοφόρων δεν έχει εγγραφεί, συμπεριλαμβάνονται άτομα που διαμένουν μόνιμα στο εξωτερικό κ.λπ. (Κοτζαμάνης, *op. cit.*).

Αναμφισβήτητα, δεν υπάρχει μια τέλεια μέθοδος που να επιτρέπει αφενός μεν την πλήρη κάλυψη του πεδίου, αφετέρου δε την εκτίμηση απόλυτα αξιόπιστων δεδομένων για τον πληθυσμό μιας χώρας. Η μέθοδος των μητρώων παρουσιάζει σαφώς συγκριτικά πλεονεκτήματα, όπως μικρό κόστος, ποιότητα των δεδομένων και συνεχή στο χρόνο καταγραφή της πληροφορίας. Παρά ταύτα, τα μητρώα αποτελούν μια αξιόπιστη πηγή πληροφορίας μόνον όταν είναι επικαιροποιημένα, αλλά και εφόσον οι διάφορες διοικητικές υπηρεσίες σε όλα τα επίπεδα συνεργάζονται, τηρείται απαρέγκλιτα το νομικό πλαίσιο για την προστασία των ατομικών δεδομένων και υπάρχει κοινωνική συναίνεση και εμπιστοσύνη του πολίτη στη δημόσια διοίκηση (Κοτζαμάνης, 2011). Σύμφωνα με τον Κοτζαμάνη (*op. cit.*) οι προϋποθέσεις αυτές είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν σε πλήθος χωρών, όπως αυτές της Ιβηρικής χερσονήσου, των Βαλκανίων και του πρώην ανατολικού μπλοκ και ως εκ τούτου, οι χώρες αυτές, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, θα συνεχίσουν, μέχρι την ανάπτυξη αξιόπιστων ψηφιακών μητρώων, να βασίζονται στις απογραφές.

2.6. Συμπεράσματα

Είναι γνωστό ότι σε όλες τις καταγραφές/απογραφές υπάρχουν κάποια σφάλματα και ότι η ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ διέθετε και διαθέτει περιορισμένους πόρους και προσωπικό που στερείται ενδεχομένως και της απαιτούμενης δημογραφικής κατάρτισης. Όλες οι απογραφές είχαν κάποια προβλήματα η δε εκτίμηση των μεταναστευτικών ροών είναι εξαιρετικά δύσκολη. Ταυτόχρονα, δε διαθέτουμε δεδομένα τα οποία θα μπορούσαν να επιτρέψουν πληρέστερες αναλύσεις, όπως π.χ. εκτιμήσεις πληθυσμού ανά φύλο, ηλικία, γαμήλια κατάσταση και αριθμό τέκνων, αλλά και στοιχεία δημογραφικών-κοινωνικών ερευνών που αποτελούν πολύ πλούσιες πηγές δεδομένων σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Υπογραμμίζεται επίσης ότι ευκαταίο θα ήταν η ΕΛΣΤΑΤ να διέθετε στους ερευνητές, εγκαίρως και δίχως κόστος, δεδομένα, γεγονός που θα διευκόλυνε τη διεξαγωγή έρευνας στη χώρα μας, ενώ η χρήση τους θα ήταν προς όφελος και της Στατιστικής Αρχής, καθώς οι χρήστες, αναλύοντας τα στοιχεία, θα εντόπιζαν πιθανά λάθη, κάτι που θα επέτρεπε στην ΕΛΣΤΑΤ να προβεί στις αντίστοιχες διορθώσεις.

Τα διαθέσιμα δεδομένα για την Ελλάδα, παρόλα τα προβλήματά τους, κρίνεται ότι επιτρέπουν την ανάδειξη των βασικών τάσεων των εξεταζόμενων στην παρούσα

διατριβή φαινομένων, ήτοι της πρωτογαμηλιότητας, της διαζυγιότητας και της γονιμότητας πρώτης τάξης.

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης εξετάζεται και η εξέλιξη των δημογραφικών συμπεριφορών των κατοίκων ορισμένων ευρωπαϊκών χωρών. Η πλειονότητα των δεδομένων που χρησιμοποιούνται για τις αναλύσεις αυτές προέρχεται από τη βάση δεδομένων του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Δημογραφίας (ODE). Τα δεδομένα αυτά έχουν συλλεγεί από τις Στατιστικές Υπηρεσίες των χωρών και έχουν ελεγχθεί και διορθωθεί με προσοχή από τους υπευθύνους του Παρατηρητηρίου. Επιπλέον, αντλήθηκαν δεδομένα από τη Eurostat που είναι επιφορτισμένη με την παραγωγή των επίσημων ευρωπαϊκών στατιστικών στοιχείων. Περαιτέρω, κάποια στοιχεία προέρχονται από τις Στατιστικές Υπηρεσίες οι οποίες είναι αρμόδιες για τη συγκέντρωση και δημοσίευση αξιόπιστων δεδομένων που αφορούν στους κατοίκους της εκάστοτε χώρας. Τα δεδομένα όλων αυτών των πηγών θεωρούνται αξιόπιστα, αλλά δεν ήταν εφικτό στα πλαίσια της συγκεκριμένης διατριβής να γίνει αξιολόγηση της ακρίβειάς τους, όπως συνέβη με τα δεδομένα της Ελλάδος, την οποία αφορά κυρίως η διατριβή και η οποία έχει μελετηθεί σε μεγαλύτερο βάθος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η εξέλιξη της σύστασης των έγγαμων συμβιώσεων κατά τη μεταπολεμική περίοδο στην Ελλάδα και την Ευρώπη

3.1. Η εξέλιξη της πρωτογαμλιότητας των γυναικών στην Ελλάδα

3.1.1. Συγχρονική Ανάλυση

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο εξετάζεται, σε επίπεδο χώρας, μόνον η γαμλιότητα των μονίμων κατοίκων⁴⁶. Η γαμήλια συμπεριφορά των γυναικών σε επίπεδο νομού μελετάται στο Κεφάλαιο 4. Αναφορικά με το συνολικό αριθμό γάμων που τελέστηκαν στη χώρα μας, διαθέτουμε δεδομένα για την περίοδο 1932-1940 και από το έτος 1955 και έπειτα, ενώ δε διαθέτουμε δεδομένα για την περίοδο 1941-1954. Η κατανομή των γάμων ανά φύλο, ηλικία και τάξη έλευσης (πρώτοι, δεύτεροι κ.λπ. γάμοι) είναι γνωστή μόνον από το έτος 1956 και μετέπειτα και επομένως, είναι εφικτή η εγκάρσια ανάλυση της πρωτογαμλιότητας των γυναικών μόνον από το έτος αυτό και έπειτα.

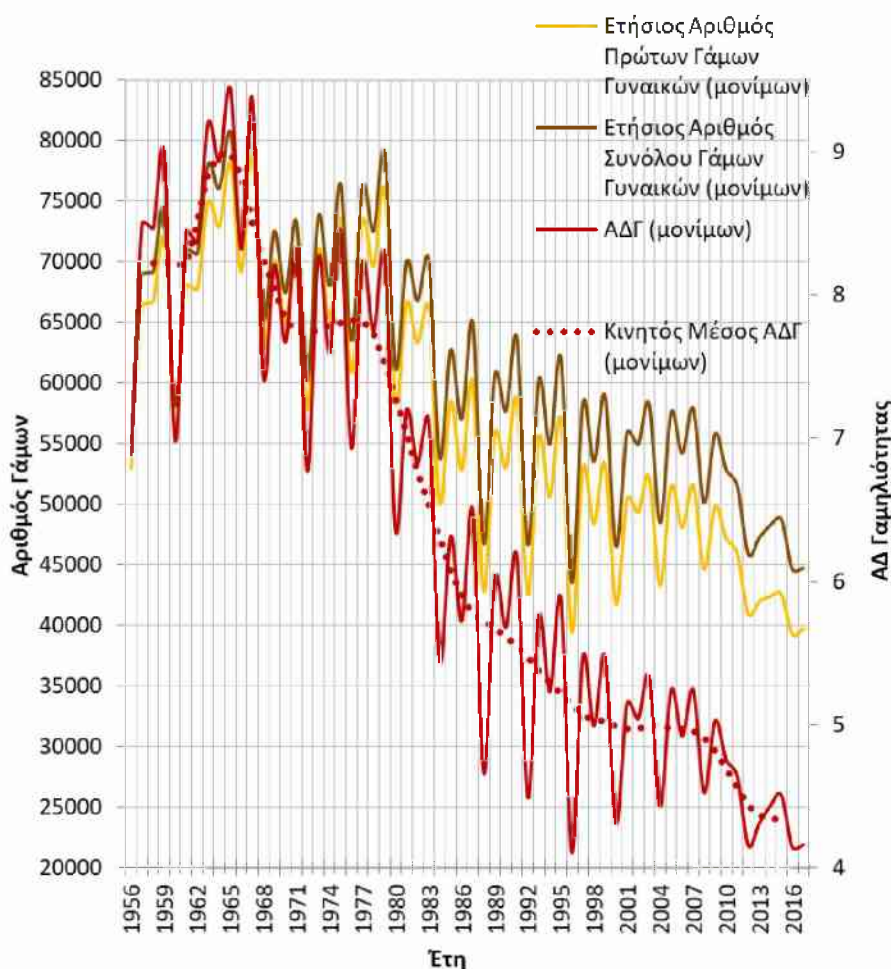
Εξετάζοντας την πορεία του συνολικού αριθμού των γάμων (1^{ης}, 2^{ης} κ.λπ. τάξης) ως και αυτή των πρώτων γάμων μεταπολεμικά (βλ. Γράφημα 1 & Πίνακας 2στ, Παράρτημα), διαπιστώνουμε την έντονη διακύμανσή τους εξαιτίας της επίδρασης των δίσεκτων ετών, την αύξησή τους από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και έπειτα, τη διατήρησή τους σε ένα αρκετά υψηλό επίπεδο έως τα τέλη της δεκαετίας του 1970, την εντονότατη μείωσή τους κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980, τη διατήρησή τους σε χαμηλά επίπεδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 έως τα μέσα αυτής του 2000 και τέλος, την περαιτέρω μείωσή τους μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Ο Αδρός Δείκτης Γαμλιότητας (ΑΔΓ) (βλ. Γράφημα 1) δίνει μια πρώτη εικόνα των εξελίξεων αυτών. Έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980 καταγράφονται 7-9 γάμοι (τιμές κινητού μέσου του ΑΔΓ για να απαλείψουμε την επίδραση των δίσεκτων ετών) ανά 1000 μόνιμους κατοίκους ετησίως. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 ο ΑΔΓ ακολουθεί πτωτική πορεία και από το έτος 2000 και μετά οι τιμές του είναι σταθερά κάτω από τους 5 γάμους/1000 κατοίκους.

Παρόλη την πτωτική τάση, από το έτος 1980 και μετέπειτα, στους απόλυτους αριθμούς του συνόλου των γάμων και των πρώτων γάμων, αλλά και στις τιμές του ΑΔΓ, δε μπορούν να προκύψουν σαφή συμπεράσματα αναφορικά με την ένταση και το ημερολόγιο της πρωτογαμλιότητας από τα μεγέθη αυτά (αν και οι προαναφερθείσες τάσεις αφήνουν να διαφανεί μια αύξηση του ποσοστού των άγαμων

⁴⁶ Τα δεδομένα των γάμων κατά τόπο μόνιμης κατοικίας δίνονται από την ΕΛΣΤΑΤ από το έτος 1980 και έπειτα και δε γνωρίζουμε αν τα δεδομένα γάμων προ του συγκεκριμένου έτους εμπεριέχουν τόσο τους γάμους μονίμων κατοίκων της χώρας όσο και αυτούς των μονίμων κατοίκων εξωτερικού. Το πιθανότερο είναι, αν κρίνουμε από την αναλογία των γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των κατά έτος τελούμενων γάμων στο πέρασμα των δεκαετιών, ότι οι γάμοι μονίμων κατοίκων εξωτερικού αποτελούν λιγότερο του 2% του συνόλου των γάμων πριν από το έτος 1980 (βλ. Γραφήματα 1α και 1β, Παράρτημα). Η αναλογία αυτή, αν και αυξάνεται σταδιακά, δεν υπερβαίνει το 5% έως και τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Ωστόσο, την τελευταία δεκαετία αυξάνεται σημαντικά και τη διετία 2016-2017 έφθασε στο 10%. Αν κάποιος δεν αφαιρέσει τους γάμους μονίμων κατοίκων εξωτερικού προτού κατασκευάσει δείκτες, τα συμπεράσματα που θα προκύψουν από την ανάλυσή του θα είναι παραπλανητικά. Σημειωτέον ότι από τα δημοσιευμένα στην ιστοσελίδα της Eurostat δεδομένα γάμων δεν έχουν αφαιρεθεί οι γάμοι μονίμων κατοίκων εξωτερικού.

γυναικών στις διαδοχικές γενεές). Οι αδρόι δείκτες απαλείφουν μεν την επίδραση του μεγέθους, αλλά επηρεάζονται από τις αλλαγές στην κατανομή του πληθυσμού ανά ηλικία. Για την ανάλυση απαιτείται, επομένως, ο υπολογισμός των ειδικών κατά ηλικία συντελεστών που επιτρέπει και την παρακολούθηση της εξέλιξης των προτύπων της γαμήλιας συμπεριφοράς.

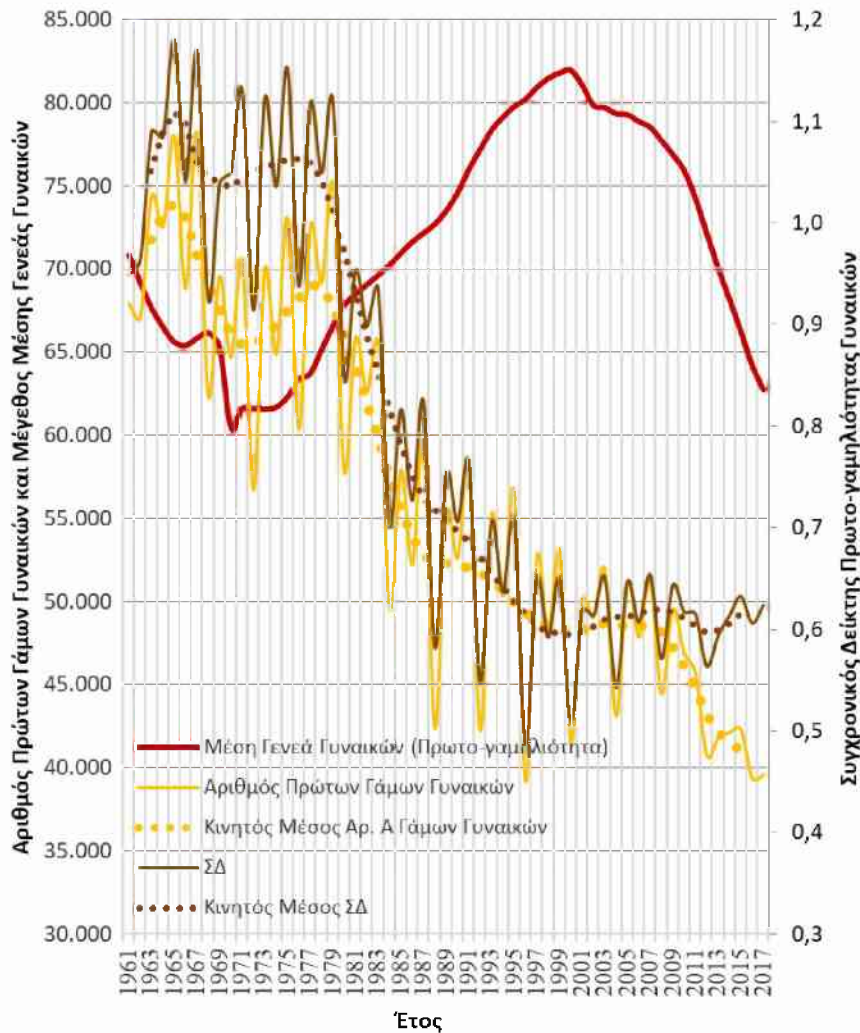
Γράφημα 1: Γάμοι (σύνολο/πρώτοι) και αδρός δείκτης γαμηλιότητας (%), 1956-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Από το Γράφημα 2 του Παραρτήματος διαπιστώνουμε ότι οι πρώτοι γάμοι γυναικών αποτελούν, έως τα τέλη της δεκαετίας του 1970, πάνω από το 95% του συνόλου των τελεσθέντων ετησίως γάμων. Έκτοτε η αναλογία αυτή φθίνει και από το έτος 2000 και μετά αποτελούν λιγότερο του 90%. Η συρρίκνωση της αναλογίας αυτής οφείλεται στην ταχεία αύξηση του αριθμού των διαζυγίων από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα (και προφανώς στο γεγονός ότι ένα τμήμα των διαζευγμένων συνάπτει εκ νέου γάμο). Η παράμετρος αυτή ελάχιστα επηρέαζε την αναλογία αναμεσα στους πρώτους και το σύνολο των γάμων στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, η δε σύναψη ενός νέου γάμου λόγω θανάτου ενός εκτός δυο μερών αφορούσε ένα πολύ μικρό τμήμα των επιβιωσάντων.

Γράφημα 2: Ετήσιος αριθμός πρώτων γάμων, συγχρονικός δείκτης πρωτογαμηλιότητας και μέγεθος μέσης γενεάς σε ηλικία πρωτογαμηλιότητας/γονιμότητας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Ο αριθμός των πρώτων γάμων γυναικών που τελούνται κάθε έτος εξαρτάται από το μέγεθος της μέσης γενεάς γυναικών σε ηλικία πρωτογαμηλιότητας του συγκεκριμένου έτους και από το συγχρονικό δείκτη πρωτογαμηλιότητας γυναικών (ΣΔΑγαμ.) του ίδιου έτους (Kotzamanis & Sardon, 1997). Οι διακυμάνσεις του κατ' έτος μεγέθους της μέσης γενεάς οφείλονται κυρίως στο ότι το πλήθος των ετησίως καταγεγραμμένων γεννήσεων (που προσδιορίζει και τον αριθμό των εν δυνάμει νυμφεύσιμων) δεν είναι διαχρονικά σταθερό. Το συρρικνωμένο μέγεθος της μέσης γενεάς κατά τη δεκαετία του 1970 αποδίδεται στις ελλειμματικές γεννήσεις (και επομένως γενεές γυναικών) της δεκαετίας του '40, η στη συνέχεια αύξηση του μεγέθους της στην ανόρθωση των γεννήσεων της περιόδου 1950-1980, η δε σταδιακή συρρίκνωσή της μετέπειτα είναι αποτέλεσμα του σημαντικά χαμηλότερου αριθμού γεννήσεων τις δεκαετίες του '80 και του '90. Την περίοδο δε της τελευταίας

οικονομικής κρίσης, η οποία ξεκινά το έτος 2008⁴⁷, εφόσον ο ΣΔ πρωτογαμηλιότητας παραμένει σταθερός γύρω στους 600 πρώτους γάμους, η μείωση του αριθμού των πρώτων γάμων πρέπει να αποδοθεί κυρίως στη συρρίκνωση του μεγέθους της μέσης γενεάς (βλ. Γράφημα 2 & Πίνακας 2στ, Παράρτημα). Γενικεύοντας δε δυνάμεθα να υποθέσουμε ότι η πτώση του αριθμού των γάμων την τελευταία εικοσαετία δεν οφείλεται μόνο στην πτώση της έντασης της γαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές, αλλά και στη μείωση του αριθμού των γυναικών σε ηλικία γάμου ως και στη μετατόπιση της τέλεσής του σε όλο και μεγαλύτερη ηλικία.

Το μέγεθος της μέσης γενεάς θα εξακολουθήσει πιθανότατα να συρρικνώνεται τις επόμενες δεκαετίες, καθώς ο αριθμός των γεννήσεων αναμένεται να συνεχίσει να μειώνεται (Κοτζαμάνης *et al.*, 2016; Κοτζαμάνης, 2017). Θα επέλθει, εντούτοις, μια μικρή ανάκαμψη του μεγέθους της μέσης γενεάς, εξαιτίας της αύξησης του αριθμού των γεννήσεων της περιόδου 2003-2011, η οποία υπήρξε κυρίως προϊόν της αναπλήρωσης της αναβεβλημένης κατά το παρελθόν γονιμότητας και όχι αλλαγών αντιλήψεων και πρακτικών απέναντι στην τεκνοποίηση. Καθώς η μέση γενεά σε ηλικία τεκνοποίησης ομοιάζει σε μεγάλο βαθμό με τη μέση γενεά σε ηλικία γάμου, κατά τα επόμενα έτη, ακόμη και αν διατηρηθούν οι εγκάρσιοι δείκτες έντασης της πρωτογαμηλιότητας και της γονιμότητας γύρω στους 600 πρώτους γάμους και στα 1,3-1,4 παιδιά αντίστοιχα, ο αριθμός των γάμων και των γεννήσεων θα συνεχίσει να μειώνεται⁴⁸.

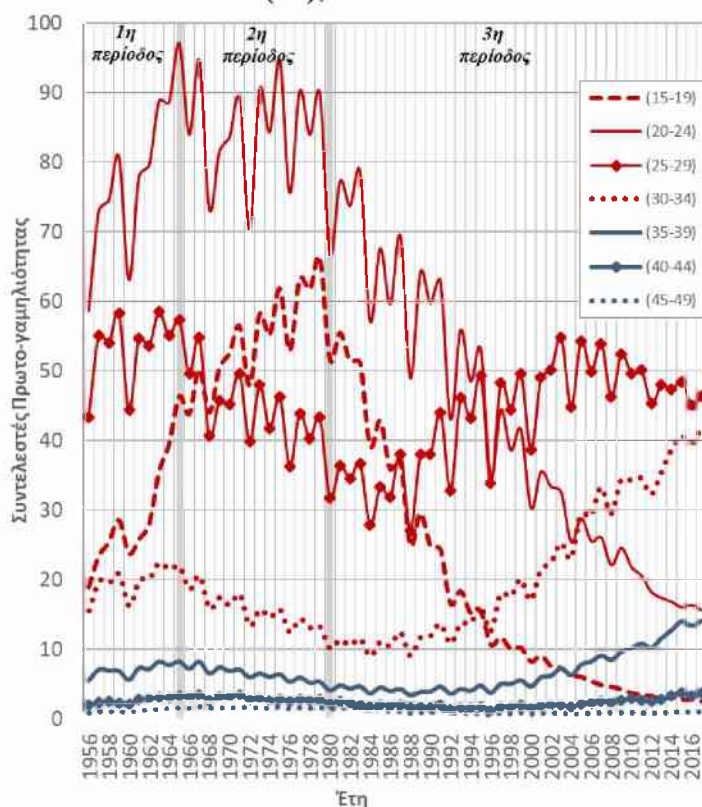
Εξετάζοντας ειδικότερα τους κατά πενταετείς ηλικιακές ομάδες ειδικούς συντελεστές (βλ. Γράφημα 3 & Πίνακα 2β, Παράρτημα), μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους. Στην πρώτη (1956 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960), καταγράφεται μια άνοδος όλων των συντελεστών, η οποία είναι, ωστόσο, ιδιαίτερα έντονη στις μικρές ηλικίες, ήτοι στις γυναίκες κάτω των 25 ετών. Οι νέες αυτές Ελληνίδες που γεννήθηκαν λίγο πριν από το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο και στη διάρκεια αυτού, δηλαδή κυρίως οι γενεές 1935-1945, παντρεύονται όλο και πιο έντονα στις ηλικίες 15-24, ενώ οι γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας (αυτές που γεννήθηκαν πριν από το έτος 1935) εμφανίζουν μια σχετικά σταθερή γαμηλιότητα στις μεσαίες και ώριμες ηλικίες γάμου (25+). Κατά την επόμενη δεκαετία (1965-1979), οι στιγμιαίοι δείκτες διατηρούνται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα (πάνω από τη μονάδα), κάτι που οφείλεται στη συνεχιζόμενη αύξηση των συντελεστών γαμηλιότητας των νέων (κάτω των 25 ετών) γυναικών, αύξηση που «αναπληρώνει» τη σταδιακή συρρίκνωση τους στις μεσαίες και μεγάλες ηλικίες (>25 έτη). Στην τελευταία όμως τεσσαρακοετία

⁴⁷ Το ΑΕΠ στη χώρα μας προσέγγισε μηδενικούς ρυθμούς αύξησης το τέταρτο τρίμηνο του έτους 2007 και άρχισε να καταγράφει αρνητικούς ρυθμούς από το τέταρτο τρίμηνο του έτους 2008 (Kondilis *et al.*, 2013). Επομένως, η οικονομική ύφεση φαίνεται ότι ξεκίνησε ουσιαστικά το έτος 2008 στη χώρα μας (Hardouvelis *et al.*, 2018), έτος κατά το οποίο, άλλωστε, η ανεργία αυξήθηκε σημαντικά (Taria Granados & Rodriguez, 2015). Η κρίση δημόσιου χρέους ξεκίνησε από το τέταρτο τρίμηνο του έτους 2009 (Daouli *et al.*, 2017) και καταγράφηκε δριμύτατη πτώση των μισθών μετά το έτος 2009 (Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017), ενώ η χώρα μας υπέγραψε το έτος 2010 το πρώτο μνημόνιο για τη χρηματοδότηση της οικονομίας της (Palaskas *et al.*, 2015).

⁴⁸ Αντίθετα, ο αριθμός των θανάτων θα εξακολουθήσει να αυξάνεται εξαιτίας της γήρανσης του πληθυσμού της Ελλάδος, ιδιαίτερα δε «της γήρανσης μέσα στην γήρανση» (Κοτζαμάνης, 2017, 2021; Ντυκέν & Καρκάνης, 2018).

(>1980) διαπιστώνεται μια πλήρης αναστροφή. Ειδικότερα, για 38 σχεδόν συναπτά έτη παρατηρείται μια μείωση της έντασης της γαμηλιότητας των νέων (<25 ετών) γυναικών και μια αύξηση της γαμηλιότητας των μεγαλύτερης ηλικίας (άνω των 30 ετών) γυναικών. Η γαμηλιότητα αντιθέτως στις ενδιάμεσες ηλικίες, ήτοι στις γυναίκες 25-29 ετών⁴⁹, δεν ακολουθεί σταθερή πορεία: αυξάνεται το 1980-2000, σταθεροποιείται σε σχετικά υψηλά επίπεδα μετά το 2000 προσεγγίζοντας αυτά στα οποία βρισκόταν κατά τη δεκαετία του 1950, αλλά οι συντελεστές σε αυτές τις ηλικίες ακολουθούν πτωτική πορεία κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Αναφορικά με τις γυναίκες άνω των 25 ετών, φαίνεται ότι η συμπεριφορά τους αλλάζει σταδιακά, καθώς σε κάθε πενταετή ηλικιακή ομάδα (25-29, 30-34, 35-39) η αύξηση της γαμηλιότητας επέρχεται με καθυστέρηση σε σχέση με την προηγούμενη. Ειδικότερα, η άνοδος της γαμηλιότητας στις ηλικίες 25-29 ξεκινά προς τα μέσα της δεκαετίας του 1980, λίγα έτη αργότερα στις ηλικίες 30-34 και λίγο πριν από το έτος 2000 στις ηλικίες 35-39.

Γράφημα 3: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (%), 1956-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Είναι όμως δυνατό να διακρίνουμε και δύο μικρότερες υποπεριόδους στις οποίες διαπιστώνεται η καθαρή εκδήλωση μιας συμπεριφοράς «συγκυρίας», υπό την έννοια ότι όλες οι ομάδες γενεών, οι οποίες «διατρέχουν» την κάθε περίοδο σε διαφορετικές ηλικίες, συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο. Οι δύο αυτές υποπεριόδους είναι αντιπροσωπευτικές των δύο διαφορετικών τάσεων αναφορικά με τη γαμηλιότητα στη χώρα μας, πριν και μετά το 1979. Η πρώτη υποπερίοδος αφορά στα έτη 1959-1964

⁴⁹ Στη χώρα μας οι γυναίκες διαχρονικά παντρεύονται έντονα στις ηλικίες 25-29.

κατά τα οποία καταγράφεται μια αύξηση της έντασης της γαμηλιότητας σε όλες τις ομάδες γενεών που την «τέμνουν» (σε διαφορετικές ηλικίες) και η δεύτερη υποπερίοδος αφορά στα έτη 1980-1985, όπου συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο.

Την περίοδο 1956-1979, όπως προαναφέρθηκε, η ένταση της γαμηλιότητας αρχικά αυξάνεται και στη συνέχεια σταθεροποιείται σε πολύ υψηλά επίπεδα, καθώς οι γυναίκες αποφασίζουν να ξεκινήσουν αρκετά πρόωγα τη δημιουργία οικογένειας (εποχή του «γάμου-βασιλιά» στη χώρα μας). Στη μετέπειτα περίοδο (1980->) υιοθετούνται τα πρότυπα συμπεριφοράς της Δεύτερης Δημογραφικής Μετάβασης (ΔΔΜ) και ως εκ τούτου επέρχεται η πτώση της γαμηλιότητας και η καθυστέρηση της τέλεσης του πρώτου γάμου.

Η τελευταία περίοδος (1980-2017) μπορεί να χωριστεί σε τρεις μικρότερες υποπεριόδους. Η πρώτη, κατά την οποία καταγράφεται μια «κατάρρευση» των ΣΔ, αφορά στα πρώτα 6-7 έτη της δεκαετίας του 1980. Είναι ενδεικτικό ότι ο ΣΔΑγαμ. μειώνεται από τους 1113 πρώτους γάμους το έτος 1979 στους 824 το έτος 1987, δηλαδή υφίσταται μια απώλεια της τάξης του 26% σε μία μόλις οκταετία⁵⁰. Στη δεύτερη υποπερίοδο, η οποία ξεκινά από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και διαρκεί έως τα τέλη εκείνης του 1990, η συρρίκνωση του ΣΔΑγαμ. συνεχίζεται με βραδύτερους ρυθμούς, καθώς επιχειρείται από τις διαδοχικές γενεές μια αναπλήρωση μέρους της αναβεβλημένης γαμηλιότητας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο ΣΔ⁵¹ μεταξύ των ετών 1987 και 1999, που έπονται δίσεκτων ετών, μειώνεται από τους 824 στους 652 πρώτους γάμους και επομένως συρρικνώνεται κατά 21% σε ένα διάστημα 12 ετών. Συμπερασματικά, κατά την εικοσαετία 1980-2000 ο ΣΔ μειώνεται κατά περισσότερο από 40% και η πτώση της έντασης της γαμηλιότητας δεν εκπλήσσει, καθώς η «συντόμευση» του ημερολογίου, στην οποία, σε μεγάλο βαθμό, οφείλονται οι υψηλές τιμές του ΣΔΑγαμ. κατά την περίοδο του «γάμου βασιλιά», δε θα μπορούσε να συνεχιστεί επ' αόριστο.

Σε μια τρίτη υποπερίοδο (2000-2017) ο ΣΔ ανακόπτει την πτωτική πορεία του και σταθεροποιείται στους 600 περίπου πρώτους γάμους, εξαιτίας της όλο και εντονότερης αναπλήρωσης των γάμων στις μεγαλύτερες ηλικίες. Ειδικότερα δε, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η οποία έχει πλήξει έντονα τους νέους κάτω των 30 ετών, η ένταση της γαμηλιότητας στις ηλικίες 25-29, όπως έχει προαναφερθεί, συρρικνώνεται, ενώ από το 2013 οι γυναίκες ηλικίας 40-44 ετών παντρεύονται εντονότερα σε σχέση με αυτές ηλικίας 15-19 ετών και από το 2017 η γαμηλιότητα στις ηλικίες 30-34 είναι σχεδόν το ίδιο έντονη με τη γαμηλιότητα στα 25-29 έτη. Έτσι, αν οι τάσεις αυτές δεν ανακοπούν, οι ηλικίες 30-34 θα αποτελέσουν σύντομα τις ηλικίες με την υψηλότερη πρωτογαμηλιότητα και οι γυναίκες 35-39 ετών θα παντρεύονται εντονότερα από αυτές των 20-24 ετών. Η πορεία δε αυτή των δεικτών αναμφισβήτητα δεν είναι ευοίωνη αναφορικά με την αναπαραγωγή των γενεών στη χώρα μας, αν λάβουμε υπόψη, πρώτον, το γεγονός της άμεσης σχέσης της πρωτογαμηλιότητας με τη

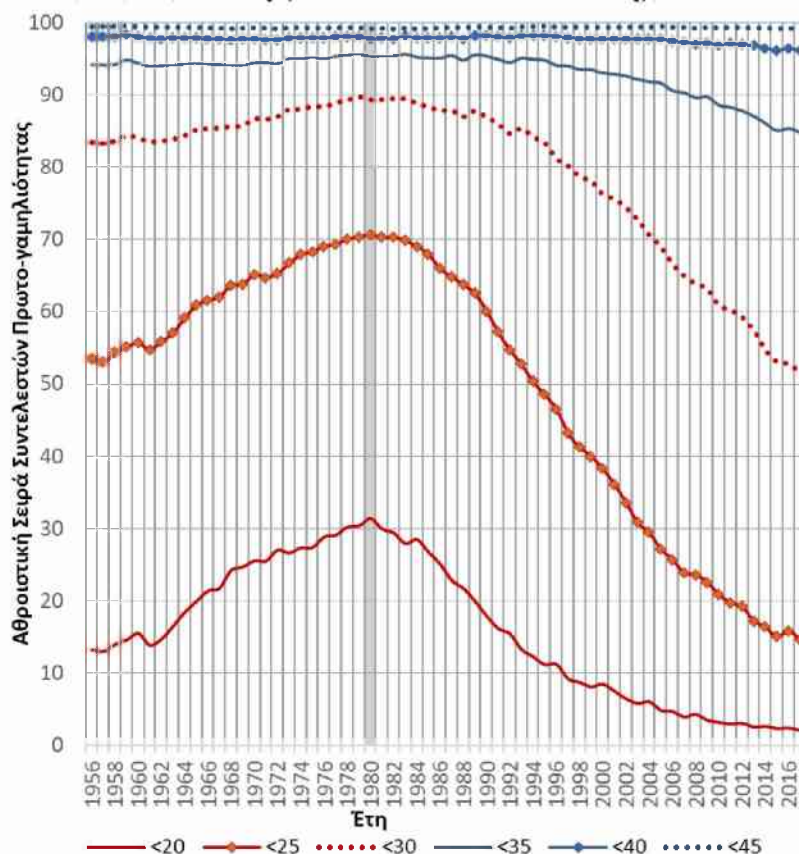
⁵⁰ Σημειώνεται ότι τα δύο αυτά έτη έπονται δίσεκτων ετών, κάτι που καθιστά τις συγκρίσεις δόκιμες.

⁵¹ Η χαμηλότερη τιμή του ΣΔΑγαμ. καταγράφεται το έτος 1996 με 488 πρώτους γάμους ανά 1000 γυναίκες (το έτος 1996 είναι δίσεκτο) και η υψηλότερη το έτος 1965 με 1181 πρώτους γάμους ανά 1000 γυναίκες (το έτος 1965 προηγείται δίσεκτου έτους).

γονιμότητα (πολύ χαμηλό ποσοστό γεννήσεων εκτός γάμου), δεύτερον, το γεγονός ότι βαδίζουμε ουσιαστικά προς μια εξαφάνιση της πρωτογαμηλιότητας στις νέες ηλικίες (<25 ετών) και τρίτον, το ότι οι γυναίκες που παντρεύονται μετά τα 30 ή ακόμη και τα 35 τους έτη, που είναι όλο και πιο πολυάριθμες, έχουν μικρά χρονικά περιθώρια τεκνοποίησης.

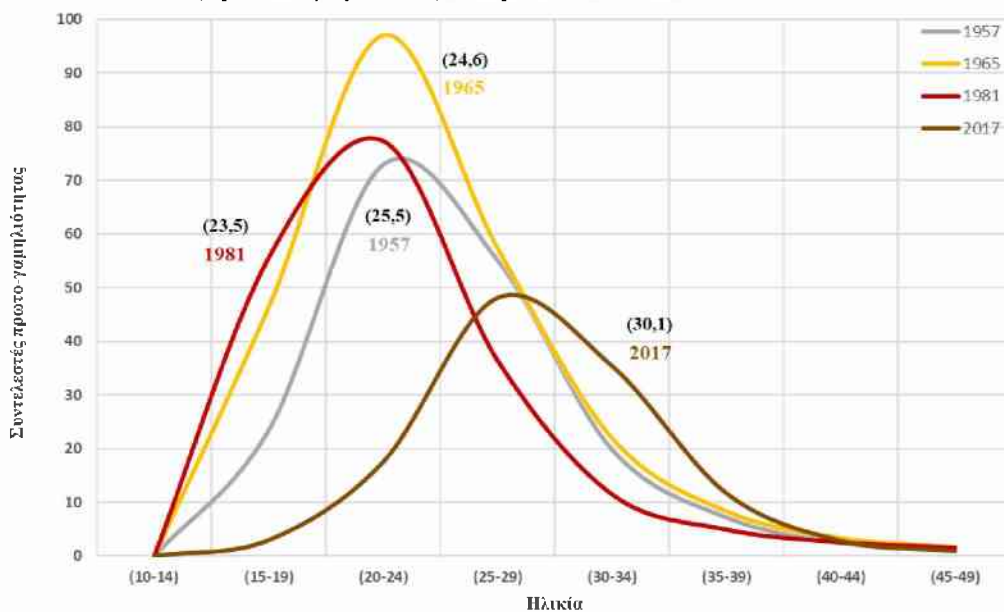
Οι αλλαγές στο ημερολόγιο της πρωτογαμηλιότητας είναι εμφανείς στο Γράφημα 4 (βλ. και Πίνακα 2δ, Παράρτημα). Ενώ στα μέσα της δεκαετίας του 1950 οι 400 στους 1000 γάμους τελούνται μεταξύ 20 και 24 ετών, το 2017 μόλις το 12,5% των πρώτων γάμων συνάπτονται από γυναίκες της ηλικιακής αυτής ομάδας. Τα τελευταία δε έτη οι γυναίκες παντρεύονται στις ηλικιακές ομάδες 25-29 και 30-34 εντονότερα από οποιαδήποτε άλλες. Το 2017 το 37% της έντασης της γαμηλιότητας αποδίδεται στις γυναίκες ηλικίας 25-29 ετών και το 33% σχεδόν σε εκείνες ηλικίας 30-34 ετών, ενώ τρεις δεκαετίες σχεδόν νωρίτερα (το 1980) μόλις το ¼ της έντασης οφειλόταν αθροιστικά στις δύο προαναφερθείσες ηλικιακές ομάδες. Το εύρος των αλλαγών φαίνεται εξίσου στην εξέταση της αθροιστικής σειράς των συντελεστών πρωτογαμηλιότητας στις διαδοχικές ηλικίες (βλ. Γράφημα 4, Παράρτημα). Το 2000 η αθροιστική ένταση της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών 15-49 ετών είναι χαμηλότερη από τη συμπληρωμένη γαμηλιότητα των γυναικών 15-24 ετών κατά την περίοδο 1965-1980, δηλαδή κατά τα έτη «συντόμευσης» του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας.

Γράφημα 4: Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας έως τα 20, 25, 30, 35, 40, 45 έτη (% του συνθετικού δείκτη), 1956-2017

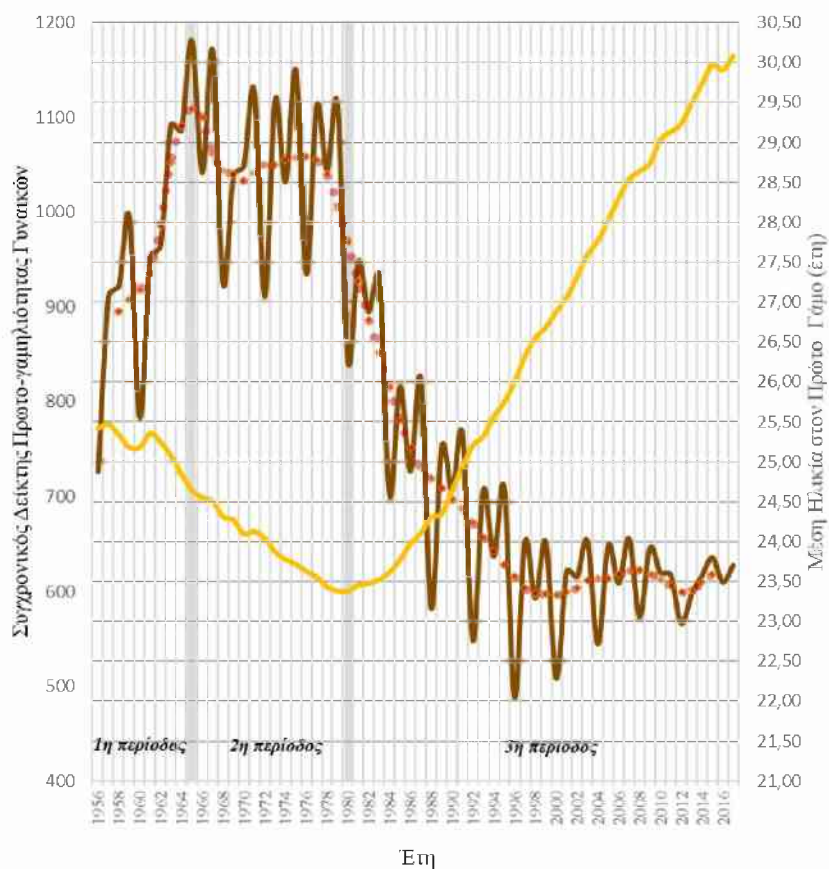
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 5: Συντελεστές πρωτογαμλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (πρώτοι γάμοι, ‰), έτη: 1957, 1965, 1981, 2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 6: ΣΔ πρωτογαμλιότητας (πρώτοι γάμοι επί 1000 γυναικών ετησίως) και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, 1956-2017 (+κινητός μέσος)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Η αναβολή του γάμου από το έτος 1980 και μετά έφερε επομένως μια σημαντική αλλαγή στην κατανομή των συντελεστών πρωτογαμηλιότητας (Γράφημα 5 και Πίνακας 2β, Παράρτημα). Οι διαφορές της μορφής της καμπύλης των ετών 1981 και 2017 αποτυπώνουν την όλο και μεγαλύτερη συρρίκνωση της πρωτογαμηλιότητας στις ηλικίες 15-19 και 20-24 ετών, υπέρ της αύξησής της στις ηλικίες 30-34 και 35-39 ετών (η καμπύλη του έτους 2017 πλησιάζει την κανονική κατανομή).

Οι αλλαγές στη συχνότητα του γάμου στις διάφορες ηλικίες αποτυπώνονται και στην εξέλιξη της μέσης ηλικίας (ΜΗ) στον πρώτο γάμο (Γράφημα 6 & Πίνακας 2στ, Παράρτημα). Ειδικότερα, η ΜΗ μειώνεται από τα 25,4 έτη το 1956 στα 23,4 έτη το 1980 (-2 έτη σε 24 χρόνια, -0,85 έτη ανά δεκαετία). Εντούτοις, ο ρυθμός πτώσης του δείκτη αυτού είναι πολύ πιο αργός σε σχέση με το ρυθμό ανόδου του μετά το έτος 1980, καθώς η ΜΗ αυξάνεται από τα 23,4 έτη το έτος αυτό στα 30 έτη τη διετία 2016-2017, δηλαδή κατά 6,6 έτη σε 36-37 χρόνια και επομένως κατά 1,8 τουλάχιστον έτη ανά δεκαετία.

Πρώτες υποθέσεις για τη γαμηλιότητα των γενεών βάσει των πορισμάτων της συγχρονικής ανάλυσης

Από τα έως τώρα συμπεράσματα της συγχρονικής ανάλυσης είναι δυνατόν να κάνουμε κάποιες πρώτες υποθέσεις αναφορικά με την εξέλιξη της πρωτογαμηλιότητας σε επίπεδο γενεών, υποθέσεις που θα ελεγχθούν εν συνεχεία με τα αποτελέσματα της διαγενεακής ανάλυσης. Μπορούμε ειδικότερα βάσιμα να υποθέσουμε ότι στις γυναίκες που έχουν γεννηθεί λίγο μετά το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και έως περίπου το έτος 1960, η πρωτογαμηλιότητα είναι όλο και πιο πρόωμη, καθώς παρατηρείται έντονη άνοδος της στις μικρές ηλικίες (<25 ετών), ηλικίες στις οποίες οι γενεές αυτές βρίσκονταν κυρίως την περίοδο 1965-1980, ενώ ταυτόχρονα καταγράφεται η συρρίκνωσή της στις μεγαλύτερες ηλικίες (25-34 ετών), στις οποίες οι γυναίκες αυτές βρίσκονταν κυρίως κατά την περίοδο 1975-1990. Επίσης, πιθανότατα τα ποσοστά οριστικής αγαμίας των γενεών αυτών (1945-1960) θα είναι χαμηλότερα συγκρινόμενα με αυτά των μεταγενέστερων γενεών (βλ. Γράφημα 5, Παράρτημα). Η συμπληρωμένη πχ. ένταση πριν τα 25 έτη την περίοδο 1965-1980 είναι σχεδόν το ίδιο υψηλή -ή ακόμη και υψηλότερη- συγκρινόμενη με την αντίστοιχη στα 49 έτη από το έτος 1990 και έπειτα (βλ. Γράφημα 3).

Οι νεότερες Ελληνίδες (γυναίκες που γεννήθηκαν μετά το 1960 και έως τα τέλη της δεκαετίας του 1970) «τέμνουν» την περίοδο 1980-2000 κυρίως στις ηλικίες 15-24 ετών στις οποίες παρατηρείται πτώση της γαμηλιότητας. Αντίθετα, επιδιώκουν να «αναπληρώσουν» σε μεγαλύτερες ηλικίες (25-34 το 1990-2010) μέρος των γάμων που δε συνήψαν νωρίτερα. Στις ακόμη νεότερες γυναίκες, που γεννήθηκαν κατά την περίοδο 1980-1995, η γαμηλιότητα φθίνει ακόμη περισσότερο στις ηλικίες 15-24 στις οποίες βρίσκονταν οι γενεές αυτές το 2000-2015. Οι διαφαινόμενες τάσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στις νεότερες γενεές (1960 και έπειτα) όλο και περισσότερες γυναίκες θα μένουν οριστικά άγαμες, καθώς επιτυγχάνεται μερική μόνον αναπλήρωση σε μεγαλύτερες ηλικίες της αναβολής του πρώτου γάμου, ενώ όσες εξ αυτών παντρεύονται, θα το πράττουν σε όλο και μεγαλύτερη ηλικία.

Οι τιμές των στιγμιαίων δεικτών πρωτογαμηλιότητας μπορούν να τροποποιηθούν έντονα σε μικρό χρονικό διάστημα, καθώς προκύπτουν από τη συμπεριφορά όχι μίας, αλλά 35 διαφορετικών γενεών οι οποίες εν πολλοίς βιώνουν τις ίδιες συνθήκες σε ένα συγκεκριμένο έτος (συγκυρία), έχοντας ενδεχομένως διαφορετικό παρελθόν και ετερόκλιτους στόχους για το μέλλον. Αναμφίβολα, μια μακρά χρονοσειρά εγκάρσιων δεικτών επιτρέπει την ανάδειξη των τάσεων, ιδίως όταν για σημαντικά χρονικά διαστήματα παρατηρείται μια σχετική σταθερότητα στην πορεία των ΣΔΑγαμ. Ωστόσο, ασφαλέστερα συμπεράσματα μπορούν να προκύψουν για τις αλλαγές στάσεων και συμπεριφορών απέναντι στο θεσμό του γάμου μόνον μέσω της ανασύνθεσης της γαμηλιότητας των διαδοχικών γενεών και της σύνθεσης των αποτελεσμάτων της συγχρονικής και της διαγενεακής ανάλυσης.

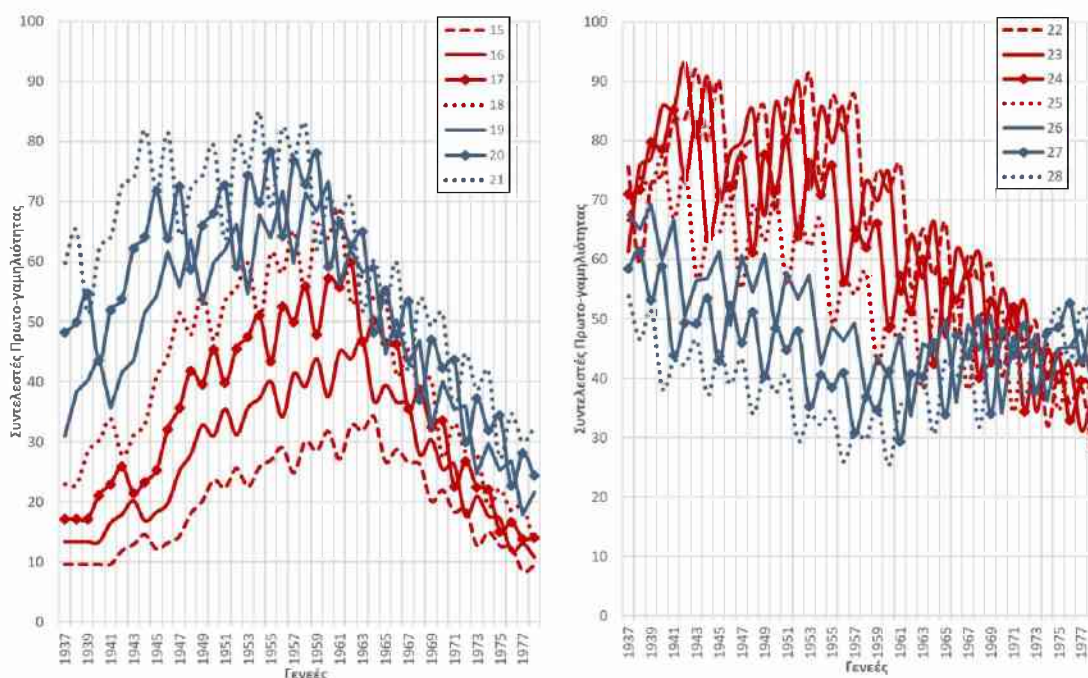
3.1.2. Διαγενεακή Ανάλυση

Τα διαθέσιμα δεδομένα επιτρέπουν την ανασύνθεση της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών που γεννήθηκαν κατά την περίοδο 1937-1978⁵². Περαιτέρω, είναι εφικτή μόνον εν μέρει η εξέταση της πορείας της γαμηλιότητας των γυναικών που ήρθαν στον κόσμο πριν από το 1937 και μετά το 1978, καθώς η οποιαδήποτε εκτίμηση της τελικής της έντασης και του ημερολογίου της στις προαναφερθείσες γενεές είναι επισφαλής ελλείψει τμήματος των δεδομένων που θα επέτρεπαν την πλήρη ανασύνθεση της πρωτο-γαμηλιότητάς τους.

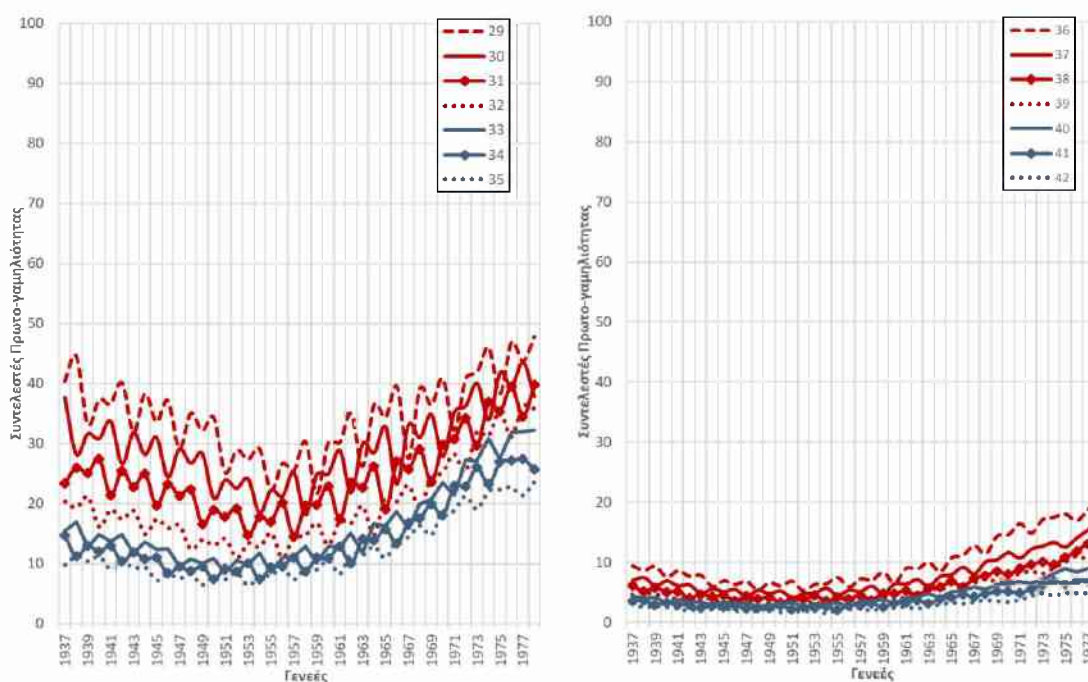
Τα δεδομένα που διαθέτουμε για τις 42 αυτές γενεές (1937-1978) μας επιτρέπουν να δώσουμε απάντηση σε ένα από τα βασικά ερωτήματα της διατριβής, ήτοι στο πώς «αντιμετωπίζουν» την έγγαμη συμβίωση οι διαδοχικές γενεές των Ελληνίδων. Η ανάλυση της εξέλιξης των κατά ηλικία συντελεστών στις γενεές αυτές (βλ. Γραφήματα 7α-δ & Πίνακα 3, Παράρτημα) επιβεβαιώνει τις υποθέσεις που κάναμε για τις μεταβολές των στάσεων έναντι του γάμου στην προηγούμενη ενότητα, βασιζόμενοι στα αποτελέσματα της συγχρονικής ανάλυσης. Ειδικότερα, στις γενεές 1937-1952 παρατηρούμε μια αύξηση της συχνότητας σύναψης πρώτου γάμου στις πολύ μικρές ηλικίες (15-21) και μια συρρίκνωση της στις μεγαλύτερες (25+), ενώ αντιθέτως στις επόμενες γενεές 1953-1978 διαπιστώνουμε σχεδόν το αντίστροφο: συρρίκνωση της γαμηλιότητας στις μικρές ηλικίες (15-25) και αύξηση αυτής στις μεγαλύτερες (26+).

⁵² Για τις γενεές 1937-1940 δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα (συντελεστές πρωτογαμηλιότητας) στις πολύ μικρές ηλικίες (<20 ετών) και ως εκ τούτου ήμασταν αναγκασμένοι να χρησιμοποιήσουμε αντ' αυτών τους συντελεστές των πλησιέστερων γενεών για τις οποίες διαθέτουμε δεδομένα (βλ. Πίνακα 3^ο, Παράρτημα, τα κελιά με πορτοκαλί χρώμα). Οι συντελεστές αυτοί, αθροίζόμενοι, δεν υπερβαίνουν το 7,3% της τελικής έντασης της πρωτογαμηλιότητας των συγκεκριμένων γενεών. Το ίδιο πράξαμε για τις γενεές 1969-1978 στις μεγάλες ηλικίες (39+). Οι συντελεστές των μεγάλων αυτών ηλικιών, αθροίζόμενοι, δεν υπερβαίνουν το 4,6% της τελικής έντασης της πρωτογαμηλιότητας των συγκεκριμένων γενεών.

Γραφήματα 7α, 7β (πάνω), 7γ, 7δ (κάτω): Ειδικοί συντελεστές πρωτογαμλιότητας ανά ηλικία στις διαδοχικές γενεές (1937-1978)

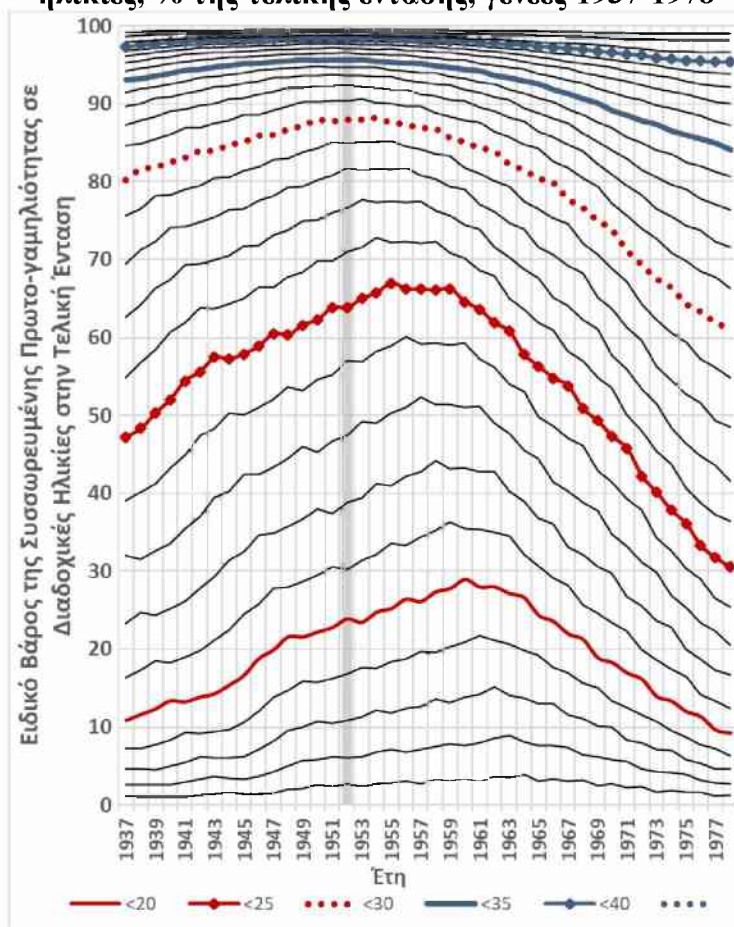
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Το Γράφημα 8 (βλ. και Πίνακα 3β, Παράρτημα) μας επιτρέπει ειδικότερα να διαπιστώσουμε ότι στις γυναίκες που γεννήθηκαν γύρω από το 1952, επί 100 τελεσθέντων συνολικά γάμων μέχρι την ηλικία των 50 ετών, οι 64 έχουν πραγματοποιηθεί πριν το 25ο έτος της ηλικίας τους, ενώ στη γενεά του 1937 ο αντίστοιχος αριθμός ανέρχεται σε 47 γάμους και στη γενεά του 1978 σε μόλις 31, όταν ταυτόχρονα σε όλες τις υπό εξέταση γενεές (1937-1978) το μεγαλύτερο τμήμα της πρωτογαμηλιότητας καταγράφεται στις ηλικίες 20-29 ετών. Ωστόσο, ενώ το τμήμα αυτό ανέρχεται στο 70% του συνόλου στις γενεές που γεννήθηκαν λίγο πριν και κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου, μειώνεται στο 65% σε όσες γεννήθηκαν γύρω από το 1952 εξαιτίας της αύξησης της έντασης της γαμηλιότητας τους στις πολύ μικρές ηλικίες (<20 ετών), συρρικνώνεται δε στο 52% στις γενεές που ήρθαν στον κόσμο λίγο μετά το τέλος της δικτατορίας στη χώρα μας, μια μείωση που οφείλεται στην πολύ υψηλή γαμηλιότητα στις μεγαλύτερες ηλικίες και όχι στην έντονη γαμηλιότητα στις μικρές ηλικίες, όπως συνέβαινε με τις γενεές των αρχών της δεκαετίας του 1950. Εξάλλου, το 39% της γαμηλιότητας της γενεάς του 1978 εκτιμάται ότι θα πραγματοποιηθεί μετά τα 30 έτη, έναντι του μόλις 12% στην γενεά του 1952.

Γράφημα 8: Ένταση της πρωτογαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές σε διάφορες ηλικίες, % της τελικής έντασης, γενεές 1937-1978

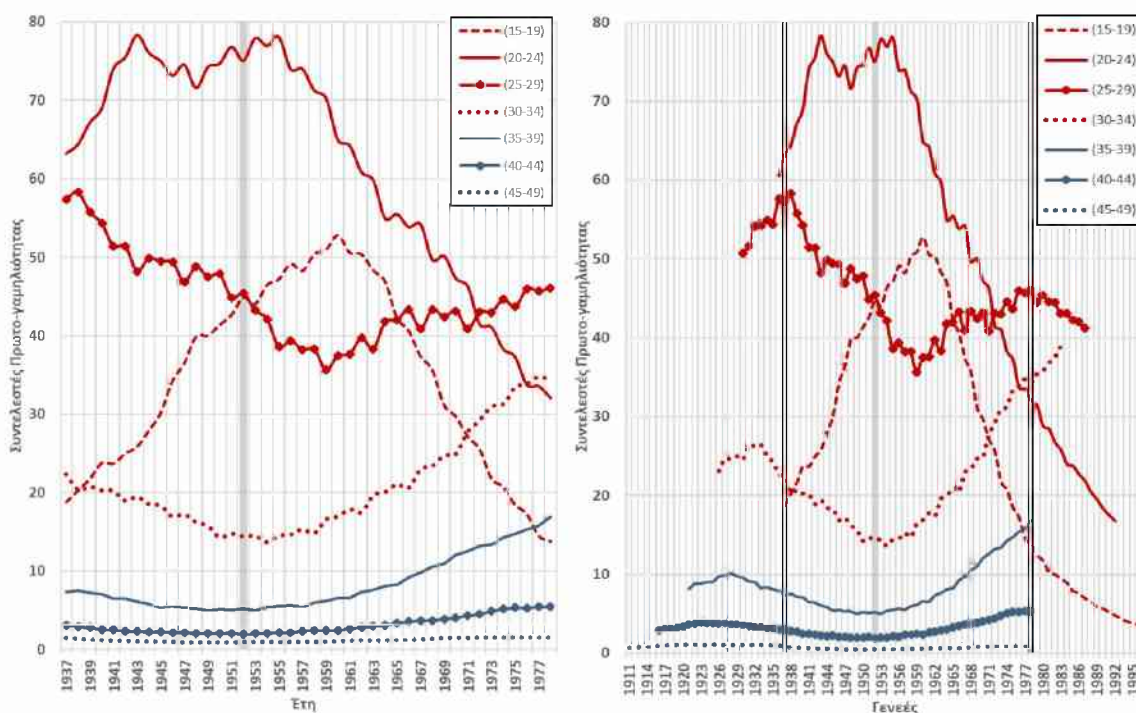
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Από το Γράφημα 9 (βλ. και Πίνακα 4, Παράρτημα) διαφαίνεται αφενός μεν ότι όλες οι γενεές παντρεύονται έντονα στις ηλικίες 25-29 ετών (η διαχρονικά έντονη γαμηλιότητα στις

συγκεκριμένες ηλικίες έχει παρατηρηθεί και στα πλαίσια της εγκάρσιας ανάλυσης) αφετέρου δε ότι η αύξηση της έντασης της γαμηλιότητας στις ηλικίες 30+ εκκινεί με τις γυναίκες που γεννήθηκαν προς τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Οι γενεές δε που ήρθαν στον κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 είναι οι πρώτες οι οποίες παντρεύονται εντονότερα στις ηλικίες 30-34 σε σχέση με τις ηλικίες 20-24, αλλά και στις ηλικίες 35-39 σε σχέση με τις ηλικίες 15-19.

Από το Γράφημα 10 (βλ. και Πίνακα 4, Παράρτημα), στο οποίο δίδεται η ένταση της γαμηλιότητας σε όσες ηλικιακές ομάδες διαθέτουμε δεδομένα για τις γυναίκες που ήρθαν στον κόσμο από το 1911 έως και το 1997, διαπιστώνουμε ότι οι γενεές που γεννήθηκαν μετά το 1978 παντρεύονται ακόμη λιγότερο στις ηλικίες 15-29 και ακόμη εντονότερα στις ηλικίες 30-34 σε σχέση με ό,τι πράττουν οι υπόλοιπες γενεές της δεκαετίας του 1970. Η πολύ χαμηλή γαμηλιότητα στις νεότερες γενεές (γυναίκες που γεννήθηκαν προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και κατά τη δεκαετία του 1980) έως τις ηλικίες των 30 ή/και 35 ετών, καταδεικνύει ότι, ακόμη και αν επιτευχθεί μια πολύ σημαντική «αναπλήρωση» στις μεγάλες ηλικίες (30+) κατά τα επόμενα έτη, ένα σημαντικό τμήμα τους θα μείνει οριστικά άγαμο και ελλείψει σημαντικών ανατροπών, που έως τώρα φαίνονται απίθανες, ο γάμος θα γίνει μια μορφή ένωσης όλο και λιγότερο συχνή, ενώ κάποτε αποτελούσε μια καθολική πρακτική.

Γραφήματα 9 (αριστερά) και 10 (δεξιά): Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις γενεές 1937-1978 (%) (Γράφημα 9) και στις γενεές 1911-1997 (%) (Γράφημα 10)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

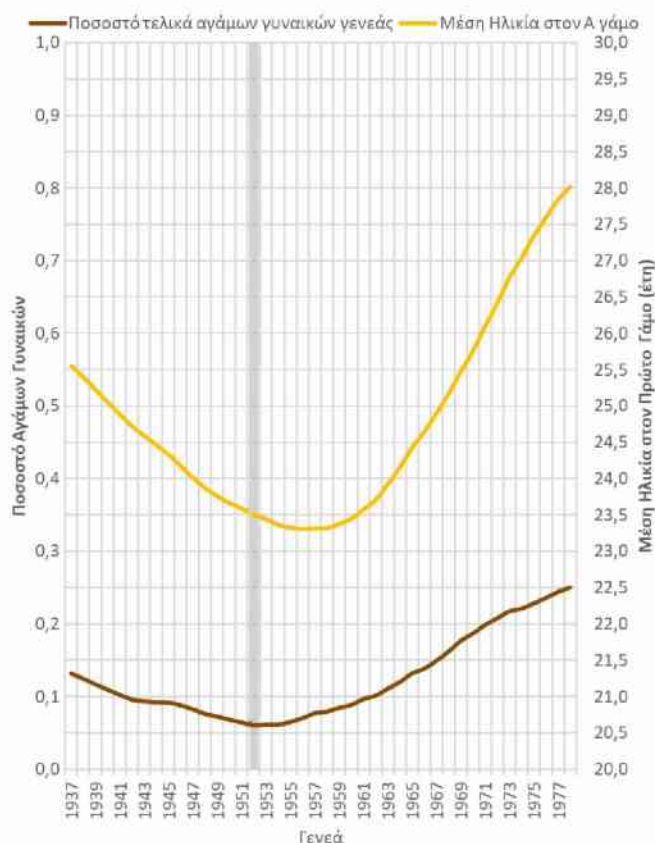
Στις «παλαιότερες» γενεές γυναικών (1921-1933) διαπιστώνουμε μια ενίσχυση της πρωτογαμηλιότητας από γενεά σε γενεά στις ηλικίες 30-39 (στις ηλικίες 35-39 στις γενεές 1921-1928 και στις ηλικίες 30-34 στις γενεές 1926-1933), γεγονός που πιθανότατα οφείλεται σε μια προσπάθεια των γυναικών αυτών να αναπληρώσουν, σε μεγαλύτερη ηλικία τους γάμους που δεν κατέστη δυνατό να τελέσουν κατά την ταραγμένη δεκαετία του 1940 (Γράφημα 10).

Αντίθετα, η γαμηλιότητα των γυναικών που γεννήθηκαν μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1930 δε φαίνεται να επηρεάστηκε από τις ιδιαίτερες συνθήκες της δεκαετίας του 1940. Ως εκ τούτου, αυξάνονται οι συντελεστές στις μικρότερες ηλικίες (ενίσχυση της γαμηλιότητας στις ηλικίες 15-19 στις γενεές 1937-1960 και στις ηλικίες 20-24 στις γενεές 1936-1955) και μειώνονται στις μεγαλύτερες (μείωση της έντασης της γαμηλιότητας στις ηλικίες 30-34 στις γενεές 1934-1953), καθώς οι γυναίκες αυτές μπόρεσαν να τελέσουν το γάμο τους σε μικρές ηλικίες ανεμπόδιστα (και εντονότερα).

Οι εξελίξεις της γαμηλιότητας αντικατοπτρίζονται στην τελική ένταση του φαινομένου που εκφράζεται σε κάθε γενεά, ως ο αριθμός των γυναικών, ανά 1000 γυναίκες, που έχουν συνάψει έναν πρώτο γάμο έως τα 50 τους έτη και κατ' επέκταση στο ποσοστό οριστικά άγαμων, ήτοι στο συμπληρωματικό της έντασης της πρωτογαμηλιότητας στην ηλικία των 50 ετών. Επιπροσθέτως, οι τάσεις διαφαίνονται και στο ημερολόγιο του φαινομένου, δηλαδή στη μέση ηλικία στον πρώτο γάμο (βλ. Γράφημα 11 κειμένου & Πίνακα 5, Παραρτήματος). Είναι προφανές ότι όλο και λιγότερες Ελληνίδες στις διαδοχικές γενεές 1937-1952 παρέμειναν οριστικά άγαμες και πιο συγκεκριμένα το 13,2% αυτών που γεννήθηκαν το 1937 έναντι μόλις του 6,1% των όσων γεννήθηκαν το 1952. Ταυτόχρονα, η μέση ηλικία στον πρώτο γάμο μειώνεται συνεχώς στις 16 αυτές διαδοχικές γενεές καθώς όσες γεννήθηκαν το 1937 τέλεσαν ένα πρώτο γάμο στα 25,6 έτη, ενώ εκείνες που γεννήθηκαν το 1952 στα 23,5 έτη. Από τη γενεά του 1953 και έπειτα ξεκινά η αύξηση της οριστικής αγαμίας, ενώ η αύξηση της ΜΗ στον πρώτο γάμο αρχίζει από τις γυναίκες που γεννήθηκαν, λίγο αργότερα, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Η ΜΗ εκτιμάται ότι θα φθάσει τα 28 έτη στις γυναίκες που γεννήθηκαν λίγο πριν το 1980 (ηλικία κατά 4,5 έτη υψηλότερη σε σχέση με εκείνη της γενεάς του 1952) ενώ η οριστική αγαμία, θα αφορά το 25% σχεδόν των γυναικών αυτών. Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι όλες οι μη έγγαμες γυναίκες δε θα έχουν ένα σύντροφο καθώς τμήμα τους θα βρίσκεται σε σχέση εκτός γάμου [συγκατοίκησης ή Ζώντας-Χώρα-Μαζί (ZXM)/Living-Apart-Together (LAT)] (Ayuso, 2019).

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι έχει συντελεστεί μια σημαντική αλλαγή της στάσης απέναντι στο γάμο στις 25 τελευταίες γενεές (1953-1978), σε μία χώρα που, με εξαίρεση τις γενεές που έρχονται στον κόσμο από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, ουδέποτε γνώρισε υψηλά ποσοστά αγαμίας (Serelea, 1977, 1978). Σύμφωνα δε με τα δεδομένα της συγχρονικής ανάλυσης, η εγκάρσια ένταση της πρωτογαμηλιότητας βρίσκεται σταθερά, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και έπειτα, γύρω στους 600 γάμους ανά 1000 γυναίκες και ο πρώτος γάμος τελείται πλέον (κατά την τριετία 2015-2017) στα 30 έτη. Σε επίπεδο γενεών φυσικά δεν έχουν ακόμη καταγραφεί ποσοστά αγαμίας της τάξης του 40%, όπως αυτά που προκύπτουν από τους στιγμιαίους δείκτες σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Eurostat, 2020). Ωστόσο, αν οι τάσεις συνεχιστούν, τα επίπεδα αυτά αγαμίας και μέσης ηλικίας στη σύναψη του πρώτου γάμου θα προσεγγίζονται όλο και περισσότερο από τις γυναίκες που έρχονται στον κόσμο μετά το 1980.

Γράφημα 11: Ένταση τελικής αγαμίας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο στις γενεές 1937-1978

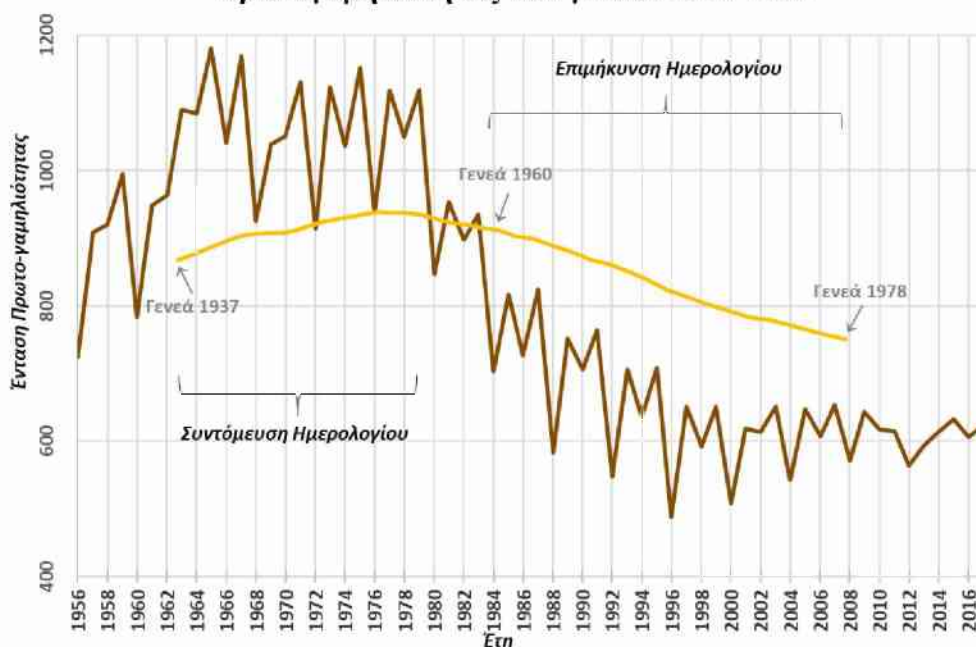
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Η σύγκριση συγχρονικών και διαγενεακών δεικτών (βλ. Γράφημα 12 και Πίνακες 2στ & 5, Παραρτήματος) διευκολύνει την εξαγωγή συνθετικών συμπερασμάτων⁵³. Ειδικότερα, επιτρέπει να διαπιστωθεί με ποιο τρόπο η πορεία του συγχρονικού δείκτη έντασης επηρεάζεται από τις μεταβολές του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας, ήτοι της ταχύτητας/του ρυθμού με τον οποίο οι γυναίκες παντρεύονται στις διάφορες ηλικίες. Ο στιγμιαίος δείκτης έντασης κάθε έτους θα συνέπιπτε με την τελική ένταση της γαμηλιότητας των γενεών μετατοπισμένη (δηλαδή με μια χρονική καθυστέρηση σε έτη) κατά τη μέση ηλικία τους στον πρώτο γάμο, εάν η μέση ηλικία των γυναικών των γενεών αυτών στην τέλεση του πρώτου τους γάμου παρέμενε αμετάβλητη και η τελική ένταση της πρωτογαμηλιότητάς τους μεταβαλλόταν γραμμικά. Από το Γράφημα 12 διαπιστώνουμε ότι οι συγχρονικοί δείκτες έντασης είναι αρκετά υψηλότεροι σε σχέση με τους διαγενεακούς κατά την περίοδο 1956-1980 και αντιθέτως σαφώς χαμηλότεροι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετέπειτα. Ειδικότερα, οι τιμές των εγκάρσιων δεικτών αφίστανται αυτών των διαγενεακών δεικτών, με εξαίρεση τις γυναίκες που γεννήθηκαν στα μέσα - τέλη της δεκαετίας του 1950. Στις γενεές αυτές η διαγενεακή ένταση συμπίπτει με τη στιγμιαία που καταγράφεται στα τέλη της δεκαετίας του 1970 - αρχές του

⁵³ Οι εξελίξεις των συμπεριφορών στις διαδοχικές γενεές είναι συνήθως σχετικά κανονικές/ομαλές, καθώς οι διαμήκεις δείκτες είναι, κατά κάποιον τρόπο, οι σταθμισμένοι μέσοι των εγκάρσιων δεικτών και επομένως έχουν μια εγγύτητα/ομοιότητα από τη μια γενεά στην επόμενη, εφόσον δύο διαδοχικές γενεές βιώνουν τα ίδια γεγονότα σε γειτονικές ηλικίες. Αντίθετα, οι συγχρονικοί δείκτες μεταβάλλονται ευκολότερα, διότι στις αλλαγές συμπεριφοράς των γενεών προστίθενται οι επιδράσεις των «ατυχημάτων» (περιόδων κρίσης, πολέμου κ.ά.) (Kotzamanis & Sardon, 1997).

1980. Η γαμηλιότητα των γυναικών που γεννήθηκαν πριν από το 1955 δε χαρακτηρίζεται από την υπέρμετρα υψηλή ένταση των εγκάρσιων δεικτών (είναι αδύνατο εξάλλου να καταγραφούν περισσότεροι από 1000 πρώτοι γάμοι σε 1000 γυναίκες σε μια κοορτή), ενώ στις γενεές του 1960 και μετέπειτα δεν καταγράφεται τόσο χαμηλή ένταση όσο αυτή που δίδεται από τους ΣΔΑγαμ. Είναι προφανές ότι η άνοδος και η σταθεροποίηση του εγκάρσιου δείκτη έντασης έως το έτος 1980 σε πολύ υψηλές τιμές οφείλεται κυρίως στη «συντόμευση» του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας και λιγότερο στην αύξηση της έντασής της στις διαδοχικές γενεές. Αντίθετα, η «κατάρρευση» των ΣΔΑγαμ. μετά το 1980 οφείλεται κυρίως στην επιμήκυνση του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας και λιγότερο στη συρρίκνωση της έντασης αυτής στις διαδοχικές γενεές. Τέλος, είναι εμφανές (Γράφημα 12) ότι οι συμπεριφορές των διαδοχικών γενεών χαρακτηρίζονται από σχετική «αδράνεια», μεταβάλλονται προοδευτικά και δεν χαρακτηρίζονται από έντονες -στο βραχύ χρόνο- διακυμάνσεις, όπως αυτές που καταγράφονται στην εγκάρσια/συγχρονική ανάλυση.

Γράφημα 12: Στιγμιαία ένταση (1956-2017) και διαμήκης ένταση της πρωτογαμηλιότητας των γενεών 1937-1978

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

3.1.3. Η γαμηλιότητα των γενεών βάσει των απογραφών

Στις απογραφές πληθυσμού των ετών 1907, 1920, 1928, 1951, 1961, 1971, 1981, 1991, 2001 και 2011 δίδεται ο αριθμός των γυναικών ανά οικογενειακή κατάσταση σε κάθε ηλικιακή ομάδα. Τα δεδομένα αυτά επιτρέπουν τον υπολογισμό των αναλογιών των άγαμων γυναικών σε διαδοχικές πενταετείς ηλικιακές ομάδες και γενεές (βλ. Πίνακα 6, Παραρτήμα⁵⁴), δίδοντάς μας την δυνατότητα να συγκρίνουμε τα αποτελέσματα αυτά με τα αντίστοιχα που έχουν προκύψει από την πρότερη διαγενεακή ανάλυση, η οποία βασίστηκε στις εκτιμήσεις του πληθυσμού και στα δεδομένα Φυσικής Κίνησης (ΦΚ). Εκτός όμως από τον έλεγχο των

⁵⁴ Από τον Πίνακα 6 του Παραρτήματος προέρχονται τα δεδομένα όλων των Πινάκων και Γραφημάτων του παρόντος υπο-κεφαλαίου (3.1.3.).

αποτελεσμάτων μας, είναι εφικτό, αξιοποιώντας τα στοιχεία των απογραφών, να αποκτήσουμε μια εικόνα και για τη γαμηλιότητα γυναικών που έχουν γεννηθεί πριν από τη δεκαετία του 1930, ακόμη δε και γενεών που ήρθαν στον κόσμο κατά το 19^ο αιώνα, κάτι που είναι ανέφικτο με βάση τα δεδομένα των ληξιαρχείων, καθώς, τα στοιχεία αυτά που είναι απαραίτητα για τον υπολογισμό ειδικών κατά ηλικία συντελεστών δεν είναι διαθέσιμα πριν από το 1956.

Τα αποτελέσματα των δυο πηγών (Πίνακας 1) είναι πιθανόν να μη συμπίπτουν απολύτως καθώς τα δεδομένα των απογραφών αφενός μεν αφορούν τους παρόντες και δύναται να αναχθούν στις γενεές υπό προϋποθέσεις (εάν η γαμηλιότητα των θανόντων και αυτών που μετανάστευσαν στο εξωτερικό δε διαφοροποιείται σημαντικά αυτής των απογραφέντων), αφετέρου δε η υπό ή υπέρ εκτίμηση του πληθυσμού σε κάθε απογραφή αφορά εξίσου τους εγγάμους, χήρους, διαζευγμένους και άγαμους κάθε ηλικιακής ομάδας. Επιπλέον, η μαζική είσοδος αλλοδαπών στις δεκαετίες του 1990 και 2000, μπορεί να έχει επηρεάσει εν μέρει τα αποτελέσματα, καθώς η κατανομή των αλλοδαπών σε κάθε ηλικιακή ομάδα ανά οικογενειακή κατάσταση (για όσους έχουν συνάψει έναν γάμο προ της μετακίνησης τους) δεν ταυτίζεται υποχρεωτικά με αυτήν των εχόντων την ελληνική υπηκοότητα. Περαιτέρω, οι απογραφές (εξαιρείται αυτή του 2011) μας παρέχουν δεδομένα συνήθως σε δεκαετίες ηλικιακές ομάδες και ως εκ τούτου, σε αντίθεση με τα στοιχεία ΦΚ, δεν προκύπτουν από αυτές αποτελέσματα για κάθε γενεά, αλλά για δέσμες γενεών. Παρόλα αυτά, οι γενικές τάσεις θα πρέπει είναι κοινές και τα αποτελέσματα των δύο πηγών δε θα πρέπει να αποκλίνουν σημαντικά.

Πίνακας 1: Διαφορές στις αναλογίες αγάμων γυναικών σε επιλεγμένες ηλικιακές ομάδες (και δέσμες γενεών)

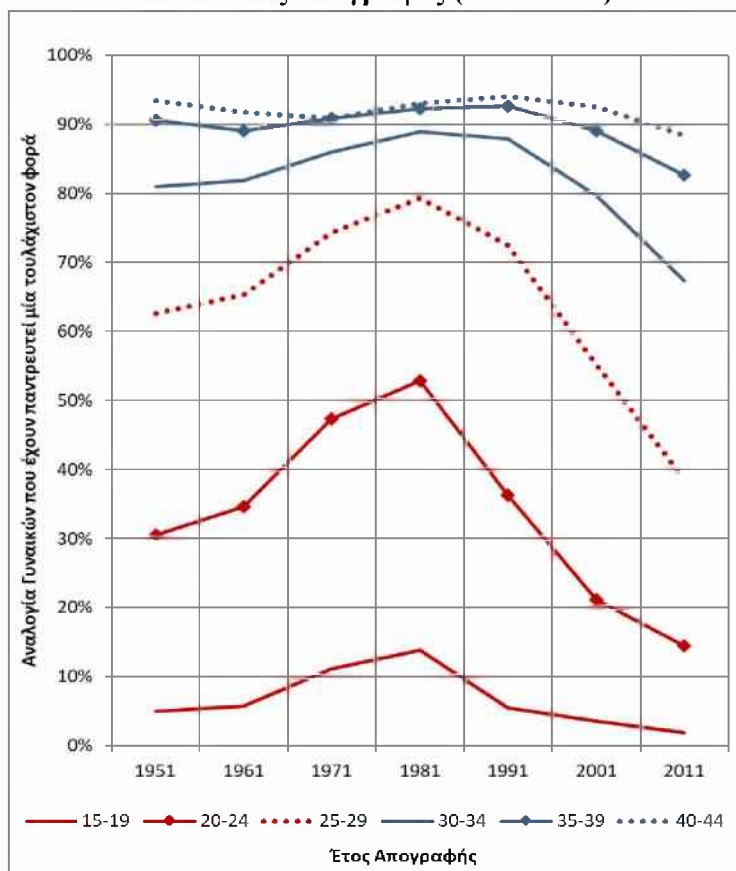
Γενεές	Ηλικία	Δεν έχουν παντρευτεί (βάσει απογραφής)	Δεν έχουν παντρευτεί (βάσει δεδομένων Φυσικής Κίνησης)	Διαφορές Απογραφή- Φυσική Κίνηση
1966-1970	40-44 (απογρ. 2011)	11,6%	17,9%	-6,3%
1961-1965	45-49 (απογρ. 2011)	8,3%	11,5%	-3,3%
1956-1960	40-44 (απογρ. 2001)	7,5%	9,2%	-1,7%
1951-1955	45-49 (απογρ. 2001)	5,9%	6,6%	-0,6%
1946-1950	40-44 (απογρ. 1991)	5,9%	8,8%	-2,9%
1941-1945	45-49 (απογρ. 1991)	5,1%	9,8%	-4,7%
1936-1940	40-44 (απογρ. 1981)	7,0%	13,8%	-6,9%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Από τη σύγκριση των δεδομένων των δυο αυτών πηγών για τη χώρα μας διαπιστώνουμε ότι οι δυο προαναφερθείσες συνθήκες ισχύουν σε μεγάλο βαθμό, αν και κάποιες εντονότερες διαφορές καταγράφονται στις ομάδες γενεών 1936-1945 και 1966-1970. Ειδικότερα: 1) τα δεδομένα των τεσσάρων πλέον προσφάτων διαδοχικών απογραφών αναδεικνύουν τις σημαντικές επελθούσες μεταβολές έναντι του θεσμού του γάμου στις μετά το 1935 γενεές, μεταβολές που έχουν αποτυπωθεί και στα αποτελέσματα της ανάλυσης βάσει των ληξιαρχείων, 2) η αναλογία των γυναικών που έχουν παντρευτεί σε κάθε ηλικιακή ομάδα (Γράφημα 13 και Πίνακα 2 ως και Πίνακα 6 Παραρτήματος) είναι χαμηλότερη στην τελευταία διεξαχθείσα απογραφή σε σχέση με οποιαδήποτε πρότερη, ενώ για πρώτη φορά στις ηλικίες 40-44 καταγράφεται ένα ποσοστό αγάμων γυναικών μεγαλύτερο του 11,5% και η αναλογία των εγγάμων ειδικότερα στις μικρές και μεσαίες ηλικίες (15-19 έως 35-39 ετών) συρρικνώνεται ταχύτατα από την απογραφή του 1991 και μετέπειτα (γυναίκες που έχουν γεννηθεί από τη δεκαετία του 1960 και μετά, οι οποίες, όπως έχει προκύψει και από τα

δεδομένα ΦΚ, αναβάλλουν το γάμο τους για όλο και μεγαλύτερες ηλικίες και παντρεύονται όλο και λιγότερο).

Γράφημα 13: Ένταση της πρωτογαμηλιότητας στις διαδοχικές ηλικιακές ομάδες στις 7 τελευταίες απογραφές (1951-2011)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Εκτός των προαναφερθέντων, διαπιστώνουμε, επίσης, μια τάση πρωιμοποίησης του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών στις πρώτες μεταπολεμικές απογραφές (1951-1981) που προκύπτει ευκρινώς καταρχάς από την αυξάνουσα αναλογία των εγγάμων γυναικών στα 20-24 έτη (Πίνακας 2). Είναι φανερό πως η κάθε δέσμη γενεών (1926-1930, 1936-1940, 1946-1950 και 1956-1960) έχει παντρευτεί εντονότερα σε σχέση με την προηγούμενη έως τις συγκεκριμένες ηλικίες (δεδομένα των τεσσάρων πρώτων μεταπολεμικών απογραφών), σε αντίθεση με τις μεταγενέστερες δέσμες (1966-1970, 1976-1980 και 1986-1990) που έχουν παντρευτεί λιγότερο στις αντίστοιχες ηλικίες. Είναι χαρακτηριστικό δε ότι το 30% των γυναικών των γενεών 1926-1930 το 1951 έχουν ήδη συνάψει έναν τουλάχιστον πρώτο γάμο στις ηλικίες 20-24, έναντι του 50% των γενεών 1956-1960 στην απογραφή του 1981 και τέλος, του 15% των γενεών 1986-1990 το 2011.

Πίνακας 2⁵⁵: Ελλάδα, αναλογίες άγαμων γυναικών σε διαδοχικές πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις απογραφές 1907-2011

	1907	1920	1928	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011
15-19	90,1%	95,1%	92,6%	95,0%	94,2%	88,8%	86,1%	94,5%	96,4%	98,1%
20-24	44,1%	67,3%	55,8%	69,5%	65,3%	52,6%	47,1%	63,7%	78,9%	85,5%
25-29	13,5%	30,4%	25,5%	37,3%	34,7%	25,8%	20,7%	27,5%	44,8%	61,4%
30-34	7,6%	10,9%	10,4%	19,0%	18,2%	14,1%	11,0%	12,1%	20,3%	32,7%
35-39	4,8%	5,2%	6,1%	9,4%	11,0%	9,2%	7,7%	7,4%	10,9%	17,3%
40-44	4,0%	3,7%	4,3%	6,6%	8,2%	9,2%	7,0%	5,9%	7,5%	11,6%
45-49	4,4%	3,1%	3,8%	5,1%	6,2%	7,2%	6,3%	5,1%	5,9%	8,3%
50-54	3,6%	3,0%	3,6%	4,8%	6,2%	7,2%	7,1%	5,1%	5,3%	6,3%
55-59	3,6%	2,7%	3,3%	4,5%	4,9%	5,8%	6,3%	5,3%	4,7%	5,3%
60-64	3,7%	2,7%	3,2%	4,0%	4,9%	5,8%	6,2%	5,8%	4,7%	5,0%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, op. cit. ίδια επεξεργασία των δεδομένων

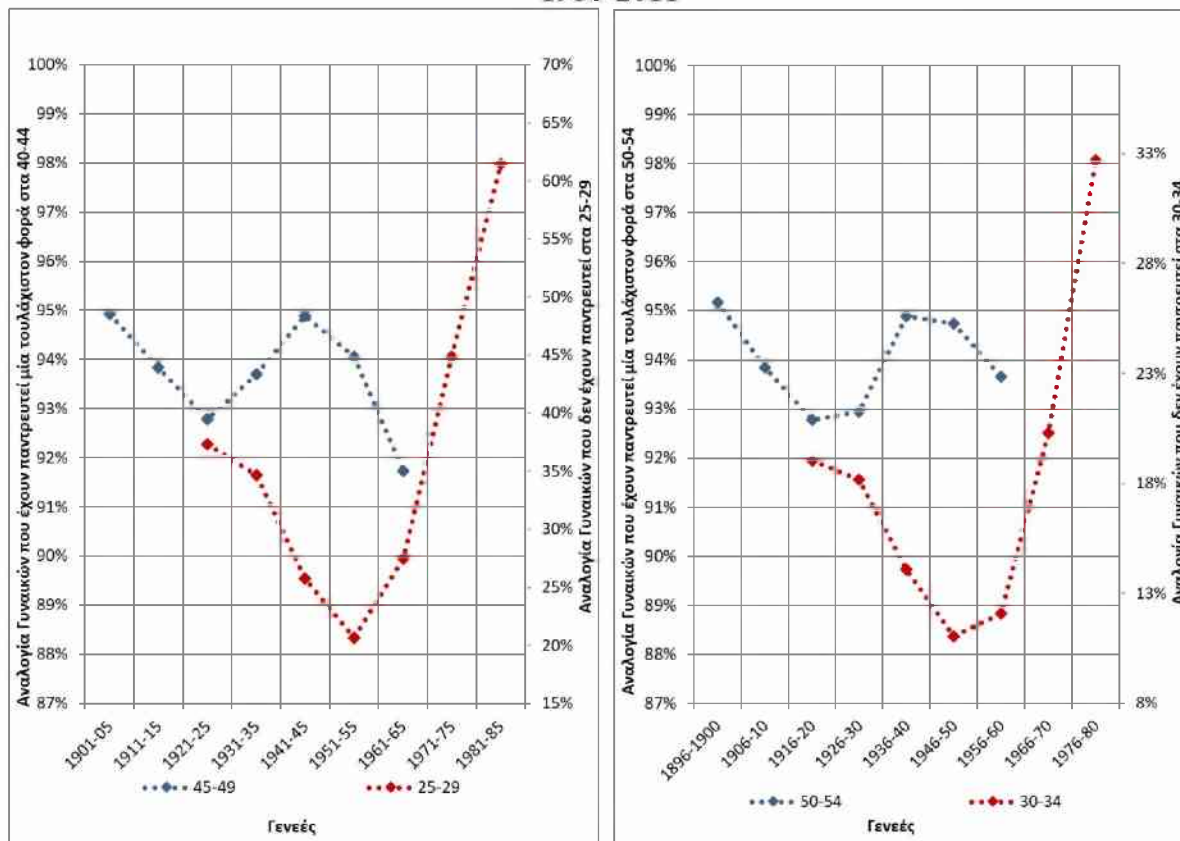
Χαρακτηριστική επίσης, των αλλαγών συμπεριφοράς, είναι η εξέλιξη της αναλογίας των άγαμων γυναικών στις ηλικίες 15-19 στις διαδοχικές απογραφές (βλ. Πίνακα 2). Το 14% των γυναικών έχει παντρευτεί σε αυτές τις ηλικίες στην απογραφή του έτους 1981 και μόλις το 2% στην απογραφή του έτους 2011 και αυτό είναι ενδεικτικό μιας σημαντικής αλλαγής στα 30 έτη που μεσολάβησαν. Η επιλογή του γάμου στις μικρές αυτές ηλικίες ιδίως από τη δεκαετία του 1990 και μετά γίνεται κυρίως από γυναίκες με πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (εκπαίδευση, πολιτισμικά χαρακτηριστικά κ.ά.), ενώ αντίθετα λίγο πριν από το έτος 1981 αποτελούσε επιλογή ενός ευρύτερου τμήματος. Τέλος, στην απογραφή του 2011 καταγράφηκαν πολύ υψηλά ποσοστά άγαμων στις σχετικά «ώριμες» ηλικίες γάμου και τεκνοποίησης (δεν είχε συνάψει γάμο το 1/3 των γυναικών στις ηλικίες 30-34 και το 17,3% στις ηλικίες 35-39). Οφείλουμε ταυτόχρονα να σημειώσουμε ότι την άνοιξη του 2011 που διεξήχθη η απογραφή, βρισκόμαστε στην αρχή της κρίσης, η οποία πιθανότατα οδήγησε στην μεταφορά για αργότερα της απόφασης τέλεσης γάμου σε κάποια νεότερα ζευγάρια. Ως εκ τούτου, είναι δόκιμη η υπόθεση ότι ένα σημαντικό τμήμα των γυναικών αυτών (30-39 ετών στην απογραφή του έτους 2011) δε θα συνάψουν ένα πρώτο γάμο έως τα 50 τους έτη, κάτι που αναμένεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη γονιμότητά τους.

Τα δεδομένα της ανάλυσής μας που αποτυπώνονται και στα Γραφήματα 14α και 14β (βλ. και Πίνακα 3 κειμένου), δίδουν μια αδρή εικόνα των μεταβολών της έντασης της πρωτογαμνηλότητας στις ηλικίες 25-29 και 45-49 στις γενεές 1901-1905, 1911-1915, ..., 1961-1965 (Γράφημα 14α) και στα 30-34 και 50-54 έτη στις γενεές 1896-1900, 1906-1910, ..., 1956-1960 (Γράφημα 14β). Στα δύο αυτά γραφήματα οι κόκκινες γραμμές δίδουν την αναλογία άγαμων στις ηλικίες 25-29 για τις γενεές 1921-1925 έως και 1981-1985 (Γράφημα 14α) και στις ηλικίες 30-34 για τις γενεές 1916-1920 έως και 1976-1980 (Γράφημα 14β). Η εξέλιξη των αναλογιών αυτών έως τις συγκεκριμένες ηλικίες (25-29 και 30-34) στις διαδοχικές ομάδες

⁵⁵ Η απογραφή του έτους 1907 περιέχει δεδομένα για τις ηλικιακές ομάδες (ηλ. ομ.) 30-33, 34-39 και όχι για τις ηλ. ομ. 30-34, 35-39. Επίσης, δεν λαμβάνονται υπόψη στα δεδομένα αυτά οι μη δηλώσαντες ηλικία και οι μη δηλώσαντες οικογενειακή κατάσταση. Στην απογραφή του έτους 1920 οι μη δηλώσαντες ηλικία κατανέμονται, από το προσωπικό της ΕΣΥΕ, σε κάθε ηλ. ομ. αυ προrata των δηλωσάντων. Η απογραφή του έτους 1961 περιέχει δεδομένα στις ηλ. ομ. 45-54 και όχι στις ηλ. ομ. 45-49 και 50-54. Επιπλέον, τα αποτελέσματα αποτελούν προϊόν επεξεργασίας δείγματος και για αυτό το λόγο οι αριθμοί που δίνονται είναι στρογγυλοποιημένοι (δίνονται σε χιλιάδες). Τέλος, η απογραφή του έτους 1971 περιλαμβάνει τις ηλ. ομ. 35-44, 45-54 και όχι τις ηλ. ομ. 35-39, 40-44, 45-49, 50-54 (ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014).

γενεών επιτρέπει την έμμεση εξαγωγή συμπερασμάτων περί της εξέλιξης του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητάς τους.

Γραφήματα 14α (αριστερά) και 14β (δεξιά): Ένταση της πρωτογαμηλιότητας (ηλικίες 25-29, 30-34, 45-49 και 50-54) στις διαδοχικές γενεές (1896-1900...1981-85), απογραφές 1951-2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 3: Αναλογίες γυναικών δέσμης γενεών που έχουν/δεν έχουν παντρευτεί μία τουλάχιστον φορά σε επιλεγμένες ηλικιακές ομάδες στις διαδοχικές απογραφές

Γενεές	Δεν έχουν παντρευτεί στις ηλικίες 25-29	Δεδομένα Απογραφής	Έχουν παντρευτεί στις ηλικίες 45-49	Δεδομένα Απογραφής	Γενεές	Δεν έχουν παντρευτεί στις ηλικίες 30-34	Δεδομένα Απογραφής	Έχουν παντρευτεί στις ηλικίες 50-54	Δεδομένα Απογραφής
1901-1905			94,9%	1951	1896-1900			95,2%	1951
1911-1915			93,8%	1961	1906-1910			93,8%	1961
1921-1925	37,3%	1951	92,8%	1971	1916-1920	19,0%	1951	92,8%	1971
1931-1935	34,7%	1961	93,7%	1981	1926-1930	18,2%	1961	92,9%	1981
1941-1945	25,8%	1971	94,9%	1991	1936-1940	14,1%	1971	94,9%	1991
1951-1955	20,7%	1981	94,1%	2001	1946-1950	11,0%	1981	94,7%	2001
1961-1965	27,5%	1991	91,7%	2011	1956-1960	12,1%	1991	93,7%	2011
1971-1975	44,8%	2001			1966-1970	20,3%	2001		
1981-1985	61,4%	2011			1976-1980	32,7%	2011		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, op. cit., ίδια επεξεργασία

Από τα Γραφήματα 14α και 14β διαπιστώνουμε (έμμεσα) τη σταδιακή πρωιμοποίηση του ημερολογίου της γαμηλιότητας που ξεκινά από τις γενεές 1916-1920 και συνεχίζεται έως και τις γενεές 1951-1955. Ειδικότερα, μειώνεται από τη μία δέσμη γενεών στην επόμενη η αναλογία των γυναικών που δεν έχουν παντρευτεί έως τα 25-29 τους έτη (γενεές 1921-1925,

1931-1935,...,1951-1955 στο Γράφημα 14α) και έως τα 30-34 τους έτη (γενεές 1916-1920, 1926-1930,...,1946-1950 στο Γράφημα 14β). Εξάλλου και από την ανάλυση των δεδομένων ΦΚ έχει προκύψει ότι, μεταξύ των γενεών 1937-1978, οι γυναίκες που προστρέχουν πιο πρώιμα στον πρώτο γάμο είναι αυτές που γεννήθηκαν κατά την τριετία 1956-1958 και ότι η ΜΗ μειώνεται προοδευτικά από τη γενεά του 1937 έως εκείνη του 1956. Επίσης, από τα ίδια γραφήματα διαπιστώνουμε ότι από τις γυναίκες που γεννήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1950 ξεκινά η αναβολή του γάμου. Πιο συγκεκριμένα, αυξάνεται από τη μία δέσμη γενεών στην επόμενη η αναλογία αυτών που δεν έχουν παντρευτεί έως τα 25-29 τους έτη (γενεές 1961-1965, 1971-1975,..., 1981-1985 στο Γράφημα 14α) και έως τα 30-34 τους έτη (γενεές 1956-1960, 1966-1970,...,1976-1980 στο Γράφημα 14β). Η ανάλυση που εδράζεται στα στοιχεία ΦΚ επιβεβαιώνει την αναβολή του γάμου από τις γυναίκες που γεννιούνται από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και έπειτα. Τέλος, από τα ίδια γραφήματα και ειδικότερα από τις αναλογίες των γυναικών που έχουν παντρευτεί μία τουλάχιστον φορά έως τις ηλικίες 45-49 και 50-54, διαπιστώνουμε ότι η τελική ένταση της πρωτογαμηλιότητας σε όλες τις εξεταζόμενες ομάδες γενεών είναι διαχρονικά υψηλή, τουλάχιστον έως και τις γενεές της δεκαετίας του '50. Ωστόσο, είναι ελαφρώς χαμηλότερη σε ορισμένες γενεές (1916-1935), οι οποίες διένυσαν σε ηλικίες γάμου ταραγμένες περιόδους, όπως η δεκαετία του 1940.

Από τον Πίνακα 3 και το Γράφημα 14α προκύπτει ότι οι γενεές 1921-1925 και 1931-1935 παντρεύονται κάπως αργότερα (καταγράφεται σε αυτές μικρότερη αναλογία παντρεμένων γυναικών έως τα 25-29 έτη) και λίγο λιγότερο (καταγράφεται σε αυτές μικρότερη αναλογία παντρεμένων γυναικών έως τα 45-49 έτη) σε σχέση με τις γενεές 1941-1945. Επιπροσθέτως, στον Πίνακα 3 και στο Γράφημα 14β φαίνεται ότι οι γενεές 1916-1920 και 1926-1930 παντρεύονται κάπως αργότερα (καταγράφεται σε αυτές μικρότερη αναλογία παντρεμένων γυναικών έως τα 30-34 έτη) και λίγο λιγότερο (καταγράφεται σε αυτές μικρότερη αναλογία παντρεμένων γυναικών έως τα 50-54 έτη) σε σχέση με τις γενεές 1936-1940. Από τα δεδομένα ΦΚ έχουμε διαπιστώσει ότι οι γενεές 1941-1945 παντρεύονται εντονότερα και νωρίτερα σε σχέση με τις γενεές 1936-1940⁵⁶ και ότι οι μεταγενέστερες γενεές 1946-1953 παντρεύονται εντονότερα και πιο νωρίς σε σχέση με τις γενεές 1941-1945. Επομένως, συνδυάζοντας τα επιμέρους συμπεράσματα, βάσιμα υποθέτουμε ότι οι γενεές 1916-1935 έχουν παντρευτεί αργότερα και σε κάποιο βαθμό λιγότερο σε σχέση με τις γενεές 1936-1953.

Συμπεράσματα

Συνοπτικά, οι γυναίκες που γεννήθηκαν από το 1850 έως και το 1960 στη χώρα μας παντρεύτηκαν σχεδόν όλες, καθώς ο γάμος ήταν ένας θεσμός εδραιωμένος παραδοσιακά στην ελληνική κοινωνία. Λιγότερες από 10 στις 100 γυναίκες των γενεών αυτών παρέμειναν οριστικά εκτός γάμου καθώς τα ποσοστά των άγαμων είναι μικρότερα του 10% στις ηλικίες 40+ στις οποίες οι γενεές αυτές τέμνουν τις διαδοχικές απογραφές 1907-2001 (στις απογραφές δε του 1907, 1920 και 1928 τα ποσοστά αυτά είναι μικρότερα του 4,5%). Εντούτοις, η γαμηλιότητα κάποιων γενεών διαφέρει. Οι γυναίκες π.χ. που γεννήθηκαν το 1916-1935

⁵⁶ Για τις γενεές 1936-1940 δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα (συντελεστές πρωτογαμηλιότητας) στις πολύ μικρές ηλικίες (<21 ετών) και ως εκ τούτου, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ήμασταν αναγκασμένοι να χρησιμοποιήσουμε αντ' αυτών τους συντελεστές των πλησιέστερων γενεών για τις οποίες διαθέτουμε δεδομένα. Οι συντελεστές αυτοί, αθροισόμενοι, δεν υπερβαίνουν το 11% της τελικής έντασης της πρωτογαμηλιότητας των συγκεκριμένων γενεών.

φαίνεται πως αναγκάστηκαν να αναβάλλουν σε κάποιο βαθμό το γάμο τους και να παντρευτούν κάπως λιγότερο σε σχέση με τις αυτές γεννήθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 έως και τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1950, εξαιτίας πιθανότατα του γεγονότος ότι κατά τις σημαντικές ηλικίες σύστασης της οικογένειας διέτρεξαν την ταραγμένη δεκαετία του 1940.

Οι παλιότερες γενεές (γυναίκες που γεννήθηκαν προ του 1900) αναγκάστηκαν επίσης σε κάποιο βαθμό να αναβάλλουν το γάμο τους. Στις απογραφές των ετών 1920 και 1928 είναι εμφανείς οι δυσκολίες που συνάντησαν οι γυναίκες αυτές στο να συστήσουν την οικογένειά τους πιθανότατα εξαιτίας των οικονομικών δυσκολιών, της μετανάστευσης και των πολέμων των αρχών του 20^{ου} αιώνα [υπερπόντια μετανάστευση, Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913) και μικρασιατικός πόλεμος (1919-1922)]⁵⁷. Τα ποσοστά άγαμων στις ηλικίες 31-43 στις οποίες βρίσκονταν οι γενεές 1887-1900 στην απογραφή του 1928 είναι το ίδιο υψηλά (και σε ορισμένες ηλικίες υψηλότερα) σε σχέση με τα ποσοστά στις αντίστοιχες ηλικίες του έτους 1920 και αρκετά υψηλότερα σε σχέση με τα ποσοστά στις αντίστοιχες ηλικίες του έτους 1907. Διαφαίνεται, επομένως, ότι οι γυναίκες που γεννήθηκαν το 1887-1900 παντρεύτηκαν αργότερα και λιγότερο σε σχέση με τις πρότερες γενεές (γενεές προ του έτους 1887). Τέλος, είναι εμφανές και από τα δεδομένα των απογραφών ότι οι στάσεις απέναντι στον γάμο αλλάζουν σταδιακά από τη δεκαετία του 1980 καθώς οι νεότερες γενεές τείνουν να υιοθετήσουν αργά αλλά σταθερά το μοντέλο της Βόρειας και Δυτικής (ΒΔ) Ευρώπης.

3.1.4. Ελλάδα, μια ιδιαίτερη περίπτωση

3.1.4.1. Η Ελλάδα έως το έτος 1979

Οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί και το συρρικνωμένο κράτος πρόνοιας

Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από το «ισχυρό οικογενειακό σχήμα»⁵⁸ της Μεσογείου, σύμφωνα με το οποίο οι οικογενειακοί δεσμοί διατηρούνται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής των ατόμων (Reher, 1998; Μαράτου-Αλιπράντη, 2002; Kalmijn, 2007). Η χώρα μας εντάσσεται, σύμφωνα με αρκετούς συγγραφείς (Leibfried, 1994; Ferrera, 1996), στον κορπορατιστικό κρατικιστικό τύπο κοινωνικού κράτους, αλλά διαφοροποιείται από αυτόν στο ότι τα νοικοκυριά έχουν τη μεγαλύτερη ευθύνη παροχής πρόνοιας στα μέλη τους, καθώς το κράτος πρόνοιας είναι διαχρονικά συρρικνωμένο, κατακερματισμένο και αναποτελεσματικό (Blum & Rille-Pfeiffer, 2010; Κοτζαμάνης *et al.*, 2018). Σύμφωνα δε με τη Μουσούρου (2002), στην Ελλάδα, η μη προσαρμογή του κράτους πρόνοιας στη μετάβαση της κοινωνίας προς λιγότερο παραδοσιακές αξίες, είχε ως αποτέλεσμα τη συντήρηση του παραδοσιακού

⁵⁷ Πρέπει να επισημανθεί ότι η εξαγωγή συμπερασμάτων από τα δεδομένα των απογραφών (ιδίως των παλαιότερων) πρέπει γίνεται με επιφύλαξη, αν και οι κύριες, μακροχρόνιες τάσεις δε μπορούν να αμφισβητηθούν, καθώς, εκτός από τις ανακρίβειες των στοιχείων, υπήρξαν διαδοχικές αλλαγές συνόρων, έντονα ρεύματα μετανάστευσης, ιδίως κατά την περίοδο 1900-1930, διαφορετική μετανάστευση και θνησιμότητα και πολεμικές συγκρούσεις που μας κάνουν επιφυλακτικούς αναφορικά με την αξιοπιστία των δεδομένων.

⁵⁸ Η οικογένεια είναι μια από τις αρχαιότερες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, που εντοπίζεται σε όλες τις κοινωνίες αν και με διαφορετικές μορφές. Έχει εξελιχθεί στο πέρασμα των αιώνων καθώς έχασε το ρόλο της οικονομικής παραγωγής, ενώ έχει υποστεί σημαντικές μεταμορφώσεις στις σύγχρονες κοινωνίες με τη δημιουργία ιδρυμάτων που εκπληρώνουν λειτουργίες που άλλοτε εξυπηρετούσε η ίδια και με την αλλαγή του επιπέδου διαβίωσης και του τρόπου ζωής (Kotzamanis & Sardon, 1997).

οικογενειακού μοντέλου, δηλαδή του σχήματος στο οποίο τα παιδιά μεγαλώνουν με τους δύο βιολογικούς τους γονείς.

Οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων

Τουλάχιστον έως και τη δεκαετία του 1970 στην Ελλάδα, ο άντρας αναλαμβάνει τον «εκτελεστικό ρόλο», δηλαδή αυτόν του «φροντιστή» και αποτελεί το «σύνδεσμο» με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, επιδιώκοντας τη διασφάλιση των απαραίτητων υλικών αγαθών που εξασφαλίζουν την επιβίωση της οικογένειας. Αντίθετα, η γυναίκα επωμίζεται τους «εκφραστικούς ρόλους», δηλαδή έχει την ευθύνη των οικιακών εργασιών και της φροντίδας των παιδιών και των εξαρτημένων μελών (Μουσούρου, 2005b; Lesthaeghe, 2010). Οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων εξασθενούν μεν σταδιακά, αλλά τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, τουλάχιστον έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000, είναι χαμηλά, ενώ στην περίπτωση απασχόλησης οι αμοιβές τους είναι συνήθως μικρότερες από εκείνες των αντρών, κάτι που δε διευκολύνει την ανεξαρτητοποίηση τους από το σύζυγο (Κάρλος & Μαράτου-Αλιπράντη, 2002; Rontos, 2015). Κατά τον Flaquer (2000) σε αυτή τη σχέση μεταξύ των φύλων μπορούν να αναζητηθούν οι ρίζες των ισχυρών οικογενειακών δεσμών που χαρακτηρίζουν τις νοτιο-ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.

Το σχήμα του Hajnal

Όσον αφορά στη γαμηλιότητα, ο Hajnal (1965), ο οποίος μελετά την προ του β' παγκοσμίου πολέμου Ευρώπη, τοποθετεί την Ελλάδα (και την Ουγγαρία) σε ένα μοντέλο ενδιάμεσο των δύο ακραίων, ήτοι του «δυτικού», το οποίο χαρακτηρίζεται από υψηλή ΜΗ στο γάμο⁵⁹ και υψηλά ποσοστά οριστικής αγαμίας και του «ανατολικού», το οποίο διέπεται από τις αντίθετες τάσεις. Ο Laslett (1983) προχωρά σε μια περαιτέρω κατηγοριοποίηση των προτύπων γαμηλιότητας του Hajnal και η τυπολογία του περιλαμβάνει το «δυτικό», το «κεντροδυτικό», το «ανατολικό» και το «μεσογειακό» μοντέλο. Αναμφίβολα, η τυπολογία αυτή προκύπτει από αδρές γενικεύσεις. Μεταξύ των χωρών, αλλά και περιοχών εντός κάθε χώρας παρατηρούνται διαφοροποιήσεις. Η χώρα μας, θα μπορούσε, ενδεχομένως, να τοποθετηθεί στο «μεσογειακό μοντέλο» του Laslett (op. cit.) ή σε κάποια παραλλαγή αυτού⁶⁰. Στο συγκεκριμένο μοντέλο η ηλικία στο γάμο είναι μικρή για τις γυναίκες, μεγάλη για τους άνδρες και επομένως υπάρχει μη αμελητέα διαφορά ηλικίας μεταξύ των δύο συζύγων. Ας σημειωθεί ότι στη δυτική Ευρώπη η υιοθέτηση της νεοτοπικότητας (neolocal marriage) και η διάδοση του Προτεσταντισμού, που ενθάρρυνε τα άτομα να αποφασίζουν για τον εαυτό τους και να μην εξαρτώνται από τις αντιλήψεις της οικογένειάς τους αναφορικά με το γάμο τους, είναι στοιχεία που δεν ευνόησαν το γάμο σε μικρή ηλικία (Γαβαλάς, 2015). Στη χώρα μας, ωστόσο, που η νεοτοπικότητα δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη και η κυρίαρχη θρησκεία ήταν (και παραμένει) εκείνη της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας, ο γάμος τελούνταν σε μικρότερη ηλικία.

⁵⁹ Η μέθοδος SMAM (Singulate Mean Age at Marriage) χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό της ηλικίας στο γάμο αξιοποιώντας δεδομένα απογραφών (Hajnal, 1953).

⁶⁰ Αν και σύμφωνα με το Gavalas (2008) στην πραγματικότητα η Ελλάδα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ενιαίο σύνολο λόγω της μεγάλης ποικιλομορφίας που παρουσίαζε από περιοχή σε περιοχή.

Η αντισύλληψη, η έκτρωση, το διαζύγιο και η πρόωμη και έντονη γαμηλιότητα

Τα ζευγάρια πιθανότατα επιχειρούν, μετά τον εμφύλιο πόλεμο (1946-1949), την αναπλήρωση των γάμων που επιθυμούσαν να είχαν τελέσει και την απόκτηση των παιδιών που θα ήθελαν να είχαν κάνει κατά τη διάρκεια της ταραγμένης δεκαετίας του 1940, αλλά οι συνθήκες δε τους το επέτρεψαν (κάτι που έχει παρατηρηθεί και σε άλλες χώρες, όπως π.χ. στη Γαλλία και στην Ισπανία). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ξεκινά μια περίοδος κατά την οποία τα άτομα παντρεύονται όλο και νωρίτερα και όλο και περισσότερο. Ειδικότερα, στην Ευρώπη παρατηρείται το «Baby και Marriage Boom», αλλά στην Ελλάδα εκδηλώνεται κυρίως το δεύτερο, καθώς η «έκρηξη» των γεννήσεων χαρακτηρίζει συγκεκριμένες περιοχές και όχι το σύνολο της χώρας (Κοτζαμάνης & Ανδρουλάκη, 2001; Κοτζαμάνης & Σοφianoπούλου, 2009a). Επιπλέον, πιθανότατα στη χώρα μας (όπως άλλωστε συνέβη στην Ιταλία και στην Ισπανία) τα άτομα επιθυμούν, μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο, να ξεκινήσουν νωρίτερα τις σεξουαλικές τους σχέσεις⁶¹, αλλά η μοντέρνα αντισύλληψη⁶² φαίνεται ότι διαδίδεται με καθυστέρηση σε σχέση με τη ΒΔ Ευρώπη (Van de Kaa, 2002). Επομένως, δεν καθίσταται εφικτό να διαχωριστεί η σεξουαλική ζωή από το γάμο, η κοινωνία δεν αποδέχεται ακόμη τις εκτός γάμου σχέσεις και η μόνη επιλογή για τα ζευγάρια είναι η πρόωμη τέλεση γάμου. Στη χώρα μας έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η έκτρωση δεν είναι θεσμοθετημένη (η διακοπή της κύησης θεσμοθετείται με το νόμο 1609/1986 και επιτρέπεται εφόσον συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις) και το διαζύγιο, όπως άλλωστε και στην υπόλοιπη νότια Ευρώπη, είναι «στιγματισμένο», καθώς οι νόρμες είναι παραδοσιακές (Billari & Kohler, 2004).

Η χαμηλή εκτός γάμου γονιμότητα

Όσον αφορά στην εκτός γάμου γονιμότητα⁶³, αυτή είναι διαχρονικά ιδιαίτερα χαμηλή στη χώρα μας (από τις χαμηλότερες στον ευρωπαϊκό χώρο). Έως τουλάχιστον τη δεκαετία του 1990 οι εκτός γάμου γεννήσεις θεωρούνται ως απορρέουσες από αποκλίνουσες συμπεριφορές, γίνονται αντιληπτές ως ένας δείκτης προσωπικής ανευθυνότητας και συνιστούν την εξαίρεση στον κανόνα (Roussel, 1992; Κοτζαμάνης, 1997; Γαβαλάς & Ρόντος, 2011). Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι σε πολλές χώρες της ΒΔ Ευρώπης οι μητέρες των εκτός γάμου παιδιών

⁶¹ Η όλο και πιο πρόωμη έναρξη των σεξουαλικών σχέσεων (ξεκίνημα της σεξουαλικής ζωής πριν το γάμο), που δεν εμφανίζεται ταυτόχρονα σε κάθε αναπτυγμένη χώρα, προκαλεί σχεδόν παντού μια αύξηση της εκτός γάμου γονιμότητας και γενικότερα των συλλήψεων εκτός γάμου.

⁶² Κατά την περίοδο της Πρώτης Δημογραφικής Μετάβασης (προτού εμφανιστεί η αποτελεσματική μοντέρνα αντισύλληψη) τα ζευγάρια εφαρμόζουν μια «αντισύλληψη ανακοπής/παύσης της τεκνοποίησης», δηλαδή προστρέχουν στην αντισύλληψη μόνο εφόσον το επιθυμητό μέγεθος οικογένειας έχει επιτευχθεί. Αντίθετα, κατά τη ΔΔΜ, εφαρμόζουν τη μοντέρνα αντισύλληψη κατά όλο το μήκος της ζωής τους για να αποκτήσουν κάθε παιδί τη στιγμή που το επιθυμούν («αντισύλληψη αραιώσης») (Sardon & Kotzamanis, 1997).

Με την έλευση της αποτελεσματικής μοντέρνας αντισύλληψης, οφείλει το ζευγάρι πλέον να λάβει μια απόφαση, με όλα τα στοιχεία που εισέρχονται στο πλαίσιο μιας αξιολόγησης του τύπου «κόστους-ωφέλειας» και δε μπορεί πλέον να αρκείται στην αποδοχή μιας αποτυχίας της μεθόδου αντισύλληψης. Αυτή η ανάγκη λήψης μιας απόφασης για κάθε κύηση είναι που άλλαξε θεμελιωδώς την οπτική απέναντι στα πράγματα, διότι συνεπάγεται για τις γυναίκες ή/και τα ζευγάρια, μια εκλογίκευση πολύ πιο έντονη και μια έκφραση της επιθυμίας τους για παιδί που δεν ήταν απαραίτητη όταν ακούσε η χαλάρωση της αντισυλληπτικής επαγρύπνησης, δηλαδή σε παλαιότερες μη αποτελεσματικής αντισύλληψης εποχές (Sardon & Kotzamanis, op. cit.).

⁶³ Κατά το ξεκίνημα της ΔΔΜ στη ΒΔ Ευρώπη, το επίπεδο της εκτός γάμου γονιμότητας ποικίλει μεταξύ των χωρών ανάλογα με το επίπεδο σεξουαλικής απελευθέρωσης, τη διαθεσιμότητα μέσω αντισύλληψης, τη δυνατότητα να προστρέξει κανείς στην έκτρωση, την «προσκόλληση» στο γάμο και το «στιγματισμό» των εκτός γάμου γεννήσεων σε κάθε χώρα (Kotzamanis & Sardon, op. cit.).

προέρχονται από όλες τις ηλικίες και κοινωνικο-οικονομικές τάξεις και τα παιδιά τους είναι «επιθυμητά», ήτοι είναι επιλογή των γυναικών αυτών να τεκνοποιήσουν εκτός του πλαισίου του γάμου, ενώ αντίθετα στη χώρα μας, πολλές γυναίκες μεταξύ αυτών που αποκτούν απογόνους εκτός του γάμου βρίσκονται σε μειονεκτική κοινωνικο-οικονομική θέση και συχνά η γέννηση προκύπτει από μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη (Γαβαλάς & Ρόντος, *op. cit.*).

Η αντοχή των ισχυρών οικογενειακών αξιών καθυστέρησε τις αλλαγές όσον αφορά στο γάμο, στην αντισύλληψη και στη σεξουαλικότητα που αποτελούν τα «προαπαιτούμενα» για την αύξηση της εκτός γάμου τεκνοποίησης. Η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία είναι αλληλένδετη με την ελληνική πολιτιστική ταυτότητα (Georgiadou, 1995; Alivizatos, 1999), συμβάλλει στη διατήρηση των ισχυρών οικογενειακών σχέσεων (Γαβαλάς, 2015) και η βαθιά θρησκευτική πίστη ευνοεί το γάμο και συντείνει στην επικράτηση των παραδοσιακών οικογενειακών προτύπων (Loizos & Papataxiarchis, 1991). Έτσι, ενδεχομένως και η Εκκλησία συνετέλεσε στο να φέρουν τα παιδιά των μη έγγαμων γονέων το στίγμα του «εξώγαμου», αν και σε χώρες όπως η Ρουμανία και η Βουλγαρία, στις οποίες η ορθόδοξη παράδοση είναι επίσης ισχυρή, καταγράφονται υψηλά ποσοστά εκτός γάμου γεννήσεων (Γαβαλάς & Ρόντος, *op. cit.*). Τέλος, είναι αρκετά πιθανό οι γονείς, γνωρίζοντας τις ενστάσεις του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος όσον αφορά στην εκτός γάμου τεκνοποίηση, να επιθυμούν να προφυλάξουν τους ίδιους και τα παιδιά τους από αυτή τη δυσκολία στην κοινωνική τους ζωή.

Η κυρίαρχη θέση του γάμου, ο ρόλος των γονέων και η προίκα

Ο γάμος έχει διαχρονικά μια κυρίαρχη θέση στην Ελλάδα, κάτι που ίσως συνδέεται με το γεγονός ότι αποτελεί ένα τελετουργικό ριζωμένο στις παραδόσεις, ενώ οι γονείς φαίνεται ότι και στη χώρα μας (όπως άλλωστε και στη γειτονική Ιταλία) θεωρούν ότι τα παιδιά τους έχουν «τακτοποιηθεί» μόνο όταν έχουν παντρευτεί (Vignoli & Salvini, 2014). Ο γάμος της γυναίκας έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980 επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τις αποφάσεις των γονέων της, οι οποίοι συχνότατα την προικίζουν (Rondos, *op. cit.*). Το κυρίαρχο σύστημα αξιών μάλλον δίνει προτεραιότητα στο συμφέρον της οικογενείας, παρά σε αυτό του ατόμου (Zuanna & Micheli, 2004) και τα παιδιά είναι δύσκολο να κάνουν επιλογές που αντιτίθενται στις επιθυμίες των γονέων τους (Rosina, 2004). Ως εκ τούτου η διάχυση των νέων στάσεων, αντιλήψεων και πρακτικών (της ΔΔΜ) συναντά εμπόδια και αναδύονται στη νότια Ευρώπη με σχετική καθυστέρηση (Castiglioni & Zuanna, 1994). Εν κατακλείδι, στην Ελλάδα οι συμπεριφορές έναντι του γάμου κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες δεν έρχονται σε ρήξη με τις κυρίαρχες προπολεμικά αξίες. Οι αντιλήψεις της συγκεκριμένης περιόδου αποτυπώνονται στην πρωιμοποίηση και στην ενίσχυση της έντασης της γαμηλιότητας κατά τις δεκαετίες του 1950, του 1960 και του 1970 η οποία είναι εμφανής και στα δεδομένα της απογραφής του 1981, από τα οποία προκύπτει ότι ένα μεγάλο τμήμα των ενηλίκων κάτω των 25 ετών έχει ήδη συνάψει ένα γάμο.

3.1.4.2. Η Ελλάδα κατά την περίοδο 1980-2017

Αστικοποίηση-εκβιομηχάνιση και καθυστερημένη διάχυση των αλλαγών στην Ελλάδα

Από το έτος 1965 περίπου και έπειτα στη Σουηδία και στη Δανία ξεκινά η αναβολή και η «άρνηση» του γάμου, αυξάνεται σταδιακά η τεκνοποίηση εκτός αυτού, αναδύονται

εναλλακτικά του γάμου σχήματα συμβίωσης (η συγκατοίκηση κυρίως) και μειώνεται η σταθερότητα των ενώσεων (Sardon, 1992). Οι αλλαγές αυτές που διαχέονται σταδιακά σε όλο το ΒΔ τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου έχουν ως υπόβαθρο την οικονομική σταθερότητα/ανάπτυξη, την αυξημένη ανεξαρτητοποίηση των γυναικών, τη μεγαλύτερη ελευθερία σκέψης και πράξης, την εκκοσμίκευση, αλλά και το σεβασμό και την ανοχή σε συμπεριφορές που αποκλίνουν από τον κανόνα (Inglehart, 1997; Bernhardt, 2004; Lesthaeghe, 2014). Οι συνθήκες αυτές δημιουργούνται προοδευτικά συνήθως λίγο αργότερα στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες ή και νωρίτερα ακόμη, καθώς στο τμήμα αυτό της γηραιάς ηπείρου η «ομαλότητα» αρχίζει να αποκαθίσταται ήδη από το 1945 καθώς όσες χώρες έχουν έντονες τις «πληγές» του πολέμου επαν-οικοδομούνται και επανέρχεται σταδιακά η οικονομική σταθερότητα που αποτελεί υπόβαθρο για τις αλλαγές αξιών (Γαβαλάς, *op. cit.*). Επίσης, ο Προτεσταντισμός, το «ασθενές» οικογενειακό σχήμα και οι παροχές του κράτους πρόνοιας αποτελούν ένα πιο ευνοϊκό υπόβαθρο για την εξάπλωση των αξιών της ΔΔΜ (Van de Kaa, 1987; Zuanna & Micheli, *op. cit.*; Lesthaeghe, 2010).

Αντίθετα, στην Ελλάδα το πλαίσιο που οριοθετεί τις επιλογές των ατόμων εμπεριέχει το «ισχυρό σχήμα οικογένειας», τις παραδόσεις της Ορθοδοξίας που διαφέρουν από αυτές του Προτεσταντισμού, τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων και ένα ισχυρό κράτος πρόνοιας, το οποίο δεν ευνοεί την απασχόληση των γυναικών με ή χωρίς παιδιά. Η χώρα μας εξέρχεται από τις συγκρούσεις της δεκαετίας του 1940 με κατεστραμμένη οικονομία, διαλυμένες υποδομές, υψηλή ανεργία και οικονομικές δυσκολίες οι οποίες αντικατοπτρίζονται στην έντονη μετανάστευση κατά την περίοδο 1955-1975 (Kotzamanis, 1987; Κόντης, 1997). Επίσης, η οικονομία της χώρας μας στα τέλη της δεκαετίας του 1940 είναι ουσιαστικά αγροτική, καθώς το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της κατοικεί σε χωριά και μικρές πόλεις, ενώ ο μισός σχεδόν οικονομικά ενεργός πληθυσμός απασχολείται στον πρωτογενή τομέα παραγωγής.

Ο Rontos (2015) αποδίδει τη διατήρηση αρκετών στοιχείων των παραδοσιακών σχημάτων δημιουργίας οικογένειας στην Ελλάδα, για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε σχέση με άλλες χώρες της ΒΔ Ευρώπης, στην καθυστερημένη έλευση της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης στη χώρα μας, οι οποίες επέρχονται σταδιακά κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970⁶⁴. Η έρευνα έχει ξεκάθαρα δείξει ότι η αστικοποίηση συμβάλλει στην αύξηση της ηλικίας στο γάμο (Montgomery *et al.*, 2003; Choe, Retherford & Kim, 2004) και έχει ως αποτέλεσμα μικρές πυρηνικές οικογένειες με λιγότερα παιδιά (Dooghe, 1994). Ο νέος τρόπος ζωής επιφέρει αλλαγές στα σχήματα κατανάλωσης, στο ρόλο των γυναικών και στο κόστος των παιδιών (Kyriazis, 1992), προσδίδει έναν κυρίαρχο ρόλο στην εργασία και προωθεί την κατανάλωση χρόνου και χρήματος για την αναψυχή (Rontos, *op. cit.*). Τέλος, η Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με τη δικτατορία των ετών 1967-1974, η οποία αναμφίβολα δυσχέρανε την υιοθέτηση των αξιών της ΔΔΜ.

Για τους λόγους αυτούς, στη χώρα μας, η γαμηλιότητα παραμένει για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα έντονη, σε σχέση με τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης, οι γάμοι αντέχουν περισσότερο στη φθορά και οι έγγαμες συμβιώσεις ήταν (και παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ακόμη) η ικανή και αναγκαία συνθήκη για την τεκνοποίηση (Κοτζαμάνης & Σοφianoπούλου,

⁶⁴ Το έτος 2001 το 37% του συνολικού πληθυσμού της χώρας κατοικεί στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη και το ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα είναι στο 13% (ενώ ήταν 48% το έτος 1951) (Rontos, *op. cit.*).

2009b). Φαίνεται πως έως τουλάχιστον τα τέλη της δεκαετίας του 1990, η πλειονότητα των Ελλήνων πιστεύει στο θεσμό της παραδοσιακής οικογένειας, που είναι το μοναδικό σχεδόν πλαίσιο εντός του οποίου τα παιδιά μεγαλώνουν έχοντας και τους δύο βιολογικούς γονείς. Δεν είναι έτσι τυχαίο ότι στην European Values Study της διετίας 1999-2000, το 96,8% των Ελλήνων συμφωνεί ότι ένα παιδί χρειάζεται μια οικογένεια και με τους δυο γονείς έτσι ώστε να μεγαλώσει ευτυχισμένα, ενώ το ποσοστό αυτό ανέρχεται μόλις στο 60,1% στη Σουηδία, και στο 66,8% στο Ηνωμένο Βασίλειο (Halman, 2001). Λίγο δε αργότερα, βάσει της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας του 2003, το 85,1% των Ελλήνων θεωρεί ότι η οικογένεια έχει μεγάλη αξία, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους Βρετανούς φθάνει στο 78,7% (Καλογεράκη, 2008).

Η Δεύτερη Δημογραφική Μετάβαση

Οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την υιοθέτηση των δυτικο-ευρωπαϊκών αντιλήψεων και αξιών φαίνεται να αρχίζουν να πληρούνται, γύρω στο 1980. Έτσι, μετά τη δεκαετία του 1970, η υποχώρηση του μοντέλου των παραδοσιακών ρόλων, που προέκυψε κυρίως από τη ραγδαία αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, διαμορφώνει, βαθμιαία, μια νέα κοινωνική δυναμική και συντελεί στη διάδοση νέων σχημάτων οικογενειακής ζωής (Μουσούρου, 2005a). Σταδιακά ο θεσμός του γάμου σταματά να προκαθορίζει προσδοκίες και δημογραφικές συμπεριφορές (L. Roussel, 1987). Οι στάσεις απέναντι στο γάμο γίνονται προοδευτικά περισσότερο αντιληπτές ως τμήμα της σφαίρας του ιδιωτικού βίου και στις νεότερες γενεές προτεραιότητα έχει το άτομο και όχι η οικογενειακή του κατάσταση (Μαράτου-Αλιπράντη & Κακλαμάνη, 2011). Επίσης, ο συζυγικός δεσμός γίνεται πιο εύθραυστος. Οι μεταβολές αυτές αναμφίβολα αντανακλούν τη νέα αντιμετώπιση της συμβίωσης (με ή χωρίς γάμο) και της συντροφικότητας.

Στη χώρα μας, επομένως, αν και με καθυστέρηση, οι νέες συμπεριφορές σταδιακά διαδίδονται και η Ελλάδα είναι, στον 21^ο αιώνα, μια latest-late marriage χώρα (χώρα με εξαιρετικά καθυστερημένο γάμο) και lowest-low fertility χώρα (χώρα ιδιαίτερα χαμηλής γονιμότητας⁶⁵). Ο Rontos (op. cit.) συμπεραίνει ότι η ελληνική κοινωνία κατά τον 21^ο αιώνα μοιάζει παραδοσιακή αναφορικά με τις νοοτροπίες απέναντι στο γάμο μόνον εκ πρώτης όψεως, καθώς νέα σχήματα κερδίζουν έδαφος. Από την έρευνά του διαπιστώνει ότι αρκετές νέες γυναίκες με τριτοβάθμια εκπαίδευση αφήνουν ανοιχτό το ενδεχόμενο να συγκατοικήσουν αντί να παντρευτούν στο μέλλον, δεν αποκλείουν την εκτός γάμου τεκνοποίηση, αλλά δηλώνουν ότι δεν επιθυμούν να συστήσουν μονογονεϊκές οικογένειες. Οι όλο και πιο αρνητικές νοοτροπίες απέναντι στο γάμο στις νεότερες γενεές ενδέχεται να συνδέονται με την επιθυμία των νέων γυναικών να αποκτήσουν λιγότερα ή καθόλου παιδιά, κάτι που συμβαδίζει με τα ευρήματα των Pinnelli & Di Cesare (2005) περί αρνητικών νοοτροπιών απέναντι στο γάμο, στην οικογένεια και στην τεκνοποίηση στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Επομένως, στον 21^ο αιώνα, έχουν αλλάξει οι στόχοι των νέων ζευγαριών, για τους οποίους μεγάλη σημασία έχουν η εκπαίδευση, η είσοδος στην αγορά εργασίας, η καριέρα, ο ελεύθερος χρόνος, η αναψυχή και όχι ο γάμος και η τεκνοποίηση, με τις υποχρεώσεις που τους συνοδεύουν (Rontos, op. cit.).

⁶⁵ Κάτι που οφείλεται εν μέρει στις τρεις επαναστάσεις (σεξουαλική, φύλων και αντισύλληψης) που έλαβαν χώρα και στην Ελλάδα.

Ευκολότερη επικοινωνία, εκκοσμίκευση και ο ρόλος της νομοθεσίας

Οι αλλαγές που επήλθαν στη χώρα μας οφείλονται και στο γεγονός ότι οι δυνατότητες επικοινωνίας και μετακίνησης βελτιώθηκαν, ενώ το διαδίκτυο, η τηλεόραση και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση επέτρεψαν σε πρότυπα συμπεριφοράς που αναδύθηκαν στη ΒΔ Ευρώπη να διαχυθούν ταχύτερα. Τα καταναλωτικά πρότυπα των μετά το έτος 1960 γενεών στη χώρα μας διαφοροποιούνται όλο και λιγότερο σε σχέση με τα δυτικοευρωπαϊκά (Kotzamanis & Sardon, 1997) και ο ρόλος της Εκκλησίας φθίνει, κάτι που φαίνεται και από το γεγονός ότι τα άτομα επιλέγουν όλο και περισσότερο τον πολιτικό αντί του θρησκευτικού γάμου, αλλά και το Σύμφωνο Συμβίωσης (ΣΣ), ενώ αυξάνεται σταδιακά η εκτός γάμου γονιμότητα.

Η ελληνική νομοθεσία για πολλές δεκαετίες, προσπάθησε να προστατέψει το θεσμό του γάμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι για πολλά χρόνια η Ελλάδα παραμένει η μόνη ευρωπαϊκή χώρα στην οποία οι Καταχωρημένες Σχέσεις (ΚΣ-Registered Partnerships⁶⁶), που ονομάστηκαν ΣΣ στην Ελλάδα, PACS στη Γαλλία κ.λπ., είναι διαθέσιμες μόνο για τα ζευγάρια αντίθετου φύλου. Το 2015 δόθηκε, στη χώρα μας, η δυνατότητα στα ομόφυλα ζευγάρια να συστήσουν μια ΚΣ, αλλά παράλληλα η νομοθεσία υπογράμμισε ότι η αναγνώριση των σχέσεων των ατόμων ίδιου φύλου δε θέτει σε κίνδυνο το γάμο ή άλλους προστατευόμενους θεσμούς και αξίες (Lima, 2017). Σύμφωνα με τους Scherpe & Hayward (2017) οι διακρίσεις απέναντι στα ομόφυλα ζευγάρια οφείλονται και στην προσπάθεια να υποστηριχθεί η παραδοσιακή οικογένεια. Η ελληνική νομοθεσία διαχρονικά περιγράφει ως αδιαμφισβήτητη την αξία του γάμου (θρησκευτικού ή πολιτικού) και τονίζει ότι αποτελεί την καλύτερη διαθέσιμη επιλογή για τα ζευγάρια που επιθυμούν να σχηματίσουν μια οικογένεια που να περιβάλλεται με όλη τη διαθέσιμη νομική, οικονομική και κοινωνική προστασία (Lima, *op. cit.*).

Από την άλλη πλευρά, το δίκαιο εξελίχθηκε επιδιώκοντας να κατοχυρώσει την ισότητα και την αυτονομία των εταίρων στο πλαίσιο της συμβίωσης, διευκολύνοντας το διαζύγιο και το χωρισμό (στην περίπτωση του ΣΣ) και επιτρέποντας στη γυναίκα να παραμείνει μόνη ή να κάνει ένα παιδί χωρίς να παντρευτεί, τάση που αναμένεται να ενισχυθεί τα επόμενα χρόνια (Κοτζαμάνης *et al.*, 2018). Έτσι, ο νόμος, εφόσον απλοποιήθηκε η διαδικασία διαζυγίου, έπαψε να προστατεύει το θεσμό του γάμου με την ίδια ένταση που το έπραττε στο παρελθόν και με την ατονία των θεσμικών κανόνων, τα κριτήρια βάσει των οποίων αποφασίζουν οι σύντροφοι για τη συνέχιση του συζυγικού δεσμού είναι όλο και περισσότερο η συναισθηματική ικανοποίηση και η σύγκλιση επιθυμιών και συμφερόντων (Roussel, *op. cit.*).

Πολιτικές

Στην πραγματικότητα, στη χώρα μας, ποτέ δεν εφαρμόστηκαν ισχυρές πολιτικές για την οικογένεια και τη γονιμότητα, κάτι που αναμφίβολα επηρέασε σε κάποιο βαθμό και τις αποφάσεις των ζευγαριών για την τέλεση ενός γάμου στην Ελλάδα (Rontos, 2015). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι χώρες της ΒΔ Ευρώπης έλαβαν μέτρα για να ενισχύσουν την οικογένεια, την τεκνοποίηση και τη μονο-γονεϊκότητα, αλλά στην Ελλάδα υπήρξε έλλειψη στρατηγικής και τα όποια μέτρα ήταν αποσπασματικά και ανεπαρκή. Το 1993 π.χ. οι κρατικές

⁶⁶ Καταχωρημένη Σχέση (ΚΣ/Registered Partnership) ονομάζεται η εισημοποιημένη συγκατοίκηση στις διάφορες χώρες της Ευρώπης, σε κάθε μία εκ των οποίων έχει διαφορετικό όνομα και περιεχόμενο.

δαπάνες για την οικογένεια αποτελούσαν το 0,1% του ΑΕΠ της χώρας μας, ενώ ο μέσος όρος στην Ευρώπη ήταν στο 3,5% (Μουσούρου, 2002). Λαμβάνοντας υπόψη τις μεταφορές σε χρήμα, το κόστος των υπηρεσιών και τις διάφορες απαλλαγές, βάσει των δεδομένων του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα βρισκόταν το έτος 2010 στην πέμπτη από το τέλος θέση ανάμεσα στις 33 εξεταζόμενες χώρες όσον αφορά στους διατιθέμενους πόρους για την οικογενειακή πολιτική (Κοτζαμάνης *et al.*, *op. cit.*).

Οι ασκούμενες και τρέχουσες πολιτικές δε δημιούργησαν τις απαραίτητες υπηρεσίες φροντίδας παιδιών και ηλικιωμένων, δεν ενθάρρυναν τους άνδρες αναφορικά με τη λήψη της άδειας πατρότητας, ήταν επικεντρωμένες κυρίως σε μέτρα για τους πολύτεκνους, δεν ελάμβαναν σε σημαντικό βαθμό υπόψη τα εισοδηματικά κριτήρια, δεν έδιναν κίνητρα για την απόκτηση του πρώτου και του δεύτερου παιδιού και δε συνυπολόγισαν τις συνθήκες που έχει διαμορφώσει η οικονομική κρίση και τις αιτίες που έχουν οδηγήσει στην αναβολή της τεκνοποίησης και του γάμου από τις γυναίκες, όπως η επιμήκυνση του χρόνου σπουδών, η αυξανόμενη συμμετοχή στον κόσμο της μισθωτής εργασίας και η επιδίωξη επαγγελματικής καριέρας (Ματσαγγάνης, 2002; Μπαλτάς, 2014). Μέχρι πρόσφατα, η πολιτική υποστήριξης της οικογένειας στην Ελλάδα δεν ήταν προσανατολισμένη στη συμφιλίωση της εργασιακής και της οικογενειακής ζωής⁶⁷ προκειμένου να βελτιωθεί η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας και οι πολιτικές περιορίζονταν στη διανομή επιδομάτων κυρίως σε οικογένειες σε κίνδυνο φτώχειας και σε ειδικές ομάδες (Κοτζαμάνης *et al.*, *op. cit.*).

Η παρατεταμένη παραμονή στη γονική κατοικία

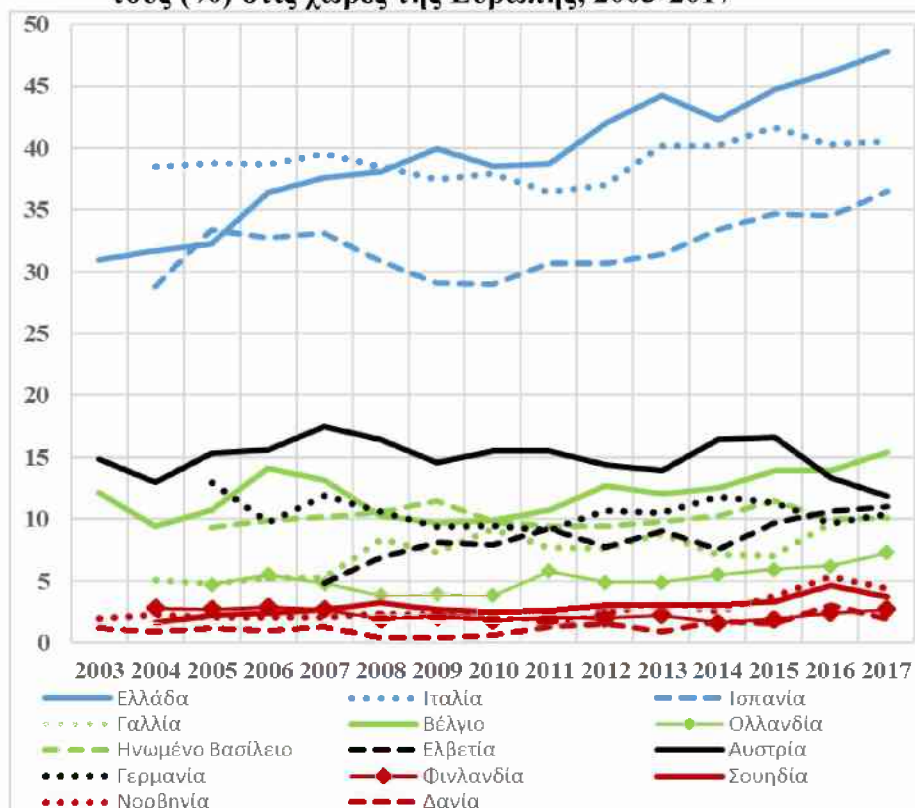
Κατά τη δεκαετία του 1970 σε πολλές αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης οι νέοι άνθρωποι άρχισαν να καθυστερούν την αποχώρηση από τη γονική κατοικία εξαιτίας της μεγαλύτερης διάρκειας των σπουδών, των δυσκολιών εξεύρεσης σταθερής εργασίας και της εντονότερης ανεργίας, που οφείλονταν σε διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας των αναπτυγμένων κοινωνιών (Corijn & Klijzing, 2001; Maratou-Alipranti & Tsaniras, 2005). Ωστόσο, στο πλαίσιο της ελληνικής οικογένειας η καθυστερημένη ανεξαρτητοποίηση των νέων δεν αποτελεί καινούριο φαινόμενο και οι πρακτικές αυτές εντάσσονται στα πλαίσια της παιδοκεντρικής αντίληψης της ελληνικής οικογένειας και του ισχυρού οικογενειακού σχήματος του νότου (Reher, 1998). Σύμφωνα με τους Τσουκαλά (1987) και Μαράτου-Αλιπράντη (2001), οι νέοι στην Ελλάδα αποχωρούν από τη γονική κατοικία μετά την ολοκλήρωση των σπουδών μόνον μετά την εύρεση κάποιας ικανοποιητικής και μη χειρωνακτικής εργασίας, ενώ οι νεαρές γυναίκες, οι οποίες φεύγουν νωρίτερα σε σχέση με τους άντρες (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010), αποχωρούν συνήθως λόγω του γάμου τους.

Η παρατεταμένη παραμονή των νέων στην γονική κατοικία στη χώρα μας (βλ. Γράφημα 15 και Πίνακα 5β του Παραρτήματος) οφείλεται και στο γεγονός ότι η αγορά εργασίας για αυτούς χαρακτηρίζεται από ανεργία, έλλειψη μόνιμων θέσεων απασχόλησης, χαμηλούς μισθούς στο ξεκίνημα της καριέρας και συχνά θέσεις χωρίς κοινωνική ασφάλιση (Rontos, *op. cit.*). Επιπροσθέτως, η υποστήριξη του κράτους στην προσπάθεια κάποιων νέων

⁶⁷ π.χ. για τις γυναίκες στον ιδιωτικό τομέα είναι δύσκολη η επανένταξη στην αγορά εργασίας μετά την άδεια μητρότητας.

να ανεξαρτητοποιηθούν είναι αμελητέα, καθώς τα επιδόματα ανεργίας και τα φοιτητικά δάνεια δεν είναι σημαντικά, ενώ οι διευκολύνσεις για τη στέγαση είναι ελλιπείς.

Γράφημα 15: Αναλογία των γυναικών ηλικίας 25-34 ετών που μένουν με τους γονείς τους (%) στις χώρες της Ευρώπης, 2003-2017

Πηγή: Eurostat, 2017, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πιθανότατα, οι νέοι ενήλικες στην Ελλάδα, όπως άλλωστε και στην Ιταλία (Cavalli, 1993), προτιμούν να παραμένουν στην κατοικία των γονέων τους, καθώς έχουν συνθήκες διαβίωσης που τους εξυπηρετούν (έχουν το δικό τους χώρο, στερούνται ελάχιστα την ελευθερία τους, υπάρχει σεβασμός μεταξύ όσων μοιράζονται την ίδια στέγη στη γονική κατοικία και μπορούν να εξοικονομούν χρήματα). Επίσης, ενδεχομένως οι γονείς στη χώρα μας θεωρούν την παρατεταμένη παραμονή των παιδιών τους στην οικογενειακή εστία ως μια προνοητική οικογενειακή στρατηγική, η οποία τα προστατεύει αυξάνοντας τις πιθανότητες να δημιουργήσουν αργότερα μια επιτυχημένη ζωή. Αντίθετα, στη ΒΔ Ευρώπη οι νέοι άνθρωποι ενθαρρύνονται να εγκαταλείψουν τα πατρικά τους σπίτια πρόωρα και να χτίσουν τις δικές τους ζωές (Dalla Zuanna & Micheli, 2004). Σύμφωνα με τη μελέτη ‘The European Values Study’ του 1999, το ποσοστό των γονέων που θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό να ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να είναι ανεξάρτητα είναι 46,3% στην Ελλάδα, 52,9% στη Βρετανία και 68,7% στη Σουηδία (Halman, 2001; Καλογεράκη, 2008).

Η αναβολή του γάμου

Η αδιάληπτη αναβολή σύναμης του γάμου από τη δεκαετία του 1980 στην Ελλάδα μπορεί να αποδοθεί, εν μέρει, στην καθυστερημένη αποχώρηση των νέων ενηλίκων από τη γονική κατοικία σε συνδυασμό με την παράταση των σπουδών τους και τη μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας (Παπαδάκης, 1990; Μαράτου-Αλιπράντη &

Κακλαμάνη, 2011; Rontos, 2015). Ειδικότερα, οι νέοι στοχεύουν στην απόκτηση υψηλών μορφωτικών προσόντων και στην επαγγελματική τους αποκατάσταση πριν τη δημιουργία οικογένειας, στην εξασφάλιση κατάλληλης κατοικίας και στη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης για την ανατροφή των παιδιών, καθώς, όπως έχει αναφερθεί, οι δομές στη χώρα μας, που αφορούν στη στήριξη της βρεφικής και προσχολικής ηλικίας και στην παιδική μέριμνα γενικότερα, είναι περιορισμένες, με αποτέλεσμα σε μεγάλο βαθμό οι ανάγκες να καλύπτονται είτε ενδοοικογενειακά είτε προσφεύγοντας σε ιδιωτικές υπηρεσίες (Κοτζαμάνης *et al.*, 2018). Επίσης, κατά τα τελευταία χρόνια (μετά το έτος 1990) πιθανότατα οι νέοι καθυστερούν το γάμο τους ακόμη περισσότερο γιατί εισέρχονται σε διαδοχικές⁶⁸ ενώσεις προ του γάμου, οι οποίες είναι πιο ευέλικτες και λιγότερο δεσμευτικές σε σχέση με αυτόν.

Ένας ακόμη παράγων που πιθανότατα ωθεί τα ζευγάρια να αναβάλλουν το γάμο τους είναι οι πρόοδοι στον τομέα της ιατρικής. Οι μέθοδοι διάγνωσης είναι βελτιωμένες σε σχέση με το παρελθόν, μπορούν να επιτρέψουν στις γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας να έχουν περισσότερο ασφαλείς εγκυμοσύνες, ενώ οι μέθοδοι Ιατρικά Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (ΙΥΑ) μπορούν να βοηθήσουν σημαντικά στην αντιμετώπιση προβλημάτων αναπαραγωγής τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών. Ως εκ τούτου, είναι αρκετά πιθανό ότι όλο και περισσότερες γυναίκες θεωρούν ότι το «ηλικιακό παράθυρο γονιμότητάς τους» είναι διευρυμένο σε σχέση με το παρελθόν, ήτοι ότι μπορούν να τεκνοποιήσουν με μεγάλη επιτυχία και σε πιο ώριμες ηλικίες (Gershoni & Low, 2017) και ίσως αυτό τις ωθεί στο να αναβάλλουν σε κάποιο βαθμό το γάμο τους. Επομένως, η ΙΥΑ ενδέχεται να συνέβαλε, ως ένα βαθμό, στην άνοδο της ΜΗ στον πρώτο γάμο, καθώς ορισμένες γυναίκες αποφασίζουν να παντρευτούν αργότερα σε σχέση με ό,τι θα έπρατταν αν δεν υπήρχε η δυνατότητα αυτή. Ωστόσο, η αναβολή αυτή του γάμου, η οποία οφείλεται στην πεποίθηση των ατόμων ότι μπορούν να βασιστούν στην ΙΥΑ για να τεκνοποιήσουν αργότερα, αυξάνει ενδεχομένως και τις πιθανότητες να μην τελέσουν ποτέ το γάμο τους και να μην τεκνοποιήσουν ποτέ.

Το ότι στη χώρα μας από το έτος 1980 και μετά οι νέοι επιθυμούν να παντρευτούν όλο και αργότερα και όλο και λιγότερο, είναι δυνατόν να αποδοθεί και στο ότι επιθυμούν να έχουν ένα «ανοιχτό μέλλον (ανοιχτές επιλογές)» και να διατηρούν ακέραιες τις φιλοδοξίες κατανάλωσης/αναψυχής, κάτι που η δημιουργία οικογένειας δυσχεραίνει (L. Roussel, 1987). Παρατηρείται, επίσης, σταδιακά μια τάση προς τη «νεοτοπική-πυρηνική» μορφή του νοικοκυριού, στο οποίο τα νέα ζευγάρια δημιουργούν ή διατηρούν ξεχωριστό νοικοκυριό από εκείνο των γονέων τους (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010). Τέλος, κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, η ανασφάλεια για το μέλλον σημαντικού μέρους των νέων αναπαραγωγικής ηλικίας, που οφείλεται και στην ανεπαρκή εναρμόνιση της εργασιακής και της οικογενειακής ζωής και στις ιδιάζουσες συνθήκες στην αγορά εργασίας (εξαιρετικά υψηλή ανεργία, επισφαλές εργασιακό μέλλον) δυσχεραίνει την απόφασή τους για τη σύναψη ενός γάμου.

⁶⁸ Η επιθυμία αυτο-ολοκλήρωσης έχει ως αποτέλεσμα η ευτυχία των ατόμων να γίνεται όλο και περισσότερο απαιτητική, η παρέμβαση των συγγενών να φθίνει και επομένως τα άτομα να περνούν από όλο και περισσότερες διαδοχικές σχέσεις μέχρι να μπορέσουν να καταλήξουν σε κάποια που να θεωρούν ότι ικανοποιεί τα κριτήρια που έχουν θέσει ως προϋπόθεση για να παντρευτούν.

Η συγκατοίκηση

Η Ελλάδα φαίνεται ότι προσομοιάζει με τις χώρες του νότου όχι μόνον όσον αφορά στην καθυστερημένη αποχώρηση των νέων από την γονική κατοικία, αλλά και αναφορικά με τα ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα συγκατοίκησης έως τουλάχιστον τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Η χώρα μας συγκαταλέγεται μεταξύ των παραδοσιακών κοινωνιών της νοτιο-ανατολικής Ευρώπης στις οποίες οι νέοι είτε παντρεύονται και αποκτούν απογόνους εντός γάμου είτε μένουν μόνοι τους δίχως παιδιά, σε αντίθεση με εκείνες της ΒΔ Ευρώπης στις οποίες τα ζευγάρια όχι μόνο προτιμούν τη συγκατοίκηση, αλλά και έχουν, εντός της συγκατοίκησης, επίπεδα γονιμότητας παρεμφερή με εκείνα των παντρεμένων ζευγαριών (Sprangers & Garssen, 2003; Pinnelli & Di Cesare, 2005). Ο Rontos (op. cit.) αναφέρει ότι βάσει των δεδομένων των απογραφών της διετίας 2000-2001, στη Δανία το 14,8% των ατόμων συγκατοικούν, στη δυτική Ευρώπη το αντίστοιχο ποσοστό είναι 5-6%, στην κεντρική Ευρώπη είναι γύρω στο 3,4%, στην Ισπανία 2,1% και στην Ιταλία και στην Ελλάδα κάτω του 1%. Επιπροσθέτως, το 2002, το 19,8% των Σουηδών (το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη) και το 8,6% των Βρετανών συμβιώνουν χωρίς γάμο (OECD, 2007; Καλογεράκη, op. cit.).

Το 2011 το ποσοστό των ζευγαριών που συμβιώνουν χωρίς γάμο στη χώρα μας είναι χαμηλό σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών, αν και έχει αυξηθεί σε σχέση με το παρελθόν. Η συγκατοίκηση, τουλάχιστον έως το έτος αυτό, αποτελεί κατά κανόνα τον προθάλαμο του γάμου ή μια «δοκιμαστική περίοδο» κατά την οποία η «αντοχή» της σχέσης δοκιμάζεται πριν τη μετάβαση στο γάμο. Το στάδιο αυτό ουσιαστικά δεν περιλαμβάνει την τεκνοποίηση (ο γάμος τελείται λίγο πριν ή λίγο μετά τη γέννηση του πρώτου παιδιού), κάτι που είναι εμφανές από το χαμηλό ποσοστό των παιδιών που ζει με γονείς που δεν έχουν παντρευτεί (Kiernan, 2001; Κοτζαμάνης *et al.*, op. cit.). Η συγκατοίκηση, με τη μορφή αυτή του προοιμίου του γάμου παρατηρήθηκε σε πολλές χώρες της ΒΔ Ευρώπης έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Roussel, op. cit.; Sobotka & Toulemon, 2008).

Το Ζώντας-Χώρια-Μαζί

Πολλοί νέοι στη χώρα μας, εφόσον έχουν καταλήξει στο σύντροφο με τον οποίο επιθυμούν να δημιουργήσουν την οικογένειά τους, προτιμούν να αγοράσουν ή να χτίσουν το δικό τους σπίτι προτού τελέσουν το γάμο τους και όχι να το ενοικιάσουν, όπως συμβαίνει σε άλλες χώρες. Έτσι, στα χρόνια που προηγούνται του γάμου πολλά νέα ζευγάρια πιθανότατα δεν επιλέγουν τη συγκατοίκηση⁶⁹, είτε με την εισημοποιημένη είτε με την ανεπίσημή της μορφή, αλλά τη Ζώντας-Χώρια-Μαζί-στη Γονική κατοικία- σχέση⁷⁰ [ZXMΓ/Living-Apart-Together at Parents home (LATAP)], ήτοι διατηρούν σχέση, αλλά ο καθένας μένει στο πατρικό του. Η Ζώντας-Χώρια-Μαζί [ZXM-Living-Apart-Together (LAT)] σχέση στη χώρα μας, που έχει πιθανότατα κυρίως τη μορφή ZXMΓ (LATAP), ίσως αποτελεί μια «μη ηθελημένη» σχέση για τμήμα των νέων ζευγαριών, καθώς, ενώ θα προτιμούσαν να συγκατοικούν, συναντούν αρκετές δυσκολίες αναφορικά με την απόκτηση ανεξάρτητης κατοικίας. Εντούτοις, ορισμένα

⁶⁹ Η *de facto* συγκατοίκηση, δηλαδή η συμβίωση εκτός γάμου αλλά και εκτός ΣΣ, δε διευθετείται από τον ελληνικό νόμο, ωστόσο ορισμένες διατάξεις ρυθμίζουν μερικώς τη διατροφή, την Ιατρικά Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή και τα περιουσιακά στοιχεία που αποκτώνται σε αυτή (Lima, 2017).

⁷⁰ Δεν είναι βέβαιο αν η αναβολή του γάμου έφερε την παράταση της παραμονής στη γονική κατοικία ή αν η επιμηκυσμένη παραμονή στο γονική κατοικία συνέβαλλε στην αναβολή του γάμου στη χώρα μας.

ζευγάρια ενδέχεται να επιλέγουν αυτή τη μορφή σχέσης επειδή δε νιώθουν ακόμη έτοιμοι για το γάμο (Pasteels, Lyssens-Danneboom & Mortelmans, 2017) και επομένως η σχέση αυτή, αποτελεί περισσότερο ένα μεταβατικό στάδιο παρά μια μόνιμη συνθήκη. Επιπλέον, η ΖΧΜΓ σχέση ίσως συνιστά μια πιο αποδεκτή κοινωνικά σχέση από τη συγκατοίκηση (επισημοποιημένη ή μη) στο πλαίσιο των παραδοσιακών αξιών της χώρας μας. Τέλος, πιθανότατα δεν έχει ακόμη εξαπλωθεί στην Ελλάδα η μορφή ΖΧΜ σχέσης στην οποία τα ζευγάρια στο μέσο της ζωής ή ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες, προτιμούν να διατηρούν διακριτές κατοικίες. Ο τύπος αυτός σχέσης συναντάται σε χώρες με μια αναπτυγμένη μεταμοντέρνα οικογενειακή κουλτούρα στην οποία είναι ανεκτός ένας πλουραλισμός μορφών οικογενειακής ζωής (Liefbroer, Poortman & Seltzer, 2015).

3.1.4.3. Η Ελλάδα την περίοδο της κρίσης (2009->)

Η πρόσφατη βαθιά και παρατεταμένη οικονομική κρίση στη χώρα μας, κατά την οποία συρρικνώθηκε ακόμη περισσότερο το κράτος πρόνοιας (Blum & Rille-Pfeiffer, 2010; Κοτζαμάνης *et al.*, *op. cit.*) και η οποία έπληξε έντονα τους νέους, άλλαξε σημαντικά τη ζωή ενός τμήματος του πληθυσμού της χώρας μας και πιθανότατα σε κάποιο βαθμό τις συμπεριφορές του αναφορικά με το γάμο και την τεκνοποίηση. Στο αρχικό στάδιο της εκδήλωση της κρίσης (2008) έχει παντρευτεί μόλις το 46% των γυναικών της γενεάς του 1978 (Γράφημα 8). Στις μετέπειτα δε γενεές παρατηρούμε ότι όλο και λιγότερες γυναίκες έχουν συνάψει έναν πρώτο γάμο έως τα 30, τα 25 και τα 20 τους έτη (Γράφημα 10). Οι μετά το 1980 γενεές έχουν υιοθετήσει πλέον, της κρίσης συνεπικουρούσας, τις αξίες της «σύγχρονης εποχής», ήτοι της ΔΔΜ, οι οποίες συνεπάγονται την αναβολή του γάμου, αν και πιθανότατα η κρίση έχει οδηγήσει ένα μη αμελητέο τμήμα των γυναικών αυτών στο να αναβάλλουν ακόμη περισσότερο το γάμο σε σχέση με ό,τι θα έπρατταν δίχως την έλευσή της⁷¹. Η αναβολή αυτή θα έχει, ενδεχομένως, ως αποτέλεσμα και την αύξηση της τελικής τους ατεκνίας.

- **Κρίση και γονιμότητα**

Στο δυτικό κόσμο οι περισσότερες μελέτες βρίσκουν μια προ-κυκλική συμπεριφορά της γονιμότητας, ήτοι ότι η γονιμότητα αυξάνεται σε περιόδους οικονομικής άνθισης και μειώνεται σε περιόδους ύφεσης (Sobotka, Skirbekk & Philipov, 2011). Έχει παρατηρηθεί επίσης ότι συχνά επιχειρείται μια αναπλήρωση της αναβλημένης –κατά την κρίση- γονιμότητας όταν οι οικονομικές συνθήκες καθίστανται ευνοϊκότερες. Ωστόσο, η παρούσα κρίση σε ορισμένες χώρες, όπως η Ελλάδα, έχει μεγαλύτερη διάρκεια και βάθος σε σχέση με τις προηγούμενες και οι προ κρίσης οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες δεν αναμένεται να επανέλθουν σύντομα. Οι Kotzamanis, Baltas & Kostaki (2017) βρίσκουν μια αρνητική επίδραση της πρόσφατης οικονομικής κρίσης στη γονιμότητα στην Ελλάδα και θεωρούν ότι η

⁷¹ Σε παλαιότερες εποχές οι ερευνητές θεωρούσαν ότι οι οικονομικές δυσκολίες ευθύνονται για την καθυστέρηση, αλλά και την παράλειψη του γάμου και της τεκνοποίησης (Malthus, 1798; Bengtsson & Saito, 2003). Παρόλα αυτά φαίνεται ότι και στη χώρα μας, όπως και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, η οικονομική ανάπτυξη συνέβαλλε στο να επέλθουν στο πεδίο της οικογένειας οι επιπτώσεις της ΔΔΜ, ήτοι η συρρίκνωση της γαμηλιότητας και της γονιμότητας, η αναβολή τους προς μεγαλύτερες ηλικίες και μια μεγαλύτερη αστάθεια στις σχέσεις. Μετά την εδραίωση των αξιών της ΔΔΜ, επήλθε στη χώρα μας μια μακροχρόνια και έντονη οικονομική κρίση η οποία φαίνεται ότι θα έχει ως αποτέλεσμα ακόμη χαμηλότερη γαμηλιότητα και γονιμότητα σε σχέση με αυτές που θα επέφερε η ΔΔΜ.

πτώση του Συνθετικού Δείκτη Γονιμότητας στη χώρα μας κατά τη δεκαετία του 2010 οφείλεται στην πτώση των ποσοστών γονιμότητας των γυναικών κάτω των 30 ετών, στην ανακοπή της αναπλήρωσης των γεννήσεων που ξεκίνησε από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 και στη διακοπή της αύξησης της γονιμότητας στις μικρότερες ηλικίες. Επίσης, εκτιμούν ότι οι επιπτώσεις της κρίσης στη γονιμότητα θα συμβάλλουν στη μείωση της έντασης της γονιμότητας των γενεών που γεννήθηκαν μετά το 1980 καθώς η κρίση ξεκίνησε σε μια περίοδο που η μέση ηλικία τεκνοποίησης ήταν ήδη πολύ υψηλή (30 έτη για το πρώτο παιδί). Ως εκ τούτου, συμπεραίνουν ότι δε μπορεί να υπάρξει αισιοδοξία για την ανατροπή της συρρίκνωσης της γονιμότητας στις νεότερες γενεές οι οποίες πιθανότατα θα περάσουν ένα σημαντικό μέρος της αναπαραγωγικής τους ζωής υπό συνθήκες κρίσης (Kotzamanis, Baltas & Kostaki, *op. cit.*; Κοτζαμάνης, 2021). Στην ίδια κατεύθυνση η Schaffner (2014) βρίσκει ότι οι άνεργες και αυτοαπασχολούμενες γυναίκες στην Ελλάδα έχουν πολύ χαμηλά ποσοστά γονιμότητας κατά τη διάρκεια της κρίσης. Τέλος, η Salamaliki (2017), εξετάζοντάς την εξέλιξη της γονιμότητας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1960-2014, υποστηρίζει επίσης την προ-κυκλική της αντίδραση στους κύκλους της οικονομίας. Ειδικότερα, θεωρεί ότι μια αύξηση του Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος και της απασχόλησης σε ένα συγκεκριμένο έτος οδηγούν στην αύξηση του αριθμού των γεννήσεων τα επόμενα 6-7 έτη, ενώ αντίθετα η αύξηση της ανεργίας σε ένα ορισμένο έτος οδηγεί σε μια μείωση του αριθμού των γεννήσεων δύο έως έξι έτη έπειτα από το έτος αυτό.

- ***Κρίση και γαμηλιότητα***

Πολλοί μελετητές όπως οι Bellido & Marcén (2020), González-Val & Marcén (2017), Muñoz-Perez & Recaño-Valverde (2011) κ.ά. βρίσκουν ότι η γαμηλιότητα είναι ένα φαινόμενο προ-κυκλικό. Το ίδιο συμπεραίνει και η Salamaliki (*op. cit.*) εξετάζοντας την εξέλιξη του αριθμού των γάμων κατά την περίοδο 1960-2014 στη χώρα μας⁷². Τέλος, σύμφωνα με τους Κοτζαμάνη & Κοντογιάννη (2021), η πρόσφατη οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2008 στη χώρα μας δημιούργησε ένα μη ευνοϊκό περιβάλλον για τη σύναψη γάμου ιδίως για τους νεότερους ανθρώπους οι οποίοι νιώθουν ανασφάλεια για το μέλλον και πιθανότατα

⁷² Ίσως στη χώρα μας βρίσκεται εφαρμογή σε κάποιο βαθμό και η θεωρία σύμφωνα με την οποία οι αβέβαιες οικονομικές προοπτικές των νέων ανδρών μειώνουν τις πιθανότητές τους να συνάψουν γάμο. Παρόλο που έχει φθαρεί και στην Ελλάδα το μοντέλο του άντρα «προμηθευτή του ψωμιού», ενδεχομένως ακόμη και σήμερα οι πόροι των ανδρών θεωρούνται σημαντικοί στη διαμόρφωση των προοπτικών γάμου και οι άντρες που δεν είναι ικανοί να εκπληρώσουν το ρόλο αυτό δε θεωρούνται «ελκυστικοί» σύντροφοι και γονείς (Oppenheimer, 1988). Εκτός όμως από τους πόρους, η λίγη εργασιακή εμπειρία και η προσωρινή απασχόληση, ίσως δυσχεραίνουν τη σύναψη σχέσεων, αλλά και το γάμο, ιδίως εφόσον στη χώρα μας δεν έχουν αναπτυχθεί ισχυρές δομές πρόνοιας, όπως στη Σκανδιναβία. Στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης το ισχυρό καθεστώς πρόνοιας και η γενναιόδωρη κοινωνική ασφάλιση που παρέχεται σε ένα σχετικά μεγάλο τμήμα του πληθυσμού επιτρέπει στους νέους άνδρες μέσω επιδομάτων ανεργίας, ακόμη και όντας άνεργοι, να σηκώσουν το «βάρος» ενός νοικοκυριού, αν και πιθανότατα ακόμη και σε αυτές τις χώρες ένας νέος άνδρας, ο οποίος στηρίζεται σε επιδόματα ανεργίας, παραμένει ένας ελάχιστα «ελκυστικός» υποψήφιος στην «αγορά του γάμου» (Kalmijn, 2011). Είναι πιθανό η επίδραση της ανδρικής απασχόλησης στο σχηματισμό ενώσεων να είναι εντονότερη στις πιο παραδοσιακές κοινωνίες (όπως η δική μας) σε σχέση με κοινωνίες με πιο ισότιμους ρόλους των φύλων, στις οποίες το κόστος «στησίματος» ενός νοικοκυριού μοιράζεται μεταξύ ανδρών και γυναικών, οι άντρες μπορούν να πειραματιστούν με την καριέρα τους, αν έχουν μια σύντροφο με μια (πιο) σταθερή καριέρα και οι γυναίκες αποδίδουν λιγότερο βάρος στις επιλογές καριέρας των ανδρών και δίνουν περισσότερη έμφαση σε χαρακτηριστικά όπως η πρόθεση των ανδρών να συμμετέχουν στην ανατροφή των παιδιών.

αναβάλλουν την τέλεση γάμου και τη δημιουργία οικογένειας αναμένοντας τη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών και των επαγγελματικών τους προοπτικών.

- ***Κρίση και διαζύγιο***

Καταγράφονται δύο σημαντικές προσεγγίσεις στη βιβλιογραφία αναφορικά με την επίδραση των οικονομικών κρίσεων στο διαζύγιο. Η πρώτη προβλέπει μια αύξηση του διαζυγίου κατά τις περιόδους της ύφεσης και η δεύτερη τα αντίθετα αποτελέσματα. Δεν έχει διερευνηθεί το τι έχει συμβεί στη χώρα μας, ωστόσο σε κάποιο βαθμό είναι πιθανό να ισχύει η θεωρία του Martin (2014) που αφορά και στη νότια Ευρώπη. Ειδικότερα, ορισμένα ζευγάρια, παρότι επιθυμούν να χωρίσουν, δεν το πράττουν και ζουν σε Ζώντας-Μαζί-Χώρια σχέσεις [Living Together Apart (LTA)], δηλαδή κατοικούν υπό την ίδια στέγη αν και η συναισθηματική τους σχέση ουσιαστικά έχει «καταρρεύσει» και ο γάμος τους δεν είναι (πλέον) ευτυχισμένος, διότι φοβούνται τις οικονομικές συνέπειες του διαζυγίου, την απώλεια της κοινωνικής τους θέσης, τις συνέπειες στα παιδιά κ.ά..

- ***Κρίση, ZXΜ και συγκατοίκηση (ΣΣ)***

Κατά την περίοδο της κρίσης είναι επίσης πιθανό να έχει ενταθεί η τάση της καθυστερημένης αποχώρησης των ενηλίκων από τη γονική κατοικία στη χώρα μας, οι νέοι να επιστρέφουν σε αυτή μετά τις σπουδές ή μετά από ορισμένα έτη εργασίας (αν την απωλέσουν) και να είναι πιο διστακτικοί στο να αποχωρήσουν από αυτή, ακόμη και αν εργάζονται, προσπαθώντας να εξοικονομήσουν ορισμένους πόρους. Έτσι, είναι πιο πιθανό να ενισχύονται οι σχέσεις ZXΜΓ παρά οι σχέσεις συγκατοίκησης⁷³. Περαιτέρω, το ΣΣ υιοθετείται όλο και περισσότερο από τα νέα ζευγάρια, ενδεχομένως επειδή αρκετά εξ αυτών απορρίπτουν ιδεολογικά το γάμο και επιθυμούν ένα πλαίσιο που να είναι απλούστερο, τόσο αναφορικά με τη σύσταση όσο και τη διάλυσή του, αλλά επίσης επειδή είναι οικονομικά πιο προσιτό από το γάμο⁷⁴.

3.1.4.5. Συμπεράσματα

Στην Ελλάδα, σε αντίθεση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες μέλη της προ της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς ανατολάς, διατηρείται εν μέρει ακόμη μια αρνητική εικόνα για τα εκτός γάμου παιδιά και την άγαμη μητέρα, ενώ η συγχρονική γονιμότητα είναι

⁷³ Στη γειτονική μας Ιταλία φαίνεται ότι η οικονομική κρίση ευνοεί τη συγκατοίκηση αντί του γάμου καθώς η «φύση» της είναι πιο αβέβαιη, ενώ ο γάμος αποτελεί μια μακροπρόθεσμη δέσμευση, η οποία συνδέεται στο συλλογικό φαντασιακό με πιο στέρεες οικονομικές βάσεις και προοπτικές. Η συγκατοίκηση σχετίζεται με λιγότερο απαιτητικά προ-απαιτούμενα και ως εκ τούτου οι συνθήκες στην Ιταλία κατά την παρούσα κρίση είναι πιο ευνοϊκές για την εξάπλωσή της, τουλάχιστον ως μιας προσωρινής συμφωνίας (Vignoli, Tocchioni & Silvana, 2016). Οι εξελίξεις στη χώρα μας εξαρτώνται από το αν οι νέοι ενήλικες απαντούν στην οικονομική αβεβαιότητα, αναβάλλοντας ακόμη περισσότερο την αποχώρηση από τη γονική κατοικία (κάνοντας επομένως ZXΜΓ σχέσεις) ή αν διακινδυνεύουν μια χειροτέρευση του επιπέδου διαβίωσής τους, επιλέγοντας να απομακρυνθούν από το πατρικό και διαλέγοντας τη συγκατοίκηση.

⁷⁴ Το ΣΣ συνεπάγεται περιορισμένα δικαιώματα και επιπτώσεις σε σχέση με το γάμο και συνιστά ένα πιο ευέλικτο σχήμα συμβίωσης, αν και με το νόμο του 2015 εξισώνεται περισσότερο με αυτόν. Δεν έχουν δοθεί δικαιώματα υιοθεσίας στο ΣΣ, ενώ σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των επισήμων (ήδη το 2008) το ΣΣ θεσπίζεται για να «εξυπηρετηθούν» τα ζευγάρια σε συγκατοίκηση, τα γεννημένα εκτός γάμου παιδιά και οι ανύπαντρες γυναίκες που βρίσκονται σε μια μόνιμη σχέση (Lima, 2017).

από τις χαμηλότερες και η οριστική ατεκνία στις γυναίκες που έρχονται στον κόσμο μετά το έτος 1970 από τις υψηλότερες, κάτι που παρατηρείται και στις άλλες χώρες του νότου, αλλά και στις γερμανόφωνες χώρες⁷⁵ (Κοτζαμάνης *et al.*, 2018). Στη χώρα μας παρόλο που σταδιακά αυξήθηκε η συμμετοχή των γυναικών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, οι πολιτικές με στόχο την άρση της ασυμβατότητας ανάμεσα στην οικογενειακή και την επαγγελματική ζωή υιοθετούνται με αργά βήματα και ως εκ τούτου, οι γυναίκες συνεχίζουν να έχουν το μεγαλύτερο φόρτο εργασίας στο νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών, καθώς και οι ανισότητες ανάμεσα στα δυο φύλα στον ιδιωτικό/οικογενειακό βίο παραμένουν.

Ενδεχομένως, ένα σημαντικό τμήμα των γονέων θεωρεί πως τα παιδιά του είναι «συνέχεια/προέκταση του εαυτού του», αντιλαμβάνεται την επιτυχία των τέκνων του ως δική του και επομένως περιορίζει τον αριθμό των παιδιών που αποκτά, ώστε να μπορέσει να τους προσφέρει όσο καλύτερες προϋποθέσεις γίνεται για να πετύχουν στη ζωή τους. Παράλληλα, υιοθετούνται προοδευτικά και οι αξίες της ΔΔΜ με αποτέλεσμα την αναβολή του γάμου, καθώς τα νεότερα ζευγάρια πριν αποφασίσουν την τέλεσή του επιθυμούν την εκπλήρωση πληθώρας στόχων, εκτιμώντας ότι ο γάμος σε μεγαλύτερη ηλικία θα τους επιτρέψει να το επιτύχουν. Ταυτόχρονα, ένα μικρό αλλά όλο και αυξανόμενο τμήμα νέων κυρίως γυναικών τείνει να αποκλείσει το γάμο και την απόκτηση παιδιών.

Όσον αφορά την εκτός γάμου γονιμότητα, για να αυξηθεί περαιτέρω, θα πρέπει να υιοθετηθεί από περισσότερα ζευγάρια η συγκατοίκηση⁷⁶, που συναντά διευρυμένα εμπόδια εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, αλλά και της τάσης καθυστερημένης αποχώρησης από τη γονική κατοικία. Ωστόσο, δε δύναται να αποκλεισθεί η υιοθέτηση στο μέλλον του μοντέλου αυτού από ένα διευρυμένο τμήμα των νέων, με τη βελτίωση μεσοπρόθεσμα των συνθηκών στην αγορά εργασίας⁷⁷. Εξάλλου, φαίνεται ότι και στη χώρα μας οι παραδοσιακές αντιλήψεις αναφορικά με το σχηματισμό οικογένειας σταδιακά αλλάζουν (Γαβαλάς & Ρόντος, 2011). Μια έρευνα σε νεαρές με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης Ελληνίδες αναφέρει ότι το 60% του δείγματος θα προτιμούσε τη συγκατοίκηση από το γάμο, παρόλο που το 82% είναι υπέρ του θεσμού αυτού, ενώ το 40,5% των ερωτηθεισών δεν απέκλεισαν το ενδεχόμενο να αποκτήσουν παιδιά χωρίς να είναι παντρεμένες (Rontos, 2007). Τέλος, είναι πιθανό, με την αύξηση του διαζυγίου και τη σταδιακή αλλαγή των αξιών, η δυτική μορφή ΖΧΜ σχέσης, η οποία αφορά ενήλικες στο μέσο της ζωής (ή και ακόμη και μεγαλύτερης ηλικίας), να αρχίσει να διαδίδεται περισσότερο και στη χώρα μας (Liefbroer, Poortman & Seltzer, 2015).

Η ελληνική οικογένεια, όπως αποτυπώνεται και από τα στοιχεία της απογραφής του έτους 2011, διατηρεί ακόμη σε μεγάλο βαθμό τον παραδοσιακό της χαρακτήρα, καθώς το 70%

⁷⁵ Οι Thévenon & Gauthier (2011) εντοπίζουν δύο διακριτές ομάδες χωρών. Στη μία πλευρά βρίσκονται χώρες που ταυτόχρονα παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά γονιμότητας και απασχόλησης των γυναικών (π.χ. Γαλλία και σκανδιναβικές χώρες) και στην άλλη πλευρά χώρες, όπως η Ιταλία, η Ελλάδα και η Ισπανία, που έχουν σχετικά χαμηλή απασχόληση των γυναικών και ταυτόχρονα ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας.

⁷⁶ Δεν μπορούμε να είμαστε απολύτως βέβαιοι για το πόσο χαμηλή είναι η συγκατοίκηση στη χώρα μας σήμερα. Τα ποσοστά εκτός γάμου γονιμότητας δεν είναι βέβαιο πως αντικατοπτρίζουν τα επίπεδα συγκατοίκησης σε μία χώρα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ελβετίας, στην οποία, ενώ η συγκατοίκηση είχε πολύ έντονα διαδοθεί πριν από τη δεκαετία του 1990, τα ζευγάρια επέλεξαν το πλαίσιο του γάμου όταν επιθυμούσαν να φέρουν στον κόσμο τα παιδιά τους (Kotzamanis & Sardon, 1997).

⁷⁷ Εξάλλου, σύμφωνα με την έρευνα European Values Survey του 2008 στη χώρα μας, το 70% των ατόμων συμφώνησαν με το σχόλιο «είναι εντάξει το να συμβιώνει κανείς δίχως να έχει παντρευτεί» (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, 2013).

του πληθυσμού της χώρας και το 80% των παιδιών είναι μέλη οικογένειας με παντρεμένο ζευγάρι. Ειδικότερα, το 53% είναι παντρεμένα ζευγάρια (συζυγικές οικογένειες) με ένα ή περισσότερα παιδιά, το 30% είναι παντρεμένα ζευγάρια χωρίς παιδιά και περίπου το 15% είναι μονογονεϊκές οικογένειες (12,5% μόνη μητέρα και 2,2% μόνος πατέρας) (Κοτζαμάνης *et al.*, *op. cit.*). Ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών αυξάνεται φυσικά, κυρίως ως αποτέλεσμα του πολλαπλασιασμού των διαζυγίων και, δευτερευόντως, λόγω της αύξησης των εκτός γάμου γεννήσεων, ενώ αυξάνονται ταυτόχρονα και οι μεικτές οικογένειες, ήτοι οι οικογένειες στις οποίες ένας εκ των δύο γονέων είναι θετός.

Η οικογένεια στη χώρα μας αναμφίβολα μετεξελίχθηκε, από ένα αυτάρκες οικονομικό σύστημα που περιέκλειε περισσότερα από δύο παιδιά, σε ένα καταναλωτικό οικογενειακό σύστημα με λιγότερα παιδιά. Επιπλέον, δεν επιλέγουν όλοι οι νέοι πλέον τη δημιουργία μιας οικογενείας, είτε εξαιτίας οικονομικών περιορισμών (επαγγελματική αβεβαιότητα, δυσκολία στην εύρεση κατοικίας, δυσκολία στην εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης) είτε ως απόρροια σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων (δυσκολία στην εύρεση συντρόφου, καθυστέρηση στην κοινωνική ενηλικίωση) είτε ως συνειδητή επιλογή (Κοτζαμάνης *et al.*, *op. cit.*). Συνοψίζοντας, οι ενοποιητικές τάσεις στην Ευρώπη φαίνεται πως είναι ισχυρές, οι νοοτροπίες στη χώρα μας σταδιακά αλλάζουν και πιθανότατα οι συμπεριφορές των νεότερων γενεών στην Ελλάδα θα συγκλίνουν ακόμη περισσότερο με εκείνες που αρχικά παρατηρήθηκαν στις χώρες της ΒΔ Ευρώπης.

3.2. Η πρωτογαμηλιότητα στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και την Ελλάδα

3.2.1. Η πρωτογαμηλιότητα στην Ευρώπη μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο

Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο Κεφάλαιο, σύμφωνα με το Hajnal (1965) η προ του Β΄ παγκοσμίου πολέμου ΒΔ Ευρώπη χαρακτηρίζεται από το δυτικό μοντέλο γαμηλιότητας, στο οποίο ήταν δυνατό να παρατηρηθούν ποσοστά οριστικής αγαμίας της τάξης του 10-20% (Kotzamanis & Sardon, 1997). Διαπιστώνεται μια «επανάσταση» όσον αφορά στο γάμο η οποία έχει ως σημείο εκκίνησης το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και τείνει να ολοκληρωθεί στα μέσα της δεκαετίας του '60 στη Σουηδία και στη Δανία, το 1970 στην κεντρική Ευρώπη (Ελβετία, Δυτ. Γερμανία, Αυστρία), λίγο αργότερα (1971-1972) στη δυτική Ευρώπη, τη Νορβηγία και τη Φινλανδία, στα μέσα της δεκαετίας του 1970 στην Ισπανία και στην Ιταλία και στα τέλη της δεκαετίας του 1970 στην Ελλάδα (βλ. Γραφήματα 16α-δ και Πίνακα 7α, Παράρτημα). Ειδικότερα, επέρχεται κατά τις περιόδους αυτές μια έντονη πρωιμοποίηση του γάμου και μια αύξηση και σταθεροποίηση των ΣΔΑγαμ. σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα που συχνά υπερβαίνουν τη μονάδα. Επομένως, οι γενεές που διασχίζουν τη συγκεκριμένη περίοδο σε ηλικία γάμου παντρεύονται όλο και πιο πρώιμα και όλο και πιο έντονα («έκρηξη του γάμου/marriage boom») με αποτέλεσμα την «αναίρεση» του προαναφερθέντος δυτικού μοντέλου γαμηλιότητας.

Η ισχυρή πτώση της γαμηλιότητας που παρατηρείται από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1960 στη Σουηδία και στη Δανία και επεκτείνεται σταδιακά στην υπόλοιπη Ευρώπη, οφείλεται κυρίως στη διάδοση της συγκατοίκησης, η οποία αποτέλεσε έκτοτε ένα καθοριστικής σημασίας φαινόμενο αναφορικά με την εξέλιξη της οικογενειακής ζωής (Sardon, 2005a). Στο ξεκίνημα της περιόδου αυτής, ενώ ο ΣΔΑγαμ. συρρικνώνεται έντονα, το

ημερολόγιο δε μεταβάλλεται σημαντικά. Σε μια δεύτερη φάση όμως η Μέση Ηλικία (ΜΗ) αυξάνεται συνεχώς, ενώ ο εγκάρσιος δείκτης έντασης συνεχίζει να φθίνει για να σταθεροποιηθεί στην συνέχεια (στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα) ή να αυξηθεί ελαφρώς (βλ. σκανδιναβικές χώρες, από τη δεκαετία του 1990 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 2000) ή ακόμη και να συρρικνωθεί εκ νέου (π.χ. Ιταλία, από τη δεκαετία του 2000 και έπειτα).

Οι αλλαγές της ΜΗ στο γάμο στη ΒΔ Ευρώπη ολοκληρώνονται σε δύο στάδια. Στο πρώτο η αύξηση της ΜΗ αποδίδεται στη μείωση της έντασης της γαμηλιότητας στις μικρές ηλικίες, επακόλουθο κυρίως της διάδοσης της νεανικής συγκατοίκησης και στο δεύτερο στην αναπλήρωση της γαμηλιότητας σε μεγαλύτερες ηλικίες η οποία, εν μέρει, οφείλεται και στο ότι τμήμα των συγκατοικούντων ζευγαριών αποφασίζει να «νομιμοποιήσει/επισημοποιήσει» το δεσμό του (Γραφήματα 17α-δ και Πίνακας 7β, Παράρτημα). Ταυτόχρονα, διαπιστώνεται πως αυτό που αρχικά ονομάστηκε «νεανική συγκατοίκηση» και έμοιαζε να αποτελεί μια δοκιμή της σχέσης προτού ληφθεί μια απόφαση για την τέλεση ενός γάμου, σταδιακά μετατράπηκε για αρκετά ζευγάρια σε μια μορφή σχέσης που αντικατέστησε το γάμο ως πλαίσιο συμβίωσης, αλλά και απόκτησης παιδιών (Sardon, 2005a).

Η «άρνηση»- εφήμερη ή μη- σύναψης ενός πρώτου γάμου αναδύεται στις περισσότερες χώρες της ΒΔ Ευρώπης με τις γενεές που ήρθαν στον κόσμο μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο (με εξαίρεση τη Σουηδία και τη Δανία που εμφανίστηκε λίγο νωρίτερα). Σε όλες σχεδόν τις χώρες αυτές, συνάπτει έναν γάμο τουλάχιστον το 85% των γυναικών της γενεάς του 1938, αλλά σε καμία χώρα δε διαφαίνεται ότι το ποσοστό αυτό θα υπερβεί το 75% στην γενεά του 1978⁷⁸, και σε κάποιες εξ αυτών (Νορβηγία, Γαλλία, Σουηδία) θα κυμανθεί ανάμεσα στο 55 και στο 61% (Γραφήματα 18α-δ και Πίνακας 7γ στο Παράρτημα). Στις χώρες αυτές καταγράφεται ταυτόχρονα ταχύτατη αύξηση της ΜΗ ανάμεσα στις γυναίκες που γεννήθηκαν το 1938 και σε αυτές που γεννήθηκαν μια τεσσαρακονταετία αργότερα (+6,5 έτη στη Γαλλία, +7 έτη στη Νορβηγία και +8,2 έτη στη Σουηδία (Γραφήματα 19α-δ και Πίνακας 7δ, Παράρτημα)).

Η εξάπλωση της συγκατοίκησης αποτυπώνεται πρωτίστως στην πτώση των ΣΔΑγαμ. στη ΒΔ Ευρώπη και στη συνέχεια στην αύξηση των εκτός γάμου γεννήσεων, όταν γίνεται προοδευτικά αποδεκτό ότι τα ζευγάρια «δίχως χαρτιά» δε διαφοροποιούνται των εγγάμων και μπορούν, εντός των σχέσεων συγκατοίκησης, να αποκτήσουν απογόνους (Sardon, op. cit.). Η έντονη αύξηση της εκτός γάμου τεκνοποίησης εκκινεί στα τέλη της δεκαετίας του '60 - αρχές της δεκαετίας του '70 στη Σουηδία και στη Δανία και μερικά έτη αργότερα (μέσα και προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 στις δύο άλλες σκανδιναβικές χώρες, τη Νορβηγία και τη Φινλανδία (Γραφήματα 20α-δ και Πίνακας 7ε, Παράρτημα). Το μοντέλο αυτό διαχέεται στη δυτική και στην κεντρική Ευρώπη (Αυστρία και Γερμανία) στα μέσα της δεκαετίας του '80, ενώ οι χώρες του νότου «ακολουθούν» στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Ειδικότερα, η απόκτηση παιδιών εκτός γάμου αυξήθηκε πρωτίστως στην Ισπανία και στη συνέχεια στην Ιταλία, ενώ στην Ελλάδα καταγράφεται η ίδια μεν τάση (αύξηση) αλλά με σαφώς αργότερους ρυθμούς, με αποτέλεσμα η χώρα μας να έχει και σήμερα τα χαμηλότερα εκτός γάμου ποσοστά γεννήσεων στον ευρωπαϊκό χώρο (10% το 2017), ενώ

⁷⁸ Εξαιρουμένου του Βελγίου και της Αγγλίας-Ουαλίας για τις οποίες δε διαθέτουμε επαρκή δεδομένα για να μελετήσουμε τη γαμηλιότητα της γενεάς του 1978.

στις δεκατρείς άλλες χώρες που εξετάζονται, την ίδια χρονιά, τουλάχιστον μία στις τέσσερις γυναίκες αποκτά απογόνους δίχως να έχει τελέσει γάμο.

Στον ευρωπαϊκό χώρο (εξαιρουμένων των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης) οι ρυθμοί αύξησης της εκτός γάμου γονιμότητάς είναι θεαματικοί μετά το 1960. Ενώ σε όλες τις εξεταζόμενες χώρες τα ποσοστά των εκτός γάμου γεννήσεων δεν υπερέβαιναν το 15% στις αρχές της δεκαετίας του 1960, αυτά ξεπερνούν το 30% ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Η κεντρική Ευρώπη (και προφανώς και η Νότια) είναι πιο «συντηρητική» σε σχέση με τη ΒΔ, υπό την έννοια ότι η εκτός γάμου τεκνοποίηση αυξάνεται μεν στην Αυστρία, στη Γερμανία και στην Ελβετία, αλλά λιγότερο έντονα σε σχέση με άλλες χώρες του βόρειου ή δυτικού τμήματος της γηραιάς ηπείρου. Ο Sardon (op. cit.) σημειώνει ότι αυτό οφείλεται στο ότι εκτός γάμου γεννήσεις έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000 ήταν πολύ λιγότερο «αποδέκτες» στις χώρες αυτές για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ένας από τους βασικούς λόγους που η γονιμότητα είναι ιδιαίτερα χαμηλή στις χώρες της κεντρικής και της νότιας Ευρώπης είναι ότι η πτώση της εντός γάμου γονιμότητας που προέκυψε εξαιτίας της συρρίκνωσης της γαμηλιότητας, δεν αναπληρώθηκε από την εκτός γάμου γονιμότητα.

Οι δημογράφοι δεν είχαν προβλέψει ότι μια τόσο έντονη κατάρρευση των συγχρονικών δεικτών γαμηλιότητας, όσο αυτή που σημειώνεται από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, θα προέκυπτε σε περίοδο ειρήνης. Ωστόσο, σε κάποιες από τις χώρες οι οποίες υπήρξαν «προπομπού» των αλλαγών (της τάσης δηλ. για αναβολή ή ακόμη και άρνηση του γάμου), οι ΣΔΑγαμ. από τη δεκαετία του '90 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 2000 αυξάνονται (από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 στη Δανία και από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα στη Σουηδία και στη Φινλανδία). Οι Kotzamanis & Sardon (1997) αποδίδουν αυτή την ανάκαμψη των δεικτών σε μια αναπλήρωση των γάμων που οι γυναίκες είχαν αναβάλλει. Εντούτοις, η παρατεταμένη ενίσχυση των στιγμιαίων δεικτών είναι πιθανό να οφείλεται σε κάποιο βαθμό και στο γεγονός ότι ο γάμος καθίσταται, για ένα διάστημα τουλάχιστον, πιο δημοφιλής, κάτι που άλλωστε παρατηρεί και η Ohlsson-Wijk (2011) στη Σουηδία. Επιπλέον, η αύξηση της έντασης της γαμηλιότητας αντικατοπτρίζεται και στην ανακοπή της αύξησης της εκτός γάμου γονιμότητας, για ορισμένα τουλάχιστον έτη, στις σκανδιναβικές χώρες από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα. Η ανάκαμψη των ΣΔΑγαμ. στη Σκανδιναβία, χρήζει αναμφίβολα περισσότερης διερεύνησης, ωστόσο, συγγραφείς όπως ο Esping-Andersen (2016) επισημαίνουν τη μερική «επιστροφή» της οικογένειας, την ανάκαμψη της γονιμότητας και τη δημιουργία πιο σταθερών σχέσεων τουλάχιστον όσον αφορά στα ομόγαμα ζευγάρια με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης στις χώρες αυτές. Τέλος, ο ίδιος θεωρεί ότι το κράτος πρόνοιας των σκανδιναβικών χωρών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο αναφορικά με αυτές τις εξελίξεις.

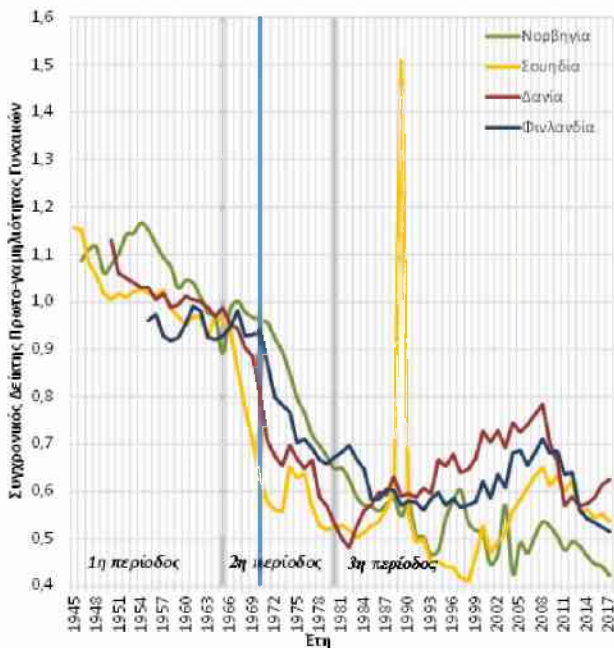
Συμπερασματικά, η εγκάρσια ένταση της πρωτογαμηλιότητας κυμαίνεται στις εξεταζόμενες χώρες⁷⁹ το 2013-2017 από 430 έως 620 γάμους ανά 1000 γυναίκες, είναι υψηλή στη Δανία, στη Γερμανία και στην Ελβετία (590-600 γάμοι) και ακόμη υψηλότερη στη χώρα μας (στους 620 γάμους), ενώ αντιθέτως είναι χαμηλή στη Γαλλία, στην Ισπανία και στην Ολλανδία (430-450 γάμους). Η ΜΗ κυμαίνεται την ίδια περίοδο στα 29,8-32 έτη, είναι δε αρκετά υψηλή στη Γαλλία (31,4) και στη Σουηδία (32) και σχετικά χαμηλή στην Ελλάδα και

⁷⁹ Εξαιρουμένου του Βελγίου και της Αγγλίας-Ουαλίας για τις οποίες δε διαθέτουμε δεδομένα για την περίοδο 2013-2017.

στη Γερμανία (γύρω στα 30 έτη). Τέλος, όπως έχει προαναφερθεί, στη γενεά του 1978 η ένταση της πρωτογαμηλιότητας κυμαίνεται από τους 550 έως και τους 750 πρώτους γάμους⁸⁰, όντας υψηλή στην Ελβετία, στη Φινλανδία και στη Δανία (710-730) και ακόμη υψηλότερη στην Ελλάδα (750). Όσον αφορά στη ΜΗ, στη γενεά του 1978 κυμαίνεται από 28 (ελάχιστο, Ελλάδα) έως 31,6 έτη (μέγιστο, Σουηδία). Εν κατακλείδι, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΒΔ, κεντρικής και νότιας Ευρώπης, οι γυναίκες παντρεύονται πιο πρώιμα και έντονα στην Ελλάδα, αν και με το πέρασμα του χρόνου οι συμπεριφορές συγκλίνουν.

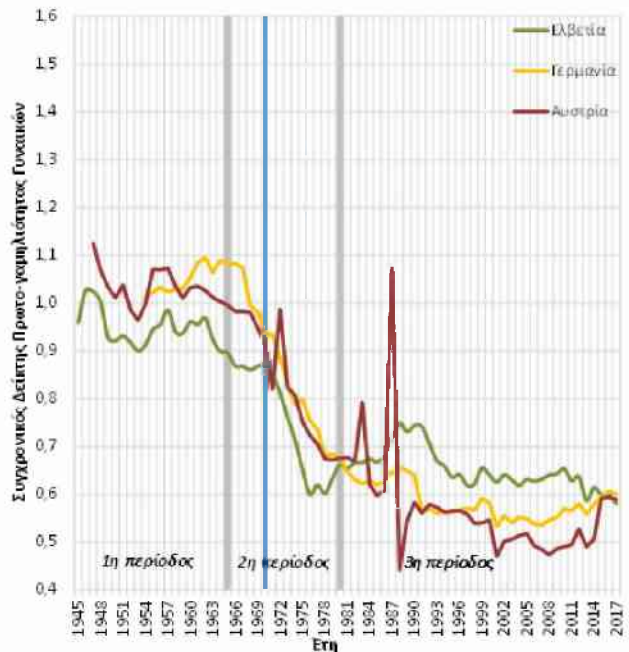
⁸⁰ Εξαιρουμένου του Βελγίου και της Αγγλίας-Ουαλίας για τις οποίες δε διαθέτουμε επαρκή δεδομένα για να μελετήσουμε τη γαμηλιότητα της γενεάς του 1978.

Γράφημα 16α: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, 1945-2017.

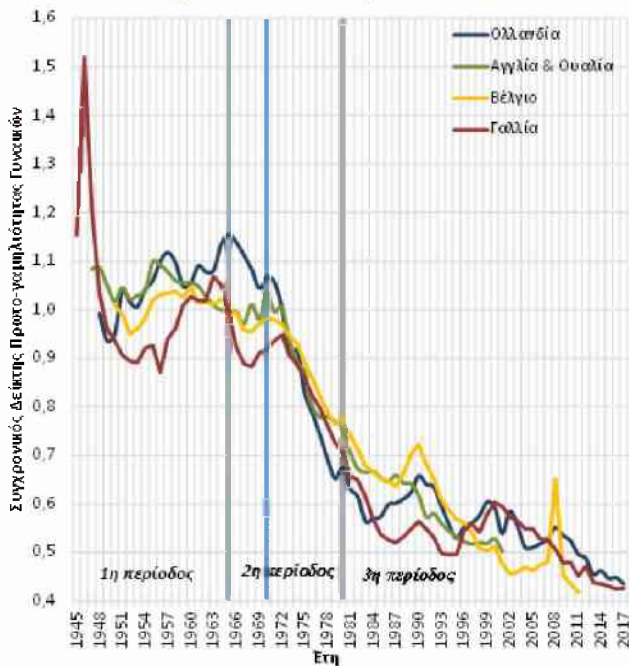

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΑΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 16β: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, 1945-2017.

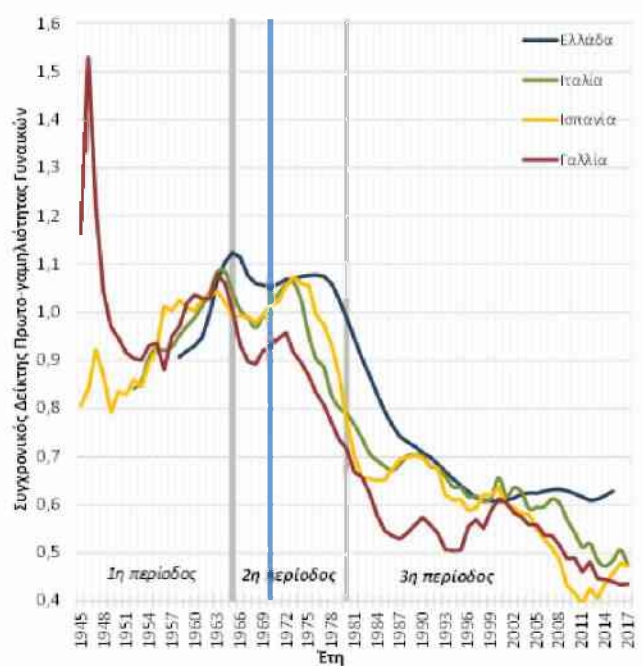

Γράφημα 16γ: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, 1945-2017.

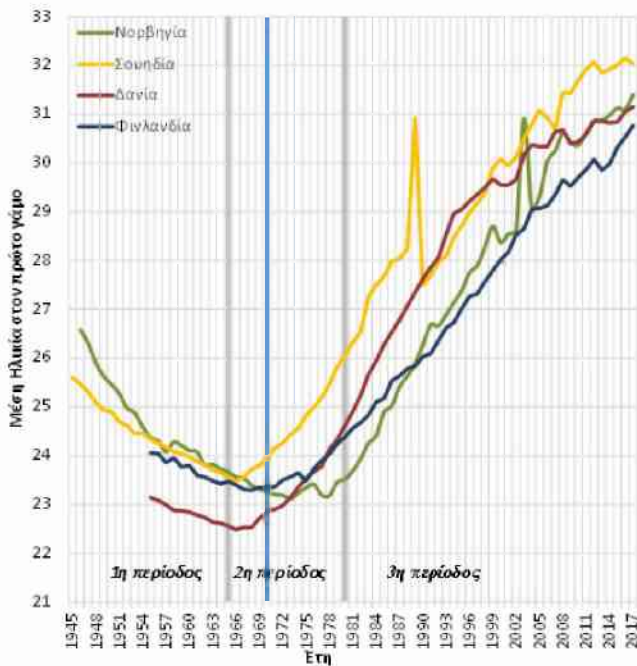

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΑΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 16δ: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1945-2017.

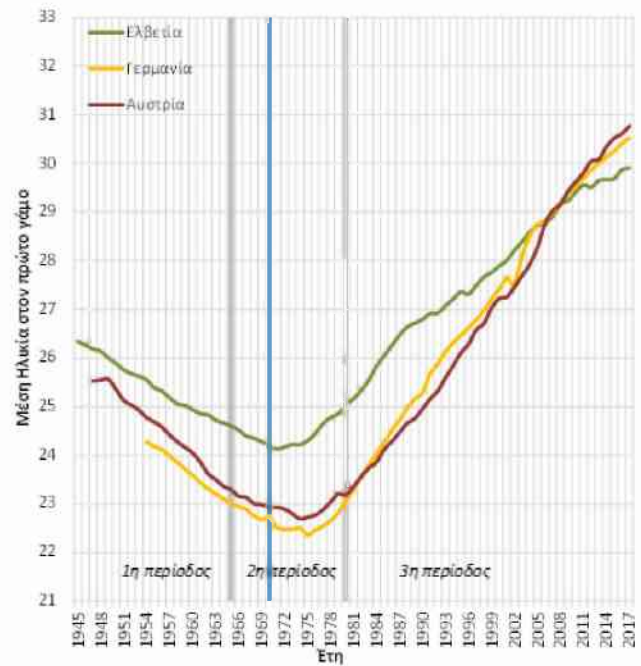

Γράφημα 17α: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον Πρώτο Γάμο: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, 1945-2017.

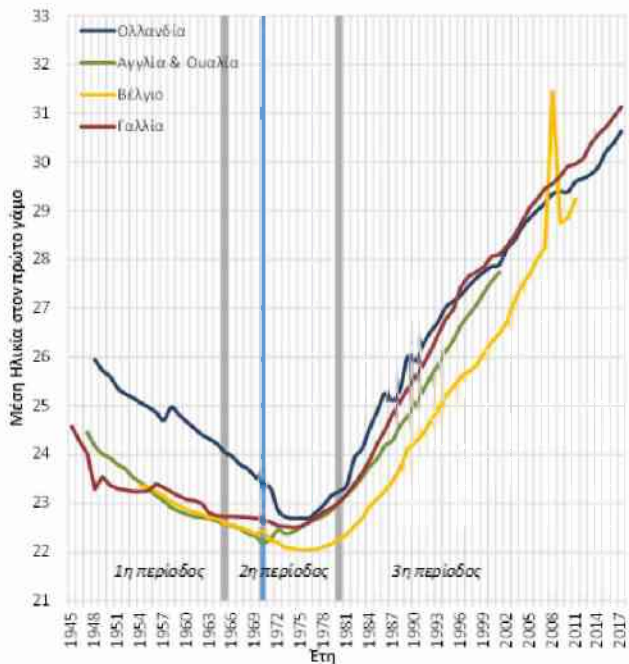

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΑΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 17β: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον Πρώτο Γάμο: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, 1945-2017.

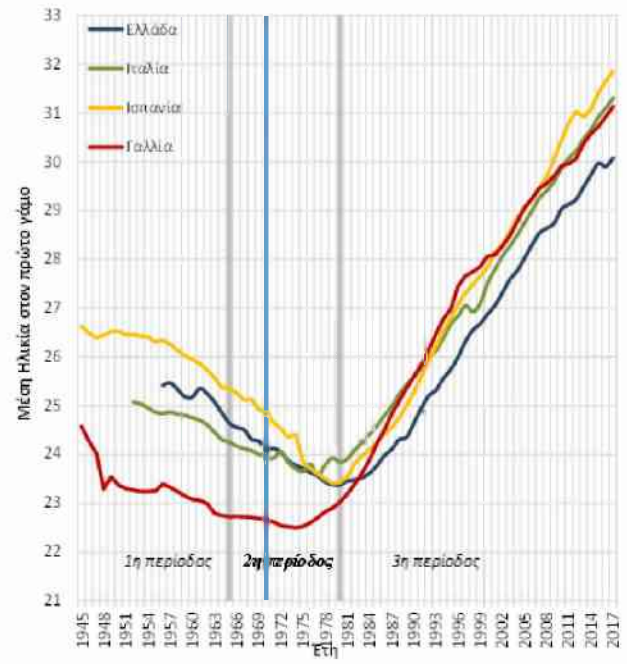

Γράφημα 17γ: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον Πρώτο Γάμο: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, 1945-2017.

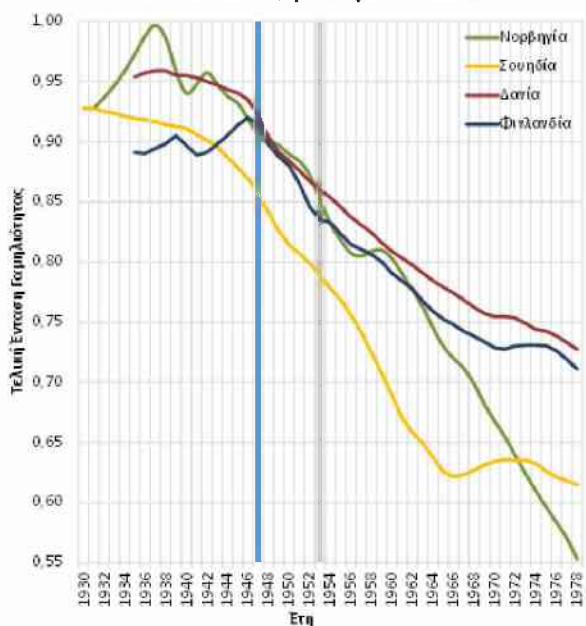

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΑΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 17δ: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον Πρώτο Γάμο: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1945-2017.

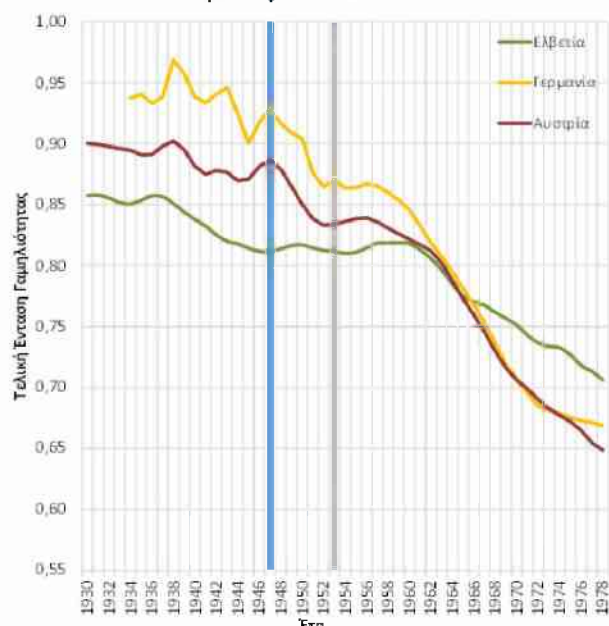

Γράφημα 18α: Η εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμηλιότητας: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, γενεές 1930-1978.

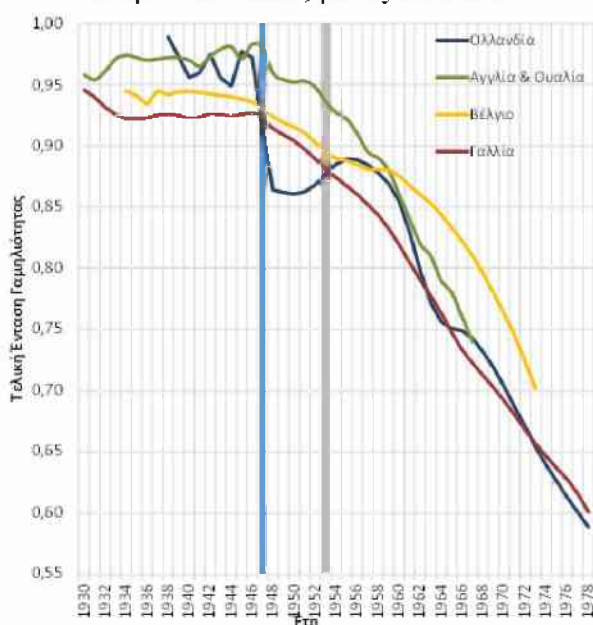

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 18β: Η εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμηλιότητας: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, γενεές 1930-1978.

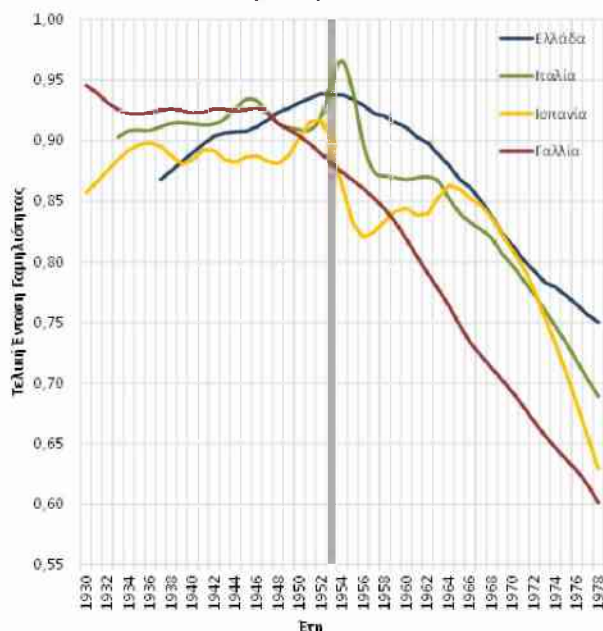

Γράφημα 18γ: Η εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμηλιότητας: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, γενεές 1930-1978.

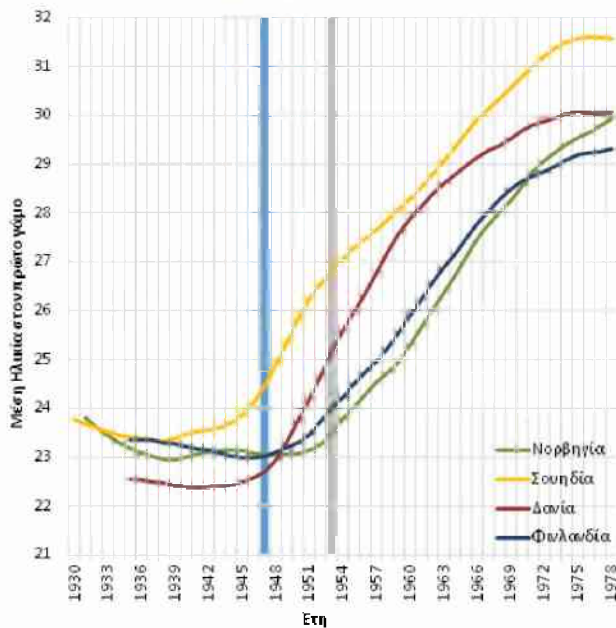

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 18δ: Η εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμηλιότητας: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, γενεές 1930-1978.

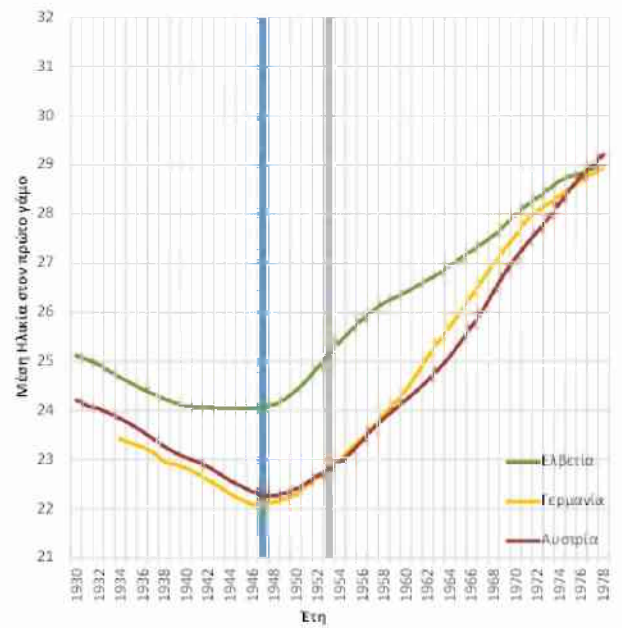

Γράφημα 19α: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, γενεές 1930-1978.

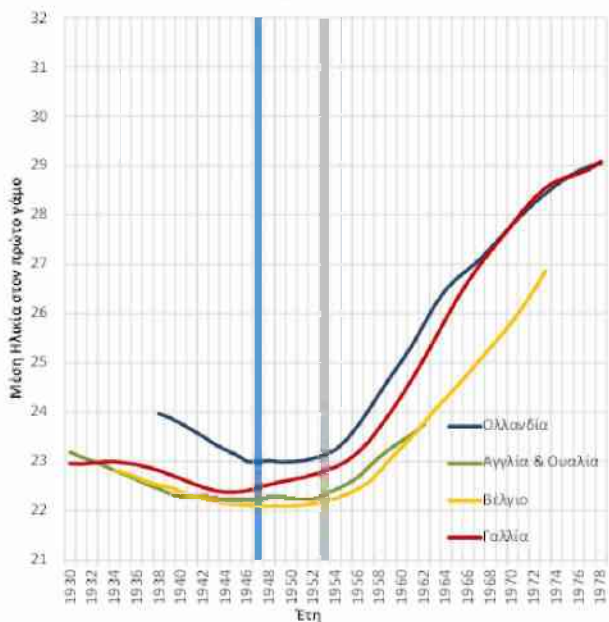

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ιδία επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 19β: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, γενεές 1930-1978.

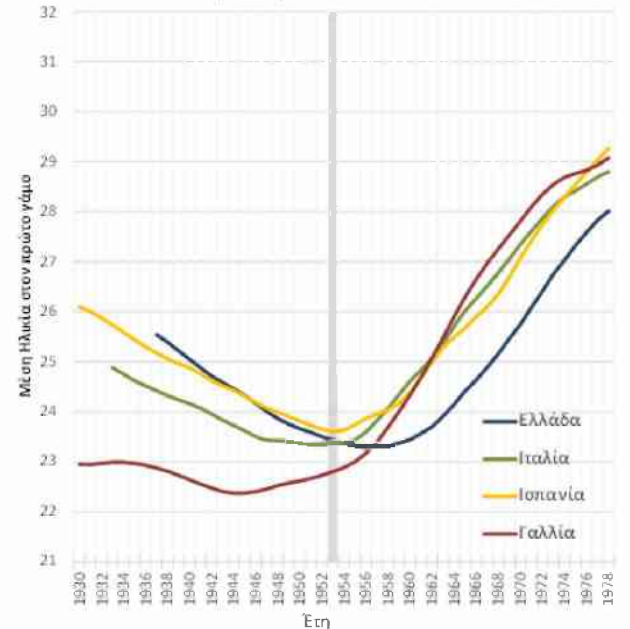

Γράφημα 19γ: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, γενεές 1930-1978.

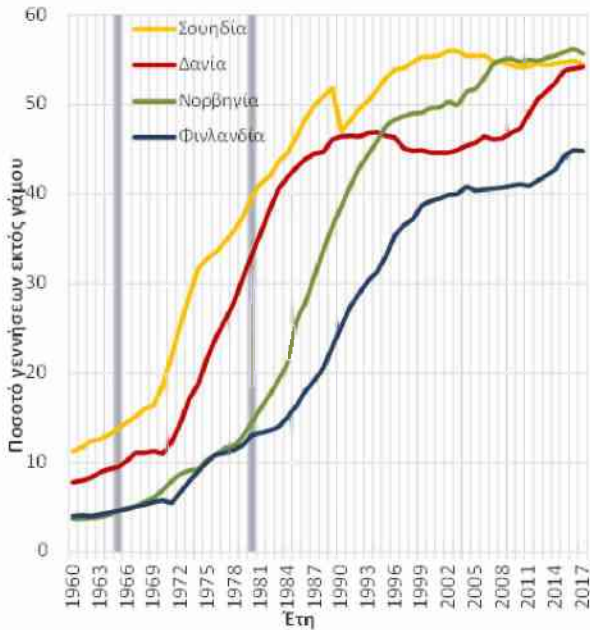

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ιδία επεξεργασία των δεδομένων.

Γράφημα 19δ: Η εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, γενεές 1930-1978.

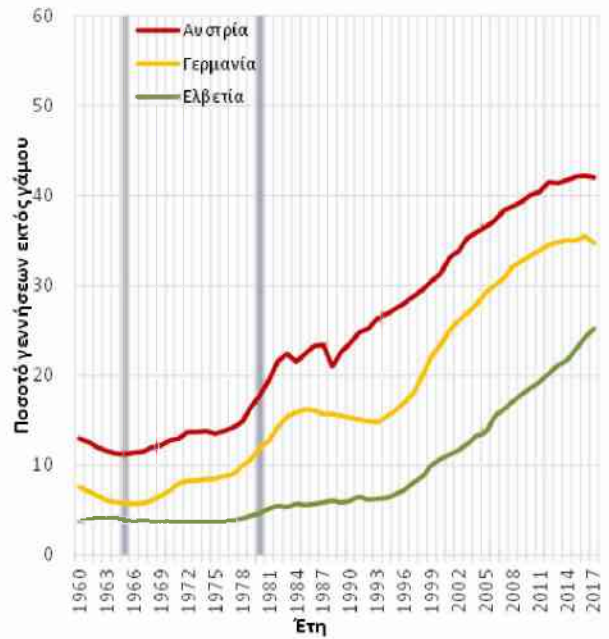

Γράφημα 20α: Η εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στο σύνολο των γεννήσεων: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, 1960-2017 (%).

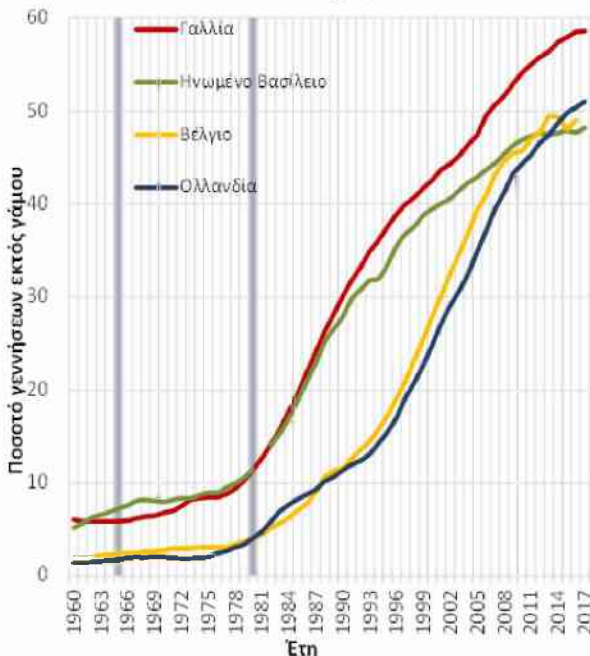

Πηγή: Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Γράφημα 20β: Η εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στο σύνολο των γεννήσεων: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, 1960-2017 (%).

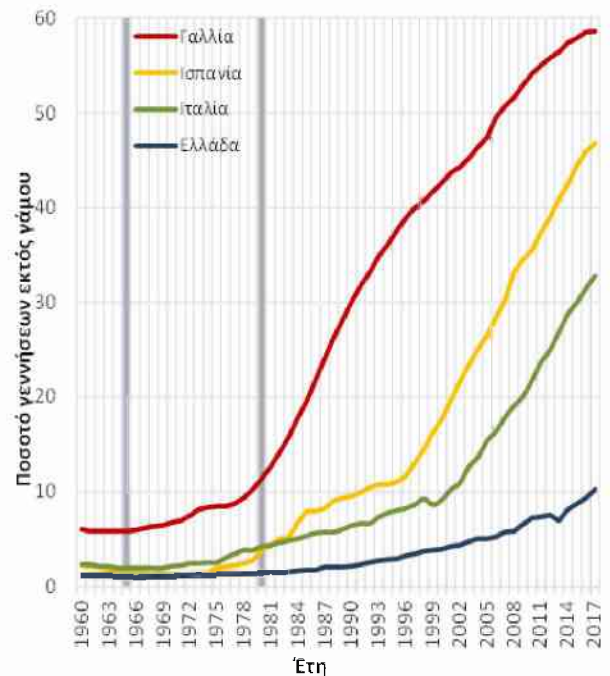

Γράφημα 20γ: Η εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στο σύνολο των γεννήσεων: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, 1960-2017 (%).

Πηγή: Eurostat, op. cit., ίδια επεξεργασία

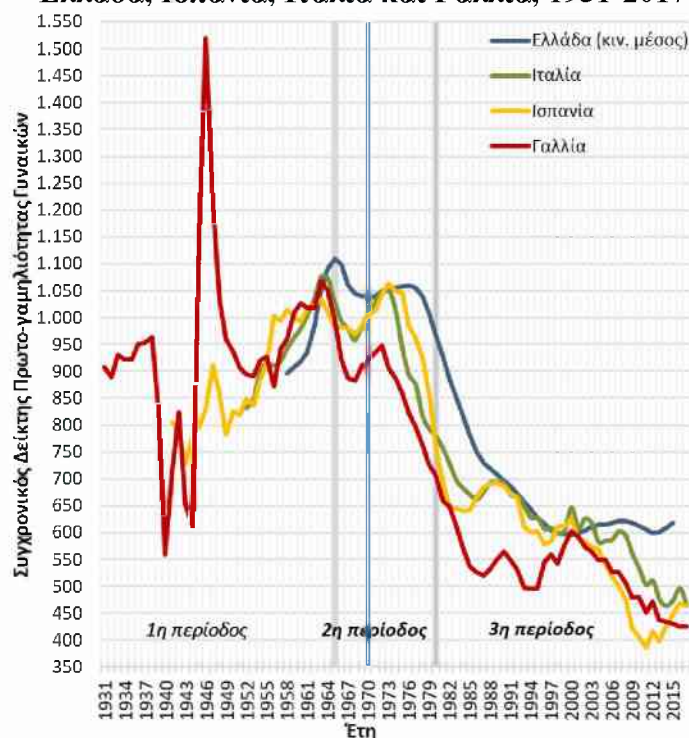
Γράφημα 20δ: Η εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στο σύνολο των γεννήσεων: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1960-2017 (%).

3.2.2. Η εξέλιξη των συγχρονικών δεικτών στην Νότια Ευρώπη (Ισπανία, Ιταλία, Γαλλία και Ελλάδα)

Στο Γράφημα 21 (βλ. και Πίνακα 7α, Παράρτημα) δίδεται η εξέλιξη των ΣΔ πρωτογαμηλιότητας των τριών εξεταζόμενων χωρών του ευρωπαϊκού νότου και της Γαλλίας⁸¹. Παρατηρείται, κατά τη διάρκεια του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, μια κατάρρευση των δεικτών στη Γαλλία και στην Ισπανία (πιθανότατα το αντίστοιχο έχει συμβεί στην Ιταλία και στην Ελλάδα για τις οποίες δε διαθέτουμε δεδομένα). Διαπιστώνεται επίσης μια αύξηση των δεικτών αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου (1945) στη Γαλλία και στην Ισπανία, που οφείλεται σε μια μερική αναπλήρωση των γάμων που δεν κατέστη εφικτό να τελεστούν εξαιτίας του (Munoz Perez, 1979). Ειδικότερα, στη Γαλλία παρατηρούνται έντονες διακυμάνσεις, καθώς ο ΣΔ από τους 950 γάμους πριν τον πόλεμο (κατά την τριετία 1936-1938) συρρικνώνεται στους 550 το έτος 1940 και αγγίζει τους 1550 το έτος 1945. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 όμως ξεκινά μια περίοδος κοινών εξελίξεων. Συγκεκριμένα, οι εγκάρσιοι δείκτες ανέρχονται ταχύτατα το 1955-1965 και φτάνουν στις αρχές της δεκαετίας του 1960 (λίγο αργότερα στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες) σε τιμές που υπερβαίνουν τους 1000 πρώτους γάμους, γεγονός που επιβεβαιώνει –εν μέρει- και την ισχυρή αναπλήρωση των μη τελεσθέντων γάμων την πενταετία 1940-1944.

Γράφημα 21: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1931-2017

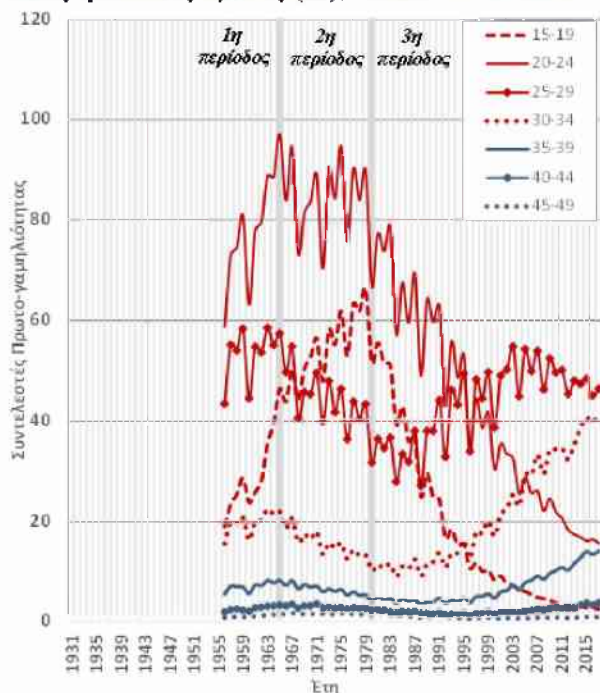
Πηγή: INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

⁸¹ Για τη Γαλλία διαθέτουμε δεδομένα από το έτος 1931 και έπειτα, για την Ισπανία από το έτος 1941, για την Ιταλία από το έτος 1952 και για την Ελλάδα από το έτος 1956.

Ακολουθεί μια περίοδος διατήρησης των δεικτών σε υψηλά επίπεδα (900-1050 πρώτοι γάμοι/1000 γυναίκες) που διαρκεί έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 για τη Γαλλία, έως τα μέσα της ίδιας δεκαετίας για την Ιταλία και την Ισπανία και έως τα τέλη της για τη χώρα μας. Η παραμονή των δεικτών σε υψηλά επίπεδα οφείλεται βασικά στην αύξηση της γαμηλιότητας στις μικρές ηλικίες η οποία αντισταθμίζει τη συρρίκνωσή της στις μεγαλύτερες. Οι υψηλότερες τιμές των ΣΔ σε αυτά τα έτη καταγράφονται στη χώρα μας, ενώ είναι κάπως χαμηλότερες στην Ισπανία και στην Ιταλία και ακόμη χαμηλότερες στη Γαλλία.

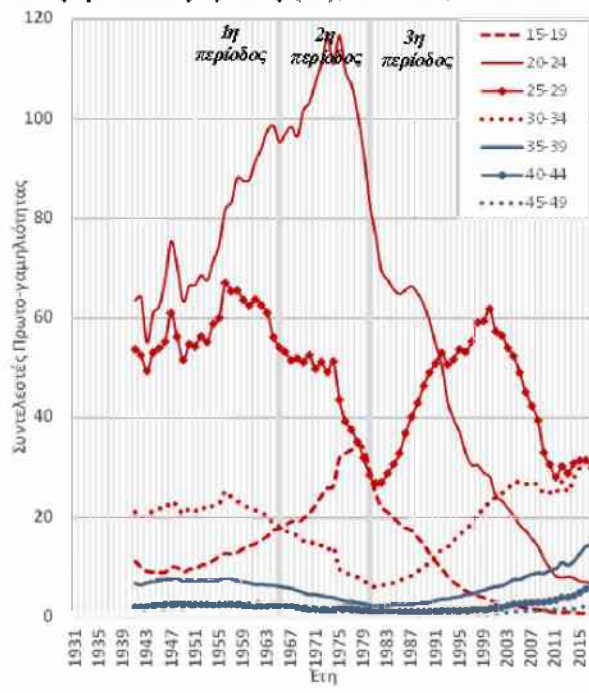
Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 όμως (νωρίτερα στη Γαλλία) η πρωτογαμηλιότητα συρρικνώνεται με ταχύτατους ρυθμούς στις μικρές ηλικίες, καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες αποφασίζουν να αναβάλλουν το γάμο τους με αποτέλεσμα την ταχύτατη «κατάρρευση» των ΣΔΑγαμ. (η ένταση της πρωτογαμηλιότητας στις τέσσερις χώρες είναι περί τους 600 περίπου πρώτους γάμους στις αρχές της δεκαετίας του 2000). Ωστόσο, οι ΣΔΑγαμ. ακολουθούν διαφοροποιημένες πορείες. Στη Γαλλία η συγχρονική ένταση από τους 900 γάμους στις αρχές της δεκαετίας του 1970, καταρρέει στους 550 περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 1980 και τις τελευταίες δεκαετίες κινείται κάτω από τους 600 γάμους, ενώ από το 2009 και έπειτα κάτω από τους 500. Στην Ιταλία και στην Ισπανία οι ΣΔ συρρικνώνονται από τους 1050 περίπου γάμους γύρω από το 1974 στους 640-680 μια δεκαετία αργότερα (γύρω από το 1985), καταγράφουν μια μικρή αύξηση το 1987-1991 και συρρικνώνονται εκ νέου από το 2000 και μετά [στη μεν Ιταλία ο ΣΔΑγαμ. έχει από το 2007 και μετά τιμές κάτω από τους 600 γάμους, από το 2013 και μετέπειτα κάτω από τους 500, στη δε Ισπανία από το 2001 και μετέπειτα οι τιμές του είναι κάτω από τους 600 πρώτους γάμους, από το 2008 και μετά κάτω από τους 500 ενώ το 2013 είναι η πρώτη φορά (και η μόνη χώρα) στην οποία καταγράφονται τιμές κάτω από τους 400 πρώτους γάμους]. Οι ΣΔ στη χώρα μας έχουν διατηρηθεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 στους 600 περίπου γάμους χάρη κυρίως στη μερική αναπλήρωση, στις μεγαλύτερες ηλικίες, των αναβληθέντων τα προηγούμενα έτη γάμων. Η αναπλήρωση αυτή δεν παρατηρείται προς το παρόν στις άλλες τρεις χώρες, όπου η γαμηλιότητα συρρικνώνεται αδιάκοπα αρχικά στις μικρές ηλικίες (<25) από τη δεκαετία του 1970 και εν συνεχεία, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 και στις μεγαλύτερες (25-29 έτη), ενώ αυξάνεται με αργούς ρυθμούς στις ηλικίες 30 και άνω (βλ. Γραφήματα 22α-δ και Πίνακες 8ε-10ε, Παράρτημα).

Γράφημα 22α: Συντελεστές Α-γαμνηλότητας ανά 5ετείς ηλικιακές ομάδες (%), Ελλάδα 1956-2017

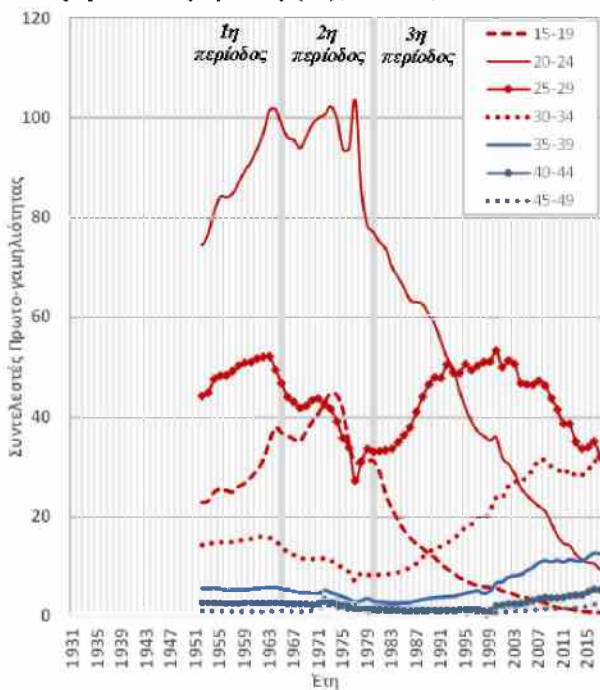
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 22β: Συντελεστές Α-γαμνηλότητας ανά 5ετείς ηλικιακές ομάδες (%), Ισπανία, 1941-2017

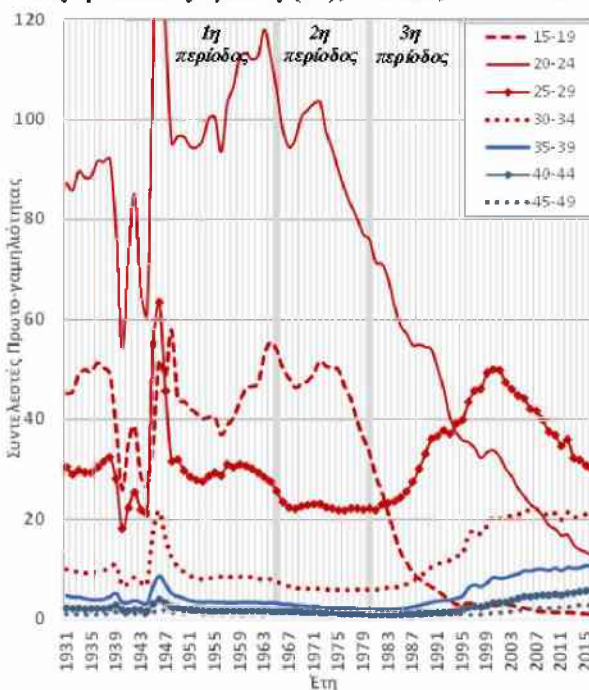
Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 22γ: Συντελεστές Α-γαμνηλότητας ανά 5ετείς ηλικιακές ομάδες (%), Ιταλία, 1952-2017

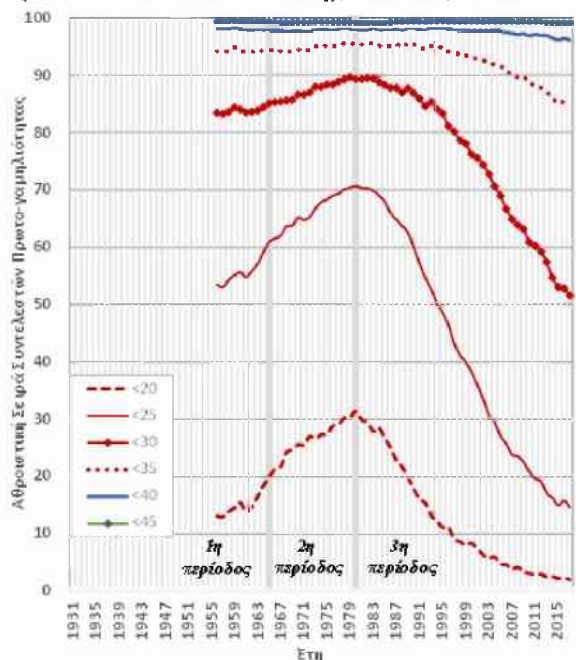
Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 22δ: Συντελεστές Α-γαμνηλότητας ανά 5ετείς ηλικιακές ομάδες (%), Γαλλία, 1931-2017

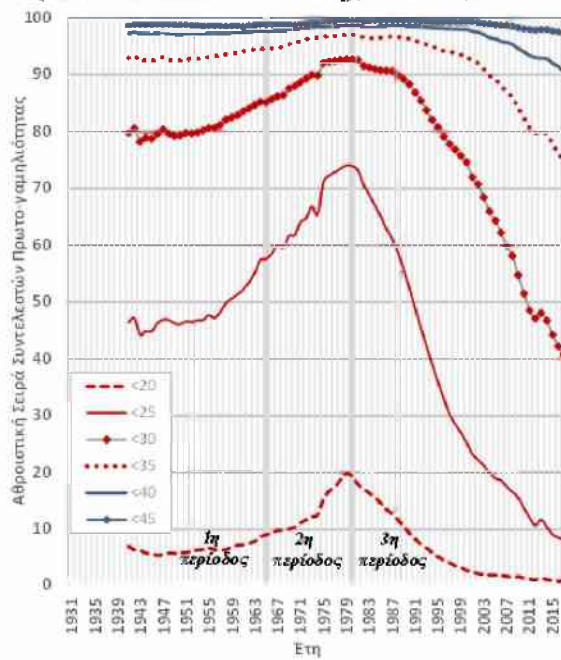
Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 23α: Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας έως τα 20, 25, 30, 35, 40, 45 έτη (% του συνθετικού δείκτη), Ελλάδα, 1956-2017

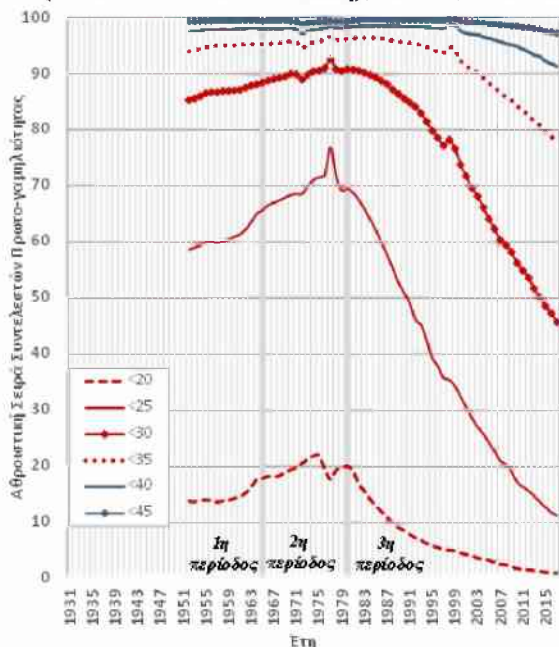
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 23α: Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας έως τα 20, 25, 30, 35, 40, 45 έτη (% του συνθετικού δείκτη), Ισπανία, 1941-2017

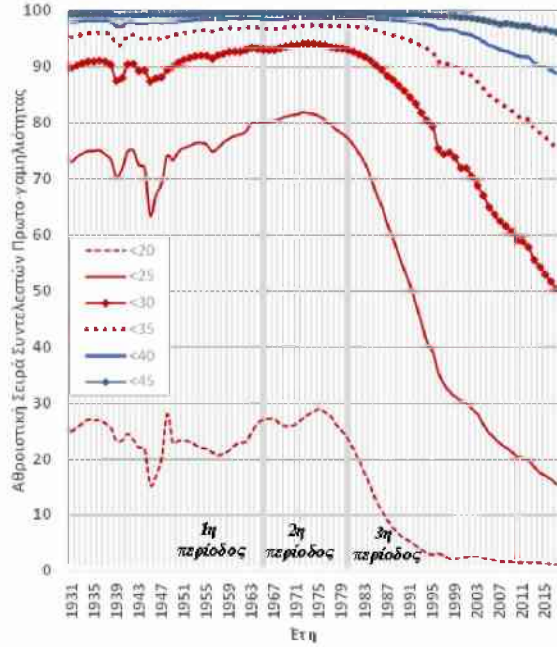
Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 23α: Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας έως τα 20, 25, 30, 35, 40, 45 έτη (% του συνθετικού δείκτη), Ιταλία, 1952-2017

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 23α: Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμηλιότητας έως τα 20, 25, 30, 35, 40, 45 έτη (% του συνθετικού δείκτη), Γαλλία, 1931-2017

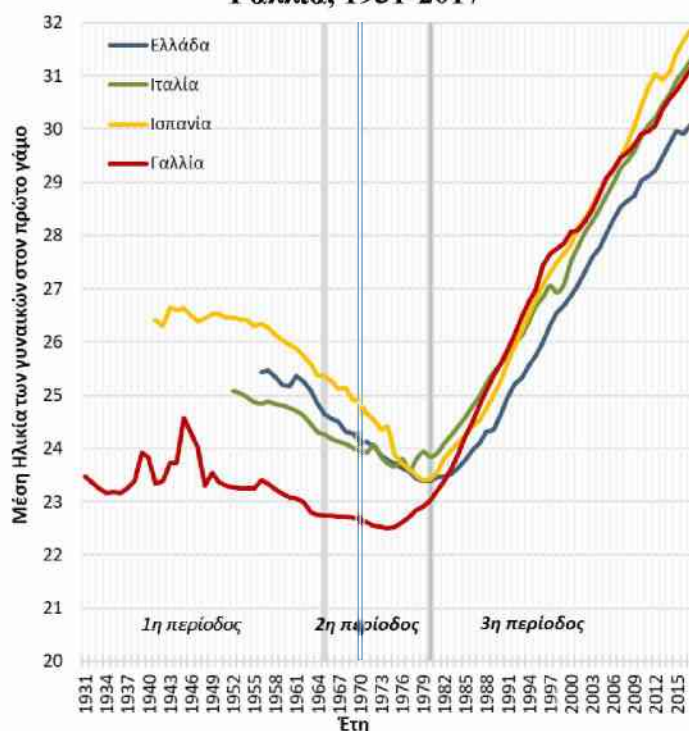

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Ειδικότερα, την τελευταία εικοσαετία στην Ελλάδα οι συντελεστές γαμηλιότητας στα 25-29 έτη έχουν παραμείνει σε αρκετά υψηλά επίπεδα (γύρω στους 50 γάμους ανά 1000 γυναίκες), ενώ στην Ισπανία και στη Γαλλία έχουν συρρικνωθεί αντίστοιχα στους 30-35 γάμους. Επιπροσθέτως, η γαμηλιότητα στις ηλικίες 30-34 ανέρχεται στους 40 γάμους την τριετία 2015-2017 στη χώρα μας, ενώ κατά την ίδια περίοδο έχει σταθεροποιηθεί σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα στην Ισπανία και στη Γαλλία (γύρω στους 30 και 20 γάμους αντίστοιχα). Τέλος, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και έπειτα, ακόμη και στις πολύ μικρές ηλικίες (<20) η γαμηλιότητα στη χώρα μας παραμένει σε υψηλότερα επίπεδα, σε σχέση με τη Γαλλία και την Ισπανία.

Οι αλλαγές του ημερολογίου αποτυπώνονται και στο γράφημα που δίνει τη συμπληρωμένη ετησίως ένταση της πρωτογαμηλιότητας στις διαδοχικές ηλικίες (βλ. Γραφήματα 23α-δ και Πίνακες 2ε, 8γ, 9γ, 10γ στο Παράρτημα). Στη δεκαετία του 1970 στις 4 χώρες το 62-82% των πρώτων γάμων ετησίως τελούνται από γυναίκες μικρότερες των 25 ετών (62-77% στις τρεις χώρες του νότου και 78-82% στη Γαλλία). Το 2017, αντιθέτως, λιγότερο του 15,5% των πρώτων γάμων συνάπτεται από γυναίκες των ίδιων ηλικιών (στη δε Ισπανία μόλις το 8%), γεγονός που αφήνει να διαφανεί ότι στη χώρα αυτή της βηρικής χερσονήσου έχουν επέλθει συνταρακτικές αλλαγές την τελευταία τεσσαρακονταετία. Μετά το 2011 το 40% (κατ' ελάχιστον) της ετήσιας πρωτογαμηλιότητας αποδίδεται στις γυναίκες άνω των 30 ετών (> 45% στη Γαλλία και >50% στην Ισπανία), κάτι που αντικατοπτρίζει την αύξηση της ηλικίας τέλεσης του πρώτου γάμου σε σχέση με το παρελθόν στις χώρες αυτές.

Γράφημα 24: Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1931-2017

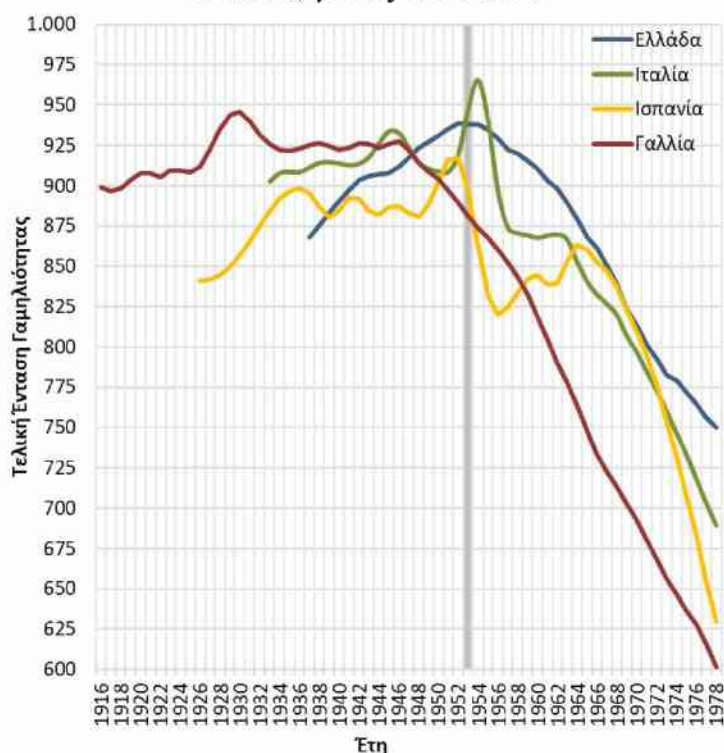
Πηγή: INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Οι προαναφερθείσες αλλαγές στο ημερολόγιο της γαμηλιότητας αποτυπώνονται και στην εξέλιξη της μέσης ηλικίας των γυναικών στον πρώτο γάμο (Γράφημα 24 και Πίνακας 7β, Παράρτημα). Η ΜΗ φτάνει, σε όλες τις χώρες, στην ελάχιστη τιμή της κατά τη δεκαετία του 1970 (σε διαφορετικό έτος σε κάθε χώρα) και αυξάνεται απρόσκοπτα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 στη Γαλλία, λίγο αργότερα στην Ιταλία, από το 1980 δε στην Ισπανία και στην Ελλάδα. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η ΜΗ είναι κατά μέσο όρο σταθερά κατά 1 έτος υψηλότερη στην Ιταλία, στην Ισπανία και στη Γαλλία από τη ΜΗ της χώρας μας (το 2017 π.χ. οι γυναίκες συνάπτουν έναν πρώτο γάμο στα 30,1 τους έτη στην Ελλάδα, στα 31,1 στη Γαλλία, στα 31,3 στην Ιταλία και στα 31,9 στην Ισπανία).

3.2.3. Η εξέλιξη των διαγενεακών δεικτών στη Νότια Ευρώπη (Ισπανία, Ιταλία, Γαλλία και Ελλάδα)

Η διαγενεακή ανάλυση συμπληρώνει τη συγχρονική. Διαπιστώνουμε έτσι (Γράφημα 25 και Πίνακες 11α, 11β και 11γ, Παράρτημα) ότι έως και τις γενεές των γυναικών που γεννήθηκαν στις αρχές -ή ακόμη και στα μέσα της δεκαετίας του 1950- στις τέσσερις εξεταζόμενες χώρες, το 16% μόνον (μέγιστο) μένει οριστικά άγαμο.

Γράφημα 25: Τελική ένταση πρωτογαμηλιότητας, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, γενεές 1916-1978

Πηγή: INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Στις χώρες αυτές παρατηρείται ένα σχετικά κοινό πρότυπο: μια ενίσχυση της έντασης της γαμηλιότητας και στη συνέχεια μια αντιστροφή των τάσεων. Η αύξηση της οριστικής αγαμίας ξεκινά πολύ νωρίτερα στη Γαλλία (από τη γενεά του 1947), στην Ισπανία και στην Ελλάδα από αυτή του 1953, στη δε Ιταλία από τη γενεά του 1955.

Έτσι, στη Γαλλία, ενώ στη γενεά του 1947 λιγότερο από το 8% των γυναικών έμειναν οριστικά άγαμες, σε αυτήν του 1978 το ποσοστό αυτό αναμένεται να ανέλθει στο 40%. Στη χώρα μας, στη γενεά του 1952 το 94% των γυναικών παντρεύτηκε πριν τα 50 του έτη, ενώ από τις γυναίκες που ήρθαν στον κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 εκτιμάται πως μία στις τέσσερις δε θα παντρευτεί.

Στην Ιταλία και στην Ισπανία η γαμηλιότητα ακολουθεί μια διαφορετική, έως ένα βαθμό, διαδρομή. Οι συμπεριφορές αλλάζουν απότομα και έντονα μεταξύ των γυναικών που γεννήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 και εκείνων που ήρθαν στον κόσμο στα τέλη της ίδιας δεκαετίας⁸². Στη συνέχεια και στις δύο χώρες παρατηρείται μια προσωρινή ανακοπή των πτωτικών τάσεων, καθώς στην Ιταλία οι γενεές 1958-1962 παντρεύονται με την ίδια ένταση (το 13% των γυναικών κάθε γενεάς μένει οριστικά άγαμο), ενώ στην Ισπανία η ένταση αυξάνεται ελάχιστα στις γενεές 1957-1964. Εντούτοις, από τη γενεά του 1963 στην Ιταλία και από τη γενεά του 1965 στη χώρα της Ιβηρικής χερσονήσου ξεκινά μια πορεία ταχύτατης συρρίκνωσης της γαμηλιότητας, με αποτέλεσμα, στις 1000 γυναίκες που γεννήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μόλις 629 να αναμένεται να παντρευτούν στην Ισπανία και 689 στην Ιταλία.

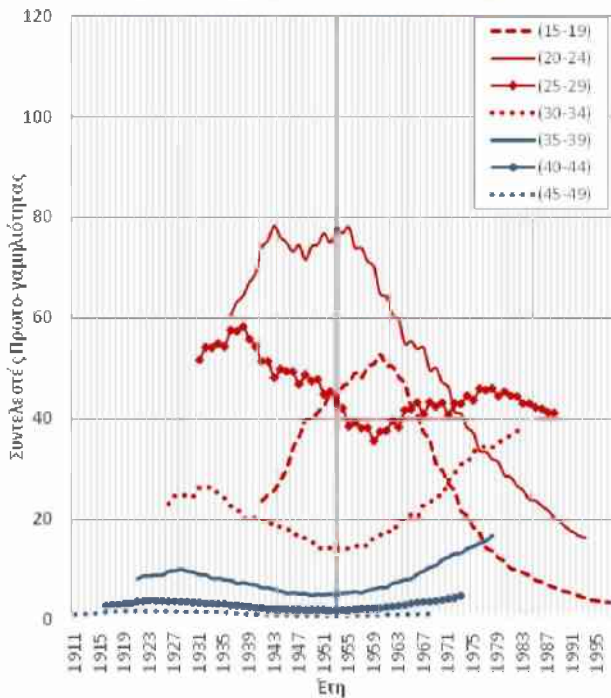
Εξετάζοντας, ειδικότερα, την εξέλιξη των ανά πενταετίες ηλικιακές ομάδες συντελεστών πρωτογαμηλιότητας στις γενεές (Γραφήματα 26α-δ και Πίνακες 4, 8β, 9β, 10β στο Παράρτημα), διαπιστώνουμε ότι στη χώρα μας η αύξηση της γαμηλιότητας στις μεγαλύτερες ηλικίες (30-39 ετών) δεν έχει ανακοπή έως και τις τελευταίες γενεές για τις οποίες διαθέτουμε δεδομένα (γυναίκες γεννηθείσες στα τέλη της δεκαετίας του 1970), σε αντίθεση με τις άλλες τρεις χώρες. Στις χώρες αυτές η συρρίκνωση της γαμηλιότητας έχει ξεκινήσει στις ηλικίες 25-29 από τις γενεές της δεκαετίας του 1970, ενώ στην Ελλάδα η ίδια τάση εμφανίζεται διστακτικά και αργότερα, με τις γενεές γυναικών που γεννιούνται στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ενώ κοινή είναι η πορεία των συντελεστών στις πολύ μικρές ηλικίες. Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι τόσο η τάση ανόδου της ΜΗ στον πρώτο γάμο, όσο και αυτή της συρρίκνωσης της έντασης πιθανότατα θα συνεχισθούν και στις νεότερες γενεές.

Στην Ιταλία, στην Ισπανία και στη Γαλλία είναι εμφανές ότι η σημαντική αύξηση των δεικτών έντασης, η διατήρησή τους σε υψηλά επίπεδα, αλλά και η κατάρρευσή τους στη συνέχεια πρέπει να αποδοθούν σε μεγάλο βαθμό, τόσο στους εγκάρσιους όσο και στους διαγενεακούς δείκτες, στην πορεία της γαμηλιότητας των γυναικών 20-24 ετών. Στη χώρα μας ουδέποτε παρατηρήθηκε τόσο υψηλή ένταση στις συγκεκριμένες ηλικίες⁸³, σε αντίθεση με τους συντελεστές στις πολύ μικρές ηλικίες (15-19) όπου καταγράφονται, σε σχέση με τις τρεις άλλες χώρες ιδιαίτερα υψηλές τιμές (>60% τη δεκαετία του '70, ήτοι στις γενεές που γεννήθηκαν ανάμεσα στο 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του '60).

⁸² Στην Ιταλία το ποσοστό των οριστικά άγαμων είναι 3,5% στη γενεά του 1954 και 13% σε αυτή του 1958, στη δε Ισπανία είναι 8% στη γενεά του 1952 και 18% στη γενεά του 1956.

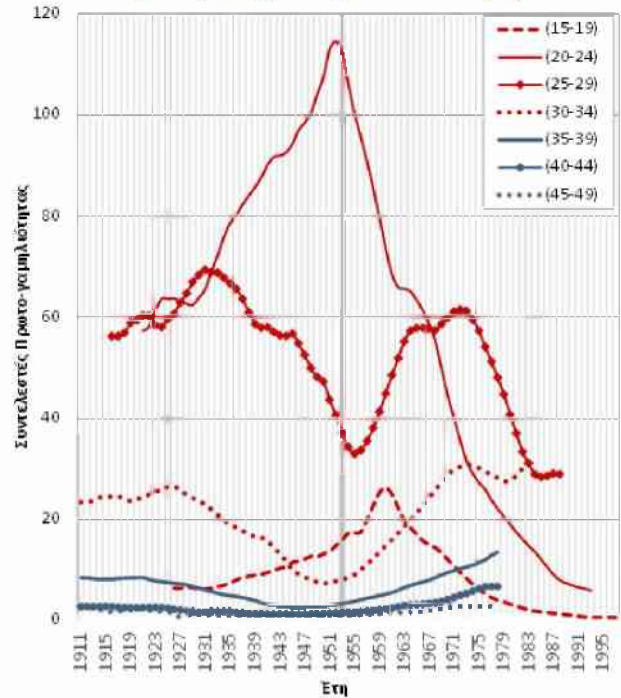
⁸³ Στην Ελλάδα τα ποσοστά πρωτογαμηλιότητας στις ηλικίες αυτές δεν ξεπεράσαν ποτέ το 80%, ενώ στην Ιταλία τα ποσοστά αυτά έχουν φτάσει στο 100% και στην Ισπανία και στη Γαλλία άγγιξαν το 120%.

Γράφημα 26α: Ελλάδα, συντελεστές πρωτογαμλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις γενεές 1911-1997 (%)

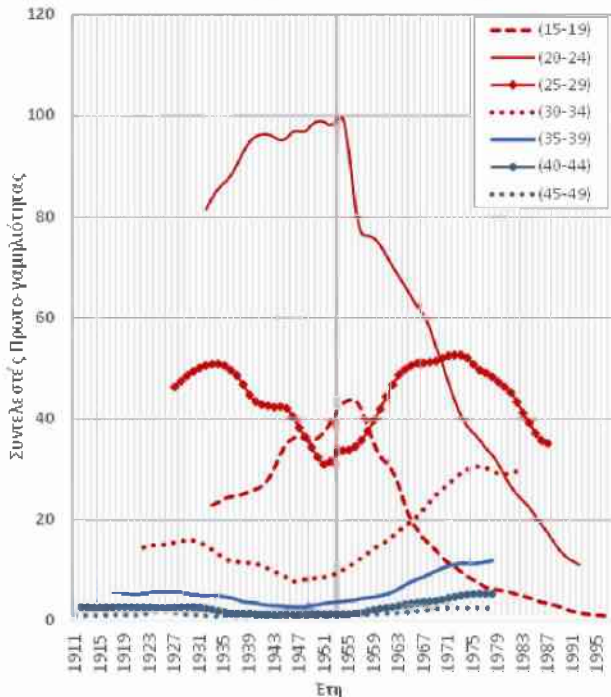
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΑΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 26β: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις γενεές 1911-1997 (%)

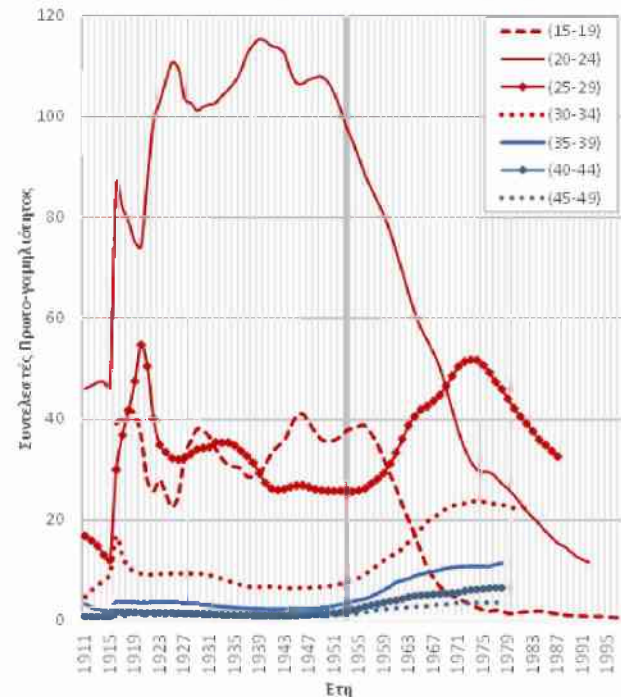
Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 26γ: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις γενεές 1911-1997 (%)

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 26δ: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμλιότητας ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες στις γενεές 1911-1997 (%)

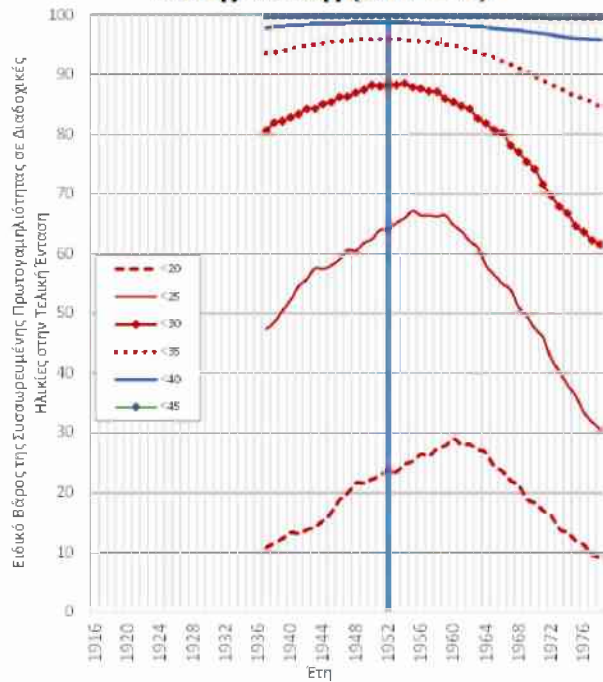
Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Οι αλλαγές των συμπεριφορών στις διαδοχικές γενεές αποτυπώνονται τόσο στην πορεία της συσσωρευμένης έντασης της πρωτογαμηλιότητας στις διαδοχικές ηλικίες (Γραφήματα 27α-δ και Πίνακες 2ε, 8στ, 9στ και 10στ του Παραρτήματος), όσο και σε αυτή της μέσης ηλικίας τους στον πρώτο γάμο (Γράφημα 28 και Πίνακες 5, 12α, 12β και 12γ του Παραρτήματος). Διαπιστώνουμε έτσι, ότι στην Ελλάδα, στις γενεές που ήρθαν στον κόσμο στις αρχές της δεκαετίας του 1950 λιγότερο του 70% των πρώτων γάμων συνάπτονται από γυναίκες κάτω των 25 ετών, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στις υπόλοιπες χώρες είναι υψηλότερο (70-80%) (βλ. Γραφήματα 27α-δ). Αντίθετα, στις γενεές γυναικών που ήρθαν στον κόσμο λίγο πριν 1980, σε όλες τις χώρες, < 31% των γάμων τελείται από γυναίκες κάτω των 25 ετών και τουλάχιστον το 35% των γάμων από γυναίκες άνω των 30 ετών.

Αναφορικά με την εξέλιξη του ημερολογίου (Γράφημα 28), οι γυναίκες που γεννήθηκαν έως τα μέσα της δεκαετίας του 1950 στη Γαλλία παντρεύτηκαν σε αρκετά μικρότερη ηλικία σε σχέση με όσες γεννήθηκαν την ίδια περίοδο στις άλλες χώρες. Η ΜΗ στο γάμο ξεκινά να αυξάνεται από τις πρώτες μεταπολεμικές γενεές στη Γαλλία (αρχικά με αργούς ρυθμούς, επιταχυνόμενη δε στη συνέχεια), στην Ισπανία και στην Ιταλία με αυτές που γεννήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του '50, στη δε Ελλάδα με όσες γεννήθηκαν στα τέλη της ίδιας δεκαετίας⁸⁴.

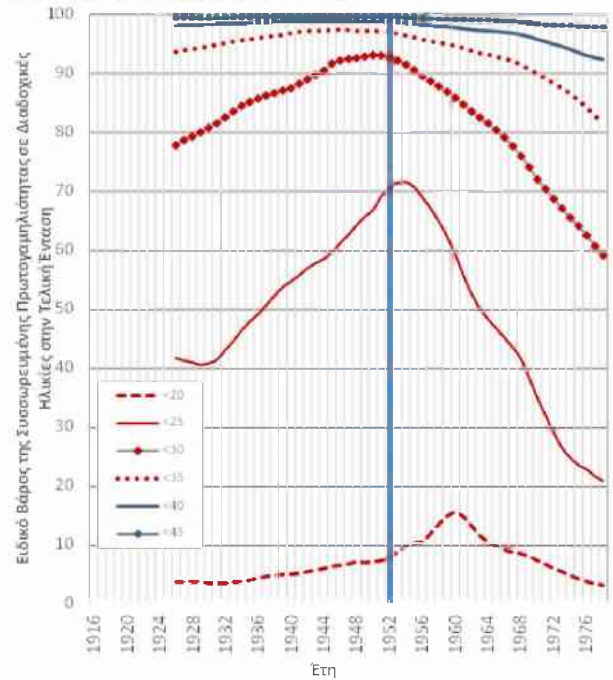
⁸⁴ Στις γενεές 1960-1978 η ΜΗ είναι κατά μέσο όρο υψηλότερη, κατά 1,6 έτη στη Γαλλία, κατά 1,4 έτη στην Ιταλία και κατά 1,2 έτη στην Ισπανία, σε σχέση με τη χώρα μας. Η ΜΗ αναμένεται να φτάσει, στη γενεά του 1978, στα 28 έτη στη χώρα μας, στα 28,8 έτη στην Ιταλία, στα 29,1 έτη στη Γαλλία και στα 29,3 έτη στην Ισπανία.

Γράφημα 27α: Ελλάδα, ένταση της Α-γαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές σε διάφορες ηλικίες, % της τελικής έντασης (1916-1978)

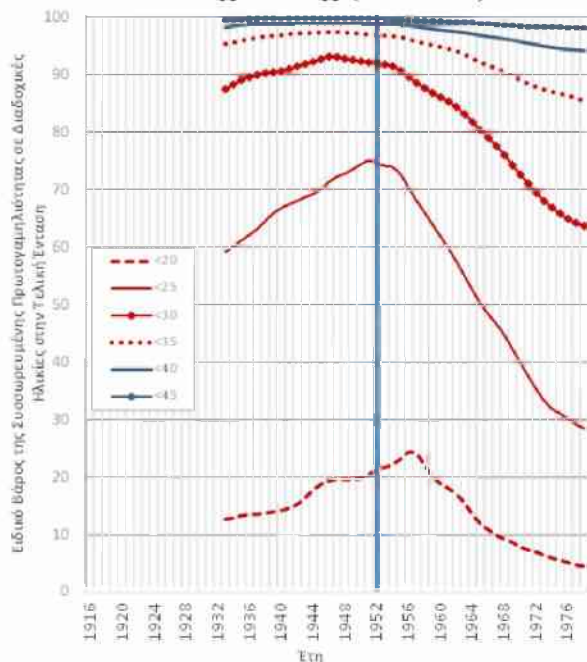
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 27β: Ισπανία, ένταση της Α-γαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές σε διάφορες ηλικίες, % της τελικής έντασης (1916-1978)

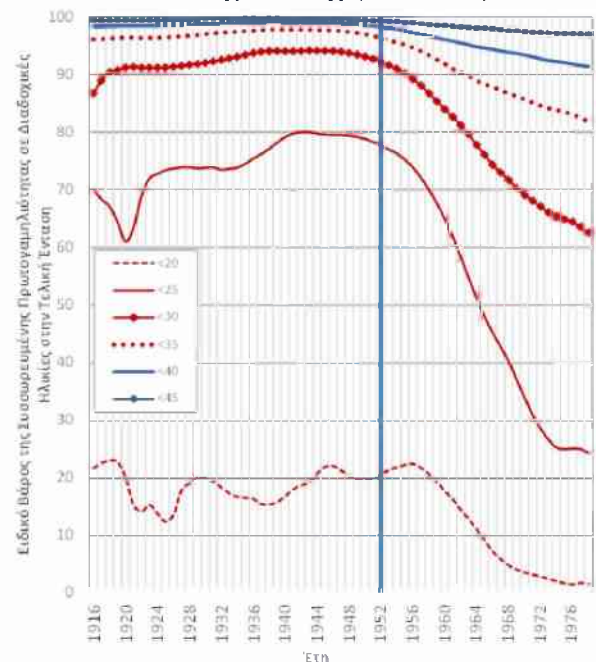
Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 27γ: Ιταλία, ένταση της Α-γαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές σε διάφορες ηλικίες, % της τελικής έντασης (1916-1978)

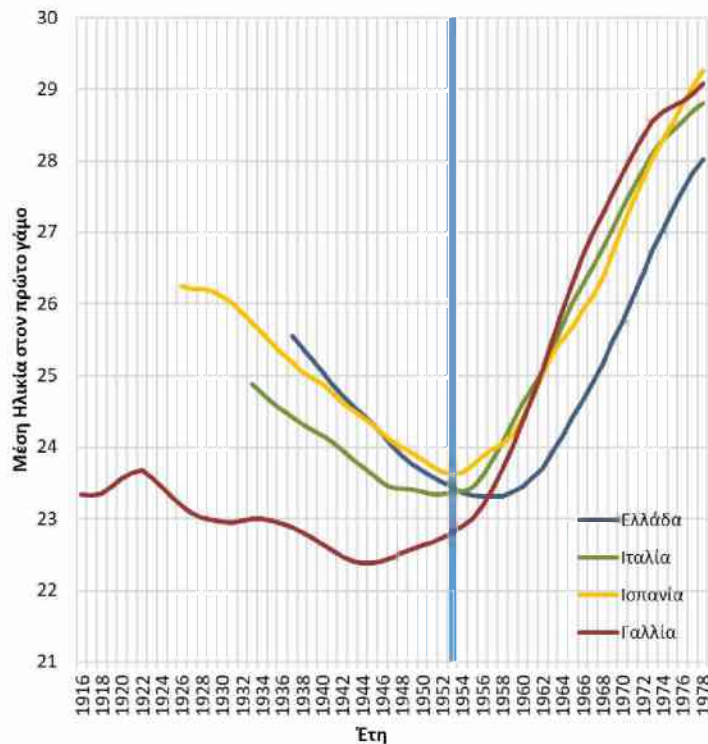
Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 27δ: Γαλλία, ένταση της Α-γαμηλιότητας στις διαδοχικές γενεές σε διάφορες ηλικίες, % της τελικής έντασης (1916-1978)

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 28: Μέση Ηλικία πρωτογαμηλιότητας, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία (γενεές 1916-78)

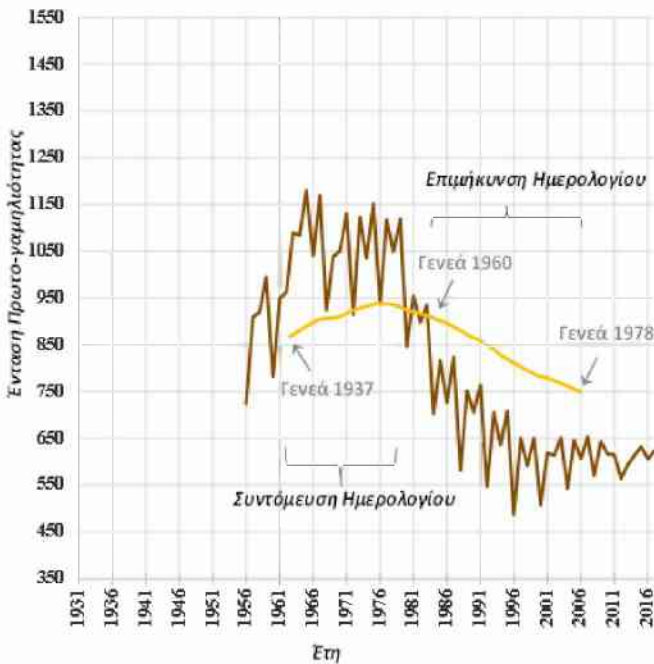

Πηγή: INED, op. cit.; ISTAT, op. cit.; Eurostat, op. cit.; ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

3.2.4. Η πρωτογαμηλιότητα στην Νότια Ευρώπη, συγχρονική versus διαγενεακή ανάλυση

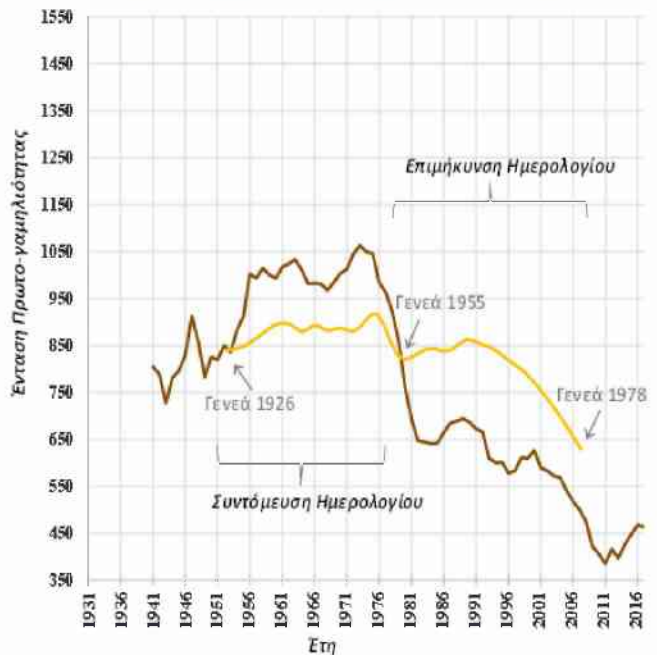
Διαπιστώνουμε ότι, για μια μεγάλη περίοδο η οποία εκτείνεται από τη λήξη του β' παγκοσμίου πολέμου έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 στη Γαλλία και έως τα τέλη της δεκαετίας του 1970 στις τρεις άλλες χώρες της Μεσογείου, η συγχρονική πρωτο-γαμηλιότητα των γυναικών, ανεξαρτήτως των όποιων διακυμάνσεων της έντασής της, χαρακτηρίζεται από τη σύναψη γάμων σε όλο και μικρότερη ηλικία (Γραφήματα 29α-δ και Πίνακες 2στ, 5, 12α, 12β, 12γ Παραρτήματος). Εξαιτίας της «συντόμευσης» αυτής του ημερολογίου, οι τιμές των ΣΔΑγαμ. είναι υψηλότερες από τις τιμές των δεικτών έντασης της πρωτογαμηλιότητας των γενεών που γεννήθηκαν πριν από το έτος 1957 στην Ελλάδα, πριν από το έτος 1955 στην Ισπανία και πριν από το έτος 1952 στην Ιταλία. Στη Γαλλία οι συγχρονικοί δείκτες υπερέχουν των διαγενεακών δεικτών στις περισσότερες γενεές που ήρθαν στον κόσμο ανάμεσα στο 1922 και στο 1944 (γενεές 1922-1927 και 1935-1944, ενώ στις γενεές 1928-1934 διαπιστώνεται μια «ανακοπή» της πτώσης στη ΜΗ). Αναμφίβολα, η ιδιαίτερα υψηλή στιγμιαία ένταση που παρατηρείται έως τη δεκαετία του 1970 σε όλες τις χώρες, οφείλεται, όχι μόνο στη «συντόμευση» του ημερολογίου, αλλά και στην αύξηση της έντασης της γαμηλιότητας των γενεών που «τέμνουν» σε ηλικίες γάμου την πρώτη μεταπολεμική εικοσιπενταετία.

Γράφημα 29α: Ελλάδα, στιγμιαία ένταση Α-γαμηλιότητας (1956-2017) και διαμήκης ένταση Α-γαμηλιότητας των γενεών 1937-1978

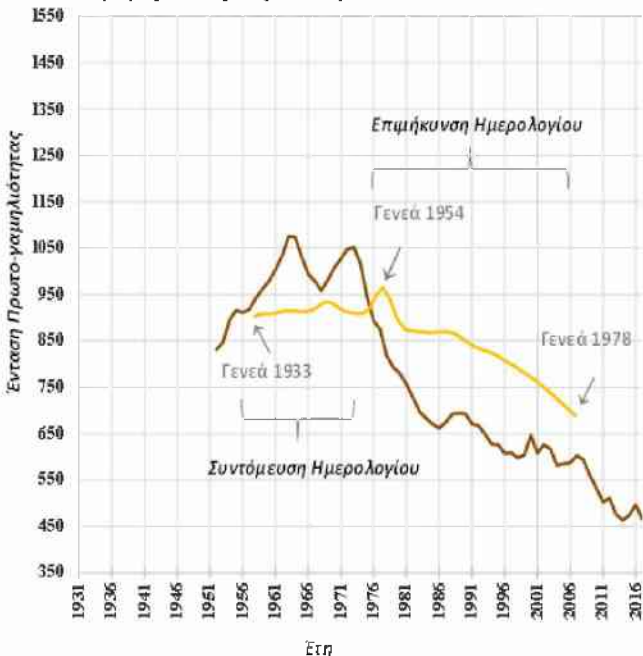
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ο.π. cit, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 29β: Ισπανία, στιγμιαία ένταση Α-γαμηλιότητας (1941-2017) και διαμήκης ένταση Α-γαμηλιότητας των γενεών 1926-1978

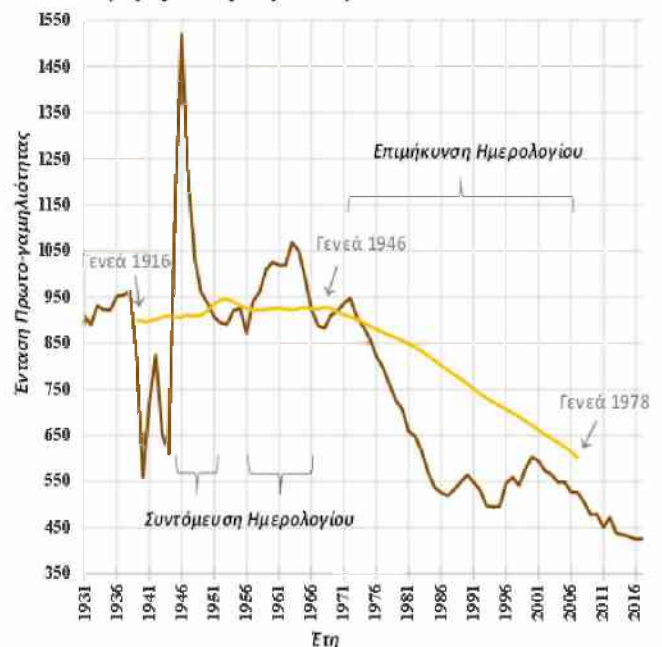
Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 29γ: Ιταλία, στιγμιαία ένταση Α-γαμηλιότητας (1952-2017) και διαμήκης ένταση Α-γαμηλιότητας των γενεών 1933-1978

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 29δ: Γαλλία, στιγμιαία ένταση Α-γαμηλιότητας (1931-2017) και διαμήκης ένταση Α-γαμηλιότητας των γενεών 1916-1978

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Η πρωιμοποίηση, όμως, αυτή του ημερολογίου την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, ανακόπτεται στη συνέχεια, παραχωρώντας τη θέση της στην επιμήκυνση (οι τάσεις αντιστρέφονται πλήρως). Οι ΣΔΑγαμ. συρρικνώνονται ταχύτατα, και οι τιμές τους είναι σταθερά χαμηλότερες από αυτές των διαγενεακών δεικτών έντασης των γενεών που «τέμνουν» την ίδια περίοδο σε ηλικία γάμου. Κατά τη δεύτερη αυτή περίοδο, η οποία ξεκινά από τη δεκαετία του 1970, οι ΣΔ «υπερτιμούν» την τάση αύξησης της αγαμίας στις νεότερες γενεές (γενεές 1959-1978 στην Ελλάδα, 1956-1978 στην Ισπανία, 1953-1978 στην Ιταλία και 1952-1978 στη Γαλλία). Είναι προφανές, ωστόσο, ότι οι εξαιρετικά χαμηλές τιμές των ΣΔ των τελευταίων δεκαετιών δεν οφείλονται αποκλειστικά στην επιμήκυνση του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας (στην άνοδο της ΜΗ στον πρώτο γάμο), αλλά, εν μέρει, και στη συρρίκνωση της συχνότητας τέλεσης ενός πρώτου γάμου στις μετά το 1950 γενεές.

3.2.5 Οι εξελίξεις της πρωτογαμηλιότητας στην Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, μια συνθετική παρουσίαση ανά χώρα

Ισπανία

Οι Muñoz-Perez & Recaño-Valverde (2011) θεωρούν ότι οι οικονομικοί κύκλοι επηρεάζουν τις συμπεριφορές που σχετίζονται με το γάμο στην Ισπανία. Ειδικότερα, σημειώνουν ότι η περίοδος 1939-1949 είναι μια εποχή έντονης οικονομικής ύφεσης για τη χώρα της ιβηρικής χερσονήσου, η οποία δυσχεραίνει τη σύναψη γάμου και αναγκάζει τα ζευγάρια να τον αναβάλλουν. Ως εκ τούτου, η ΜΗ στην Ισπανία, η οποία υπερβαίνει τα 26 έτη έως τα τέλη της δεκαετίας του 1950, είναι υψηλότερη σε σχέση με τη ΜΗ πολλών άλλων χωρών της ΒΔ Ευρώπης κατά τη δεκαετία του 1940. Παράλληλα, οι ΣΔΑγαμ. τη δεκαετία του 1940 είναι χαμηλότεροι σε σχέση με τους αντίστοιχους δείκτες πολλών χωρών της ΒΔ Ευρώπης, καθώς η πρωιμοποίηση της γαμηλιότητας σε αυτές έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των εγκάρσιων δεικτών έντασης.

Τη δεκαετία του 1950 αναδύονται τα πρώτα σημάδια ανάπτυξης, ενώ η μεγάλη οικονομική μεγέθυνση καταγράφεται τη δεκαετία του 1960 και κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του '70, καθώς η πετρελαϊκή κρίση θίγει ιδιαίτερα την Ισπανία στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όπως συμβαίνει με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι προαναφερθέντες συγγραφείς θεωρούν ότι η οικονομική άνθιση διευκολύνει την αύξηση της έντασης της γαμηλιότητας από τη διετία 1954-1955 και συνοδεύεται από μια πτώση της ΜΗ. Εκτιμούν, επίσης, ότι το κοινωνικο-πολιτικό κλίμα της εποχής ευνοεί την ενίσχυση της γαμηλιότητας στις παραδοσιακές ηλικίες γάμου (20-24) το 1950-1965 και στις πολύ μικρές ηλικίες (<20) στη συνέχεια (από τα μέσα της δεκαετίας του 1960). Ωστόσο, ο γάμος τελείται σε μεγαλύτερη ηλικία στην Ισπανία, σε σχέση με πολλές άλλες χώρες της ΒΔ Ευρώπης, με την αναστροφή των τάσεων να επέρχεται το 1980.

Αναμφίβολα, οι κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις κάθε περιόδου, διαμορφώνουν εν μέρει και τις αξίες και τις νοοτροπίες των ατόμων και δυσχεραίνουν ή διευκολύνουν την απόφασή τους να παντρευτούν. Μετά τον εμφύλιο πόλεμο (1936-1939), η Ισπανία επιστρέφει στις παραδοσιακές αξίες, γεννιέται ο «Εθνικός Καθολικισμός», στην εξουσία ανέρχεται ο δικτάτορας Franco, ο οποίος διατηρεί στενές σχέσεις με το Βατικανό και ως εκ τούτου επικρατεί ένας «πολιτικός αυταρχισμός», καθώς το κράτος δεν επιτρέπει την

ελευθερία σκέψης και παρεμβαίνει έντονα στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής και των ηθών (Billari *et al.*, 2002). Δε φαίνεται να είναι τυχαίο ότι οι γενεές 1945-1952, οι οποίες μεγαλώνουν εντός του συγκεκριμένου πλαισίου αξιών, παντρεύονται νωρίτερα και ταυτόχρονα εντονότερα σε σχέση με όλες τις άλλες⁸⁵.

Οι κοορτές 1953-1964 δεν έρχονται σε ρήξη με τις συντηρητικές αξίες των πρότερων γενεών. Την περίοδο 1960-1976 όμως ξεκινά η οικονομική ανάπτυξη και η αστικοποίηση, αρχίζει να επικρατεί μια τεχνοκρατική ιδεολογία στην οικονομική σφαίρα και μια αντιδραστική σχολή σκέψης αποκτά όλο και μεγαλύτερη αποδοχή στην πολιτική και στην κοινωνία (Billari *et al.*, *op. cit.*). Παράλληλα αυξάνεται η εκπαίδευση των γυναικών, αλλά ο ρόλος τους δεν αλλάζει σημαντικά, καθώς σπάνια εργάζονται και η αποχώρησή τους από την γονική κατοικία τελείται όταν παντρεύονται και για να αναλάβουν το ρόλο της νοικοκυράς. Οι σημαντικότερες αλλαγές επέρχονται μετά το θάνατο του Franco (το 1975) και επομένως προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Το 1978 ψηφίζεται το Δημοκρατικό Σύνταγμα, το 1982 το Σοσιαλιστικό Κόμμα κερδίζει τις εκλογές και το 1986 η χώρα γίνεται μέλος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Ωστόσο, η οικονομική κρίση της περιόδου 1978-1985 έχει ως επακόλουθο την υψηλότερη ανεργία και την άνοδο των τιμών ενοικίασης και αγοράς κατοικίας, σε επίπεδα στα οποία τα οικογενειακά εισοδήματα δε μπορούν να ανταποκριθούν.

Φαίνεται λοιπόν, ότι ένα τμήμα των γενεών 1953-1964, που επηρεάστηκαν τόσο από τις «παραδοσιακές» αξίες όσο και από τη σταδιακή μετάβαση της χώρας σε «πιο προοδευτικές» αξίες, παντρεύεται λιγότερο σε σχέση με τις προηγούμενες γενεές. Ωστόσο, στην δέσμη των γενεών αυτών παρατηρείται το ιδιόμορφο σχήμα μιας πτώσης της έντασης της γαμηλιότητας στις γενεές 1953-1956 και μιας μικρής ανάκαμψής της στις γενεές 1957-1964. Η μετάβαση από τους 917 πρώτους γάμους της γενεάς του 1952 στους 863 της γενεάς του 1964 θα γινόταν πιθανότατα πολύ πιο ομαλά (η πτώση θα ήταν πιθανότατα προοδευτική και χωρίς μεγάλες διακυμάνσεις), αν οι γυναίκες των γενεών 1953-1963 δε διένυαν στα 20-29 τους έτη (ηλικίες κεντρικές για τη γαμηλιότητα) την περίοδο 1978-1985 της πολύ μεγάλης ανεργίας (περίοδος που φαίνεται ότι επηρέασε με διαφορετικό τρόπο αυτές τις γενεές). Η εντονότερη πτώση της γαμηλιότητας στις μικρές ηλικίες κατά τα έτη της έντονης αυτής οικονομικής κρίσης αναπληρώνεται μερικώς μόνον στις μεγαλύτερες ηλικίες και έτσι οι γενεές 1954-1962/63 παντρεύονται λιγότερο έντονα σε σχέση με ό,τι (πιθανότατα) θα έπρατταν αν δεν έρχονταν αντιμέτωπες με την κρίση.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η Ισπανία κατορθώνει να «στερεώσει» τη δημοκρατία της, να αποδεσμευθεί από την υπερ-συντηρητική ιδεολογία του Franco, να υιοθετήσει τις νέες αξίες και να ενσωματωθεί πλήρως στο ευρωπαϊκό οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο (Billari *et al.* *op. cit.*). Από τη γενεά του 1965 και μετέπειτα (γυναίκες που παντρεύονται μετά το 1979) παρατηρείται μια πραγματική επανάσταση αναφορικά με το γάμο, καθώς η αναβολή του είναι όλο και πιο έντονη, ενώ η οριστική αγαμία αυξάνεται σημαντικά από γενεά σε γενεά. Ταυτόχρονα πάνω από το ένα τρίτο των γυναικών που γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1970 επιλέγουν τη συγκατοίκηση ως την πρώτη τους σχέση (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, 2013). Οι Muñoz-Perez & Recaño-Valverde (*op. cit.*) σημειώνουν ότι οι αλλαγές των στάσεων έναντι του γάμου οφείλονται τόσο στην πτώση του καθεστώτος του Franco και στη

⁸⁵ Ειδικότερα, στις γενεές 1951-1952 καταγράφονται τα χαμηλότερα ποσοστά οριστικής αγαμίας.

χαλάρωση των παραδοσιακών κανόνων που αυτή συνεπάγεται όσο και στο ότι οι αλλαγές που είχαν εμφανιστεί νωρίτερα στη ΒΔ Ευρώπη αρχίζουν να επηρεάζουν την ισπανική κοινωνία και να μειώνουν το ενδιαφέρον των νέων ανθρώπων για το γάμο. Οι ίδιοι αποδίδουν σε κάποιο βαθμό την αύξηση των ΣΔΑγαμ. κατά την περίοδο 1985-1992 στην πτώση της ανεργίας και στο βελτιωμένο την περίοδο αυτή οικονομικό κλίμα στην Ευρώπη, αλλά και στην είσοδο της χώρας στην ΕΟΚ. Επιπλέον, θεωρούν ότι η μείωση των ΣΔΑγαμ. το 1992-1994 οφείλεται στην αύξηση της ανεργίας, ενώ κρίνουν ότι η σταθεροποίηση, με μερικές ανακάμψεις, της γαμηλιότητας έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000, σχετίζεται, ως ένα βαθμό, με την οικονομική άνθιση. Εντούτοις, επισημαίνουν ότι η μείωση της ανεργίας κατά την τετραετία 2004-2007 δεν απέτρεψε την πτώση της γαμηλιότητας και αποδίδουν το γεγονός αυτό στην αύξηση της συγκατοίκησης τη δεκαετία του 2000, η οποία παρατηρείται ταυτόχρονα και σε άλλες χώρες με ισχυρή καθολική παράδοση (Castro Martín, 2003), ενώ αντίθετα είναι πολύ έντονη στη δυτική Ευρώπη ήδη από τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 (Leridon & Villeneuve-Gokalp, 1994).

Οι Muñoz-Perez & Recaño-Valverde (op. cit.) συμφωνούν με συγγραφείς όπως οι Liefbroer & Fokkema (2008) ότι η Ισπανία έχει εισέλθει τον 21ο αιώνα στη ΔΔΜ, αλλά σημειώνουν ότι η δημογραφική μετάβαση στη συγκεκριμένη χώρα της ιβηρικής χερσονήσου διαφοροποιείται από εκείνη των χωρών της ΒΔ Ευρώπης ως προς ένα πολιτισμικό χαρακτηριστικό, το οποίο σχετίζεται με τα ιδιαίτερα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά της χώρας και αφορά στην καθυστερημένη αποχώρηση των νέων ενηλίκων από το πατρικό, η οποία συχνά επέρχεται μόνο όταν πρόκειται να παντρευτούν ή, σπανιότερα, για να συγκατοικήσουν, κάτι που διαφέρει από ό,τι συμβαίνει στη ΒΔ Ευρώπη, στην οποία οι νέοι αποχωρούν πρόωπα για να ανεξαρτητοποιηθούν. Η καθυστερημένη ανεξαρτητοποίηση των νέων που παρατηρείται διαχρονικά, ενισχύεται κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, ενώ τα δεδομένα της περιόδου 2000-2005 δείχνουν ότι, παρά την πτώση της ανεργίας, οι νέοι συνεχίζουν να μένουν στη γονική κατοικία μέχρι μια σχετικά μεγάλη ηλικία. Η συμπεριφορά αυτή συναντάται και στις άλλες δύο χώρες του νότου (Ιταλία και Ελλάδα) και σχετίζεται πιθανότατα με την έντονη προτίμηση για απόκτηση ιδιόκτητης κατοικίας. Τέλος, οι Muñoz-Perez & Recaño-Valverde (op. cit.) θεωρούν ότι η υψηλή ηλικία γάμου τον 21ο αιώνα σχετίζεται και με την καθυστερημένη χειραφέτηση των νέων ενηλίκων, με την εξάπλωση της συγκατοίκησης που προηγείται του γάμου και με τη διαχρονικά υψηλή ανεργία των νέων.

Ιταλία

Στην Ιταλία, μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, ξεκινά η οικονομική ανάπτυξη (λίγο νωρίτερα σε σχέση με την Ισπανία), η οποία διαρκεί έως την πετρελαϊκή κρίση του έτους 1973. Παρόλα αυτά, έως τα μέσα της δεκαετίας του '50 η Ιταλία παραμένει από πολλές πλευρές μια όχι ιδιαίτερα αναπτυγμένη χώρα (Billari *et al.*, 2002). Στη συνέχεια, η εκβιομηχάνιση, κυρίως του Βορρά, προκαλεί μια γενική μετακίνηση του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις, τη δεκαετία του '70 ξεκινά μια περίοδος μικρών κύκλων ανάπτυξης και ύφεσης με τα ποσοστά ανεργίας να αυξάνουν σε ορισμένες περιόδους (όπως συνέβη και στην Ισπανία), ενώ δημιουργούνται σταδιακά οι περιοχές της «Τρίτης Ιταλίας» και οι γυναίκες αρχίζουν να εισέρχονται μαζικά στην αγορά εργασίας.

Η αναβολή και «άρνηση» του γάμου ξεκινά στην κεντρική και βόρεια Ιταλία με τις γενεές που ήρθαν στον κόσμο τη δεκαετία του '50 και είχαν ένα σχετικό υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (Rosina, 2004). Οι υψηλές προσωπικές φιλοδοξίες αρκετών εξ αυτών των γυναικών δε συμβαδίζουν πλέον με τις παραδοσιακές αξίες και οι γυναίκες αυτές διαφωνούν με τα παραδοσιακά σχήματα οικογένειας και τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων. Ταυτόχρονα, εξαιτίας της έλλειψης κρατικής υποστήριξης, είναι δύσκολο για αυτές να συνδυάσουν την εργασία με την οικογένεια. Έτσι, πολλές εξ αυτών ουσιαστικά «εξωθούνται» στο να επιλέξουν μεταξύ της καριέρας τους και της δημιουργίας οικογένειας. Τέλος, η συγκατοίκηση στη νότια Ιταλία ξεκινά να αυξάνεται κυρίως με τις γενεές του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1960 (Rosina, *op. cit.*).

Στις γενεές που ήρθαν στον κόσμο στις αρχές της δεκαετίας του 1960 καταγράφεται μια διαφορετική «στρατηγική» τόσο όσον αφορά στη χρονική στιγμή του γάμου και της τεκνοποίησης όσο και στη διαχείριση του χρόνου εργασίας. Οι γυναίκες των γενεών αυτών παντρεύονται το ίδιο έντονα με αυτές που γεννήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1950, ξεκινούν όμως να μη συνάπτουν ένα γάμο αμέσως μετά την αποχώρησή τους από την γονική κατοικία, αλλά αφού προηγουμένως περάσουν μια περίοδο ανεξαρτησίας από τους γονείς τους. Αρκετές από αυτές ζουν σε μητροπολιτικές περιοχές, έχουν μεταύλιστικές αξίες (Rosina, *op. cit.*) και είναι πιθανότατα οι πρώτες γενεές στις οποίες παρατηρούνται αρκετά χαρακτηριστικά της ΔΔΜ. Οι κοορτές αυτές φαίνεται ότι διαθέτουν τις προϋποθέσεις για να επιτύχουν πολύ υψηλές επαγγελματικές φιλοδοξίες, αλλά και να σχηματίσουν οικογένειες με ένα τουλάχιστον παιδί.

Φυσικά στην Ιταλία, όπως εξάλλου και στις άλλες χώρες του νότου, οι νέοι ενήλικες συνεχίζουν να ανεξαρτητοποιούνται σε μεγαλύτερη ηλικία. Έτσι, ενώ στις χώρες της ΒΔ Ευρώπης στις γενεές που ήρθαν στον κόσμο στις αρχές της δεκαετίας του 1950 ή στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η ηλικία αποχώρησης από την γονική κατοικία είναι κάτω από τα 21,7 έτη (Αυστρία, Φλάνδρα, Γαλλία, Δυτική Γερμανία, Ολλανδία, Νορβηγία), στην Ισπανία είναι πάνω από τα 23,2 έτη και στην Ιταλία πάνω από τα 22,2 έτη (Corijn & Klijzing, 2001). Επιπροσθέτως, οι Billari *et al.* (*op. cit.*) σημειώνουν ότι στις γενεές που γεννήθηκαν γύρω στο 1970 καταγράφεται μια επιμήκυνση της παραμονής στην πατρική κατοικία (latest-late home leaving behaviour), ενώ συχνά οι νέοι αποχωρούν από αυτήν για να παντρευτούν (μεσογειακό σχήμα μετάβασης στην ενηλικίωση). Έτσι, στην Ιταλία, ακόμη και στις αρχές της δεκαετίας του 2000 οι ανεπίσημες ενώσεις φαίνεται να παραμένουν ένα περιθωριακό φαινόμενο (Sprangers & Garssen, 2003; Rosina, *op. cit.*). Φαίνεται λοιπόν ότι, ενώ στη Βόρεια Ευρώπη η αναβολή του γάμου από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα, άφηνε χώρο για ανεπίσημες ενώσεις και αυτόνομες επιλογές, στην Ιταλία (και όχι μόνον) μάλλον οδήγησε στην επιμήκυνση της συγκατοίκησης με τους γονείς, η συμπεριφορά δε αυτή δεν οφείλεται μόνο στις οικονομικές δυσκολίες, αλλά και στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των χωρών του νότου (Billari *et al.*, *op. cit.*). Εξάλλου, στις τρεις εξεταζόμενες μεσογειακές χώρες, σε αντίθεση με τη Βόρεια Ευρώπη, δεν είναι σπάνιοι οι πατροτοπικοί γάμοι (patrilocal marriages), τους οποίους, εντούτοις, επιλέγουν όλο και λιγότερα ζευγάρια. Στην καθυστερημένη αποχώρηση των νέων από τη γονική κατοικία οφείλεται, εν μέρει και το γεγονός ότι η ΜΗ των τριών χωρών του νότου στον πρώτο γάμο, τουλάχιστον όσον αφορά στην περίοδο για την οποία διαθέτουμε δεδομένα, είναι πάντοτε μεγαλύτερη των 23,4 ετών (23,4 στην Ελλάδα και στην Ισπανία και 23,6 στην Ιταλία),

ενώ σε όλες τις χώρες της δυτικής Ευρώπης έχει λάβει τιμές σαφώς χαμηλότερες (βλ. Πίνακα 7δ Παραρτήματος).

Ο Rosina (op. cit.) τέλος, θεωρεί ότι ο θεσμός του γάμου παραμένει, τουλάχιστον έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000, ένα σημαντικό στοιχείο της ιταλικής κουλτούρας. Η συγκατοίκηση εξαπλώνεται έντονα στην Ιταλία μετά το 2000 (όπως άλλωστε συνέβη και στην Ισπανία και στην Ελλάδα) και αποτυπώνεται και στην αλματώδη αύξηση των εκτός γάμου γεννήσεων τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Οι Pirani & Vignoli (2014) σημειώνουν ότι η αναλογία των ζευγαριών που συμβιώνουν εκτός γάμου στο σύνολο των ενώσεων, ενώ ήταν λιγότερο του 2% το 1993, ανέρχεται στο 12% το 2012 στην Ιταλία. Τέλος, κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, διαφαίνεται μια τάση αύξησης της συγκατοίκησης των νέων και κυρίως αυτή της προγαμιαίας συγκατοίκησης μακράς διάρκειας (De Rose & Strozza, 2015; Carella, 2017).

Γαλλία

Αμέσως μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο (1945), η γαμηλιότητα στη Γαλλία τοποθετείται σε ένα επίπεδο εξαιρετικά υψηλό, καθώς στους γάμους που γίνονται κάθε χρόνο προστίθενται αυτοί που δεν κατέστη εφικτό να τελεστούν κατά τη διάρκεια του πολέμου (Sardon, 2005a). Η επιστροφή στην ομαλότητα οδηγεί τους δείκτες σε χαμηλότερα επίπεδα (γύρω στους 900 πρώτους γάμους/1000 γυναίκες) και στη συνέχεια ακολουθεί μια άνοδος της πρωτογαμηλιότητας που κορυφώνεται το 1963. Ο Sardon (op. cit.), ο οποίος ερμηνεύει την εξέλιξη της γαμηλιότητας βάσει και της πορείας της «αγοράς του γάμου», θεωρεί ότι το πλεόνασμα ανδρών σε ηλικία γάμου, δηλαδή το μεγαλύτερο μέγεθος της μέσης γενεάς ανδρών σε ηλικία γάμου, ευνοεί σε μεγάλο βαθμό τη γαμηλιότητα των γυναικών την περίοδο 1950-1962. Αντίθετα, στα μέσα της δεκαετίας του 1960 παρατηρείται ένα πλεόνασμα γυναικών σε ηλικία γάμου, κάτι που δυσχεραίνει και τη σύναψή του. Το πλεόνασμα αυτό οφείλεται κατά τον ίδιο συγγραφέα στο ότι οι γυναίκες αυτές, που γεννήθηκαν την περίοδο της «έκρηξης των γεννήσεων» (baby boom), παντρεύονται πιο πρώιμα σε σχέση με τους άντρες της γενιάς τους. Ο Sardon (op. cit.) λαμβάνει υπόψη, εκτός από την «αγορά γάμου» και τις αλλαγές στη νομοθεσία στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει την εξέλιξη της εγκάρσιας γαμηλιότητας. Ειδικότερα, αναφέρει ότι, ενώ πριν από το 1996 ο φορολογικός κώδικας ήταν αρκετά ευνοϊκός για τα ζευγάρια που συγκατοικούσαν και είχαν παιδιά, το 1996 κατέστη λιγότερο επωφελής για αυτά, κάτι που ενδέχεται να προέτρεψε κάποια από τα ζευγάρια σε εκτός γάμου συμβίωση να παντρευτούν και επομένως, ώθησε στην ανάκαμψη του ΣΔΑγαμ. την περίοδο 1996-2000.

Στη Γαλλία, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και έπειτα, σε αντίθεση με ό,τι παρατηρείται στις τρεις χώρες του νότου, τα ζευγάρια όλο και περισσότερο δημιουργούνται εκτός του πλαισίου του γάμου (Kotzamanis & Sardon, 1997). Ο κανόνας είναι, εντούτοις, η εκτός γάμου συμβίωση να μετατρέπεται πολύ γρήγορα σε γάμο, ιδίως σε περίπτωση εγκυμοσύνης. Παρόλα αυτά, από το 1978 και έπειτα, χάρη στη μοντέρνα αντισύλληψη, η οποία αποτρέπει την έλευση μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, η συγκατοίκηση οδηγείται όλο και λιγότερο σε γάμο (Toulemon, 1996). Η εξέλιξη της αναλογίας των γυναικών που συγκατοικούν στο σύνολο των άγαμων γυναικών ηλικίας 15-34 ετών (δεδομένα INED και INSEE) ανέρχεται στο 5% το 1970, στο 10% το 1975, στο 16% το 1980, στο 22% το 1985 και στο 27% το 1990 (Sardon, op. cit.). Οι γάμοι δε που τελούνται χωρίς να έχει προηγηθεί συγκατοίκηση αποτελούν

ήδη από τις αρχές του 2000 ένα σχετικά σπάνιο γεγονός στη Γαλλία, καθώς εννιά στις δέκα φορές η «ένωση» ξεκινά χωρίς γάμο. Η αλλαγή αυτή νοοτροπίας προκάλεσε μια σημαντική αύξηση των γεννήσεων εκτός γάμου, παρά την αρκετά πιο χαμηλή γονιμότητα των ζευγαριών που συγκατοικούν, σε σχέση με αυτή των παντρεμένων. Ο γάμος, που αποτελούσε κάποτε το υποχρεωτικό τελετουργικό της ένωσης δύο προσώπων και άρα, δύο οικογενειών, έχασε ολοκληρωτικά αυτή του τη λειτουργία.

Το 1999 θεσπίζεται η Καταχωρημένη Σχέση (PACS-Pacte Civil de Solidarité), η οποία, αν και θεσμοθετήθηκε, εν μέρει, για να εξυπηρετήσει τα ομόφυλα ζευγάρια, υιοθετήθηκε πολύ έντονα από τα ετερόφυλα ζευγάρια με αποτέλεσμα από το 2000 και μετά η πτώση της γαμηλιότητας σε μεγάλο βαθμό να αναπληρώνεται από την αύξηση της συχνότητας σύναψης Καταχωρημένης Σχέσης (ΚΣ). Η ηλικία σύναψης γάμου και ΚΣ δε διαφοροποιείται σημαντικά όπως, άλλωστε, και η συχνότητα λύσης των δυο αυτών τύπων ένωσης. Εξάλλου, ο νομοθέτης (Pison, 2018) έχει ρυθμίσει με όμοιο τρόπο τις δύο αυτούς τύπους (π.χ. ως προς τα φορολογικά οφέλη). Τέλος, ο αριθμός των ελεύθερων ενώσεων (unions libres) που συνάπτονται κάθε έτος είναι αρκετά μεγαλύτερος από αυτόν των γάμων ή των ΚΣ το 2011-2014, ενώ προκύπτει, από τα δεδομένα των απογραφών, ότι οι αναλογίες των γυναικών που ζουν σε ζευγάρι (με οποιαδήποτε μορφή ένωσης) δε μειώνεται μεταξύ των ετών 2006 και 2015 (Costemalle, 2017).

Ο Pison (op. cit.) υπογραμμίζει ότι, κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, είχε διαδοθεί η ιδέα ότι το ζευγάρι και η οικογένεια είχαν ολοκληρώσει τον κύκλο τους. Ωστόσο, διαπιστώνεται σήμερα, πενήντα σχεδόν έτη μετά από το τέλος του «γάμου βασιλιά/της έκρηξης των γάμων», ότι η αναλογία των ατόμων που ζουν σε ζευγάρι παραμένει η ίδια στη Γαλλία. Άρα, η πτώση της γαμηλιότητας από τη δεκαετία του 1970 και μετά αντικατοπτρίζει ουσιαστικά μια «αποθεσμοποίηση» των ενώσεων (Breton *et al.*, 2018). Τέλος, φαίνεται ότι, καθώς κατά τις τέσσερις τουλάχιστον τελευταίες δεκαετίες στη Γαλλία, έχουν αυξηθεί η διάρκεια ζωής των ατόμων, η συχνότητα λύσης του γάμου και η συχνότητα χωρισμού των ζευγαριών που συμβιώνουν εκτός γάμου, τα άτομα δημιουργούν όλο και περισσότερες ενώσεις κατά τη διάρκεια του βίου τους, ενώ αυξάνονται και οι μονογονεϊκές οικογένειες.

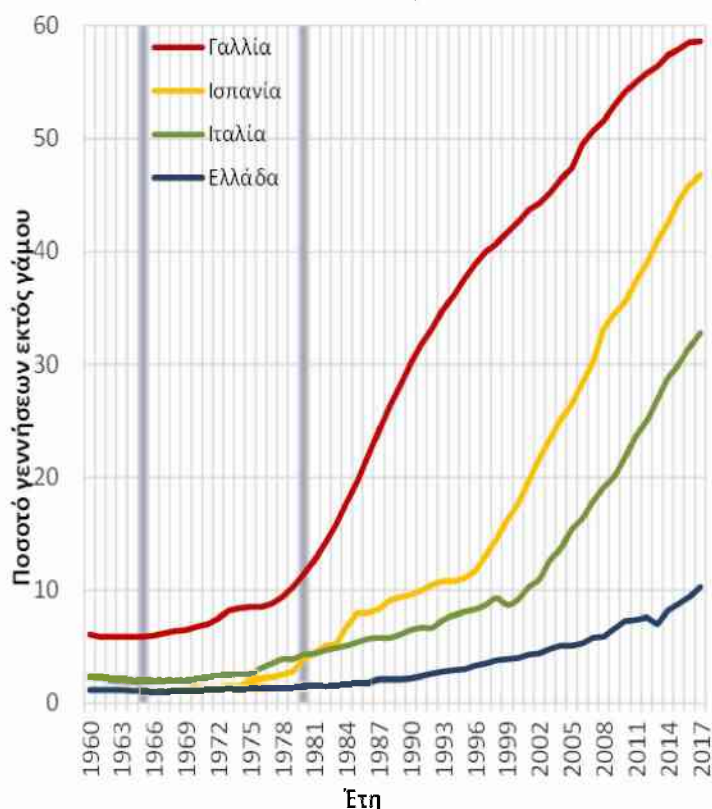
3.2.6. Συμπεράσματα

Συνοπτικά, η στάση των γυναικών απέναντι στο γάμο έχει αλλάξει και στις τέσσερις εξεταζόμενες χώρες με το πέρασμα του χρόνου. Παράλληλα, φαίνεται ότι οι τρεις χώρες του νότου (latest-late-marriage και ταυτόχρονα lowest-low-fertility χώρες) έχουν περισσότερα κοινά μεταξύ τους παρά με τη Γαλλία⁸⁶. Η συρρίκνωση της γαμηλιότητας και η αναβολή του γάμου ξεκινούν νωρίτερα στη Γαλλία (αρχές της δεκαετίας του 1970), και πρωτοπόρες της νέας συμπεριφοράς είναι οι γενεές που ήρθαν στον κόσμο λίγο μετά το πέρας του Β' παγκοσμίου πολέμου. Ακολουθούν λίγο αργότερα οι τρεις χώρες του νότου, καθώς σε αυτές, η πτώση ξεκινά από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ενώ οι πρώτες γενεές που υιοθετούν τα νέα πρότυπα είναι αυτές που γεννήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Μεταξύ των τριών

⁸⁶ Από την εξέταση της εξέλιξης των ΣΔ πρωτογαμηλιότητας και της αναλογίας των εκτός γάμου γεννήσεων φαίνεται ότι η Γαλλία είναι μια χώρα όπου τα πρότυπα συμπεριφοράς απέναντι στο γάμο έχουν αλλάξει πολύ ταχύτερα και νωρίτερα σε σχέση με την Ελλάδα, την Ισπανία και την Ιταλία.

χωρών του νότου οι αλλαγές εμφανίζονται στην Ελλάδα με σαφώς μεγαλύτερη καθυστέρηση, γεγονός που αποτυπώνεται και στην εξέλιξη των εκτός γάμου γεννήσεων. Έως το 1990 και στις τρεις χώρες του νότου οι εκτός γάμου γεννήσεις διατηρούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα (κάτω του 5%), ενώ στη Γαλλία ανέρχονται ήδη στο 30%. Η αύξηση της εκτός γάμου τεκνοποίησης, κοινή στις εξεταζόμενες χώρες, συντελείται, όμως, με διαφοροποιημένους ρυθμούς (βλ. Γράφημα 30 κειμένου και Πίνακα 7, Παράρτημα) στη διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών: είναι ήπια στην Ελλάδα (10% το 2017), ταχύτατη δε στην Ιταλία και στην Ισπανία (33% και 47% αντίστοιχα το 2017).

Γράφημα 30: Εξέλιξη των εκτός γάμου γεννήσεων, Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, 1960-2017 (%)

Πηγή: Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Στη χώρα μας από τη γενεά του 1953 κάθε κοορτή γυναικών παντρεύεται όλο και λιγότερο και όλο και αργότερα σε σχέση με τις προηγούμενες και οι τάσεις είναι κατά το μάλλον ή ήττον κοινές με τις άλλες δύο χώρες του ευρωπαϊκού νότου, με εξαίρεση μια μικρή ομάδα γενεών (1953-1964 στην Ισπανία και 1954-1962 στην Ιταλία), στις οποίες η ένταση της γαμηλιότητας εμφανίζει ορισμένες διακυμάνσεις (στην Ισπανία μειώνεται μεταξύ των γενεών 1953 και 1956 για να αυξηθεί στη συνέχεια στις γενεές 1957-1964, ενώ στην Ιταλία συρρικνώνεται μεταξύ των γενεών 1954 και 1958 για να σταθεροποιηθεί προσωρινά έως και τη γενεά του 1962 στους 870 πρώτους γάμους ανά 1000 γυναίκες). Εντούτοις, από τη γενεά του 1965 και έπειτα στην Ισπανία και από εκείνη του 1963 και μετά στην Ιταλία, η οριστική αγαμία αυξάνεται όλο και περισσότερο.

Οι νέοι στη χώρα μας φαίνεται ότι «ανθίστανται» περισσότερο στις αλλαγές σε σχέση με τους νέους των τριών άλλων χωρών, αν και τελικά, σταδιακά υιοθετούν και αυτοί τα πρότυπα συμπεριφοράς που πρωτίστως εμφανίστηκαν στην βόρεια Ευρώπη. Στην Ισπανία και

στην Ιταλία (ιδίως στην πρώτη), η ένταση της γαμηλιότητας των γυναικών που γεννιούνται από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και έπειτα, ειδικότερα δε των νεότερων εξ αυτών (γενεές της δεκαετίας του '70), προσεγγίζει εντονότερα εκείνη των Γαλλίδων και είναι ενδεικτικό ότι οι γυναίκες που γεννήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970 στη χώρα της Ιβηρικής χερσονήσου αναμένεται να προσεγγίσουν τα ποσοστά οριστικής αγαμίας των Γαλλίδων των ίδιων γενεών. Οι Ιταλίδες τέλος, όσον αφορά στη γαμηλιότητα, βρίσκονται μάλλον σε μια ενδιάμεση θέση, ανάμεσα στις Ελληνίδες και στις Ισπανίδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Άλλες πτυχές της γαμηλιότητας στην Ελλάδα

4.1. Σχέση της πρωτογαμηλιότητας με τη γονιμότητα

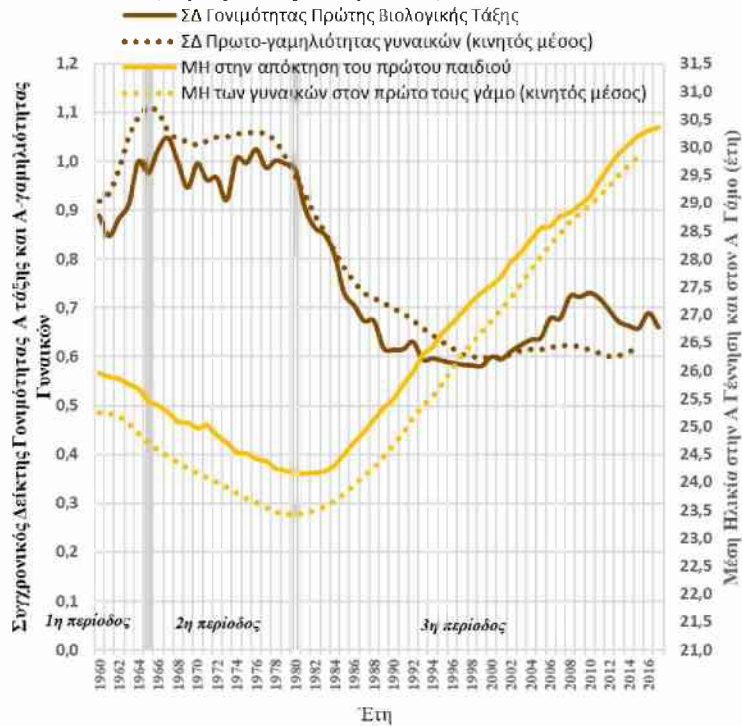
Έως το 2005 η εκτός γάμου γονιμότητα στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα χαμηλή και οι ανώτερης τάξης (2^{ος}, 3^{ος} κ.λπ.) γάμοι ελάχιστοι εξαιτίας της σχετικής αντοχής του γάμου στη φθορά. Επομένως, έως τουλάχιστον τα μέσα της δεκαετίας του 2000 η συντριπτική πλειονότητα των πρώτων εντός γάμου γεννήσεων αποτελούν γεννήσεις πρώτης βιολογικής τάξης. Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε μια σχέση που θεωρούμε σημαντική, αυτή μεταξύ της πρωτογαμηλιότητας και της γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης. Οι γεννήσεις κατά τάξη έλευσης εντός του γάμου θα επέτρεπαν τη λεπτομερέστερη διερεύνηση της σχέσης της πρωτογαμηλιότητας με τη γονιμότητα, ωστόσο, δεν διαθέτουμε ακόμη τα δεδομένα αυτά.

Είναι προφανές τόσο από τους εγκάρσιους όσο και από τους διαγενεακούς δείκτες πρωτογαμηλιότητας και γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (βλ. Γραφήματα 1 και 2 και Πίνακες 1 και 2 του Παραρτήματος) ότι υφίσταται στη χώρα μας μια έντονη συσχέτιση μεταξύ του πρώτου γάμου και της απόκτησης του πρώτου παιδιού. Ξεκινώντας από τη συγχρονική ανάλυση, διαπιστώνουμε ότι οι εγκάρσιοι δείκτες έντασης των δύο φαινομένων ακολουθούν στο μεγαλύτερο διάστημα παράλληλες πορείες. Ειδικότερα, το 1960-1965 καταγράφεται μια άνοδος τους, το 1965-1979 παραμένουν σε πολύ υψηλά επίπεδα (πάνω από τους 900 πρώτους γάμους και τις 900 πρώτες γεννήσεις ανά 1000 γυναίκες ξεπερνώντας σε ορισμένα έτη τους 1000 πρώτους γάμους και τις 1000 πρώτες γεννήσεις) για να καταρρεύσουν τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, όμως, αρχίζει σταδιακά μια διαφοροποίηση και ο ΣΔ γονιμότητας πρώτης τάξης αυξάνεται ελαφρώς χωρίς να ακολουθεί ο αντίστοιχος δείκτης γαμηλιότητας. Η ισχυρή σχέση γαμηλιότητας και γονιμότητας προκύπτει και από την παράλληλη πορεία της μέσης ηλικίας στον πρώτο γάμο και στην πρώτη γέννηση. Οι γυναίκες κάνουν διαχρονικά το πρώτο τους παιδί από το 1960 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1990 κατά μέσο όρο κατά 0,8 έτη μεγαλύτερες σε σχέση με την ηλικία τέλεσης του γάμου τους, ενώ, μετά το 2000 διαπιστώνεται σταδιακά μια σύγκλιση των δυο μέσων ηλικιών.

Προκύπτει επομένως, από τους συγχρονικούς δείκτες έντασης και ημερολογίου των δύο εξεταζόμενων φαινομένων ότι την περίοδο που αυξάνεται ταχύτερα η εκτός γάμου γονιμότητα (2005->), παρατηρείται μια διαφοροποίηση, καθώς αφενός μεν καταγράφονται υψηλότερες τιμές έντασης της γονιμότητας πρώτης τάξης και μειώνεται η διαφορά των μέσων ηλικιών.

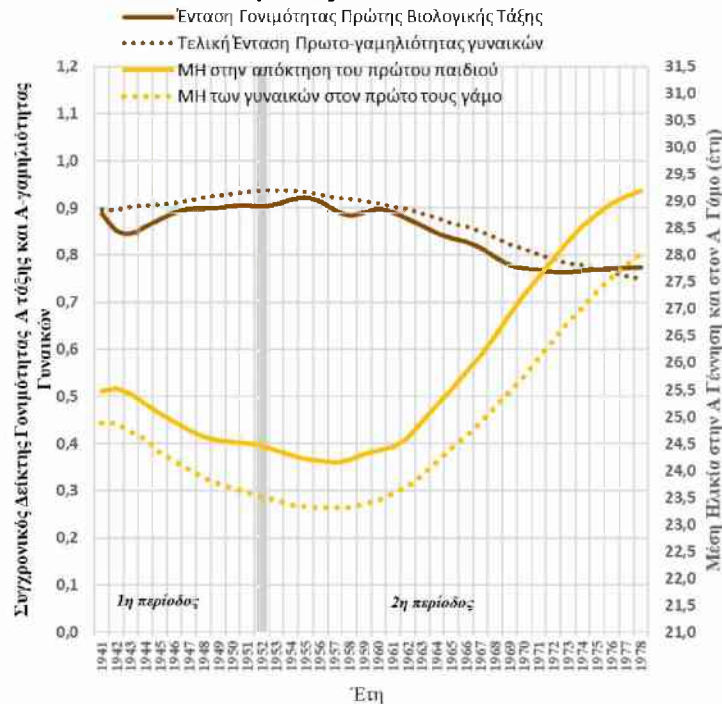
Η έντονη σχέση των δύο φαινομένων προκύπτει και από το γεγονός ότι οι διαμήκεις δείκτες έντασης και ημερολογίου εμφανίζουν παράλληλες πορείες (Γράφημα 2 και Πίνακας 2, Παράρτημα). Πιο συγκεκριμένα, οι γενεές που ήρθαν στον κόσμο από το 1941 έως και το 1952 παντρεύονταν όλο και περισσότερο και όλο και νωρίτερα κάνοντας το πρώτο τους παιδί σε όλο και μικρότερη ηλικία, ενώ όλο και λιγότερες γυναίκες των γενεών αυτών μένουν οριστικά άτεκνες. Με τις γυναίκες όμως που γεννήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μετά αλλάζουν οι συμπεριφορές καθώς όλο και περισσότερες μένουν οριστικά άγαμες και άτεκνες, ενώ όσες παντρεύονται και κάνουν ένα πρώτο παιδί, το πράττουν σε όλο και μεγαλύτερη ηλικία.

Γράφημα 1: ΣΔ γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (γεννήσεις πρώτης τάξης ανά γυναίκα ετησίως), μέση ηλικία στην πρώτη γέννηση, ΣΔ πρωτογαμηλιότητας (πρώτοι γάμοι ανά γυναίκα ετησίως, τιμές κινητού μέσου) και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο (τιμές κινητού μέσου), 1960-2017

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 2: Τελική ένταση γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (γεννήσεις πρώτης τάξης ανά γυναίκα), μέση ηλικία στην πρώτη γέννηση, τελική ένταση πρωτογαμηλιότητας (πρώτοι γάμοι ανά γυναίκα) και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1941-1978

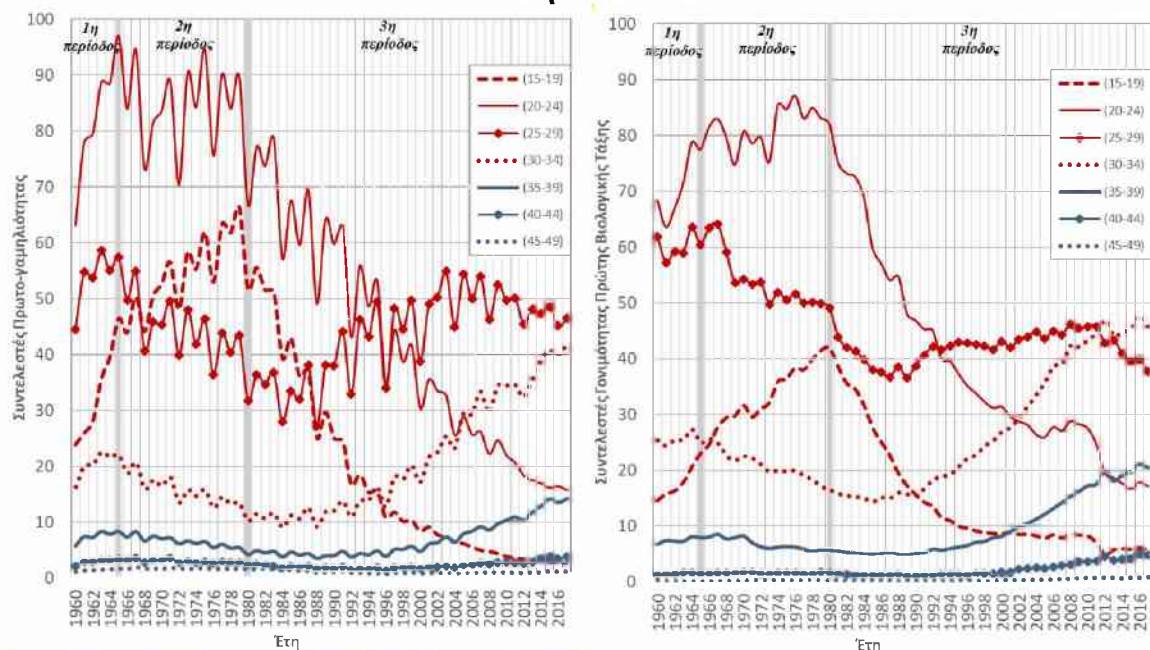

Πηγή: ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Στις πιο πρόσφατες γενεές γυναικών (1969 και έπειτα) διαπιστώνεται, επιπλέον, μια σύγκλιση των δεικτών έντασης της πρωτογαμηλιότητας και της γονιμότητας πρώτης τάξης, καθώς τείνει να ανακοπεί η αύξηση του ποσοστού των γυναικών που δεν αποκτά ένα παιδί, η οποία φαίνεται να σταθεροποιείται στο 23% στις γενεές 1969-1978, ενώ συνεχίζει να αυξάνεται το ποσοστό των γυναικών που δεν παντρεύεται (από το 17,7% στη γενεά του 1969 στο 25% στη γενεά του 1978). Τέλος, στις νεότερες γενεές (δηλαδή σε αυτές που έρχονται στον κόσμο τη δεκαετία του '80) η σύγκλιση, η οποία έχει καταγραφεί στους εγκάρσιους δείκτες, αναμένεται να καταστεί εμφανής και στους διαγενεακούς.

Περαιτέρω, είναι εμφανές από τα Γραφήματα 3α και 3β (βλ. και Πίνακες 3α και 3β Παραρτήματος) ότι η αύξηση της συγχρονικής έντασης της γονιμότητας πρώτης τάξης στα πρώτα έτη του 21^ο αιώνα οφείλεται στην ανακοπή της πτώσης της στις μικρότερες ηλικίες (15-29) και, κυρίως, στην έντονη αναπλήρωση της αναβεβλημένης γονιμότητας στις ηλικίες 30-44 ετών. Τη δεκαετία του 2010 συνεχίζεται μεν η πτώση των συντελεστών στις μικρές ηλικίες (15-24) εκκινεί δε εκ νέου σταδιακά και αυτή στις μεσαίες ηλικίες (25-29), ενώ η αρκετά έντονη γονιμότητα στις ηλικίες 30+ επιτρέπει τη διατήρηση του ΣΔ κοντά στα 0,7 παιδιά/γυναίκα. Αντίθετα, οι συγχρονικοί δείκτες έντασης γαμηλιότητας δεν αυξάνονται ιδιαίτερα μετά το 2000, καθώς η αναπλήρωση της αναβεβλημένης γαμηλιότητας υπολείπεται αυτής της γονιμότητας και οι συντελεστές γαμηλιότητας στις ηλικίες 15-24 και 30-44 ετών βρίσκονται σε χαμηλότερα επίπεδα από τους αντίστοιχους της γονιμότητας. Διαπιστώνουμε ταυτόχρονα ότι η διαφοροποίηση των στάσεων απέναντι στο γάμο και στην τεκνοποίηση παρατηρείται σε μια περίοδο (2000-2017) κατά την οποία αυξάνεται σταδιακά η απόκτηση παιδιών εκτός γάμου.

Γραφήματα 3α και 3β: Ελλάδα, συγχρονικοί συντελεστές πρωτο-γαμηλιότητας (3α) και γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (3β) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες, έτη 1960-2017

Πηγή: ODE, op. cit.; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Εν κατακλείδι, η μείωση του αριθμού των γάμων στη χώρα μας και η αναβολή του γάμου είχε και συνεχίζει να έχει μια σημαντικά αρνητική επίδραση στα επίπεδα γονιμότητας

καθώς το μεγαλύτερο μέρος της συνεχίζει να τελείται ακόμη εντός του γάμου (Rontos, 2007; Van Bavel & Rózańska-Putek, 2010; Guetto & Azzolini, 2015; Lundberg, Pollak & Stearns, 2016; Salvati & Carlucci, 2017). Η συρρίκνωση της γαμηλιότητας την περίοδο αυτή, αποτυπώνεται και στην ολική γονιμότητα, καθώς η αύξηση της έκτος γάμου γονιμότητας μερικώς και μόνον «αντιστάθμισε» την πτώση της.

4.2. Η γαμηλιότητα σε επίπεδο νομού, μια χωρική προσέγγιση

Διαμήκης ανάλυση

Αξιοποιώντας τα δεδομένα της απογραφής του έτους 2001⁸⁷, προκύπτει το ποσοστό των οριστικά άγαμων γυναικών στις ηλικίες 20-24 και 45-49 ετών σε επίπεδο νομού στη χώρα μας (γενεές 1976-1980 και 1951-1955 αντίστοιχα), ενώ το ποσοστό άγαμων γυναικών στις ηλικίες 20-24 χρησιμοποιείται ώστε να προκύψει μια πρώτη και έμμεση εικόνα περί των μεταβολών του ημερολογίου τέλεσης του πρώτου γάμου σε κάθε νομό.

Από το Χάρτη 1α (βλ. και Πίνακα 4, Παράρτημα) διαπιστώνουμε ότι στους νομούς της Ξάνθης και της Ροδόπης μόλις το 56% και το 61,3% αντίστοιχα των γυναικών δεν έχει παντρευτεί στις ηλικίες 20-24 ετών, ενώ αντίθετα πάνω από το 84% των γυναικών δεν έχει τελέσει ένα πρώτο γάμο στις ίδιες ηλικίες στους νομούς της Αττικής, της Θεσσαλονίκης, της Αχαΐας και των Ιωαννίνων. Από το Χάρτη 1β (βλ. και Πίνακα 4, Παράρτημα) συμπεραίνουμε ότι λιγότερο από το 3,5% των γυναικών ηλικίας 45-49 ετών δεν έχει παντρευτεί στους δύο προαναφερθέντες νομούς της Θράκης, ενώ το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν το διπλάσιο στις ίδιες ηλικίες στους νομούς των τεσσάρων εκ των μεγαλύτερων αστικών κέντρων στη χώρα μας.

Από την εξέταση των δύο διαφορετικών δεσμών γενεών, διαφαίνεται η ύπαρξη δύο αντίθετων προτύπων γαμηλιότητας στον ελλαδικό χώρο, τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Το πρώτο χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερα έντονη και εξαιρετικά πρώιμη γαμηλιότητα και το έτερο από ένα σαφώς υψηλότερο ποσοστό οριστικά άγαμων γυναικών και τη σύναψη του πρώτου γάμου, όσων αποφασίζουν να παντρευτούν, σε αρκετά μεγαλύτερη ηλικία. Τέλος, φαίνεται ότι οι συμπεριφορές των γυναικών σε νομούς όπως αυτοί της Σάμου και της Λέσβου προσεγγίζουν εκείνες του πρώτου προτύπου (της Ξάνθης), ενώ οι συμπεριφορές σε νομούς όπως αυτοί της Ηλείας, της Αργολίδας και της Αρκαδίας ομοιάζουν με εκείνες του δεύτερου προτύπου (της Αττικής).

Εγκάρσια ανάλυση

Τα διαθέσιμα δεδομένα των πρώτων γάμων γυναικών και των πληθυσμών την περίοδο 1981-2017 μας επιτρέπουν να υπολογίσουμε τους εγκάρσιους δείκτες για την περίοδο αυτή σε επίπεδο νομού. Από την εξέταση των ΣΔ και της Μέσης Ηλικίας (ΜΗ) των γυναικών στον πρώτο γάμο στους 51 νομούς (Χάρτης 2, Πίνακες 5 & 6, Παράρτημα), προκύπτουν πέντε ομάδες με διαφορετικές συμπεριφορές. Η πρώτη, περιλαμβάνει τους νομούς Θράκης και Ροδόπης, οι οποίοι χαρακτηρίζονται διαχρονικά αφενός μεν από τη χαμηλότερη μέση ηλικία

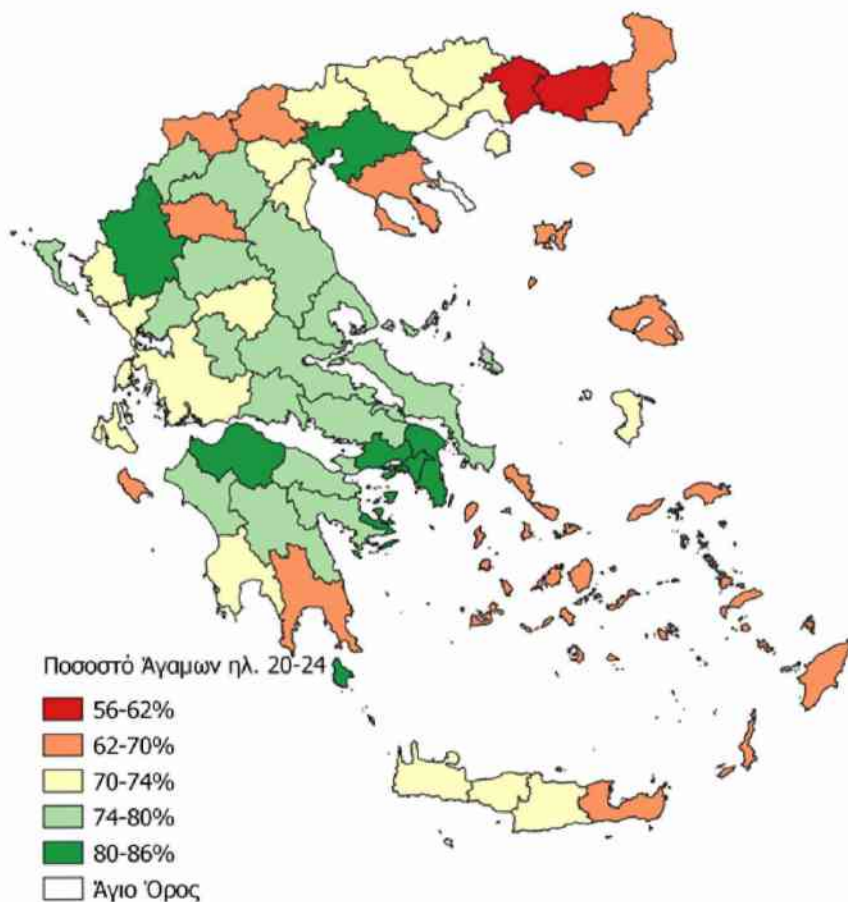
⁸⁷ Σημειώνεται ότι χρησιμοποιούνται τα δεδομένα της απογραφής του 2001 καθώς η ΕΛΣΤΑΤ δε διαθέτει στην ιστοσελίδα της τα αντίστοιχα δεδομένα για την απογραφή του 2011.

στον πρώτο γάμο (22,8 έτη κατά μέσο όρο την εξεταζόμενη περίοδο) αφετέρου δε από εξαιρετικά υψηλές εντάσεις (856 πρώτους γάμους κατά μέσο όρο την ίδια περίοδο). Η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει νομούς που βρίσκονται κυρίως στο δυτικό τμήμα της ηπειρωτικής χώρας, στη Βόρεια Ελλάδα και στο ανατολικό τμήμα του Αιγαίου πελάγους, στους οποίους η γαμηλιότητα προσεγγίζει ως ένα βαθμό εκείνη των νομών της πρώτης ομάδας (η μέση ένταση ανέρχεται στους 758 γάμους και η μέση ηλικία στα 25,3 έτη κατά την περίοδο 1981-2017). Από τους νομούς της δεύτερης συστάδας, ο νομός του Έβρου είναι αυτός στον οποίο η γαμηλιότητα των γυναικών προσεγγίζει περισσότερο εκείνη των άλλων δύο νομών της Θράκης, ήτοι της Ξάνθης και της Ροδόπης.

Στον αντίποδα βρίσκουμε την Αττική, την Αχαΐα και τη Θεσσαλονίκη, στους οποίους η ΜΗ είναι η υψηλότερη και η ένταση της πρωτογαμηλιότητας σχετικά χαμηλή (πέμπτη συστάδα). Η τέταρτη συστάδα περιλαμβάνει ενότητες οι οποίες γεωγραφικά συνορεύουν με τους τρεις νομούς της πέμπτης συστάδας. Οι νομοί της ομάδας αυτής χαρακτηρίζονται από μια αρκετά υψηλή μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, ενώ σε αρκετούς εξ αυτών παρατηρείται ακόμη χαμηλότερη ένταση της γαμηλιότητας σε σχέση με τους τρεις νομούς της πέμπτης συστάδας. Μεταξύ των νομών της τέταρτης συστάδας η συμπεριφορά των γυναικών ως προς το γάμο στο νομό Ιωαννίνων είναι αυτή που προσεγγίζει περισσότερο τη συμπεριφορά των νομών της πέμπτης ομάδας, κυρίως εξαιτίας της αρκετά υψηλής ΜΗ σε αυτόν. Τέλος, στο Χάρτη 2 απεικονίζεται (με κίτρινο χρώμα) και μια τρίτη ομάδα η οποία περιλαμβάνει νομούς στους οποίους η ένταση της πρωτογαμηλιότητας είναι σαφώς υψηλότερη σε σχέση με εκείνη των νομών της 4^{ης} συστάδος, ενώ η μέση ηλικία στο γάμο μεταξύ των δύο συστάδων διαφέρει ελάχιστα.

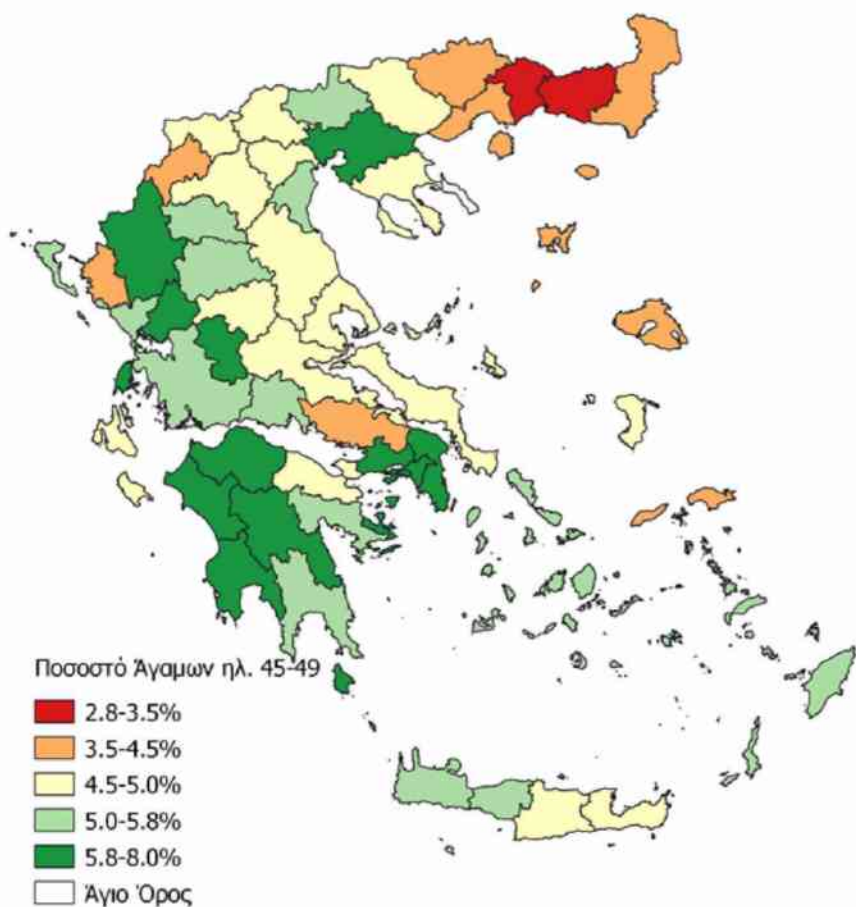
Τέλος, στα Γραφήματα 4α-δ (βλ. και Πίνακα 5, Παράρτημα) απεικονίζεται η εξέλιξη των ΣΔ (τιμές κινητού μέσου του ΣΔ) την περίοδο 1981-2017. Στο σύνολο σχεδόν των νομών η ένταση είναι αρκετά υψηλή στις αρχές της δεκαετίας του '80, σε ορισμένους δε εξ αυτών οι τιμές των δεικτών ξεπερνούν τους 1000 γάμους, ενδεικτικό της τάσης πρωιμοποίησης του ημερολογίου των πρώτων γάμων. Η κατάρρευση των δεικτών αυτών εκκινεί σχεδόν ταυτόχρονα, ενώ σε ορισμένους εξ αυτών (Πιερία, Ημαθία) παρατηρείται μια έντονη αναπλήρωση της αναβλημένης γαμηλιότητας την δεκαετία του 2000. Τη δεκαετία αυτή η ένταση είναι προφανώς παντού σαφώς πολύ χαμηλότερη από αυτήν στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου (με ελάχιστες εξαιρέσεις, βλ. νομό Καστοριάς, ΣΔ κυμαινόμενος μεταξύ 600 και 700 πρώτων γάμων επί 1000 γυναικών καθ' όλη την περίοδο).

Χάρτης 1α: Ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 ετών, δεδομένα απογραφής του έτους 2001

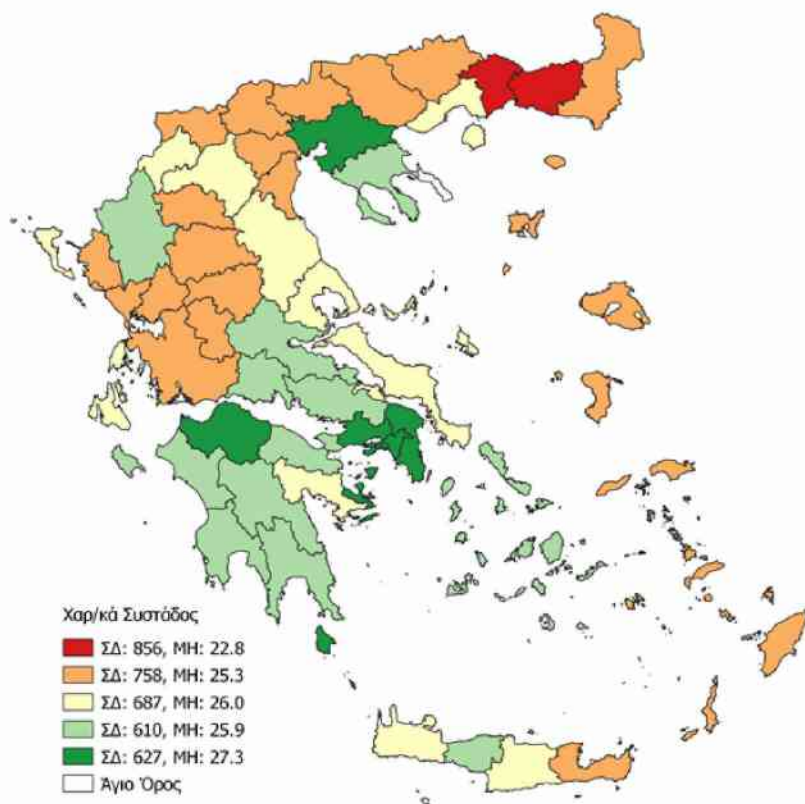
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Χάρτης 1β: Ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 45-49 ετών, δεδομένα απογραφής του έτους 2001

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Χάρτης 2: Οι πέντε συστάδες που προκύπτουν βάσει των ΣΔ και της ΜΗ της περιόδου 1981-2017

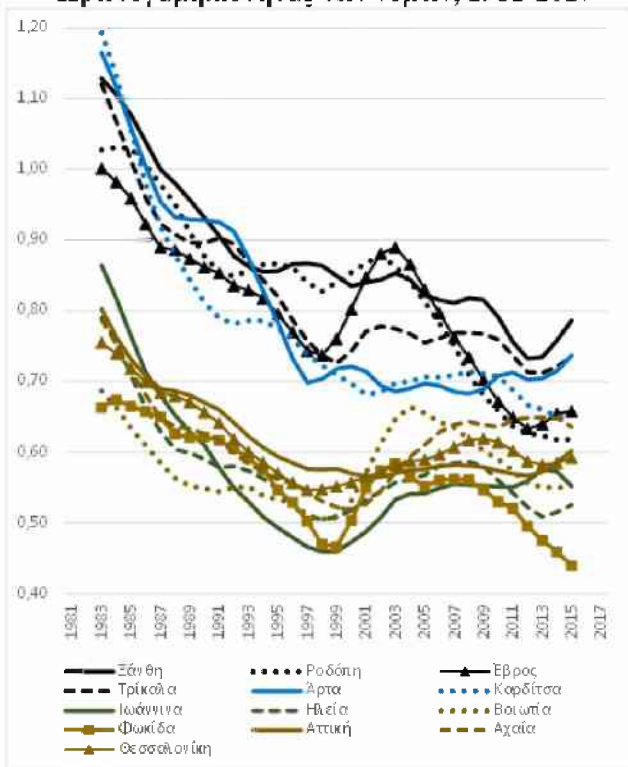
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 1: Τα χαρακτηριστικά των πέντε συστάδων που προκύπτουν βάσει των ΣΔ και της ΜΗ της περιόδου 1981-2017

Αριθμός Συστάδας	Χαρακτηριστικά Συστάδας		Νομός	Μέσος όρος των ΣΔ της περιόδου 1981-2017 για κάθε νομό (φθίνουσα ταξινόμηση εντός κάθε Συστάδας)	Μέγιστος ΣΔ κάθε νομού κατά την περίοδο 1981-2017	Ελάχιστος ΣΔ κάθε νομού κατά την περίοδο 1981-2017	Νομός	Μέσος όρος των ΜΗ της περιόδου 1981-2017 για κάθε νομό (φθίνουσα ταξινόμηση εντός κάθε Συστάδας)	Ελάχιστη ΜΗ κάθε νομού κατά την περίοδο 1981-2017	Μέγιστη ΜΗ κάθε νομού κατά την περίοδο 1981-2017
	Μέσος Όρος των ΣΔ της Συστάδας	Μέσος Όρος των ΜΗ της Συστάδας								
Συστάδα 1	0,866	22,8	Ξάνθη	0,885	1.154	0.681	Ξάνθη	22,8	21,2	25,6
			Ροδόπη	0,826	1.123	0.585	Ροδόπη	22,8	20,6	26,7
Συστάδα 2	0,758	25,3	Τρικιάλα	0,838	1.215	0.646	Έβρος	24,5	21,7	28,1
			Αρτα	0,825	1.272	0.668	Φλώρινα	24,9	21,3	28,9
			Έβρος	0,807	1.062	0.595	Δοδεκάνησα	25,0	21,6	28,3
			Κασοίτσα	0,798	1.286	0.580	Πέλλα	25,0	22,0	28,5
			Δράμα	0,792	1.131	0.611	Σάμος	25,1	21,4	29,3
			Γορβενά	0,786	1.179	0.434	Κιλίκι	25,1	21,6	28,5
			Ποθέζα	0,782	1.288	0.520	Θεσπρωτία	25,2	21,5	30,3
			Κιλίκι	0,776	1.148	0.495	Δράμα	25,2	21,6	28,8
			Πέλλα	0,769	1.088	0.593	Χίος	25,2	21,3	29,5
			Θεσπρωτία	0,768	1.265	0.495	Λέσβος	25,2	21,9	29,5
			Παρία	0,759	1.019	0.577	Σέρρες	25,3	22,0	29,2
			Λασιθί	0,758	1.154	0.538	Λασιθί	25,3	22,3	28,6
			Σέρρες	0,756	1.075	0.608	Γορβενά	25,4	21,9	29,6
			Λέσβος	0,735	1.072	0.511	Ηιουθία	25,5	22,5	28,8
			Αιτωλ/νανία	0,731	1.228	0.496	Παρία	25,5	22,3	28,7
			Χίος	0,728	1.181	0.499	Κασοίτσα	25,6	22,2	29,8
			Ηιουθία	0,725	0.913	0.604	Ευρυτανία	25,7	22,3	29,3
Φλώρινα	0,719	1.084	0.452	Ποθέζα	25,7	22,5	29,5			
Δοδεκάνησα	0,696	0.975	0.509	Τρίκαλα	25,7	22,5	29,7			
Ευρυτανία	0,694	1.160	0.342	Αιτωλ/νανία	26,8	22,9	29,4			
Σάμος	0,685	1.079	0.443	Αρτα	26,0	22,9	29,6			
Συστάδα 3	0,687	26,0	Καβάλα	0,729	1.024	0.583	Καβάλα	25,5	21,8	29,4
			Κοζάνη	0,722	0.974	0.526	Καβάλα	25,6	22,5	28,8
			Λευκάδα	0,697	1.106	0.410	Χανιά	25,7	22,2	29,0
			Ηρακλείο	0,697	1.013	0.464	Εύβοια	25,7	22,1	29,5
			Αργολίδα	0,691	1.034	0.485	Κισσαμιά	25,8	21,5	30,1
			Αιόωα	0,686	0.972	0.539	Ηράκλειο	25,8	22,8	29,0
			Χανιά	0,685	1.007	0.442	Αργολίδα	26,2	22,5	29,8
			Κισσαμιά	0,681	0.877	0.586	Λαρissa	26,2	22,9	29,8
			Εύβοια	0,676	1.039	0.471	Μαγνησία	26,2	23,0	30,2
			Μαγνησία	0,667	0.999	0.496	Κέρκυρα	26,3	22,3	30,1
Συστάδα 4	0,610	25,9	Κέρκυρα	0,665	1.039	0.322	Κεφαλονιά	26,4	21,9	30,3
			Κεφαλονιά	0,645	1.022	0.398	Λευκάδα	26,6	22,3	30,3
			Ζάκυνθος	0,649	1.070	0.344	Χαλκιδική	25,1	21,5	28,4
			Μεσσηνία	0,633	0.923	0.461	Κοζάνη	25,5	21,7	29,6
			Αρκαδία	0,633	0.941	0.471	Ρέθυμνο	25,6	22,4	29,0
			Ρέθυμνο	0,631	1.033	0.417	Λακωνία	25,7	21,8	30,4
			Κοζάνη	0,627	0.917	0.434	Εβλία	25,7	22,5	29,3
			Λακωνία	0,620	0.899	0.425	Ζάκυνθος	25,7	21,4	30,4
			Φθιώτιδα	0,618	0.980	0.392	Φθιώτιδα	26,0	22,4	30,3
			Χαλκιδική	0,607	0.820	0.447	Βακχία	26,1	22,5	29,9
Συστάδα 5	0,627	27,3	Κάρυνθος	0,594	0.844	0.414	Μεσσηνία	26,2	22,4	29,6
			Ιωάννινα	0,589	0.960	0.370	Αρκαδία	26,2	22,4	30,2
			Ηλεία	0,587	0.852	0.405	Φθιώτιδα	26,2	22,7	30,0
			Βακχία	0,587	0.777	0.359	Κάρυνθος	26,4	22,7	30,0
			Φθιώτιδα	0,560	0.758	0.340	Ιωάννινα	26,8	22,5	30,6
			Αττική	0,631	0.917	0.441	Αγία	27,1	23,6	30,8
			Αχαΐα	0,629	0.867	0.410	Θεσπρωτία	27,2	23,9	30,4
			Θεσπρωτία	0,623	0.828	0.460	Αττική	27,7	24,3	30,9

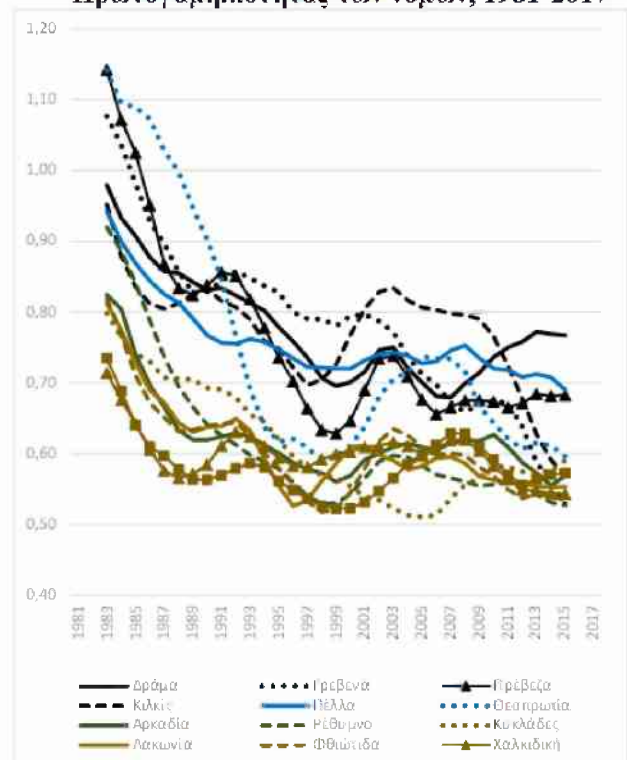
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 4α: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας των νομών, 1981-2017

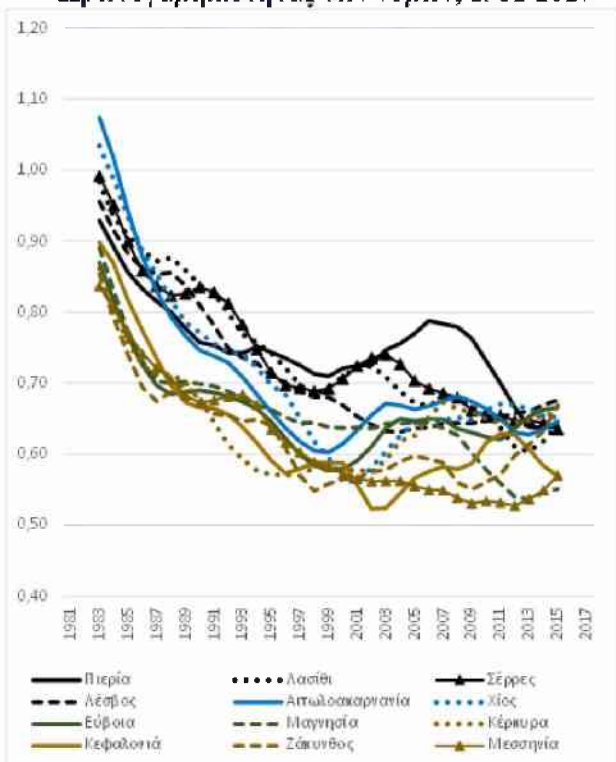

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 4β: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας των νομών, 1981-2017

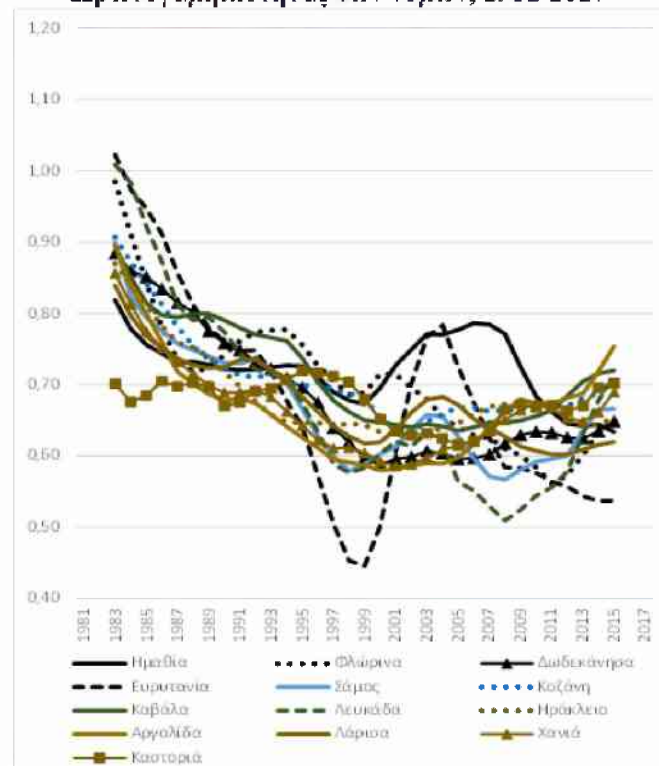

Γράφημα 4γ: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας των νομών, 1981-2017

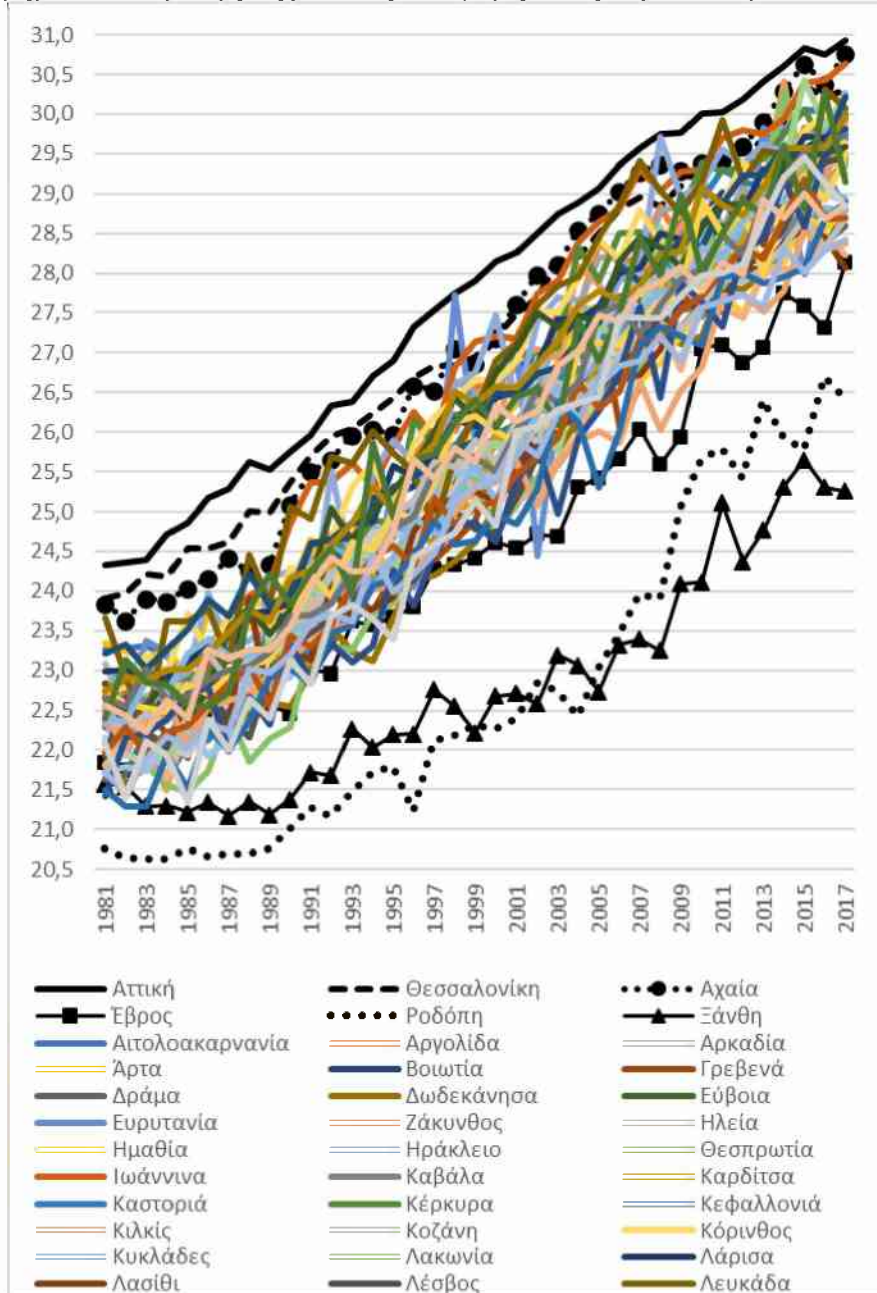

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 4δ: Η εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας των νομών, 1981-2017

Γράφημα 5: Η εξέλιξη της ΜΗ πρωτογαμηλιότητας των νομών, 1981-2017

Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit.), ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Στο Γράφημα 4α απεικονίζεται η εξέλιξη των ΣΔ στους νομούς με την υψηλότερη διαχρονικά ένταση (Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου, Τρικάλων, Άρτας, Καρδίτσας) και σε κάποιους από τους νομούς με τη χαμηλότερη διαχρονικά ένταση (Ιωαννίνων, Ηλείας, Βοιωτίας, Φωκίδας, Αττικής, Αχαΐας και Θεσσαλονίκης). Στα υπόλοιπα δε γραφήματα (4β-δ), απεικονίζεται η εξέλιξη της έντασης της πρωτογαμηλιότητας στους υπόλοιπους νομούς. Στο Γράφημα 5 (βλ. Πίνακα 6 του Παραρτήματος) δίδεται η εξέλιξη της ΜΗ σε όλους τους νομούς. Είναι εμφανές ότι η ΜΗ αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου σε όλους τους νομούς (το 1981 κυμαίνεται από 20,8 έως και 24,3 έτη, ενώ το 2017 μεταξύ 25,3 και 30,9 ετών), αν και με διαφοροποιημένους ρυθμούς. Διαχρονικά ξεχωρίζουν η πολύ υψηλή ΜΗ στο νομό Αττικής

και ακολούθως στους νομούς Θεσσαλονίκης και Αχαΐας, ενώ εμφανής είναι η ιδιαίτερα χαμηλή ΜΗ στους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης (και δευτερευόντως στο νομό Έβρου).

Φαίνεται ότι με το πέρασμα του χρόνου κοινοί παράγοντες επηρεάζουν, σε μικρότερο η μεγαλύτερο βαθμό, τις καταγραφείσες τάσεις (μείωση της γαμηλιότητας και αναβολή του γάμου), πιθανόν δε κάποιες διαφορές να σχετίζονται και με την «κεντρικότητά» τους (Γαβαλάς & Ρόντος, 2011). Ειδικότερα, αγροτικές, οικονομικά μειονεκτούσες και λιγότερο προσβάσιμες περιοχές με χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, έντονη γήρανση, παραδοσιακή γεωργία και παραδοσιακές βιομηχανικές εγκαταστάσεις, όπως είναι αυτές στη βορειοδυτική και βόρειο-ανατολική Ελλάδα παραδοσιακά χαρακτηρίζονται από χαμηλότερη ηλικία των γυναικών στο γάμο (Symeonidou, 2002; Gavalas, 2008; Rontos *et al.*, 2017). Στις περιοχές αυτές οι αξίες που επιφέρουν την αναβολή του γάμου, αλλά και την απόφαση των ατόμων να μην παντρευτούν φαίνεται ότι συναντούν δυσκολίες στην διάχυσή τους (Cividino, Zambon & Salvati, 2020).

Όπως προαναφέρθηκε διαχρονικά η Θράκη και ιδίως οι νομοί της Ξάνθης και της Ροδόπης, που κατοικούνται από ανομοιογενείς γλωσσικά και θρησκευτικά πληθυσμούς, χαρακτηρίζονται από ένα διακριτό πρότυπο γαμηλιότητας, σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα (Zafeiris *et al.*, 2021). Ο Κοτζαμάνης π.χ. (2006) μελετώντας τις δημογραφικές εξελίξεις σε αυτούς ως το 2001, αναφέρει ότι χαρακτηρίζονται από νεανικότερες δομές, ιδιαίτερο δυναμισμό (σημαντική υπεροχή των γεννήσεων έναντι των θανάτων), αλλά ταυτόχρονα και από τους χαμηλότερους μέσους όρους ζωής στη χώρα μας. Ο ίδιος σημειώνει ότι το ειδικό βάρος της μουσουλμανικής κοινότητας στους δύο νομούς είναι η ειδοποιός παράμετρος στην οποία μπορούν να αποδοθούν οι διαφοροποιήσεις αυτές σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα και υπογραμμίζει ότι έως τουλάχιστον το 2001 οι γυναίκες των νομών αυτών έχουν υψηλή και πρώιμη γονιμότητα και καθολική και πρώιμη γαμηλιότητα.

Αντίθετα, τα αστικά περιβάλλοντα (νομοί Αττικής και Θεσσαλονίκης, αλλά όπως είδαμε και από την ανάλυση που προηγήθηκε και της Αχαΐας η ακόμη και των Ιωαννίνων) χαρακτηρίζονται από υψηλότερη ηλικία στο γάμο και χαμηλότερη ένταση της γαμηλιότητας. Ο αστικός τρόπος ζωής, η χειραφέτηση των γυναικών, η αύξηση των επιπέδων εκπαίδευσης, αλλά και της ανεργίας των γυναικών, κυρίως μικρότερων ηλικιών, φαίνεται ότι παίζουν ρόλο στη διαμόρφωση του προτύπου αυτού (Rontos, 2007). Τέλος, οι Zambon, Rontos & Salvati (2018) σημειώνουν ότι η αστική περιοχή της Αττικής ήταν η πρώτη πιθανότατα στην οποία καταγράφηκε μια πολύ έντονη αύξηση της ηλικίας στην τεκνοποίηση, κάτι που αναμφίβολα σχετίζεται με την αναβολή του γάμου στη συγκεκριμένη χωρική ενότητα.

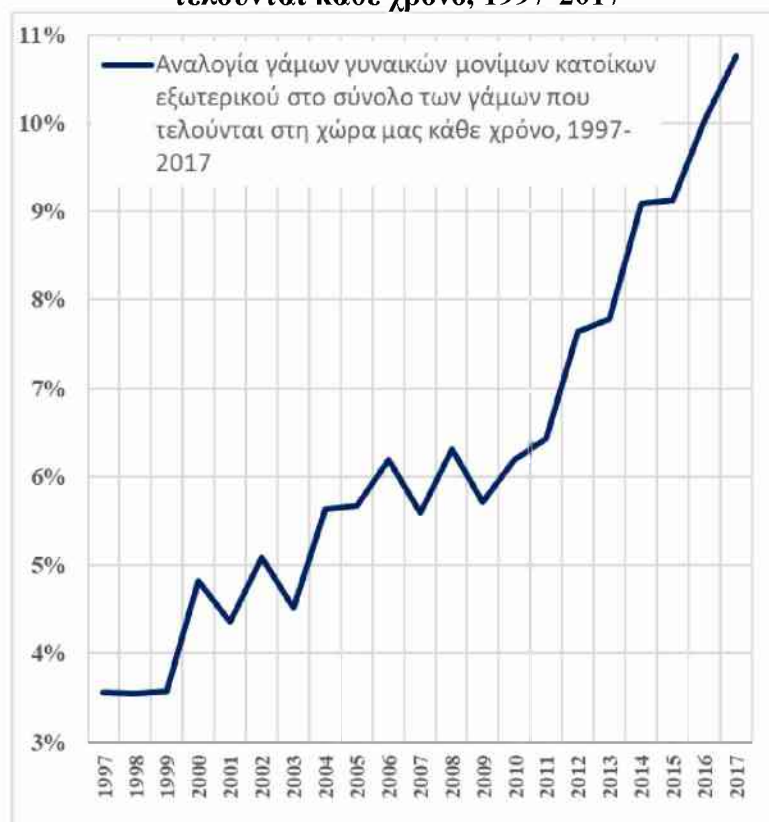
4.3. Γάμοι μη μονίμων κατοίκων: ένα αναδυόμενο φαινόμενο

Είναι εμφανές από το Γράφημα 6 (βλ. και Πίνακα 7, Παράρτημα) ότι τις τελευταίες δεκαετίες (ιδιαίτερα δε μετά το 2010) ενισχύθηκε έντονα η τάση σύναψης γάμου στην Ελλάδα από μη μονίμους κατοίκους. Έτσι, ενώ τις δεκαετίες του '80 και του '90 η αναλογία των γάμων αυτών δεν ξεπερνά το 4% του συνόλου, σταδιακά αυξάνεται μετά το 2000, αρχικά αργά (6,5%, 2011) ταχύτατα δε στη συνέχεια (το 2017 αγγίζει το 11%). Οι γάμοι αυτοί δεν επηρεάζονται προφανώς, όπως οι άλλοι, από τα δίσεκτα έτη και τελούνται επιλεκτικά σε ορισμένες ελκυστικές περιοχές της χώρας μας (κυρίως νησιά).

Από το Γράφημα 7 (βλ. και Πίνακες 8α και 8β, Παράρτημα) φαίνεται ότι ήδη το έτος 1997 ένα ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα τους τελείται στο νησιωτικό χώρο (το 40% στις περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων και Κρήτης). Από τις αρχές δε της δεκαετίας του 2000 το ποσοστό αυτό υπερβαίνει το 62% και σε ορισμένα έτη και το 70% ή ακόμη και το 75%, με την περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου να ελκύει πάνω από το 42%, ενώ το 2015-2017 αυξάνεται και το ποσοστό όσων συνάπτονται στην περιφέρεια Αττικής.

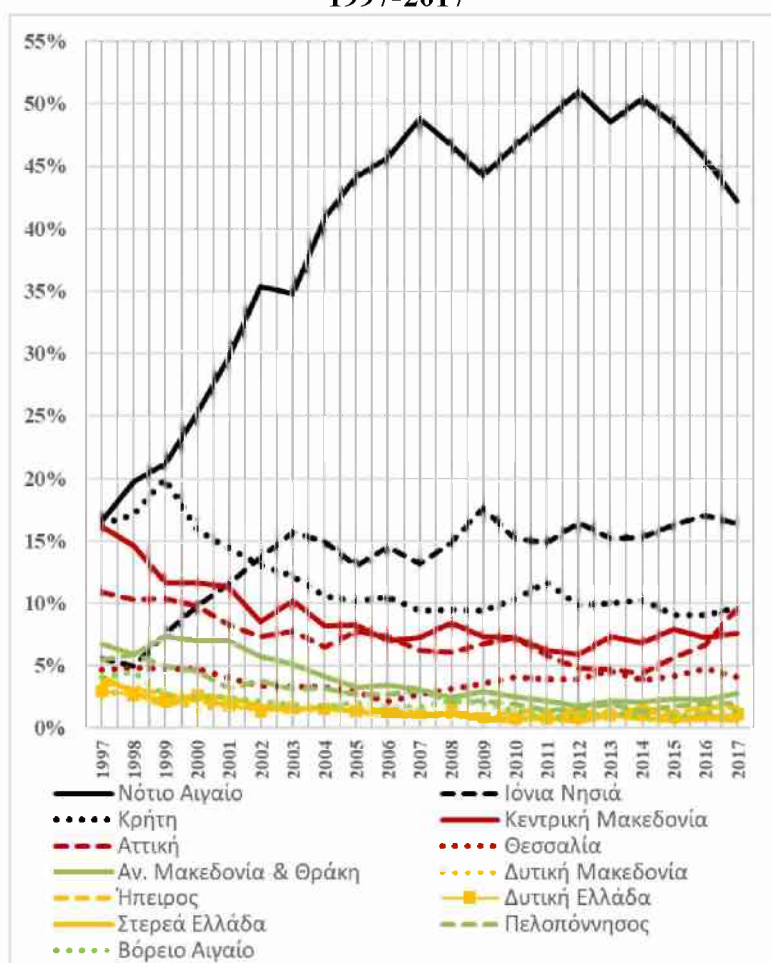
Από το Χάρτη 3α (βλ. και Πίνακες 9 και 10, Παράρτημα) προκύπτει ότι στις αρχές της εξεταζόμενης περιόδου (1997-2000) το 31% των γάμων αυτών τελείται σε τρεις μόνον νομούς (Δωδεκανήσων, Αττικής και Κυκλάδων), σε κάθε έναν εκ των οποίων συνάπτεται το 10% περίπου των γάμων. Περαιτέρω, περί το 6% των γάμων της ίδιας περιόδου τελείται στους νομούς Ηρακλείου και Χανίων, ενώ το 2-3,8% αυτών στους νομούς Θεσσαλονίκης, Ρεθύμνου, Κέρκυρας, Ζακύνθου, Σερρών και Χαλκιδικής. Την περίοδο όμως 2011-2017 (βλ. Χάρτη 3β και Πίνακες 9 και 10, Παράρτημα) η κατανομή αλλάζει ελαφρώς καθώς το 27% τελείται στα Δωδεκάνησα, το 21% στις Κυκλάδες, το 9,5% στη Ζάκυνθο, το 6% στην Αττική και το 3,5% περίπου στη Μαγνησία και στο Ηράκλειο. Ακολουθούν οι νομοί Κεφαλονιάς, Κέρκυρας, Θεσσαλονίκης, Ρεθύμνου, Χανίων, Λασιθίου και Χαλκιδικής με το ποσοστό των γάμων που τελείται σε αυτούς να ανέρχεται στο 1,8-2,8%.

Γράφημα 6: Αναλογία γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων που τελούνται κάθε χρόνο, 1997-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 7: Αναλογία γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού κάθε περιφέρειας στο σύνολο των γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εξωτερικού που τελούνται κάθε χρόνο, 1997-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Τη δεκαετία του 2010 ο τύπος βρίθει δημοσιευμάτων⁸⁸ που αφορούν στο φαινόμενο αυτό. Περιοχές που αναφέρονται ως δημοφιλείς προορισμοί είναι η Σαντορίνη, η Μύκκος, η Μήλος, η Σκιάθος, η Ρόδος, η Κέρκυρα, αλλά και η Μονεμβασιά, το Πήλιο και η Χαλκιδική⁸⁹. Σημειώνεται δε ότι το σχετικά μεγάλο ποσοστό των γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των ετησίως τελούμενων γάμων στην περιφέρεια Θεσσαλίας και ειδικότερα στο νομό Μαγνησίας οφείλεται κυρίως στην τέλεση πολλών γάμων στις βόρειες Σποράδες και το Πήλιο, ενώ οι νομοί Αττικής και Θεσσαλονίκης φαίνεται ότι προτιμώνται εξαιτίας του γεγονότος ότι

⁸⁸ <https://www.newsbeast.gr/travel/arthro/3291203/pious-ellinikous-proorismous-psifizoun-i-xeni-gia-to-gamou-stin-ellada>

<https://www.protothema.gr/city-stories/article/685956/gamos-ala-ellinika-meso-diadiktuou/>

<https://www.tovima.gr/2013/11/30/finance/taksidia-me-proorismo-ton-gamo/>

<https://www.dimokratiki.gr/25-07-2014/o-gamos-stin-ellada-egine-planitiko-oniro-ellada-proothi-tora-stin-tailandi-wedding-greece/>

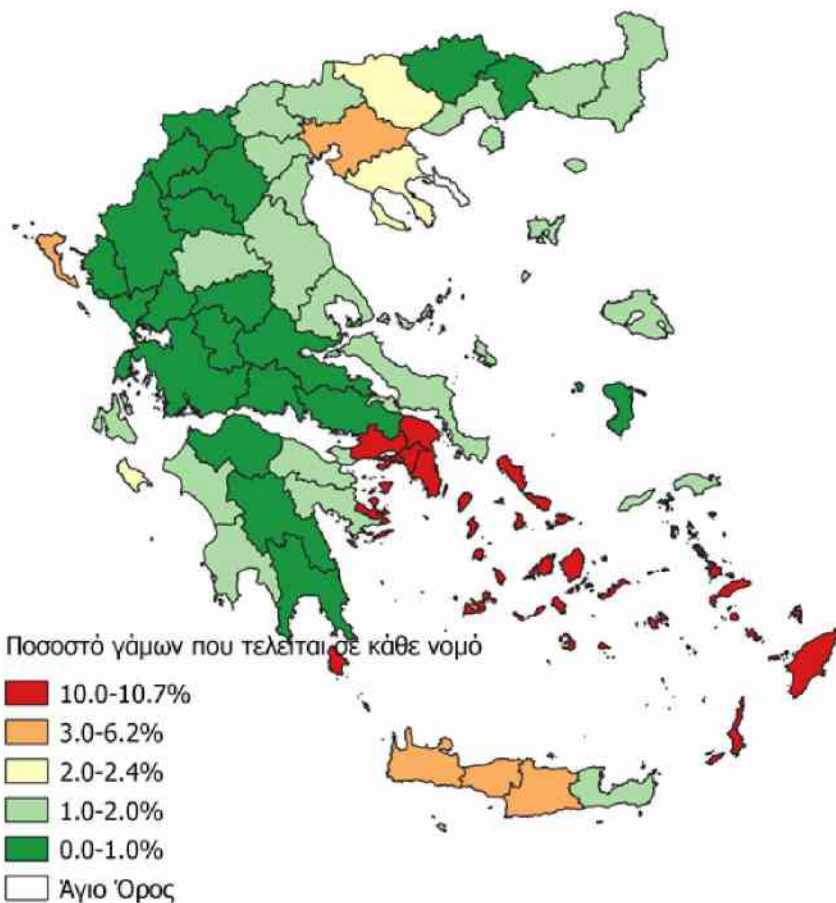
⁸⁹ <https://www.kathimerini.gr/society/808312/anthei-i-viomichania-tov-gamiliov-tovrismoy/>

διαθέτουν άριστες υποδομές⁹⁰ για τους γάμους αυτούς, αλλά και διεθνή αεροδρόμια. Επίσης, η έντονη προτίμηση για την Αττική πρέπει να αποδοθεί σε κάποιο βαθμό στην επιθυμία των ατόμων να τελέσουν το γάμο τους στα νησιά του νομού αυτού (Υδρα, Σπέτσες, Αίγινα). Είναι εμφανές ότι πρόκειται για ένα νέο τύπο τουρισμού στη χώρα μας, του γαμήλιου, που υποστηρίζεται από ειδικά γραφεία και ιστοσελίδες, όπως τις BookYourWeddingDay.com και YourWeddingInGreece.com⁹¹, μέσω των οποίων τα ζευγάρια μπορούν να οργανώσουν το γάμο τους, ενώ είναι πολύ πιθανόν ότι ταινίες όπως οι «Γάμος αλά Ελληνικά» (2002) και «Mamma Mía» (2008) συνέβαλαν στην άνθιση του γαμήλιου τουρισμού στη χώρα μας.

⁹⁰ Το έτος 2017 έγινε γάμος 4 ημερών από Ινδούς στο ξενοδοχείο M. Βρετανία (<https://www.kathimerini.gr/950748/gallery/ta3idia/me-aformh/oloi-lene-i-do>).

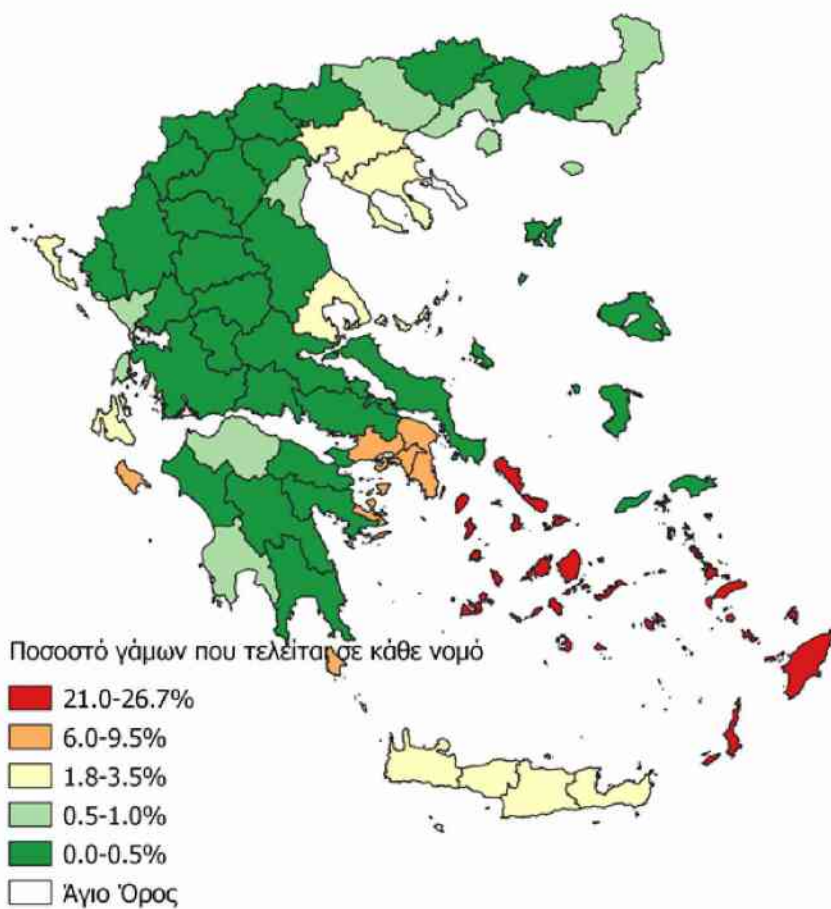
⁹¹ <https://www.kathimerini.gr/950748/gallery/ta3idia/me-aformh/oloi-lene-i-do>

Χάρτης 3α: Αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2000

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Χάρτης 3β: Αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 2011-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

4.4. Η εξέλιξη της εποχικότητας των γάμων

Όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. και Γράφημα 1, Κεφ. 3) ο ετήσιος αριθμός των γάμων γυναικών φθίνει από το 1980, ενώ στη χώρα μας διαχρονικά αρκετά ζευγάρια αποφεύγουν να παντρευτούν κατά τα δίσεκτα έτη αν και η τάση αυτή προοδευτικά, μετά το 2000 ατονεί. Η Ελλάδα δεν είναι η μόνη στην οποία τέτοιες προκαταλήψεις επηρεάζουν την απόφαση για τη χρονική τοποθέτηση του γάμου. Σύμφωνα με τους Breschi & Ruiii (2016), οι οποίοι αξιοποιούν δεδομένα της περιόδου 2007–2009, αντίστοιχες προκαταλήψεις π.χ. στην Ιταλία παραμένουν ισχυρές καθώς τα ζευγάρια αποφεύγουν να συνάψουν το γάμο τους τις ημέρες που δε θεωρούνται τυχερές και πιο συγκεκριμένα τις Τρίτες, τη 17^η μέρα κάθε μήνα και ακόμη εντονότερα τις Παρασκευές όταν τυχαίνει να αποτελούν τη 17^η ημέρα κάποιου μήνα.

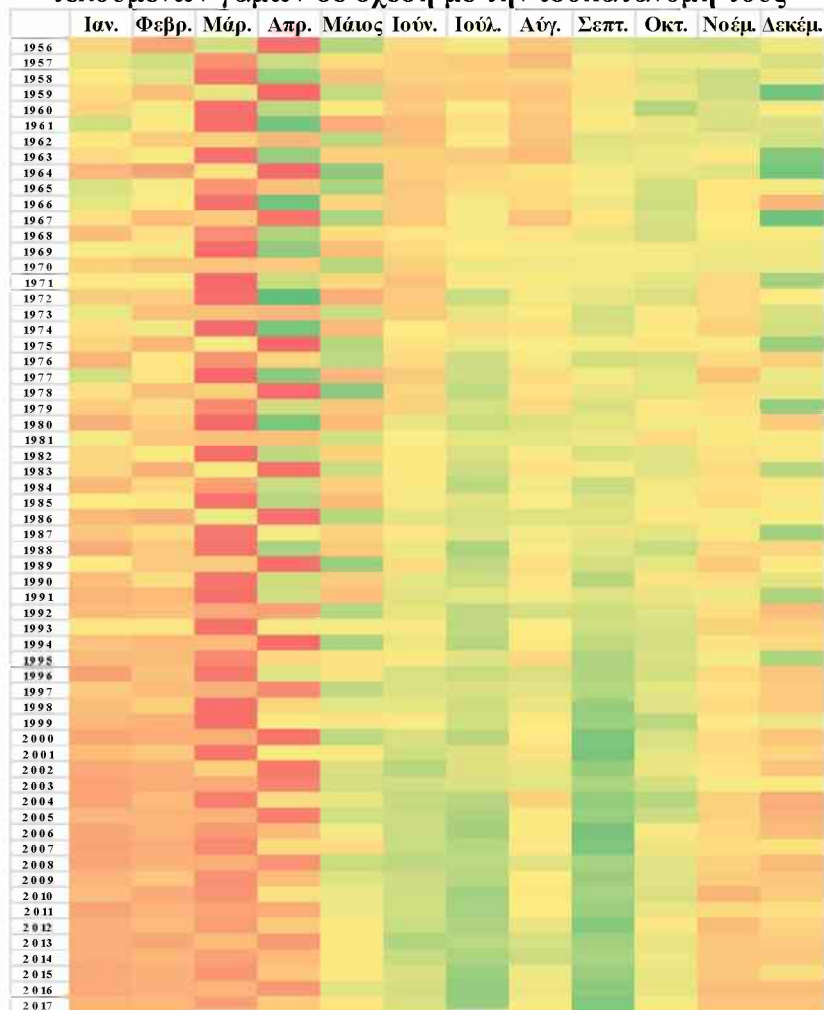
Στη Γαλλία η συνήθεια των ζευγαριών να παντρεύονται κυρίως από τον Ιούνιο έως και το Σεπτέμβριο είναι αρκετά πρόσφατη (Paron, 2021). Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και έως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ο Μάρτιος και ο Δεκέμβριος αποφεύγονταν από τα ζευγάρια για θρησκευτικούς λόγους, καθώς στις καθολικές χώρες η Εκκλησία έχει απαγορεύσει τους γάμους κατά τις περιόδους των νηστειών που προηγούνται των Χριστουγέννων και του Πάσχα (Lesthaeghe & Lopez-Gay, 2013). Επιπλέον, πολλά ζευγάρια δεν παντρεύονταν το καλοκαίρι εξαιτίας των αγροτικών εργασιών. Επομένως, οι γάμοι λάμβαναν κυρίως χώρα το χειμώνα και ιδίως το Φεβρουάριο. Μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων, οι γάμοι πολλαπλασιάζονται τον Απρίλιο, ενώ αρχίζουν να σπανίζουν το χειμώνα. Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο, οι σύζυγοι αποφεύγουν το Μάιο, μήνα που είναι αφιερωμένος στην Παναγία για τους καθολικούς και οι γάμοι το καλοκαίρι αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται εξαιτίας του ότι σε όλο και περισσότερες χώρες δίδονται πληρωμένες καλοκαιρινές άδειες στους εργαζόμενους. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν στη Γαλλία εξαπλώνεται ταχύτατα η εκκοσμίκευση, οι γάμοι είναι όλο και λιγότεροι και τα ζευγάρια επιλέγουν να τελέσουν το γάμο τους από τον Ιούνιο έως και το Σεπτέμβριο. Τέλος, τα τελευταία πενήντα χρόνια το 68% των γάμων λαμβάνουν χώρα το Σάββατο στη Γαλλία και το 2019 το ποσοστό αυτό φτάνει στο 82% (Paron, op. cit).

Στην Ιταλία, σύμφωνα με τους Ruiii & Gonano (2015) το 1860-1930, η πλειονότητα των γάμων τελούνται το χειμώνα και ελάχιστοι γάμοι κατά τη θερινή περίοδο (περίοδο του θερισμού). Τις δεκαετίες αυτές η πλειονότητα των γάμων συνάπτεται το Φεβρουάριο, καθώς την περίοδο της προ του Πάσχα νηστείας (συνήθως το Μάρτιο) οι γάμοι απαγορεύονταν από την καθολική Εκκλησία. Με την εκβιομηχάνιση, την αστικοποίηση και τη θεαματική οικονομική ανάπτυξη μετά το 1930 και ιδίως δε μετά το 1960, οι γάμοι πολλαπλασιάζονται τους θερινούς μήνες και σπανίζουν το χειμώνα κάτι που, όπως και στη Γαλλία, πρέπει να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στις αμειβόμενες άδειες.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, στο Γράφημα 8 (βλ. και Πίνακα 11, Παράρτημα) παρουσιάζεται η εξέλιξη της μηνιαίας κατανομής των γάμων την περίοδο 1956-2017. Με έντονο κόκκινο χρώμα απεικονίζονται οι μήνες κατά τους οποίους ο αριθμός των συναπτόμενων γάμων είναι αρκετά μικρότερος σε σχέση με τον αναμενόμενο αν αυτοί ισοκατανέμονταν στους μήνες κάθε έτους, ενώ αντίθετα με έντονο πράσινο απεικονίζονται οι μήνες στους οποίους ο αριθμός των γάμων είναι πολύ μεγαλύτερος σε σχέση με ότι θα αναμέναμε στην περίπτωση μιας ισοκατανομής τους στους μήνες του έτους. Τέλος, το ανοιχτό κόκκινο, κίτρινο και ανοιχτό πράσινο αναφέρονται σε μήνες στους οποίους οι μηνιαίοι γάμοι είναι αντίστοιχα λίγο λιγότεροι σε σχέση με ότι θα αναμέναμε, όσοι περίπου θα αναμέναμε και

λίγο περισσότεροι σε σχέση με ότι θα αναμέναμε. Διευκρινίζεται ότι τα δεδομένα της περιόδου 1956-1996 αναφέρονται στο σύνολο των γάμων και δεν έχουν αφαιρεθεί από αυτά οι γάμοι κατοίκων εξωτερικού, οι οποίοι, ωστόσο, δεν ξεπερνούν σε κανένα έτος το 4% των ετησίων συναπτόμενων γάμων εκείνης της περιόδου. Τα δεδομένα της περιόδου 1997-2017 αφορούν στους πρώτους γάμους γυναικών και έχουν αφαιρεθεί από αυτούς οι γάμοι κατοίκων εξωτερικού.

Γράφημα 8: Εποχικότητα των γάμων της περιόδου 1956-2017: απόκλιση των ανά μήνα τελούμενων γάμων σε σχέση με την ισοκατανομή τους

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, op. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

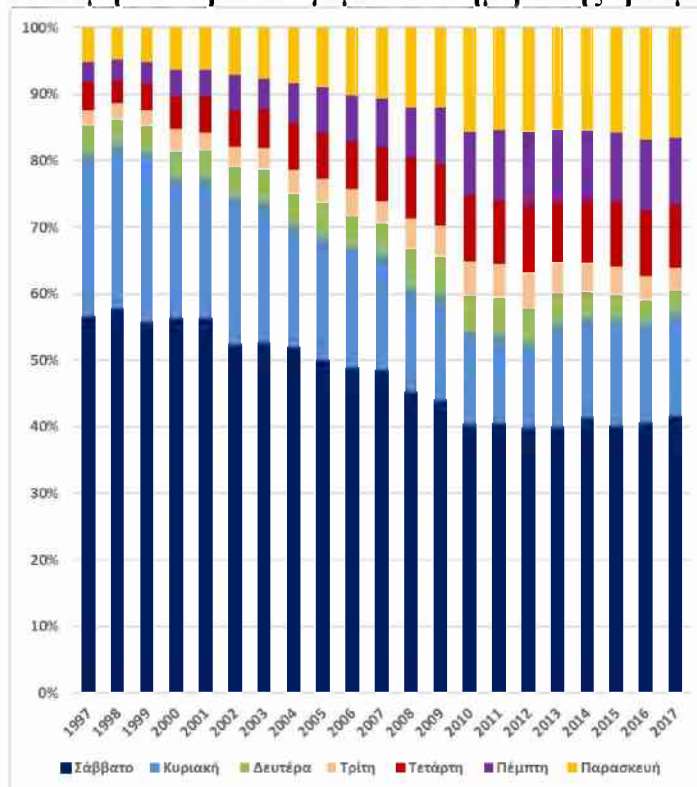
Διαπιστώνουμε ότι έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990 πολλοί γάμοι τελούνται τον Απρίλιο και Μάιο (έντονο πράσινο). Τα ζευγάρια επιλέγουν τον ένα ή τον άλλο μήνα προφανώς ανάλογα με τη χρονική τοποθέτηση της νηστείας του Πάσχα κάθε έτους. Όπως και στις καθολικές χώρες, έτσι και στην Ελλάδα, η Εκκλησία δε συνιστά την τέλεση του γάμου την περίοδο των νηστειών του Πάσχα και των Χριστουγέννων⁹², κάτι που διαπιστώνει και ο Βαλαώρας (1980) λαμβάνοντας υπόψη δεδομένα και της περιόδου 1933-1937. Ταυτόχρονα πολλοί γάμοι έως και το 1995 τελούνται το Δεκέμβριο, κατά κανόνα κατά τα έτη που

⁹² https://www.ethnos.gr/ellada/117310_poics-meres-apagorevontai-gamoi-kai-baptiseis
<https://www.vimaorthodoxias.gr/peri-zois/gamoi-vaftiseis-pote-den-epitrepontai/>

προηγούνται των δισεκτών ετών. Περαιτέρω, έως το 1970 ελάχιστοι γάμοι τελούνται κατά τη θερινή περίοδο, πιθανότατα εξαιτίας των αγροτικών εργασιών του καλοκαιριού (Κακλαμάνη, 2012). Τέλος, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και έπειτα οι γάμοι συνάπτονται όλο και περισσότερο κατά τους θερινούς μήνες και είναι ελάχιστοι από το Νοέμβριο έως και τον Απρίλιο. Ειδικότερα, το 40% των γάμων της δεκαετίας του 2010 τελείται τον Ιούνιο, τον Ιούλιο και το Σεπτέμβριο, ενώ η αναλογία αυτή είναι μόλις στο 23% τη δεκαετία του 1950. Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί ότι οι γάμοι είναι σχετικά λίγοι τον Αύγουστο εξαιτίας της νηστείας⁹³ του πρώτου δεκαπενθημέρου του συγκεκριμένου μήνα.

Αναφορικά με την κατανομή των πρώτων γάμων ανά ημέρα της εβδομάδας (Γράφημα 9 και Πίνακας 12, Παράρτημα), διαπιστώνεται ότι την περίοδο 1997-2017 η πλειονότητα των γάμων συνάπτεται το Σαββατοκύριακο (κυρίως δε το Σάββατο). Ωστόσο, με το πέρασμα του χρόνου όλο και περισσότεροι γάμοι τελούνται την Τετάρτη, την Πέμπτη και την Παρασκευή. Συγκεκριμένα, ενώ το 1997 το ποσοστό των γάμων τις τρεις αυτές ημέρες ανέρχεται στο 12%, το 2017 τριπλασιάζεται, η δε μετατόπιση προς το μέσο της εβδομάδας και η συρρίκνωση των τελούμενων στα τέλη της (81% το 1997, αλλά μόλις 57% το 2017)⁹⁴ αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση του ειδικού βάρους των πολιτικών γάμων κατά την περίοδο αυτή⁹⁵ (βλ. και υπο-κεφάλαιο 4.5 κατωτέρω).

Γράφημα 9: Κατανομή των πρώτων γάμων ανά ημέρα της εβδομάδας, 1997-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, οπ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

⁹³ <https://www.mothersblog.gr/free-time/story/27583/aytes-tis-imerominics-den-ginontai-gamoi-kai-vaftiseis>

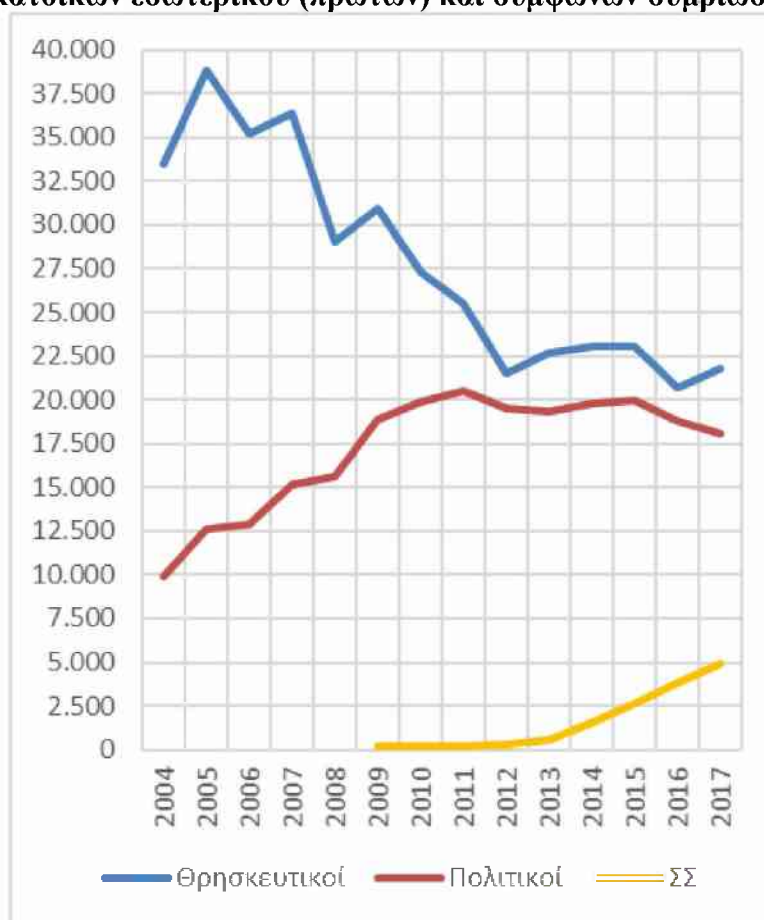
⁹⁴ Επί πλέον, προ του 2006 πάνω από το 50% των γάμων κάθε έτους τελούνταν το Σάββατο, ενώ το 2010-2017 μόλις το 40-42%.

⁹⁵ <https://www.kathimerini.gr/society/1042687/perissoteroi-oi-politikoι-ga-oi-enanti-ton-thriskevton/>
<https://www.topgamos.gr/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%B3%CE%AC%CE%BC%CE%BF%CF%82/>

4.5. Η εξέλιξη των πολιτικών γάμων

Η αναλογία των πολιτικών γάμων στο σύνολο των γάμων αυξάνεται ταχύτατα την περίοδο 2004-2011 και στη συνέχεια τείνει να σταθεροποιηθεί σε υψηλά σχετικά επίπεδα. Ειδικότερα (Γράφημα 10 και Πίνακας 13, Παράρτημα), οι πολιτικοί γάμοι το 2004 αποτελούν το 1/4 περίπου του συνόλου των γάμων, το 2011-2017 ανέρχονται στο 45-48% αυτών, ενώ ταυτόχρονα, από το 2009 και έπειτα σταδιακά αυξάνεται ο αριθμός των ΣΣ⁹⁶. Είναι δε πιθανό ένας σημαντικός αριθμός ζευγαριών που επέλεξαν το ΣΣ να είχε επιλέξει τον πολιτικό γάμο αν δεν του είχε δοθεί η δυνατότητα να συνάψει ΣΣ κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης.

Γράφημα 10: Αριθμός θρησκευτικών και πολιτικών γάμων γυναικών μόνιμων κατοίκων εσωτερικού (πρώτων) και συμφώνων συμβίωσης

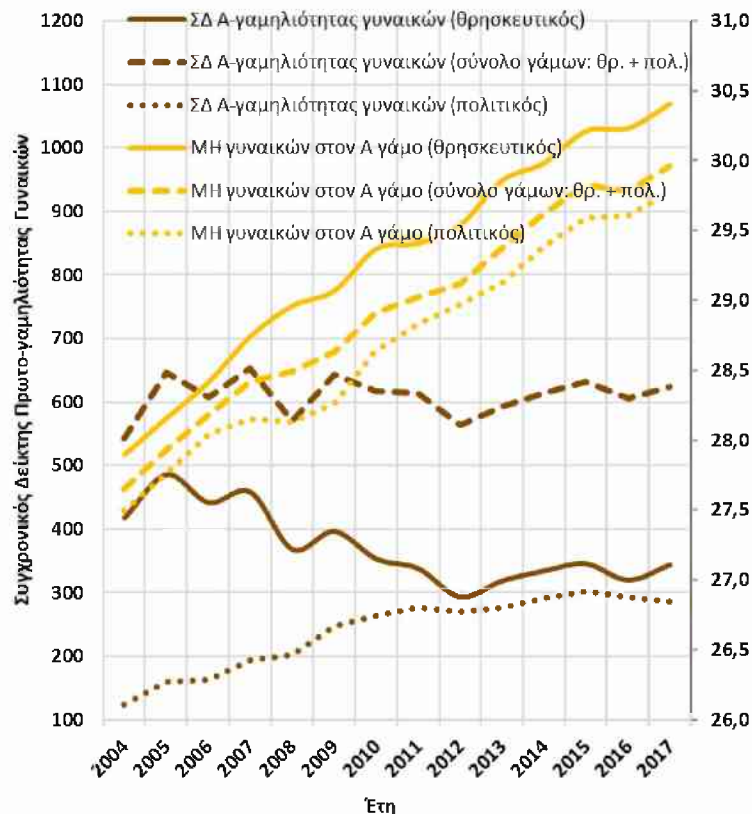
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Από το Γράφημα 11 (βλ. και Πίνακα 14, Παράρτημα) προκύπτει ότι οι διαφορές της μέσης ηλικίας στο γάμο αναλόγως του τύπου του είναι σχετικά μικρές καθώς το 2004-2017 η ΜΗ στον θρησκευτικό είναι υψηλότερη μόλις κατά 0,4-0,8 έτη σε σχέση με την αντίστοιχη στον πολιτικό. Επιπλέον, από τα Γραφήματα 12α και 12β (βλ. και Πίνακες 15α και 15β του Παραρτήματος) διαπιστώνεται ότι κατά τη διάρκεια της πενταετίας 2012-17 οι επιλέγουσες τον πολιτικό γάμο παντρεύονται έντονα στις ηλικίες 25-29, ενώ η γαμηλιότητα τους δεν είναι

⁹⁶ Δε γνωρίζουμε αν τα ΣΣ που συνάπτονται κάθε έτος στη χώρα μας αφορούν άγαμες γυναίκες, γυναίκες μόνιμους κατοίκους εσωτερικού ή ομόφυλα ζευγάρια.

αμελητέα και στις πενταετείς ηλικιακές ομάδες των 20-24, 30-34 και 35-39 ετών. Αντίθετα, οι γυναίκες που τελούν ένα θρησκευτικό γάμο κατά την ίδια περίοδο παντρεύονται πολύ εντονότερα στις ηλικίες 25-34 σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη ηλικία. Τέλος, στο Γράφημα 13β (βλ. και Πίνακα 16 Παραρτήματος) που δίδει την ένταση ανά μονοετείς ηλικίες διαπιστώνεται ότι αυτή είναι ελαφρώς υψηλότερη στις μικρές ηλικίες (18-26 έτη) στους πολιτικούς γάμους. Η παρατήρηση αυτή αφορά όλη την περίοδο 2011-2017.

Γράφημα 11: Συγχρονικός δείκτης πρωτογαμλιότητας γυναικών και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο (θρησκευτικοί, πολιτικοί γάμοι και σύνολο γάμων), 2004-2017

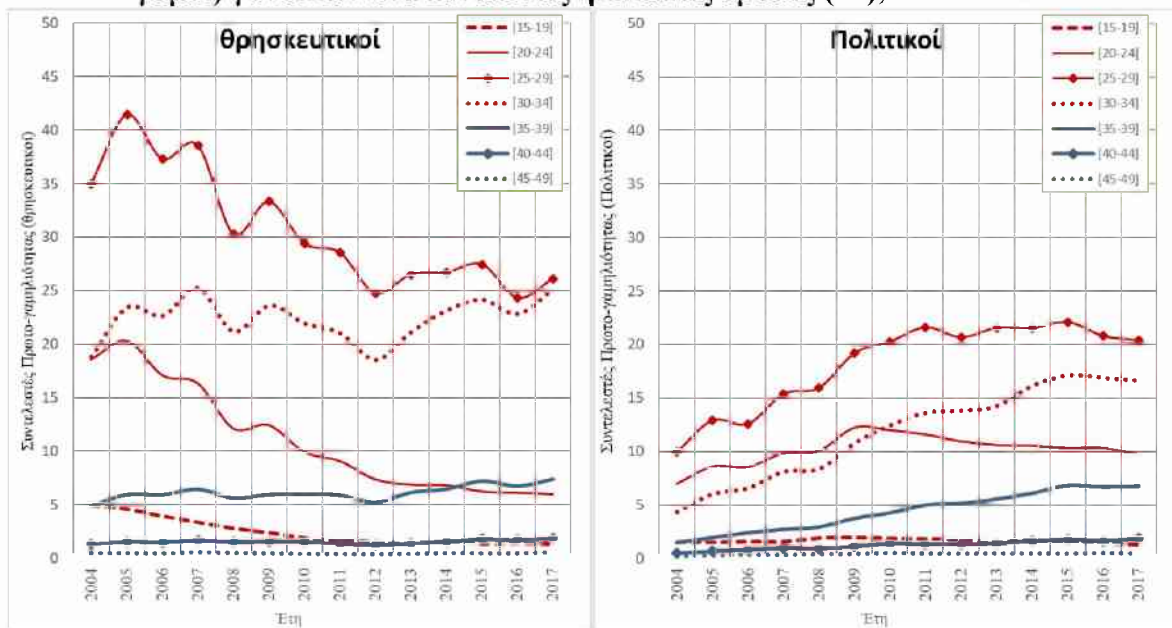

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Η χαμηλότερη ΜΗ των γυναικών στον πολιτικό γάμο ενδέχεται να οφείλεται στο ότι πιθανότατα αρκετά νέα ζευγάρια, όταν προκύπτει κάποια μη προγραμματισμένη εγκυμοσύνη, επιλέγουν αρχικά τον πολιτικό γάμο (ή το ΣΣ) με σκοπό στη συνέχεια να τελέσουν ένα θρησκευτικό γάμο⁹⁷. Αυτό ενδεχομένως συμβαίνει καθώς ο πολιτικός γάμος και το ΣΣ συνιστούν μια εύκολη και γρήγορη λύση στην περίπτωση που κάποιο ζεύγος επιθυμεί το παιδί τους να γεννηθεί εντός ενός επισημοποιημένου πλαισίου συμβίωσης.

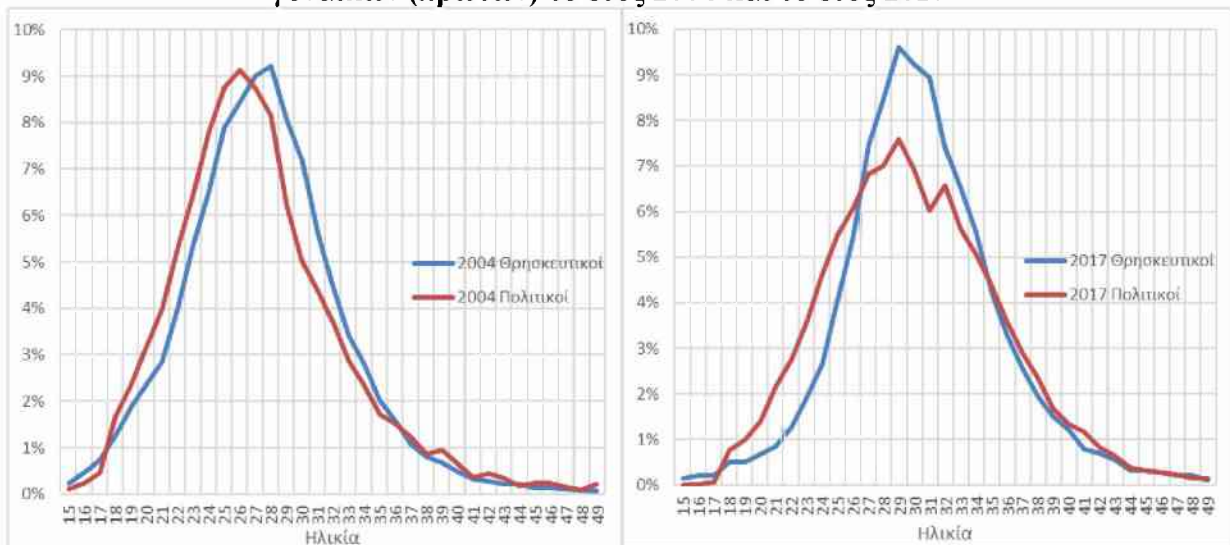
⁹⁷ <https://www.ves-i-do.gr/politikos-gamos/diadiastika/exo-kanei-politiko-gamo-aksizei-na-proxoriso-kai-se-thriskoitiko>
<https://elleftherostypos.gr/ellada/469531-perissoteroi-oi-thriskoitiko-apo-toys-politikoys-gamoy/>

Γράφημα 12α και 12β: Συντελεστές πρωτογαμλιότητας (θρησκευτικοί και πολιτικοί) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (%), 2004-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 13α και 13β: Η κατανομή ανά ηλικία των θρησκευτικών και πολιτικών γάμων γυναικών (πρώτων) το έτος 2004 και το έτος 2017

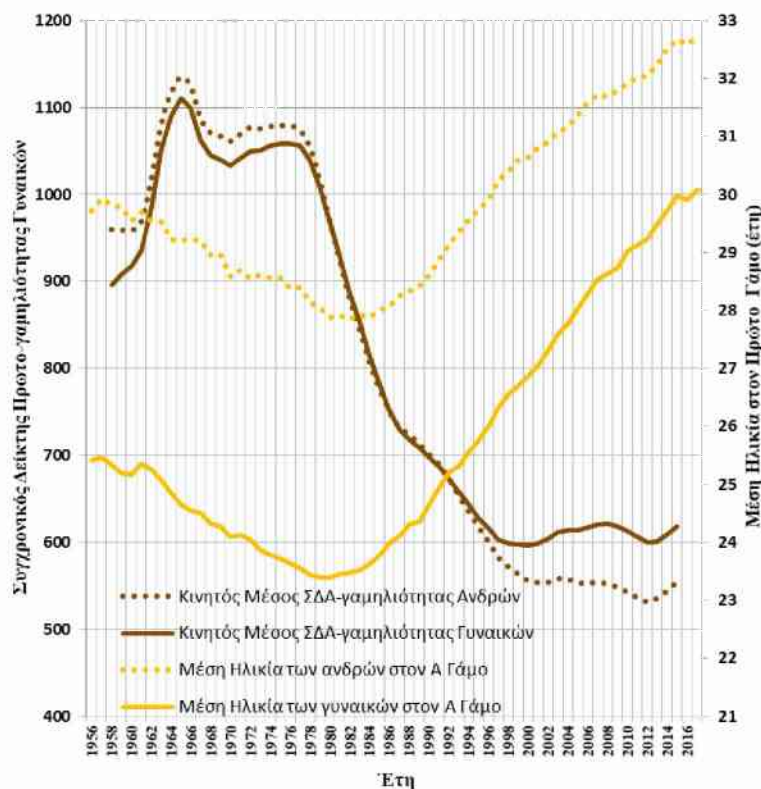
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

4.6. Η πρωτογαμλιότητα των δύο φύλων (συγχρονική ανάλυση)

Από το Γράφημα 14 του κειμένου (βλ. και Πίνακες 21 και 22 του Παραρτήματος) καθίσταται εμφανές ότι η ένταση της πρωτογαμλιότητας των ανδρών και των γυναικών ακολουθεί μια παρεμφερή πορεία έως τα μέσα σχεδόν της δεκαετίας του 1990, ενώ ταυτόχρονα οι τιμές των ΣΔ πρωτογαμλιότητας των ανδρών είναι ελάχιστα υψηλότερες από τις αντίστοιχες των γυναικών. Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και έπειτα οι ΣΔ διαφοροποιούνται και φαίνεται να σταθεροποιούνται τις δυο επόμενες δεκαετίες σε ελαφρώς χαμηλότερα επίπεδα για τους άνδρες (550 πρώτοι γάμοι έναντι 600 για τις γυναίκες).

Όσον αφορά στις ΜΗ (Γράφημα 15 και Πίνακες 21 και 22 του Παραρτήματος) οι διαφορές παραμένουν, αν και μειώνονται, καθώς εάν το 1956 οι άνδρες παντρεύονται για μια πρώτη φορά κατά μέσο όρο στα 29,7 έτη και οι γυναίκες στα 25,4 έτη, το 1980 οι υπολογιζόμενες μέσες ηλικίες είναι αντίστοιχα 27,9 και 23,4 έτη, το δε 2017 32,7 και 30,1 έτη. Οι διαφορές αυξάνονται ελαφρώς τις τρεις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες (+4,3 έτη το 1956, +4,8 έτη το 1977 για τους άνδρες), εξαιτίας της ταχύτερης πτώσης των δεικτών των γυναικών, περιορίζονται δε στη συνέχεια (τα τελευταία έτη να είναι σταθερά κάτω από τα 3 έτη) καθώς η αύξηση της ΜΗ των γυναικών είναι ελαφρώς ταχύτερη.

Γράφημα 14: Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των δυο φύλων, 1956-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Η διαφορά ηλικίας των δύο φύλων στο γάμο εξαρτάται από τις στάσεις και αντιλήψεις των ατόμων, αλλά και από δημογραφικούς περιορισμούς όπως η αγορά γάμου, ήτοι από τον αριθμό των άγαμων σε κάθε περίοδο ανδρών και γυναικών, αλλά και από την κατανομή αυτών σε κάθε ηλικιακή ομάδα. Έχει παρατηρηθεί επίσης ότι η αύξηση της εκπαίδευσης των γυναικών και η μαζική είσοδός τους στην αγορά εργασίας είναι δύο σημαντικοί παράγοντες οι οποίοι έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση της διαφορά ηλικίας στο πρώτο γάμο. Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Van Roppel et al. (2001) η ηλικιακή ομογαμία συνδέεται με την ισότητα των φύλων, ενώ αντίθετα η μεγάλη διαφορά ηλικίας με πιο πατριαρχικά συστήματα οικογένειας, που εμφανίζονται συνήθως σε κοινωνίες που δεν έχουν αναπτυχθεί βιομηχανικά και όπου επικρατούν οι παραδοσιακοί ρόλοι των φύλων (Blossfeld, 2009; Van de Putte et al., 2009). Περαιτέρω, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές το σχήμα της μεγάλης διαφοράς ηλικίας που παρατηρείται σε πατριαρχικά οικογενειακά συστήματα ενισχύει την εξουσία του συζύγου και

αφορά περισσότερο γάμους συμφέροντος παρά γάμους που βασίζονται στον έρωτα και στην αγάπη (Bozon, 1991; Barbieri & Hertrich, 2005).

Γράφημα 15: Η εξέλιξη της διαφοράς της μέσης ηλικίας ανδρών και γυναικών στον πρώτο γάμο, 1956-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Η μείωση της απόκλισης της ΜΗ των γυναικών και των ανδρών στον πρώτο γάμο στη χώρα μας από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 πιθανότατα συνδέεται με την αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης των γυναικών και τη μεγαλύτερη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας τη συγκεκριμένη περίοδο. Επομένως, η μείωση αυτή μπορεί να σχετίζεται με τη σταδιακή απαξίωση του μοντέλου των παραδοσιακών ρόλων των φύλων και την αύξηση της χειραφέτησης των γυναικών.

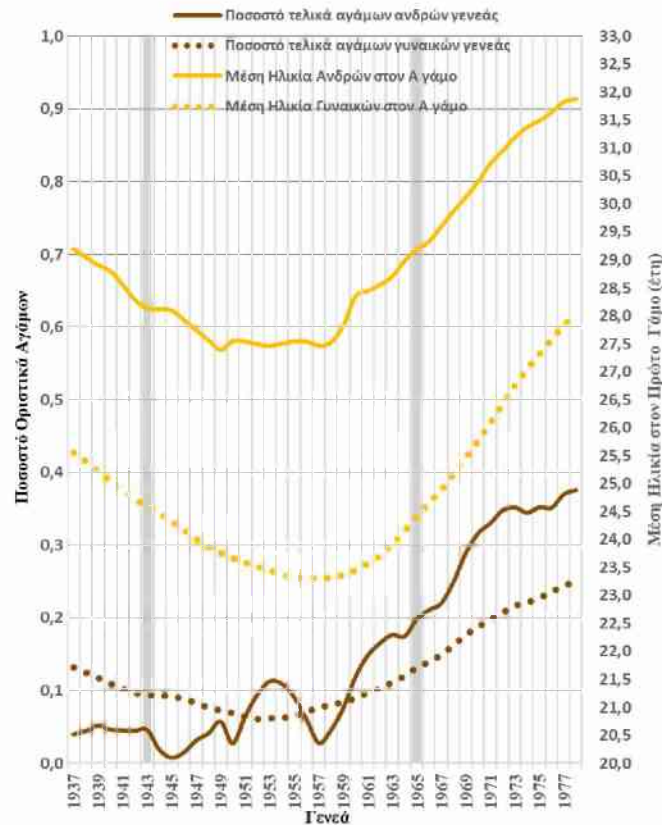
4.7. Η πρωτογαμηλιότητα των δύο φύλων (διαγενεακή ανάλυση)

Το Γράφημα 16 (βλ. και Πίνακες 19 και 20 του Παραρτήματος) δίδει την ένταση των πρώτων γάμων των δύο φύλων στις διαδοχικές γενεές. Διαπιστώνουμε ότι η ένταση της διαγενεακής πρωτογαμηλιότητας των ανδρών είναι αρκετά έντονη στις γενεές 1937-1960 (μόλις το 1-11% των ανδρών των γενεών αυτών δεν έχει τελέσει ένα πρώτο γάμο στα 50 του έτη). Οι μεταγενέστερες όμως του 1958 γενεές αρχίζουν να παντρεύονται όλο και αργότερα και όλο και λιγότερο (το 37,6% των ανδρών δε θα έχει συνάψει ένα πρώτο γάμο έως τα 50 του έτη στη γενεά του 1978 και πιθανότατα το 25% των γυναικών της ίδιας γενεάς).

Όσον αφορά στην εξέλιξη της μέσης ηλικίας στον πρώτο γάμο, διαπιστώνουμε από το Γράφημα 17 (βλ. και Πίνακα 19 του Παραρτήματος) ότι από τις μεταγενέστερες του 1960 γενεές η διαφορά στον πρώτο γάμο μειώνεται καθώς οι άντρες της γενεάς του 1961 παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία σε σχέση με τις γυναίκες της γενεάς τους κατά 4,9 έτη

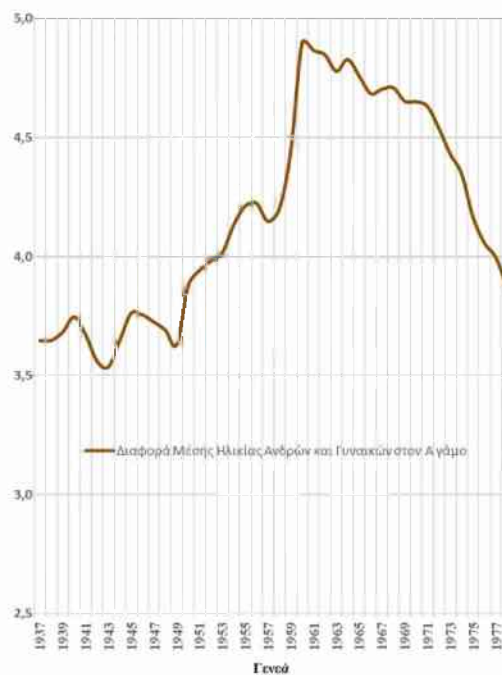
ενώ αυτοί που γεννήθηκαν το 1978 φαίνεται ότι θα τελέσουν έναν πρώτο γάμο σε μια ηλικία κατά μόλις 3,9 έτη μεγαλύτερη σε σχέση με τις γυναίκες της ίδιας γενεάς.

Γράφημα 16: Η εξέλιξη της έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμιλιότητας των γυναικών και των ανδρών, γενεές 1938-1978

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 17: Η εξέλιξη της διαφοράς της μέσης ηλικίας ανδρών και γυναικών στον πρώτο γάμο, γενεές 1938-1978

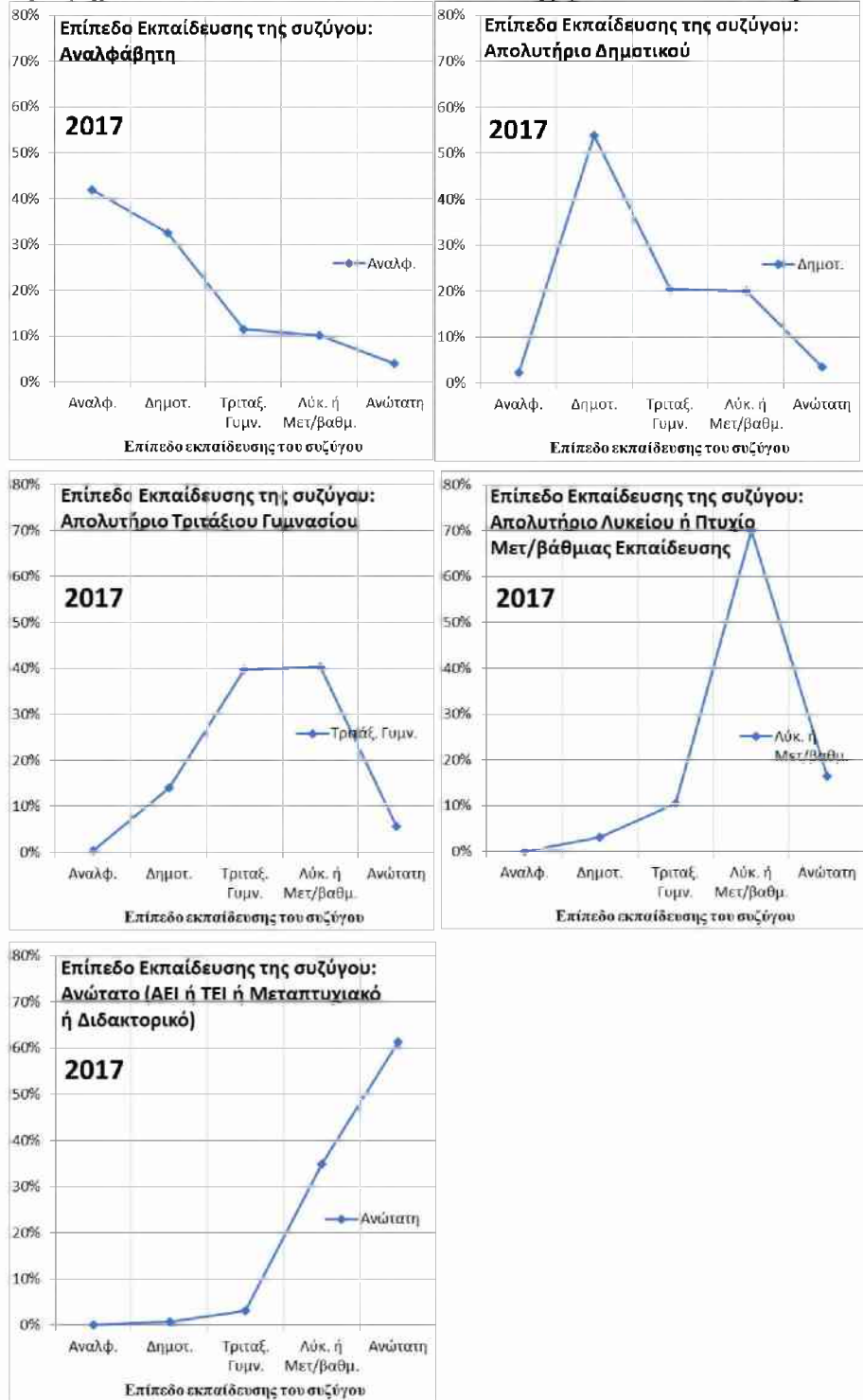
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, ορ. cit., ίδια επεξεργασία των δεδομένων

4.8. Η ομογαμία στην Ελλάδα, μια πρώτη προσέγγιση

Αρκετές μελέτες, κατά τις δύο τουλάχιστον τελευταίες δεκαετίες, έχουν επιδιώξει να εξετάσουν την ομογαμία σε διάφορες χώρες. Η ομογαμία (homogamy/homogamie), όπως έχει αναφερθεί, αφορά στη σύσταση συμβιώσεων και κατ' επέκταση στη δημιουργία οικογένειας από άτομα τα οποία έχουν παρεμφερή ηλικία, υπηκοότητα, κοινωνικοοικονομική θέση κ.ά. (Bouchet-Valat, 2014; Mäenpää & Jalovaara, 2014; Van Leeuwen & Maas, 2019). Ειδικότερα, εξετάζεται από πολλούς ερευνητές αν τα άτομα που παντρεύονται ή/και αποκτούν απογόνους έχουν το ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης (Schwartz and Mare, 2012; Dribe & Nystedt, 2013; Hua & Qian, 2016; Katrňák & Manea, 2020) ή αν ασκούν παρεμφερή επαγγέλματα (Zijdeman & Maas, 2018; Han & Qian, 2021). Η ομογαμία βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την ετερογαμία (heterogamy/hétérogamie) η οποία αναφέρεται στη δημιουργία οικογένειας από άτομα με διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης, που δεν ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη κ.λπ. (Klesment, Jaadla & Gortfelder, 2020). Περαιτέρω, όταν τα άτομα επιλέγουν συντρόφους με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, κοινωνικο-οικονομική θέση κ.ά., τότε το φαινόμενο ονομάζεται υπεργαμία (hypergamy), ενώ στην αντίθετη περίπτωση υπογαμία (hyrogamy) (Nomes & Van Bavel, 2017; Lin, Desai & Chen, 2020). Η υπεργαμία είχε έντονα παρατηρηθεί και παρατηρείται στις κοινωνίες στις οποίες το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών ήταν και είναι ιδιαίτερα χαμηλό και στις οποίες οι γυναίκες δεν εργάζονται (Esteve *et al.*, 2016).

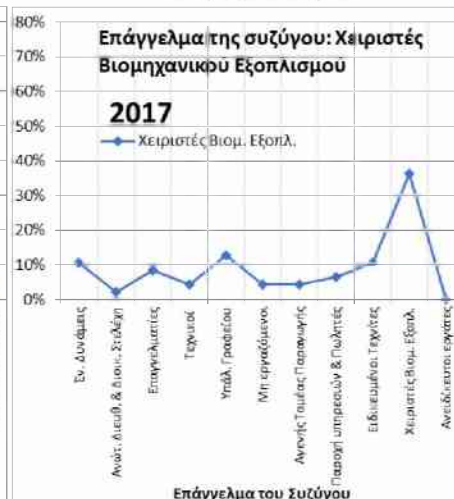
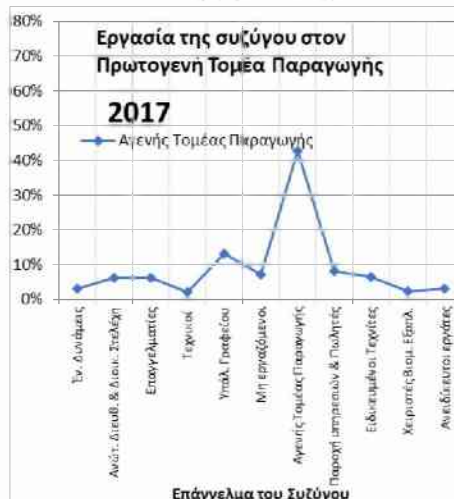
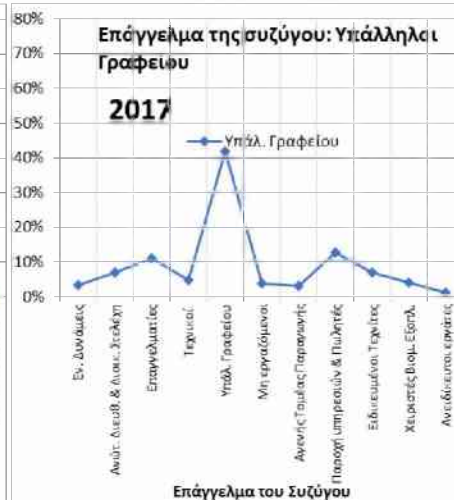
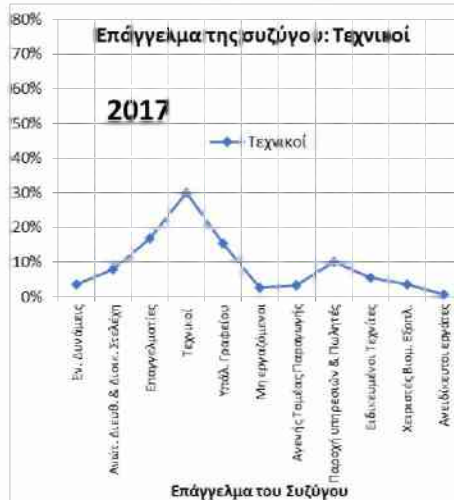
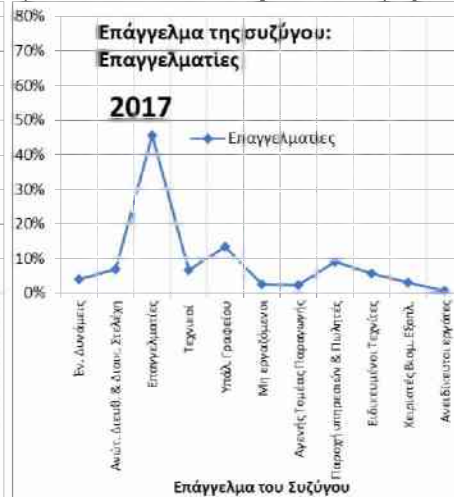
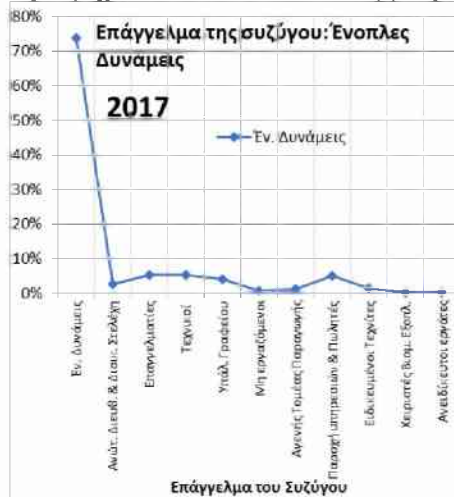
Στη χώρα μας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, από τη δεκαετία του 1980 το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών έχει αυξηθεί σημαντικά καθώς και η συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας. Από τα Γραφήματα 18α-ε (βλ. και Πίνακα 21 Παραρτήματος) διαπιστώνουμε ότι το 2017 υπάρχει σχετική εκπαιδευτική ομογαμία καθώς τα άτομα συνήθως επιλέγουν συζύγους με το ίδιο ή με παρεμφερές επίπεδο εκπαίδευσης με αυτά (ιδιαίτερα δε όταν έχουν υψηλότερο του μέσου εκπαιδευτικό επίπεδο). Διαπιστώνουμε επίσης (Γραφήματα 19α-στ. και Πίνακας 22, Παράρτημα) ότι το ίδιο έτος υπάρχει και μια σχετική επαγγελματική ομογαμία. Ακραία ενδεικτική περίπτωση αποτελούν οι εργαζόμενοι στις ένοπλες δυνάμεις (πάνω από το 70% των γυναικών παντρεύονται άντρες που επίσης εργάζονται σε αυτές), ενώ σε άλλες επαγγελματικές κατηγορίες η ομογαμία έχει σαφώς μικρότερη ένταση. Πρέπει ταυτόχρονα, όμως, να σημειώσουμε ότι οι διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες δε χαρακτηρίζονται από τον ίδιο βαθμό ομοιογένειας στο εσωτερικό τους (π.χ. ανάμεσα στους εργαζομένους στον αγροτικό τομέα και τους επαγγελματίες).

Γραφήματα 18α-18ε: επίπεδο εκπαίδευσης γυναικών και ανδρών στο γάμο, 2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γραφήματα 19α-19στ: επάγγελμα γυναικών και ανδρών στο γάμο, 2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η εξέλιξη της διαζυγιότητας κατά τη μεταπολεμική περίοδο στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

5.1. Το θεσμικό πλαίσιο: οι αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο, με έμφαση στο διαζύγιο στην Ελλάδα

Διαζύγιο: συναινετικό και κατ' αντιδικία

Το διαζύγιο μπορεί να επέλθει για συγκεκριμένους λόγους, τους οποίους προβλέπει ρητά ο νόμος (ΑΚ 1439-1441). Πρόκειται για γεγονότα τα οποία υποδηλώνουν ότι ο γάμος, πολιτικός ή θρησκευτικός, έπαψε να λειτουργεί ομαλά και γεννούν, σύμφωνα με το νόμο, στο πρόσωπο του ενός ή και των δύο συζύγων, το δικαίωμα να ζητήσουν τη λύση του γάμου (Γεωργιάδης, 2017). Υφίστανται δύο τύποι διαζυγίου, το κατ' αντιδικία και το συναινετικό. Ειδικότερα, το κατ' αντιδικία διαζύγιο είναι η λύση του γάμου με αμετάκλητη δικαστική απόφαση (ΑΚ 1438), κατόπιν αίτησης του ενός ή και των δύο συζύγων, όταν αυτοί δε συμφωνούν να λυθεί ο γάμος. Το συναινετικό διαζύγιο (ΑΚ 1441), το οποίο αντιδιαστέλλεται από το κατ' αντιδικία, είναι η λύση του γάμου όταν συμφωνούν και οι δύο σύζυγοι, η οποία επέρχεται πλέον, μετά την έναρξη ισχύος του ν. 4509/2017, εξωδικαστικά, με συμβολαιογραφική πράξη, ενώ πριν από αυτόν εκδιδόταν με δικαστική απόφαση (Γεωργιάδης, *op. cit.*).

5.1.1. Το οικογενειακό δίκαιο πριν το 1979

Πριν τη δεκαετία του 1980 το δίκαιο στη χώρα μας μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναχρονιστικό και οι διατάξεις του ευνοούν τη διατήρηση της πατριαρχίας, καθώς, οι γυναίκες και τα παιδιά υπάγονται στην πατρική εξουσία (Γαζής, 1979; Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 1998). Ειδικότερα, ο πατέρας ορίζεται ως «η κεφαλή της οικογένειας» και η γυναίκα είναι μάλλον περιορισμένη στην οικιακή σφαίρα (άρθρο 1387 ΑΚ) (Δραγώνα & Τσέλιου, 2009). Επιπλέον, η επιρροή της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας συμβάλλει στο να μην παρέχεται στα ζευγάρια η δυνατότητα τέλεσης πολιτικού γάμου. Το πλαίσιο αυτό καθιστά κοινωνικά προβληματική την απόκτηση παιδιών εκτός γάμου και δυσχεραίνει τις εναλλακτικές μορφές προσωπικών-οικογενειακών σχέσεων.

Όσον αφορά στη λύση του γάμου, είναι σαφές ότι οι απόψεις για το εάν, το γιατί, το πότε και το πώς επιτρέπεται το διαζύγιο είναι συνάρτηση των αντιλήψεων για την κοινωνική αποστολή του γάμου και αποτυπώνονται στο νομικό πλαίσιο. Φαίνεται λοιπόν ότι στη χώρα μας η νομοθεσία ξεκινά να διευκολύνει την έκδοση του διαζυγίου προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν, δηλαδή, περίπου αρχίζει να αλλάζει και η συμπεριφορά των ατόμων απέναντι στο γάμο. Έως εκείνη την περίοδο οι διατάξεις που αφορούν στο διαζύγιο είναι ιδιαίτερα αυστηρές και ο νομοθέτης προσπαθεί να αποτρέψει άντρες και γυναίκες από τη διάλυση της οικογένειας (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*).

Ειδικότερα, αναφορικά με την εξέλιξη της νομοθεσίας του διαζυγίου, σημειώνεται ότι το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, δηλαδή η Νεαρά 117, την οποία είχε εισαγάγει ο Ιουστινιανός, ξανάρχισε να εφαρμόζεται από τα πολιτικά δικαστήρια μετά την ίδρυση του νεότερου ελληνικού κράτους και συνέχισε να ισχύει έως το έτος 1920,

οπότε θεσπίστηκε ο νόμος 2228 (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*). Ο εν λόγω νόμος καθιέρωσε συγκεκριμένους λόγους διαζυγίου, που επαναλήφθηκαν στη συνέχεια στον Αστικό Κώδικα, ο οποίος, με το νομοθετικό διάταγμα (ν.δ.) 7-10 Μαΐου 1946, ίσχυσε αναδρομικά από τις 23 Φεβρουαρίου 1946. Ειδικότερα, ο ν. 2228/1920 ορίζει ρητά ότι το διαζύγιο απαγγέλλεται μόνο με δικαστική απόφαση και καθορίζει εννέα λόγους, εκ των οποίων πέντε υπαίτιους (έναν γενικό: ισχυρό κλονισμό και τέσσερις ειδικούς: μοιχεία, διγαμία, επιβουλή της ζωής, κακόβουλη εγκατάλειψη για διατία) και τέσσερις ανυπαίτιους (φρενοβλάβεια, αφάνεια, λέπρα και ανικανότητα για συνουσία) (Κοτζαμάνης, 1997).

Μετά το ν. 2228/1920 γίνονται προσπάθειες εκσυγχρονισμού του δικαίου⁹⁸, αλλά αποτυγχάνουν και οι ρυθμίσεις του νόμου αυτού τελικά δε μεταβάλλονται έως το 1979. Το 1932 κατεβλήθη προσπάθεια εισαγωγής του αντικειμενικού κλονισμού του γάμου ως βάσιμο λόγο για τη λύση του με την καθιέρωση της οκταετούς διάστασης των συζύγων ως ανυπαίτιο λόγο διαζυγίου, ενώ το 1965 και το 1976 έγιναν εκ νέου προσπάθειες μεταβατικής ρύθμισης και απόπειρες εκσυγχρονισμού του δικαίου, οι οποίες, εντούτοις, δεν έφεραν ουσιαστικό αποτέλεσμα (Κοτζαμάνης, *op. cit.*).

Η συνταγματική αναθεώρηση του έτους 1975

Η συνταγματική αναθεώρηση του 1975 προετοίμασε το έδαφος για την έλευση των μετέπειτα νομοθετικών μεταρρυθμίσεων. Συγκεκριμένα, το έτος αυτό κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα η προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1 του Συντάγματος: «Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους» (Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*). Ωστόσο, η κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων είναι η πιο σημαντική τροποποίηση της αναθεώρησης, τουλάχιστον όσον αφορά στις μετέπειτα αλλαγές στη νομοθεσία του διαζυγίου. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 4 του Συντάγματος ορίζεται ρητά ότι οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις, ενώ στο άρθρο 22 προβλέπεται ότι όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας.

5.1.2. Το οικογενειακό δίκαιο μετά την αναθεώρηση του συντάγματος

Η οικογένεια στη δεκαετία του 1970

Η οικογένεια στην Ελλάδα ήδη κατά τη δεκαετία του 1970 έχει περάσει στη φάση της νεωτερικότητας και τείνει να μετατραπεί από μια οικονομική μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης σε μονάδα κατανάλωσης. Επιπλέον, το μέγεθός της έχει συρρικνωθεί και εμφανίζεται η εξωοικιακή απασχόληση των γυναικών, η οποία

⁹⁸ Σημειώνεται ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις του Συντάγματος του έτους 1926 και εκείνες της δεκαετίας του 1940 προστατεύουν την ενότητα της παραδοσιακής οικογένειας και δίνουν έμφαση στη σταθερότητα του γάμου (Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*).

επιφέρει την ανάγκη συνδυασμού της εργασίας με την οικογένεια για έναν αριθμό γυναικών και την αμφισβήτηση της έως τότε καθιερωμένης κατανομής των ρόλων των δύο φύλων (Δραγώνα & Τσέλιου, 2009). Η πυρηνική οικογένεια, όμως, έως τη δεκαετία του 1970 χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη ανθεκτικότητα αν και αρχίζουν να αναδεικνύονται νέες απαιτήσεις που προκύπτουν για τα δύο φύλα στο πλαίσιο της ένταξής τους σε μια γοργά αναπτυσσόμενη και εξαιρετικά πολύπλοκη πραγματικότητα. Επιπροσθέτως, στα μέσα της δεκαετίας του 1970, ήτοι μια δεκαετία αργότερα σε σχέση με άλλες χώρες της ΒΔ Ευρώπης, εμφανίζεται στην Ελλάδα ένα δυνατό, αλλά μικρής έκτασης, φεμινιστικό κίνημα, το πολιτικό σκηνικό σταδιακά αλλάζει μετά το τέλος της δικτατορίας και οι γυναίκες διεκδικούν, εκτός των άλλων, αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο (Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*).

Ο νόμος 868/1979

Υπό την πίεση των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, η προσπάθεια της αναμόρφωσης του δικαίου οδηγεί στην ψήφιση του ν. 868/1979 «περί διαζυγίου λόγω μακροχρονίου διακοπής της εγγάμου συμβίωσης», ο οποίος είχε εξάμηνη μεταβατική ισχύ (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2018). Ο νόμος αυτός αποδέσμευσε σε πολύ μεγάλο βαθμό τη χορήγηση του διαζυγίου από την υπαιτιότητα του ενός ή και των δύο συζύγων, καθιερώνοντας ως πρόσθετο γενικό λόγο διαζυγίου το αντικειμενικό γεγονός της διακοπής της έγγαμης συμβίωσης επί μία συνεχή εξαετία, με παράλληλη, όμως, δυνατότητα του εναγόμενου, πρώτον, να αντιτάσσεται στη λύση του γάμου με τον ισχυρισμό ότι είναι «σφόδρα πιθανή η αποκατάσταση της εγγάμου συμβίωσης», δεύτερον, να προβάλλει την ένσταση της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος με βάση το ειδικό άρθρο για τη «ρήτρα σκληρότητας» και τρίτον, να ζητά την κήρυξη του ενάγοντα ως αποκλειστικά υπαίτιου του διαζυγίου (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*).

Οι μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1980

Οι ριζοσπαστικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1980 προτάσσουν σε θεσμικό επίπεδο το σύγχρονο σε αντιδιαστολή με το παλιό και στοχεύουν στην ανατροπή του συντηρητικού χαρακτήρα των προγενέστερων διατάξεων του Αστικού Κώδικα (Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*). Ειδικότερα, επιχειρούν μια εναρμόνιση του ελληνικού οικογενειακού δικαίου με τα οικογενειακά δίκαια των ευρωπαϊκών κρατών και με τις Κοινοτικές Οδηγίες (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 1998) και προωθούν την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, ότι δηλαδή ο γάμος και η οικογένεια απαιτούν τη μικρότερη δυνατή παρέμβαση από μέρους του κράτους (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*). Επίσης, τη συγκεκριμένη δεκαετία κατοχυρώνεται η ισότητα των φύλων, ανατρέπεται ο «πατριαρχικός» χαρακτήρας των προηγούμενων διατάξεων, αίρεται το αρχηγικό δικαίωμα του συζύγου και η υποχρέωσή του να φέρει τα «βάρη του γάμου» και ορίζεται ότι και οι δύο σύζυγοι θα πρέπει να συμβάλλουν από κοινού στην ικανοποίηση των αναγκών της οικογένειας ανάλογα με τις δυνάμεις τους, ενώ ο θεσμός της «πατρικής εξουσίας» αντικαθίσταται από αυτόν της «γονικής μέριμνας» (άρθρα 1387, 1389, 1390 ΑΚ). Επιπλέον,

καταργούνται ο θεσμός της προίκας, αλλά και η υποχρέωση της γυναίκας να παίρνει το επώνυμο του συζύγου της και να διαμένει στην κατοικία του.

Επιπροσθέτως, καταργείται η παλιά αρνητικά φορτισμένη ορολογία όσον αφορά στα τέκνα που είχαν γεννηθεί εντός ή εκτός γάμου και η νέα ορολογία περιλαμβάνει μια πιο ουδέτερη διατύπωση («τέκνα γεννημένα σε γάμο» και «τέκνα γεννημένα χωρίς γάμο των γονέων τους», άρθρο 1506 ΑΚ). Ως εκ τούτου, ενισχύεται παράλληλα και νομικά η θέση της ανύπαντρης μητέρας. Παρόλα αυτά, στο δίκαιο της δεκαετίας του 1980 η μορφή οικογένειας που φαίνεται να υιοθετείται ως πρότυπο είναι η πυρηνική σε αντιδιαστολή με τη νομοθεσία ευρωπαϊκών χωρών στο πλαίσιο της οποίας, ήδη από τη δεκαετία του 1980, εισάγονται όροι όπως μονογονεϊκή οικογένεια (Κορωναίου, 2007).

Οι ρυθμίσεις της συγκεκριμένης δεκαετίας περιλαμβάνουν, επίσης, τη θέσπιση της υποχρέωσης για διατροφή ανεξάρτητα από το φύλο (άρθρο 1442 ΑΚ) (Κουμάντος & Παπαχρίστου, 1983; Γαζής, 1985). Παράλληλα, δίδεται η δυνατότητα, στην περίπτωση λύσης ή ακύρωσης του γάμου και εφόσον έχει αυξηθεί η περιουσία του ενός συζύγου (μετά την τέλεση του γάμου), ο άλλος, εφόσον συνέβαλε στην αύξηση αυτή, να διεκδικήσει μέρος της αύξησης που οφείλεται στη δική του συμβολή (άρθρο 1400 ΑΚ). Θεσπίστηκε, τέλος, η δυνατότητα διατήρησης της αρχικής ατομικής περιουσίας του κάθε συζύγου και η δυνατότητα συμφωνίας ενώπιον συμβολαιογράφου για την κοινοκτημοσύνη (άρθρο 1403 ΑΚ) (Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*).

Ο νόμος 1250/1982

Ένας από τους νόμους που αποτυπώνει τις αλλαγές των στάσεων και αντιλήψεων έναντι του γάμου, αλλά και τις αλλαγές στις προθέσεις του νομοθέτη κατά τη δεκαετία του 1980 είναι ο νόμος 1250/1982, ο οποίος εισήγαγε τον πολιτικό γάμο και τον καθιέρωσε ως ισότιμο με το θρησκευτικό (άρθρο 1 του ν. 1250/1982 που τροποποίησε το άρθρο 1367 ΑΚ). Ουσιαστικά, πριν από το νόμο αυτό ο θρησκευτικός γάμος αποτελούσε τη μοναδική επιλογή για τους ορθόδοξους, η οποία είχε καθοριστεί από το Λέοντα Σοφό πριν από έντεκα αιώνες (Μουσούρου, 2005b), την ίδια στιγμή που στην πλειονότητα των δυτικο-ευρωπαϊκών χωρών είχε ήδη καθιερωθεί ο πολιτικός γάμος (Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*).

Επίσης, πριν από την εισαγωγή του ν. 1250/1982 η διαδικασία του διαζυγίου περιλάμβανε δύο στάδια: α) το προκαταρκτικό στάδιο της προσπάθειας συνδιαλλαγής των συζύγων από την αρμόδια εκκλησιαστική ή δικαστική αρχή και β) το κύριο στάδιο της διαδικασίας στο δικαστήριο (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2018). Με το ν. 1250/1982 αίρεται η απαίτηση να προηγηθεί οποιαδήποτε απόπειρα συνδιαλλαγής, ακόμη και από την πλευρά της Εκκλησίας και η πνευματική λύση του γάμου, η οποία ίσχυε, δεν καταργείται, αλλά η σημασία της φθίνει, καθώς πλέον τα άτομα δύνανται αντί για θρησκευτικό να τελέσουν πολιτικό γάμο⁹⁹ (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op.*

⁹⁹ Η διατύπωση της πνευματικής λύσης του γάμου διαχρονικά αφορά μόνο στους θρησκευτικούς γάμους και η πρακτική συνέπεια της μη διατύπωσής της είναι η άρνηση της Εκκλησίας να ιερολογήσει τη

cit). Μετά την εισαγωγή του ως άνω νόμου, οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα που αφορούν στο διαζύγιο εφαρμόζονται τόσο στο θρησκευτικό όσο και στον πολιτικό γάμο (ΑΚ 1446, 1416) (Γεωργιάδης, 2017).

Ο νόμος 1329/1983

Ο νόμος 1329/1983 μεταρρύθμισε τον Αστικό Κώδικα, εισάγοντας αλλαγές που διαπνέονται από δύο κυρίως αρχές, αυτές της ισότητας των δύο φυλών και της προστασίας του συμφέροντος του παιδιού, αναφορικά δε με το διαζύγιο επέφερε τη ρήξη με το παρελθόν (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 1998 & 2018; Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*). Ο συγκεκριμένος νόμος ορίζει ότι ο ένας σύζυγος μπορεί να ζητήσει διαζύγιο από τον άλλο, όταν οι μεταξύ τους σχέσεις έχουν κλονιστεί τόσο ισχυρά, από λόγο που αφορά στο πρόσωπο του εναγόμενου ή και των δύο συζύγων, ώστε βάσιμα η εξακολούθηση της έγγαμης σχέσης να είναι αφόρητη για τον ενάγοντα. Ο κλονισμός τεκμαίρεται, εφόσον ο εναγόμενος δεν αποδεικνύει το αντίθετο, σε περίπτωση διγαμίας ή μοιχείας του, εγκατάλειψης του ενάγοντα ή επιβουλής της ζωής του από τον εναγόμενο. Επιπλέον, χάρη στο συγκεκριμένο νόμο, υπεισέρχεται στο δίκαιο του διαζυγίου ο κλονισμός της έγγαμης σχέσης ανεξάρτητα από υπαιτιότητα, ο οποίος τεκμαίρεται αμάχητα από την επί τετραετία απομάκρυνση από τη συζυγική εστία του ενός εκ των συζύγων. Ακόμη, το διαζύγιο μπορεί, εκτός του ισχυρού κλονισμού της έγγαμης συμβίωσης, να προκύψει και εξαιτίας της αφάνειας, ενώ σημειώνεται ότι δεν προβλέπεται από το ν. 1329/1983 εξώδικη διάζευξη.

Επίσης, με το ν. 1329/1983 δίνεται η δυνατότητα έκδοσης συναινετικού διαζυγίου¹⁰⁰. Τοιουτοτρόπως, εισάγεται στο δίκαιο του διαζυγίου το στοιχείο της ιδιωτικής αυτονομίας, ενώ μετά τη λύση του γάμου, προστατεύεται ο οικονομικά αδύναμος σύζυγος (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 1998). Για την έκδοση του διαζυγίου αυτού τίθενται κάποιες ελάχιστες προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, ο γάμος πρέπει να έχει διαρκέσει τουλάχιστον ένα έτος πριν κατατεθεί η αγωγή, η επιθυμία των συζύγων να διαλύσουν το γάμο τους πρέπει να δηλωθεί σε δύο συνεδριάσεις του δικαστηρίου, οι οποίες απέχουν τουλάχιστον έξι μήνες και όταν υπάρχουν ανήλικα παιδιά πρέπει να προσκομίζεται έγγραφη συμφωνία όσον αφορά στα θέματα της επιμέλειας και επικοινωνίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι από τη θέσπισή του και μετά το συναινετικό διαζύγιο κατέστη ιδιαίτερα δημοφιλές, όπως προκύπτει από την ιδιαίτερα υψηλή αναλογία των συναινετικών διαζυγίων (59-82%) στο σύνολο των διαζυγίων που εκδόθηκαν την περίοδο 1984-2017.

σύναψη ενός δευτέρου θρησκευτικού γάμου αν δεν έχει λυθεί και πνευματικά ο πρώτος (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2018).

¹⁰⁰ Η συναινετική λύση του γάμου επικρίθηκε, κατά την εισαγωγή της, από ορισμένους ως αντίθετη με το άρθρο 21 § 1 Συντ., που προστατεύει το γάμο και την οικογένεια. Σύμφωνα με την Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη (*op. cit.*) ωστόσο, αφενός το άρθρο 21 § 1 Συντ. προστατεύει τους υγιείς μόνο γάμους, που είναι σε θέση να εκπληρώνουν την κοινωνική τους αποστολή, και αφετέρου το συναινετικό διαζύγιο όχι μόνο δεν είναι αντισυνταγματικό, αλλά και εκφράζει την επίσης συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 § 1 Συντ.), προς την οποία είναι ασυμβίβαστη η διατήρηση του γάμου παρά τη θέληση και των δύο συζύγων.

Συμπερασματικά, σύμφωνα με την Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη (2018), ο ν. 1329/1983 είχε μια παιδαγωγική λειτουργία, καθώς προετοίμασε την κοινωνία ώστε να μπορέσει να δεχθεί μεταγενέστερες αλλαγές στο δίκαιο. Η ίδια, κάνοντας μια αποτίμηση της εφαρμογής του συγκεκριμένου νόμου έως τα μέσα της δεκαετίας του 2010, θεωρεί ότι ο Έλληνας δικαστής υποστήριξε την προσπάθεια του νομοθέτη για τον εκσυγχρονισμό του οικογενειακού δικαίου και επομένως για την προσαρμογή του δικαίου στις εξελθούσες κοινωνικό-πολιτισμικές αλλαγές.

Οι μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο τη δεκαετία του 1990 έως και τα μέσα της δεκαετίας του 2000

Οι αλλαγές στη νομοθεσία από τη δεκαετία του 1990 και μετά υποδεικνύουν την πρόθεση του νομοθέτη να μετακινηθεί η έμφαση προς την ατομικότητα και την προσωπική επιλογή και να προστατευτούν οι σύγχρονες πολύπλοκες μορφές οικογένειας (Δραγώνα & Τσέλιου, 2009). Συγκεκριμένα, η θέσπιση του νόμου 2447/1996, ο οποίος βασίστηκε στις αρχές του ν. 1329/1983, δηλαδή στην παιδοκεντρική αρχή και στις αρχές της προστασίας της ανθρώπινης αξίας και της προσωπικότητας, είχε ως στόχο την αντικατάσταση αναχρονιστικών διατάξεων σχετικά με την υιοθεσία, την επιτροπεία ανηλίκων, την αναδοχή ανηλίκου και τη δικαστική συμπαράσταση (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 1998 & 2018; Παπαχρίστου, 1999). Ωστόσο, τουλάχιστον έως τα τέλη της δεκαετίας του 2000, ελάχιστες από αυτές τις διατάξεις είχαν εφαρμοστεί. Ακόμη, με τους ν. 3089/2002 και 3305/2005 επέρχονται νέες ρυθμίσεις που αφορούν στην υποβοήθηση της ανθρώπινης αναπαραγωγής και με το ν. 3500/2006 εισάγονται διατάξεις που σχετίζονται με την ενδοοικογενειακή βία. Στις αρχές των νόμων αυτών (ν. 3089/2002, 3305/2005 και 3500/2006) συμπεριλαμβάνονται ο σεβασμός της ελευθερίας και της δυνατότητας του ατόμου για προσωπική επιλογή στο θέμα της απόκτησης παιδιού, η έμφαση στην προστασία του συμφέροντος του παιδιού, αλλά και η μέριμνα σχετικά με ζητήματα βιοηθικής (Δραγώνα & Τσέλιου, *op. cit.*).

Οι νεότερες νομοθετικές αλλαγές στο διαζύγιο (ν. 3719/2008, 4055/2012 και 4509/2017)

Ο ουσιαστικός εκσυγχρονισμός του δικαίου του διαζυγίου, μετά το ν. 1329/1983, επήλθε με τους ν. 3719/2008¹⁰¹ και 4055/2012, οι οποίοι διαπνέονται από το πνεύμα της έγκαιρης λύσης των αποτυχημένων γάμων (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2018). Ο πρώτος εξ αυτών (ν. 3719/2008) αντικατέστησε την τετραετή διάσταση του άρθρου 1439 § 3 ΑΚ με τη διετή διάσταση ως λόγο διαζυγίου (στην περίπτωση του ισχυρού κλονισμού¹⁰² στα πλαίσια του κατ' αντιδικία διαζυγίου) και ο δεύτερος (ν.

¹⁰¹ Σημειώνεται, επιπλέον, ότι με το ν. 3719/2008 θεσπίζεται το Σύμφωνο Συμβίωσης για τα ετερόφυλα ζευγάρια και με το ν. 4356/2015 για τα ομόφυλα.

¹⁰² Υπογραμμίζεται ότι ο κλονισμός λόγω διετούς διάστασης τεκμαίρεται αμάχητα, ανεξάρτητα από το πώς προκλήθηκε η διάσταση και είναι μια ρύθμιση η οποία δεν αντίκειται στο Σύνταγμα (Σ 21 § 1). Πιο συγκεκριμένα, δεν έχει ο εναγόμενος δυνατότητα να αποδείξει το αντίθετο, ενώ ο λόγος του κλονισμού μπορεί να αφορά και στο πρόσωπο του ενάγοντα (ΑΚ 1439 § 3 εδ. α') (Γεωργιάδης, *op. cit.*).

4055/2012) επέφερε την αναθεώρηση του άρθρου 1441 ΑΚ για το συναινετικό διαζύγιο. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 1441 ΑΚ, όπως ίσχυε πριν την τροποποίησή του με το ν. 4055/2012, για την έκδοση του συναινετικού διαζυγίου έπρεπε ο γάμος να έχει διαρκέσει τουλάχιστον ένα έτος πριν από την κατάθεση της αίτησης ενώπιον του δικαστηρίου και ήταν απαραίτητη η διεξαγωγή δύο συνεδριάσεων που να απέχουν μεταξύ τους έξι τουλάχιστον μήνες. Αντίθετα, μετά την τροποποίηση του άρθρου 1441 ΑΚ από το ν. 4055/2012, η απαραίτητη διάρκεια γάμου πριν από την κατάθεση της αίτησης μειώθηκε στους έξι μήνες και αρκούσε, πλέον, μία συνεδρίαση για την έκδοση του διαζυγίου. Έτσι, φαίνεται ότι ο νομοθέτης ουσιαστικά έθεσε την ετήσια αρχικά και εξάμηνη στη συνέχεια προϋπόθεση της ελάχιστης διάρκειας του γάμου με σκοπό να εξασφαλίσει την ώριμη απόφαση των συζύγων για τη λύση του γάμου (Γεωργιάδης, 2017).

Τη σημαντικότερη, εντούτοις, τομή στο δίκαιο του συναινετικού διαζυγίου επέφερε ο ν. 4509/2017, που τροποποίησε και πάλι το άρθρο 1441 ΑΚ καταργώντας την αρμοδιότητα του δικαστηρίου και εισάγοντας ως τύπο της συναινετικής λύσης του γάμου τη συμβολαιογραφική πράξη. Ακόμη, ο ν. 4509/2017 κατήργησε την εξάμηνη διάρκεια του γάμου που προέβλεπε ο ν. 4055/2012 και, επομένως, το συναινετικό διαζύγιο μπορεί να επέλθει πλέον ανά πάσα στιγμή μετά την τέλεση του γάμου¹⁰³. Συμπερασματικά, με το ν. 4509/2017 η συμφωνία των συζύγων να λύσουν το γάμο τους συνιστά ένα νέο τρόπο διαζυγίου, ο οποίος εκφράζει σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*).

5.1.3. Συμπεράσματα

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 έγινε αντιληπτό από το νομοθέτη ότι είχε, σε κάποιο βαθμό, αλλάξει η κοινωνική αποστολή του γάμου και της οικογένειας, η οποία με την ανάπτυξη της οικονομίας έπαψε να συνιστά παραγωγική μονάδα και επομένως, άρχισε να αποτελεί κατά κύριο λόγο ένα χώρο ανάπτυξης αισθημάτων συντροφικότητας και αγάπης, τα οποία είναι αναγκαία για την επιβίωσή της (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*). Ειδικότερα, κατέστη εμφανές ότι αν τα αισθήματα αυτά εκλείψουν, ο γάμος δεν έχει λόγο ύπαρξης και ο νομοθέτης αποφάσισε ότι δεν είναι πια απαραίτητο να δυσχεραίνεται η λύση του μέσω της αρχής της υπαιτιότητας, όπως συνέβαινε παλαιότερα, ώστε το διαζύγιο να χορηγείται μόνο όταν ο ένας ή και οι δύο σύζυγοι έχουν διαπράξει σοβαρά υπαίτια παραπτώματα. Το διαζύγιο παύει, λοιπόν, να λειτουργεί ως κύρωση κατά του «υπαίτιου» συζύγου και ξεκινά, ουσιαστικά από το 1983 να αποτελεί ένα μέσο θεραπείας της παθολογικής κατάστασης της αδυναμίας των συζύγων να είναι ουσιαστικοί σύντροφοι στη ζωή (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*).

Έτσι οι διατάξεις του ελληνικού οικογενειακού δικαίου συμπίπτουν πλέον με τις ρυθμίσεις των περισσότερων αλλοδαπών δικαίων, εντάσσονται αρμονικά στο

¹⁰³ Από τη διατύπωση του άρθρου 1441 ΑΚ συνάγονται οι εξής τρεις βασικοί όροι του συναινετικού διαζυγίου: α) η έγγραφη συμφωνία των συζύγων για τη λύση του γάμου τους, β) η έγγραφη συμφωνία τους για την επιμέλεια, την επικοινωνία και τη διατροφή των τυχόν ανήλικων παιδιών τους και γ) η συμβολαιογραφική πράξη (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2018).

διεθνές νομικό περιβάλλον και συμβαδίζουν με τις αντιλήψεις της σύγχρονης κοινωνίας, που χαρακτηρίζεται από την ελευθερία της επικοινωνίας, την πολυπολιτισμικότητα και τον πλουραλισμό. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ωστόσο, ότι το κράτος εξακολουθεί να ενδιαφέρεται για την οικογένεια και το γάμο στην Ελλάδα (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *op. cit.*).

5.2. Η ένταση και το ημερολόγιο των διαζυγίων στην Ελλάδα

5.2.1. Τα δεδομένα

Γάμοι

Για τον υπολογισμό των ανά έτος ποσοστών διαζυγίου ανά διάρκεια γάμου, τα οποία είναι απαραίτητα για τη διενέργεια των αναλύσεών μας, χρησιμοποιείται το σύνολο (1^{ης}, 2^{ης} και ανώτερης τάξης) των γάμων μόνιμων κατοίκων της χώρας¹⁰⁴. Δε διαθέτουμε τα δεδομένα των γάμων για την περίοδο 1943-1948 και εκτιμούμε ότι ο μέσος ετήσιος αριθμός γάμων που τελείται κατά τα έτη αυτά είναι 40.000 (βλ. Πίνακα 1α, Παράρτημα).

Διαζύγια

Για τη διενέργεια της ανάλυσής μας λαμβάνεται υπόψη ο αριθμός διαζυγίων ανά διάρκεια γάμου από την τέλεσή του για κάθε έτος κατά την περίοδο 1972-2017. Ειδικότερα, τα δεδομένα των ετών 1972-1988, 2009, 2011-2012 και 2015-2017 έχουν αντληθεί από τη βάση δεδομένων της ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ (2019), ενώ αυτά των ετών 1989-2008, 2010 και 2013-2014 έχουν αντληθεί από τη βάση δεδομένων της Eurostat (2020). Διευκρινίζεται ότι, τα διαζύγια δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα της ΕΣΥΕ/ΕΛΣΤΑΤ από το έτος 1961 και εντεύθεν, αλλά στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιούνται τα διαζύγια μόνον από το έτος 1972 και έπειτα, καθώς, μόνον αυτά δίνονται σε αρκετά αναλυτικές διάρκειες (0, 1, ..., 15+ και άγνωστης διάρκειας διαζύγια) (βλ. Πίνακα 2, Παράρτημα). Περαιτέρω, σημειώνεται ότι μόνον από το 1972 και έπειτα τα διαζύγια κάθε έτους παρέχονται βάσει του έτους τέλεσης του γάμου και επομένως, σε συμπληρούμενες διάρκειες, ήτοι σε παραλληλόγραμμα με κάθετες διατομές στο γράφημα Lexis, γεγονός που διευκολύνει ιδιαίτερα την ανάλυση, καθώς επιτρέπει την αναγωγή τους στην κοορτή γάμων από την οποία προέρχονται (ΕΛΣΤΑΤ, 2020b).

Τα διαζύγια, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2 του Παραρτήματος, δίνονται σε ποικίλες διάρκειες. Ειδικότερα, τα διαζύγια του έτους 1972 είναι διαθέσιμα στις διάρκειες 0, 1, ..., 15+, αυτά του έτους 1973 στις διάρκειες 0, 1, ..., 16+, του έτους 1974 στις διάρκειες 0, 1, ..., 17+, των ετών 1975-1996 στις διάρκειες 0, 1, ..., 18+, των ετών 1997-2008 και 2010 στις διάρκειες 0, 1, ..., 30+, των ετών 2009, 2011, 2012,

¹⁰⁴ Όπως, έχει ήδη αναφερθεί (βλ. Κεφ. 3 διατριβής, υποσημείωση 2), το πιθανότερο είναι, αν κρίνουμε από την αναλογία των γάμων μόνιμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των κατά έτος τελομένων γάμων στο πέρασμα των δεκαετιών, ότι οι γάμοι μόνιμων κατοίκων εξωτερικού αποτελούν λιγότερο του 2% του συνόλου των γάμων πριν από το έτος 1980 (βλ. Γραφήματα 1α και 1β στο Παράρτημα του Κεφ. 3).

2015 στις διάρκειες 0, 1, ..., 9, 10-14, 15-19, ..., 45-49, 50+, των ετών 2013 και 2014 στις διάρκειες 0, 1, ..., 35+ και τέλος, των ετών 2016 και 2017 στις διάρκειες 0, 1, ..., 60+. Επιπλέον, σε όλα τα έτη, με εξαίρεση το έτος 1996, υπάρχουν ορισμένα άγνωστης διάρκειας διαζύγια.

Αξιοποιείται ο μέσος όρος των κατανομών των διαζυγίων ανά μονοετείς διάρκειες γάμου, σε όσα έτη είναι γνωστός, ώστε να κατανεμηθούν τα διαζύγια των ετών για τα οποία η κατανομή τους σε ορισμένες διάρκειες γάμου δεν είναι διαθέσιμη. Έτσι, δημιουργούμε μια χρονοσειρά 46 διαδοχικών ετών (1972-2017), στην οποία τα διαζύγια είναι κατανεμημένα σε αναλυτικές διάρκειες γάμου (0, 1, ..., 29). Τέλος, μετά την αναλυτική κατανομή των διαζυγίων, κατανέμονται και τα άγνωστης διάρκειας διαζύγια *au pro rata* των γνωστών. Τόσο η συγχρονική όσο και η διαγενεακή ανάλυση της διαζυγιότητας διενεργήθηκαν αξιοποιώντας τα δεδομένα των Πινάκων 1α (γάμοι) και 3 (κατανεμημένα διαζύγια στις διάρκειες 0-29 για την περίοδο 1972-2017) του Παραρτήματος.

Όπως προαναφέρθηκε, τα δεδομένα των γάμων της περιόδου 1943-1948 δε μας είναι γνωστά και υποθέτουμε ότι ο μέσος ετήσιος αριθμός γάμων κατά την περίοδο αυτή είναι 40.000. Οφείλουμε ταυτόχρονα να σημειώσουμε ότι η κατανομή των διαζυγίων στις διάρκειες γάμου, βασίζεται, σε κάποιο βαθμό, σε υποθέσεις και ότι η αναλογία όσων διαζυγίων κατανέμονται (ετησίως) στο σύνολο των διαζυγίων, δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική. Συγκεκριμένα, τα διαζύγια διάρκειας 18+ την περίοδο 1975-1996, που κατανέμονται σε μονοετείς διάρκειες μετά τα 17 έτη γάμου, αποτελούν το 13-28% του συνόλου των διαζυγίων κάθε έτους (εξαίρεση αποτελεί το 1980, όταν το 34% των οριστικών αποφάσεων διαζυγίων αφορούσε σε γάμους διάρκειας άνω των 18 ετών¹⁰⁵). Επίσης, η αναλογία των διαζυγίων διάρκειας 29+ στο σύνολο κυμαίνεται μεταξύ του 4% και του 12% την περίοδο 1997-2017, έτη κατά τα οποία τα διαζύγια διάρκειας 29+ συγκεντρώνονται στη διάρκεια 29. Η απόφαση ανάλυσης του διαζυγίου στη χώρα μας έως τη διάρκεια των 29 ετών γάμου συμβαδίζει με την πρακτική του ODE, το οποίο διενεργούσε επί σειρά ετών αναλύσεις του διαζυγίου για τις χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης. Χάρη σε αυτή την πρακτική (της ανάλυσης του διαζυγίου στις διάρκειες 0, 1, ..., 29 σε όλες τις χώρες) είναι εφικτή και η σύγκριση των αποτελεσμάτων μας με αυτά του ODE για τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες. Θεωρούμε, επομένως, ότι τα δεδομένα που διαθέτουμε, παρά τις παρεμβάσεις οι οποίες ήταν απαραίτητες για τη διενέργεια της ανάλυσης, μας επιτρέπουν να αναδείξουμε τις κύριες τάσεις αναφορικά με τη λύση του γάμου στη χώρα μας.

5.2.2. Συγχρονική ανάλυση

Οι συντελεστές διαζυγίου ανά διάρκεια γάμου υπολογίζονται για την περίοδο 1972-2017 και μέσω αυτών προκύπτουν οι δύο βασικότεροι δείκτες που αφορούν στη μελέτη του διαζυγίου, δηλαδή ο Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου (ΣΔΔ) και η Μέση Διάρκεια (ΜΔ) του γάμου κατά τη λύση του (βλ. Γράφημα 1 & Πίνακες 4 και 5, Παράρτημα).

¹⁰⁵ Η συμπεριφορά των ζευγαριών κατά το συγκεκριμένο έτος (1980) αναλύεται στις επόμενες σελίδες.

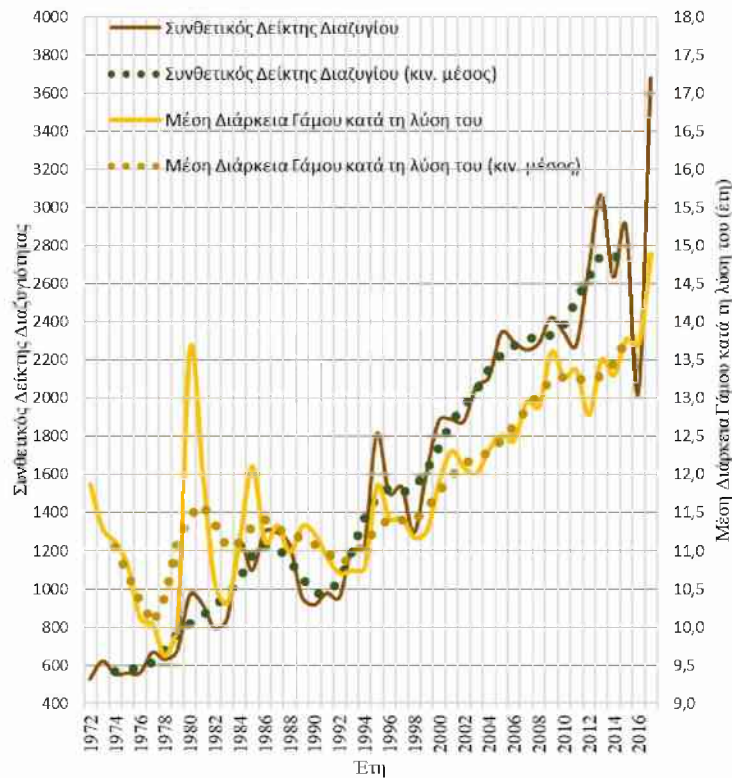
Ο συνθετικός δείκτης προσμετρά την ετήσια ένταση του φαινομένου και σε αυτόν αντικατοπτρίζονται οι συμπεριφορές αναφορικά με το διαζύγιο όλων των κοορτών γάμου που διατρέχουν κάθε έτος σε διαφορετική διάρκεια γάμου υποκειμένες στον «κίνδυνο» λύσης του. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 έως και το 2017 ο ΣΔΔ ακολουθεί μια ανοδική πορεία, οι δε τιμές του έχουν σχεδόν πενταπλασιαστεί. Ειδικότερα, το 1975-1978 καταγράφονται κατά μέσο όρο 603 διαζύγια ανά 10.000 γάμους, ενώ κατά τη μετά το 2011 περίοδο, οι τιμές του δείκτη ανέρχονται κατά μέσο όρο στα 2.833 διαζύγια. Ενδεικτικά και μόνον δε αναφέρουμε, λαμβάνοντας υπόψη τις τιμές κινητού μέσου του ΣΔΔ, ότι η ένταση αυξάνεται με ένα ρυθμό της τάξης του 9% ετησίως την περίοδο 1977-2015. Φυσικά, κατά την ίδια περίοδο έχει πολλαπλασιαστεί και ο απόλυτος αριθμός διαζυγίων καθώς από τα 4.084 καταγεγραμμένα κατά μέσο όρο διαζύγια τα έτη 1975-1978 έχουμε πλέον 15.308 κατά μέσο όρο διαζύγια τα έτη 2012-2017 (βλ. Πίνακα 1β, Παράρτημα).

Κατά τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου υφίστανται ορισμένα έτη έντονης ανόδου του δείκτη. Η πρώτη περίοδος αφορά ειδικότερα την τριετία 1979-1981. Στη συνέχεια (1982-1983), οι τιμές του δείκτη μειώνονται, αν και παραμένουν σαφώς υψηλότερες από αυτές της πρότερης περιόδου. Μια νέα αύξηση των τιμών των δεικτών καταγράφεται με την πενταετία 1984-1988 η οποία θα συνοδευθεί από μια εκ νέου μια πτώση την τετραετία 1989-1992. Μετά το 1992 όμως συνεχίζεται με αμείωτη ένταση η άνοδος του ΣΔΔ, αν και διαπιστώνονται μικρές απότομες μεταβολές των τιμών του δείκτη κατά το 1995, το 1998 και το 2011. Τέλος, σημειώνεται ότι εντονότατη πτώση του δείκτη το 2016 και η πολύ έντονη αύξησή του το επόμενο έτος (2017) οφείλονται στην αποχή των δικηγόρων το πρώτο εξάμηνο του 2016, καθώς, πολλά ζευγάρια τα οποία επιθυμούσαν να εκδοθεί το διαζύγιό τους το έτος αυτό, κατόρθωσαν να λύσουν, τελικά, το γάμο τους το 2017, γεγονός που αποτυπώθηκε και στο στιγμιαίο δείκτη έντασης.

Σε αντίθεση με τους δείκτες γαμηλιότητας και γονιμότητας, οι στιγμιαίοι δείκτες διαζυγίου επηρεάζονται ιδιαίτερα έντονα από τις προαναφερθείσες αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου, το οποίο δυσχεραίνει ή διευκολύνει τις αποφάσεις των ατόμων για τη λύση του γάμου τους. Έτσι, η έντονη αύξηση της έντασης την τριετία 1979-1981 μπορεί να αποδοθεί κυρίως στην ψήφιση και εφαρμογή του ν. 868/1979. Ο συγκεκριμένος νόμος καθιέρωσε, όπως προαναφέρθηκε, ως πρόσθετο γενικό λόγο διαζυγίου το αντικειμενικό γεγονός της διακοπής της έγγαμης συμβίωσης επί μία συνεχή εξαετία και επομένως, κατέστη εφικτό για τα ζευγάρια που ουσιαστικά βρίσκονταν για αρκετά έτη σε διάσταση να λύσουν και τυπικά το γάμο τους. Η αύξηση των τιμών του ΣΔΔ ήταν ιδιαίτερα έντονη για τρία μόνον έτη (1979-1981), γεγονός που οφείλεται στο ότι ο νόμος είχε εξάμηνη ισχύ (καταληκτική ημερομηνία κατάθεσης της αγωγής η 28^η Σεπτεμβρίου 1979) και στο ότι η διαδικασία έκδοσης του διαζυγίου¹⁰⁶ ήταν χρονοβόρα (Κοτζαμάνης, 1997).

¹⁰⁶ Η διαδικασία έκδοσης του διαζυγίου απλουστεύτηκε αργότερα, με το ν. 1250/1982, με τον οποίο άρθηκε η απαίτηση να προηγείται ένα προκαταρκτικό στάδιο προσπάθειας συνδιαλλαγής των συζύγων από την αρμόδια εκκλησιαστική ή δικαστική αρχή.

Γράφημα 1: Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου και μέση διάρκεια του γάμου κατά τη λύση του (+κινητός μέσος)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Από το Γράφημα 1 διαφαίνεται, πέρα από την αύξηση της έντασης του διαζυγίου τα συγκεκριμένα έτη (από τα 650 περίπου διαζύγια το 1977-1978 στα 966 διαζύγια ανά 10.000 γάμους το 1980) και μια σημαντική αύξηση της διάρκειας του γάμου στη λύση του (η ΜΔ φτάνει στα 13,7 έτη γάμου το 1980, ενώ ήταν κατά μέσο όρο στα 10,6 έτη την περίοδο 1972-1979). Περαιτέρω, φαίνεται στα Γραφήματα 2δ και 3 (βλ. και Πίνακες 4 και 6, Παράρτημα) ότι η υπέρμετρα υψηλή ΜΔ της περιόδου 1979-1981 οφείλεται στην ιδιαίτερα σημαντική αύξηση των συντελεστών στις διάρκειες γάμου 20+ κατά τη συγκεκριμένη τριετία, ήτοι στη μαζική λύση γάμων που είχαν συναφθεί πριν από το έτος 1961.

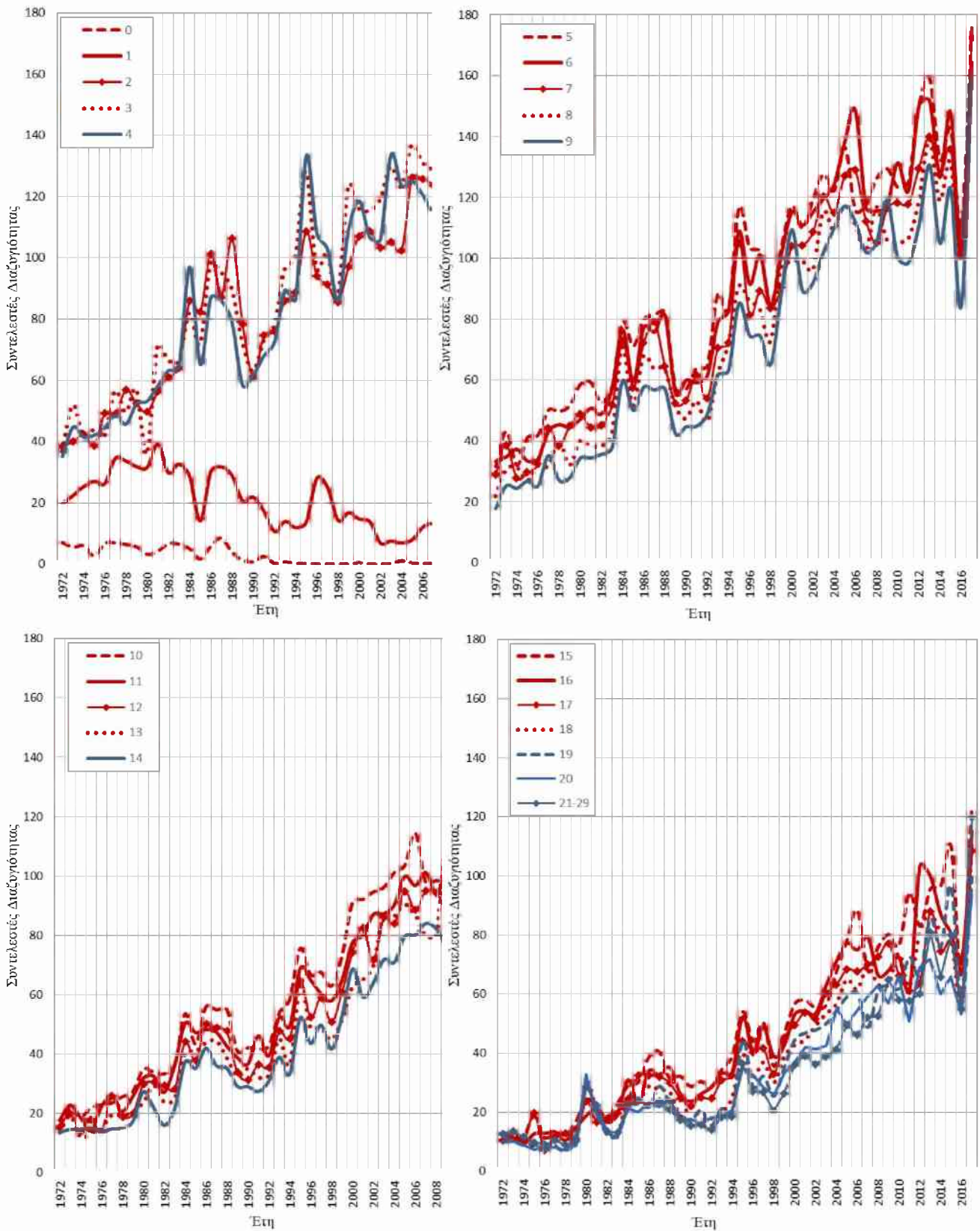
Η δεύτερη σημαντική αλλαγή της νομοθεσίας, που επήλθε το 1983 με το νόμο 1329, συνέβαλε σε μια εκ νέου άνοδο των τιμών των ΣΔ το 1984-1988. Τη συγκεκριμένη πενταετία η αύξηση της έντασης πρέπει να αποδοθεί κυρίως στην παροχή, με τον ανωτέρω νόμο, της δυνατότητας συναινετικού διαζυγίου, αλλά και της δυνατότητας «μονομερούς» διάλυσης του γάμου (αμάχητο τεκμήριο ισχυρού κλονισμού της σχέσης κατόπιν τετραετούς διάστασης) που, κατέστησε πολύ ευκολότερη, σε σχέση με το παρελθόν, τη λύση του γάμου. Ως εκ τούτου, οι τιμές του ΣΔΔ αυξάνονται από τα 818 κατά μέσο όρο διαζύγια το 1982-1983 στα 1.187 κατά μέσο όρο διαζύγια ανά 10.000 γάμους την περίοδο 1984-1989.

Επιπροσθέτως, παρατηρείται μια εκ νέου αύξηση της μέσης διάρκειας γάμου στη λύση του την περίοδο 1984-1989 η οποία, ωστόσο, δεν είναι τόσο έντονη όσο εκείνη της τριετίας 1979-1981, γεγονός που οφείλεται τόσο στο ότι αρκετοί πολύ

μεγάλης διάρκειας γάμοι («νεκροί» γάμοι του παρελθόντος) είχαν ήδη λυθεί με το ν. 868/1979, όσο και στο ότι οι διατάξεις του ν. 1329/1983 επέτρεψαν τη διάλυση λόγω ισχυρού κλονισμού του γάμου έπειτα από τετραετή και όχι εξαετή διάσταση όπως όριζε ο ν. 868/1979. Ακόμη, κατέστη πλέον εφικτό, με το νόμο του 1983, να λυθούν συναινετικά γάμοι έπειτα από ένα τουλάχιστον έτος, ενώ ήταν απαραίτητο η συμφωνία των συζύγων να δηλωθεί στο δικαστήριο σε δύο συνεδριάσεις που να απέχουν τουλάχιστον 6 μήνες μεταξύ τους. Έτσι, είναι εμφανές από τα Γραφήματα 2α-2δ ότι το 1984-1989 αυξήθηκε σημαντικά η ένταση της λύσης του γάμου ακόμη και στις μικρές διάρκειές του. Επίσης, φαίνεται ότι λύθηκαν, χάρη στο ν. 1329/1983, σε συναινετική βάση όλοι εκείνοι οι γάμοι για τους οποίους στο παρελθόν απαιτείτο η εικονική κατ' αντιδικία λύση τους -κρυπτο-συναινετικά διαζύγια- (Κοτζαμάνης, *op. cit.*).

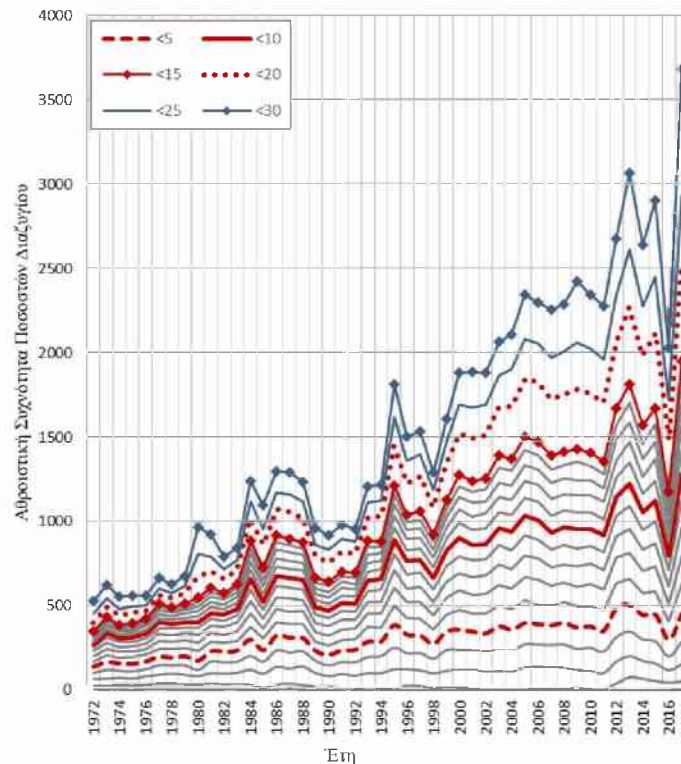
Αναμφίβολα, οι αναθεωρήσεις της νομοθεσίας των ετών 1982 και 1983 είχαν, όχι μόνον άμεσες επιδράσεις, αλλά και μακροπρόθεσμες, καθώς διευκόλυναν τη λύση του γάμου καθ' όλη την μετέπειτα της ψήφισής τους περίοδο.

Γραφήματα 2α, 2β (πάνω), 2γ, 2δ (κάτω): Ποσοστά διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) αναλόγως της διάρκειας του γάμου, 1972-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *op. cit.*; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, *ιδία επεξεργασία*

Γράφημα 3: Αθροιστική συχότητα ποσοτών διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, 1972-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *op. cit.*; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία

Όσον αφορά στην περίοδο της οικονομικής κρίσης, και ειδικότερα από το 2012 και μετέπειτα, διαπιστώνεται μια σημαντική αύξηση του ΣΔΔ, καθώς, ενώ η τιμή του είναι κατά μέσο όρο 2.314 διαζύγια ανά 10.000 γάμους κατά την περίοδο 2006-2011, φτάνει στα 2.883 κατά μέσο όρο διαζύγια την περίοδο 2012-2017. Την τελευταία αυτή περίοδο (2012-2017) πιθανότατα αρκετά ζευγάρια λύνουν τον γάμο τους για οικονομικούς λόγους, καθώς ένα εικονικό διαζύγιο εξασφαλίζει δύο ξεχωριστές φορολογικές δηλώσεις, εκπτώσεις στο ηλεκτρικό ρεύμα, προστασία από τις κατασχέσεις τραπεζικών λογαριασμών¹⁰⁷ ή ακόμη και μειωμένο Ενιαίο Φόρο Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝΦΙΑ), όταν τα άτομα διαθέτουν διαφορετικό Αριθμό Φορολογικού Μητρώου (ΑΦΜ). Δεν είναι δε λίγες οι αναφορές στον τύπο που αφορούν στο φαινόμενο αυτό, το οποίο περιγράφουν ως λευκό/εικονικό διαζύγιο¹⁰⁸.

¹⁰⁷ <https://www.star.gr/eidiseis/oikonomia/392573/eikonika-diazvgia-gia-forologikovs-logovs-mathete-an-sas-svmferei-na-xwrisete>

¹⁰⁸ <http://www.enikonomia.gr/economy/171618/diastaseis-epidimias-lamvanoun-ta-eikonika-diazvgia-trito-prosopo.html>
<https://www.youmagazine.gr/2017/11/22786-eikonika-diazvgia-gia-logous-forologikous/>
<https://www.cnn.gr/oikonomia/story/104648/pos-to-diazvgio-exasfalizei-epidomata-ligotero-enfia-kai-prostasia-apo-katasxeis>
<https://ergasianews.gr/2018/12/05/apofasi-ton-logiston-eikonika-diazvgia-logo-eforias/>
<https://www.tanea.gr/2017/11/06/economy/diazvgio-gia-ta-matia-tis-eforias/>
<https://www.kathimerini.gr/914459/article/epikairothta/ellada/oi-foroi-odhgoyv-se-eikonika-diazvgia>
<https://www.fpress.gr/oi-eidikoi/story/58063/ta-diazvgia-kai-to-kynigi-ton-epidomaton>
<https://slpress.gr/koinonia/ta-diazvgia-tis-krisis/>
<https://www.protothema.gr/greece/article/729032/auxithikan-20-ta-diazvgia-pos-glitonoun-forous-katasheseis-kai-pleistiriamous/>

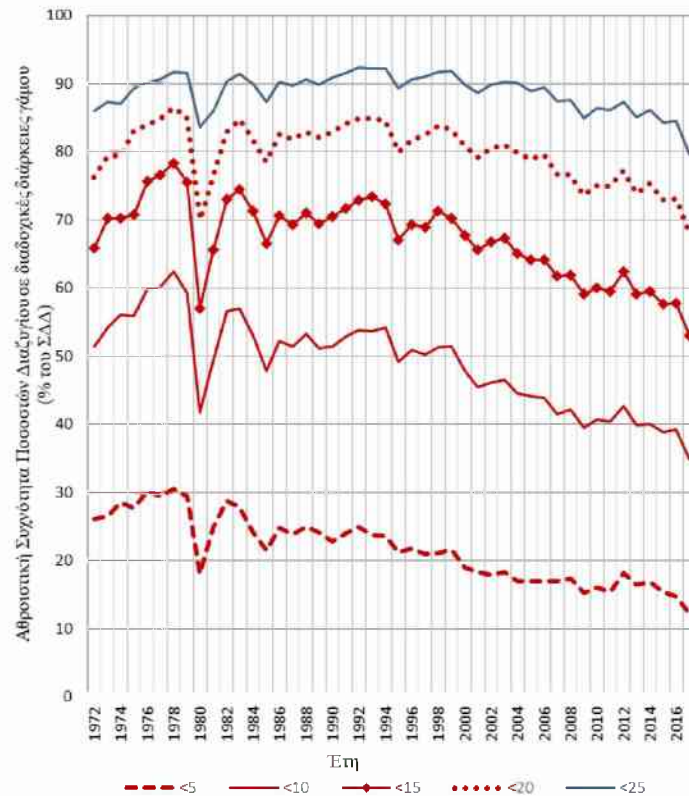
Φυσικά, είναι πιθανό, ορισμένα ζευγάρια, παρότι επιθυμούν να χωρίσουν, να μην το πράττουν και να διατηρούν Ζώντας-Μαζί-Χώρα σχέσεις [Living Together Apart (LTA)], δηλαδή να κατοικούν υπό την ίδια στέγη, αν και οι σχέσεις έχουν διαρραγεί, διότι φοβούνται τις οικονομικές συνέπειες του διαζυγίου, την απώλεια της κοινωνικής τους θέσης, τις συνέπειες στα παιδιά κ.ά. (Martin, 2014).

Από το έτος 2012 και μετά παρατηρείται, επιπροσθέτως, μια αύξηση της έντασης του διαζυγίου κατά τα πρώτα έτη του γάμου και ειδικότερα στη διάρκεια 1 (βλ. Γραφήματα 2α, 2β). Αυτό, αποδίδεται, πέρα από τη θέληση των ζευγαριών να λύσουν πρώιμα το γάμο τους και στο γεγονός ότι ο ν. 3719/2008 αντικατέστησε την τετραετή διάσταση του άρθρου 1439 § 3 ΑΚ με τη διετή διάσταση (στην περίπτωση του ισχυρού κλονισμού στα πλαίσια του κατ' αντιδικία διαζυγίου), ενώ ο ν. 4055/2012 μείωσε την ελάχιστη διάρκεια γάμου για τη συναινετική λύση του, από το ένα έτος του ν. 1329/1983, στους έξι μήνες και κατήργησε τις δύο συνεδριάσεις που έπρεπε να απέχουν μεταξύ τους έξι μήνες, θεσπίζοντας μία συνεδρίαση.

Όσον αφορά στο ημερολόγιο της διαζυγιότητας (βλ. Γράφημα 4 και Πίνακα 7 του Παραρτήματος), διαπιστώνεται ότι κατά την εξεταζόμενη περίοδο, με το πέρασμα του χρόνου, παράλληλα με την αύξηση των τιμών του ΣΔΔ αυξήθηκε και η μέση διάρκεια του γάμου στη λύση του. Έτσι, εάν έως το 1998, λύνεται, κατά μέσο όρο, το 29% των γάμων κάθε έτους μετά από τα 15 έτη γάμου, από το 1999 η αναλογία αυτή ανέρχεται στο 38% και ειδικότερα, από το έτος 2012 και μετέπειτα στο 42%. Επομένως, όλο και περισσότεροι γάμοι λύνονται σε μεγάλες διάρκειες γάμου. Οι αλλαγές αυτές του ημερολογίου συνοψίζονται και στο Γράφημα 1. Συγκεκριμένα, η ΜΔ είναι κατά μέσο όρο 11,1 έτη έως και το 1998, 12,9 έτη από το 1999 και μετέπειτα και 13,7 έτη από το έτος 2012 και έπειτα.

Στο Γράφημα 4 είναι, επίσης, εμφανής η μαζική λύση των «νεκρών» προ πολλού γάμων τα έτη 1980-1981 που έπονται της αλλαγής της νομοθεσίας που επήλθε με το ν. 868/1979. Συγκεκριμένα, την περίοδο 1976-1979 το 40% κατά μέσο όρο της έντασης του διαζυγίου οφείλεται στη λύση γάμων που έχουν διαρκέσει περισσότερο από δέκα έτη, ενώ το έτος 1980 η αντίστοιχη αναλογία ανέρχεται στο 58%.

Γράφημα 4: Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, % του συνθετικού δείκτη

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Είναι προφανές ότι με τη θέσπιση του ν. 4509/2017 που ψηφίστηκε στις 22/12/2017 και έχει, ουσιαστικά, εφαρμογή από το 2018, η διαδικασία λύσης του γάμου διευκολύνεται έτι περισσότερο. Ειδικότερα, όπως προαναφέρθηκε, ο νόμος αυτός επιτρέπει τη συναινετική λύση του γάμου χωρίς δικαστική διαδικασία, ενώ καταργεί και το εξάμηνο που ήταν απαραίτητο για τη λύση του βάσει του προγενέστερου δικαίου. Οι νέες αυτές ρυθμίσεις αναμένεται να συμβάλλουν στην άνοδο της έντασης του διαζυγίου στις μικρές διάρκειες γάμου από το έτος 2018 και έπειτα, ενώ είναι αρκετά πιθανό οι τιμές των ΣΔΔ να συνεχίσουν να αυξάνονται, καθώς οι νεότερες γενεές γυναικών (αυτές που έρχονται στον κόσμο μετά τα τέλη της δεκαετίας του 1950) έχουν υιοθετήσει τις αξίες της ΔΔΜ¹⁰⁹ και επομένως έχουν διαφορετικές προσδοκίες σε σχέση με τις παλαιότερες, ενώ, από τους εγκάρσιους δείκτες διαζυγίου της περιόδου 1972-2017 φαίνεται ότι είναι πιο πρόθυμες να λύσουν το γάμο τους, εφόσον δεν ικανοποιεί τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Παράλληλα, ο νομοθέτης τους έχει δώσει τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν πολύ πιο εύκολα σε σχέση με το παρελθόν, την όποια απόφασή τους αναφορικά με τη διατήρηση ή όχι του συζυγικού τους δεσμού.

¹⁰⁹ Έχει εξάλλου διαπιστωθεί ότι οι γυναίκες αυτές παντρεύονται λιγότερο, κάνουν λιγότερα παιδιά και τεκνοποιούν όλο και περισσότερο εκτός γάμου, ενώ διαπιστώνουμε ότι όλο και περισσότερα ζευγάρια επιλέγουν το ΣΣ από το έτος 2009 και έπειτα.

5.2.3. Διαμήκης ανάλυση

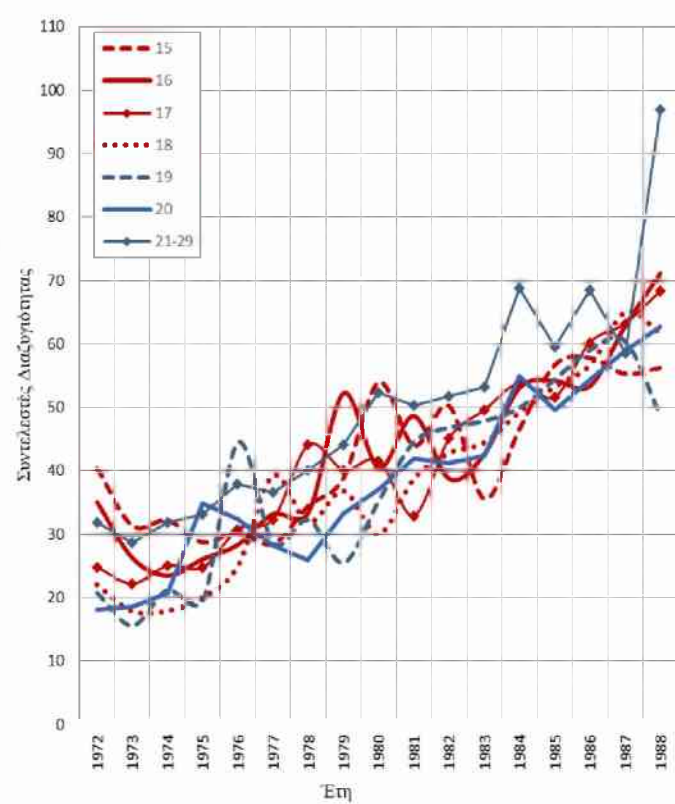
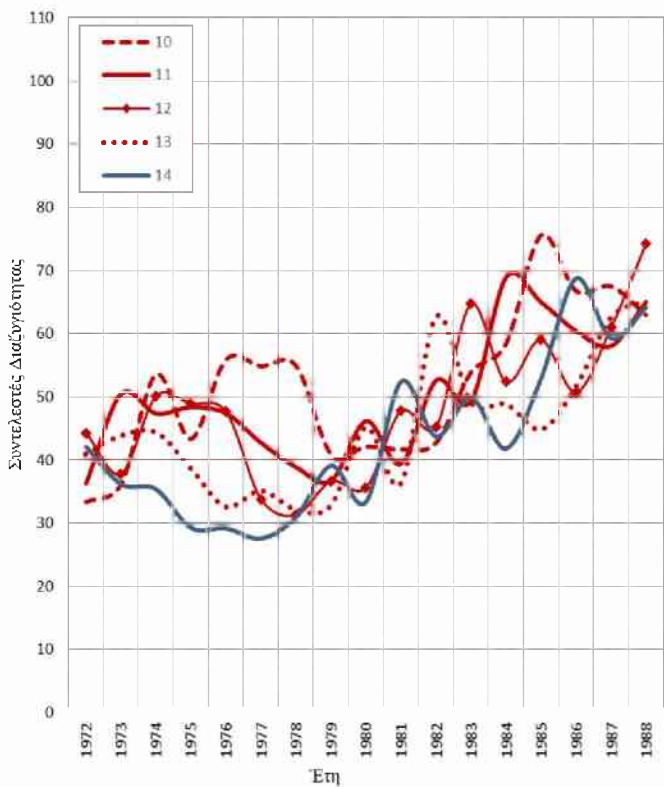
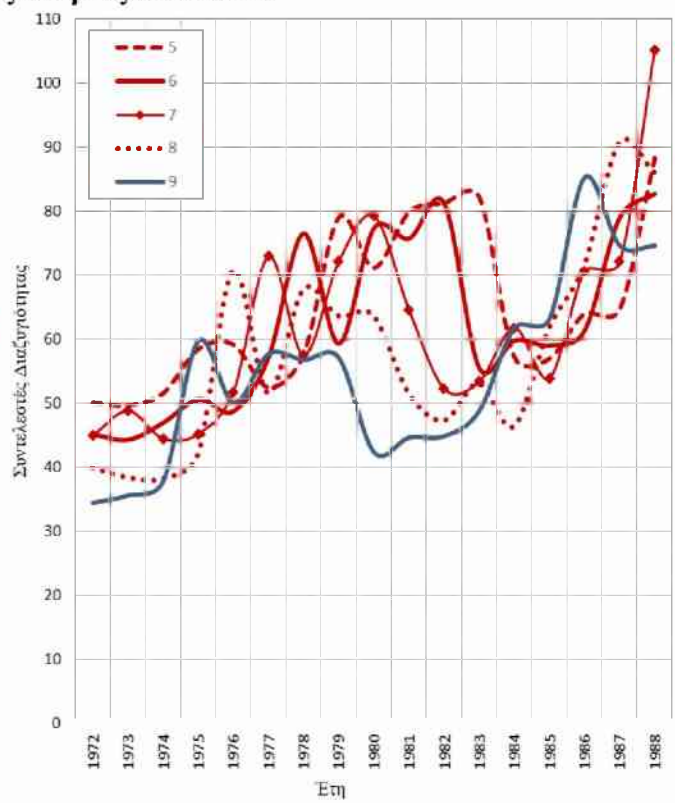
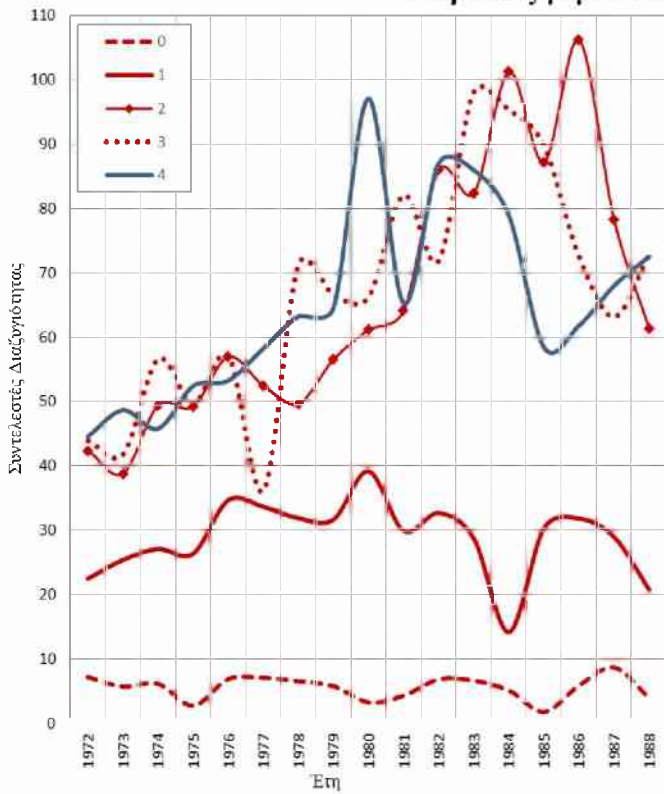
Στα πλαίσια της διαμήκους ανάλυσης γίνεται η ανασύσταση, μερική ή ολική, της διαζυγιότητας των ζευγαριών που έχουν λύσει τον γάμο τους την περίοδο 1972-2017. Η ανάλυση αυτή βασίζεται στα ανά διάρκεια γάμου ποσοστά διαζυγίου τα οποία έχουν υπολογιστεί στο πλαίσιο της συγχρονικής ανάλυσης. Έτσι, καθίσταται εφικτή η μελέτη του διαζυγίου στις κοορτές γάμου 1972-1988 στις διάρκειες 0, 1, ..., 29 (βλ. Γραφήματα 5α-δ και Πίνακα 8, Παράρτημα)

Η πορεία των συντελεστών λύσης του γάμου στις κοορτές 1972-1988 παρουσιάζει εξαιρετικά έντονες διακυμάνσεις οι οποίες οφείλονται κυρίως στην επίδραση των αλλαγών της νομοθεσίας. Για παράδειγμα, η ένταση της λύσης στη διάρκεια των πέντε ετών γάμου αυξάνεται έντονα στις κοορτές 1979-1983, οι οποίες διανύουν το έκτο έτος του γάμου τους την περίοδο 1984-1988, όταν δηλαδή διαπιστώνεται μια έντονη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων, την οποία αναμφίβολα διευκόλυνε ο ν. 1329/1983. Επιπλέον, είναι εμφανές ότι η ένταση των συντελεστών στις διάρκειες 0 και 1 είναι χαμηλή σε όλες τις εξεταζόμενες κοορτές, γεγονός που οφείλεται στο ότι ο νομοθέτης δε διευκόλυνε, μέχρι πρόσφατα, την πρόωπη λύση του γάμου. Όσον αφορά στις λοιπές διάρκειες, διαπιστώνεται, παρά τις διακυμάνσεις, μια τάση αύξησης της έντασης της διαζυγιότητας σε αυτές. Ειδικότερα, η ένταση είναι κατά μέσο όρο υψηλότερη στις διάρκειες 2-4 στις κοορτές 1979-1988 σε σχέση με τις κοορτές 1972-1978, υψηλότερη στις διάρκειες 5-9, 15-20 και 21-29 στις κοορτές 1976-1988 σε σχέση με τις κοορτές 1972-1975 και τέλος, υψηλότερη στις διάρκειες 10-14 στις κοορτές 1981-1988 σε σχέση με τις κοορτές 1972-1980.

Από το Γράφημα 6 (βλ. και Πίνακα 9, Παράρτημα) διαπιστώνουμε ότι η ένταση του διαζυγίου αυξάνεται από τις πρώτες μελετώμενες κοορτές (1972-1973), στις οποίες λύνεται το 1/10 των γάμων έως τις κοορτές 1987-1988 στις οποίες λύνεται το 1/5 των γάμων. Επιπλέον, η ΜΔ είναι κατά μέσο όρο 14 έτη στις κοορτές γάμου 1972-1978, αλλά αυξάνεται στη συνέχεια στα 15 έτη, στις κοορτές 1979-1988.

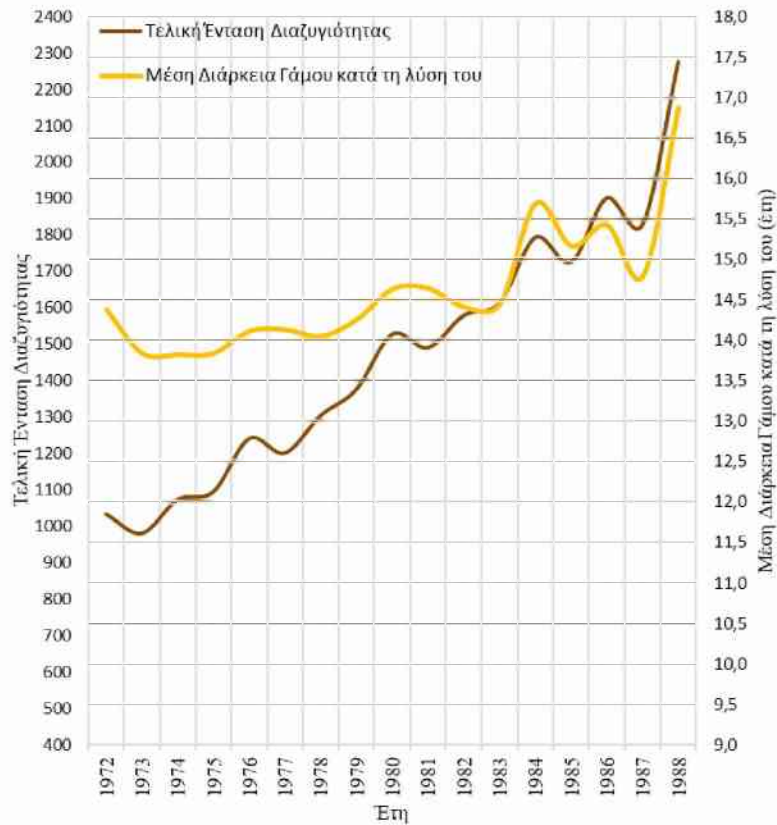
Τα δεδομένα διαζυγίων της περιόδου 1972-2017 επιτρέπουν την πλήρη ανάλυση της διαζυγιότητας για 30 διάρκειες γάμου (0, 1, ..., 29) μόνον για 17 κοορτές (1972-1988). Ωστόσο, εξετάζεται και η συμπεριφορά των κοορτών 1947-1971 και 1989-2013 σε πενταετείς διάρκειες γάμου. Σημειώνεται δε ότι οι συντελεστές στις πενταετείς αυτές διάρκειες υπολογίζονται διαιρώντας το σύνολο των διαζυγίων με το σύνολο των γάμων σε κάθε πενταετή διάρκεια γάμου. Η ανάλυση της διαζυγιότητας σε πενταετείς διάρκειες αν και δεν επιτρέπει να αποτυπωθούν ευκρινώς οι επιδράσεις της νομοθεσίας, ωστόσο, διευκολύνει την ανάδειξη των γενικών τάσεων όσον αφορά στην ένταση του φαινομένου. Οι πενταετείς αυτοί συντελεστές απεικονίζονται στο Γράφημα 7 (βλ. και Πίνακα 10, Παραρτήμα).

Γραφήματα 5α, 5β (πάνω), 5γ, 5δ (κάτω): Ποσοστά διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) αναλόγως της διάρκειας γάμου στις κοορτές 1972-1988

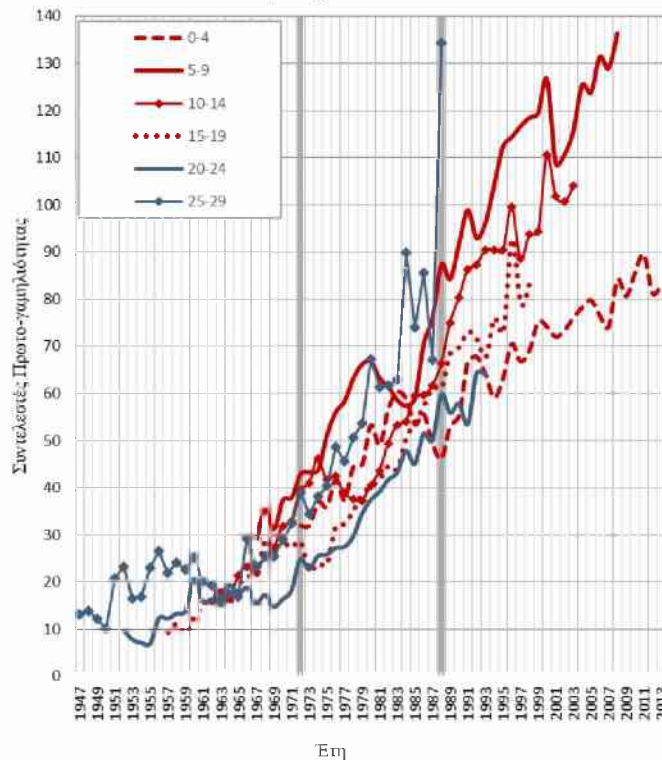
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *op. cit.*; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία

Γράφημα 6: Ένταση του διαζυγίου και μέση διάρκεια του γάμου κατά τη λύση του, κοορτές (1972-1988)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *op. cit.*; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία

Γράφημα 7: Ποσοστά διαζυγίου (επί 10.000 γάμων) αναλόγως της διάρκειας γάμου στις κοορτές 1947-2013

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *op. cit.*; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, *op. cit.*, ίδια επεξεργασία

Ειδικότερα, όσον αφορά στις κοορτές 1947-1971, παρατηρούμε ότι σε όλες σχεδόν τις πενταετείς διάρκειες γάμου, με εξαίρεση τις διάρκειες 0-4 ετών για τις οποίες δε διαθέτουμε δεδομένα πριν από την κοορτή του 1972, η ένταση είναι χαμηλότερη σε σχέση με αυτήν που καταγράφεται στις κοορτές της δεκαετίας του 1970, για τις οποίες διαθέτουμε πλήρη δεδομένα. Επομένως, είναι αρκετά πιθανό η ένταση του διαζυγίου στις κοορτές 1947-1971 να είναι χαμηλότερη σε σχέση με εκείνη των κοορτών των αρχών της δεκαετίας του 1970 και επομένως πιθανότατα λιγότερο από το ένα δέκατο (10%) των ζευγαριών να έχουν προβεί στη λύση του γάμου τους. Όσον αφορά στις μετά το 1988 κοορτές, η ένταση αυξάνεται σημαντικά σε όλες τις διάρκειες γάμου. Ειδικότερα, στις κοορτές 1982-1988 η ένταση στις διάρκειες 0-4 είναι 55 διαζύγια/10.000, στις δε κοορτές 2007-2013 83 (+ 50%). Επιπροσθέτως, στις κοορτές 1982-1988 στις διάρκειες 5-9 έτη η ένταση είναι κατά μέσο όρο 67 διαζύγια/10.000, ενώ στις κοορτές 2007-2013 είναι κατά μέσο όρο 133 έχοντας σχεδόν διπλασιαστεί. Επομένως, είναι σχεδόν βέβαιο, ότι οι μετά το έτος 1988 κοορτές γάμου λύνουν το γάμο τους αρκετά συχνότερα σε σχέση με τις κοορτές 1986-1988, στις οποίες το διαζύγιο αφορά το 20% των ζευγαριών.

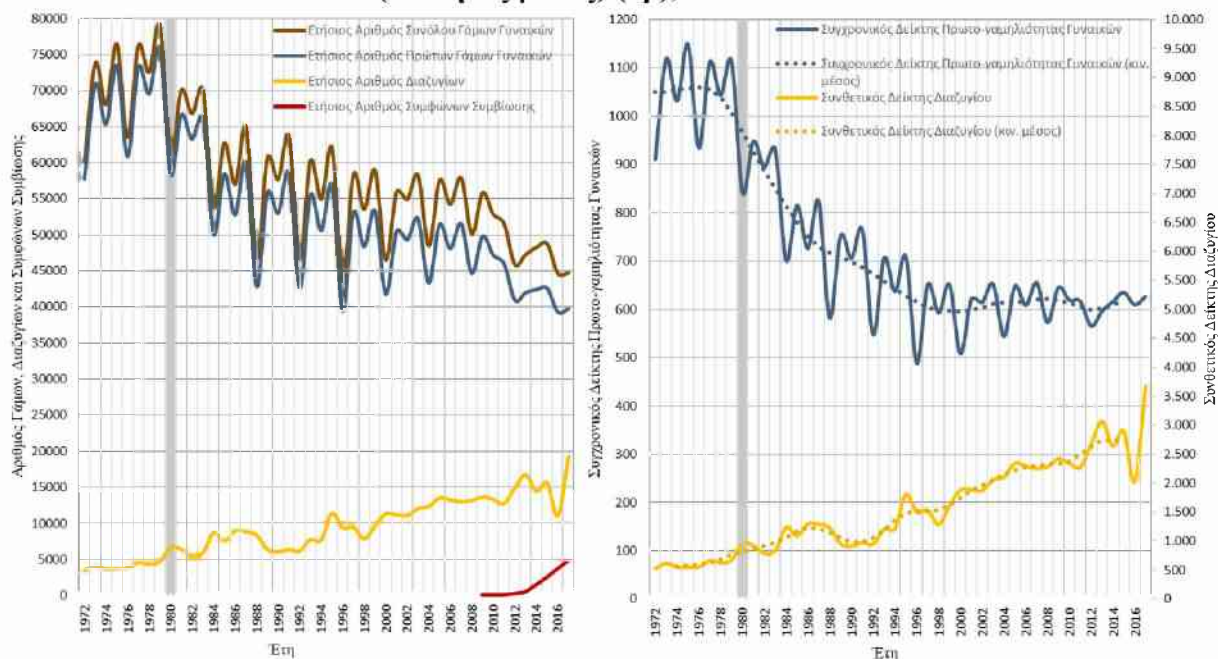
5.2.4. Ο γάμος, το Σύμφωνο συμβίωσης και το διαζύγιο

Στο Γράφημα 8α (βλ. και Πίνακα 11, Παράρτημα) απεικονίζεται η εξέλιξη του απόλυτου αριθμού των πρώτων γάμων, του συνόλου των γάμων γυναικών, του αριθμού των διαζυγίων και των ΣΣ. Υπογραμμίζεται ότι τα δεδομένα διαζυγίων που εκδίδονται κάθε έτος στη χώρα μας προέρχονται από το σύνολο των γάμων και όχι από τους πρώτους γάμους γυναικών. Εφόσον όμως το 1956-2017 οι γάμοι αυτοί ξεπερνούν το 87% του συνόλου των συναπτόμενων ετησίως γάμων (βλ. Γράφημα 2, Παράρτημα Κεφ. 3) και πιθανότατα υπερβαίνουν το 95% στις δεκαετίες του '30, του '40 και στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950, η μεγάλη πλειοψηφία των διαζυγίων αφορά στη λύση των πρώτων γάμων. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι δε γνωρίζουμε εάν οι γάμοι (πρώτοι και σύνολο) προέρχονται από μόνιμους κατοίκους πριν από το έτος 1980 και επίσης, δεν υπάρχει πληροφόρηση για το εάν τα ΣΣ και τα διαζύγια αφορούν μόνιμους κατοίκους της χώρας.

Παρά τις αδυναμίες αυτές, μπορούμε από το Γράφημα 8α (βλ. και Πίνακα 11, Παράρτημα) να αποκτήσουμε μια πρώτη εικόνα των τάσεων την περίοδο 1972-2017. Από τα δεδομένα του εν λόγω γραφήματος προκύπτει ότι το 1976-1979, ο μέσος όρος των πρώτων γάμων είναι περίπου 70.000, ενώ ο μέσος όρος του συνόλου των γάμων είναι περίπου 72.500 και των διαζυγίων 4.300. Ωστόσο, προς το τέλος της μελετώμενης περιόδου (1972-2017) και ειδικότερα από το έτος 2012 και έπειτα μειώνεται ο αριθμός τόσο των πρώτων όσο και του συνόλου των γάμων, ενώ παράλληλα, αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των διαζυγίων, αλλά και των ΣΣ. Ειδικότερα, από το έτος 2012 και μετά, ο ετήσιος αριθμός των πρώτων γάμων δεν υπερβαίνει σε κανένα έτος (δίσεκτο ή μη) τους 43.000 γάμους, ενώ την προηγούμενη περίοδο (2001-2011) δεν υπολείπεται σε κανένα έτος των 43.000 γάμων, ενώ τα περισσότερα έτη προσεγγίζει ή υπερβαίνει τους 50.000. Επίσης, την περίοδο 2012-2017 ο αριθμός του συνόλου των γάμων που συνάπτονται κάθε έτος είναι σταθερά κάτω από τους 49.000, ενώ σε όλα τα έτη της περιόδου 2001-2011 υπερβαίνει τους 49.000, με εξαίρεση το δίσεκτο έτος 2004. Παράλληλα, από το έτος 2012 και έπειτα τα διαζύγια ξεπερνούν σε κάθε έτος τα 14.000 (με εξαίρεση το έτος 2016, οπότε έλαβε χώρα η αποχή των δικηγόρων), ενώ πριν το 2012 ποτέ δεν είχαν φτάσει σε αυτά τα μεγέθη. Τέλος, όσον αφορά στα ΣΣ, αυτά είναι μόλις 161 το 2009,

ανέρχονται στα 1.573 το έτος 2014 και στα 4.921 το 2017. Συνοψίζοντας, την περίοδο 2014-2017 κατά μέσο όρο συνάπτονται 3.226 ΣΣ, ενώ ο αριθμός των πρώτων γάμων ανέρχεται σε 41.029 και ο αριθμός του συνόλου των γάμων σε 46.611. Ως εκ τούτου, κατά την περίοδο 2014-2017 ο αριθμός των ΣΣ ανέρχεται στο 7,9% των πρώτων γάμων και στο 6,9% του συνόλου των γάμων. Προφανώς, όλο και περισσότερα ζευγάρια προτιμούν το ΣΣ από το γάμο, τον οποίο αντιμετωπίζουν ως μια μόνιμη ή προσωρινή δέσμευση.

Γραφήματα 8α (αριστερά), 8β (δεξιά): Ετήσιος αριθμός συνόλου γάμων γυναικών, πρώτων γάμων γυναικών, διαζυγίων ως και Συμφώνων Συμβίωσης (8α) και Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμηλιότητας γυναικών και Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου (+κινητός μέσος) (8β), 1972-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020α, 2020β; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Περαιτέρω, από το Γράφημα 8β (βλ. και Πίνακα 5, Παράρτημα Κεφαλαίου 5 και Πίνακα 2στ, Παράρτημα Κεφαλαίου 3) επιβεβαιώνεται ότι οι αλλαγές στη συμπεριφορά των γυναικών αναφορικά με το γάμο, αλλά και των ζευγαριών απέναντι στο διαζύγιο αλλάζουν γύρω από το 1980. Ειδικότερα, ο ΣΔ πρωτογαμηλιότητας περνά από τους 1.050 περίπου πρώτους γάμους κατά μέσο όρο κατά την περίοδο 1976-1979 στους 609 την περίοδο 2012-2017, ενώ ο ΣΔΔ από τα 633 κατά μέσο όρο διαζύγια ανά 10.000 γάμους την περίοδο 1976-1979 στα 2.833 την περίοδο 2012-2017. Επίσης, συνθέτοντας τα συμπεράσματα που έχουν προκύψει από τη συγχρονική ανάλυση της γαμηλιότητας και της διαζυγιότητας (βλ. Κεφάλαια 3 και 5 αντίστοιχα), προκύπτει ότι μετά το έτος 1980, ενώ οι γάμοι συνάπτονται όλο και λιγότερο συχνά και σε όλο και μεγαλύτερη ηλικία, λύνονται ταυτόχρονα όλο και πιο έντονα. Τέλος, η έκδοση του διαζυγίου είναι συνήθης πλέον στα πρώτα 20 έτη γάμου, ήτοι στις διάρκειες στις οποίες τα ζευγάρια κατά κανόνα αποκτούν τους απογόνους τους, χωρίς να είναι αμελητέα και στις μεγαλύτερες διάρκειες.

Από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα οι κοινωνικές αλλαγές, η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης των γυναικών, η αύξηση του μεγέθους του τριτογενούς τομέα, η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας, οι αλλαγές στους ρόλους των φύλων κ.ά., ανέδειξαν την ατομική ολοκλήρωση/ευτυχία ως βασική επιδίωξη καθενός εκ των συζύγων. Οι αλλαγές αξιών

απεικονίζονται στην ταχεία συρρίκνωση της εγκάρσιας γονιμότητας από το 1981 και έπειτα (Baltas, 2015), στη σταδιακή αύξηση των εκτός γάμου γεννήσεων από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και εντεύθεν (βλ. Κεφάλαιο 3, Γράφημα 30), στη μείωση του αριθμού των γάμων από το 1980 και έπειτα, αλλά και στην αύξηση του αριθμού των διαζυγίων, καθώς οι γάμοι αυτοί άρχισαν να γίνονται όλο και πιο εύθραυστοι, εφόσον ο δεσμός μπορεί να συνεχίσει να υφίσταται μόνο αν ικανοποιούνται σε μόνιμη βάση οι προσδοκίες των συζύγων. Έτσι, διαπιστώνεται μια μείωση της αναλογίας των πρώτων γάμων στο σύνολο των γάμων που τελούνται από το έτος 1980 και μετά (βλ. Κεφάλαιο 3, Παράρτημα, Γράφημα 2), καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες, αποφασίζουν να ξαναπαντρευτούν μετά τη λύση του πρώτου γάμου τους. Σταδιακά, λοιπόν εμφανίστηκαν νέες μορφές οικογένειας στις οποίες οι σύζυγοι/συμβαλλόμενοι μπορεί να έχουν παιδιά από προηγούμενο γάμο, τα οποία διαμένουν στην ίδια κατοικία με το νέο ή τη νέα σύζυγο, ενώ το νέο ζευγάρι μπορεί να αποκτήσει και εκ νέου δικά του τεκνά. Ταυτόχρονα, αυξήθηκε ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών, οι γυναίκες μπορούν πλέον να αποκτήσουν παιδιά μέσω τεχνητής αναπαραγωγής δίχως σύντροφο και ως εκ τούτου, τίθενται σε αμφισβήτηση οι παραδοσιακοί ορισμοί για το τι συνιστά οικογένεια (Δραγώνα & Τσέλιου, 2009). Ωστόσο, η Παπαδοπούλου-Κλαμαρή (2016) θεωρεί ότι η οικογένεια στη χώρα μας δε βρίσκεται σε κρίση, αλλά πιθανότατα, σε μια διαδικασία μετασχηματισμού και τονίζει ότι δεν έχουν εξαφανιστεί τα παραδοσιακά πρότυπα οικογενειακής ζωής, αλλά, στην πραγματικότητα, συνυπάρχουν με τους νέους τύπους.

Είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί, ότι, τουλάχιστον έως τα μέσα της δεκαετίας του 2000, η Ελλάδα, συγκρινόμενη με άλλες χώρες της ΒΔ Ευρώπης, χαρακτηρίζεται από σχετικά υψηλά εμπόδια στο διαζύγιο, ήτοι είναι μια παραδοσιακή χώρα αναφορικά με την κουλτούρα του γάμου (Wagner & Weiss, 2006). Στη χώρα μας δεν έχει ακόμη εισαχθεί το ρητά μονομερές διαζύγιο, το οποίο είχε θεσπιστεί κατά την περίοδο 1974-1993 στις Σκανδιναβικές χώρες (Antokolskaia, 2006), προσέγγιση που απορρέει από την θέση ότι ένας γάμος μπορεί να διατηρηθεί ακόμη και αν ένας μόνον από τους συζύγους το επιθυμεί, ενώ ακόμη και για το συναινετικό διαζύγιο, πριν από το ν. 4509/2017 η διαδικασία δεν ήταν απλή, καθώς απαιτούνταν μια ελάχιστη περίοδος διάστασης και τα ζευγάρια έπρεπε να συμφωνήσουν σε δευτερεύοντα θέματα (Lima, 2017). Αναμφίβολα λοιπόν, η χώρα μας συγκλίνει προοδευτικά με τις χώρες της ΒΔ Ευρώπης αναφορικά με τη σύσταση και τη διάλυση των έγγαμων συμβιώσεων, αν και, ως και το 2017, ένα μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού, σε σχέση με τις προαναφερόμενες χώρες επιλέγει το γάμο από τη συγκατοίκηση, τόσο ως πλαίσιο συμβίωσης, όσο και τεκνοποίησης, ενώ και η ένταση του διαζυγίου είναι ακόμη σχετικά χαμηλή.

Πρέπει, εν κατακλείδι, να σημειωθεί ότι η εξέλιξη του διαζυγίου στην Ελλάδα είναι πιθανό να επηρεαστεί και από τον τρόπο με τον οποίο τα ζευγάρια αντιμετωπίζουν τη συγκατοίκηση. Συγκεκριμένα, εάν κατά τον 21^ο αιώνα όλο και λιγότερα ζευγάρια που επιλέγουν το γάμο αντί για τη συγκατοίκηση -επισημοποιημένη ή μη- είναι «προσκολλημένα» στις παραδοσιακές αξίες του γάμου, ενώ όλο και περισσότερα από αυτά που επιλέγουν τη συγκατοίκηση αντί για το γάμο, χαρακτηρίζονται από αντισυμβατικές αξίες (ή δεν είναι βέβαια για το μέλλον της σχέσης τους), είναι πιθανό η ένταση της πρωτογαμηλιότητας να συνεχίσει να μειώνεται, αυτή δε του διαζυγίου να αυξάνεται με πιο ήπιους ρυθμούς. Ωστόσο, ο ρόλος της επισημοποιημένης συγκατοίκησης στη χώρα μας δεν είναι εφικτό να διερευνηθεί στα πλαίσια της παρούσας διατριβής, διότι το μόνο στοιχείο που διαθέτουμε αναφορικά με τα ΣΣ είναι ο συνολικός αριθμός αυτών που συνάπτονται κάθε έτος.

5.3. Η διάλυση των εγγάμων συμβιώσεων στην Ευρώπη

5.3.1. Η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων

Είναι δεδομένο ότι το θεσμικό πλαίσιο που αφορά στη λύση του γάμου επηρέασε τις συμπεριφορές των ζευγαριών απέναντι στο διαζύγιο στον ευρωπαϊκό χώρο. Ένα ερώτημα που τέθηκε από τους ερευνητές ήταν αν οι αλλαγές στη νομοθεσία προκαλούν αλλαγές συμπεριφοράς ή αν οι νομοθετικές τροποποιήσεις έρχονται να επικυρώσουν εκ των υστέρων συμπεριφορές που έχουν ήδη εκδηλωθεί ή παγιωθεί. Σύμφωνα με τους Festy & Prioux (1975), Van Poppel & De Beer (1993), Kotzamanis & Sardon (1997) και Lesthaeghe (2010), η αύξηση της έντασης του διαζυγίου προηγείται των αλλαγών της νομοθεσίας, οι οποίες διευκολύνουν την έκδοσή του, στις χώρες της Ευρώπης. Επομένως, φαίνεται ότι ο νομοθέτης αποφάσισε εκ των υστέρων να προσαρμοσθεί στις νέες συμπεριφορές και να εξυπηρετήσει ανάγκες που είχαν ήδη προκύψει.

Περαιτέρω, οι Festy & Prioux (op. cit.) θεωρούν ότι η αναθεώρηση των νομοθεσιών επήλθε κυρίως εξαιτίας της πίεσης που άρχισε να ασκείται στην πολιτεία από την αύξηση του αριθμού των διαζυγίων η οποία οδήγησε σε μια δημόσια συζήτηση περί της αναθεώρησης της νομοθεσίας με αποτέλεσμα να απενοχοποιηθεί το διαζύγιο και να διευκολυνθεί η λύση του γάμου. Οι ίδιοι καταλήγουν στο ότι η συζήτηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα η κοινωνία να καταστεί πιο ανεκτική απέναντι στο διαζύγιο και τα διαζύγια να ξεκινήσουν να εκδίδονται ευκολότερα προτού η νέα νομοθεσία ψηφιστεί ή εφαρμοστεί.

Είναι, έτσι, εμφανές και από τα Γραφήματα 9α και 9γ του κειμένου (βλ. και Πίνακα 12α του Παραρτήματος), ότι οι νέες νομοθεσίες, όπως αυτή που εφαρμόστηκε το έτος 1974 στη Σουηδία και κατάργησε τη διάσταση 1 έτους που ήταν απαραίτητη για όλα τα ζευγάρια προτού εκδοθεί το διαζύγιό τους, αλλά και αυτές του έτους 1971 στην Αγγλία και στην Ολλανδία, διευκόλυναν τη λύση του γάμου και επιτάχυναν την αύξηση της έντασης του διαζυγίου, η οποία, όμως, ήταν ήδη σε ανοδική πορεία.

5.3.2. Η εξέλιξη των δεικτών

Η άνοδος των ΣΔΔ ξεκινά με αρκετά αργούς ρυθμούς κατά τη δεκαετία του '60 στην Ευρώπη, αλλά συνεχίζεται αρκετά πιο έντονα τη δεκαετία του '70. Ειδικότερα, η ένταση του διαζυγίου αρχίζει να αυξάνεται το 1961 στη Φινλανδία, το 1962 στην Αγγλία-Ουαλία¹¹⁰, το 1963 στο Βέλγιο (Festy & Prioux, op. cit.), το 1964 στη Γαλλία και στη Σουηδία, το 1966 στην

¹¹⁰ Διευκρινίζεται ότι τα δεδομένα ανάλυσης του διαζυγίου από το έτος 2004 και έπειτα αφορούν στο Ηνωμένο Βασίλειο και όχι στην Αγγλία-Ουαλία. Πριν από το έτος 2004 προέρχονται από τη βάση δεδομένων του ODE, το οποίο εκπόνησε αναλύσεις για την περίοδο 1965-2003 για την Αγγλία-Ουαλία και όχι για το Ηνωμένο Βασίλειο. Στο κείμενο είτε πρόκειται για δεδομένα προ του έτους 2004 είτε μετά από αυτό, γίνεται αναφορά στην Αγγλία-Ουαλία και όχι στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Σημειώνεται επίσης, ότι για τη Δανία για τα έτη 2006 και 2011, για την Αγγλία-Ουαλία (Ηνωμένο Βασίλειο) για τα έτη 2012, 2013, 2015 και 2017 και για το Βέλγιο για τα έτη 2013-2016 δίνεται από τη Eurostat μόνο ο συνολικός αριθμός των διαζυγίων και όχι η κατανομή τους ανά διάρκεια γάμου. Για τη διενέργεια της διαμήκους ανάλυσης, ο ετήσιος αυτός αριθμός διαζυγίων κατανομήθηκε σε κάθε έτος αι προrata της κατανομής των διαζυγίων στα έτη στα οποία αυτή είναι γνωστή. Υπογραμμίζεται, τέλος, ότι οι συντελεστές που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό της έντασης και του ημερολογίου διαζυγιότητας ορισμένων κοορτών γάμου και είναι προϊόν της προαναφερθείσας κατανομής, αθροιζόμενοι, δεν υπερβαίνουν το 8% της τελικής έντασης του διαζυγίου των συγκεκριμένων κοορτών.

Ολλανδία και στη Νορβηγία, το 1967 στην Ελβετία, το 1968 στην Αυστρία και στη Δανία, το 1977 στην Ελλάδα, το 1982 στην Ισπανία και 1987 στην Ιταλία. Οι χώρες της Βόρειας Ευρώπης και ειδικότερα η Σουηδία, η Δανία και η Αγγλία-Ουαλία, στις οποίες η ένταση του διαζυγίου φθάνει ή ξεπερνά τα 30 διαζύγια ανά 100 γάμους ήδη στα μέσα της δεκαετίας του 1970 (βλ. Γραφήματα 9α-δ), διακρίνονται από τις υπόλοιπες, στις περισσότερες εκ των οποίων οι ΣΔΔ είναι κάτω από τα 25 διαζύγια κατά την ίδια περίοδο. Επιπλέον, ο ΣΔΔ ανέρχεται στα 45 περίπου διαζύγια/100 γάμους στα τέλη της δεκαετίας του 1980 στις τέσσερις σκανδιναβικές χώρες και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην Αγγλία-Ουαλία, ενώ, έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990, δεν υπερβαίνει τα 35 διαζύγια ανά 100 γάμους στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, στο Βέλγιο, στη Γαλλία και στις Κάτω Χώρες. Οι τρεις αυτές δεκαετίες (1970-2000) χαρακτηρίζονται ως η περίοδος έκρηξης του διαζυγίου (divorce boom) για τις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης (L. Roussel, 1987; Esping-Andersen, 2016).

Έτσι, η εγκάρσια ένταση το 2000-2017 στη Σκανδιναβία κυμαίνεται γύρω από τα 50 κατά μέσο όρο διαζύγια ανά 100 γάμους (55 στη Σουηδία, 50 στη Φινλανδία, 46-47 στη Δανία και στη Νορβηγία), στην κεντρική Ευρώπη γύρω από τα 43 (44 στην Ελβετία και στην Αυστρία, 42 στη Γερμανία), στην Δυτική ανάμεσα στα 40 και τα 56 (56 στο Βέλγιο, 45 στη Γαλλία, 43 στην Αγγλία-Ουαλία και 40 στην Ολλανδία). Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί ότι η ένταση φτάνει σε ορισμένα έτη σε σαφώς υψηλότερες τιμές (62 και 61 διαζύγια ανά 100 γάμους το 2013 και το 2014 στη Σουηδία, 70 και 65 διαζύγια ανά 100 γάμους το 2008 και το 2009 στο Βέλγιο).

Τέλος, στον ευρωπαϊκό νότο η ένταση του διαζυγίου αυξάνεται σταδιακά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, αλλά, έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980, στις χώρες αυτές λύεται λιγότερο από το 10% των γάμων (ποσοστό πολύ χαμηλότερο από το αντίστοιχο –κατ' ελάχιστον 20%- καταγραφόμενο σε όλες τις χώρες της ΒΔ και κεντρικής Ευρώπης). Η ένταση του διαζυγίου αυξάνεται ταχύτατα από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 στην Ισπανία, από το 2012 και έπειτα στην Ελλάδα και από το 2014 και μετέπειτα στην Ιταλία (στην Ισπανία λύεται το 51,6% κατά μέσο όρο των γάμων το 2016-17, η ένταση του διαζυγίου στην Ιταλία έχει ξεπεράσει κατά μέσο όρο τα 30 διαζύγια ανά 100 γάμους το 2015-16 και υπερβαίνει τα 28 διαζύγια αντίστοιχα κατά την περίοδο 2012-2017 στην Ελλάδα). Διαπιστώνουμε τέλος ότι, στη Γαλλία, στη μόνη χώρα της δυτικής Ευρώπης της οποίας ένα τμήμα βρίσκεται στη Μεσόγειο, μετά από μια ανώτατη τιμή του ΣΔΔ το 2005 (52 διαζύγια ανά 100 γάμους), ο δείκτης κυμαίνεται το 2006-2016 στα 45-48 διαζύγια ανά 100 γάμους (INSEE, 2019).

Συμπερασματικά, σήμερα η ένταση είναι ακόμη χαμηλή στην Ελλάδα και στην Ιταλία, υψηλή στην Ολλανδία, στην Αγγλία-Ουαλία και στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης στις οποίες ανέρχεται σε 40-44 διαζύγια ανά 100 γάμους, ακόμη υψηλότερη στη Γαλλία, στη Δανία και στη Νορβηγία (45-47 διαζύγια ανά 100 γάμους) και εξαιρετικά υψηλή στη Φινλανδία, στη Σουηδία και στο Βέλγιο (50 και 56 διαζύγια ανά 100 γάμους), αλλά και στην Ισπανία από τα μέσα της δεκαετίας του 2005.

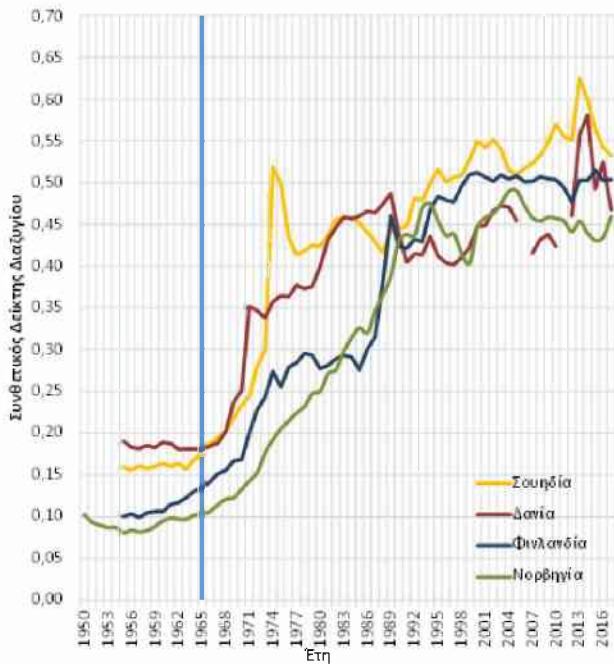
Όσον αφορά στη μέση διάρκεια γάμου κατά τη λύση του (βλ. Γραφήματα 10α-δ και Πίνακα 12β, Παράρτημα), αυτή παρουσιάζει έντονες διαφοροποιήσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις είναι απόρροια των νομοθετικών αλλαγών που διέπουν τη λύση του γάμου. Ξεχωρίζουν ταυτόχρονα για την πολύ υψηλή ΜΔ πρωτίστως η Ιταλία και δευτερευόντως η Ισπανία, χώρες στις οποίες ο γάμος λύνεται στα 16,8 και 14,3 έτη αντίστοιχα κατά την περίοδο 2000-2017.

Σημειώνεται, ότι σε ορισμένες χώρες η ΜΔ αυξάνεται απότομα έπειτα από ορισμένες νομοθετικές αλλαγές, καθώς φαίνεται ότι οι παλαιότερες κοορτές γάμου ωφελούνται περισσότερο από τις νέες διατάξεις καθώς δίνεται η δυνατότητα μαζικής λύσης πολλών γάμων οι οποίοι ήταν ουσιαστικά «νεκροί». Στις περιπτώσεις αυτές, συνήθως, μετά από μια απότομη αύξηση των δεικτών, η ΜΔ σταδιακά, μειώνεται. Δεν είναι π.χ. τυχαίο ότι η ΜΔ αυξάνεται έντονα στην Αγγλία-Ουαλία το 1972, στην Ολλανδία το 1972-1973, στην Αυστρία τη διετία 1978-1979 και στην Ελλάδα το 1980, δηλαδή κατά τα έτη που έπονται νομοθετικών αλλαγών.

Όσον αφορά στη διαμήκη ένταση του διαζυγίου, αυτή αυξάνεται σε όλες ανεξαρτήτως τις χώρες. Ειδικότερα, στην κοορτή του 1960 λύεται το 31% και το 29% των γάμων στη Σουηδία και στη Δανία αντίστοιχα, το 23% και το 20% των γάμων στη Φινλανδία και στη Νορβηγία αντίστοιχα και το 16-18% των γάμων στην Ολλανδία, στη Γαλλία και στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης (βλ. Γραφήματα 11α-δ και Πίνακα 12γ, Παράρτημα). Στις κοορτές, όμως, των τελεσθέντων γάμων το 1987-1988 λύεται το 47-51% των γάμων στη Φινλανδία, στη Δανία και στη Σουηδία, το 42-46% των γάμων στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης, στη Νορβηγία, την Αγγλία-Ουαλία και το Βέλγιο, το 40% και 42% των γάμων στην Ολλανδία και Γαλλία αντίστοιχα και τέλος, το 28% των γάμων στην Ισπανία, το 21% στην Ελλάδα και το 18% στην Ιταλία.

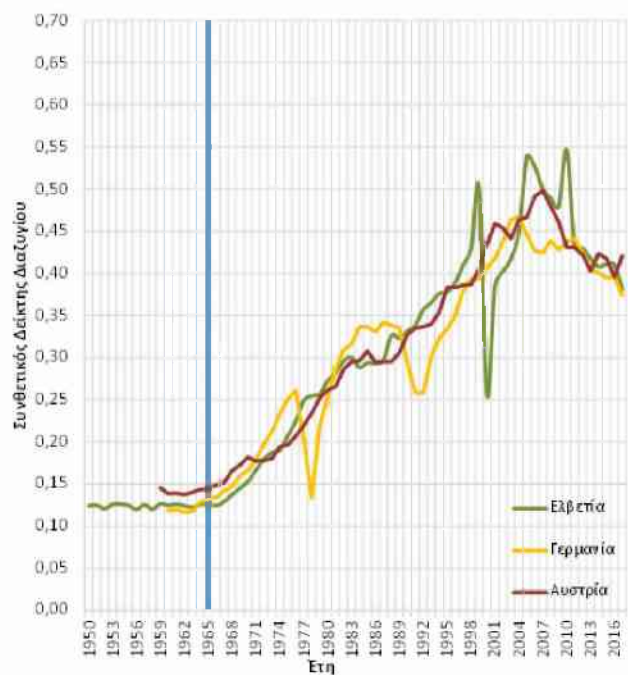
Όσον αφορά στη διαμήκη μέση διάρκεια του γάμου κατά τη λύση του, αυτή φθίνει σε ορισμένες χώρες από τις κοορτές του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1950 έως αυτές του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1980 (βλ. Γραφήματα 12α-δ και Πίνακα 12δ, Παράρτημα). Έτσι, η ΜΔ στη Σκανδιναβία και στην Ολλανδία μειώνεται κατά 2-3,5 έτη κατά μέσο όρο μεταξύ των προαναφερόμενων ομάδων κοορτών, ενώ στην Αγγλία-Ουαλία ανέρχεται στα 14 έτη στις κοορτές 1965-1969 για να μειωθεί στα 11,6 έτη στις κοορτές 1984-1987. Στην κεντρική Ευρώπη η ΜΔ παραμένει κατά το μάλλον ή ήττον σταθερή μεταξύ των κοορτών γάμων του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1950 και εκείνων του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1980 και ανέρχεται κατά μέσο όρο στα 14,2 έτη στην Ελβετία, στα 12,3 έτη στη Γερμανία και στα 11,7 έτη στην Αυστρία. Στο Βέλγιο και στη Γαλλία η ΜΔ είναι κατά μέσο όρο 16 και 15,2 έτη αντίστοιχα σε όλες τις κοορτές που εξετάζονται, ενώ διακρίνονται για την ιδιαίτερα καθυστερημένη λύση του γάμου η Ιταλία και η Ισπανία με τη ΜΔ να προσεγγίζει τα 20 έτη. Τέλος, όπως έχει προαναφερθεί η ΜΔ στη χώρα μας είναι 14,6 έτη κατά μέσο όρο στις κοορτές 1972-1988, αλλά εμφανίζει μια σταδιακά ανοδική πορεία, καθώς από τα 14 έτη στις κοορτές 1972-1976, έχει ανέλθει στα 15,6 έτη στις κοορτές 1984-1988.

Γράφημα 9α: Η εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, 1950-2017

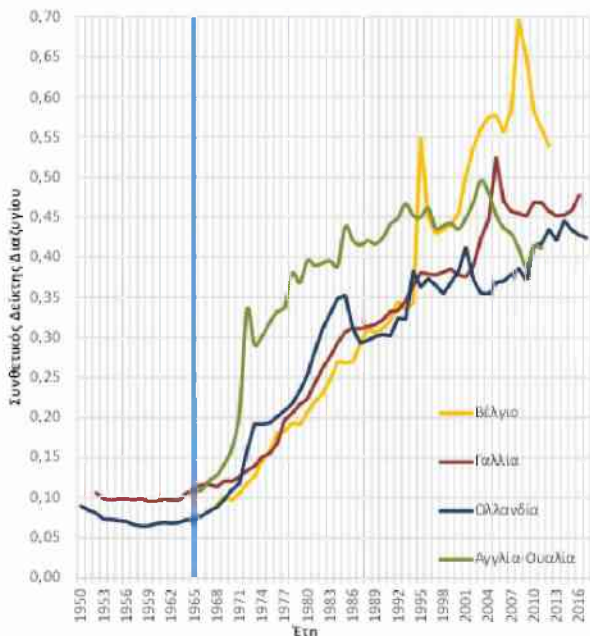

Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 9β: Η εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, 1950-2017

Γράφημα 9γ: Η εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, 1950-2017

Πηγή: INED, 2019; INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2019; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 9δ: Η εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Γαλλία, 1950-2017

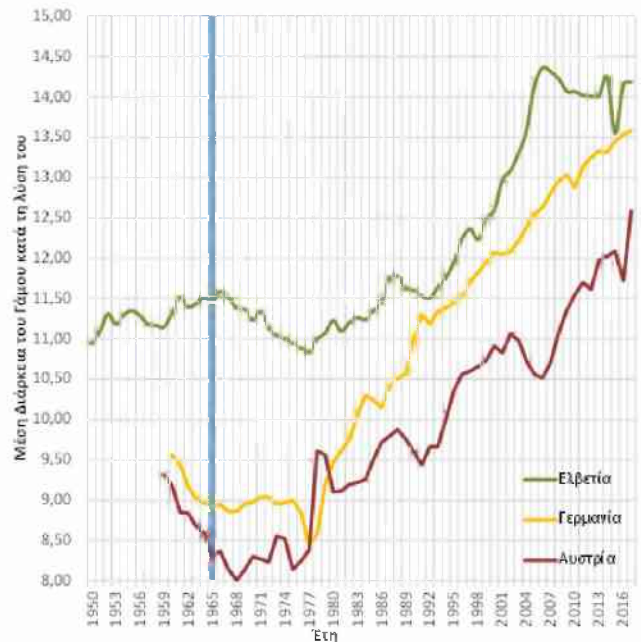

Γράφημα 10α: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, 1950-2017

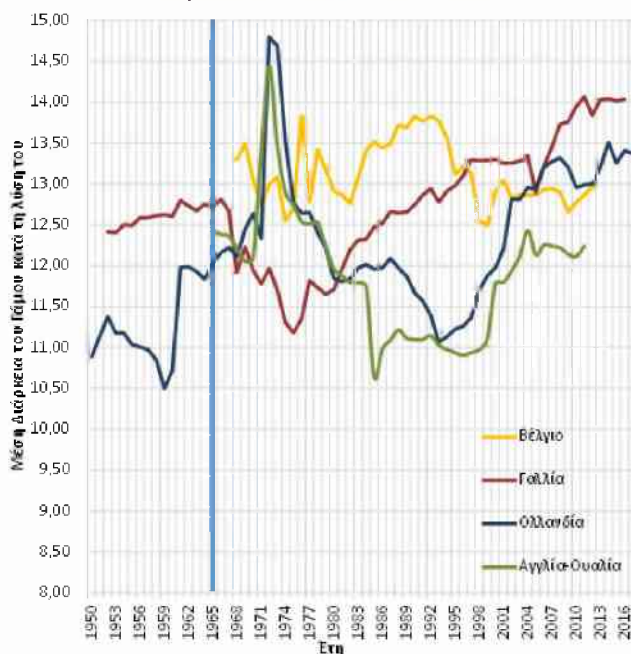

Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 10β: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, 1950-2017

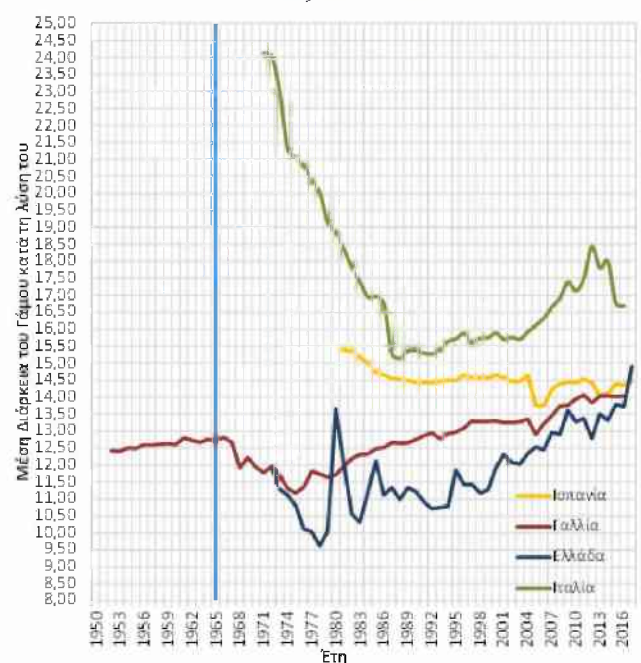

Γράφημα 10γ: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, 1950-2017

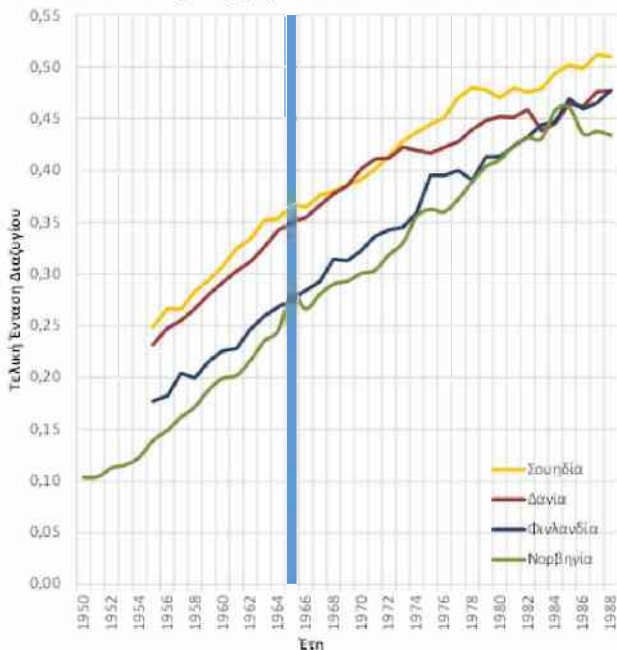

Πηγή: INED, 2019; INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2019; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 10δ: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Γαλλία, 1950-2017

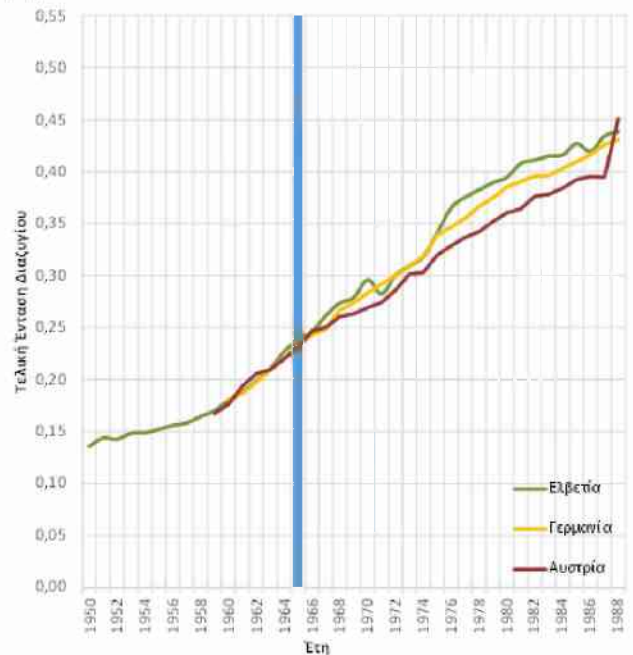

Γράφημα 11α: Η εξέλιξη της τελικής έντασης του διαζυγίου: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, κοορτές γάμου 1950-1988

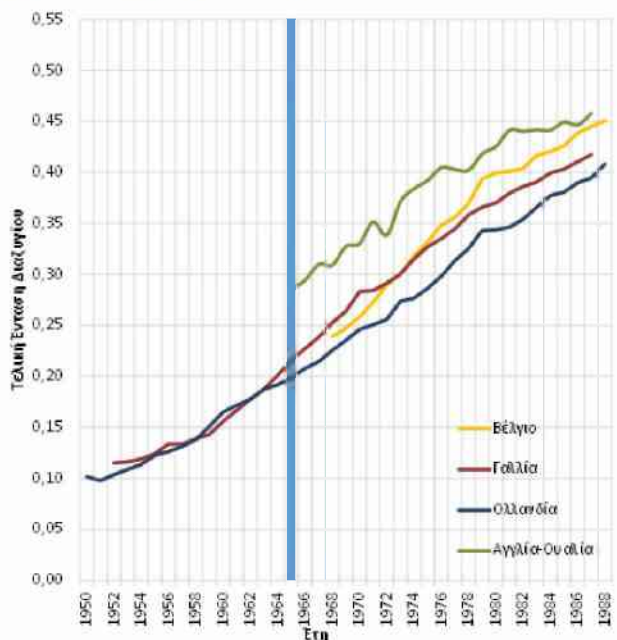

Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 11β: Η εξέλιξη της τελικής έντασης του διαζυγίου: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, κοορτές γάμου 1950-1988

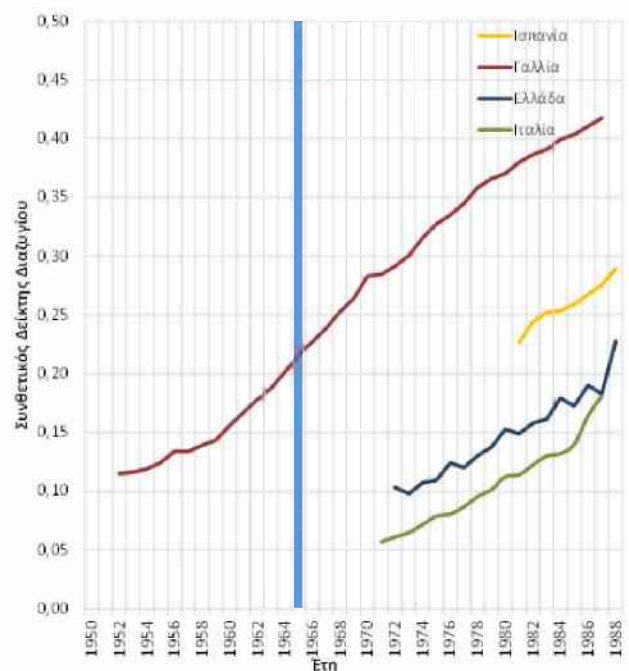

Γράφημα 11γ: Η εξέλιξη της τελικής έντασης του διαζυγίου: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, κοορτές γάμου 1950-1988

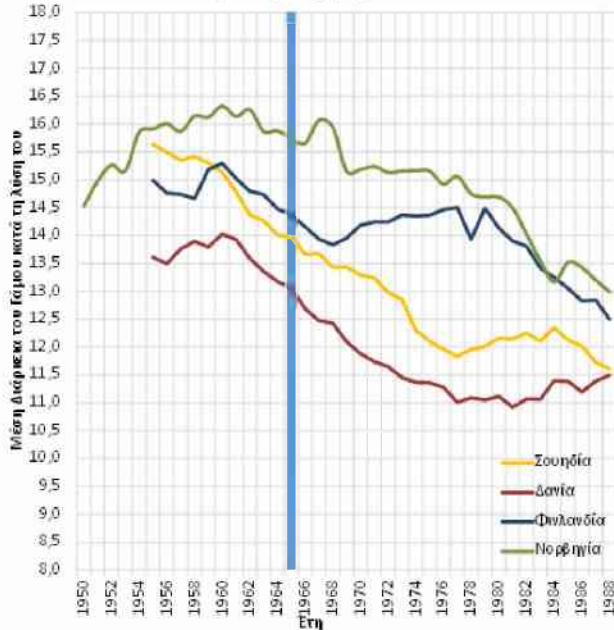

Πηγή: INED, 2019; INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2019; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 11δ: Η εξέλιξη της Τελικής έντασης του διαζυγίου: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Γαλλία, κοορτές γάμου 1950-1988

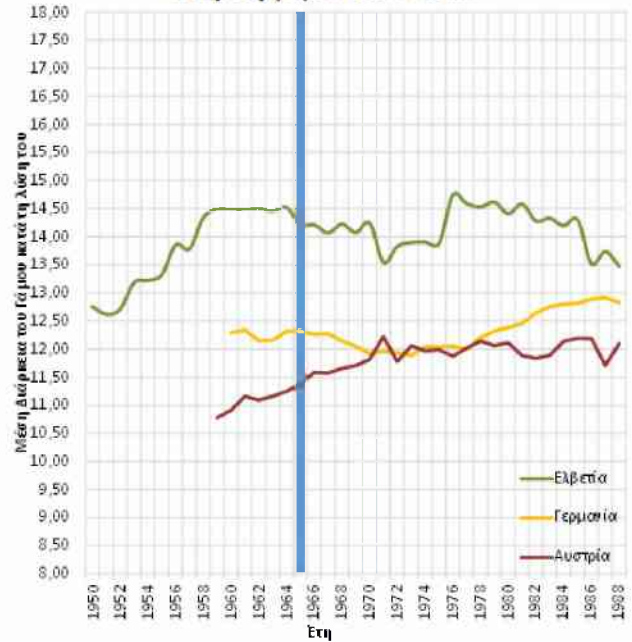

Γράφημα 12α: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο: Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και Φινλανδία, κοορτές γάμου 1950-1988

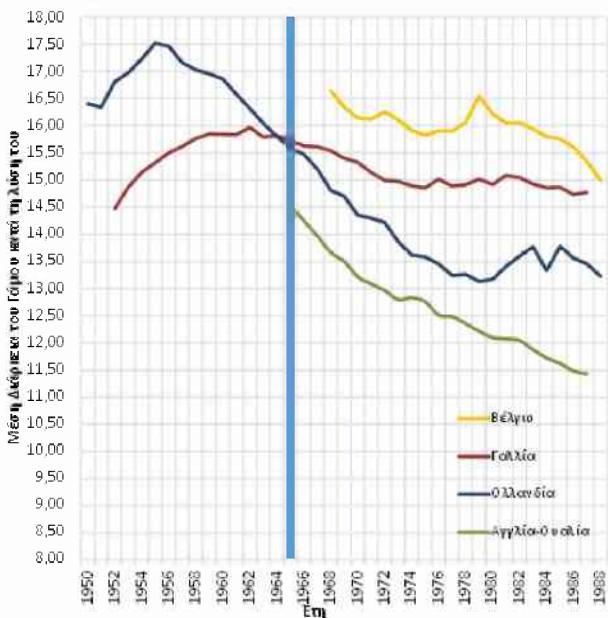

Πηγή: Eurostat, 2020; ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 12β: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο: Ελβετία, Γερμανία, Αυστρία, κοορτές γάμου 1950-1988

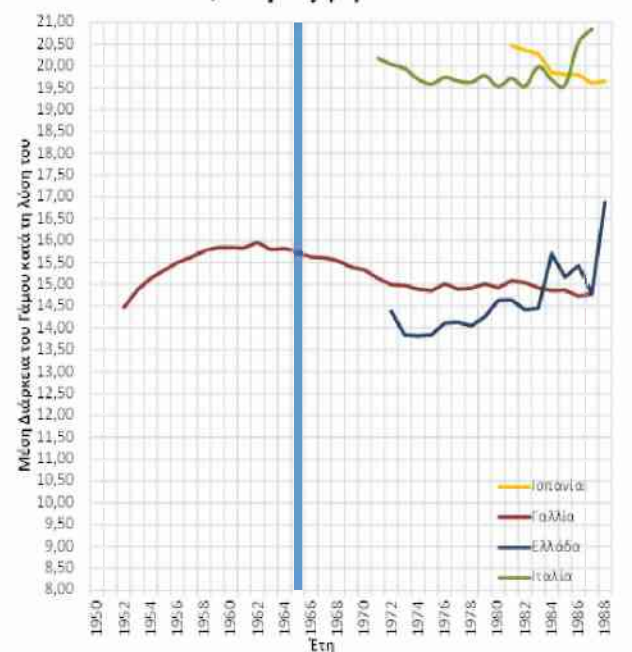

Γράφημα 12γ: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο Διαζύγιο: Ολλανδία, Αγγλία & Ουαλία, Βέλγιο και Γαλλία, κοορτές γάμου 1950-1988

Πηγή: INED, 2019; INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2019; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Γράφημα 12δ: Η εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας του γάμου στο διαζύγιο: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Γαλλία, κοορτές γάμου 1950-1988

5.3.3. Το θεσμικό πλαίσιο και επιπτώσεις του στο διαζύγιο στην Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία

5.3.3.1. Ισπανία

Στην Ισπανία ο Αστικός Κώδικας του 1889 αναγνώρισε τόσο το θρησκευτικό όσο και τον πολιτικό γάμο, αν και ο πολιτικός αφορούσε μόνο λίγα μη-Καθολικά ζευγάρια (Flaquer & Garriga, 2009). Το διαζύγιο επιτρεπόταν κατά την περίοδο 1934-1936 (Spijker & Montserrat, 2012) και η έκδοσή του κατέστη εκ νέου εφικτή το έτος 1981. Επομένως, έως το έτος 1981 και με εξαίρεση την τριετία 1934-1936, ο γάμος θεωρούταν ουσιαστικά μια εφ' όρου ζωής δέσμευση. Υπήρχε η δυνατότητα χωρισμού, αν ένας σύζυγος εγκατέλειπε τη συζυγική κατοικία, ενώ ο γάμος ήταν εφικτό να λυθεί από την Εκκλησία στην περίπτωση που υπήρχε ανικανότητα κάποιου συζύγου ή δεν υπήρχε σεξουαλική επαφή μετά το γάμο (*matrimonio rato y no consumado*). Ωστόσο, η ακύρωση του γάμου από την Εκκλησία ήταν μια αρκετά περίπλοκη διαδικασία και δεν είναι τυχαίο ότι μόνον περίπου το 3% των ενώσεων που σχηματίστηκαν πριν από το έτος 1960 κατέληξαν σε μια μόνιμη λύση του γάμου (Bernardi & Martínez-Pastor, 2011).

Το Σύνταγμα του 1978 αναφερόταν στη ρύθμιση του γάμου, αλλά δεν προέβλεπε κάποια συγκεκριμένη προσέγγιση για την επίλυση του θέματος. Τρία έτη αργότερα (1981) το διαζύγιο θεσμοθετήθηκε, όχι για να αντικαταστήσει το χωρισμό¹¹¹, αλλά προστιθέμενο σε αυτόν ως ένα επιπλέον νομικό βήμα. Σύμφωνα με τους Flaquer & Garriga (op. cit.), στις περισσότερες περιπτώσεις, βάσει του νόμου, ο χωρισμός προηγούνταν του διαζυγίου, είτε με την επίσημη (δικαστική) του μορφή είτε με την ανεπίσημη (*de facto*), για να εκδοθεί το διαζύγιο συχνά έπρεπε να υπάρχει κάποιο γαμήλιο παράπτωμα και απαιτούνταν δύο εμφανίσεις στο δικαστήριο και δυο αιτήσεις διαζυγίου. Έτσι, το διαζύγιο, βάσει του νόμου του 1981, θεωρούταν η έσχατη λύση στην οποία μπορούσαν να προστρέξουν οι σύζυγοι και ένας μεγάλος αριθμός χωρισμένων ζευγαριών το απέφευγε, διότι φοβόταν την επίπονη και δαπανηρή δικαστική διαδικασία (Roigé, 2013).

Αναμφίβολα, από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα η ισπανική κοινωνία αλλάζει, αυξάνεται η εκπαίδευση των γυναικών, οι γυναίκες αναβάλλουν το γάμο και την τεκνοποίηση, τα ζευγάρια σταδιακά συγκατοικούν περισσότερο και αυξάνονται η εκτός γάμου τεκνοποίηση και η ένταση του διαζυγίου (Flaquer & Garriga, op. cit.; Bernardi & Martínez-Pastor, op. cit.).

Η νέα σημαντική αλλαγή στη νομοθεσία, επέρχεται το 2005, όταν εισήχθη το διαζύγιο-εξπρές¹¹² (Duato & Jódar, 2013; González-Val & Marcén, 2017). Ο νόμος του 2005 στόχευε στην ευρύτερη αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου, περιλαμβάνοντας τη ρύθμιση του γάμου των ομόφυλων ζευγαριών, καταργώντας τη διπλή διαδικασία (πρώτα χωρισμός και έπειτα διαζύγιο) και παρέχοντας στα άτομα τη δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ των δύο

¹¹¹ Ο δικαστικός χωρισμός είναι μια διαδικασία μετά από την οποία οι σύζυγοι ενδέχεται να οδηγηθούν στο διαζύγιο, αλλά είναι εφικτό να συνεχίσουν να παραμένουν παντρεμένοι, ενώ, τέλος, είναι δυνατό η διαδικασία του χωρισμού να αναθεωρηθεί (Carella, García Pereiro & Parant, op. cit.). Το διαζύγιο, αντίθετα, σημαίνει το οριστικό τέλος του γάμου.

¹¹² <https://advocateabroad.com/express-divorce-spain/>

<https://www.expatica.com/es/uncategorized/is-spain-splitting-up-the-express-divorce-40654/>

(Flaquer & Garriga, op. cit.; Carella, García Pereiro & Parant, 2014). Έδωσε, επίσης, τη δυνατότητα έκδοσης του μη-υπαιτιότητας διαζυγίου μετά από μια πολύ μικρή περίοδο αναμονής (τρεις μήνες μετά το γάμο), μείωσε το κόστος του διαζυγίου και προώθησε τη συνεπιμέλεια. Έτσι, ο ισπανικός νόμος από συντηρητικός και περιοριστικός μετατράπηκε σε έναν από τους πιο φιλελεύθερους στην Ευρώπη (Flaquer & Garriga, op. cit.).

Ο νέος νόμος, που εισήχθη από τη σοσιαλιστική κυβέρνηση στην Ισπανία παρά τις έντονες αντιδράσεις της αντιπολίτευσης, είχε άμεσες επιπτώσεις στο διαζύγιο καθώς αν το 2004 η Ισπανία ήταν μια από τις χώρες με τη χαμηλότερη διαζυγιότητα στην Ευρώπη, μετά το νέο νόμο η ένταση του διαζυγίου αυξήθηκε σημαντικά. Τέλος, σημειώνεται ότι μετά τα δύο πρώτα έτη της πολύ έντονης αύξησης της έντασης (2006 και 2007), οι δείκτες συρρικνώνονται για να βρεθούν στα επίπεδα του μέσου όρου της Δυτικής Ευρώπης (Roigé, op. cit.).

Ο χωρισμός των ζευγαριών, ένας εγκυρότερος δείκτης για την εκτίμηση της διάλυσης του γάμου πριν από το 2005

Οι Flaquer & Garriga (op. cit.) σημειώνουν ότι η ένταση της λύσης του γάμου πριν από το 2005 στην Ισπανία μπορεί να εκτιμηθεί μόνον εφόσον ληφθεί υπόψη, εκτός από τον αριθμό των διαζυγίων και αυτός των χωρισμών (δικαστικών ή ανεπίσημων), καθώς ελάχιστα ζευγάρια πριν από το 2005 κατέθεταν αίτηση λύσης του γάμου τους. Μόνη εξαίρεση αποτελεί το 1982, κατά το οποίο στα de facto χωρισμένα ζευγάρια για τουλάχιστον πέντε έτη δόθηκε η δυνατότητα διαζυγίου (Flaquer & Garriga, op. cit.).

Ακόμη και αν ένας δικαστικός χωρισμός αρχικά θεωρούνταν ως μια μεταβατική κατάσταση που επέτρεπε την επανασυμφιλίωση των συζύγων, στις περισσότερες περιπτώσεις αυτό δε συνέβαινε και το ζευγάρι παρέμενε χωρισμένο ή έπαιρνε διαζύγιο (Flaquer & Garriga, op. cit.). Πολλοί ήταν οι λόγοι για τους οποίους τα ζεύγη που είχαν χωρίσει δεν αποφάσιζαν να λύσουν δικαστικά το γάμο τους. Ειδικότερα, κάποια εξ αυτών δεν το επιθυμούσαν για θρησκευτικούς λόγους, καθώς το Καθολικό δόγμα δέχεται το χωρισμό, αλλά όχι το διαζύγιο, ενώ κάποια άτομα (ιδίως οι γυναίκες) προσέβλεπαν σε ορισμένα πλεονεκτήματα από τη μη λύση του (μη απώλεια συζυγικών δικαιωμάτων, διεκδίκηση κληρονομιάς ή ακόμη σύνταξης χηρείας). Τέλος, το διαζύγιο αποτελούσε μια αργή, μακρά, περίπλοκη και ακριβή διαδικασία και σε αυτή προσέτρεχαν συνήθως άτομα που επιθυμούσαν να ξαναπαντρευτούν (Flaquer & Garriga, op. cit.).

Οι συμπεριφορές μετά το νόμο του 2005 και ο ρόλος της Καθολικής Εκκλησίας

Ο Roigé (op. cit.) σημειώνει ότι η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων μετά το 2005 είχε επιπτώσεις που δεν είχαν προβλεφθεί από το νομοθέτη. Ο ίδιος αναφέρει ότι, ενώ η νομοθεσία είχε σαν στόχο να ενθαρρύνει τα άτομα να επιλέξουν το συναινετικό διαζύγιο και να επιδιώξουν τη συνεπιμέλεια των τέκνων, τουλάχιστον έως τις αρχές της δεκαετίας του 2010 το ένα τρίτο των γάμων λυνόταν χωρίς την συμφωνία των συζύγων και η επιμέλεια συνήθως δινόταν στη μητέρα. Ταυτόχρονα, μετά την αλλαγή της νομοθεσίας, τα ζευγάρια όλων των κοινωνικών τάξεων άρχισαν να λύνουν το γάμο τους συχνότερα και ως εκ τούτου, φαίνεται ότι τα άτομα με λιγότερους οικονομικούς πόρους άρχισαν να χωρίζουν περισσότερο σε σχέση με πριν (Roigé, op. cit.).

Τέλος, η Καθολική Εκκλησία, δεν άλλαξε το παραδοσιακό της δόγμα αναφορικά με το γάμο και την οικογένεια, παρέμεινε αντίθετη στο διαζύγιο, παρά τις ευρύτατες κοινωνικές αλλαγές, τις αλλαγές αξιών και του τρόπου ζωής από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα με αποτέλεσμα να απωλέσει σταδιακά τον πρότερο ισχυρό της ρόλο αναφορικά με τα οικογενειακά θέματα (Dominguez-Folgueras & Castro-Martin, 2013).

5.3.3.2. Ιταλία

Από το 1865 έως και το 1970, ο γάμος στην Ιταλία μπορούσε να λήξει μόνο με το θάνατο ενός συζύγου (Vignoli & Ferro, 2009). Ο δικαστικός χωρισμός ήταν εφικτός, αλλά σπάνιος πριν από το 1970 (Castiglioni & Dalla Zuanna, 2008). Το διαζύγιο θεσπίζεται με το νόμο 898 που ψηφίζεται την 1.12.1970 και προβλέπει δύο διακριτές διαδικασίες: μία για το δικαστικό χωρισμό, που προηγείται της λύσης του γάμου και μία για το διαζύγιο το οποίο μπορούσε να εκδοθεί μόνον μετά από πέντε έτη δικαστικού χωρισμού (Tamanza, Molgora & Ranieri, 2013).

Στη συνέχεια, με τη θέσπιση του νόμου 151/1975 αίρεται η προϋπόθεση της απόδειξης της υπαιτιότητας ενός συζύγου για να επέλθει η λύση του γάμου, ενώ είναι σημαντικά, για την έκδοση του διαζυγίου, γεγονότα που αντικειμενικά καθιστούν το γάμο αφόρητο και έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην ανατροφή των παιδιών (Tamanza, Molgora & Ranieri, op. cit.). Επιπλέον, ο νόμος της 1/8/1978, ενίσχυσε την προστασία του οικονομικά ασθενέστερου συντρόφου και μείωσε τα έτη χωρισμού που ήταν απαραίτητα για να εκδοθεί το διαζύγιο από πέντε σε τρία (Vignoli & Ferro, 2009). Τέλος, η αύξηση της έντασης του διαζυγίου την περίοδο 1987-1991 πρέπει, αναμφίβολα, να αποδοθεί, εν μέρει, στη διευκόλυνση της λύσης του γάμου που επέφερε ο νόμος του 1987 (Carella, García Pereiro & Parant, 2014).

Με το μεταγενέστερο νόμο του 2015 το διαζύγιο κατέστη ευκολότερο και γρηγορότερο, κάτι που απασχόλησε έντονα και το διεθνή τύπο¹¹³. Συγκεκριμένα, το συναινετικό διαζύγιο μπορεί από το έτος αυτό να εκδοθεί μετά από έξι μήνες χωρισμού, που ξεκινούν από τη στιγμή που το ζευγάρι καταθέτει αίτηση διαζυγίου στο δικαστήριο και το κατ' αντιδικία διαζύγιο μετά από δώδεκα μήνες (Colonnelli, 2015), ενώ πριν η ελάχιστη περίοδος χωρισμού στην περίπτωση του κατ' αντιδικία διαζυγίου ήταν τρία χρόνια. Ο ιταλικός νόμος του 2015 δεν κατάργησε την απαραίτητη περίοδο χωρισμού πριν από τη λύση του γάμου, όπως συνέβη το 2005 στην Ισπανία, αλλά η ταχύτατη άνοδος της έντασης του διαζυγίου από το Μάιο του 2015 στην Ιταλία πρέπει να αποδοθεί, σε μεγάλο βαθμό, στη νέα νομοθεσία (Colonnelli, op. cit.).

¹¹³ <https://www.bangkokpost.com/world/1135293/divorce-italian-style-up-50-after-quickie-law>
<https://www.blacktowerfm.com/news/172-quick-divorces-new-legislation-in-italy>
<https://www.lifeinitaly.com/lifestyle/italyvs-new-quickie-divorce-law/>
<http://www.oliverpartners.it/quick-divorces-new-legislation-in-italy/>
<http://www.palmigianolawfirm.com/news-events/divorce-italy/>
<https://www.reuters.com/article/us-italy-divorce-idUSKBN0NE1JD20150423>

Ο χωρισμός των ζευγαριών, ένας εγκυρότερος δείκτης για την εκτίμηση της διάλυσης του γάμου πριν από το 2015

Όπως και στην Ισπανία, σύμφωνα με τους Tamanza, Molgora & Ranieri (op. cit.), η μη λήψη υπόψη των δικαστικών χωρισμών, αλλά μόνο των διαζυγίων, οδηγεί στη σημαντική υποεκτίμηση της συχνότητας λύσης των ενώσεων στην Ιταλία. Οι ίδιοι σημειώνουν, επίσης, ότι οι πολύ υψηλοί δείκτες έντασης που καταγράφονται το 1972 πρέπει να αποδοθούν στο ότι πλήθος ζευγαριών που ανέμεναν για χρόνια να καταστεί διαθέσιμο το πλαίσιο της λύσης του γάμου, κατόρθωσαν να λύσουν το δεσμό τους μετά τη θέσπιση του διαζυγίου το 1970. Επιπλέον, παρατηρούν ότι η ένταση της διακοπής του γάμου είτε με τη μορφή του δικαστικού χωρισμού είτε με τη μορφή του διαζυγίου δεν είναι τόσο έντονη κατά τις δεκαετίες του 1970, του 1980 και κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990 στην Ιταλία, όσο σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, αν λάβει κάποιος υπόψη τους δύο τρόπους λύσης του δεσμού, φαίνεται ότι η λύση των γάμων στην Ιταλία την περίοδο 1995-2009 δε διαφέρει τόσο έντονα από εκείνη των περισσότερων χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Οι Tamanza, Molgora & Ranieri (op. cit.) αναφέρουν ειδικότερα ότι μεταξύ των ετών 1995 και 2009 οι δικαστικοί χωρισμοί αυξήθηκαν κατά 60% και τα διαζύγια διπλασιάστηκαν. Οι Vignoli & Ferro (op. cit.), επιπροσθέτως, υπογραμμίζουν ότι ο δικαστικός χωρισμός στην πραγματικότητα διαλύει όλους τους δεσμούς μεταξύ των συντρόφων και το διαζύγιο είναι, ουσιαστικά, απαραίτητο μόνον εφόσον ο ένας εκ των δύο συζύγων επιθυμεί να παντρευτεί εκ νέου. Τέλος, οι Castiglioni & Dalla Zuanna (op. cit.) σημειώνουν ότι και κατά την περίοδο 1971-2004 οι μισοί περίπου δικαστικοί χωρισμοί καταλήγουν σε διαζύγιο, ενώ η επανασυμφιλίωση των συζύγων συνιστά ένα εξαιρετικά σπάνιο γεγονός.

Οι πιο επιρρεπείς στο διαζύγιο, η περίοδος της κρίσης και ο ρόλος της Εκκλησίας

H De Rose (1992) χρησιμοποιώντας αναδρομικά δεδομένα της «Έρευνας της Οικογενειακής Δομής και Συμπεριφοράς» του έτους 1983 και οι Vignoli & Ferro (op. cit.) αξιοποιώντας τα δεδομένα της Ιταλικής Έρευνας Γενεών και Φύλων (Gender and Generation Survey) του 2003 καταλήγουν ότι οι γυναίκες στην βόρεια Ιταλία και σε ορισμένες περιοχές της κεντρικής που έχουν σχετικά υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης ή/και εργάζονται έχουν αυξημένες πιθανότητες λύσης του γάμου, κάτι που ενδέχεται να οφείλεται στο ότι η οικονομική τους αυτονομία τους επιτρέπει να διαχειριστούν καλύτερα έναν χωρισμό, ενώ πιθανότατα τα δύο αυτά στοιχεία αποσταθεροποιούν και το μοντέλο των παραδοσιακών ρόλων των δύο φύλων. Τέλος, οι Vignoli & Ferro (op. cit.) σημειώνουν ότι ίσως οι γυναίκες με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης δύνανται ευκολότερα να λύσουν έναν γάμο καταρρίπτοντας μια συμβατική/παραδοσιακή εικόνα για τη γυναίκα και την οικογένεια που φαίνεται ότι υπάρχει ακόμη στην Ιταλία τουλάχιστον έως τη δεκαετία του 2000.

Κατά τα πρώτα έτη της οικονομικής κρίσης (2008-2014) η αύξηση της έντασης του διαζυγίου ανακόπτεται και σύμφωνα με τον Colonnelli (2015) αυτό πιθανότατα συνέβη εξαιτίας του γεγονότος ότι αρκετά ζευγάρια ήταν διστακτικά αναφορικά με το χωρισμό, καθώς το διαζύγιο και ιδίως το κατ' αντιδικία κόστιζε αρκετά. Ωστόσο, κατά τον ίδιο, στη συνέχεια, ήτοι κατά τα έτη 2015 και 2016, η αύξηση της έντασης του διαζυγίου πρέπει να αποδοθεί όχι μόνο στη νέα νομοθεσία αλλά και στο ότι η κρίση, πρόσθεσε έντονο στρες στις οικογένειες

και έτσι πολλά ζευγάρια που κατά τα πρώτα έτη «υπέμεναν» τα όποια προβλήματα, στη συνέχεια αποφάσισαν να λύσουν τον γάμο τους.

Τέλος, οι Vignoli & Ferro (op. cit.) θεωρούν ότι οι αξίες του Καθολικισμού παίζουν, τουλάχιστον έως τη δεκαετία του 2000, ρόλο στη διάλυση του γάμου και ειδικότερα, βρίσκουν ότι τα άτομα που έχουν κάνει πολιτικό γάμο και/ή έχουν συγκατοικήσει πριν το γάμο, πιθανότατα χαρακτηρίζονται από περισσότερο εκκοσμικευμένες αξίες και έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να διακόψουν τη συμβίωσή τους.

5.3.3.3. Γαλλία

Στη Γαλλία κατά το 17ο και τον 18ο αιώνα επιτρεπόταν ο δικαστικός χωρισμός, αλλά απαγορευόταν το διαζύγιο καθώς επικρατούσε το Κανονικό Δίκαιο (Sardon, 2005b). Το 1792, μετά τη Γαλλική Επανάσταση, θεσπίζεται το διαζύγιο, που μπορεί να είναι είτε συναινετικό είτε να βασίζεται στην ασυμβατότητα χαρακτήρων. Το 1816 μετά την Παλινόρθωση των Βουρβόνων (Carella, García Pereiro & Parant, 2014) η απαγόρευση επανέρχεται μέχρι το 1884 και αίρεται με την Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία, αν αποδειχθεί η υπαιτιότητα ενός από τους δυο συζύγους. Το 1908 παρέχεται η δυνατότητα αυτόματης μετατροπής του χωρισμού των συζύγων σε διαζύγιο μετά από αίτημα ενός εκ των δύο και εφόσον έχουν παρέλθει τρία έτη από το δικαστικό χωρισμό τους. Το Καθεστώς του Βισύ προσπάθησε να δυσχεράνει την έκδοση του διαζυγίου το έτος 1941, αλλά ο νομοθέτης το έτος 1945 επανάφερε τις πρότερες διατάξεις.

Στις 11/7/1975 και με εφαρμογή από την 1/1/1976 επανεισάγεται στο γαλλικό δίκαιο το συναινετικό διαζύγιο, το οποίο προστίθεται ως επιλογή στη λύση της συμβίωσης έπειτα από εξαετή διάσταση, στο κατ' υπαιτιότητα διαζύγιο και στο διαζύγιο που μπορεί να εκδοθεί έπειτα από αίτημα του ενός εκ των δύο συζύγων και γίνεται δεκτό από τον άλλο. Περαιτέρω, ένας νέος νόμος, της 26 Μαΐου του 2004, που εφαρμόζεται από την 1/1/2005 επιδιώκει να διευκολύνει την έκδοση του διαζυγίου (Sardon, op. cit.). Τέλος, από την 1 Ιανουαρίου του 2017 είναι πλέον στη Γαλλία εφικτή, όπως και στη χώρα μας, η συναινετική λύση του γάμου ενώπιον συμβολαιογράφου (Breton *et al.*, 2018).

Η αύξηση της έντασης του διαζυγίου και οι επιδράσεις της νομοθεσίας

Ο Sardon (op. cit.) διευκρινίζει ότι η νομοθεσία που θέσπισε το συναινετικό διαζύγιο (νόμος υπ. αρ. 75-617) και εφαρμόστηκε από την 1/1/1976 επιτάχυνε την αύξηση της έντασης του διαζυγίου, η οποία, ωστόσο, είχε ξεκινήσει πριν από τη θέσπιση του νέου νόμου. Ο ίδιος σημειώνει ότι η επίδραση της νομοθεσίας είναι εμφανής από το 1977, καθώς, το μέσο χρονικό διάστημα που απαιτείτο για την εκδίκαση των υποθέσεων διαζυγίου εκείνη την περίοδο ήταν οι 12 μήνες. Η ένταση του διαζυγίου συνεχίζει να αυξάνεται τις δεκαετίες του 1980 και 1990, αλλά η μεγάλη αλλαγή επέρχεται το 2005. Σύμφωνα με τη Bellamy (2016), η σημαντική αύξηση του αριθμού των διαζυγίων του έτους αυτού πρέπει να αποδοθεί στη νέα νομοθεσία η οποία τέθηκε σε εφαρμογή για πρώτη φορά το συγκεκριμένο έτος. Στη συνέχεια ο αριθμός των διαζυγίων μειώνεται και από το 2007 και έπειτα σταθεροποιείται (Prioux, Mazuy & Barbieri, 2010).

Σύμφωνα με τους Breton et al. (2017) η απλοποίηση των διαδικασιών του διαζυγίου συνόδευσε την πρόθεση και την τάση της γαλλικής κοινωνίας για αποφυγή των συγκρουσιακών διαδικασιών. Έτσι, τα κατ' υπαίτιότητα διαζύγια αποτελούσαν μεγάλο τμήμα των διαζυγίων που εκδίδονταν προς τα τέλη της δεκαετίας του 1990 (συγκεκριμένα αντιστοιχούν στο 42,6% των διαζυγίων που εκδίδονται το 1999), αλλά μόλις το 7% των διαζυγίων του έτους 2015). Οι Prioux, Mazuy & Barbieri (op. cit.) σημειώνουν, επίσης, ότι το συναινετικό διαζύγιο συνιστά το 2009 την πιο συχνή διαδικασία διαζυγίου (το 53,5% των πράξεων που εκδίδονται το συγκεκριμένο έτος), ενώ κατά τα πρώτα έτη που έπονται της αλλαγής της νομοθεσίας (2006-2009) αυξάνεται η αναλογία των διαζυγίων που έπονται μιας περιόδου χωρισμού (από το 1,3% το έτος 2005 στο 9,9% το 2009), αλλά και η αναλογία των διαζυγίων που οφείλονται σε ατομικά αιτήματα τα οποία γίνονται αποδεκτά από το/τη σύζυγο (από το 9,6% το έτος 2005 στο 24,5% το έτος 2009).

Προϊόν της αλλαγής της νομοθεσίας ενδέχεται να είναι σε κάποιο βαθμό και η αύξηση της έντασης του διαζυγίου το έτος 2016, καθώς, σύμφωνα με τους Breton et al. (2018), η αλλαγή της νομοθεσίας (άρθρο 267 του Αστικού Κώδικα του Φεβρουαρίου του έτους 2016) διευκόλυνε τη ρύθμιση της συμμετοχής των συζύγων στο ενεργητικό και στο παθητικό της περιουσίας τους. Τέλος, η εισαγωγή της νέας νομοθεσίας η οποία προσέφερε τη δυνατότητα λύσης του γάμου ενώπιον συμβολαιογράφου το 2017, αναμενόταν να προκαλέσει μια αύξηση της έντασης του διαζυγίου κατά το συγκεκριμένο έτος. Σύμφωνα με τους Breton et al. (2019), υπάρχει μια έντονη μείωση των διαζυγίων κατά το έτος 2017, η οποία, ωστόσο, πρέπει να αποδοθεί σε ένα πρόβλημα παροχής των στοιχείων των διαζυγίων από τους συμβολαιογράφους. Περαιτέρω, σύμφωνα με τους Ferrari, Bonnet & Solaz (2019), από τα στοιχεία του έτους 2017 προκύπτει ότι το συναινετικό διαζύγιο το συγκεκριμένο έτος εκδόθηκε κατά μέσο όρο σε λιγότερο από ένα μήνα, ενώ το 2016 λύθηκε κατά μέσο όρο στους 3,6 μήνες, κάτι που αναμφίβολα πρέπει να αποδοθεί στην απλοποίηση των διαδικασιών με τη νέα νομοθεσία. Τέλος, το κατ' αντιδικία διαζύγιο που είναι μια σαφώς πιο μακροχρόνια διαδικασία σε σχέση με το συναινετικό απαιτεί μια σαφώς μακρύτερη διάρκεια στην Γαλλία (ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2016 τα διαζύγια αυτά εκδίδονται κατά μέσο όρο στους 27,8 μήνες).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Συμπεράσματα

Η παρούσα διατριβή στοχεύει στο να καλυφθεί ένα σημαντικό κενό στην υπάρχουσα βιβλιογραφία αναφορικά με τη μελέτη της σύστασης και διάλυσης των συμβιώσεων στη χώρα μας καθώς τα επιστημονικά άρθρα που επικεντρώνονται στην μελέτη των δυο αυτών δημογραφικών φαινομένων είναι ελάχιστα, καμία διατριβή δεν έχει εκπονηθεί που να πραγματεύεται τα συγκεκριμένα θέματα και καμία ερευνητική εργασία δεν έχει εξετάσει τις εξελίξεις λαμβάνοντας υπόψη την πορεία των φαινομένων αυτών στον ευρωπαϊκό χώρο (των πρώην σοσιαλιστικών χωρών εξαιρουμένων). Η παρούσα διατριβή εξετάζει επιπλέον και συναφή θέματα όπως τη γαμηλιότητα σε χαμηλότερα του εθνικού χωρικά επίπεδα, αυτή των μη μόνιμων κατοίκων, τη σχέση της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών με την απόκτηση του πρώτου παιδιού κ.ά. τα οποία η επιστημονική κοινότητα της χώρας μας δεν έχει έως τώρα επαρκώς εξετάσει.

Στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες από τη δεκαετία του 1990-ή ακόμη και νωρίτερα-, έχει ξεκινήσει μια συζήτηση μεταξύ επιστημόνων, πολιτικών και κοινωνικών φορέων η οποία ενδιαφέρει και σημαντικό τμήμα της κοινωνίας των πολιτών. Η συζήτηση αυτή αφορά στις δημογραφικές μας εξελίξεις και ειδικότερα στο αποκαλούμενο «δημογραφικό πρόβλημα» (τη συρρίκνωση του πληθυσμού και τη γήρανσή του, τις επιπτώσεις που αυτή αναμένεται να έχει και τις αλλαγές που πρόκειται να επιφέρει σε τομείς όπως η ασφάλιση, η συνταξιοδότηση, η αγορά εργασίας κ.λπ.). Επιπλέον, ένα θέμα που επανέρχεται σταθερά στην δημόσια συζήτηση είναι και η «κρίση του θεσμού της οικογένειας», οι πολλαπλές δυσκολίες που οι νέοι συναντούν αναφορικά με τη σύσταση της οικογένειας, η μεγάλη συχνότητα και ευκολία με την οποία λύνονται οι γάμοι, οι επιπτώσεις του διαζυγίου στη ζωή ενηλίκων και παιδιών κ.ο.κ. Η δημογραφική κοινότητα της χώρας μας είναι όμως περιορισμένη, η δημογραφική παιδεία είναι ελλιπής, οι περισσότεροι σχολιαστές των εξελίξεων στερούνται της απαραίτητης κατάρτισης και η συζήτηση δεν βασίζεται συνήθως σε τεκμηριωμένες αναλύσεις. Επομένως, έως σήμερα, τα περισσότερα κείμενα που δημοσιεύονται εξετάζουν τις εξελίξεις της γαμηλιότητας και της διάλυσης των έγγαμων συμβιώσεων από την οπτική γωνία άλλων πεδίων και όχι της δημογραφίας.

Στόχος της συγκεκριμένης διατριβής είναι, με βάση τα αποτελέσματα που προκύπτουν από μια «κλασική» δημογραφική ανάλυση της πρωτογαμηλιότητας, της διαζυγιότητας και της γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (πρώτο παιδί) να ερμηνευθούν οι αλλαγές και ρήξεις των χρονολογικών σειρών αξιοποιώντας και τα πορίσματα συγγενών επιστημονικών πεδίων. Έτσι, για να δοθούν ολοκληρωμένες απαντήσεις στα ερωτήματα που θέσαμε αξιοποιήθηκαν και τα συμπεράσματα που αφορούν στις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές, θεσμικές, τεχνολογικές και ιατρικές εξελίξεις από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Συνοψίζοντας, η πρωτοτυπία και η προστιθέμενη αξία της διατριβής έγκειται στο γεγονός ότι διενεργώντας την δημογραφική ανάλυση (η οποία βασίζεται στις μεθόδους και τεχνικές της κλασικής γαλλικής σχολής δημογραφίας), παρουσιάζονται τεκμηριωμένα οι μεταπολεμικές εξελίξεις της γαμηλιότητας και της διαζυγιότητας στη χώρα μας, οι οποίες συγκρίνονται με τις αντίστοιχες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε και μια βάση δεδομένων που αποτέλεσε το υπόβαθρο για τις αναλύσεις και δύναται, επικαιροποιούμενη, να αξιοποιηθεί και στο μέλλον.

Από τις αναλύσεις μας προκύπτει ότι τα άτομα δεν παντρεύονται σπανιότερα και αργότερα, δε χωρίζουν συχνότερα και δεν τεκνοποιούν λιγότερο και αργότερα από το 1980 και έπειτα μόνο στην Ελλάδα, αλλά, και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες (με αυτές της Β. Ευρώπης να προηγούνται χρονικά). Επομένως, η όποια συζήτηση περί της αρνητικής πορείας των φαινομένων και περί των πολιτικών που πρέπει να ασκηθούν για τη στήριξη της οικογένειας και των νέων ώστε να δημιουργήσουν οικογένεια και να αποκτήσουν τους απογόνους που επιθυμούν, πρέπει να λαμβάνει υπόψη τους λόγους που οδήγησαν στις αλλαγές και το πλαίσιο που προσδιορίζει τις επιθυμίες και τους στόχους των ατόμων αυτών, πλαίσιο που έχει αλλάξει στις δυτικές κοινωνίες από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Ειδικότερα, από τη μελέτη των δημογραφικών δεικτών, αλλά και από τα σημαντικότερα κείμενα της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι η οικονομική ανάπτυξη, η αστικοποίηση, η εκβιομηχάνιση, η εκκοσμίκευση, η αλλαγή του ρόλου των γυναικών με την αύξηση της εκπαίδευσης και της συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας και η σεξουαλική επανάσταση, που υπήρξε αποτέλεσμα της βελτίωσης της αντισύλληψης, έφεραν συνταρακτικές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιμετωπίζουν το γάμο, τη συγκατοίκηση και την τεκνοποίηση. Σταδιακά, ξεκινώντας από τις σκανδιναβικές χώρες, υπήρξε από-θεσμοποίηση του γάμου, καθώς όλο και περισσότερα άτομα άρχισαν να συγκατοικούν και να τεκνοποιούν εκτός του θεσμού αυτού ενώ ταυτόχρονα προοδευτικά αίρονται και οι όποιες προ υπάρχουσες διακρίσεις ανάμεσα στα παιδιά που γεννήθηκαν εντός και εκτός γάμου. Η δημιουργία οικογένειας άρχισε να αποτελεί έναν μόνον από τους στόχους των νέων, πολλοί εξ αυτών κατά τη δεύτερη και την τρίτη δεκαετία της ζωής τους προτιμούν να σπουδάσουν και να αφοσιωθούν στους επαγγελματικούς τους στόχους αντί να παντρευτούν. Έτσι, αυξήθηκε προοδευτικά και ο αριθμός των ατόμων που δεν παντρεύονται και δεν τεκνοποιούν, ενώ η συνέχιση του γάμου, αλλά και όλων των σχέσεων και συμβιώσεων, εξαρτάται όλο και περισσότερο από την ικανοποίηση των στόχων και επιθυμιών που δεν έχουν άμεση σχέση με τη δημιουργία οικογένειας. Έτσι, η έγγαμη συμβίωση έγινε πιο εύθραυστη και ο νομοθέτης σταδιακά διευκόλυνε τη λύση της.

Στη διατριβή μας επικεντρωθήκαμε σε δεκατέσσερις χώρες τις Ευρώπης (βόρειας, δυτικής, κεντρικής και νότιας) και εξετάσαμε τις εξελίξεις υπό το πρίσμα της δεύτερης δημογραφικής μετάβασης. Πρόδρομοι των σημαντικών αλλαγών που διαπιστώνονται όσον αφορά στο γάμο, στη συγκατοίκηση, στο διαζύγιο και στην τεκνοποίηση είναι οι σκανδιναβικές χώρες, ενώ τα νέα πρότυπα διαχέονται προοδευτικά στη δυτική και στην κεντρική Ευρώπη και στη συνέχεια στον ευρωπαϊκό νότο. Είναι επίσης σαφές ότι οι εξεταζόμενες χώρες δεν ακολουθούν την ίδια ακριβώς πορεία, καθώς οι ιδιαίτερες συνθήκες κάθε μιας από αυτές επηρεάζουν, εκτός των άλλων, και τις στάσεις και αντιλήψεις των ατόμων, διευκολύνοντας ή ακόμη δυσχεραίνοντας την υιοθέτηση νέων σχημάτων συμπεριφοράς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εξέλιξη της εκτός γάμου γονιμότητας: σε χώρες της κεντρικής Ευρώπης, όπως η Ελβετία, η Γερμανία και η Αυστρία η εκτός γάμου γονιμότητα έχει αυξηθεί πολύ λιγότερο σε σχέση με εκείνες της Βόρειας και Δυτικής (στις πρώτες μόλις το 25-42% των παιδιών γεννιούνται εκτός γάμου το 2017, ενώ στις περισσότερες από τις χώρες της δεύτερης ομάδας τα μισά τουλάχιστον παιδιά αποκτώνται εκτός της έγγαμης συμβίωσης). Στην Νότια Ευρώπη, ως τα μέσα της δεκαετίας του 1990 λιγότερο από ένα στα 8 παιδιά γεννιούνται εκτός γάμου ενώ, στη συνέχεια το ποσοστό αυτό αυξάνεται ταχύτατα στην Ισπανία (46,8% το 2017), με λιγότερο έντονο ρυθμό στην Ιταλία (32,8% το 2017) και με πολύ αργούς

ρυθμούς στην Ελλάδα (10,3% το 2017). Η χώρα μας είναι έτσι μια από τις χώρες στην Ευρώπη στις οποίες ακόμη ο γάμος συνδέεται άρρηκτα με την απόκτηση απογόνων και ιδιαίτερα του πρώτου παιδιού.

Από την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας καθίσταται σαφές ότι οι χώρες του νότου διαφοροποιούνται από αυτές της υπόλοιπης Ευρώπης ως προς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Έτσι, στο Νότο επικρατεί σε μεγαλύτερο βαθμό το «ισχυρό οικογενειακό σχήμα», στο οποίο οι οικογενειακοί δεσμοί είναι εφ' όρου ζωής ισχυρότατοι και η οικογένεια στηρίζει τους νέους για μεγάλο διάστημα μετά την ενηλικίωσή τους επηρεάζοντας ταυτόχρονα σε μεγάλο βαθμό και τις επιλογές τους. Αυτό αποτυπώνεται και στην καθυστερημένη αποχώρηση των νέων ενηλίκων από τη γονική κατοικία, κάτι που αναμφίβολα οφείλεται στην πρόθεση πολλών να αποκτήσουν και όχι να ενοικιάσουν μια κατοικία, στην επιθυμία αρκετών να αναχωρήσουν από την γονική κατοικία όταν παντρεύονται, στις δυσκολίες που πολλοί συναντούν στην αγορά εργασίας (υψηλά ποσοστά ανεργίας, επισφαλείς θέσεις εργασίας κ.ά.), αλλά και στο κατακερματισμένο και αναποτελεσματικό κράτος πρόνοιας που ελάχιστα στηρίζει την ανεξαρτητοποίηση των νέων. Ο γάμος είχε και συνεχίζει ακόμη να έχει ένα κεντρικό ρόλο στις κοινωνίες του Νότου και οι γονείς στις χώρες αυτές θεωρούν ότι τα παιδιά τους έχουν πραγματικά «αποκατασταθεί» μόνον όταν έχουν παντρευτεί.

Αποφασίστηκε έτσι, λαμβάνοντας υπόψη και τα προαναφερθέντα, στα πλαίσια της παρούσας διατριβής, εκτός της Ελλάδας, να εξετάσουμε τις εξελίξεις στην Ιταλία και την Ισπανία, με τις οποίες η χώρα μας σε κάποιο βαθμό ομοιάζει (όχι μόνο αναφορικά με γεωγραφικά και κλιματολογικά χαρακτηριστικά, αλλά και με τα πολιτισμικά). Εξετάστηκαν, όμως, σε βάθος και οι εξελίξεις στη Γαλλία, η οποία αναμφίβολα συνιστά μια χώρα που ανήκει περισσότερο στη δυτική Ευρώπη (γεωγραφικά, θεσμικά, οικονομικά), αλλά ένα τμήμα της βρίσκεται στη Μεσόγειο, συνορεύει με την Ισπανία και την Ιταλία και σε αυτή όπως και στις άλλες δύο μεσογειακές χώρες η καθολική παράδοση υπήρξε ένας σημαντικός πυλώνας που όρισε τις εξελίξεις αυτές, επηρεάζοντας τις στάσεις και συμπεριφορές. Μεταξύ των χωρών αυτών μόνον στην Ελλάδα επικράτησε η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, που πιθανότατα υπήρξε λιγότερο «αυστηρή» αναφορικά με τις στάσεις που σχετίζονται με το γάμο και την οικογένεια. Η ανάλυση της γαμηλιότητας και των διαζυγίων στις χώρες αυτές -αλλά και η σύγκρισή τους με τις εξελίξεις στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες επέτρεψε έτσι να γίνουν καλύτερα αντιληπτοί οι παράγοντες που διαμόρφωσαν τα νέα σχήματα συμπεριφοράς.

Η ισχυρή πτώση της έντασης της γαμηλιότητας ξεκινά από τη Σουηδία και τη Δανία περί τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και στη συνέχεια διαχέεται σταδιακά και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Την περίοδο 2013-2017 η ένταση της γαμηλιότητας παραμένει εντονότερη ακόμη στη χώρα μας (620 πρώτοι γάμοι ανά 1000 γυναίκες), ενώ είναι αρκετά χαμηλή στη Γαλλία και στην Ισπανία (430 και 440 πρώτοι γάμοι αντίστοιχα) και ελαφρώς υψηλότερη στην Ιταλία (470 πρώτοι γάμοι). Επίσης, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες ο γάμος ακόμη τελείται λίγο νωρίτερα στην Ελλάδα (η μέση ηλικία των γυναικών στον πρώτο γάμο είναι στα 30,1 έτη το 2017 στη χώρα μας) και πιο καθυστερημένα στη Γαλλία (30,7 έτη), στην Ιταλία (30,9) και στην Ισπανία (31,4). Από τους διαγενεακούς δείκτες προκύπτει ακόμη ότι οι γυναίκες παντρεύονται εντονότερα στη χώρα μας (το 1/4 αναμένεται να μείνει οριστικά άγαμο - να μη συνάψει δηλαδή έναν πρώτο γάμο έως τα 50 - στην Ελλάδα, ενώ το ποσοστό αυτό αναμένεται να φτάσει στο 40% στη Γαλλία, στο 37% στην Ισπανία και στο 31% στην Ιταλία στην ίδια

γενεά γυναικών). Περαιτέρω, φαίνεται ότι οι γυναίκες στη χώρα μας παντρεύονται ακόμη σχετικά πρώιμα (στα 28 έτη στη γενεά του 1978 στην Ελλάδα, στα 28,8 έτη στην Ιταλία, στα 29,1 έτη στη Γαλλία και στα 29,3 έτη στην Ισπανία).

Αναφορικά με την εξέλιξη της διαζυγιότητας, οι τρεις χώρες του νότου διακρίνονται σαφώς από εκείνες της υπόλοιπης Ευρώπης. Η Καθολική Εκκλησία αντιδρά έντονα στη θεσμοθέτηση του διαζυγίου και, έτσι, η έκδοσή του επιτρέπεται μόλις το 1970 στην Ιταλία και το 1981 στην Ισπανία (στη χώρα της ιβηρικής χερσονήσου πιθανότατα ρόλο έχει παίξει σε αυτή την εξέλιξη και η μακροχρόνια δικτατορία του Franco που τελειώνει το 1975). Στην Ελλάδα η λύση του γάμου είναι επίσης αρκετά δύσκολη πριν το 1979 (οι νομοθεσίες των ετών 1979 και 1983 απλοποιούν σημαντικά τις διαδικασίες). Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η ένταση σταδιακά αυξάνεται στις τρεις χώρες του νότου, με αποτέλεσμα στις αρχές της δεκαετίας του 2000 να λύνονται λιγότεροι από 1/5 γάμους. Μετά την αλλαγή της νομοθεσίας το 2005 στην Ισπανία, η ένταση της λύσης του γάμου αυξάνεται ταχύτατα και την τριετία 2015-2017 λύνονται πλέον 50 και 47 στους 100 γάμους (όπως και στις άλλες χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης την ίδια περίοδο), ενώ στην Ελλάδα και στην Ιταλία μόλις 29 και 33 στους 100 γάμους αντίστοιχα. Από τη διαμήκη ανάλυση προκύπτει ταυτόχρονα ότι στις κοορτές γάμου 1986-1988 (κοορτές για τις οποίες είναι εφικτό να προκύψουν συμπεράσματα για την πορεία των γάμων τους), μόλις ένα στα πέντε ζευγάρια έλυσαν το γάμο τους στην Ελλάδα, 17 στα 100 στην Ιταλία, 28 στα 100 στην Ισπανία και 41 στα 100 στη Γαλλία.

Συμπερασματικά, η Δεύτερη Δημογραφική Μετάβαση, η οποία συνάδει με την αναβολή του γάμου και της τεκνοποίησης, τη μείωση των απογόνων, την αύξηση του αριθμού των ατόμων που δεν παντρεύονται και δεν τεκνοποιούν, την αύξηση του αριθμού των ατόμων που συγκατοικούν πριν από το γάμο και εκείνων για τους οποίους η συγκατοίκηση μετατρέπεται σε ένα μακροπρόθεσμο υποκατάστατό του, την αύξηση της τεκνοποίησης εκτός γάμου και της συχνότητας λύσης του γάμου, τελικά δε σταματά στις πλαγιές των Πυρηναίων και των Άλπεων, αλλά αφορά και στις χώρες νοτιότερα αυτών (Ισπανία και Ιταλία, και, σε μικρότερο βαθμό και την Ελλάδα). Από τις τρεις αυτές μεσογειακές χώρες, οι συμπεριφορές στην Ισπανία φαίνεται να συγκλίνουν ταχύτερα με εκείνες στη Βόρεια και Δυτική Ευρώπη (σαφώς μεγαλύτερα ποσοστά εκτός γάμου γονιμότητας, χαμηλότερη ένταση της γαμηλιότητας, μεγαλύτερη ηλικία στον πρώτο γάμο και υψηλότερη ένταση της διαζυγιότητας μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2010 σε σχέση με τις δύο άλλες χώρες του νότου). Η μεγαλύτερη «αδράνεια» στην υιοθέτηση των νέων αυτών συμπεριφορών χαρακτηρίζει τη χώρα μας, ενώ η Ιταλία φαίνεται να βρίσκεται σε μια ενδιάμεση θέση μεταξύ Ισπανίας και Ελλάδας.

Εξετάζοντας τη σχέση της πρωτογαμηλιότητας με εκείνη της γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης (πρώτο παιδί) στην Ελλάδα διαπιστώνουμε ότι υφίσταται μια έντονη σχέση. Οφείλουμε δε να σημειώσουμε ότι ενώ καταγράφεται μια παράλληλη πορεία των δεικτών έντασης της πρωτο-γαμηλιότητας και της γονιμότητας πρώτης τάξης στις μεταπολεμικές γενεές, ταυτόχρονα διαπιστώνεται ότι στις νεότερες γενεές (>1969) υπάρχουν τάσεις ανακοπής -ή ακόμη και επιβράδυνσης- των ρυθμών αύξησης των άτεκνων γυναικών (23% στις γενεές 1969-1978), ενώ συνεχίζει να αυξάνεται το ποσοστό όσων μένουν άγαμες (από το 17,7% στη γενεά του 1969 στο 25% στη γενεά του 1978).

Όσον αφορά στα χαμηλότερα του εθνικού επίπεδα, τόσο από τα δεδομένα της Απογραφής του 2001, όσο και από τα δεδομένα φυσικής κίνησης της περιόδου 1981-2017 προκύπτει ότι στη χώρα μας υφίστανται δύο ομάδες νομών με διαφοροποιημένα πρότυπα συμπεριφοράς όσον αφορά στο γάμο. Η πρώτη συστάδα περιλαμβάνει τους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης στους οποίους διαχρονικά παρατηρείται μια ιδιαίτερα χαμηλή μέση ηλικία στον πρώτο γάμο και μια ιδιαίτερα υψηλή ένταση γαμηλιότητας. Η δεύτερη περιλαμβάνει τους νομούς Αττικής, Θεσσαλονίκης και Αχαΐας στους οποίους διαχρονικά η μέση ηλικία είναι αρκετά υψηλή και η ένταση ιδιαίτερα χαμηλή. Τέλος, η γαμηλιότητα ορισμένων νομών της δυτικής ηπειρωτικής Ελλάδας, της βόρειας Ελλάδος και του ανατολικού τμήματος του Αιγαίου προσεγγίζει εκείνη της πρώτης ομάδας, ενώ η γαμηλιότητα κάποιων όμορων νομών της δεύτερης ομάδας προσεγγίζει εκείνη της δεύτερης συστάδας.

Ταυτόχρονα, από το 2000 - και ιδιαίτερα μετά το 2010- έχει ενισχυθεί έντονα η τάση σύναψης γάμου στην Ελλάδα από μη μόνιμους κατοίκους και το 2017 η αναλογία αυτή έχει φτάσει στο 10,8% του συνόλου των γάμων που τελούνται στην χώρα μας. Η συντριπτική πλειονότητα των γάμων αυτών, ιδίως μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2000, τελείται σε ένα μικρό αριθμό ενοτήτων (στα νησιά του Νοτίου Αιγαίου και του Ιονίου, στην Κρήτη, στη Χαλκιδική, στην Αττική, στη Θεσσαλονίκη, στο Πήλιο και στις Σποράδες).

Στη χώρα μας διαχρονικά αρκετά ζευγάρια αποφεύγουν να παντρευτούν κατά τα δίσεκτα έτη, αν και η τάση αυτή προοδευτικά μετά το 2000 ατονεί. Ταυτόχρονα, όπως η ορθόδοξη Εκκλησία δε συνιστά την τέλεση γάμων την περίοδο των νηστειών του Πάσχα, των Χριστουγέννων και του πρώτου δεκαπενθήμερου του Αυγούστου ως τα μέσα της δεκαετίας του 1990 αρκετοί γάμοι τελούνται είτε τον Απρίλιο είτε το Μάιο, ανάλογα με τη χρονική τοποθέτηση της νηστείας, ενώ έως το 1995 πολλοί γάμοι τελούνται κατά το Δεκέμβριο κατά κανόνα κατά τα έτη που προηγούνται των δίσεκτων ετών. Τέλος, έως το 1970 ελάχιστοι γάμοι συνάπτονται κατά τη θερινή περίοδο πιθανότατα εξαιτίας κυρίως των αγροτικών εργασιών του καλοκαιριού. Στη συνέχεια όμως τελούνται όλο και περισσότεροι γάμοι τον Ιούνιο, τον Ιούλιο και το Σεπτέμβριο και από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και έπειτα όσοι συνάπτονται από το Νοέμβριο έως και τον Απρίλιο είναι ελάχιστοι. Περαιτέρω, αν και το 1997-2017 η πλειονότητα των γάμων συνάπτεται το Σαββατοκύριακο (κυρίως δε το Σάββατο), προοδευτικά όλο και περισσότεροι τελούνται την Τετάρτη, την Πέμπτη και την Παρασκευή, πιθανότατα εξαιτίας της αύξησης του ειδικού βάρους των πολιτικών γάμων κατά την περίοδο αυτή.

Η αναλογία των πολιτικών γάμων αυξάνεται ταχύτατα το 2004-2011 και στη συνέχεια σταθεροποιείται (στο 45-48% το 2011-2017). Ακόμη, από το 2009 και έπειτα σταδιακά αυξάνεται και ο αριθμός των Συμφώνων Συμβίωσης (ΣΣ) που συνάπτονται κάθε χρόνο με αποτέλεσμα το 2014-2017 σε 100 πρώτους γάμους να αντιστοιχούν 8 ΣΣ. Η μέση ηλικία των γυναικών στον πολιτικό γάμο είναι λίγο χαμηλότερη σε σχέση με τη μέση ηλικία εκείνων που τελούν θρησκευτικό κάτι που πιθανότατα οφείλεται στο ότι ορισμένα ζευγάρια επιλέγουν τον πολιτικό (ή ακόμη το ΣΣ) όταν προκύπτει μια μη προγραμματισμένη εγκυμοσύνη, διότι αποτελεί μια εύκολη και γρήγορη λύση ώστε το παιδί τους να γεννηθεί εντός ενός θεσμοθετημένου πλαισίου συμβίωσης.

Από το 1956 έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η πρωτογαμηλιότητα των ανδρών χαρακτηρίζεται από παρεμφερείς τάσεις με εκείνη των γυναικών. Έκτοτε οι τάσεις διαφοροποιούνται κάπως και η ένταση σταθεροποιείται στους 550 πρώτους γάμους για τους

άνδρες και στους 600 πρώτους γάμους για τις γυναίκες. Το 1956 οι άνδρες παντρεύονται για μια πρώτη φορά κατά μέσο όρο στα 29,7 έτη και οι γυναίκες στα 25,4 έτη, το 1980 οι υπολογιζόμενες μέσες ηλικίες είναι αντίστοιχα 27,9 και 23,4 έτη, το δε 2017 32,7 και 30,1 έτη. Οι διαφορές αυξάνονται ελαφρώς τις τρεις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες (+4,3 έτη το 1956, +4,8 έτη το 1977 για τους άνδρες) και μειώνονται στη συνέχεια, με τους άνδρες να παντρεύονται μόλις κατά 2,7 έτη μεγαλύτεροι σε σχέση με τις γυναίκες την περίοδο 2015-2017. Επιπλέον, διαπιστώνουμε ότι η ένταση της διαγενεακής πρωτογαμηλιότητας των ανδρών είναι αρκετά υψηλή στις γενεές 1937-1960 (<11% στις γενεές αυτές δεν έχει τελέσει έναν πρώτο γάμο στα 50 του έτη). Οι μεταγενέστερες, όμως, του 1958 γενεές αρχίζουν να παντρεύονται όλο και αργότερα και όλο και λιγότερο (το 37,6% των ανδρών δε θα έχει συνάψει ένα πρώτο γάμο έως τα 50 του έτη στη γενεά του 1978 έναντι του 25% των γυναικών της ίδιας γενεάς). Η διαφορά ηλικίας στον πρώτο γάμο από τις μεταγενέστερες του 1960 γενεές μειώνεται καθώς οι άντρες της γενεάς του 1961 παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία σε σχέση με τις γυναίκες της γενεάς τους κατά 4,9 έτη, ενώ αυτοί που γεννήθηκαν το 1978 φαίνεται ότι θα τελέσουν έναν πρώτο γάμο σε μια ηλικία κατά μόλις 3,9 έτη μεγαλύτερη σε σχέση με τις γυναίκες της ίδιας γενεάς.

Τέλος, διαπιστώνουμε ότι στη χώρα μας υπάρχει σχετική εκπαιδευτική και επαγγελματική ομογαμία, καθώς τα άτομα συνήθως επιλέγουν συζύγους με το ίδιο ή παρεμφερές επίπεδο εκπαίδευσης με αυτά, αλλά και συζύγους που ασκούν επάγγελμα το οποίο συνήθως εντάσσεται στην ίδια επαγγελματική κατηγορία με το δικό τους (ανάλυση των δεδομένων του έτους 2017).

Οφείλουμε ταυτόχρονα να αναφέρουμε ότι για να αποφασίσουν οι νέοι ενήλικες να συνάψουν ένα γάμο και κατ' επέκταση να δημιουργήσουν οικογένεια, είναι απαραίτητο να αισθάνονται ότι βρίσκονται σε ένα πλαίσιο με καλύτερες εργασιακές προοπτικές και περισσότερη αισιοδοξία, στο οποίο θα νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια για το παρόν και το μέλλον. Έτσι, μπορεί σε κάποιο βαθμό να ανατραπεί και η τάση της εξαιρετικά καθυστερημένης αποχώρησης από τη γονική κατοικία η οποία αναμφίβολα συμβάλλει στην καθυστερημένη τέλεση του γάμου και απόκτησης του πρώτου παιδιού. Οι ασκούμενες πολιτικές θα πρέπει να στοχεύσουν και στη διευκόλυνση ενοικίασης ή απόκτησης ανεξάρτητης στέγης από τους νέους ενήλικες.

Ορισμένα θέματα δεν κατέστη εφικτό να μελετηθούν στα πλαίσια της παρούσας διατριβής και θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστούν σε μέλλοντα χρόνο. Ειδικότερα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης, αλλά και της πανδημίας του covid-19 στη σύσταση και στη διάλυση των συμβιώσεων στον ευρωπαϊκό νότο. Περαιτέρω, χρήζει μελέτης η εξέλιξη της γαμηλιότητας των διαζευγμένων γυναικών, η επίδραση της νέας νομοθεσίας (του 2017) στη λύση των έγγαμων συμβιώσεων και η εμβάθυνση στην εξέταση της εξέλιξης της ομογαμίας στη χώρα μας. Τέλος, χρήζει διερεύνησης το προφίλ των ατόμων που συνάπτουν ένα Σύμφωνο Συμβίωσης (των ετερόφυλων, αλλά και των ομόφυλων ζευγαριών), καθώς και η εξέλιξη της τεκνοποίησης εντός των ΣΣ. Τα δεδομένα όμως που θα επέτρεπαν την ανάλυση των ΣΣ δεν κατέστη δυνατό να αποκτηθούν από την ΕΛΣΤΑΤ. Η νέα απογραφή (2021) θα παρέχει αναμφίβολα πλούσιο υλικό για την περαιτέρω μελέτη των φαινομένων που εξετάζονται στην παρούσα διατριβή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Aassve, A., Sironi, M. & Bassi, V. (2013) 'Explaining attitudes towards demographic behaviour', *European Sociological Review*, 29(2), pp. 316–333. doi: 10.1093/esr/jcr069.
- Abramowitz, J. (2014) 'Turning back the ticking clock: The effect of increased affordability of assisted reproductive technology on women's marriage timing', *Journal of Population Economics*, 27(2), pp. 603–633. doi: 10.1007/s00148-013-0487-3.
- Abramowitz, J. (2017) 'Assisted Reproductive Technology and Women's Timing of Marriage and Childbearing', *Journal of Family and Economic Issues*, 38(1), pp. 100–117. doi: 10.1007/s10834-016-9485-4.
- Adsera, A. (2011) 'Where Are the Babies? Labor Market Conditions and Fertility in Europe', *European Journal of Population*, 27(1), pp. 1–32. doi: 10.1007/s10680-010-9222-x.Where.
- Alivizatos, N. (1999) 'A new role for the Greek Church?', *Journal of Modern Greek Studies*, 17, pp. 23–39.
- Alon, I., Guimón, J. & Urbanos-Garrido, R. (2019) 'What to expect from assisted reproductive technologies? Experts' forecasts for the next two decades', *Technological Forecasting and Social Change*, 148, pp. 1–11. doi: 10.1016/j.techfore.2019.119722.
- Amato, P. R. (2010) 'Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments', *Journal of Marriage and Family*, 72(3), pp. 650–666.
- Amato, P. R. & Previti, D. (2004) 'People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment', *Journal of Family Issues*, 24(5), pp. 602–626. doi: 10.1177/0192513x03254507.
- Amato, P. R. & James, S. (2010) 'Divorce in Europe and the United States: Commonalities and differences across nations', *Family Science*, 1(1), pp. 2–13.
- Amato, P. R. & Beattie, B. (2011) 'Does the unemployment rate affect the divorce rate? An analysis of state data 1960-2005', *Social Science Research*, 40(3), pp. 705–715. doi: 10.1016/j.ssresearch.2010.12.012.
- Andersson, G. (2003) *Dissolution of Unions in Europe: A Comparative Overview*. MPIDR Working Paper WP-2003-004. Rostock.
- Andersson, G. & Kolk, M. (2011) 'Demographic trends in Sweden: An update of childbearing and nuptiality up to 2002', *Finnish Yearbook of Population Research*, 46, pp. 21–29. doi: 10.4054/DemRes.2004.11.4.
- Andersson, G., Thomson, E. & Duntava, A. (2017) 'Life-table representations of family dynamics in the 21st century', *Demographic Research*, 37(35), p. 1081-1230.
- Andreassen, R. (2004) 'From a Collective Women's Project to Individualized Gender Identities: Feminism, Women's Movements, and Gender Studies in Denmark', *Atlantis*, 29(1), pp. 71–76.

- Antokolskaia, M. (2006) 'Convergence of Divorce Law in Europe', *Child and Family Law Quarterly*, 18(3), pp. 307–330.
- Ariès, P. (1980) 'Two Successive Motivations for the Declining Birth Rate in the West', *Population and Development Review*, 6(4), pp. 645–650.
- Arpino, B., Esping-Andersen, G. & Pessin, L. (2015) 'How Do Changes in Gender Role Attitudes Towards Female Employment Influence Fertility? A Macro-Level Analysis', *Sociological Review*, 31(3), pp. 1–13.
- Axinn, W. G. & Thornton, A. (1992) 'The relationship between cohabitation and divorce: Selectivity or causal influence?', *Demography*, 29(3), pp. 357–374. doi: 10.2307/2061823.
- Ayuso, L. (2019) 'What future awaits couples Living Apart Together (LAT)?', *The Sociological Review*, 67(1), pp. 226–244.
- Baizán, P., Aassve, A. & Billari, F. C. (2003) 'Cohabitation, Marriage, and First Birth The Interrelationship of Family Formation Events in Spain', *European Journal of Population*, 19, pp. 147–169.
- Baltas, P. (2015) *L'évolution de la fécondité en Grèce après 1960: Spécificités et inflexions récentes [Thèse]*. Université de Bordeaux et Université de Thessalie.
- Barbieri, M. & Hertrich, V. (2005) 'Age Difference between Spouses and Contraceptive Practice in Sub-Saharan Africa', *Population*, 60(5/6), pp. 617–654.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: SAGE Publications Ltd.
- Becker, G. S. (1973) 'A Theory of Marriage: Part I', *Journal of Political Economy*, 81(4), pp. 813–846. doi: 10.1086/260084.
- Becker, G. S. (1974) 'A Theory of Social Interactions', *Journal of Political Economy*, 82(6), pp. 1063–1093.
- Becker, G. S. (1977) 'An Economic Analysis of Marital Instability', *Journal of Political Economy*, 85(6), pp. 1141–87.
- Becker, G. S. (1981) *A treatise on the Family*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Becker, G. S., Landes, E. M. & Michael, R. T. (1977) 'An Economic Analysis of Marital Instability', *Journal of Political Economy*, 85(6), pp. 1141–1187.
- Bellamy, V. (2016) '123.500 divorces en 2014. Des divorces en légère baisse depuis 2010', *Insee première*, 1599, p. 4.
- Bellido, H. & Marcén, M. (2020) 'Will you marry me? It depends (on the business cycle)', *Review of Economics of the Household*.
- Bengtsson, T. & Saito, O. (eds) (2003) *Population and Economy: From Hunger to Modern Economic Growth*. Oxford University Press.

- Bengtsson, T., Campbell, C. & Lee, J. Z. (2004) *Life Under Pressure: Mortality and Living Standards in Europe and Asia, 1700–1900*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Berger, P. L. (1980) *Affrontés à la modernité: réflexions sur la société, la politique, la religion*. Paris: Le Centurion.
- Bernardi, L. (2009) 'Living apart together at parents home (LATAP): a Mediterranean route to adulthood', in *IUSSP Conference*. Marrakech, pp. 1–8.
- Bernardi, F. & Nazio, T. (2005) 'Globalization and the transition to adulthood in Italy', in Blossfeld, H.-P. et al. (eds) *Globalization, uncertainty and youth in society*. London: Routledge.
- Bernardi, F. & Martínez-Pastor, J.-I. (2011) 'Divorce risk factors and their variations over time in Spain', *Demographic Research*, 24(31), pp. 771–800.
- Bernardi, L. & Oppo, A. (2011) 'Couple Formation as a Transition between Families', in Jallinoja, R. & Widmer, E. D. (eds) *Families and Kinship in Contemporary Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Bernhardt, E. (2004) 'Is the second demographic transition a useful concept for demography?', *Vienna Yearbook of Population Research*, 2, pp. 25–28.
- Billari, F. C., Castiglioni, M., Martin, T. C., Michielin, F. & Fausta, O. (2002) 'Partnership and fertility behaviour. Household and union formation in a Mediterranean fashion: Italy and Spain', in Macura, M. et al. (eds) *Dynamics of fertility and partnership in Europe*. New York: United Nations.
- Billari, F. C. & Kohler, H.-P. (2004) 'Patterns of Low and Lowest-Low Fertility in Europe', *Population Studies*, 58(2), pp. 161–176.
- Blekesaune, M. (2008) 'Partnership Transitions and Mental Distress: Investigating Temporal Order', *Journal of Marriage and Family*, 70(4), pp. 879–890.
- Blossfeld, H.-P. (2009) 'Educational assortative marriage in comparative perspective', *Annual Review of Sociology*, 35, pp. 513–530.
- Blossfeld, H.-P. & Müller, R. (2002) 'Guest Editors' Introduction. Union Disruption in Comparative Perspective: The Role of Assortative Partner Choice and Careers of Couples', *International Journal of Sociology*, 32(4), pp. 3–35.
- Blossfeld, H.-P. & Timm, A. (eds) (2003) *Who Marries Whom? Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Blossfeld, H.-P., Klijzing, E., Mills, M. & Kurz, K. (eds) (2005) *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London: Routledge.
- Blossfeld, H.-P. & Hofmeister, H. (2006) *Globalization, Uncertainty and Women's Careers: An International Comparison*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Blossfeld, H.-P., Mills, M. & Bernardi, F. (eds) (2006) *Globalization, Uncertainty and Men's Careers An International Comparison*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Blum, S. & Rille-Pfeiffer, C. (2010) *Major Trends of State Family Policies in Europe Family Platform*. Existential Field 3.

Boele-Woelki, K. (2000) 'Private International Law Aspects of Legally Regulated Forms of Non-Marital Cohabitation and Registered Partnerships', *Louisiana Law Review*, 60(4), pp. 37–48. doi: 10.1515/9783866537125.1.37.

Bosveld, W. (1996) *The ageing of fertility in Europe: a comparative demographic-analytic study*. University of Amsterdam.

Bouchet-Valat, M. (2014) 'Les évolutions de l'homogamie de diplôme, de classe et d'origine sociales en France (1969-2011): ouverture d'ensemble, repli des élites', *Revue française de sociologie*, 55(3), pp. 459–505.

Bozon, M. (1991) 'Women and the Age Gap Between Spouses: An Accepted Domination?', *Population*, 3, pp. 113–148.

Bracher, M. & Santow, G. (1998) 'Economic independence and union formation in Sweden', *Population Studies*, 52(3), pp. 275–294.

Breschi, M. & Ruiu, G. (2016) 'Superstitions, religiosity and secularization: an analysis of the periodic oscillations of weddings in Italy', *Genus*, 72(7), p. 26.

Breton, D., Barbieri, M., D'Albis, H. & Mazuy, M. (2017) 'L'évolution démographique récente de la France: de forts contrastes départementaux', *Population 2017*, 4(72), pp. 583–651.

Breton, D., Barbieri, M., D'Albis, H. & Mazuy, M. (2018) 'L'évolution démographique récente de la France. Naissances, décès, unions et migrations : à chacun sa saison', *Population*, 73(4), pp. 623–692.

Breton, D., Barbieri, M., Belliot, N., D'Albis, H. & Mazuy, M. (2019) 'L'évolution démographique récente de la France: une singularité en Europe?', *Population*, 74(4), pp. 409–498.

Brines, J. & Joyner, K. (1999) 'The ties that bind: Principles of cohesion in cohabitation and marriage', *American Sociological Review*, 64, pp. 333–355.

Calot, G. (1984) 'Une notion intéressante: l'effectif moyen des générations soumises au risque. I. Présentation méthodologique', *Population*, 39(6), pp. 947–976.

Calot, G. & Sardon, J.-P. (2003) *Méthodologie relative au calcul des indicateurs démographiques d'Eurostat*. Luxembourg: Commission Européenne.

Caradec, V. (1996) 'Les formes de la vie conjugale des «jeunes» couples «âgés»', *Population*, 51(4–5), pp. 897–928. doi: 10.2307/1534359.

Carella, M. (2017) 'Les conséquences de la crise économique sur la mise en couple et la fécondité en Italie: premiers enseignements', in Sempere-Souvannavong, J.-D., Orgilés, E., & Gozávez Pérez, V. (eds) *La población en España: 40 años de cambio (1975-2015)*. Sant Vicent del Raspeig: Publicacions de la Universitat d'Alacant.

Carella, M., García Pereiro, T. & Parant, A. (2014) 'Le lien entre divorce et vulnérabilité en Italie et en Espagne', in Pennec, S., Girard, C. & Sanderson, J.-P. (eds) *Trajectoires et âges de*

la vie. Bari: AIDELF.

Castiglioni, M. P. & Dalla Zuanna, G. (1994) 'Innovation and tradition: Reproductive and marital behaviour in Italy in the 1970s and 1980s', *European Journal of Population*, 10(2), pp. 107–141.

Castiglioni, M. P. & Dalla Zuanna, G. (2008) 'Analyse des séparations légales par promotions de mariages en Italie', *Population*, 63(1), pp. 177–197.

Castiglioni, M. P., Hărăguș, M., Faludi, C. & Hărăguș, P. T. (2016) 'Is the Family System in Romania Similar to those of Southern European Countries?', *Comparative Population Studies*, 41(1), pp. 57–86.

Castles, S. (1986) 'The Guest-Worker in Western Europe - An Obituary', *International Migration Review*, 20(4), pp. 761–778. doi: 10.2307/2545735.

Castro Martín, T. (2003) 'Matrimonios de hecho, de derecho, y en eterno aplazamiento: la nupcialidad española al inicio del siglo XXI', *Sistema*, 175–176, pp. 87–112.

Castro Martín, T. & Bumpass, L. L. (1989) 'Recent Trends in Marital Disruption', *Demography*, 26(1), pp. 37–51.

Castro-Martín, T., Domínguez-Folgueras, M. & Martín-García, T. (2008) 'Not truly partnerless: Non-residential partnerships and retreat from marriage in Spain', *Demographic Research*, 18(16), pp. 443–468. doi: 10.4054/DemRes.2008.18.16.

Cavalli, A. (1993) 'Prolungamento della fase giovanile e orientamenti al futuro', in Cavalli, A. & De Lillo, A. (eds) *Giovani anni 90*. Bologna: Il Mulino.

Cherlin, A. J. (1992) *Marriage, Divorce, Remarriage*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Cherlin, A. J. (2004) 'The Deinstitutionalization of American Marriage', *Journal of Marriage and Family*, 66, pp. 848–861.

Cherlin, A. J. (2009) 'The origins of the ambivalent acceptance of divorce', *Journal of Marriage and Family*, 71(2), pp. 226–229. doi: 10.1111/j.1741-3737.2009.00593.x.

Choe, M. K., Retherford, R. D. & Kim, S. K. (2004) 'Low fertility in South Korea: Patterns and Prospects', in *Annual Meeting of the Population Association of America*. Boston, Massachusetts.

Chtouris, S., Zissi, A., Papanis, E. & Rontos, K. (2006) 'The state of youth in contemporary Greece', *Young*, 14(4), pp. 309–322.

Cividino, S., Zambon, I. & Salvati, L. (2020) 'The “urban–rural divide” at question: exploring the longterm shift of marital age in Greece', *GeoJournal*, p. 23.

Coleman, D. (2004) 'Why we don't have to believe without doubting in the “Second Demographic Transition” - some agnostic comments', *Vienna Yearbook of Population Research*, 2(1), pp. 11–24.

Coleman, D. (2013) 'Partnership in Europe; its Variety, Trends and Dissolution', *Finnish*

Yearbook of Population Research, 48, pp. 5–49. doi: 10.23979/fypr.40927.

Coleman, J. S. (1988) 'Social capital in the creation of human capital', *American Journal of Sociology*, 94, pp. 95–120.

Coleman, J. S. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Colonnelli, A. (2015) 'Quickie' divorce Italian style, *Euro Crisis in the Press - LSE Blogs*. Available at: [http://eprints.lse.ac.uk/77828/1/blogs.lse.ac.uk-Quickie divorce Italian style.pdf](http://eprints.lse.ac.uk/77828/1/blogs.lse.ac.uk-Quickie%20divorce%20Italian%20style.pdf) (Accessed: 19 February 2021).

Cooke, L. P., Erola, J., Evertsson, M., Gähler, M., Härkönen, J. & Hewitt, B. (2013) 'Labor and Love: Wives' Employment and Divorce Risk in its Socio-political Context', *Social Politics, Oxford University Press*, 20(4), pp. 482–509.

Coontz, S. (2005) *Marriage, a history: From obedience to intimacy or how love conquered marriage*. New York: Viking.

Corijn, M. & Klijzing, E. (eds) (2001) *Transitions to adulthood in Europe. (Vol. 10)*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Costemalle, V. (2017) *Formations et ruptures d'unions: quelles sont les spécificités des unions libres?* Montrouge, France: INSEE (France, portrait social).

Curry-Sumner, I. (2005) *All's well that ends registered?: the substantive and private international law aspects of non-marital registered relationships in Europe; a comparison of the laws of Belgium, France, the Netherlands, Switzerland and the United Kingdom*. Antwerp, Oxford: Intersentia.

Dalla Zuanna, G. (2001) 'The banquet of Aeolus', *Demographic Research*, 4(5), pp. 133–162. doi: 10.4054/demres.2001.4.5.

Dalla Zuanna, G. (2004) 'Few Children in Strong Families. Values and Low Fertility in Italy', *Genus*, 60(1), pp. 39–70.

Dalla Zuanna, G. & Micheli, G. A. (2004) 'Introduction. New perspectives in interpreting contemporary family and reproductive behaviour of Mediterranean Europe', in Dalla Zuanna, G. & Micheli, G. A. (eds) *Strong family and low fertility: a paradox?* Dordrecht: European Studies of Population, Springer.

Dalla Zuanna, G., De Rose, A. & Racioppi, F. (2005) 'Low fertility and limited diffusion of modern contraception in Italy during the second half of the twentieth century', *Journal of Population Research*, 22(1), pp. 21–48. doi: 10.1007/BF03031802.

Daouli, J., Demoussis, M., Giannakopoulos, I. & Laliotis, N. (2017) 'The wage curve before and during the Greek economic crisis', *Empirical Economics*, 52, pp. 59–77.

De Geyter, C., Calhaz-Jorge, C., Kupka, M. S., Wyns, C., Mocanu, E., Motrenko, T., Scaravelli, G., Smeenk, J., Vidakovic, S., Goossens, V., *et al.* (2018) 'ART in Europe, 2014: Results generated from European registries by ESHRE', *Human Reproduction*, 33(9), pp. 1586–1601. doi: 10.1093/humrep/dey242.

- De Graaf, P. M. & Kalmijn, M. (2006) 'Change and Stability in the Social Determinants of Divorce: A Comparison of Marriage Cohorts in the Netherlands', *European Sociological Review*, 22(5), pp. 561–572.
- De Jong Gierveld, J. (2004) 'Remarriage, Unmarried Cohabitation, Living Apart Together: Partner Relationships Following Bereavement or Divorce', *Journal of Marriage and Family*, 66(1), pp. 236–243. doi: 10.1111/j.0022-2445.2004.00017.x.
- De La Rochebrochard, E. (2018) 'One in thirty children in France conceived through assisted reproductive technology', *Population & Societies*, 556, pp. 1–3.
- De Rose, A. (1992) 'Socio-Economic Factors and Family Size as Determinants of Marital Dissolution in Italy', *European Sociological Review*, 8(1), pp. 71–91.
- De Rose, A. & Strozza, S. (eds) (2015) *Rapporto sulla popolazione. L'Italia nella crisi economica*. Bologna: Il Mulino.
- Di Giulio, P. & Rosina, A. (2007) 'Intergenerational family ties and the diffusion of cohabitation in Italy', *Demographic Research*, 16(14), pp. 441–468. doi: 10.4054/DemRes.2007.16.14.
- Doiron, D. & Mendolia, S. (2011) 'The impact of job loss on family dissolution', *Journal of Population Economics*, 25(1), pp. 367–398.
- Dominguez-Folgueras, M. & Castro-Martin, T. (2013) 'Cohabitation in Spain: No Longer a Marginal Path to Family Formation', *Journal of Marriage and Family*, 75(2), pp. 422–437.
- Dooghe, G. (1994) 'Social Aspects of Ageing', in *Social Aspects and Country Reviews of Population Aging, Economic Studies no 6*. United Nations.
- Dribe, M. & Nystedt, P. (2013) 'Educational Homogamy and Gender-Specific Earnings: Sweden, 1990–2009', *Demography*, 50, pp. 1197–1216.
- Duato, R. & Jódar, L. (2013) 'Mathematical modeling of the spread of divorce in Spain', *Mathematical and Computer Modelling*, 57(7–8), pp. 1732–1737.
- Duncan, S., Carter, J., Phillips, M., Roseneil, S. & Stoilova, M. (2013) 'Why do people live apart together?', *Families, Relationships and Societies*, 2(3), pp. 323–338. doi: 10.1332/204674313X673419.
- Eliason, M. (2012) 'Lost jobs, broken marriages', *Journal of Population Economics*, 25(4), pp. 1365–1397. doi: 10.1007/s00148-011-0394-4.
- England, P. & Farkas, G. (1986) *Households, Employment, and Gender: A Social, Economic, and Demographic View*. New York: Aldine Pub. Co.
- Ermisch, J. & Siedler, T. (2009) 'Living Apart Together', in Brynin, M. & Ermisch, J. (eds) *Changing Relationships*. London, New York: Routledge.
- Esping-Andersen, G. (1990) *Three worlds of welfare capitalism*. New York: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (2016) *Families in the 21st Century*. Stockholm: Esping-Andersen, Gøsta & SNS Förlag.

Esping-Andersen, G. & Billari, F. C. (2015) 'Re-theorizing Family Demographics', *Population and Development Review*, 41(1), pp. 1–31.

Esteve, A., Schwartz, C. R., Van Bavel, J., Permanyer, Iñaki Klesment, M. & Garcia, J. (2016) 'The End of Hypergamy: Global Trends and Implications', *Population and Development Review*, 42(4), pp. 615–625.

European Social Survey (2010). Available at: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=greece> (Accessed: 14 October 2020).

Eurostat (2017) *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions> (Accessed: 25 October 2020).

Eurostat (2020) *Population and Social Conditions*. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed: 16 October 2020).

Ezzy, D. (1993) 'Unemployment and mental health: A critical review', *Social Science and Medicine*, 37(1), pp. 41–52. doi: 10.1016/0277-9536(93)90316-V.

Fella, G., Manzini, P. & Mariotti, M. (2004) 'Does Divorce Law Matter?', *Journal of the European Economic Association*, 2(4), pp. 607–633.

Ferrari, G., Bonnet, C. & Solaz, A. (2019) "Will the one who keeps the children keep the house?" Residential mobility after divorce by parenthood status and custody arrangements in France', *Demographic Research*, 40(14), pp. 359–394.

Ferrera, M. (1996) 'The Southern model of welfare in social Europe', *Journal of European Social Policy*, 6(1), pp. 17–37.

Festy, P. (2001) 'The "Civil Solidarity Pact" (PACS) in France: an impossible evaluation', *Population & Sociétés*, (369), pp. 1–4.

Festy, P. & Prioux, F. (1975) 'Le divorce en Europe depuis 1950', *Population*, 6, pp. 975–1017.

Fischer, T. & Liefbroer, A. C. (2006) 'For richer, for poorer: The impact of macroeconomic conditions on union dissolution rates in the Netherlands 1972-1996', *European Sociological Review*, 22(5), pp. 519–532.

Flaquer, L. (2000) *Family Policy and Welfare State in Southern Europe*. 185. Barcelona: Institute of Political and Social Sciences, Universitat Autònoma de Barcelona.

Flaquer, L. & Garriga, A. (2009) 'Marital disruption in Spain: Class selectivity and deterioration of economic conditions', in Andreß, H. J. & Hummelsheim, D. (eds) *When Marriage Ends Economic and Social Consequences of Partnership Dissolution*. Cheltenham, UK.

Fokkema, T., De Valk, H., De Beer, J. de & Van Dui, C. (2008) 'The Netherlands: Childbearing within the context of a "Poldermodel" society', *Demographic Research*, 19(21), pp. 743–794.

Frejka, T. & Calot, G. (2001) 'Cohort Reproductive Patterns in Low-Fertility Countries',

Population and Development, 27(1), pp. 103–132.

Friedman, D., Hechter, M. & Kanazawa, S. (1994) 'A theory of the value of children', *Rational Choice Sociology: Essays on Theory, Collective Action and Social Order*, 31(3), pp. 375–401. doi: 10.4337/9781789903256.00008.

Furtado, D., Marcén, M. & Sevilla, A. (2013) 'Does Culture Affect Divorce? Evidence From European Immigrants in the United States', *Demography*, 50(3), pp. 1013–1038. doi: 10.1007/s.

Gabrielli, G. & Hoem, J. M. (2010) 'Italy's Non-Negligible Cohabitational Unions', *European Journal of Population/Revue européenne de Démographie*, 26(1), pp. 33–46. doi: 10.1007/s10680-009-9193-y.

Gabrielli, G. & Vignoli, D. (2013) 'The breaking-down of marriage in Italy: Trends and trendsetters', *Population Review*, 52(1), pp. 87–109. doi: 10.1353/prv.2013.0005.

Gavalas V. (2005) 'Family formation and dissolution in an Aegean island', *Journal of Biosocial Science* 37(3), pp. 351-370.

Gavalas, V. (2008) 'Marriage patterns in Greece during the twentieth century', *Continuity and Change*, 23(3), pp. 509–529.

Generations & Gender Programme (2020). Available at: <https://www.ggp-i.org/> (Accessed: 14 October 2020).

Georgiadou, V. (1995) 'Greek Orthodoxy and the politics of nationalism', *International Journal of Politics, Culture and Society*, 9(2), pp. 295–316.

Gershoni, N. & Low, C. (2017) *The Impact of Extended Reproductive Time Horizons: Evidence from Israel's Expansion of Access to IVF*. University of Pennsylvania.

Gershuny, J., Bittman, M. & Brice, J. (2005) 'Exit, voice, and suffering: Do couples adapt to changing employment patterns?', *Journal of Marriage and Family*, 67(3), pp. 656–665. doi: 10.1111/j.1741-3737.2005.00160.x.

Ghazanfereon Karlsson, S. & Borell, K. (2003) 'Chapter 1: Intimacy and Autonomy, Gender and Ageing: Living Apart Together', in Fennell, G. & Davidson, K. (eds) *Intimacy in Later Life*. New York: Routledge.

Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.

Ginsborg, P. (1998) *A History of Contemporary Italy*. London: Penguin Books.

Goldscheider, F. (2012) 'The gender revolution and the 2nd Demographic Transition', in *European Population Council meetings, 13 June*. Stockholm.

Goldscheider, F., Bernhardt, E. & Lappegård, T. (2015) 'The Gender Revolution: A Framework for Understanding Changing Family and Demographic Behavior', *Population and Development Review*, 41(2), pp. 207–239.

González-Val, R. & Marcén, M. (2015) *Divorce and the business cycle: a cross-country*

analysis, *Review of Economics of the Household*. Munich. Munich Personal RePEc Archive. doi: 10.1007/s11150-016-9329-x.

González-Val, R. & Marcén, M. (2017) 'Unemployment, marriage and divorce', *Applied Economics*, 50(13), pp. 1495–1508.

González, L. & Viitanen, T. K. (2006) *The Effect of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe*. Discussion Paper No. 2023. Bonn, Germany.

González, M. J. & Jurado-Guerrero, T. (2006) 'Remaining childless in affluent economies: a comparison of France, West Germany, Italy and Spain, 1994–2001', *European Journal of Population*, 22(4), pp. 317–352.

Goode, W. J. (1956) *After divorce*. New York: Free Press.

Goode, W. J. (1962) 'Marital satisfaction and instability. A cross-cultural analysis of divorce rates', *International Social Science Journal*, 14, p. 507–526.

Goode, W. J. (1963) *World revolution and family patterns*. New York: Free Press Glencoe.

Gornick, J. C. & Meyers, M. K. (2003) *Families That Work: Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. New York: Russell Sage Foundation.

Guetto, R. & Azzolini, D. (2015) 'An empirical study of status exchange through migrant/native marriages in Italy', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41, pp. 2149–2172.

Gulden, T. (1939) 'Divorce and Business Cycles', *American Sociological Review*, 4, pp. 217–223.

Gutiérrez-Domènech, M. (2008) 'The impact of the labour market on the timing of marriage and births in Spain', *Journal of Population Economics*, 21(1), pp. 83–110. doi: 10.1007/s00148-005-0041-z.

Hajnal, J. (1953) 'Age at Marriage and Proportions Marrying', *Population Studies*, 7, pp. 111–132.

Hajnal, J. (1965) 'European marriage pattern in historical perspective', in Glass, D. V and Eversley, D. E. (eds) *Population in History*. London: Arnold.

Halman, L. (2001) *The European Values Study: a Third Wave. Source Book of the 1999/ 2000 European Values Study Surveys*. Tilburg: Tilburg University.

Han, S. & Qian, Y. (2021) 'Concentration and dispersion: school-to-work linkages and their impact on occupational assortative mating', *The Social Science Journal*, p. 18.

Hardouvelis, G. A., Karalas, G., Karanastasis, D. & Samartzis, P. (2018) *Economic Policy Uncertainty, Political Uncertainty and the Greek Economic Crisis*, SSRN.

Härkönen, J. (2014) 'Divorce: Trends, patterns, causes, consequences', in Treas, J., Scott, J., & Richards, M. (eds) *The Wiley-Blackwell Companion to the Sociology of Families*. West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.

Haskey, J. (2005) 'Living arrangements in contemporary Britain: having a partner who usually

- lives elsewhere and living apart together (LAT)', *Population trends*, (122), pp. 35–45.
- Haskey, J. & Lewis, J. (2006) 'Living-apart-together in Britain: Context and meaning', *International Journal of Law in Context*, 2(1), pp. 37–48. doi: 10.1017/S1744552306001030.
- Hayward, A. (2017) 'The Future of Civil Partnerships in England and Wales', in Scherpe, J. M. & Hayward, A. (eds) *The Future of Registered Partnerships - Family Recognition beyond Marriage?* Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia.
- Heuveline, P., Timberlake, J. M. & Furstenberg, F. F. (2003) 'Shifting childrearing to single mothers. Results from 17 Western countries', *Population and Development Review*, 29(1), pp. 47–71.
- Hoem, J. M. (1997) 'Educational Gradients in Divorce Risks in Sweden in Recent Decades', *Population Studies*, 51(1), pp. 19–27. doi: 10.1080/0032472031000149696.
- Höhn, C. (1988) 'Population policies in advanced societies: Pronatalist and migration strategies', *European Journal of Population*, 3, pp. 459–481.
- Hua, A. & Qian, Z. (2016) 'Does higher education expansion promote educational homogamy? Evidence from married couples of the post-80s generation in Shanghai, China', *Social Science Research*, 60, pp. 148–162.
- INED (2019) *Database*. Available at: <https://www.ined.fr/fr/tout-savoir-population/chiffres/bases-donnees/donnees-pays-developpees/>.
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R. & Baker, W. E. (2000) 'Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values', *American Sociological Review*, 65(1), pp. 19–51.
- INSEE (2019) *Tableau 27-Divorces prononcés suivant la durée du mariage*. Available at: https://www.insee.fr/>fichier>irsocsd2013_t27_f (Accessed: 1 May 2019).
- Isen, A. & Stevenson, B. (2010) *Women's education and family behavior: trends in marriage, divorce and fertility*. Cambridge, Massachusetts.
- ISTAT (2019) *Βάση Δεδομένων*. Available at: <http://dati.istat.it/>.
- Jensen, P. & Smith, N. (1990) 'Unemployment and marital dissolution', *Journal of Population Economics*, 3(3), pp. 215–229.
- Jones, N., Malesios, C., Iosifidis, T. & Sofoulis, C. (2008) 'Social Capital in Greece: Measurement and Comparative Perspectives', *South European Society and Politics*, 13(2), pp. 175–193.
- Kalmijn, M. (2007) 'Explaining cross-national differences in marriage, cohabitation, and divorce in Europe, 1990-2000', *Population Studies*, 61(3), pp. 243–263.
- Kalmijn, M. (2010) 'Consequences of Racial Intermarriage for Children's Social Integration', *Sociological Perspectives*, 53(2), pp. 271–286.
- Kalmijn, M. (2011) 'The Influence of Men's Income and Employment on Marriage and

Cohabitation: Testing Oppenheimer's Theory in Europe', *European Journal of Population*, 27(3), pp. 269–293.

Kalmijn, M. & Uunk, W. (2007) 'Regional value differences in Europe and the social consequences of divorce: A test of the stigmatization hypothesis', *Social Science Research*, 36(2), pp. 447–468. doi: 10.1016/j.ssresearch.2006.06.001.

Kaplan, A. & Stier, H. (2011) 'Political economy of family life: Institutional settings, economic resources and divorce.', in *International Divorce Conference*. Milan.

Katrňák, T. & Manea, B. C. (2020) 'Change in prevalence or preference? Trends in educational homogamy in six European countries in a time of educational expansion', *Social Science Research*, 91, p. 15.

Kieffer, A., Marry, C., Meron, M. & Solaz, A. (2005) 'The case of France. Family formation in an uncertain labor market', in Blossfeld, H.-P. et al. (eds) *Globalization, uncertainty and youth in society*. London: Routledge.

Kiernan, K. (1999) 'Cohabitation in Western Europe', *Population Trends*, 96, pp. 25–32.

Kiernan, K. (2001) 'The rise of cohabitation and childbearing outside marriage in western Europe', *International Journal of Law, Policy and the Family*, 15(1), pp. 1–21.

Kiser, C. V. & Whelpton, P. K. (1953) 'Résumé of the Indianapolis study of social and psychological factors affecting fertility', *Population Studies*, 7(2), pp. 95–110. doi: 10.1080/00324728.1953.10415298.

Klesment, M., Jaadla, H. & Gortfelder, M. (2020) 'Educational heterogamy during the early phase of the educational expansion: Results from the university town of Tartu, Estonia in the late 19th century', *Demographic Research*, 43(13), pp. 329–364.

Kondilis, E., Giannakopoulos, S., Gavana, M., Ierodiakonou, I., Waitzkin, H. & Benos, A. (2013) 'Economic Crisis, Restrictive Policies, and the Population's Health and Health Care: The Greek Case', *American Journal of Public Health*, 103(6), pp. 973–980.

Kondo, A. (2016) 'The effects of recessions on family formation', *IZA World of Labor*, (April), pp. 1–10. doi: 10.15185/izawol.248.

Kotzamanis, B. (1987) *Le mouvement migratoire dans la Grèce de l'après-guerre: Antécédents migratoires, mécanismes "libérateurs" et conditions permissives au départ durant les années cinquante - soixante dix. [Thèse]*. Université Paris X Nanterre.

Kotzamanis, B. (2018a) 'État des lieux des statistiques démographiques de la Grèce au niveau national et infranational (1940-2015)', in Kotzamanis, B. & Parant, A. (eds) *Regards sur la population de l'Europe du Sud-est/ Viewpoints on Population in South-East Europe*. Athens: Demobalk, pp. 33–54.

Kotzamanis, B. (2018b) 'Nommer pour compter, compter pour mesurer, mesurer pour comprendre, comprendre pour agir. De l'usage des statistiques en Grèce', in Kotzamanis, B. & Parant, A. (eds) *Regards sur la population de l'Europe du Sud-est/ Viewpoints on Population in South-East Europe*. Athens: Demobalk, pp. 13–32.

Kotzamanis, B. & Sardon, J.-P. (1997) *Formation et dissolution des familles en France*. Paris:

non publié.

Kotzamanis, B., Baltas, P. & Kostaki, A. (2017) 'The Trend of Period Fertility in Greece and Its Changes During the Current Economic Recession', *Population Review*, 56(2), pp. 30–48.

Kotzamanis, B. & Karkanis, D. (2018) 'International migrations in Greece during the last decades: inversion of tendencies and refugees waves', in Kotzamanis, B. & Parant, A. (eds) *Regards sur la population de l'Europe du Sud-est/ Viewpoints on Population in South-East Europe*. Athens: Demobalk.

Kravdal, Ø. (1999) 'Does marriage require a stronger economic underpinning than informal cohabitation?', *Population Studies*, 53(1), pp. 63–80. doi: 10.1080/00324720308067.

Kreyenfeld, M., Andersson, G. & Pailhé, A. (2012) 'Economic Uncertainty and Family Dynamics in Europe', *Demographic Research*, 27, pp. 835–852. doi: 10.4054/demres.2012.27.28.

Kroeger, S. & La Mattina, G. (2017) 'Assisted reproductive technology and women's choice to pursue professional careers', *Journal of Population Economics*, 30(3), pp. 723–769.

Kupka, M. S., Ferraretti, A. P., de Mouzon, J., Erb, K., D'Hooghe, T., Castilla, J. A., Calhaz-Jorge, C., De Geyter, C., Goossens, V., Strohmer, H., *et al.* (2014) 'Assisted reproductive technology in Europe, 2010: Results generated from European registers by ESHRE', *Human Reproduction*, 29(10), pp. 2099–2113. doi: 10.1093/humrep/deu175.

Kyriazis, N. (1992) *The population reproduction-Theory and research*. Athens: Gutenberg Editions.

Lappégård, T. (2014) 'Divorce: Trends, patterns, causes, consequences', in Treas, J., Scott, J., & Richards, M. (eds) *The Wiley Blackwell Companion to the Sociology of Families*. West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.

Laslett, P. (1983) *The world we have lost*. London: Routledge.

Lee, R. (1990) 'The demographic response to economic crisis in historical and contemporary populations', *Population Bulletin of the United Nations*, 29, pp. 1–15.

Lehrer, E. L. & Chiswick, C. U. (1993) 'Religion as a determinant of marital stability', *Demography*, 30(3), pp. 385–404.

Leibfried, S. (1994) 'The Social Dimension of the European Union: En Route To Positively Joint Sovereignty?', *Journal of European Social Policy*, 4(4), pp. 239–262.

Leon, D. A. (2011) 'Trends in European life expectancy: a salutary view', *International Journal of Epidemiology*, 40(2), pp. 271–277. doi: 10.1093/ije/dyr061.

Leridon, H. (2004) 'Can assisted reproduction technology compensate for the natural decline in fertility with age? A model assessment', *Human Reproduction*, 19(7), pp. 1548–1553. doi: 10.1093/humrep/deh304.

Leridon, H. (2017) 'Biological Effects of First Birth Postponement and Assisted Reproductive Technology on Completed Fertility', *Population*, 72(3), pp. 445–472. doi: 10.3917/pope.1703.0445.

Leridon, H. & Villeneuve-Gokalp, C. (1994) *Constance et inconstances de la famille: biographies familiales des couples et des enfants*. Paris: PUF-INED.

Leridon, H. & Slama, R. (2008) 'The impact of a decline in fecundity and of pregnancy postponement on final number of children and demand for assisted reproduction technology', *Human Reproduction*, 23(6), pp. 1312–1319.

Lester, D. (1996) 'The Impact of Unemployment on Marriage and Divorce', *Journal of Divorce & Remarriage*, 25(3–4), pp. 151–153.

Lesthaeghe, R. (1995) 'The second demographic transition in Western countries: an interpretation', in Mason, K. O. & Jensen, A.-M. (eds) *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. Oxford: Clarendon Press.

Lesthaeghe, R. (2010) 'The Unfolding Story of the Second Demographic Transition', *Population and Development Review*, 36(2), pp. 211–251.

Lesthaeghe, R. (2011) 'The "second demographic transition": a conceptual map for the understanding of late modern demographic developments in fertility and family formation', *Historical Social Research*, 36(2), pp. 179–218.

Lesthaeghe, R. (2014) 'The second demographic transition: A concise overview of its development', *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 111(51), pp. 18112–18115.

Lesthaeghe, R. & Wilson, C. (1986) 'Modes of production, secularization, and the pace of the fertility decline in Western Europe, 1870-1930', in Coale, A. J. & Watkins, S. C. (eds) *The decline of fertility in Europe*. Princeton: Princeton University Press.

Lesthaeghe, R. & Surkyn, J. (1988) 'Cultural dynamics and economic theories of fertility change', *Population and Development Review*, 14(1), pp. 1–45.

Lesthaeghe, R. & Lopez-Gay, A. (2013) 'Spatial continuities and discontinuities in two successive demographic transitions: Spain and Belgium, 1880-2010', *Demographic Research*, 28(4), pp. 77–136.

Levin, I. (2004) 'Living Apart Together: A New Family Form', *Current Sociology*, 52(2), pp. 223–240. doi: 10.1177/0011392104041809.

Levin, I. & Trost, J. (1999) 'Living apart together', *Community, Work & Family*, 2(3), pp. 279–294.

Levinger, G. (1976) 'A Social Psychological Perspective on Marital Dissolution', *Journal of Social Issues*, 32(1), pp. 21–47.

Liefbroer, A. C. & Dourleijn, E. (2006) 'Unmarried cohabitation and union stability: Testing the role of diffusion using data from 16 European countries', *Demography*, 43(2), pp. 203–221. doi: 10.1353/dem.2006.0018.

Liefbroer, A. C. & Fokkema, T. (2008) 'Recent trends in demographic attitudes and behaviour: Is the second demographic transition moving to Southern and Eastern Europe? In Surkyn, J., Deboosere, J. P., & Bavel, J. V (eds), 'Demographic challenges for the 21st century. A state of the art of demography', Brussels: University Press.

- Liefbroer, A. C. & Billari, F. C. (2010) 'Bringing norms back in: A theoretical and empirical discussion of their importance for understanding demographic behaviour', *Population, Space and Place*, 16(4), pp. 287–305. doi: 10.1002/psp.552.
- Liefbroer, A., Poortman, A. R. & Seltzer, J. (2015) 'Why do intimate partners live apart? Evidence on LAT relationships across Europe', *Demographic Research*, 32(8), pp. 251–286.
- Lima, D. (2017) 'Registered Partnerships in Greece and Cyprus', in Scherpe, J. & Hayward, A. (eds) *The Future of Registered Partnerships: Family Recognition Beyond Marriage?* Cambridge: Intersentia.
- Lin, Z., Desai, S. & Chen, F. (2020) 'The Emergence of Educational Hypogamy in India', *Demography*, 57, pp. 1215–1240.
- Loizos, P. & Papataxiarchis, E. (1991) *Contested identities: Gender and kinship in modern Greece*. Princeton: Princeton University Press.
- Lundberg, S., Pollak, R. A. & Stearns, J. (2016) 'Family inequality: Diverging patterns in marriage, cohabitation, and childbearing', *Journal of Economic Perspectives*, 30, pp. 79–102.
- Lyngstad, T. H. (2004) 'The Impact of Parents' and Spouses' Education on Divorce Rates in Norway', *Demographic Research*, 10(5), pp. 121–142.
- Lyngstad, T. H. & Jalovaara, M. (2010) 'A review of the antecedents of union dissolution', *Demographic Research*, 23, pp. 257–292. doi: 10.4054/DemRes.2010.23.10.
- Liotard, J. F. (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minnesota, USA: University of Minnesota.
- Mäenpää, E. & Jalovaara, M. (2014) 'Homogamy in socio-economic background and education, and the dissolution of cohabiting unions', *Demographic Research*, 30(65), p. 1769–1792.
- Malthus, T. (1798) *An Essay on the Principle of Population*. London: Johnson, J.
- Maratou-Alipranti, L. & Tsaniras, E. (2005) *Les transitions familiales des jeunes. Une comparaison entre la France et la Grèce*. Athens: Centre National de Recherches Sociales.
- Martin, C. (2014) 'Impacts of the Financial Crisis on Family Trajectories: The Case of Living Together Apart Couples', in *XVIII ISA World Congress of Sociology*. Yokohama.
- Maslow, A. (1954) *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
- Mazucco, S., Régnier-Loilier, A. & Vignoli, D. (2015) 'Is the diffusion of cohabitation a precondition for the emergence of LAT?', in Mortelmans, D. et al. (eds) *Analysis of determinants and prevalence of LAT*. European Union.
- Mclanahan, S. (2004) 'Diverging destinies: How children are faring under the second demographic transition', *Demography*, 71, pp. 607–627.
- Michalon, B., Clochard, O., Akoka, K., Bacon, L., Blanchard, E., Carrère, V., Claudia, C., Brigitte, E., Furri, F., Lambert, N., et al. (eds) (2019) *The Atlas of Migration in Europe: A Critical Geography of Migration Policies*. New York: Routledge.

Micheli, G. A. (1996) 'New Patterns of Family Formation in Italy. Which Tools for Which Interpretations?', *Genus*, 52, pp. 15–52.

Miller, A. R. (2011) 'The effects of motherhood timing on career path', *Journal of Population Economics*, 24(3), pp. 1071–1100.

Mills, M. C. & Blossfeld, H.-P. (2013) 'The Second Demographic Transition Meets Globalization: A Comprehensive Theory to Understand Changes in Family Formation in an Era of Rising Uncertainty', in Evans, A. & Baxter, J. (eds) *Negotiating the Life Course. Life Course Research and Social Policies, vol 1*. Dordrecht: Springer.

Mills, M. C., Blossfeld, H. P. & Klijzing, E. (2005) 'Becoming an adult in uncertain times: a 14-country comparison of the losers of globalization', in Blossfeld, H. P. et al. (eds) *Globalization, uncertainty and youth in society*. London, New York: Routledge.

Montgomery, M. R., Stren, R., Cohen, B. & Reed, H. E. (2003) *Cities Transformed: Demographic Change and its Implications in the Developing World*. Washington, DC: National Academies Press.

Muñoz-Perez, F. (1979) 'L'évolution récente des premiers mariages dans quelques pays européens', *Population*, 3, pp. 649–694.

Muñoz-Perez, F. & Recaño-Valverde, J. (2011) 'A Century of Nuptiality in Spain, 1900–2007', *European Journal of Population*, 27, pp. 487–515.

Namkee, A. & Mira, P. (2001) 'Job bust, baby bust?: Evidence from Spain', *Journal of Population Economics*, 14(3), pp. 505–521. doi: 10.1007/s001480100093.

Neels, K. (2010) 'Temporal variation in unemployment rates and their association with tempo and quantum of fertility: some evidence for Belgium, France and the Netherlands', in *Annual Meeting of the Population Association of America*. Dallas, TX: Population Association of America.

Newson, L. & Richerson, P. J. (2009) 'Why do people become modern? A Darwinian explanation', *Population and Development Review*, 35(1), pp. 117–158. doi: 10.1111/j.1728-4457.2009.00263.x.

Nomes, E. & Van Bavel, J. (2017) 'Education and marriage: The shift from hypergamy to hypogamy in Belgium, a 20th century cohort analysis', *Revue Quetelet*, 5(2), pp. 37–67.

Notestein, F. W. (1945) 'Population: the long view', in Schultz, T. W. (ed.) *Food for the world*. Chicago: University of Chicago Press.

ODE (2020) *Database*.

OECD (2007) *Society at a Glance: OECD Social Indicators*. Available at: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>.

OECD (2011) *The Future of Families to 2030. Projections, Policy Challenges and Policy Options. A Synthesis Report*. Paris: OECD.

Ohlsson-Wijk, S. (2011) 'Sweden's marriage revival: An analysis of the new-millennium switch from long-term decline to increasing popularity', *Population Studies*, 65(2), pp. 183–

200.

Oláh, S. L. (2015) *Changing families in the European Union: trends and policy implications*. FamiliesAndSocieties Working Paper 44.

Oppenheimer, V. K. (1988) 'A Theory of Marriage Timing', *American Journal of Sociology*, 94(3), pp. 563–591.

Oppenheimer, V. K. (2003) 'Cohabiting and marriage during young men's career-development process', *Demography*, 40(1), pp. 127–149.

Oppenheimer, V. K., Kalmijn, M. & Lim, N. (1997) 'Men's career development and marriage timing during a period of rising inequality', *Demography*, 34(3), pp. 311–330.

Palaskas, T., Psycharis, Y., Rovolis, A. & Stoforos, C. (2015) 'The asymmetrical impact of the economic crisis on unemployment and welfare in Greek urban economies', *Journal of Economic Geography*, 15, pp. 973–1007.

Papon, S. (2021) *Se marier en été est une habitude récente: 150 ans de saisonnalité des mariages*. Paris: INSEE.

Pasteels, I., Lyssens-Danneboom, V. & Mortelmans, D. (2017) 'A Life Course Perspective on Living Apart Together: Meaning and Incidence Across Europe', *Social Indicators Research*, 130(2), pp. 799–817.

Perelli-Harris, B. & Sánchez Gassen, N. (2010) *The reciprocal relationship between the state and union formation across Western Europe: policy dimensions and theoretical considerations*. Working Paper 2010-034. Rostock.

Perelli-Harris, B. & Sánchez Gassen, N. (2012) 'Western Europe Cohabitation and Marriage? Legal Approaches to Cohabitation across', *Population and Development Review*, 38(3), pp. 435–467.

Perelli-Harris, B. & Lyons-Amos, M. (2016) 'Partnership patterns in the United States and across Europe: The role of education and country context', *Social Forces*, 95(1), pp. 251–282. doi: 10.1093/sf/sow054.

Perelli-Harris, B., Sánchez Gassen, N., Nora Berrington, A., Galezewska, P. & Holland, J. (2017) 'The Rise in Divorce and Cohabitation: Is There a Link?', *Population And Development Review*, 43(2), pp. 303–329.

Piketty, T. (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Pinnelli, A. & Di Cesare, M. (2005) 'Human fertility: sociodemographic aspects', *Contraception*, 72, pp. 303–307.

Pirani, E. & Vignoli, D. (2014) *Are spouses more satisfied than cohabitants? A survey over the last twenty years in Italy*. 2014/09. Firenze: Collegio Carlo Alberto.

Pison, G. (2018) *1968-2018: quatre surprises démographiques en France depuis cinquante ans*, *Population & Sociétés*. Paris: INED.

Präg, P. & Mills, M. C. (2017) 'Assisted Reproductive Technology in Europe: Usage and Regulation in the Context of Cross-Border Reproductive Care', in Kreyenfeld, M. & Konietzka, D. (eds) *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Cham, Switzerland: Springer.

Präg, P., Mills, M., Tanturri, M., Monden, C., Pison, G., Präg, P., Mills, M., Tanturri, M., Monden, C., Pison, G., *et al.* (2017) 'The Demographic Consequences of Assisted Reproductive Technologies, *HAL*, 02081720, pp. 0–62.

Prioux, F. (2003) 'L'évolution démographique récente en France', *Population*, 58, pp. 589–622.

Prioux, F., Mazuy, M. & Barbieri, M. (2010) 'L'évolution démographique récente en France: les adultes vivent moins souvent en couple', *Population*, 65, pp. 421–474.

Raley, R. K. & Bumpass, L. (2003) 'The topography of the divorce plateau: Levels and trends in union stability in the United States after 1980', *Demographic Research*, 8, pp. 245–259. doi: 10.4054/demres.2003.8.8.

Raley, S., Bianchi, S. M. & Wang, W. (2012) 'When do fathers care? Mothers' economic contribution and fathers' involvement in child care', *American Journal of Sociology*, 117(5), pp. 1422–1459. doi: 10.1086/663354.

Régnier-Loilier, A., Beaujouan, É. & Villeneuve-Gokalp, C. (2009) 'Neither single, nor in a couple: A study of living apart together in France', *Demographic Research*, 21, pp. 75–108. doi: 10.4054/DemRes.2009.21.4.

Reher, D. S. (1998) 'Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts', *Population and Development Review*, 24(2), pp. 203–234.

Rijken, A. J. & Liefbroer, A. C. (2012) 'European views of divorce among parents of young children: Understanding cross-national variation', *Demographic Research*, 27, pp. 25–52. doi: 10.4054/DemRes.2012.27.2.

Riley, N. E. & McCarthy, J. (2003) *Demography in the Age of the Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rindfuss, R. R., Morgan, S. & Swicegood, G. (1988) *First Births in America*. Berkeley: University of California Press.

Rindfuss, R. R. & Choe, M. K. (eds) (2015) *Low and Lower Fertility: Variations across Developed Countries*. Cham, Switzerland: Springer. doi: 10.1007/978-3-319-21482-5_5.

Rivkin-Fish, M. (2003) 'Anthropology, Demography, and the Search for a Critical Analysis of Fertility: Insights from Russia', *American Anthropologist*, 105, pp. 289–301.

Roigé, X. (2013) 'Paternité et divorce en Espagne', *Informations sociales*, 176, pp. 44–47.

Rontos, K. (2007) 'Prospects for a new family formation and for its impact on fertility: Some research evidences from Greece', *Statistical Review*, 3(1), pp. 49–67.

Rontos, K. (2015) 'Demographic Trends, Young People's Attitudes towards Marriage and Socio-economic Changes Related to Family Formation in Greece and in the European Union:

- A Comparative Analysis Based on Official and Survey Research Data', *International Journal in Economics and Business Administration*, III(4), pp. 11–33.
- Rontos, K., Roumeliotou, M., Salvati, L. & Syrmali, M. E. (2017) 'Marriage or cohabitation? A survey of students' attitudes in Greece', *Demográfia English Edition*, 60(5), pp. 5–31.
- Roseneil, S. (2006) 'On not living with a partner: Unpicking coupledness and cohabitation', *Sociological Research Online*, 11(3), pp. 1–14. doi: 10.5153/sro.1413.
- Rosina, A. (2004) 'Family Formation and Fertility in Italy', in Dalla Zuanna, G. & Micheli, G. A. (eds) *Strong Family and Low Fertility: A Paradox?* Dordrecht: European Studies of Population, Springer.
- Rosina, A. & Fraboni, R. (2004) 'Is marriage losing its centrality in Italy?', *Demographic Research*, 11(6), pp. 149–172. doi: 10.4054/DemRes.2004.11.6.
- Roussel, L. (1987) 'Deux décennies de mutations démographiques (1965-1985) dans les pays industrialisés', *Population*, 42(3), pp. 429–448. doi: 10.2307/1532852.
- Roussel, L. (1992) 'La famille en Europe occidentale: divergences et convergences', *Population*, 47(1), pp. 133–152.
- Rozée Gomez, V. & De La Rochebrochard, E. (2013) 'Cross-border reproductive care among French patients: Experiences in Greece, Spain and Belgium', *Human Reproduction*, 28(11), pp. 3103–3110. doi: 10.1093/humrep/det326.
- Ruiu, G. & Gonano, G. (2015) 'Seasonality of marriages in Italian regions: an analysis from the formation of the Italian kingdom to the present', *Italian Review of Economics, Demography and Statistics*, 69(1), pp. 135–142.
- Salamaliki, P. K. (2017) 'Births, Marriages, and the Economic Environment in Greece: Empirical Evidence Over Time', *Journal of Family and Economic Issues*, 38, pp. 218–237.
- Salvati, L. & Carlucci, M. (2017) 'Urban Growth, Population and Recession: Unveiling Multiple Spatial Patterns of Demographic Indicators in a Mediterranean City', *Population, Space and Place*, 23, pp. 1–15.
- Salvini, S. & Vignoli, D. (2011) 'Things change: Women's and men's marital disruption dynamics in Italy during a time of social transformations, 1970–2003', *Demographic Research*, 24(5), pp. 145–174.
- Sandström, G. (2011) 'Time–Space Trends in Swedish Divorce Behaviour 1911–1974', *Scandinavian Journal of History*, 36(1), pp. 65–90.
- Sandström, G. & Garðarsdóttir, Ó. (2018) 'Long-Term Perspectives on Divorce in the Nordic Countries – Introduction', *Scandinavian Journal of History*, 43(1), pp. 1–17.
- Sardon, J.-P. (1986) 'Evolution de la nuptialité et de la divortialité en Europe depuis la fin des années 1960', *Population*, 3, pp. 463–482.
- Sardon, J.-P. (1992) 'La primo-nuptialité féminine en Europe: éléments pour une typologie', *Population*, 4, pp. 855–891.

- Sardon, J.-P. (1996) 'Europe de l'Est et Europe de l'Ouest: deux modèles de mariage', in Leridon, H. (ed.) *POPULATIONS. L'état des connaissances: la France, l'Europe, le monde*. Paris: La découverte.
- Sardon, J.-P. (2005a) 'L'évolution de la nuptialité en France', in Bergouignan, C. et al. (eds) *La population de la France: Evolutions démographiques depuis 1946*. Pessac, Bordeaux: CUDEP.
- Sardon, J.-P. (2005b) 'L'évolution du divorce en France', in Bergouignan, C. et al. (eds) *La population de la France: Evolutions démographiques depuis 1946*. Pessac, Bordeaux: CUDEP.
- Sayer, L. C. & Bianchi, S. M. (2000) 'Women's Economic Independence and the Probability of Divorce: A Review and Reexamination', *Journal of Family Issues*, 21(7), pp. 906–943.
- Schaffner, S. (2014) 'The Lost Generation in Europe? - the Economic Crisis and Starting a Family', in *Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik 2014: Evidenzbasierte Wirtschaftspolitik - Session: Job Search and Unemployment, No. G02-V1*. Kiel: Leibniz Information Centre for Economics.
- Scherpe, J. & Hayward, A. (eds) (2017) *The Future of Registered Partnerships*. Cambridge, UK: Intersentia.
- Schmid, J. (1984) *The Background of Recent Fertility Trends in the Member States of the Council of Europe*. Strasbourg: Council of Europe.
- Schwartz, C. R. & Mare, R. D. (2012) 'The Proximate Determinants of Educational Homogamy: The Effects of First Marriage, Marital Dissolution, Remarriage, and Educational Upgrading', *Demography*, 49, pp. 629–650.
- Serelea, G. (1977) *Reconstitution des caractéristiques démographiques de la population féminine en Grèce pendant la seconde moitié du 19 siècle [Master's Thesis]*. University College London.
- Serelea, G. (1978) 'Regards sur la nuptialité et la fécondité en Grèce pendant la seconde moitié du XIX siècle', *The Greek Review of Social Research*, 32, pp. 42–50.
- Shenfield, F., De Mouzon, J., Pennings, G., Ferraretti, A. P., Nyboe Andersen, A., De Wert, G. & Goossens, V. (2010) 'Cross border reproductive care in six European countries', *Human Reproduction*, 25(6), pp. 1361–1368. doi: 10.1093/humrep/deq057.
- Simonsson, P. & Sandström, G. (2011) 'Ready, Willing, and Able to Divorce: An Economic and Cultural History of Divorce in Twentieth-Century Sweden', *Journal of Family History*, 36(2), pp. 210–229.
- De Singly, F. (2003) 'Intimité conjugale et intimité personnelle', *Sociologie et sociétés*, 35(2), pp. 79–96. doi: 10.7202/008524ar.
- Sobotka, T., Skirbekk, V. & Philipov, D. (2011) 'Economic Recession and Fertility in the Developed World', *Population and Development Review*, 37(2), pp. 267–306.
- Sobotka, T. & Toulemon, L. (2008) 'Overview Chapter 4: Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe', *Demographic Research*, 19(6), pp. 85–138.

- Spijker, J. & Montserrat, S. (2012) *Atlas of Divorce and Post-divorce Indicators in Europe*. Barcelona: Centre d'Estudis Demogràfics.
- Sprangers, A. & Garssen, J. (2003) *Non-marital fertility in the European Economic Area*. The Hague: Statistics Netherlands.
- Stefanou, V., Zikou, H., Zarkostathi, O. & Kotsyfakis, G. (1996) 'Sources et données démographiques en Grèce', in Kotzamanis, B., Parant, A. & Sardon, J.-P. (eds) *La démographie des Balkans*. Paris: PUF-AIDELF.
- Stevenson, B. & Wolfers, J. (2007) 'Marriage and divorce: changes and their driving forces', *Journal of Economic Perspectives*, 21(2), pp. 27–52.
- Stoilova, M., Roseneil, S., Crowhurst, I., Hellesund, T. & Santos, A. C. (2014) 'Living Apart Relationships in Contemporary Europe: Accounts of Togetherness and Apartness', *Sociology*, 48(6), pp. 1075–1091. doi: 10.1177/0038038514523697.
- Strohm, C. Q., Seltzer, J. A., Cochran, S. D. & Mays, V. M. (2009) "Living apart together" relationships in the United States', *Demographic Research*, 21, pp. 177–214. doi: 10.4054/DemRes.2009.21.7.
- Sullivan, O. (2011) 'An End to Gender Display Through the Performance of Housework? A Review and Reassessment of the Quantitative Literature Using Insights From the Qualitative Literature', *Journal of Family Theory & Review*, 3(1), pp. 1–13. doi: 10.1111/j.1756-2589.2010.00074.x.
- Surkyn, J. & Lesthaeghe, R. (2004) 'Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update', *Demographic Research*, 3, pp. 47–8.
- Sweeney, M. M. & Phillips, J. A. (2004) 'Understanding racial differences in marital disruption: Recent trends and explanations', *Journal of Marriage and Family*, 66(3), pp. 639–650. doi: 10.1111/j.0022-2445.2004.00043.x.
- Symeonidou, H. (2002) *Fertility and family surveys in countries of the ECE region: Standard country report: Greece, Economic Studies No 10w*. New York: United Nations Publications.
- Tamanza, G., Molgora, S. & Ranieri, S. (2013) 'Separation and Divorce in Italy: Parenthood, Children's Custody, and Family Mediation', *Family Court Review*, 51(4), pp. 557–567.
- Tapia Granados, J. A. & Rodriguez, J. M. (2015) 'Health, economic crisis, and austerity: A comparison of Greece, Finland and Iceland', *Health Policy*, 119(7), pp. 941–53.
- Thévenon, O. & Gauthier, A. H. (2011) 'Family policies in developed countries: a "fertility-booster" with side-effects', *Community, Work & Family*, 14(2), pp. 197–216.
- Thomson, E., Winkler-Dworak, M., Spielauer, M. & Prskawetz, A. (2012) 'Union Instability as an Engine of Fertility? A Microsimulation Model for France', *Demography*, 49(1), pp. 175–195. doi: 10.1007/s13524-011-0085-5.
- Thornton, A. (1977) 'Children and Marital Stability', *Journal of Marriage and the Family*, 39(3), pp. 531–540.

Thornton, A., Axinn, W. G. & Xie, Y. (2007) *Marriage and Cohabitation*. Chicago: The University of Chicago Press.

Thornton, A. & Philipov, D. (2009) 'Sweeping changes in marriage, cohabitation and childbearing in central and Eastern Europe: New insights from the developmental idealism framework', *European Journal of Population*, 25(2), pp. 123–156. doi: 10.1007/s10680-009-9181-2.

Toulemon, L. (1996) 'La cohabitation hors mariage s'installe dans la durée', *Population*, 3, pp. 675–715.

Twenge, J. M., Campbell, W. K. & Foster, C. A. (2003) 'Parenthood and Marital Satisfaction: A Meta-Analytic Review', *Journal of Marriage and Family*, 65(3), pp. 574–583. doi: 10.1111/j.1741-3737.2003.00574.x.

Tzanatos, Z. & Simons, J. (1989) 'An economic approach to fertility in Britain since 1860', *Journal of Population Economics*, 2, pp. 121–138.

Umberson, D., Williams, K., Powers, D. A., Chen, M. D. & Campbell, A. M. (2005) 'As good as it gets? A life course perspective on marital quality', *Social Forces*, 84(1), pp. 493–511. doi: 10.14515/monitoring.2016.1.03.

UNECE (1999) *Fertility and Family Survey (FFS)*. Available at: <https://www.unece.org/pau/ffs/ffs.html> (Accessed: 14 October 2020).

Upton-Davis, K. (2012) 'Living Apart Together Relationships (LAT): Severing Intimacy from Obligation', *Gender Issues*, 29(1–4), pp. 25–38. doi: 10.1007/s12147-012-9110-2.

Valaoras, V. (1965) 'Testing Deficiencies and Analytical Adjustments of Vital Statistics', in *Congres Mondial de la Population*. Belgrade, pp. 188–194.

Van Bavel, J. (2010) 'Subreplacement fertility in the West before the baby boom: Past and current perspectives', *Population Studies*, 64(1), pp. 1–18. doi: 10.1080/00324720903362806.

Van Bavel, J. & Rózańska-Putek, J. (2010) 'Second birth rates across Europe: Interactions between women's level of education and child care enrolment', *Vienna Yearbook of Population Research*, 8, pp. 107–38.

Van Bavel, J. & Reher, D. S. (2013) 'The baby boom and its causes: What we know and what we need to know', *Population and Development Review*, 39(2), pp. 257–288. doi: 10.1111/j.1728-4457.2013.00591.x.

Van de Kaa, D. J. (1987) 'Europe's Second Demographic Transition', *Population Bulletin, Population Reference Bureau, Inc.*, 42(1), pp. 1–59.

Van de Kaa, D. J. (2002) 'The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries', in *Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security*. Tokyo, Japan, pp. 1–34.

Van de Kaa, D. J. (2004) 'Is the Second Demographic Transition a Useful Research Concept: Questions and Answers', *Vienna Yearbook of Population Research*, 2, pp. 4–10.

Van de Putte, B., Van Poppel, F., Vanassche, S., Sanchez, M., Jidkova, S., Eeckhaut, M., Oris,

- M. & Matthijs, M. (2009) 'The rise of age homogamy in 19th century Western Europe', *Journal of Marriage and Family*, 71, pp. 1234–1253.
- Van Leeuwen, M. H. D. & Maas, I. (2019) 'A historical community approach to social homogamy in the past', *The History of the Family*, 24(1), p. 14.
- Van Poppel, F. & De Beer, J. (1993) 'Measuring the effect of changing legislation on the frequency of divorce: the Netherlands, 1830–1990', *Demography*, 30, pp. 425–441.
- Van Poppel, F., Liefbroer, A., Vermunt, J. & Smeenk, W. (2001) 'Love, necessity and opportunity: changing patterns of marital age homogamy in the Netherlands, 1850–1993', *Population Studies*, 55, p. 13.
- Vignoli, D. & Ferro, I. (2009) 'Rising marital disruption in Italy and its correlates', *Demographic Research*, 20(4), pp. 11–36.
- Vignoli, D. & Salvini, S. (2014) 'Religion and union formation in Italy: Catholic precepts, social pressure, and tradition', *Demographic Research*, 31(35), pp. 1079–1106.
- Vignoli, D., Tocchioni, V. & Silvana, S. (2016) 'Uncertain lives: Insights into the role of job precariousness in union formation in Italy', *Demographic Research*, 35(10), p. 253–282.
- Waldijk, K. (ed.) (2005) *More or less together: Levels of legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners. A comparative study of nine European countries*. Paris: INED.
- Waldijk, K., Villaverde, J. M. L., Nikolina, N. & Zago, G. (2016) *The LawsAndFamilies questionnaire on legal family formats for same-sex and/or different-sex couples: Text of the questions and of the accompanying guidance document*. Families And Societies Working Paper Series 64.
- Waldijk, K. (2017) 'Chapter 2: Overview of the results from the legal survey', in Waldijk, K. (ed.) *More and more together: Legal family formats for same-sex and different-sex couples in European countries Comparative analysis of data in the LawsAndFamilies Database*. Families And Societies Working Paper Series 75.
- Wagner, M. & Weiss, B. (2006) 'On the Variation of Divorce Risks in Europe: Findings from a Meta-Analysis of European Longitudinal Studies', *European Sociological Review*, 22(5), pp. 483–500.
- Westoff, C. F. & Ryder, N. B. (1977) *The Contraceptive Revolution*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- White, L. K. (1990) 'Determinants of Divorce: A Review of Research in the Eighties', *Journal of Marriage and Family*, 52(4), pp. 904–912.
- Yang, B. & Lester, D. (1994) 'The social impact of unemployment', *Applied Economics Letters*, 1(12), pp. 223–226. doi: 10.1080/135048594357781.
- Zafeiris, K. N., Kostaki, A., Kontogiannis, G. & Tsoni, A. (2021) 'Factors affecting fertility in the multicultural environment of Thrace in Northern Greece', *Communications in Statistics Case Studies Data Analysis and Applications*, pp. 1–31. doi: 10.1080/23737484.2021.1969297.

Zaidi, B. & Morgan, S. P. (2017) 'THE SECOND DEMOGRAPHIC TRANSITION THEORY: A Review and Appraisal', *Annual Review of Sociology*, 43, pp. 473–492.

Zamboni, I., Rontos, K. & Salvati, L. (2018) 'Demographic dynamics, urban-rural divides and the (changing) mother's age at birth in Greece: a regional analysis, 1980–2016', *Studia Demograficzne*, 10, pp. 355–385.

Zanini, G. (2011) 'Abandoned by the State, betrayed by the Church: Italian experiences of cross-border reproductive care', *Reproductive BioMedicine Online*, 23(5), pp. 565–572. doi: 10.1016/j.rbmo.2011.08.007.

Zijdeman, R. L. & Maas, I. (2018) 'Assortative mating by occupational status during early industrialization', *Research in Social Stratification and Mobility*, 28(4), pp. 395–415.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ανδρουλάκη, Ε. (2006) *Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών εξελίξεων στην Ελλάδα [Διδακτορική Διατριβή]*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Βαλαώρας, Β. (1980) *Ο Πληθυσμός της Ελλάδος κατά το Δεύτερον Ήμισυ του 20ου αιώνας*. Αθήνα: ΕΣΥΕ.

Βαλαώρας, Β. (1988) 'Αδυναμίες των ληξιαρχικών μας καταγραφών και βρεφική θνησιμότητα των Ελλήνων', *Παρνασσός*, Α, σ. 429–445.

Γαβαλάς, Β. (2015) *Ο κόσμος που κερδίσαμε*. Μυτιλήνη: Γαβαλάς, Β.

Γαβαλάς Β. (2019) *Ο πληθυσμός των νησιών του Αρχιπελάγους: 1920-2020 ένας αιώνας δημογραφικής και κοινωνικής εξέλιξης των αιγαιακών κοινωνιών*. Θεσσαλονίκη: Δίσιγμα.

Γαβαλάς, Β. & Ρόντος, Κ. (2011) 'Οι εκτός γάμου γεννήσεις στην Ελλάδα: χωρικές και κοινωνικο-δημογραφικές όψεις ενός αναδυόμενου φαινομένου', *Δημογραφικά Νέα*, 16.

Γαζής, Α. (1979) *Το διαζύγιον λόγω μακροχρονίου διακοπής της εγγάμου συμβίωσης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.

Γαζής, Α. (1985) *Το νέο οικογενειακό δίκαιο: τα προβλήματα*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Γεωργιάδης (2017) *Οικογενειακό Δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Δραγώνα, Θ. & Τσέλιου, Ε. (2009) 'Μετασηματισμοί της ελληνικής οικογένειας και νομοθετικές αλλαγές στο οικογενειακό', στο Wetherel, M. et al. (επ.) *Οικογένεια: η μελέτη και κατανόηση της οικογενειακής ζωής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Δρουκόπουλος, Β. (1994) 'Το Εθνικό Στατιστικό Σύστημα όπως το βλέπει το ΚΕΠΕ', στο *Η ΕΣΥΕ προς το 2000*. Αθήνα: ΕΣΥΕ.

ΕΛΣΤΑΤ (2011) *Συνοπτική έκθεση ποιότητας (της Απογραφής) για χρήστες*. Διαθέσιμο στο: [https://www.statistics.gr/documents/20181/979694/Συνοπτική+έκθεση+ποιότητας+για+χρήστες+\(+2011+\)/84ef1397-94f6-4bd7-a58d-4dcfb324a493?version=1.0](https://www.statistics.gr/documents/20181/979694/Συνοπτική+έκθεση+ποιότητας+για+χρήστες+(+2011+)/84ef1397-94f6-4bd7-a58d-4dcfb324a493?version=1.0)

ΕΛΣΤΑΤ (2014) *Σύντομο Μεθοδολογικό Σημείωμα Εκτιμώμενων Μεταναστευτικών Ροών και Υπολογιζόμενου Πληθυσμού 1991-2014*. Διαθέσιμο στο:

<https://www.statistics.gr/documents/20181/a483cf24-b563-4ef8-8ae9-d502d7d21675>

ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ (2014) *Αποτελέσματα των απογραφών κατοικιών-πληθυσμού του 1907, 1920, 1928, 1951, 1961, 1971, 1981, 1991, 2001, 2011.*

ΕΛΣΤΑΤ (2018a) *Δελτίο Τύπου: Φυσική Κίνηση Πληθυσμού Έτους 1017.* Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/2c785845-3429-472a-96cc-65b06d5d1dc4>

ΕΛΣΤΑΤ (2018b) *Μεταδεδομένα-Έρευνα Διαζυγίων.* Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJU09/->

ΕΛΣΤΑΤ (2019) *Πληθυσμός και Κοινωνικές Συνθήκες.* Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/statistics/pop>

ΕΛΣΤΑΤ (2020a) *Η Ελλάδα με Αριθμούς.* Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/greece-in-figures#tab-2018>

ΕΛΣΤΑΤ (2020b) *Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΕΛΣΤΑΤ-Δικαιοσύνη: Στατιστική Δικαιοσύνης.* Διαθέσιμο στο: http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/categoryyears?p_cat=10007927&p_topic=10007927

ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ (2021)

Κακλαμάνη, Τ. (2012) 'Γάμοι και Διαζύγια στην Ελλάδα: Διαχρονικές τάσεις', στο Αλιπράντη-Μαράτου, Λ. (επ.) «*Σχολές Γονέων*». *Η οικογένεια εκπαιδεύεται....δια βίου.* Αθήνα: Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης και Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης, σ. 16.

Καλογεράκη, Σ. (2008) 'Οικογενειακά μοντέλα και γονική επιτήρηση: Μια συγκριτική μελέτη μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας, Σουηδίας και Ελλάδας', *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 3(2), σ. 137–151.

Κάρλος, Μ. & Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (2002) 'Νέες μορφές οικογένειας και κοινωνική πολιτική: Η περίπτωση της Ελλάδας και της Πορτογαλίας', στο Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (επ.) *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη.* Αθήνα: Gutenberg/Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Κόντης, Α. (1997) 'Η έρευνα στην Ελλάδα για τον ελληνισμό της διασποράς', *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 92, pp. 63–91.

Κορωναίου, Α. (2007) *Ο ρόλος των πατέρων στην εξισορρόπηση της επαγγελματικής και οικογενειακής προσωπικής ζωής.* Αθήνα: ΚΕΘΙ.

Κοτζαμάνης, Β. (1988) 'Η αναπαραγωγή των Ελλήνων: μύθοι και πραγματικότητα (I. Η πορεία της γεννητικότητας και της ολικής γονιμότητας στη μεταπολεμική περίοδο)', *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 70, σ. 136–190.

Κοτζαμάνης, Β. (1997) 'Γαμηλιότητα και Διάλυση των Εγγάμων Συμβιώσεων στην Ελλάδα: Μια πρώτη δημογραφική προσέγγιση', *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 94, σ. 61–152.

Κοτζαμάνης, Β. (2006) 'Θράκη, μια εβδομηκονταετία έντονων πληθυσμιακών ανακατατάξεων 1928-2001', στο ΕΠΕΚ (επ.) *Η Κομοτηνή και ο ευρύτερος χώρος (παρελθόν,*

παρόν, μέλλον). Κομοτηνή: ΕΠΕΚ.

Κοτζαμάνης, Β. (2009) *Στοιχεία Δημογραφίας*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Κοτζαμάνης, Β. (2011) 'Οι απογραφές πληθυσμού στην Ελλάδα', *Δημογραφικά Νέα*, 14.

Κοτζαμάνης, Β. (2017) 'Αναπόφευκτη η αύξηση των θανάτων και η μείωση των γεννήσεων στην Ελλάδα την επόμενη εικοσαετία', *Δημογραφικά Νέα*, 28.

Κοτζαμάνης, Β. (2021) *Δημογραφικές εξελίξεις και προκλήσεις*. Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Κοτζαμάνης, Β. & Ανδρουλάκη, Ε. (2001) 'Η χωρική ανάλυση της διαγενεακής γονιμότητας-εναλλαγές προτύπων στο χώρο και το χρόνο', στο Κοτζαμάνης, Β. & Παππάς, Β. (επ.) *Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών φαινομένων*. Βόλος: ΕΔΚΑ-Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Κοτζαμάνης, Β. & Ανδρουλάκη, Ε. (2009) 'Οι δημογραφικές εξελίξεις της νεότερης Ελλάδας, 1830-2005', στο Κοτζαμάνης, Βύρων (επ.) *Η δημογραφική πρόκληση, γεγονότα και διακυβεύματα*. Βόλος: ΕΔΚΑ-Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Κοτζαμάνης, Β. & Σοφianoπούλου, Κ. (2009a) 'Γονιμότητα και αναπαραγωγή στην μεταπολεμική Ελλάδα, συγχρονική και διαγενεακή προσέγγιση', *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 128Α, σ. 3-38.

Κοτζαμάνης, Β. & Σοφianoπούλου, Κ. (2009b) 'Η γαμηλιότητα των γυναικών στην Ελλάδα: ο θεσμός του γάμου σε κρίση', *Δημογραφικά Νέα*, 3.

Κοτζαμάνης, Β. & Ντυκέν, Μ. Ν. (2012) 'Ο πληθυσμός της Ελλάδας μειώνεται; Μια πρώτη κριτική ανάλυση των προσωρινών αποτελεσμάτων της απογραφής του 2011', *Δημογραφικά Νέα*, 17.

Κοτζαμάνης, Β. & Παππάς, Β. (2014) *Τα πληθυσμιακά χωρικά δεδομένα, υπόβαθρο στον σχεδιασμό: οι περιορισμοί και τα προβλήματα αξιοποίησής τους στην μεταπολεμική Ελλάδα*. 11. Βόλος: ΕΔΚΑ Σειρά ερευνητικών Εργασιών.

Κοτζαμάνης, Β., Κωστάκη, Α., Bergouignan, C., Ζαφείρης, Κ. & Μπαλτάς, Π. (2016) *Ο Πληθυσμός της Ελλάδος στον Ορίζοντα του 2050*. Βόλος: ΕΔΚΑ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Διαθέσιμο στο: http://www.demography-lab.prd.uth.gr/TheReports/FIRST_REPORT.pdf.

Κοτζαμάνης, Β., Κωστάκη, Α., Μπαλούρδος, Δ. & Τραγάκη, Α. (2018) *Έκθεση υποβληθείσα στη Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων για το Δημογραφικό*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.

Κοτζαμάνης, Β. & Κοντογιάννης, Γ. (2021) 'Η πρόσφατη πανδημία θα επηρεάσει την γαμηλιότητα στην Ελλάδα', *Dirap Flash News 2 (σειρά News Letters δημιουργηθείσα στο πλαίσιο της υλοποίησης του ερευνητικού προγράμματος «Δημογραφικά Προτάγματα στην Έρευνα και Πρακτική στην Ελλάδα που χρηματοδοτείται από το ΕΛΙΔΕΚ»)*.

Κουμάντος, Γ. & Παπαχρίστου, Θ. Κ. (1983) *Ένας οδηγός στο νέο οικογενειακό δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ε. (1998) *Οικογενειακό Δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας.

- Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ε. (2018) *Οικογενειακό Δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (2001) 'Σύγχρονη οικογένεια, νέες φάσεις του κύκλου ζωής και διαγενεακές ανταλλαγές', στο Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (επ.) *Οι οικογένειες στον 21ο αιώνα*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, Διδασκαλείο «Δημ. Γληνός».
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (επ.) (2002) *Οικογένειες και το Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη. Τάσεις και προκλήσεις στον εικοστό πρώτο αιώνα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ-Gutenberg.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (2010) 'Νέες μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα', *Εγκέφαλος*, 47(2), σ. 55–66.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. & Κακλαμάνη, Τ. (2011) 'Γαμηλιότητα-Διαζυγίότητα στη Σύγχρονη Ελλάδα', στο *Πληθυσμιακές Τάσεις και Προοπτικές: Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας-Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών.
- Ματσαγγάνης, Μ. (2002) 'Κοινωνική πολιτική και οικογένεια στην Ελλάδα', στο Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (επ.) *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg/Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Μουσούρου, Λ. (2002) 'Οικογένεια και κράτος πρόνοιας: τάσεις και προοπτικές', στο Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (επ.) *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg/Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Μουσούρου, Λ. (2005a) *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (επ.) (2005b) *Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαλτάς, Π. (2014) 'Αύξηση της τελικής ατεκνίας των γυναικών και μείωση του μεγέθους της οικογένειας', *Δημογραφικά Νέα*, 22.
- Ντυκέν, Μ.-Ν. & Καρκάνης, Δ. (2018) 'Η «γήρανση μέσα στη γήρανση» στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης', *Δημογραφικά Νέα*, 30.
- Ντυκέν, Μ.-Ν. & Κρομυδάκης, Ν. (2009) 'Η απόκλιση πραγματικού – μόνιμου πληθυσμού στα διαφορά χωρικά επίπεδα της Κρήτης: Καθοριστικός παράγοντας για το χωροταξικό σχεδιασμό', στο *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Παπαδάκης, Μ. (1990) 'Μορφολογικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις της γαμηλιότητας του ελληνικού πληθυσμού', *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 76, σ. 240–265.
- Παπαδάκης, Μ. & Τσίμπος, Κ. (2004) *Δημογραφική Ανάλυση: Αρχές-Μέθοδοι-Υποδείγματα*. Αθήνα: Σταμούλης.
- Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Δ. (2016) 'Προοπτικές και προκλήσεις του οικογενειακού δικαίου', στο Ένωση Αστικολόγων (επ.) *Τριάντα χρόνια εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Παπαχρίστου, Θ. (1999) *Κοινωνιολογία του Δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Σβορώνος, Ν. (1960) 'Εκθεσις περί των δημογραφικών στατιστικών εν Ελλάδι', *Σπουδαί*, 10,

σ. 6–19.

Σιάμπος, Γ. (1973) *Δημογραφική εξέλιξις της νεωτέρας Ελλάδος 1821 - 1985*. Αθήνα: Τυπογραφείο Στ. Τζανέτη.

Σιάμπος, Γ. (1993) *Δημογραφία*. Αθήνα: Σμπίλιας.

Ταπεινός, Γ. (2002) *Δημογραφία*. Βόλος: ΕΔΚΑ-Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Τραγάκη, Α., Μπάγκαβος, Χ. & Ντούνας, Δ. (2015) *Περί Δημογραφίας και Πληθυσμιακών Εξελίξεων*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Τσουκαλάς, Κ. (1987) *Κράτος, Εργασία, Κοινωνία στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Χατζηπαναγιώτου, Ε. (1994) 'Το Εθνικό Στατιστικό Σύστημα στην Ελλάδα', στο *Η ΕΣΥΕ προς το 2000*. Αθήνα: ΕΣΥΕ.

Χιονίδου, Β. (1997) 'Ιστορική Κριτική Αναδρομή της Γεννητικότητας στην Ελλάδα. Η περίπτωση της Μυκόνου', *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, (92–93), σ. 31–62.

Χουλιάρκης, Μ. (1972) 'Ιστορική Εξέλιξις της Κρατικής Στατιστικής εν Ελλάδι 1821-1971 σ. 15-112 στο Χουλιάρκης, Μ. et al. (επ.) *Στατιστικά μελέται 1821-1971 Η Στατιστική κατά τα 150 έτη από της παλιγγενεσίας της Ελλάδος*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ,
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ (ΕΔΚΑ)

Διδακτορική Διατριβή

**Η σύσταση και διάλυση των συμβιώσεων μετά το Β΄
παγκόσμιο πόλεμο στον ευρωπαϊκό νότο, με έμφαση στην
Ελλάδα.**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Γιώργος Κοντογιάννης

Βόλος, 2022

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα Διατριβή εκπονήθηκε από εμένα και αντιπροσωπεύει τις δικές μου απόψεις. Έχω αναφέρει όλες τις πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της διατριβής. Τέλος, είμαι υπεύθυνος για την τήρηση του υφιστάμενου κώδικα δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ως προς την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων τρίτων και το αδίκημα της λογοκλοπής».

Γιώργος Σ. Κοντογιάννης

Μέλη Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής:

Βύρων Κοτζαμάνης: (επιβλέπων) αφ. Καθηγητής Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Μαρί-Νοέλ Ντυκέν: Καθηγήτρια Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής)

Κωνσταντίνος Ν. Ζαφείρης: Αναπλ. Καθηγητής Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής)

Κακλαμάνη Σταματίνα: Αναπλ. Καθηγήτρια, Τμήματος Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Γαβαλάς Βασίλειος: Αναπλ. Καθηγητής Τμήματος Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Πολύζος Σεραφείμ: Καθηγητής Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Γούσιος Δημήτριος: Καθηγητής Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Κατάλογος Πινάκων, Γραφημάτων και Χαρτών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1α: Πληθυσμός Γυναικών 1/1, 1961-1990, 1ετίες

Πίνακας 1β: Πληθυσμός Γυναικών 1/1, 1991-2018, 1ετίες

Πίνακας 1γ: Πληθυσμός Ανδρών 1/1, 1961-1990, 1ετίες

Πίνακας 1δ: Πληθυσμός Ανδρών 1/1, 1991-2018, 1ετίες

Πίνακας 1ε: Πληθυσμός Γυναικών 1/1, 1956-2018, 5ετίες

Πίνακας 1στ: Πληθυσμός Ανδρών 1/1, 1956-2018, 5ετίες

Πίνακας 1ζ: Διαφορές Πληθυσμού Γυναικών 1/1 ODE - Πληθυσμού Γυναικών 1/1 ΕΛΣΤΑΤ 1961-1990, 5ετίες

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1α: Πρώτοι γάμοι, 1980-2017, 1ετίες

Πίνακας 1β: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1980-2017, 1ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 2α: Πρώτοι γάμοι, 1956-2017, 5ετίες

Πίνακας 2β: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1956-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 2γ: Ειδικό βάρος κάθε 5ετούς συντελεστή στην τελική ένταση (ποσοστά), 1956- 2017

Πίνακας 2δ: Αθροιστική συχνότητα 5ετών συντελεστών σε ακριβείς ηλικίες, 1956-2017

Πίνακας 2ε: Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1956-2017

Πίνακας 2στ: Πρώτοι και σύνολο γάμων (μονίμων κατοίκων εσωτερικού και εξωτερικού), Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο (και κινητοί μέσοι) όπως προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων σε

1ετίες (και σε 5ετίες), Αδρός Δείκτης Γαμνηλιότητας και Μέγεθος Μέσης Γενεάς, 1956-2017

Πίνακας 3α: Συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας στην Ελλάδα, γενεές 1911-2003, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 3β: Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλιότητας σε διαδοχικές ηλικίες στην τελική ένταση, γενεές 1911-2003, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 4: Συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, γενεές 1911-1988, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 5: Ένταση πρωτογαμνηλιότητας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1937- 1978

Πίνακας 5β: Αναλογία των γυναικών ηλικίας 25-34 ετών που μένουν με τους γονείς τους στις χώρες της Ευρώπης, 2003-2017

Πίνακας 6: Αριθμός άγαμων γυναικών και συνολικός αριθμός γυναικών ανά ηλικιακή ομάδα, απογραφές 1907-2011

Πίνακας 7α: Εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμνηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017

Πίνακας 7β: Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, 1945- 2017, (συνέχεια)

Πίνακας 7γ: Εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμνηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978

Πίνακας 7δ: Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978

Πίνακας 7ε: Εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στις χώρες της Ευρώπης, 1960-2017

Πίνακας 8α: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, 1931-2017, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 9α: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, 1952-2017, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 10α: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, 1941-2017, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 8β: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, 1931-2017, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 9β: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, 1952-2017, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 10β: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, 1941-2017, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 8γ: Γαλλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλιότητας στην τελική ένταση, 1931-2017, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 9γ: Ιταλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλιότητας στην τελική ένταση, 1952-2017, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 10γ: Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλιότητας στην τελική ένταση, 1941-2017, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 8δ: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, γενεές 1911-1997, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 9δ: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, γενεές 1911-1997, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 10δ: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, γενεές 1911-1997, 1ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 8ε: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες (τοίς χιλίοις)

Πίνακας 9ε: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 10ε: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμνηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 8στ: Γαλλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1916-1978, 5ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 9στ: Ιταλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλιότητας στην τελική ένταση, 5ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 10στ: Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1926-1978, 5ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 11α: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Γαλλία, έτη 1931-2017

Πίνακας 12α: Διαγενεακή Ένταση Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Γαλλία, γενεές 1916-1978

Πίνακας 11β: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ιταλία, έτη 1952-2017

Πίνακας 12β: Διαγενεακή Ένταση Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ιταλία, γενεές 1933-1978

Πίνακας 11γ: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ισπανία, έτη 1941-2017

Πίνακας 12γ: Διαγενεακή Ένταση Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ισπανία, γενεές 1926-1978

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1α: Η εξέλιξη του ετήσιου αριθμού συνόλου γάμων κατά τόπο μόνιμης κατοικίας

Γράφημα 1β: Η εξέλιξη του ετήσιου αριθμού πρώτων γάμων κατά τόπο μόνιμης κατοικίας

Γράφημα 2: Η εξέλιξη της αναλογίας των πρώτων γάμων προς το σύνολο γάμων μόνιμων κατοίκων 1956-2017

Γράφημα 3: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμνηλιότητας (κινητός μέσος) και Μέση Ηλικία (κινητός μέσος) Α γάμου 1956-2017

Γράφημα 4: Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμνηλιότητας ως τα 20, 25,..., 50 έτη (%) 1956-2017

Γράφημα 5: Μεταβολές των κατά πενταετείς ηλικιακές ομάδες συντελεστών Α-γαμνηλιότητας (1956=100)

Γράφημα 6: Τελική Ένταση Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία α' γάμου, γενεές 1937-1978

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Συγχρονικός Δείκτης Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον Πρώτο Γάμο, 1960-2017

- Πίνακας 2:** Ένταση Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Ένταση πρωτογαμηλιότητας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1941-1978
- Πίνακας 3α:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 3β:** Συντελεστές γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης, 1960-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 4:** Συνολικός αριθμός γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, συνολικός αριθμός άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών και ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, Απογραφή 2001, γενεές 1976-1980 και 1951-1955
- Πίνακας 5:** Συγχρονικός Δείκτης πρωτογαμηλιότητας σε επίπεδο νομού, δεδομένα ΕΔΚΑ, 1981-2017
- Πίνακας 6:** ΜΗ στον πρώτο γάμο σε επίπεδο νομού, δεδομένα ΕΔΚΑ, 1981-2017
- Πίνακας 7:** Ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων και κατοίκων εξωτερικού και αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, δεδομένα ΕΔΚΑ, 1997-2017
- Πίνακας 8α:** Περιφέρειες, ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού, 1997-2017
- Πίνακας 8β:** Περιφέρειες, αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2017
- Πίνακας 9:** Νομοί, ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού, 1997-2017
- Πίνακας 10:** Νομοί, αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997- 2017
- Πίνακας 11:** Αριθμός γάμων ανά μήνα και έτος, 1956-2017
- Πίνακας 12:** Κατανομή των πρώτων γάμων ανά ημέρα της εβδομάδας, 1997-2017
- Πίνακας 13:** Αριθμός θρησκευτικών και πολιτικών γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εσωτερικού (πρώτων) και συμφώνων συμβίωσης, δεδομένα ΕΔΚΑ, 2004-2017
- Πίνακας 14:** Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον Πρώτο Γάμο (θρησκευτικοί, πολιτικοί γάμοι και σύνολο γάμων), 2004-2017
- Πίνακας 15α:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας (θρησκευτικοί γάμοι) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (%), 2004-2017
- Πίνακας 15β:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας (πολιτικοί γάμοι) γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες (%), 2004-2017
- Πίνακας 16:** Θρησκευτικοί και πολιτικοί γάμοι, 2004-2017
- Πίνακας 17:** Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, 1956-2017
- Πίνακας 18:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανδρών, 1956-2017, 5ετίες (τοις χιλίοις)
- Πίνακας 19:** Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, γενεές 1938-1978
- Πίνακας 20:** Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανδρών, γενεές 1938-1978, 1ετίες (τοις χιλίοις)

Πίνακας 21: Ο αριθμός των γάμων ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης της συζύγου και του συζύγου, 2017

Πίνακας 22: Ο αριθμός των γάμων ανάλογα με το επάγγελμα της συζύγου και του συζύγου, 2017

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1α: Σύνολο Γάμων Γυναικών, 1932-1940 και 1949-2017

Πίνακας 1β: Αριθμός Διαζυγίων, Eurostat, 1972-2017

Πίνακας 2: Αριθμός Διαζυγίων ανά διάρκεια Γάμου από το έτος τελέσεως αυτού, 1972-2017 (αρχικά δεδομένα)

Πίνακας 3: Αριθμός Διαζυγίων ανά διάρκεια Γάμου από το έτος τελέσεως αυτού, 1972-2017 (κατανεμημένα δεδομένα)

Πίνακας 4: Συντελεστές διαζυγιότητας, 1972-2017, (επί 10.000)

Πίνακας 5: Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου, Μέση Διάρκεια Γάμου κατά τη λύση του (+κινητός μέσος), 1972-2017

Πίνακας 6: Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, 1972-2017, (επί 10.000)

Πίνακας 7: Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, % του Συνθετικού Δείκτη, 1972-2017, (επί 10.000)

Πίνακας 8: Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2017, (επί 10.000)

Πίνακας 9: Τελική Ένταση του Διαζυγίου, Μέση Διάρκεια Γάμου κατά τη λύση του, κοορτές 1972-1988

Πίνακας 10: Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2013, (επί 10.000), πενταετίες

Πίνακας 11: Ετήσιος αριθμός συνόλου γάμων γυναικών, πρώτων γάμων γυναικών, διαζυγίων και Συμφώνων Συμβίωσης, 1972-2017

Πίνακας 12α: Εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017

Πίνακας 12β: Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017

Πίνακας 12γ: Εξέλιξη της Τελικής Έντασης του Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988

Πίνακας 12δ: Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Πίνακας 1ζ: Διαφορές Πληθυσμού Γυναικών 1/1 ΟΔΕ - Πληθυσμού Γυναικών 1/1 ΕΛΣΤΑΤ 1961-1990, 5ετίες

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
0 - 4	-1.174	3.250	-3.093	2.931	-1.677	775	-3.548	517	-4.151	-886	2.397	956	-19	-1.781	-132
5-9	22.859	-18.590	17.581	-17.680	16.957	-17.034	17.216	-20.278	15.325	-14.133	1.352	-46	651	1.222	-354
10-14	18.041	-11.123	9.528	-13.516	11.843	-10.806	10.193	-13.364	9.091	-11.344	5.247	-1.083	943	-686	-970
15 - 19	17.590	-19.905	22.190	-17.303	20.676	-20.782	20.669	-24.460	16.959	-14.240	922	684	2.661	-2.647	-992
20 - 24	43.131	-37.881	37.135	-41.486	34.600	-44.405	36.564	-36.211	38.978	-23.601	2.738	-1.076	1.559	-2.057	-1.233
25 - 29	26.025	-25.404	25.090	-23.506	24.086	-22.540	23.295	-26.549	21.197	-20.821	1.134	-1.636	1.714	1.861	407
30 - 34	16.986	-10.359	10.552	-13.401	13.298	-11.288	9.194	-12.189	10.920	-6.033	-545	1.091	-2.326	-306	-4.560
35 - 39	-9.021	-6.154	6.827	-4.846	5.922	-2.901	5.839	-8.490	1.964	-907	-2.475	993	-290	713	68
40 - 44	-15.232	5.231	-6.715	4.402	-3.532	1.050	-4.735	3.814	-5.901	4.877	-1.377	-130	1.203	-815	-352
45 - 49	-9.590	17.951	-15.993	15.189	-16.729	13.755	-13.613	10.498	-16.085	8.374	-2.564	-1.593	571	1.858	-436
50 - 54	-22.089	16.013	-14.976	18.593	-19.047	20.964	-15.731	15.423	-19.386	8.528	-3.710	591	-1.737	-192	-1.220
55 - 59	-23.707	26.130	-25.457	25.951	-25.092	25.967	-28.417	28.055	-27.937	17.679	-4.421	1.232	549	-2.082	677
60 - 64	-10.077	12.383	-11.558	11.672	-11.840	13.077	-11.985	10.691	-13.646	5.190	-83	-750	211	1.070	663
65 - 69	-30.267	27.525	-27.934	28.626	-25.913	27.183	-27.658	27.529	-29.929	18.322	-4.427	1.058	-1.320	951	-1.229
70 - 74	-10.222	9.765	-7.796	9.354	-11.069	10.186	-10.235	8.520	-10.488	6.613	-2.152	-862	1.641	-423	123
75 - 79	2.756	-3.003	1.046	-2.253	3.103	-3.098	2.563	-1.572	1.501	-3.857	1.003	183	-1.329	337	-63
80 - 84	-11.088	8.663	-7.488	7.812	-7.867	8.948	-7.383	5.426	-7.386	4.982	-914	-42	686	-533	-114
85 - 89	16.299	13.307	13.246	12.235	12.017	10.456	13.869	13.475	13.087	15.882	21.515	18.018	21.737	20.126	24.538
90 - 94	-2.452	-2.614	-3.860	-1.744	-3.391	-2.163	-3.574	-2.795	-3.411	-1.777	-3.019	-4.148	-3.652	-5.093	-4.697
95 - 99+	-8.213	-10.053	-10.156	-9.365	-9.405	-8.990	-10.010	-10.208	-10.260	-12.003	-15.247	-15.937	-16.315	-17.040	-17.554
ΣΥΝΟΛΟ	10.555	-4.868	8.169	-8.335	6.940	-11.646	2.513	-32.168	-19.558	-19.155	-4.626	-2.497	7.138	-5.517	-7.430

Πηγή: ΟΔΕ, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 1ζ: Διαφορές Πληθυσμού Γυναικών 1/1 ΟΔΕ - Πληθυσμού Γυναικών 1/1 ΕΛΣΤΑΤ 1961-1990, 5ετίες συνέχεια

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
0 - 4	-1.963	1.973	1.463	1.968	174	20	-62	-62	-96	0	0	0	0	0	0
5-9	1.711	2.956	1.094	570	948	26	62	-12	46	0	0	0	0	0	0
10-14	-2.042	1.833	1.681	4.021	1.774	84	-46	54	-56	0	0	0	0	0	0
15 - 19	2.753	448	2.360	1.145	377	-74	34	-84	90	0	0	0	0	0	0
20 - 24	-333	2.145	849	1.715	-721	-4	94	-34	18	0	0	0	0	0	0
25 - 29	411	1.894	345	2.059	-3.572	60	-110	122	0	0	0	0	0	0	0
30 - 34	-1.913	840	2.164	4.560	1.671	-60	38	-74	-28	0	0	0	0	0	0
35 - 39	696	3.586	-1.152	1.227	-4.282	24	-90	98	-32	0	0	0	0	0	0
40 - 44	-590	2.885	916	2.867	921	-42	24	64	10	0	0	0	0	0	0
45 - 49	1.497	1.667	1.889	2.174	-2.733	80	-50	64	-56	0	0	0	0	0	0
50 - 54	185	-89	1.820	2.461	594	64	18	-16	-52	0	0	0	0	0	0
55 - 59	-2.159	1.806	-240	956	-600	-40	48	40	2	0	0	0	0	0	0
60 - 64	308	2.235	2.189	-1.574	954	-12	-40	30	-98	0	0	0	0	0	0
65 - 69	702	129	1.975	1.570	428	-16	54	-74	44	0	0	0	0	0	0
70 - 74	-204	1.879	164	1.399	-652	36	0	-22	18	0	0	0	0	0	0
75 - 79	191	-333	2.260	47	1.011	-68	-8	-12	70	0	0	0	0	0	0
80 - 84	-432	640	-1.074	893	133	-42	22	-38	12	0	0	0	0	0	0
85 - 89	22.273	25.328	22.193	25.250	21.800	25.340	21.700	22.786	23.015	23.503	24.940	26.310	27.395	28.507	29.895
90 - 94	-6.187	-4.936	-6.199	-5.002	-5.926	-4.854	-5.590	-4.638	-4.384	-4.310	-5.923	-6.526	-6.868	-7.066	-7.818
95 - 99+	-18.083	-17.852	-18.030	-17.880	-18.140	-18.140	-18.520	-18.208	-18.603	-19.193	-19.017	-19.784	-20.527	-21.441	-22.077
ΣΥΝΟΛΟ	-3.179	29.034	16.667	30.426	-5.841	2.382	-2.422	-16	-80	0	0	0	0	0	0

Πηγή: ΟΔΕ, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2α: Πρώτοι γάμοι, 1956-2017, 5ετίες

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
15-19	6.935	8.050	8.243	8.922	7.344	8.397	9.652	12.755	14.310	16.574	15.424	17.356	14.985	17.130	16.940	18.736	16.202	19.632	18.602	21.245	18.343	21.946	21.415	23.217	18.154	19.734	18.751	19.000	14.622	15.907	13.429
20-24	22.724	28.098	28.419	30.378	23.273	28.033	26.825	27.951	26.403	28.467	25.666	31.321	25.637	28.667	25.976	27.714	21.701	27.572	25.466	28.960	23.659	28.782	27.270	30.082	22.917	26.768	25.451	27.128	19.825	23.660	21.506
25-29	16.009	20.560	20.291	22.084	16.808	20.717	20.148	21.805	20.055	20.320	16.829	17.604	12.354	13.195	11.862	13.625	11.504	14.505	12.900	14.416	11.323	13.592	12.481	13.582	10.159	12.001	11.552	12.433	9.620	11.726	11.185
30-34	4.872	6.440	6.590	7.212	5.772	7.314	7.374	8.134	7.822	8.027	6.756	7.466	5.751	6.214	5.348	5.568	3.937	4.388	3.937	4.255	3.542	4.359	4.203	4.445	3.398	3.793	3.493	3.821	2.962	3.666	3.557
35-39	1.460	1.901	1.918	1.970	1.683	2.104	2.206	2.691	2.638	2.910	2.589	2.945	2.335	2.668	2.400	2.436	2.048	2.218	2.017	2.114	1.715	1.840	1.548	1.564	1.222	1.482	1.402	1.555	1.263	1.551	1.339
40-44	521	633	666	597	546	679	705	764	812	880	891	1.062	884	1.059	1.085	1.203	954	1.023	931	986	884	977	922	971	812	840	739	617	521	604	589
45-49	222	275	272	264	259	324	332	350	354	371	363	430	381	406	420	481	468	502	496	582	491	556	519	564	517	553	573	513	444	460	363

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 2α: Πρώτοι γάμοι, 1956-2017, 5ετίες, συνέχεια

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	13.902	9.307	10.989	9.222	9.207	6.344	7.035	5.811	5.881	4.052	4.402	3.722	3.691	2.870	3.058	2.505	2.331	1.995	1.883	1.686	1.495	1.398	1.262	1.071	982	907	789	844	749	747	686
20-24	25.349	18.183	24.290	22.986	24.790	17.102	22.126	19.276	21.209	13.891	17.966	15.651	16.811	12.209	14.125	13.066	12.626	9.643	10.572	9.031	8.860	7.274	7.925	6.932	6.419	5.586	5.186	4.856	4.498	4.469	4.203
25-29	13.425	9.632	13.620	13.733	16.327	12.562	18.313	17.639	20.534	14.205	20.225	18.611	20.848	16.348	20.334	20.317	22.181	18.191	22.049	20.252	21.809	18.493	20.489	18.661	17.957	15.358	15.419	14.635	14.591	13.306	13.496
30-34	4.258	3.156	4.131	4.307	5.052	4.038	5.157	5.139	6.132	4.845	7.105	7.191	8.444	7.301	9.206	9.515	10.629	9.599	12.156	12.032	13.740	12.195	14.242	14.244	14.265	13.112	13.994	14.726	14.716	13.611	13.556
35-39	1.435	1.154	1.320	1.354	1.639	1.312	1.568	1.518	1.810	1.450	1.926	1.937	2.140	1.818	2.357	2.504	2.992	2.653	3.345	3.573	3.926	3.638	4.086	4.309	4.534	4.280	4.805	5.234	5.709	5.395	5.604
40-44	651	544	593	555	669	481	565	543	605	443	656	662	744	623	753	764	815	699	861	905	1.062	1.006	1.131	1.257	1.173	1.128	1.195	1.411	1.585	1.382	1.550
45-49	348	256	272	273	313	273	293	260	270	217	298	260	306	246	289	292	302	267	286	311	350	357	351	371	341	333	367	399	452	426	447

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 2β: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1956-2017, 5ετίες τοις χιλίοις

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
15-19	19,005	23,451	25,457	28,643	23,837	25,887	28,008	35,572	39,553	46,398	43,892	50,324	44,114	50,472	52,575	56,509	47,970	58,216	55,262	61,892	52,951	63,361	61,772	66,267	51,723	55,545	51,503	51,233	39,318	42,921	35,976
20-24	58,675	72,981	74,528	80,825	63,146	77,956	79,560	88,819	88,604	97,105	83,964	94,609	73,317	81,505	83,613	89,029	70,337	90,451	84,310	94,685	75,634	90,231	83,992	89,811	66,768	77,276	73,765	78,657	57,222	67,617	59,629
25-29	43,440	55,168	54,034	58,360	44,491	54,786	53,643	58,568	55,067	57,430	49,708	54,839	40,676	45,792	45,315	49,615	39,868	47,999	41,778	46,382	36,387	43,872	40,352	43,359	31,726	36,419	34,581	36,701	27,896	33,409	31,910
30-34	15,627	19,870	19,628	20,846	16,298	19,975	20,251	22,519	21,535	22,013	18,703	20,650	15,888	17,529	16,438	17,989	13,462	15,781	14,645	15,794	12,516	14,468	13,186	13,377	10,193	11,493	10,645	11,626	9,036	11,173	10,605
35-39	5,594	7,171	7,045	6,978	5,723	7,403	7,236	8,325	7,811	8,328	7,293	8,308	6,603	7,501	6,975	7,180	6,069	6,635	6,108	6,511	5,402	6,038	5,295	5,420	4,201	4,913	4,466	4,773	3,781	4,635	4,117
40-44	2,002	2,454	2,599	2,339	2,138	2,864	2,948	3,126	3,187	3,340	3,211	3,557	2,782	3,190	3,213	3,575	2,819	3,026	2,763	2,915	2,590	2,849	2,689	2,810	2,384	2,530	2,326	2,036	1,776	2,059	1,943
45-49	0,886	1,080	1,057	1,022	1,005	1,223	1,297	1,430	1,503	1,608	1,561	1,831	1,584	1,618	1,561	1,746	1,612	1,635	1,554	1,773	1,464	1,639	1,519	1,629	1,468	1,547	1,608	1,449	1,267	1,341	1,140

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2β: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1956-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	37,247	25,022	29,676	24,931	24,417	16,667	18,456	15,304	15,548	10,752	11,779	10,107	10,311	8,342	9,142	7,684	7,370	6,413	6,105	5,511	4,934	4,698	4,353	3,785	3,554	3,349	2,947	3,179	2,847	2,849	2,615
20-24	69,445	49,041	64,224	59,739	62,933	43,159	55,934	48,606	53,140	34,571	44,474	38,643	41,676	30,366	35,572	33,471	32,685	25,524	28,913	25,636	26,164	22,187	24,678	21,941	20,664	18,328	17,491	16,930	16,154	16,448	15,711
25-29	38,027	27,120	38,045	37,991	44,118	32,872	46,203	43,201	49,428	33,924	48,263	44,481	49,712	38,718	49,068	50,240	54,852	44,911	54,344	49,905	53,965	46,257	52,496	49,656	50,127	45,387	48,054	47,333	48,445	45,091	46,430
30-34	12,545	9,163	11,765	12,006	13,756	10,891	13,833	13,771	16,305	12,663	18,063	17,647	20,141	17,117	21,520	22,446	25,362	23,115	29,429	29,190	33,333	29,510	34,366	34,379	34,639	32,335	35,397	38,697	40,684	39,735	41,711
35-39	4,387	3,514	3,985	4,033	4,761	3,752	4,398	4,154	4,875	3,877	5,112	5,114	5,646	4,760	6,067	6,306	7,359	6,379	7,897	8,345	9,174	8,574	9,700	10,284	10,881	10,347	11,694	12,811	14,078	13,440	14,152
40-44	2,114	1,721	1,822	1,674	1,999	1,443	1,693	1,609	1,760	1,266	1,849	1,830	2,008	1,655	1,980	1,989	2,106	1,802	2,214	2,307	2,655	2,451	2,690	2,934	2,716	2,628	2,828	3,385	3,840	3,376	3,810
45-49	1,122	0,850	0,927	0,943	1,067	0,868	0,881	0,759	0,788	0,639	0,882	0,768	0,895	0,706	0,825	0,828	0,838	0,723	0,759	0,814	0,905	0,915	0,896	0,945	0,863	0,831	0,898	0,958	1,070	1,003	1,060

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2γ: Ειδικό βάρος κάθε 5ετούς συντελεστή στην τελική ένταση ποσοστά, 1956-2017

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
15-19	13,086	12,873	13,809	14,393	15,218	13,618	14,516	16,291	18,205	19,642	21,068	21,495	23,850	24,311	25,073	25,044	26,337	26,019	26,772	26,915	28,325	28,482	29,584	29,760	30,703	29,277	28,790	27,474	28,025	26,307	24,756
20-24	40,402	40,061	40,428	40,613	40,313	41,009	41,235	40,676	40,782	41,108	40,303	40,411	39,639	39,259	39,875	39,456	38,618	40,426	40,844	41,176	40,458	40,561	40,225	40,333	39,634	40,731	41,234	42,181	40,787	41,443	41,033
25-29	29,911	30,283	29,311	29,325	28,404	28,820	27,803	26,822	25,346	24,312	23,860	23,424	21,991	22,057	21,610	21,988	21,889	21,453	20,239	20,170	19,464	19,721	19,325	19,472	18,833	19,196	19,330	19,681	19,884	20,477	21,958
30-34	10,760	10,907	10,647	10,475	10,405	10,508	10,496	10,313	9,912	9,319	8,977	8,820	8,590	8,443	7,839	7,972	7,391	7,053	7,095	6,868	6,695	6,504	6,315	6,007	6,051	6,058	5,950	6,235	6,441	6,848	7,298
35-39	3,852	3,936	3,822	3,506	3,654	3,894	3,750	3,813	3,595	3,525	3,501	3,549	3,570	3,613	3,326	3,182	3,332	2,965	2,959	2,831	2,890	2,714	2,536	2,434	2,494	2,590	2,496	2,560	2,695	2,841	2,833
40-44	1,379	1,347	1,410	1,175	1,365	1,507	1,528	1,432	1,467	1,414	1,541	1,519	1,504	1,537	1,532	1,584	1,548	1,352	1,339	1,268	1,385	1,281	1,288	1,262	1,415	1,334	1,300	1,092	1,266	1,262	1,337
45-49	0,610	0,593	0,573	0,514	0,642	0,643	0,672	0,655	0,692	0,681	0,749	0,782	0,856	0,779	0,744	0,774	0,885	0,731	0,753	0,771	0,783	0,737	0,727	0,732	0,871	0,815	0,899	0,777	0,903	0,822	0,784

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2γ: Ειδικό βάρος κάθε 5ετούς συντελεστή στην τελική ένταση ποσοστά, 1987-2017, συνέχεια

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	22,589	21,491	19,726	17,642	15,954	15,200	13,053	12,012	10,961	11,006	9,031	8,523	7,908	8,205	7,362	6,249	5,644	5,891	4,708	4,528	3,763	4,100	3,370	3,054	2,879	2,958	2,470	2,578	2,240	2,336	2,084
20-24	42,117	42,120	42,690	42,273	41,119	39,360	39,558	38,151	37,464	35,388	34,100	32,585	31,963	29,869	28,647	27,220	25,032	23,445	22,299	21,064	19,953	19,362	19,104	17,705	16,740	16,190	14,660	13,732	12,708	13,488	12,520
25-29	23,062	23,293	25,288	26,884	28,826	29,978	32,676	33,909	34,847	34,725	37,005	37,508	38,126	38,084	39,516	40,857	42,009	41,253	41,912	41,004	41,154	40,367	40,638	40,070	40,607	40,093	40,277	38,391	38,110	36,977	36,999
30-34	7,608	7,870	7,820	8,496	8,988	9,932	9,783	10,809	11,495	12,962	13,850	14,881	15,447	16,837	17,331	18,254	19,424	21,232	22,697	23,984	25,420	25,752	26,603	27,742	28,060	28,563	29,668	31,386	32,005	32,585	33,239
35-39	2,661	3,018	2,649	2,854	3,111	3,422	3,110	3,260	3,437	3,969	3,920	4,312	4,330	4,682	4,886	5,128	5,636	5,859	6,090	6,857	6,996	7,482	7,509	8,299	8,815	9,140	9,801	10,391	11,075	11,022	11,277
40-44	1,282	1,478	1,211	1,185	1,306	1,316	1,197	1,263	1,241	1,296	1,418	1,543	1,540	1,628	1,595	1,618	1,613	1,655	1,708	1,896	2,025	2,139	2,082	2,368	2,200	2,321	2,370	2,745	3,021	2,769	3,036
45-49	0,680	0,730	0,616	0,667	0,697	0,792	0,623	0,596	0,556	0,654	0,676	0,648	0,686	0,694	0,664	0,673	0,642	0,664	0,585	0,669	0,690	0,798	0,694	0,763	0,699	0,734	0,753	0,777	0,842	0,823	0,845

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2δ: Αθροιστική συχνότητα 5ετών συντελεστών σε ακριβείς ηλικίες, 1956-2017

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
<20	95	117	127	143	119	129	140	178	198	232	219	252	221	252	263	283	240	291	276	309	265	317	309	331	259	278	258	256	197	215	180
<25	388	482	500	547	435	519	538	622	641	718	639	725	587	660	681	728	592	743	698	783	643	768	729	780	592	664	626	649	483	553	478
<30	606	758	770	839	657	793	806	915	916	1005	888	999	791	889	908	976	791	983	907	1015	825	987	931	997	751	846	799	833	622	720	638
<35	684	857	868	943	739	893	907	1027	1024	1115	981	1102	870	976	990	1066	858	1062	980	1094	887	1060	997	1064	802	904	852	891	667	776	691
<40	712	893	903	978	767	930	943	1069	1063	1156	1018	1144	903	1014	1025	1102	889	1095	1011	1126	914	1090	1023	1091	823	928	875	915	686	799	711
<45	722	905	916	990	778	944	958	1085	1079	1173	1034	1161	917	1030	1041	1119	903	1111	1024	1141	927	1104	1036	1105	835	941	886	925	695	809	721
<50	726	911	922	995	783	950	965	1092	1086	1181	1042	1171	925	1038	1048	1128	911	1119	1032	1150	935	1112	1044	1113	842	949	894	932	701	816	727

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2δ: Αθροιστική συχνότητα 5ετών συντελεστών σε ακριβείς ηλικίες, συνέχεια

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<20	186	125	148	125	122	83	92	77	78	54	59	51	52	42	46	38	37	32	31	28	25	23	22	19	18	17	15	16	14	14	13
<25	533	370	470	423	437	299	372	320	343	227	281	244	260	194	224	206	200	160	175	156	155	134	145	129	121	108	102	101	95	96	92
<30	724	506	660	613	657	463	603	536	591	396	523	466	508	387	469	457	475	384	447	405	425	366	408	377	372	335	342	337	337	322	324
<35	786	552	719	673	726	518	672	604	672	460	613	554	609	473	577	569	601	500	594	551	592	513	579	549	545	497	519	531	541	521	532
<40	808	569	738	694	750	537	694	625	696	479	638	580	637	497	607	601	638	532	633	593	638	556	628	600	599	549	578	595	611	588	603
<45	819	578	748	702	760	544	703	633	705	485	648	589	647	505	617	611	649	541	645	604	651	568	641	615	613	562	592	612	630	605	622
<50	824	582	752	707	765	548	707	637	709	488	652	593	652	508	621	615	653	544	648	609	656	573	646	620	617	566	597	616	636	610	627

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2ε: Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1956-2017

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
<20	13,1	12,9	13,8	14,4	15,2	13,6	14,5	16,3	18,2	19,6	21,1	21,5	23,9	24,3	25,1	25,0	26,3	26,0	26,8	26,9	28,3	28,5	29,6	29,8	30,7	29,3	28,8	27,5	28,0	26,3	24,8
<25	53,5	52,9	54,2	55,0	55,5	54,6	55,8	57,0	59,0	60,7	61,4	61,9	63,5	63,6	64,9	64,5	65,0	66,4	67,6	68,1	68,8	69,0	69,8	70,1	70,3	70,0	70,0	69,7	68,8	67,8	65,8
<30	83,4	83,2	83,5	84,3	83,9	83,4	83,6	83,8	84,3	85,1	85,2	85,3	85,5	85,6	86,6	86,5	86,8	87,9	87,9	88,3	88,2	88,8	89,1	89,6	89,2	89,2	89,4	89,3	88,7	88,2	87,7
<35	94,2	94,1	94,2	94,8	94,3	94,0	94,0	94,1	94,2	94,4	94,2	94,1	94,1	94,1	94,4	94,5	94,2	95,0	94,9	95,1	94,9	95,3	95,4	95,6	95,2	95,3	95,3	95,6	95,1	95,1	95,0
<40	98,0	98,1	98,0	98,3	98,0	97,9	97,8	97,9	97,8	97,9	97,7	97,7	97,6	97,7	97,7	97,6	97,6	97,9	97,9	98,0	97,8	98,0	98,0	98,0	97,7	97,9	97,8	98,1	97,8	97,9	97,9
<45	99,4	99,4	99,4	99,5	99,4	99,4	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3	99,2	99,1	99,2	99,3	99,2	99,1	99,3	99,2	99,2	99,2	99,3	99,3	99,3	99,1	99,2	99,1	99,2	99,1	99,2	99,2
<50	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2ε: Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1956-2017, συνέχεια

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<20	22,6	21,5	19,7	17,6	16,0	15,2	13,1	12,0	11,0	11,0	9,0	8,5	7,9	8,2	7,4	6,2	5,6	5,9	4,7	4,5	3,8	4,1	3,4	3,1	2,9	3,0	2,5	2,6	2,2	2,3	2,1
<25	64,7	63,6	62,4	59,9	57,1	54,6	52,6	50,2	48,4	46,4	43,1	41,1	39,9	38,1	36,0	33,5	30,7	29,3	27,0	25,6	23,7	23,5	22,5	20,8	19,6	19,1	17,1	16,3	14,9	15,8	14,6
<30	87,8	86,9	87,7	86,8	85,9	84,5	85,3	84,1	83,3	81,1	80,1	78,6	78,0	76,2	75,5	74,3	72,7	70,6	68,9	66,6	64,9	63,8	63,1	60,8	60,2	59,2	57,4	54,7	53,1	52,8	51,6
<35	95,4	94,8	95,5	95,3	94,9	94,5	95,1	94,9	94,8	94,1	94,0	93,5	93,4	93,0	92,9	92,6	92,1	91,8	91,6	90,6	90,3	89,6	89,7	88,6	88,3	87,8	87,1	86,1	85,1	85,4	84,8
<40	98,0	97,8	98,2	98,1	98,0	97,9	98,2	98,1	98,2	98,0	97,9	97,8	97,8	97,7	97,7	97,7	97,7	97,7	97,7	97,4	97,3	97,1	97,2	96,9	97,1	96,9	96,9	96,5	96,1	96,4	96,1
<45	99,3	99,3	99,4	99,3	99,3	99,2	99,4	99,4	99,3	99,3	99,4	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3	99,4	99,3	99,3	99,3	99,2	99,3	99,2	99,3	99,3	99,2	99,2	99,2	99,2	99,2
<50	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2στ: Πρώτοι και σύνολο γάμων μονίμων κατοίκων εσωτερικού και εξωτερικού, Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο και κινητοί μέσοι όπως προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων σε 1ετίες και σε 5ετίες, Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας και Μέγεθος Μέσης Γενεάς, 1956-2017

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυναικών (μονίμων + εξωτερικού)	52.952	66.231	66.704	71.782	56.073	67.967	67.693	74.918	72.885	78.132	69.153	78.845	62.987	70.115	64.894	70.698	57.795	70.911	65.345	73.540	60.878
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυναικών (μονίμων)	52.952	66.231	66.704	71.782	56.073	67.967	67.693	74.918	72.885	78.132	69.153	78.845	62.987	70.115	64.894	70.698	57.795	70.911	65.345	73.540	60.878
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων + εξωτερικού)	55.233	68.818	69.178	74.212	58.165	70.913	70.673	78.038	76.041	80.728	71.665	81.706	65.371	72.544	67.438	73.349	60.143	73.761	68.059	76.451	63.540
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων)	55.233	68.818	69.178	74.212	58.165	70.913	70.673	78.038	76.041	80.728	71.665	81.706	65.371	72.544	67.438	73.349	60.143	73.761	68.059	76.451	63.540
Συγχρονικός Δείκτης (ΣΔ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες	726,1	910,9	921,7	995,1	783,2	950,5	964,7	1.091,8	1.086,3	1.181,1	1.041,7	1.170,6	924,8	1.038,0	1.048,5	1.128,2	910,7	1.118,7	1.032,1	1.149,8	934,7
Μέση Ηλικία (ΜΗ) Αγαμηλιότητας (ΣΔ) (μονίμων), 5ετίες	25,42	25,47	25,34	25,18	25,18	25,36	25,25	25,08	24,85	24,65	24,56	24,51	24,32	24,28	24,10	24,13	24,05	23,87	23,78	23,72	23,63
Κινητός Μέσος Συγχρονικού Δείκτη (ΣΔ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες			895,6	907,7	918,0	935,5	985,4	1.052,2	1.090,6	1.110,1	1.099,7	1.061,7	1.044,6	1.040,2	1.033,1	1.041,4	1.049,5	1.050,1	1.055,8	1.058,0	1.058,7
Κινητός Μέσος Μέσης Ηλικίας (ΜΗ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες			25,32	25,28	25,25	25,23	25,18	25,05	24,87	24,71	24,58	24,46	24,36	24,25	24,17	24,09	24,00	23,91	23,80	23,71	23,63
Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας (ΑΔΓ) (μονίμων)	6,877	8,500	8,464	8,987	6,985	8,444	8,365	9,203	8,935	9,442	8,320	9,374	7,426	8,211	7,670	8,306	6,766	8,261	7,594	8,451	6,931
Μέγεθος Μέσης Γενεάς Γυναικών σε ηλικία τέλεσης πρώτου γάμου						70,837	69,176	67,641	66,497	65,601	65,398	65,822	66,157	65,273	60,471	61,597	61,581	61,548	61,682	62,291	63,328

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2στ: Πρώτοι και Σύνολο γάμων μονίμων κατοίκων εσωτερικού και εξωτερικού, Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο και κινητοί μέσοι όπως προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων σε 1ετίες και σε 5ετίες, Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας και Μέγεθος Μέσης Γενεάς, 1956-2017, συνέχεια

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυναικών (μονίμων + εξωτερικού)	73.270	69.594	75.847	59.420	67.705	64.220	67.098	50.985	59.341	53.739	61.163	43.799	56.875	54.199	60.281	44.272	57.176	52.195	58.512	40.960	54.770
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυναικών (μονίμων)	73.270	69.594	75.847	58.440	66.636	63.281	66.207	50.138	58.493	52.789	60.135	42.830	55.809	53.011	58.590	42.571	55.528	50.611	56.920	39.463	53.038
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων + εξωτερικού)	76.227	72.523	79.023	62.352	71.178	67.784	71.143	54.793	63.709	58.091	66.166	47.873	61.884	59.052	65.568	48.631	62.195	56.813	63.987	45.408	60.535
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων)	76.227	72.523	79.023	61.300	70.046	66.783	70.149	53.842	62.750	57.025	65.002	46.772	60.686	57.690	63.708	46.701	60.286	54.971	62.057	43.564	58.380
Συγχρονικός Δείκτης (ΣΔ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες	1.112,3	1.044,0	1.113,4	842,3	948,6	894,5	932,4	701,5	815,8	726,6	824,4	582,2	752,2	706,6	765,3	548,3	707,0	637,0	709,2	488,5	652,1
Μέση Ηλικία (ΜΗ) Αγαμηλιότητας (ΣΔ) (μονίμων), 5ετίες	23,56	23,44	23,39	23,39	23,46	23,48	23,53	23,62	23,78	23,98	24,11	24,31	24,35	24,64	24,94	25,21	25,32	25,57	25,75	26,00	26,32
Κινητός Μέσος Συγχρονικού Δείκτη (ΣΔ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες	1.055,6	1.039,5	1.007,5	968,4	927,1	886,8	852,6	815,0	780,6	752,2	729,3	718,9	709,0	697,3	687,4	673,1	657,4	642,9	628,6	616,2	603,5
Κινητός Μέσος Μέσης Ηλικίας (ΜΗ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες	23,55	23,47	23,43	23,42	23,45	23,49	23,56	23,66	23,80	23,96	24,12	24,27	24,46	24,67	24,91	25,14	25,36	25,56	25,78	26,03	26,27
Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας (ΑΔΓ) (μονίμων)	8,224	7,748	8,276	6,357	7,199	6,822	7,124	5,441	6,317	5,721	6,500	4,660	6,015	5,678	6,173	4,491	5,763	5,229	5,875	4,106	5,476
Μέγεθος Μέσης Γενεάς Γυναικών σε ηλικία τέλεσης πρώτου γάμου	63,711	65,136	66,559	67,809	68,483	69,062	69,617	70,240	70,954	71,627	72,163	72,702	73,498	74,581	76,004	77,202	78,357	79,139	79,777	80,220	80,930

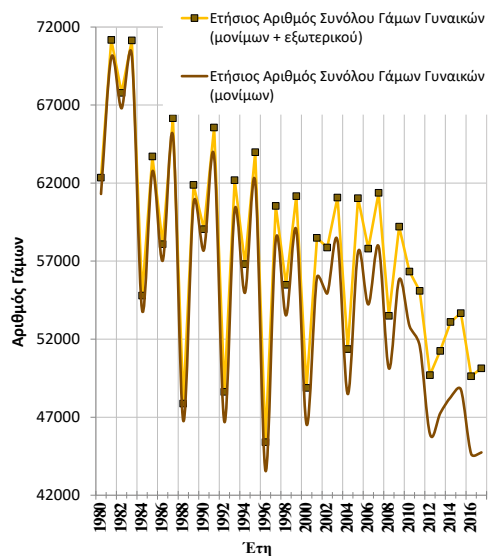
Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 2στ: Πρώτοι και Σύνολο γάμων μονίμων κατοίκων εσωτερικού και εξωτερικού, Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο και κινητοί μέσοι όπως προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων σε 1ετίες και σε 5ετίες, Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας και Μέγεθος Μέσης Γενεάς, 1956-2017, συνέχεια

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυνακών (μονίμων + εξωτερικού)	50.000	55.134	43.614	52.472	51.658	54.407	45.577	54.179	50.945	54.380	47.343	52.571	50.052	48.973	44.212	45.304	46.337	46.623	43.333	44.293
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυνακών (μονίμων)	48.406	53.377	41.792	50.476	49.337	52.243	43.333	51.474	48.112	51.595	44.663	49.820	47.200	46.005	40.978	41.994	42.426	42.614	39.561	39.767
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυνακών (μονίμων + εξωτερικού)	55.489	61.165	48.880	58.491	57.872	61.081	51.377	61.040	57.802	61.377	53.500	59.212	56.338	55.098	49.705	51.255	53.105	53.672	49.632	50.138
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυνακών (μονίμων)	53.521	58.979	46.523	55.939	54.929	58.319	48.483	57.583	54.225	57.942	50.120	55.831	52.851	51.559	45.907	47.265	48.275	48.774	44.652	44.744
Συγχρονικός Δείκτης (ΣΔ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες	593,0	651,9	508,3	620,9	614,8	652,9	544,3	648,3	608,5	655,7	573,0	645,9	619,6	617,2	566,0	596,5	616,5	635,6	609,7	627,4
Μέση Ηλικία (ΜΗ) Αγαμηλιότητας (ΣΔ) (μονίμων), 5ετίες	26,55	26,68	26,88	27,06	27,32	27,59	27,77	28,03	28,30	28,54	28,64	28,74	29,03	29,13	29,23	29,49	29,73	29,97	29,90	30,08
Κινητός Μέσος Συγχρονικού Δείκτη (ΣΔ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες	598,8	597,4	596,3	599,1	603,7	611,7	614,3	613,9	617,8	621,1	622,1	618,7	613,1	606,0	599,5	601,4	609,1	618,4		
Κινητός Μέσος Μέσης Ηλικίας (ΜΗ) Αγαμηλιότητας (μονίμων), 5ετίες	26,50	26,70	26,89	27,10	27,32	27,55	27,80	28,04	28,27	28,46	28,65	28,81	28,96	29,13	29,31	29,50	29,69	29,85		
Αδρός Δείκτης Γαμηλιότητας (ΑΔΓ) (μονίμων)	4,992	5,480	4,305	5,150	5,038	5,337	4,426	5,241	4,920	5,244	4,524	5,027	4,752	4,643	4,156	4,310	4,432	4,507	4,144	4,160
Μέγεθος Μέσης Γενεάς Γυνακών σε ηλικία τέλεσης πρώτου γάμου	81.469	81.799	81.953	81.065	79.847	79.706	79.346	79.286	78.872	78.533	77.734	76.884	75.921	74.244	72.131	70.050	68.175	66.242	64.195	62.725

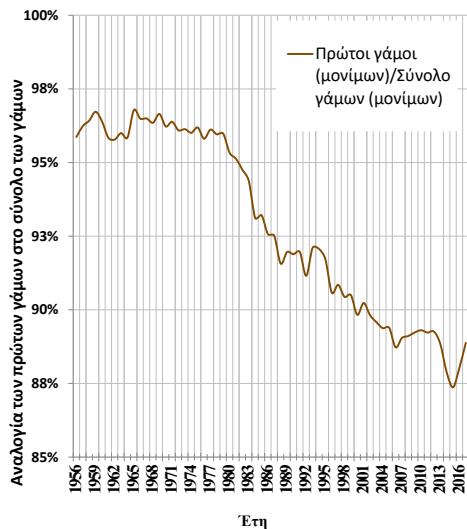
Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Γράφημα 1α: Η εξέλιξη του ετήσιου αριθμού συνόλου γάμων κατά τόπο μόνιμης κατοικίας

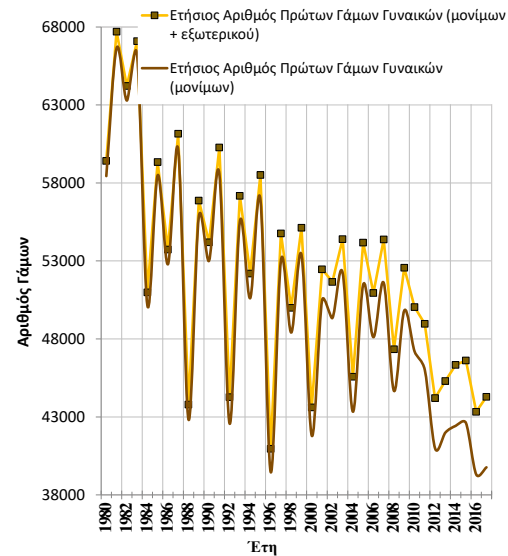
Πηγή: βλ. Πίν. 2στ, Παράρτημα

Γράφημα 2: Η εξέλιξη της αναλογίας των πρώτων γάμων προς το σύνολο γάμων μόνιμων κατοίκων 1956-2017

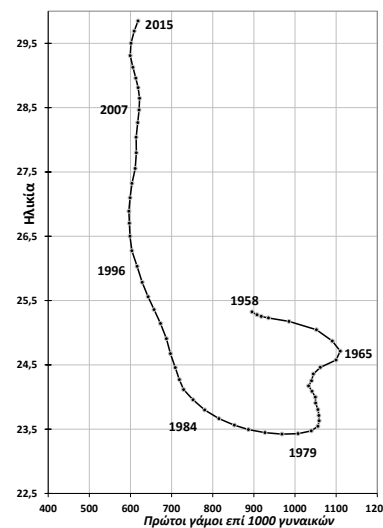
Πηγή: βλ. Πίν. 2στ, Παράρτημα

Γράφημα 1β: Η εξέλιξη του ετήσιου αριθμού πρώτων γάμων κατά τόπο μόνιμης κατοικίας

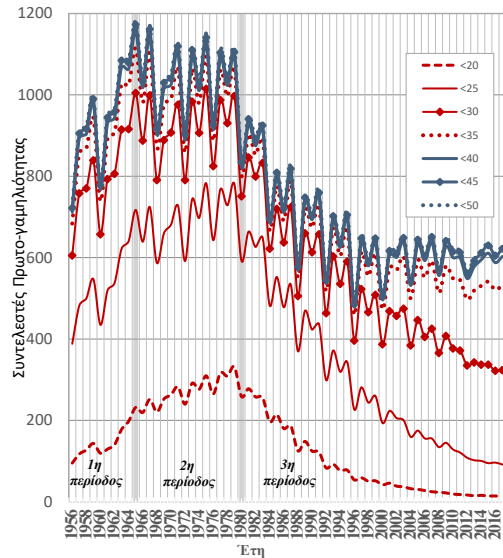
Πηγή: βλ. Πίν. 2στ, Παράρτημα

Γράφημα 3: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας (κινητός μέσος) και Μέση Ηλικία (κινητός μέσος) Α γάμου 1956-2017

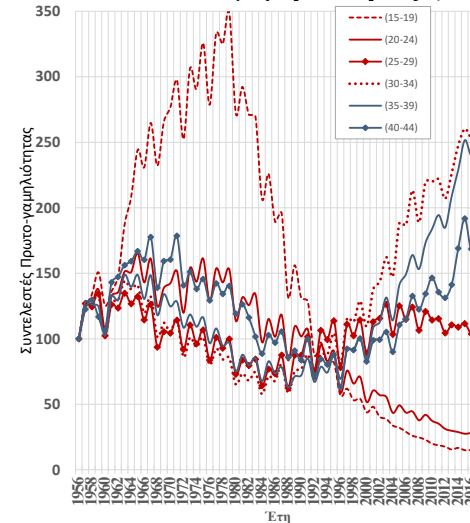
Πηγή: βλ. Πίν. 2στ, Παράρτημα

Γράφημα 4: Αθροιστική σειρά συντελεστών πρωτογαμλιότητας ως τα 20, 25,..., 50 έτη (%) 1956-2017

Πηγή: βλ. Πίν. 2δ, Παράρτημα

Γράφημα 5: Μεταβολές των κατά πενταετίες ηλικιακές ομάδες συντελεστών Α-γαμλιότητας (1956=100)

Πηγή: βλ. Πίν. 2δ, Παράρτημα

Πίνακας 3β: Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας σε διαδοχικές ηλικίες στην τελική ένταση, γενεές 1911-2003, 1ετίες τους χιλίους

	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές	Γενεές		
	1935 - 1939	1936 - 1940	1937 - 1941	1938 - 1942	1939 - 1943	1940 - 1944	1941 - 1945	1942 - 1946	1943 - 1947	1944 - 1948	1945 - 1949	1946 - 1950	1947 - 1951	1948 - 1952	1949 - 1953	1950 - 1954	1951 - 1955	1952 - 1956	1953 - 1957	1954 - 1958	1955 - 1959		
	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά	Κεντρι κή Γενεά		
	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
<16	1,11	1,10	1,09	1,08	1,07	1,31	1,43	1,60	1,34	1,45	1,56	1,96	2,17	2,54	2,39	2,73	2,41	2,75	2,89	3,13	2,70		
<17	2,65	2,62	2,60	2,58	2,91	3,30	3,65	3,46	3,36	3,62	4,29	4,98	5,70	5,87	6,19	6,05	6,21	6,72	7,18	6,80	7,18		
<18	4,62	4,58	4,54	4,95	5,47	6,16	6,03	6,03	6,14	7,14	8,18	9,51	9,97	10,74	10,45	10,90	11,27	12,16	11,82	12,46	12,59		
<19	7,27	7,21	7,76	8,37	9,24	9,23	9,46	9,69	10,64	12,01	13,79	14,70	15,88	15,79	16,18	16,83	17,64	17,52	18,39	18,72	19,65		
<20	10,83	11,58	12,31	13,34	13,21	13,82	14,25	15,37	16,62	18,77	19,89	21,59	21,59	22,21	22,79	23,89	23,47	24,75	25,24	26,44	26,13		
<21	16,38	17,29	18,51	18,23	19,00	19,77	21,12	22,43	24,53	25,79	27,79	27,95	28,71	29,52	30,58	30,19	31,40	32,19	33,62	33,36	34,46		
<22	23,27	24,74	24,32	25,23	26,14	27,83	29,27	31,46	32,45	34,71	34,83	35,76	36,72	38,03	37,38	38,79	39,46	41,24	40,99	42,20	42,84		
<23	31,98	31,51	32,56	33,59	35,45	37,09	39,43	40,27	42,39	42,43	43,38	44,48	45,98	45,34	46,71	47,46	49,20	49,06	50,35	51,00	52,32		
<24	39,04	40,15	41,28	43,23	44,95	47,40	48,31	50,26	50,10	50,98	52,08	53,70	53,24	54,60	55,27	57,03	56,85	58,19	58,88	60,17	59,18		
<25	47,22	48,35	50,31	52,05	54,44	55,55	57,44	57,26	57,90	58,89	60,50	60,33	61,62	62,28	63,85	63,83	64,98	65,75	67,00	66,22	66,23		
<26	54,89	56,77	58,45	60,73	61,89	63,82	63,73	64,28	65,00	66,50	66,51	67,82	68,42	69,85	69,84	70,97	71,61	72,85	72,27	72,34	72,10		
<27	62,68	64,21	66,30	67,47	69,33	69,41	69,96	70,54	71,77	71,87	73,13	73,73	74,99	75,03	76,01	76,67	77,72	77,35	77,48	77,33	77,44		
<28	69,41	71,22	72,32	74,07	74,23	74,87	75,39	76,44	76,50	77,60	78,15	79,27	79,34	80,23	80,80	81,78	81,48	81,67	81,60	81,73	80,79		
<29	75,62	76,55	78,14	78,36	79,02	79,56	80,51	80,54	81,43	81,89	82,87	82,96	83,75	84,27	85,11	84,93	85,09	85,10	85,26	84,53	84,17		
<30	80,28	81,64	81,91	82,56	83,10	84,00	84,04	84,77	85,14	85,97	86,06	86,75	87,23	87,96	87,81	88,01	88,01	88,21	87,64	87,40	86,93		
<31	84,63	84,87	85,49	86,02	86,87	86,95	87,56	87,88	88,56	88,65	89,24	89,65	90,29	90,21	90,38	90,42	90,59	90,18	90,02	89,69	89,67		
<32	87,31	87,84	88,33	89,11	89,25	89,77	90,07	90,63	90,73	91,21	91,57	92,07	92,09	92,25	92,28	92,46	92,16	92,08	91,84	91,87	91,25		
<33	89,66	90,05	90,73	90,92	91,37	91,69	92,15	92,27	92,65	92,95	93,35	93,41	93,59	93,65	93,79	93,62	93,59	93,44	93,46	93,04	92,81		
<34	91,44	91,98	92,17	92,59	92,91	93,34	93,45	93,77	94,01	94,33	94,40	94,59	94,68	94,83	94,70	94,74	94,65	94,69	94,38	94,23	94,03		
<35	93,14	93,27	93,65	93,95	94,36	94,48	94,77	94,96	95,22	95,25	95,44	95,54	95,71	95,63	95,69	95,66	95,72	95,49	95,39	95,26	95,23		
<36	94,27	94,55	94,82	95,20	95,36	95,62	95,79	96,00	96,02	96,15	96,26	96,43	96,40	96,48	96,48	96,57	96,40	96,33	96,25	96,26	96,02		
<37	95,35	95,54	95,87	96,05	96,31	96,47	96,65	96,66	96,78	96,85	97,01	97,01	97,11	97,13	97,21	97,12	97,07	97,01	97,04	96,89	96,80		
<38	96,15	96,39	96,57	96,82	96,99	97,15	97,18	97,28	97,34	97,44	97,48	97,58	97,63	97,69	97,64	97,63	97,59	97,62	97,52	97,47	97,36		
<39	96,86	96,98	97,22	97,39	97,56	97,60	97,70	97,74	97,83	97,84	97,95	98,00	98,07	98,04	98,05	98,03	98,07	97,99	97,96	97,89	97,85		
<40	97,38	97,56	97,73	97,91	97,97	98,06	98,12	98,18	98,18	98,26	98,33	98,40	98,40	98,40	98,40	98,45	98,39	98,37	98,33	98,31	98,19		
<41	97,89	98,01	98,19	98,28	98,39	98,44	98,50	98,49	98,55	98,59	98,68	98,69	98,71	98,71	98,76	98,73	98,72	98,68	98,68	98,59	98,57		
<42	98,29	98,42	98,52	98,68	98,72	98,76	98,76	98,80	98,84	98,90	98,93	98,95	98,97	99,01	98,99	98,99	98,97	98,97	98,90	98,89	98,87		
<43	98,65	98,72	98,84	98,93	98,97	98,97	99,01	99,04	99,09	99,11	99,15	99,16	99,21	99,19	99,20	99,19	99,19	99,13	99,13	99,12	99,13		
<44	98,91	98,99	99,09	99,15	99,17	99,19	99,22	99,26	99,27	99,30	99,33	99,37	99,36	99,36	99,37	99,37	99,32	99,32	99,32	99,33	99,30		
<45	99,17	99,23	99,30	99,33	99,37	99,38	99,42	99,42	99,44	99,46	99,52	99,50	99,52	99,51	99,52	99,49	99,49	99,48	99,50	99,48	99,47		
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 3β: Ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμλιότητας σε διαδοχικές ηλικίες στην τελική ένταση, γενεές 1911-2003, 1ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	Γενεές 1956 - 1960	Γενεές 1957 - 1961	Γενεές 1958 - 1962	Γενεές 1959 - 1963	Γενεές 1960 - 1964	Γενεές 1961 - 1965	Γενεές 1962 - 1966	Γενεές 1963 - 1967	Γενεές 1964 - 1968	Γενεές 1965 - 1969	Γενεές 1966 - 1970	Γενεές 1967 - 1971	Γενεές 1968 - 1972	Γενεές 1969 - 1973	Γενεές 1970 - 1974	Γενεές 1971 - 1975	Γενεές 1972 - 1976	Γενεές 1973 - 1977	Γενεές 1974 - 1978	Γενεές 1975 - 1979	Γενεές 1976 - 1980
	Κεντρι κή Γενεά 1958	Κεντρι κή Γενεά 1959	Κεντρι κή Γενεά 1960	Κεντρι κή Γενεά 1961	Κεντρι κή Γενεά 1962	Κεντρι κή Γενεά 1963	Κεντρι κή Γενεά 1964	Κεντρι κή Γενεά 1965	Κεντρι κή Γενεά 1966	Κεντρι κή Γενεά 1967	Κεντρι κή Γενεά 1968	Κεντρι κή Γενεά 1969	Κεντρι κή Γενεά 1970	Κεντρι κή Γενεά 1971	Κεντρι κή Γενεά 1972	Κεντρι κή Γενεά 1973	Κεντρι κή Γενεά 1974	Κεντρι κή Γενεά 1975	Κεντρι κή Γενεά 1976	Κεντρι κή Γενεά 1977	Κεντρι κή Γενεά 1978
<16	3,27	3,12	3,49	3,01	3,65	3,59	3,89	3,08	3,33	3,13	3,13	2,45	2,70	2,29	2,38	1,62	1,93	1,64	1,62	1,12	1,26
<17	7,53	7,90	7,61	8,00	8,52	8,88	8,06	7,63	7,58	7,39	6,45	6,13	5,82	5,56	4,61	4,29	4,19	3,87	3,16	2,85	2,70
<18	13,60	13,13	13,89	14,17	15,19	14,13	13,77	12,99	12,95	11,56	11,08	10,08	9,95	8,37	7,99	7,16	7,02	5,82	5,34	4,67	4,57
<19	19,60	20,35	20,91	21,77	21,11	20,63	19,88	19,21	17,72	16,90	15,65	14,99	13,32	12,51	11,57	10,77	9,49	8,70	7,78	7,23	6,32
<20	27,36	27,83	28,96	28,00	28,02	27,17	26,64	24,35	23,56	21,96	21,25	18,90	18,25	16,92	16,11	13,92	13,31	11,97	11,28	9,59	9,20
<21	35,28	36,35	35,47	35,35	34,99	34,48	32,12	30,72	29,11	28,23	25,67	24,61	23,45	22,37	19,89	18,67	17,41	16,42	14,25	13,31	12,45
<22	44,28	43,16	43,23	42,78	42,83	40,31	38,97	36,77	36,05	33,15	32,09	30,60	29,77	26,76	25,53	23,60	22,78	19,97	18,78	17,29	16,75
<23	51,37	51,36	51,09	51,19	49,01	47,64	45,48	44,40	41,47	40,29	38,81	37,77	34,75	33,27	31,24	29,91	26,91	25,31	23,46	22,38	20,50
<24	59,32	59,00	59,26	57,20	56,15	54,04	53,01	49,80	48,62	47,06	46,09	42,89	41,51	39,27	37,90	34,31	32,67	30,39	29,02	26,51	25,42
<25	66,06	66,22	64,58	63,55	61,86	60,79	57,84	56,29	54,80	53,80	50,88	49,33	47,29	45,76	42,24	40,14	37,85	36,10	33,32	31,75	30,56
<26	72,33	70,87	70,12	68,62	67,85	65,08	63,65	61,92	61,01	58,26	56,97	54,90	53,59	50,03	48,09	45,45	43,72	40,57	38,85	37,28	36,39
<27	76,32	75,64	74,54	73,87	71,60	70,24	68,71	67,66	65,19	64,04	62,32	61,04	57,79	55,91	53,48	51,49	48,37	46,41	44,76	43,66	41,60
<28	80,32	79,43	79,06	77,12	76,12	74,76	73,94	71,56	70,66	69,18	68,26	65,17	63,67	61,38	59,65	56,33	54,49	52,70	51,65	49,34	48,51
<29	83,56	83,31	81,84	81,04	80,06	79,38	77,43	76,51	75,34	74,60	72,06	70,67	68,81	67,22	64,27	62,24	60,58	59,42	57,24	56,19	54,88
<30	86,86	85,68	85,15	84,38	83,96	82,34	81,58	80,47	79,92	77,84	76,73	75,09	73,84	71,24	69,42	67,59	66,49	64,39	63,37	61,97	61,25
<31	88,83	88,40	87,89	87,59	86,40	85,71	84,81	84,26	82,63	81,74	80,44	79,33	77,27	75,64	74,00	72,72	70,85	69,81	68,54	67,74	66,30
<32	90,97	90,57	90,40	89,52	89,02	88,26	87,80	86,45	85,77	84,76	83,90	82,20	80,93	79,48	78,32	76,50	75,59	74,40	73,71	72,31	71,61
<33	92,55	92,40	91,84	91,41	90,88	90,46	89,48	88,88	88,13	87,48	86,20	85,15	84,03	83,01	81,51	80,58	79,60	78,98	77,79	77,09	76,39
<34	93,95	93,51	93,25	92,83	92,57	91,79	91,38	90,77	90,30	89,34	88,59	87,68	86,93	85,69	84,96	84,04	83,57	82,53	81,96	81,32	80,69
<35	94,90	94,72	94,45	94,26	93,68	93,38	92,96	92,59	91,86	91,33	90,69	90,10	89,15	88,55	87,85	87,37	86,55	86,03	85,51	84,96	84,13
<36	95,89	95,70	95,61	95,17	94,97	94,67	94,43	93,85	93,46	93,02	92,64	91,89	91,45	90,89	90,53	89,80	89,38	88,92	88,48	87,78	87,26
<37	96,66	96,60	96,33	96,17	95,96	95,79	95,39	95,08	94,76	94,52	94,00	93,64	93,24	92,94	92,41	91,99	91,62	91,25	90,70	90,27	90,01
<38	97,31	97,12	97,03	96,87	96,75	96,46	96,26	95,99	95,82	95,47	95,20	94,90	94,67	94,27	93,94	93,61	93,33	92,88	92,54	92,30	92,24
<39	97,70	97,65	97,55	97,46	97,25	97,10	96,92	96,78	96,51	96,33	96,12	95,94	95,65	95,39	95,15	94,89	94,55	94,28	94,09	94,03	93,90
<40	98,15	98,10	98,05	97,88	97,78	97,66	97,58	97,36	97,23	97,10	96,99	96,76	96,58	96,40	96,21	95,92	95,71	95,57	95,53	95,41	95,37
<41	98,53	98,52	98,41	98,33	98,25	98,20	98,05	97,94	97,84	97,79	97,64	97,51	97,39	97,25	97,03	96,85	96,75	96,73	96,63	96,59	96,57
<42	98,87	98,80	98,76	98,69	98,66	98,55	98,49	98,41	98,38	98,30	98,22	98,13	98,03	97,87	97,72	97,64	97,64	97,56	97,54	97,51	97,49
<43	99,08	99,06	99,02	98,98	98,91	98,87	98,82	98,79	98,74	98,69	98,65	98,56	98,45	98,33	98,27	98,26	98,20	98,19	98,17	98,15	98,13
<44	99,28	99,26	99,24	99,17	99,14	99,11	99,10	99,06	99,03	99,02	98,96	98,86	98,77	98,72	98,72	98,66	98,66	98,64	98,63	98,62	98,61
<45	99,46	99,45	99,40	99,37	99,34	99,35	99,33	99,31	99,30	99,27	99,20	99,13	99,10	99,10	99,06	99,04	99,04	99,03	99,02	99,01	99,00
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 4: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1988, 5ετίες τοις χιλίοις

	Γενεές 1909 - 1913	Γενεές 1910 - 1914	Γενεές 1911 - 1915	Γενεές 1912 - 1916	Γενεές 1913 - 1917	Γενεές 1914 - 1918	Γενεές 1915 - 1919	Γενεές 1916 - 1920	Γενεές 1917 - 1921	Γενεές 1918 - 1922	Γενεές 1919 - 1923	Γενεές 1920 - 1924	Γενεές 1921 - 1925	Γενεές 1922 - 1926	Γενεές 1923 - 1927	Γενεές 1924 - 1928	Γενεές 1925 - 1929	Γενεές 1926 - 1930	Γενεές 1927 - 1931	Γενεές 1928 - 1932	Γενεές 1929 - 1933	Γενεές 1930 - 1934	Γενεές 1931 - 1935	Γενεές 1932 - 1936	Γενεές 1933 - 1937	Γενεές 1934 - 1938	Γενεές 1935 - 1939	Γενεές 1936 - 1940	Γενεές 1937 - 1941	Γενεές 1938 - 1942									
	Κεντρι κή Γενεά 1911	Κεντρι κή Γενεά 1912	Κεντρι κή Γενεά 1913	Κεντρι κή Γενεά 1914	Κεντρι κή Γενεά 1915	Κεντρι κή Γενεά 1916	Κεντρι κή Γενεά 1917	Κεντρι κή Γενεά 1918	Κεντρι κή Γενεά 1919	Κεντρι κή Γενεά 1920	Κεντρι κή Γενεά 1921	Κεντρι κή Γενεά 1922	Κεντρι κή Γενεά 1923	Κεντρι κή Γενεά 1924	Κεντρι κή Γενεά 1925	Κεντρι κή Γενεά 1926	Κεντρι κή Γενεά 1927	Κεντρι κή Γενεά 1928	Κεντρι κή Γενεά 1929	Κεντρι κή Γενεά 1930	Κεντρι κή Γενεά 1931	Κεντρι κή Γενεά 1932	Κεντρι κή Γενεά 1933	Κεντρι κή Γενεά 1934	Κεντρι κή Γενεά 1935	Κεντρι κή Γενεά 1936	Κεντρι κή Γενεά 1937	Κεντρι κή Γενεά 1938	Κεντρι κή Γενεά 1939	Κεντρι κή Γενεά 1940									
(15-19)																																							
(20-24)																																			60,54	63,18	64,36	67,11	68,91
(25-29)																																							
(30-34)																																							
(35-39)												8,21	8,82	8,83	9,01	8,99	9,75	9,88	10,16	9,77	9,57	9,09	9,01	8,32	8,38	8,06	7,93	7,36	7,50	7,20	7,05								
(40-44)							2,94	3,19	3,24	3,32	3,43	3,77	3,86	4,04	3,95	3,94	3,83	3,91	3,72	3,79	3,64	3,55	3,34	3,37	3,27	3,27	3,11	3,10	2,94	2,79	2,54								
(45-49)	1,19	1,28	1,32	1,37	1,47	1,63	1,71	1,81	1,85	1,89	1,86	1,88	1,80	1,87	1,86	1,88	1,78	1,79	1,75	1,76	1,70	1,74	1,72	1,69	1,59	1,55	1,44	1,34	1,23	1,19									

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 4: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1988, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	Γενεές 1939 - 1943	Γενεές 1940 - 1944	Γενεές 1941 - 1945	Γενεές 1942 - 1946	Γενεές 1943 - 1947	Γενεές 1944 - 1948	Γενεές 1945 - 1949	Γενεές 1946 - 1950	Γενεές 1947 - 1951	Γενεές 1948 - 1952	Γενεές 1949 - 1953	Γενεές 1950 - 1954	Γενεές 1951 - 1955	Γενεές 1952 - 1956	Γενεές 1953 - 1957	Γενεές 1954 - 1958	Γενεές 1955 - 1959	Γενεές 1956 - 1960	Γενεές 1957 - 1961	Γενεές 1958 - 1962	Γενεές 1959 - 1963	Γενεές 1960 - 1964	Γενεές 1961 - 1965	Γενεές 1962 - 1966	Γενεές 1963 - 1967	Γενεές 1964 - 1968	Γενεές 1965 - 1969	Γενεές 1966 - 1970	Γενεές 1967 - 1971	Γενεές 1968 - 1972		
	Κεντρι κή Γενεά 1941	Κεντρι κή Γενεά 1942	Κεντρι κή Γενεά 1943	Κεντρι κή Γενεά 1944	Κεντρι κή Γενεά 1945	Κεντρι κή Γενεά 1946	Κεντρι κή Γενεά 1947	Κεντρι κή Γενεά 1948	Κεντρι κή Γενεά 1949	Κεντρι κή Γενεά 1950	Κεντρι κή Γενεά 1951	Κεντρι κή Γενεά 1952	Κεντρι κή Γενεά 1953	Κεντρι κή Γενεά 1954	Κεντρι κή Γενεά 1955	Κεντρι κή Γενεά 1956	Κεντρι κή Γενεά 1957	Κεντρι κή Γενεά 1958	Κεντρι κή Γενεά 1959	Κεντρι κή Γενεά 1960	Κεντρι κή Γενεά 1961	Κεντρι κή Γενεά 1962	Κεντρι κή Γενεά 1963	Κεντρι κή Γενεά 1964	Κεντρι κή Γενεά 1965	Κεντρι κή Γενεά 1966	Κεντρι κή Γενεά 1967	Κεντρι κή Γενεά 1968	Κεντρι κή Γενεά 1969	Κεντρι κή Γενεά 1970	Κεντρι κή Γενεά 1971	Κεντρι κή Γενεά 1972
(15-19)	23,71	24,98	25,84	27,89	30,18	34,23	36,48	39,87	40,02	41,36	42,63	44,86	44,03	46,44	47,17	49,13	48,21	50,36	50,93	52,77	50,57	50,34	48,31	46,86	42,28	40,59	37,36	35,61	31,13	29,68		
(20-24)	73,99	75,43	78,27	76,02	74,94	73,14	74,48	71,54	74,21	74,64	76,77	75,01	77,87	76,90	78,03	73,93	73,97	71,22	70,26	64,89	64,21	60,80	59,76	54,90	55,45	53,81	54,16	49,65	50,09	47,23		
(25-29)	51,43	51,42	48,21	49,91	49,45	49,37	46,88	48,81	47,47	47,84	44,83	45,40	43,20	42,14	38,57	39,37	38,20	38,27	35,62	37,48	37,63	39,70	38,30	41,76	41,97	43,28	40,91	43,34	42,42	43,18		
(30-34)	20,20	18,94	19,45	18,51	18,31	16,92	17,20	16,22	15,72	14,27	14,73	14,37	14,46	13,65	14,48	14,60	15,30	14,80	16,54	16,95	17,84	17,47	19,64	20,03	21,04	20,57	22,94	23,39	24,72	24,92		
(35-39)	6,49	6,47	6,07	5,83	5,37	5,48	5,31	5,29	4,98	5,17	5,07	5,23	5,01	5,41	5,49	5,67	5,46	5,98	6,19	6,57	6,55	7,37	7,61	8,13	8,28	9,24	9,81	10,55	10,96	12,08		
(40-44)	2,51	2,38	2,36	2,25	2,29	2,18	2,17	2,03	2,08	2,06	2,09	1,94	2,05	2,07	2,19	2,17	2,37	2,41	2,48	2,46	2,68	2,80	3,00	3,08	3,39	3,57	3,70	3,72	3,91	4,09		
(45-49)	1,13	1,12	1,05	1,05	1,01	0,99	0,89	0,92	0,89	0,91	0,89	0,97	0,97	0,98	0,94	0,97	0,97	0,99	1,00	1,09	1,14	1,18	1,16	1,18	1,20	1,21	1,24	1,33				

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 4: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1988, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	Γενεές 1969 - 1973	Γενεές 1970 - 1974	Γενεές 1971 - 1975	Γενεές 1972 - 1976	Γενεές 1973 - 1977	Γενεές 1974 - 1978	Γενεές 1975 - 1979	Γενεές 1976 - 1980	Γενεές 1977 - 1981	Γενεές 1978 - 1982	Γενεές 1979 - 1983	Γενεές 1980 - 1984	Γενεές 1981 - 1985	Γενεές 1982 - 1986	Γενεές 1983 - 1987	Γενεές 1984 - 1988	Γενεές 1985 - 1989	Γενεές 1986 - 1990	Γενεές 1987 - 1991	Γενεές 1988 - 1992	Γενεές 1989 - 1993	Γενεές 1990 - 1994	Γενεές 1991 - 1995	Γενεές 1992 - 1996	Γενεές 1993 - 1997	Γενεές 1994 - 1998	Γενεές 1995 - 1999	Γενεές 1996 - 2000
	Κεντρική Γενεά 1971	Κεντρική Γενεά 1972	Κεντρική Γενεά 1973	Κεντρική Γενεά 1974	Κεντρική Γενεά 1975	Κεντρική Γενεά 1976	Κεντρική Γενεά 1977	Κεντρική Γενεά 1978	Κεντρική Γενεά 1979	Κεντρική Γενεά 1980	Κεντρική Γενεά 1981	Κεντρική Γενεά 1982	Κεντρική Γενεά 1983	Κεντρική Γενεά 1984	Κεντρική Γενεά 1985	Κεντρική Γενεά 1986	Κεντρική Γενεά 1987	Κεντρική Γενεά 1988	Κεντρική Γενεά 1989	Κεντρική Γενεά 1990	Κεντρική Γενεά 1991	Κεντρική Γενεά 1992	Κεντρική Γενεά 1993	Κεντρική Γενεά 1994	Κεντρική Γενεά 1995	Κεντρική Γενεά 1996	Κεντρική Γενεά 1997	Κεντρική Γενεά 1998
(15-19)	27,13	25,53	21,80	20,74	18,49	17,26	14,51	13,80	12,45	11,77	10,27	10,02	9,45	8,94	7,95	7,61	6,98	6,54	5,92	5,69	5,25	4,83	4,42	4,06	3,84	3,65	3,56	3,42
(20-24)	46,23	41,41	41,06	38,25	37,26	33,69	33,51	32,05	31,43	28,83	28,45	26,73	25,80	24,00	23,75	22,70	21,87	20,44	19,53	18,36	17,56	16,79	16,42					
(25-29)	40,85	43,07	42,99	44,62	43,68	45,95	45,71	46,05	44,51	45,42	44,60	44,48	43,06	43,09	42,26	42,05	41,24	41,15										
(30-34)	27,76	29,21	30,97	31,26	33,41	33,86	34,77	34,32	35,40	35,78	36,82	37,50	39,00															
(35-39)	12,59	13,25	13,39	14,28	14,74	15,33	15,80	16,87																				
(40-44)	4,32	4,51	4,89																									
(45-49)																												

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 5: Ένταση πρωτογαμηλιότητας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1937-1978

	Γενεές 1935 - 1939	Γενεές 1936 - 1940	Γενεές 1937 - 1941	Γενεές 1938 - 1942	Γενεές 1939 - 1943	Γενεές 1940 - 1944	Γενεές 1941 - 1945	Γενεές 1942 - 1946	Γενεές 1943 - 1947	Γενεές 1944 - 1948	Γενεές 1945 - 1949	Γενεές 1946 - 1950	Γενεές 1947 - 1951	Γενεές 1948 - 1952	Γενεές 1949 - 1953	Γενεές 1950 - 1954	Γενεές 1951 - 1955	Γενεές 1952 - 1956	Γενεές 1953 - 1957	Γενεές 1954 - 1958	Γενεές 1955 - 1959
	Κεντρική Γενεά 1937	Κεντρική Γενεά 1938	Κεντρική Γενεά 1939	Κεντρική Γενεά 1940	Κεντρική Γενεά 1941	Κεντρική Γενεά 1942	Κεντρική Γενεά 1943	Κεντρική Γενεά 1944	Κεντρική Γενεά 1945	Κεντρική Γενεά 1946	Κεντρική Γενεά 1947	Κεντρική Γενεά 1948	Κεντρική Γενεά 1949	Κεντρική Γενεά 1950	Κεντρική Γενεά 1951	Κεντρική Γενεά 1952	Κεντρική Γενεά 1953	Κεντρική Γενεά 1954	Κεντρική Γενεά 1955	Κεντρική Γενεά 1956	Κεντρική Γενεά 1957
Ένταση Α-γαμηλιότητας	868,1	875,3	883,0	890,2	897,3	903,7	906,2	907,3	907,8	911,6	917,1	923,4	926,9	931,3	935,1	938,9	938,0	937,9	934,4	929,2	922,4
Μέση Ηλικία στον Α γάμο	25,6	25,4	25,2	25,0	24,9	24,7	24,6	24,5	24,3	24,2	24,0	23,9	23,8	23,7	23,6	23,5	23,4	23,4	23,3	23,3	23,3

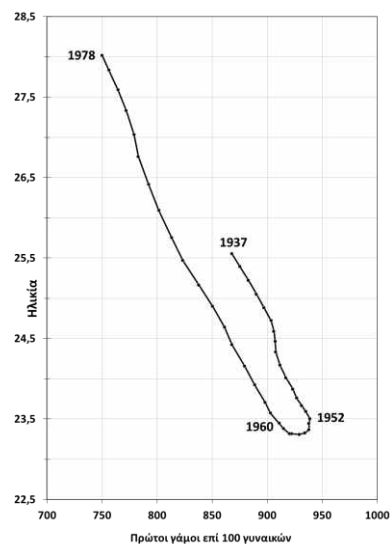
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 5: Ένταση πρωτογαμλιότητας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1937-1978, συνέχεια

	Γενεές 1956 - 1960	Γενεές 1957 - 1961	Γενεές 1958 - 1962	Γενεές 1959 - 1963	Γενεές 1960 - 1964	Γενεές 1961 - 1965	Γενεές 1962 - 1966	Γενεές 1963 - 1967	Γενεές 1964 - 1968	Γενεές 1965 - 1969	Γενεές 1966 - 1970	Γενεές 1967 - 1971	Γενεές 1968 - 1972	Γενεές 1969 - 1973	Γενεές 1970 - 1974	Γενεές 1971 - 1975	Γενεές 1972 - 1976	Γενεές 1973 - 1977	Γενεές 1974 - 1978	Γενεές 1975 - 1979	Γενεές 1976 - 1980
	Κεντρική Γενεά 1958	Κεντρική Γενεά 1959	Κεντρική Γενεά 1960	Κεντρική Γενεά 1961	Κεντρική Γενεά 1962	Κεντρική Γενεά 1963	Κεντρική Γενεά 1964	Κεντρική Γενεά 1965	Κεντρική Γενεά 1966	Κεντρική Γενεά 1967	Κεντρική Γενεά 1968	Κεντρική Γενεά 1969	Κεντρική Γενεά 1970	Κεντρική Γενεά 1971	Κεντρική Γενεά 1972	Κεντρική Γενεά 1973	Κεντρική Γενεά 1974	Κεντρική Γενεά 1975	Κεντρική Γενεά 1976	Κεντρική Γενεά 1977	Κεντρική Γενεά 1978
Ένταση Α-γαμλιότητας	920,2	915,1	911,0	903,1	898,3	888,9	879,7	868,0	861,4	850,6	838,0	823,3	813,3	801,6	792,4	783,0	779,2	772,1	764,6	756,3	750,2
Μέση Ηλικία στον Α γάμο	23,3	23,4	23,4	23,6	23,7	23,9	24,2	24,4	24,6	24,9	25,2	25,5	25,8	26,1	26,4	26,8	27,0	27,3	27,6	27,8	28,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Γράφημα 6: Τελική Ένταση Α-γαμλιότητας και Μέση Ηλικία α' γάμου, γενεές 1937-1978

Πηγή: βλ. Πίν. 5 Παράρτημα

Πίνακας 5β: Αναλογία των γυναικών ηλικίας 25-34 ετών που μένουν με τους γονείς τους στις χώρες της Ευρώπης, 2003-2017

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Γαλλία		5,1	4,8	5,2	5,2	8,3	7,3	9,2	7,7	7,6	8,8	7,1	7,0	9,6	10,3
Βέλγιο	12,1	9,4	10,7	14,1	13,2	10,3	9,7	9,9	10,7	12,7	12,0	12,5	13,9	13,9	15,4
Ολλανδία			4,7	5,5	4,8	3,8	3,9	3,8	5,8	4,9	4,9	5,5	5,9	6,2	7,3
Ηνωμένο Βασίλειο			9,3	9,9	10,2	10,5	11,5	9,8	9,4	9,4	9,8	10,3	11,5	10,0	10,1
Ελλάδα	31,0	31,7	32,3	36,4	37,6	38,1	39,9	38,5	38,7	42,0	44,3	42,3	44,7	46,1	47,8
Ισπανία		28,8	33,4	32,7	33,1	30,9	29,1	29,0	30,7	30,7	31,4	33,4	34,7	34,5	36,5
Ιταλία		38,5	38,8	38,7	39,5	38,5	37,5	37,9	36,4	37,0	40,2	40,2	41,7	40,3	40,6
Ελβετία					4,8	6,9	8,1	7,9	9,2	7,7	9,0	7,5	9,7	10,6	11,0
Αυστρία	14,8	13,0	15,3	15,6	17,5	16,4	14,6	15,5	15,5	14,4	13,9	16,4	16,6	13,3	11,8
Γερμανία			12,9	9,7	11,9	10,6	9,4	9,5	9,1	10,7	10,5	11,8	11,3	9,6	10,4
Φινλανδία		2,8	2,7	2,9	2,7	1,9	2,1	1,8	2,0	2,0	2,2	1,6	1,9	2,4	2,7
Σουηδία		1,6	2,2	2,4	2,7	3,2	2,7	2,5	2,6	3,0	3,0	3,0	3,3	4,6	3,7
Νορβηγία	2,0	2,2	2,1	2,1	2,1	2,3	2,2	2,1	1,7	2,3	3,2	2,5	3,7	5,3	4,4
Δανία	1,2	0,9	1,2	1,0	1,3	0,4	0,4	0,6	1,3	1,5	0,9	1,7	1,5	3,0	1,9

Πηγή: (Eurostat, 2017), ίδια επεξεργασία

3.1.3. Η γαμηλιότητα των γενεών βάσει των απογραφών

Πίνακας 6: Αριθμός αγάμων γυναικών και συνολικός αριθμός γυναικών ανά ηλικιακή ομάδα, απογραφές 1907-2011 *,**,***,****

	1907	1907	1920	1920	1928	1928	1951	1951	1961	1961	1971	1971	1981	1981	1991	1991	2001	2001	2011	2011
	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες	Σύνολο	Αγαμες
10-14	139.659	139.355	293.112	292.790	284.396	283.963	1.063.198	1.062.955			353.284	352.220	380.809	379.392	366.726	366.406	280.991	280.643	253.642	253.431
15-19	151.838	136.865	276.482	262.934	344.991	319.386	391.187	371.679	305.200	287.500	327.552	290.920	352.418	303.596	371.958	351.383	345.674	333.255	266.890	261.865
20-24	107.284	47.299	215.561	145.089	284.440	158.732	389.604	270.632	363.200	237.200	307.368	161.664	355.622	167.486	391.591	249.333	398.445	314.353	301.970	258.261
25-29	115.310	15.510	190.457	57.842	261.875	66.716	294.382	109.894	373.600	129.600	259.264	66.776	332.258	68.719	362.398	99.707	411.228	184.433	352.154	216.315
30-34	33.661	2.556	163.776	17.808	196.050	20.422	253.142	48.171	374.300	68.000	320.540	45.124	331.054	36.570	367.777	44.399	428.389	86.998	404.614	132.276
35-39	134.101	6.493	169.793	8.759	198.497	12.062	270.162	25.448	267.300	29.400	677.268	62.192	282.250	21.831	339.238	25.052	391.087	42.534	403.148	69.874
40-44	55.969	2.215	144.895	5.415	172.481	7.406	250.214	16.595	240.100	19.800	677.268	62.192	343.611	23.901	336.802	19.831	394.299	29.418	418.640	48.519
45-49	62.764	2.740	122.835	3.748	151.012	5.767	206.479	10.495	495.500	30.500	493.660	35.632	333.544	21.028	281.374	14.381	357.840	21.280	381.343	31.504
50-54	34.244	1.229	108.995	3.303	134.797	4.915	195.787	9.439	495.500	30.500	493.660	35.632	343.330	24.247	338.060	17.292	349.259	18.367	375.934	23.839
55-59	46.127	1.669	79.494	2.179	99.943	3.252	132.904	5.921	389.200	19.000	476.064	27.660	253.986	16.010	332.648	17.657	289.120	13.701	338.902	18.077
60-64	25.408	938	81.131	2.178	97.890	3.109	147.791	5.897	389.200	19.000	476.064	27.660	220.997	13.616	336.371	19.554	341.893	16.061	324.180	16.244

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014

*Απογραφή 1907: είναι ηλικιακές ομάδες ηλ. ομ. 30-33, 34-39 και όχι 30-34, 35-39 και δεν περιλαμβάνονται οι μη δηλώσαντες ηλικία ως και οι μη δηλώσαντες οικογενειακή κατάσταση.

**Απογραφή 1920: οι μη δηλωθείσες γυναίκες σε κάθε ηλ. ομ. κατανέμονται αυ προγα των γνωστών.

***Απογραφή 1961: είναι ηλικιακές ομάδες 45-54, 55-64 και όχι 45-49, 50-54, 55-59, 60-64 για αυτό το λόγο τοποθετείται ο ίδιος αριθμός ατόμων στις ηλ. ομ 45-49, 50-54 και 55-59, 60-64. Δε διαθέτομε δεδομένα για την ηλ. ομ. 10-14. Τα αποτελέσματα αποτελούν προϊόν επεξεργασίας δείγματος για αυτό το λόγο είναι στρογγυλά νούμερα-1000αδες.

****Απογραφή 1971: είναι ηλ. ομ. 35-44, 45-54 και 55-64 και όχι 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64 για αυτό το λόγο τοποθετείται ο ίδιος αριθμός ατόμων στις ηλ. ομ 35-39, 40-44 και 45-49, 50-54 και 55-59, 60-64.

3.2.1. Η πρωτογαμηλιότητα στην Ευρώπη μετά το Β΄ Παγκόσμιο

Πίνακας 7α: Εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Πρωτογαμηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	
Ελλάδα												0,726	0,911	0,922	0,995	0,783	0,950	0,965	1,092	1,086	1,181	1,042	1,171	0,925	1,038	
Ελλάδα (κιν. μέσος)														0,896	0,908	0,918	0,935	0,985	1,052	1,091	1,110	1,100	1,062	1,045	1,040	
Γαλλία	1,153	1,520	1,208	1,033	0,960	0,936	0,906	0,894	0,891	0,921	0,926	0,871	0,940	0,961	1,009	1,026	1,019	1,018	1,068	1,051	0,995	0,923	0,888	0,882	0,910	
Ισπανία	0,796	0,830	0,912	0,859	0,783	0,826	0,820	0,850	0,837	0,884	0,913	1,003	0,994	1,016	1,001	0,993	1,017	1,024	1,033	1,011	0,982	0,983	0,981	0,968	0,985	
Ιταλία								0,832	0,847	0,896	0,916	0,911	0,918	0,942	0,962	0,979	1,004	1,033	1,075	1,074	1,031	0,994	0,979	0,958	0,982	
Σουηδία	1,157	1,151	1,081	1,054	1,017	1,005	1,017	1,009	1,022	1,027	1,019	1,012	1,024	0,986	0,969	0,952	0,970	0,969	0,923	0,974	0,959	0,943	0,857	0,777	0,708	
Δανία						1,130	1,060	1,050	1,040	1,030	1,030	1,005	1,018	0,988	0,994	1,012	1,005	1,001	0,989	0,969	0,988	0,954	0,943	0,903	0,886	
Νορβηγία		1,087	1,111	1,115	1,062	1,079	1,101	1,142	1,145	1,166	1,152	1,122	1,093	1,074	1,030	1,045	1,040	1,010	0,977	0,969	0,892	0,985	1,002	0,979	0,968	
Φινλανδία												0,961	0,974	0,928	0,918	0,924	0,953	0,990	0,981	0,925	0,920	0,927	0,946	0,981	0,928	0,931
Γερμανία										1,011	1,024	1,033	1,024	1,030	1,031	1,054	1,084	1,095	1,065	1,089	1,082	1,082	1,074	0,995	0,982	
Ελβετία	0,960	1,027	1,024	1,002	0,927	0,922	0,932	0,917	0,901	0,913	0,946	0,956	0,986	0,940	0,937	0,961	0,956	0,970	0,924	0,899	0,897	0,869	0,868	0,861	0,868	
Αυστρία			1,125	1,068	1,033	1,011	1,039	0,986	0,964	0,998	1,070	1,070	1,073	1,037	1,011	1,033	1,035	1,027	1,012	1,004	0,996	0,983	0,983	0,981	0,949	
Βέλγιο						1,010	0,990	0,950	0,960	0,982	1,020	1,031	1,034	1,037	1,025	1,048	1,015	1,015	1,011	1,022	1,005	0,992	0,957	0,955	0,971	
Ολλανδία				0,992	0,935	0,949	1,039	1,015	1,006	1,042	1,059	1,099	1,117	1,097	1,048	1,054	1,090	1,078	1,080	1,134	1,155	1,138	1,112	1,083	1,044	
Αγγλία & Ουαλία			1,084	1,087	1,050	1,018	1,046	1,021	1,030	1,038	1,099	1,092	1,078	1,060	1,055	1,056	1,048	1,027	1,010	0,999	0,998	0,996	0,971	1,011	0,981	

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7α: Εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Προτογαμνηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017, συνέχεια

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Ελλάδα	1,048	1,128	0,911	1,119	1,032	1,150	0,935	1,112	1,044	1,113	0,842	0,949	0,894	0,932	0,701	0,816	0,727	0,824	0,582	0,752	0,707	0,765	0,548	0,707	0,637
Ελλάδα (κιν. μέσος)	1,033	1,041	1,049	1,050	1,056	1,058	1,059	1,056	1,040	1,008	0,968	0,927	0,887	0,853	0,815	0,781	0,752	0,729	0,719	0,709	0,697	0,687	0,673	0,657	0,643
Γαλλία	0,920	0,936	0,948	0,906	0,886	0,859	0,822	0,798	0,761	0,726	0,707	0,658	0,648	0,615	0,569	0,537	0,526	0,520	0,532	0,549	0,564	0,549	0,531	0,498	0,495
Ισπανία	1,004	1,013	1,045	1,064	1,050	1,046	0,984	0,964	0,924	0,861	0,763	0,693	0,647	0,645	0,641	0,642	0,665	0,685	0,690	0,694	0,687	0,673	0,666	0,611	0,601
Ιταλία	1,008	1,027	1,048	1,052	1,016	0,945	0,893	0,875	0,818	0,793	0,780	0,757	0,728	0,697	0,683	0,671	0,662	0,675	0,693	0,694	0,693	0,671	0,667	0,649	0,628
Σουηδία	0,625	0,579	0,562	0,558	0,653	0,629	0,639	0,568	0,529	0,520	0,525	0,529	0,519	0,503	0,514	0,528	0,536	0,565	0,602	1,509	0,553	0,494	0,500	0,452	0,453
Δανία	0,808	0,707	0,675	0,655	0,698	0,669	0,649	0,667	0,589	0,570	0,534	0,503	0,482	0,527	0,561	0,573	0,598	0,594	0,631	0,591	0,596	0,588	0,608	0,595	0,667
Νορβηγία	0,959	0,957	0,924	0,895	0,850	0,798	0,765	0,720	0,698	0,675	0,649	0,650	0,625	0,589	0,572	0,569	0,559	0,574	0,586	0,548	0,578	0,507	0,505	0,467	0,477
Φινλανδία	0,940	0,870	0,799	0,782	0,768	0,703	0,711	0,691	0,668	0,659	0,672	0,683	0,697	0,668	0,647	0,583	0,584	0,605	0,603	0,571	0,580	0,578	0,561	0,585	0,598
Γερμανία	0,937	0,934	0,885	0,834	0,788	0,800	0,754	0,737	0,682	0,685	0,678	0,648	0,631	0,622	0,629	0,619	0,630	0,646	0,658	0,649	0,640	0,563	0,570	0,560	0,565
Ελβετία	0,871	0,849	0,813	0,762	0,714	0,654	0,600	0,620	0,601	0,633	0,663	0,655	0,667	0,667	0,675	0,668	0,683	0,722	0,750	0,731	0,744	0,742	0,705	0,670	0,659
Αυστρία	0,913	0,821	0,987	0,823	0,808	0,753	0,724	0,706	0,674	0,673	0,675	0,677	0,670	0,792	0,621	0,598	0,608	1,073	0,442	0,544	0,583	0,561	0,579	0,573	0,563
Βέλγιο	0,983	0,979	0,970	0,945	0,931	0,890	0,859	0,823	0,789	0,764	0,772	0,742	0,713	0,678	0,665	0,652	0,648	0,636	0,664	0,702	0,723	0,682	0,652	0,608	0,586
Ολλανδία	1,068	1,057	1,003	0,906	0,918	0,828	0,787	0,743	0,693	0,652	0,675	0,631	0,614	0,564	0,569	0,574	0,599	0,601	0,611	0,624	0,658	0,641	0,635	0,595	0,557
Αγγλία & Ουαλία	1,034	0,996	1,005	0,937	0,891	0,870	0,800	0,779	0,780	0,769	0,757	0,705	0,672	0,665	0,667	0,654	0,646	0,659	0,643	0,642	0,617	0,573	0,580	0,559	0,544

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7α: Εξέλιξη των Συγχρονικών Δεικτών Προτογαμλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017, συνέχεια

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ελλάδα	0,709	0,488	0,652	0,593	0,652	0,508	0,621	0,615	0,653	0,544	0,648	0,609	0,656	0,573	0,646	0,620	0,617	0,566	0,597	0,616	0,636	0,610	0,627
Ελλάδα (κιν. μέσος)	0,629	0,616	0,604	0,599	0,597	0,596	0,599	0,604	0,612	0,614	0,614	0,618	0,621	0,622	0,619	0,613	0,606	0,599	0,601	0,609	0,618		
Γαλλία	0,496	0,546	0,559	0,542	0,579	0,603	0,595	0,573	0,565	0,549	0,549	0,528	0,526	0,506	0,479	0,480	0,451	0,472	0,438	0,435	0,431	0,425	0,426
Ισπανία	0,602	0,578	0,583	0,612	0,610	0,627	0,590	0,584	0,573	0,569	0,541	0,518	0,501	0,476	0,423	0,406	0,386	0,417	0,397	0,426	0,448	0,468	0,464
Ιταλία	0,627	0,607	0,609	0,598	0,604	0,647	0,608	0,626	0,617	0,582	0,585	0,587	0,602	0,594	0,560	0,533	0,503	0,511	0,475	0,463	0,475	0,497	0,465
Σουηδία	0,442	0,441	0,420	0,411	0,464	0,528	0,471	0,495	0,512	0,559	0,583	0,608	0,633	0,651	0,613	0,633	0,601	0,622	0,557	0,563	0,544	0,553	0,537
Δανία	0,653	0,679	0,640	0,647	0,670	0,728	0,704	0,728	0,693	0,745	0,726	0,741	0,762	0,784	0,702	0,664	0,570	0,589	0,570	0,575	0,587	0,614	0,626
Νορβηγία	0,544	0,580	0,604	0,536	0,519	0,512	0,447	0,469	0,572	0,427	0,492	0,471	0,508	0,536	0,527	0,506	0,477	0,495	0,485	0,464	0,448	0,442	0,424
Φινλανδία	0,571	0,586	0,567	0,572	0,579	0,622	0,586	0,636	0,609	0,681	0,687	0,655	0,682	0,712	0,681	0,686	0,637	0,641	0,562	0,543	0,535	0,525	0,516
Γερμανία	0,562	0,568	0,571	0,567	0,592	0,583	0,533	0,556	0,540	0,553	0,549	0,538	0,536	0,546	0,552	0,569	0,566	0,580	0,559	0,579	0,595	0,606	0,601
Ελβετία	0,636	0,642	0,619	0,621	0,656	0,641	0,626	0,641	0,631	0,618	0,632	0,628	0,632	0,640	0,643	0,654	0,629	0,637	0,587	0,614	0,599	0,599	0,581
Αυστρία	0,565	0,566	0,559	0,539	0,540	0,546	0,470	0,502	0,506	0,514	0,519	0,493	0,485	0,474	0,486	0,490	0,495	0,528	0,491	0,506	0,592	0,594	0,590
Βέλγιο	0,568	0,562	0,541	0,508	0,504	0,513	0,477	0,456	0,460	0,470	0,462	0,475	0,480	0,651	0,454	0,436	0,419						
Ολλανδία	0,529	0,554	0,561	0,576	0,604	0,593	0,539	0,585	0,555	0,511	0,510	0,518	0,528	0,553	0,536	0,524	0,497	0,488	0,455	0,463	0,447	0,449	0,435
Αγγλία & Ουαλία	0,531	0,522	0,517	0,520	0,518	0,528	0,502																

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7β: Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον Πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Ελλάδα												25,4	25,5	25,3	25,2	25,2	25,4	25,3	25,1	24,9	24,6	24,6	24,5	24,3	24,3
Γαλλία	24,6	24,3	24,0	23,3	23,5	23,4	23,3	23,3	23,2	23,2	23,3	23,4	23,3	23,2	23,2	23,1	23,1	23,0	22,8	22,7	22,7	22,7	22,7	22,7	22,7
Ισπανία	26,6	26,5	26,4	26,4	26,5	26,5	26,5	26,5	26,4	26,4	26,3	26,3	26,3	26,1	26,0	25,9	25,9	25,7	25,6	25,4	25,4	25,3	25,1	25,1	24,9
Ιταλία									25,1	25,0	25,0	24,9	24,8	24,9	24,8	24,8	24,7	24,6	24,5	24,3	24,3	24,2	24,1	24,1	24,0
Σουηδία	25,6	25,5	25,3	25,1	24,9	24,9	24,7	24,6	24,5	24,5	24,3	24,3	24,2	24,1	24,0	24,0	23,9	23,8	23,7	23,7	23,6	23,5	23,6	23,7	23,8
Δανία												23,1	23,1	23,0	22,9	22,9	22,8	22,8	22,7	22,6	22,6	22,6	22,5	22,5	22,5
Νορβηγία		26,6	26,3	25,9	25,6	25,5	25,3	25,0	24,9	24,6	24,4	24,3	24,1	24,3	24,2	24,1	24,1	23,8	23,8	23,7	23,7	23,6	23,5	23,4	23,3
Φινλανδία												24,1	24,0	23,9	24,0	23,8	23,6	23,6	23,5	23,4	23,5	23,4	23,3	23,3	23,3
Γερμανία										24,3	24,2	24,1	24,0	23,9	23,7	23,6	23,4	23,3	23,2	23,1	23,0	22,9	22,9	22,8	22,7
Ελβετία	26,3	26,3	26,2	26,1	26,0	25,9	25,8	25,7	25,6	25,6	25,4	25,3	25,2	25,1	25,0	24,9	24,9	24,8	24,7	24,7	24,6	24,5	24,4	24,4	24,3
Αυστρία			25,5	25,5	25,6	25,4	25,1	25,0	24,9	24,8	24,7	24,6	24,4	24,3	24,2	24,0	23,9	23,6	23,5	23,4	23,3	23,2	23,1	23,0	23,0
Βέλγιο										23,4	23,3	23,2	23,2	23,0	23,0	22,9	22,8	22,8	22,7	22,7	22,6	22,6	22,5	22,4	22,4
Ολλανδία				25,9	25,7	25,6	25,4	25,2	25,2	25,1	25,0	24,9	24,7	25,0	24,8	24,7	24,5	24,4	24,3	24,2	24,1	24,0	23,8	23,7	23,6
Αγγλία & Ουαλία			24,5	24,2	24,0	23,9	23,8	23,7	23,5	23,4	23,3	23,2	23,1	22,9	22,8	22,8	22,7	22,7	22,7	22,6	22,6	22,5	22,5	22,4	22,3

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7β: Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017, συνέχεια

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Ελλάδα	24,1	24,1	24,0	23,9	23,8	23,7	23,6	23,6	23,4	23,4	23,4	23,5	23,5	23,5	23,6	23,8	24,0	24,1	24,3	24,4	24,6	24,9	25,2	25,3	25,6
Γαλλία	22,7	22,6	22,5	22,5	22,5	22,5	22,6	22,7	22,8	22,9	23,0	23,2	23,4	23,6	23,9	24,2	24,5	24,8	25,1	25,4	25,6	25,8	26,1	26,5	26,8
Ισπανία	24,9	24,7	24,5	24,4	24,4	23,9	23,7	23,6	23,5	23,4	23,4	23,5	23,8	24,0	24,1	24,3	24,4	24,5	24,8	25,0	25,3	25,6	25,9	26,2	26,5
Ιταλία	23,9	23,9	24,1	23,8	23,7	23,7	23,8	23,6	23,8	23,9	23,8	23,9	24,1	24,3	24,4	24,6	24,8	25,0	25,2	25,4	25,6	25,8	26,0	26,1	26,4
Σουηδία	24,0	24,2	24,3	24,4	24,6	24,8	25,0	25,2	25,5	25,8	26,1	26,3	26,5	27,2	27,5	27,7	28,0	28,0	28,2	30,9	27,5	27,7	28,0	28,1	28,5
Δανία	22,9	22,9	23,0	23,1	23,4	23,5	23,7	23,8	24,1	24,3	24,6	24,9	25,2	25,7	25,9	26,3	26,5	26,8	27,1	27,4	27,6	27,9	28,1	28,5	29,0
Νορβηγία	23,3	23,2	23,2	23,1	23,2	23,3	23,4	23,2	23,2	23,5	23,5	23,7	23,9	24,3	24,4	24,9	25,0	25,4	25,6	25,9	26,3	26,7	26,7	26,9	27,1
Φινλανδία	23,3	23,4	23,5	23,6	23,6	23,5	23,7	23,9	24,0	24,2	24,4	24,6	24,7	24,8	25,1	25,2	25,5	25,6	25,8	25,8	26,0	26,1	26,4	26,6	26,7
Γερμανία	22,8	22,5	22,5	22,5	22,5	22,4	22,5	22,5	22,7	22,8	23,1	23,3	23,6	23,8	24,0	24,3	24,5	24,7	25,0	25,2	25,3	25,7	25,9	26,1	26,3
Ελβετία	24,2	24,1	24,2	24,2	24,2	24,3	24,5	24,7	24,8	24,9	25,0	25,2	25,3	25,6	25,8	26,1	26,3	26,5	26,6	26,7	26,8	26,9	26,9	27,1	27,2
Αυστρία	22,9	22,9	22,9	22,8	22,7	22,7	22,8	22,9	23,0	23,2	23,2	23,4	23,6	23,7	23,9	24,1	24,3	24,5	24,7	24,8	25,0	25,2	25,3	25,6	25,8
Βέλγιο	22,4	22,2	22,2	22,1	22,1	22,0	22,0	22,1	22,1	22,2	22,3	22,4	22,5	22,7	22,9	23,1	23,3	23,5	23,7	24,1	24,3	24,4	24,7	24,9	25,2
Ολλανδία	23,4	23,3	22,9	22,7	22,7	22,7	22,7	22,8	23,0	23,2	23,2	23,4	23,9	24,1	24,5	24,9	25,3	25,1	25,4	26,0	25,9	26,3	26,5	26,7	27,0
Αγγλία & Ουαλία	22,2	22,3	22,5	22,4	22,4	22,5	22,6	22,7	22,7	22,9	23,0	23,2	23,3	23,5	23,8	23,9	24,2	24,3	24,6	24,8	25,0	25,3	25,6	25,9	26,1

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7β: Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, 1945-2017, συνέχεια

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ελλάδα	25,7	26,0	26,3	26,6	26,7	26,9	27,1	27,3	27,6	27,8	28,0	28,3	28,5	28,6	28,7	29,0	29,1	29,2	29,5	29,7	30,0	29,9	30,1
Γαλλία	27,0	27,4	27,7	27,7	27,9	28,1	28,1	28,3	28,5	28,8	29,1	29,2	29,5	29,6	29,7	29,9	30,0	30,1	30,4	30,6	30,7	30,9	31,1
Ισπανία	26,8	27,1	27,3	27,5	27,7	27,8	28,1	28,3	28,6	28,9	29,0	29,2	29,5	29,7	30,1	30,4	30,8	31,0	30,9	31,1	31,4	31,7	31,9
Ιταλία	26,7	26,8	27,1	26,9	27,1	27,5	27,8	28,1	28,3	28,5	28,8	29,0	29,3	29,4	29,6	29,9	30,1	30,2	30,5	30,7	30,9	31,1	31,3
Σουηδία	28,7	29,0	29,2	29,4	29,9	30,1	29,9	30,1	30,5	30,8	31,1	30,9	30,7	31,4	31,4	31,7	31,9	32,1	31,9	31,9	32,0	32,1	32,0
Δανία	29,0	29,2	29,4	29,5	29,7	29,5	29,5	29,7	30,2	30,4	30,3	30,3	30,6	30,7	30,4	30,4	30,6	30,9	30,9	30,8	30,8	31,1	31,1
Νορβηγία	27,4	27,7	27,9	28,3	28,7	28,4	28,5	28,6	30,9	29,1	29,3	30,0	30,2	30,6	30,4	30,4	30,6	30,9	30,9	31,0	31,1	31,1	31,4
Φινλανδία	27,0	27,3	27,3	27,6	27,8	28,0	28,2	28,5	28,7	29,1	29,1	29,1	29,3	29,7	29,5	29,7	29,9	30,1	29,9	30,0	30,3	30,5	30,8
Γερμανία	26,5	26,6	26,8	27,0	27,2	27,4	27,7	27,5	28,1	28,5	28,8	28,8	29,0	29,2	29,4	29,5	29,7	29,9	30,0	30,1	30,2	30,4	30,5
Ελβετία	27,4	27,3	27,5	27,7	27,8	27,9	28,0	28,2	28,4	28,6	28,7	28,8	28,9	29,2	29,2	29,4	29,6	29,5	29,6	29,7	29,7	29,9	29,9
Αυστρία	26,1	26,3	26,6	26,7	27,0	27,2	27,3	27,5	27,7	27,9	28,3	28,8	29,0	29,2	29,4	29,6	29,8	30,0	30,1	30,3	30,5	30,6	30,8
Βέλγιο	25,4	25,6	25,7	25,8	26,1	26,3	26,5	26,7	27,2	27,5	27,7	28,0	28,3	31,4	28,7	28,9	29,2						
Ολλανδία	27,1	27,3	27,5	27,6	27,7	27,9	27,9	28,2	28,4	28,7	28,9	29,0	29,2	29,3	29,4	29,4	29,6	29,7	29,8	29,9	30,2	30,4	30,6
Αγγλία & Ουαλία	26,4	26,7	26,9	27,1	27,3	27,6	27,7																

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7γ: Εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Προτογαμνηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Ελλάδα								0,868	0,875	0,883	0,890	0,897	0,904	0,906	0,907	0,908	0,912	0,917	0,923	0,927	0,931	0,935	0,939	0,938	0,938
Γαλλία	0,946	0,940	0,932	0,926	0,922	0,922	0,923	0,925	0,926	0,925	0,922	0,923	0,926	0,926	0,924	0,926	0,928	0,923	0,914	0,909	0,904	0,897	0,889	0,881	0,874
Ισπανία	0,857	0,866	0,875	0,884	0,892	0,897	0,898	0,895	0,887	0,880	0,884	0,893	0,892	0,884	0,882	0,886	0,888	0,883	0,881	0,888	0,902	0,916	0,917	0,898	0,863
Ιταλία				0,903	0,908	0,909	0,909	0,912	0,914	0,915	0,914	0,913	0,914	0,918	0,927	0,934	0,933	0,924	0,915	0,911	0,909	0,909	0,920	0,948	0,966
Σουηδία	0,928	0,927	0,925	0,923	0,921	0,919	0,918	0,916	0,914	0,912	0,911	0,906	0,901	0,896	0,887	0,878	0,869	0,857	0,841	0,826	0,814	0,807	0,799	0,789	0,778
Δανία						0,954	0,957	0,959	0,959	0,955	0,955	0,953	0,950	0,947	0,943	0,940	0,935	0,921	0,904	0,891	0,884	0,876	0,867	0,860	0,853
Νορβηγία		0,928	0,937	0,947	0,959	0,973	0,988	0,997	0,986	0,958	0,940	0,948	0,957	0,948	0,938	0,932	0,919	0,904	0,900	0,897	0,889	0,884	0,872	0,852	0,832
Φινλανδία						0,891	0,890	0,894	0,898	0,905	0,897	0,889	0,891	0,898	0,905	0,914	0,920	0,913	0,898	0,887	0,880	0,865	0,846	0,835	0,832
Γερμανία				0,937	0,940	0,933	0,938	0,969	0,957	0,938	0,934	0,941	0,946	0,924	0,900	0,917	0,929	0,917	0,909	0,904	0,876	0,865	0,871	0,864	
Ελβετία	0,857	0,858	0,855	0,852	0,851	0,854	0,857	0,857	0,851	0,844	0,838	0,832	0,825	0,820	0,818	0,814	0,812	0,811	0,814	0,817	0,817	0,815	0,812	0,812	0,810
Αυστρία	0,900	0,899	0,898	0,896	0,894	0,891	0,891	0,898	0,902	0,895	0,882	0,875	0,878	0,876	0,870	0,871	0,881	0,887	0,879	0,865	0,850	0,838	0,833	0,834	0,836
Βέλγιο				0,945	0,941	0,934	0,945	0,942	0,944	0,945	0,944	0,943	0,941	0,940	0,938	0,936	0,930	0,924	0,919	0,915	0,911	0,903	0,895	0,890	
Ολλανδία									0,989	0,973	0,956	0,960	0,975	0,956	0,949	0,977	0,972	0,912	0,864	0,862	0,861	0,863	0,868	0,877	0,885
Αγγλία & Ουαλία	0,958	0,954	0,961	0,971	0,974	0,972	0,970	0,971	0,972	0,972	0,970	0,965	0,973	0,979	0,981	0,971	0,983	0,980	0,959	0,954	0,952	0,953	0,948	0,936	0,927

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7γ: Εξέλιξη της Τελικής Έντασης της Πρωτογαμηλιότητας στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978, συνέχεια

	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Ελλάδα	0,934	0,929	0,922	0,920	0,915	0,911	0,903	0,898	0,889	0,880	0,868	0,861	0,851	0,838	0,823	0,813	0,802	0,792	0,783	0,779	0,772	0,765	0,756	0,750
Γαλλία	0,867	0,860	0,852	0,844	0,832	0,819	0,805	0,791	0,778	0,764	0,748	0,733	0,723	0,712	0,702	0,692	0,680	0,668	0,657	0,646	0,637	0,628	0,616	0,601
Ισπανία	0,832	0,820	0,825	0,833	0,842	0,844	0,839	0,840	0,853	0,863	0,860	0,853	0,847	0,837	0,822	0,809	0,795	0,776	0,754	0,732	0,708	0,683	0,656	0,629
Ιταλία	0,940	0,896	0,874	0,871	0,869	0,868	0,869	0,870	0,867	0,853	0,841	0,833	0,827	0,820	0,807	0,797	0,784	0,773	0,760	0,746	0,733	0,718	0,703	0,689
Σουηδία	0,769	0,756	0,741	0,725	0,708	0,689	0,670	0,658	0,649	0,638	0,625	0,622	0,623	0,627	0,631	0,634	0,636	0,635	0,635	0,632	0,626	0,621	0,618	0,615
Δανία	0,846	0,837	0,831	0,824	0,816	0,809	0,803	0,797	0,791	0,784	0,779	0,774	0,768	0,762	0,757	0,754	0,755	0,753	0,749	0,744	0,742	0,738	0,733	0,727
Νορβηγία	0,818	0,807	0,805	0,809	0,810	0,803	0,790	0,777	0,762	0,745	0,730	0,720	0,712	0,698	0,682	0,668	0,655	0,639	0,624	0,609	0,596	0,583	0,570	0,553
Φινλανδία	0,823	0,815	0,810	0,806	0,800	0,790	0,784	0,778	0,767	0,759	0,752	0,748	0,742	0,738	0,734	0,729	0,728	0,730	0,731	0,731	0,730	0,726	0,719	0,711
Γερμανία	0,864	0,867	0,865	0,860	0,854	0,845	0,832	0,819	0,808	0,795	0,781	0,768	0,753	0,736	0,719	0,707	0,695	0,685	0,682	0,679	0,675	0,673	0,671	0,669
Ελβετία	0,811	0,815	0,818	0,819	0,819	0,818	0,813	0,806	0,796	0,785	0,775	0,770	0,767	0,762	0,757	0,751	0,743	0,737	0,734	0,733	0,727	0,718	0,713	0,706
Αυστρία	0,838	0,839	0,836	0,831	0,826	0,821	0,817	0,812	0,802	0,788	0,772	0,759	0,745	0,730	0,716	0,706	0,699	0,690	0,683	0,677	0,672	0,665	0,655	0,649
Βέλγιο	0,888	0,885	0,880	0,880	0,880	0,876	0,867	0,860	0,853	0,844	0,833	0,822	0,810	0,796	0,780	0,763	0,745	0,724	0,702					
Ολλανδία	0,889	0,889	0,885	0,878	0,869	0,855	0,829	0,798	0,772	0,757	0,751	0,749	0,743	0,732	0,719	0,703	0,687	0,671	0,654	0,639	0,626	0,613	0,601	0,589
Αγγλία & Ουαλία	0,922	0,910	0,895	0,890	0,880	0,860	0,840	0,820	0,810	0,790	0,780	0,760	0,740											

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7δ: Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	
Ελλάδα								25,6	25,4	25,2	25,0	24,9	24,7	24,6	24,5	24,3	24,2	24,0	23,9	23,8	23,7	23,6	23,5	23,4	23,4	
Γαλλία	23,0	22,9	23,0	23,0	23,0	23,0	22,9	22,9	22,8	22,7	22,6	22,6	22,5	22,4	22,4	22,4	22,4	22,5	22,5	22,6	22,6	22,7	22,7	22,8	22,9	
Ισπανία	26,1	26,0	25,9	25,7	25,6	25,4	25,3	25,2	25,1	25,0	24,9	24,8	24,6	24,5	24,4	24,3	24,2	24,1	24,0	23,9	23,8	23,7	23,7	23,6	23,6	
Ιταλία				24,9	24,8	24,6	24,5	24,4	24,3	24,2	24,2	24,1	24,0	23,8	23,7	23,6	23,5	23,4	23,4	23,4	23,4	23,3	23,4	23,4	23,4	
Σουηδία	23,8	23,7	23,6	23,5	23,4	23,4	23,4	23,3	23,3	23,4	23,5	23,5	23,6	23,6	23,7	23,9	24,1	24,4	24,9	25,4	25,8	26,2	26,5	26,8	27,0	
Δανία						22,5	22,5	22,5	22,5	22,4	22,4	22,4	22,4	22,4	22,4	22,5	22,6	22,7	22,9	23,3	23,7	24,2	24,7	25,2	25,6	
Νορβηγία		23,8	23,6	23,4	23,3	23,2	23,1	23,0	23,0	22,9	23,0	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,1	23,3	23,5	23,8
Φινλανδία						23,3	23,3	23,3	23,3	23,3	23,2	23,2	23,2	23,1	23,0	23,0	23,0	23,0	23,1	23,2	23,3	23,5	23,7	24,0	24,2	
Γερμανία					23,4	23,3	23,3	23,2	23,0	22,9	22,8	22,7	22,6	22,5	22,3	22,2	22,1	22,1	22,1	22,2	22,3	22,5	22,7	22,8	23,0	
Ελβετία	25,1	25,0	24,9	24,8	24,7	24,6	24,4	24,3	24,2	24,2	24,1	24,1	24,1	24,1	24,0	24,0	24,0	24,1	24,1	24,2	24,4	24,6	24,9	25,2	25,4	
Αυστρία	24,2	24,1	24,0	23,9	23,8	23,7	23,6	23,4	23,3	23,1	23,0	23,0	22,9	22,7	22,6	22,5	22,4	22,3	22,3	22,3	22,4	22,5	22,7	22,8	23,0	
Βέλγιο					22,8	22,8	22,7	22,6	22,5	22,5	22,4	22,3	22,2	22,2	22,2	22,1	22,1	22,1	22,1	22,1	22,1	22,1	22,1	22,2	22,3	
Ολλανδία									24,0	23,9	23,8	23,6	23,5	23,4	23,2	23,1	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	23,1	23,1	23,2	
Αγγλία & Ουαλία	23,2	23,1	23,0	22,9	22,8	22,7	22,6	22,5	22,5	22,4	22,3	22,3	22,3	22,3	22,2	22,2	22,2	22,2	22,3	22,3	22,3	22,2	22,3	22,3	22,4	

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7δ: Εξέλιξη της Μέσης Ηλικίας στον πρώτο γάμο στις χώρες της Ευρώπης, γενεές 1930-1978, συνέχεια

	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Ελλάδα	23,3	23,3	23,3	23,3	23,4	23,4	23,6	23,7	23,9	24,2	24,4	24,6	24,9	25,2	25,5	25,8	26,1	26,4	26,8	27,0	27,3	27,6	27,8	28,0
Γαλλία	23,0	23,2	23,4	23,7	24,0	24,3	24,7	25,1	25,5	25,9	26,3	26,7	27,0	27,3	27,5	27,8	28,1	28,3	28,5	28,7	28,8	28,8	28,9	29,1
Ισπανία	23,7	23,9	24,0	24,0	24,2	24,4	24,7	25,0	25,3	25,5	25,7	25,9	26,1	26,4	26,7	27,1	27,4	27,7	28,0	28,3	28,5	28,8	29,0	29,3
Ιταλία	23,4	23,6	23,8	24,1	24,4	24,6	24,8	25,1	25,4	25,7	26,0	26,3	26,5	26,8	27,1	27,4	27,6	27,9	28,1	28,3	28,4	28,6	28,7	28,8
Σουηδία	27,3	27,5	27,6	27,9	28,1	28,3	28,5	28,8	29,1	29,3	29,6	29,9	30,1	30,3	30,6	30,8	31,0	31,2	31,4	31,5	31,6	31,6	31,6	31,6
Δανία	26,0	26,3	26,8	27,2	27,6	27,9	28,1	28,4	28,6	28,8	29,0	29,1	29,3	29,4	29,5	29,7	29,8	29,9	29,9	30,0	30,1	30,0	30,0	30,1
Νορβηγία	24,0	24,3	24,5	24,7	25,0	25,3	25,7	26,0	26,4	26,7	27,1	27,5	27,8	28,0	28,3	28,5	28,8	29,1	29,2	29,4	29,5	29,6	29,8	29,9
Φινλανδία	24,5	24,7	25,0	25,2	25,6	25,9	26,2	26,6	26,9	27,1	27,5	27,8	28,0	28,3	28,5	28,7	28,8	28,8	29,0	29,1	29,2	29,2	29,2	29,3
Γερμανία	23,2	23,4	23,7	23,9	24,2	24,4	24,7	25,1	25,4	25,7	26,0	26,3	26,7	27,0	27,3	27,6	27,9	28,1	28,2	28,4	28,5	28,7	28,8	28,9
Ελβετία	25,6	25,8	26,0	26,2	26,3	26,4	26,5	26,7	26,8	26,9	27,1	27,2	27,4	27,6	27,8	28,0	28,2	28,3	28,5	28,7	28,8	28,8	28,9	29,0
Αυστρία	23,1	23,4	23,6	23,8	24,0	24,2	24,4	24,6	24,8	25,1	25,4	25,7	26,0	26,4	26,8	27,1	27,4	27,7	27,9	28,2	28,5	28,8	29,0	29,2
Βέλγιο	22,3	22,4	22,6	22,8	23,1	23,3	23,5	23,8	24,1	24,3	24,5	24,8	25,0	25,3	25,6	25,8	26,2	26,5	26,9					
Ολλανδία	23,4	23,7	24,0	24,4	24,7	25,0	25,4	25,8	26,2	26,5	26,7	26,9	27,1	27,3	27,6	27,8	28,0	28,2	28,4	28,6	28,8	28,9	29,0	29,0
Αγγλία & Ουαλία	22,5	22,7	22,9	23,1	23,3	23,4	23,6	23,8																

Πηγή: Sardon, 1992, 2005a; INED, 2019; ISTAT, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7ε: Εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στις χώρες της Ευρώπης, 1960-2017

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	
Γαλλία (μητροπ.)	6,1	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9	6,0	6,2	6,4	6,5	6,8	7,0	7,5	8,2	8,4	8,5	8,5	8,8	9,4	10,3	11,4	12,7	14,2	15,8	17,8	19,6	21,9	24,1	26,3	
Βέλγιο	2,1	2,0	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5	2,5	2,7	2,7	2,8	3,0	3,0	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	3,4	3,8	4,1	4,5	5,2	5,7	6,3	7,1	7,8	9,1	10,7	
Ολλανδία	1,4	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	2,0	2,1	2,0	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	2,0	2,1	2,5	2,7	3,1	3,4	4,1	4,8	5,9	7,0	7,7	8,3	8,8	9,3	10,2	
Ηνωμένο Βασίλειο	5,2	5,7	6,3	6,6	6,9	7,3	7,6	8,1	8,2	8,1	8,0	8,2	8,4	8,4	8,7	9,0	9,0	9,5	10,0	10,6	11,5		14,1	15,4	17,0	18,9	21,0	22,9	25,2	
Ελλάδα	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5	1,6	1,7	1,8	1,8	2,1	2,1
Ισπανία	2,3	2,2	2,1	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4	1,4	1,4	1,3	1,4	1,6	1,5	2,0	2,2	2,3	2,5	2,8	3,9	4,4	5,1	5,2	6,8	8,0	8,0	8,3	9,1	
Ιταλία	2,4	2,4	2,2	2,2	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,2	2,3	2,5	2,5	2,6	2,6	3,1	3,5	3,9	3,9	4,3	4,4	4,7	4,9	5,1	5,4	5,7	5,8	5,8	
Ελβετία	3,8	4,0	4,2	4,1	4,2	3,9	3,8	3,9	3,8	3,8	3,8	3,7	3,7	3,8	3,7	3,7	3,8	3,9	4,1	4,4	4,7	5,2	5,5	5,4	5,7	5,6	5,7	5,9	6,1	
Αυστρία	13,0	12,6	12,0	11,6	11,3	11,2	11,4	11,5	12,0	12,2	12,8	13,0	13,7	13,7	13,8	13,5	13,8	14,2	14,8	16,5	17,8	19,5	21,6	22,4	21,5	22,4	23,3	23,4	21,0	
Γερμανία	7,6	7,1	6,6	6,1	5,9	5,8	5,7	5,8	6,1	6,6	7,2	8,0	8,3	8,3	8,5	8,5	8,8	9,0	9,9	10,7	11,9	12,8	14,3	15,4	15,9	16,2	16,1	15,7	15,7	
Φινλανδία	4,0	4,1	4,0	4,2	4,4	4,6	4,8	5,1	5,3	5,6	5,8	5,5	6,7	7,9	9,0	10,1	10,9	11,1	11,4	12,0	13,1	13,3	13,6	14,0	15,1	16,4	18,0	19,2	20,6	
Σουηδία	11,3	11,7	12,4	12,6	13,1	13,8	14,5	15,1	16,0	16,4	18,6	21,9	25,4	28,6	31,7	32,8	33,5	34,7	35,9	37,5	39,7	41,2	42,0	43,6	44,6	46,4	48,4	49,9	50,9	
Νορβηγία	3,7	3,7	3,8	3,9	4,2	4,6	4,9	5,1	5,6	6,1	6,9	7,9	8,7	9,1	9,3	10,3	10,9	11,6	11,9	13,0	14,5	16,1	17,6	19,3	21,3	25,8	27,9	30,9	33,7	
Δανία	7,8	8,0	8,3	8,9	9,3	9,5	10,2	11,1	11,1	11,3	11,0	12,3	14,4	17,1	18,8	21,7	24,0	25,9	27,9	30,7	33,2	35,7	38,3	40,6	41,9	43,0	43,9	44,5	44,7	

Πηγή: Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7ε: Εξέλιξη της αναλογίας των γεννήσεων εκτός γάμου στις χώρες της Ευρώπης, 1960-2017, συνέχεια

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Γαλλία (μητροπ.)	28,2	30,1	31,8	33,2	34,9	36,1	37,6	38,9	40,0	40,7	41,7	42,6	43,7	44,3	45,2	46,4	47,4	49,5	50,7	51,6	52,9	54,1	55,0	55,8	56,4	57,4	57,9	58,5	58,6
Βέλγιο	11,3	11,6	12,6	13,6	14,5	15,8	17,3	19,1	21,0	23,2	25,5	28,0	30,2	32,5	34,7	36,9	39,4	40,9	43,2	44,6	45,5	45,7	47,0	47,7	49,5	49,4	48,0	49,0	
Ολλανδία	10,7	11,4	12,0	12,4	13,1	14,3	15,5	17,0	19,2	20,8	22,7	24,9	27,2	29,1	30,7	32,5	34,9	37,1	39,5	41,2	43,3	44,3	45,3	46,6	47,4	48,7	49,8	50,4	51,0
Ηνωμένο Βασίλειο	26,6	27,9	29,8	30,8	31,8	32,0	33,5	35,5	36,8	37,6	38,8	39,5	40,1	40,6	41,5	42,3	42,9	43,7	44,4	45,4	46,3	46,9	47,3	47,6	47,5	47,6	47,9	47,7	48,2
Ελλάδα	2,1	2,2	2,4	2,6	2,8	2,9	3,0	3,3	3,5	3,8	3,9	4,0	4,3	4,4	4,8	5,1	5,1	5,3	5,8	5,9	6,6	7,3	7,4	7,6	7,0	8,2	8,8	9,4	10,3
Ισπανία	9,4	9,6	10,0	10,5	10,8	10,8	11,1	11,7	13,1	14,5	16,3	17,7	19,7	21,7	23,4	25,1	26,5	28,4	30,2	33,2	34,5	35,5	37,4	39,0	40,9	42,5	44,5	45,9	46,8
Ιταλία	6,1	6,5	6,7	6,7	7,4	7,8	8,1	8,3	8,7	9,3	8,7	9,2	10,3	11,0	12,7	13,7	15,4	16,4	17,9	19,1	20,1	21,8	23,7	25,0	26,9	28,8	30,0	31,5	32,8
Ελβετία	5,9	6,1	6,5	6,2	6,3	6,4	6,8	7,3	8,1	8,8	10,0	10,7	11,2	11,7	12,4	13,3	13,7	15,4	16,2	17,1	17,9	18,6	19,3	20,2	21,1	21,7	22,9	24,2	25,2
Αυστρία	22,6	23,6	24,8	25,2	26,3	26,8	27,4	28,0	28,8	29,5	30,5	31,3	33,1	33,8	35,3	35,9	36,5	37,2	38,3	38,8	39,3	40,1	40,4	41,5	41,4	41,7	42,1	42,2	42,0
Γερμανία	15,5	15,3	15,1	14,9	14,8	15,4	16,1	17,0	18,0	20,0	22,1	23,4	25,0	26,1	27,0	27,9	29,2	30,0	30,8	32,1	32,7	33,3	33,9	34,5	34,8	35,0	35,0	35,5	34,7
Φινλανδία	22,9	25,2	27,4	28,9	30,3	31,3	33,1	35,4	36,5	37,2	38,7	39,2	39,5	39,9	40,0	40,8	40,4	40,5	40,6	40,7	40,9	41,1	40,9	41,5	42,1	42,8	44,3	44,9	44,8
Σουηδία	51,8	47,0	48,2	49,5	50,4	51,6	53,0	53,9	54,1	54,7	55,3	55,3	55,5	56,0	56,0	55,4	55,4	55,5	54,8	54,7	54,4	54,2	54,3	54,5	54,4	54,6	54,7	54,9	54,5
Νορβηγία	36,4	38,6	40,9	42,9	44,4	45,9	47,6	48,3	48,7	49,0	49,1	49,6	49,7	50,3	50,0	51,4	51,8	53,0	54,5	55,0	55,1	54,8	55,0	54,9	55,2	55,5	55,9	56,2	55,7
Δανία	46,1	46,4	46,5	46,4	46,8	46,9	46,5	46,3	45,1	44,8	44,9	44,6	44,6	44,6	44,9	45,4	45,7	46,4	46,1	46,2	46,8	47,3	49,0	50,6	51,5	52,5	53,8	54,0	54,2

Πηγή: Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8β: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1931-2017, 5ετίες τοις χιλίοις

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
15-19	45,3	45,6	49,1	49,9	49,6	51,4	50,4	49,3	38,6	26,1	35,2	38,6	28,8	26,8	35,5	51,7	48,6	57,9	44,0	43,7	42,3	41,3	40,2	40,5	40,6	37,0	38,9	40,4	43,5
20-24	87,4	85,9	89,7	88,4	88,6	91,6	91,5	92,2	78,1	54,2	72,4	85,0	65,7	61,3	111,0	152,2	118,6	95,2	96,7	96,5	94,6	94,4	95,9	100,2	100,5	93,6	103,2	106,6	112,4
25-29	30,5	29,1	29,9	29,5	29,4	30,4	31,6	32,5	28,2	18,2	22,3	25,5	22,0	21,2	55,1	63,5	45,8	31,6	32,1	29,8	28,6	28,0	27,6	28,7	29,5	28,8	31,1	30,4	31,1
30-34	10,1	9,6	9,6	9,4	9,4	9,6	9,9	10,4	10,9	6,9	7,4	8,5	7,5	7,0	17,7	21,8	16,3	12,3	10,7	9,6	8,7	8,4	8,1	8,2	8,5	8,6	8,6	8,5	8,6
35-39	4,9	4,5	4,5	4,2	4,0	4,0	4,1	4,6	5,3	3,5	3,5	3,8	3,5	3,2	6,7	8,8	7,1	5,3	4,7	4,3	3,8	3,6	3,5	3,6	3,5	3,5	3,4	3,5	3,5
40-44	2,4	2,2	2,3	2,1	2,2	2,2	2,2	2,4	2,9	2,0	1,8	2,1	1,9	1,7	3,2	4,0	3,4	2,7	2,4	2,2	2,0	1,9	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7	1,7
45-49	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2	1,6	1,1	1,0	1,2	1,1	0,9	1,5	2,0	1,8	1,5	1,4	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8β: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1931-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
15-19	46,3	46,7	47,2	53,1	55,5	53,8	50,2	48,3	46,4	47,2	47,7	49,3	51,8	50,7	50,6	49,8	46,6	44,0	39,7	36,4	33,3	28,7	25,5	21,4	17,2	13,6	11,4	9,4	8,2
20-24	113,2	112,1	112,8	118,1	112,7	105,7	97,8	94,5	96,1	100,6	101,9	103,3	103,5	97,5	94,0	89,7	85,9	82,9	80,2	77,0	76,0	71,4	71,1	68,2	62,9	58,9	57,1	54,9	55,0
25-29	30,8	30,2	29,4	28,5	27,7	25,6	23,5	22,4	22,2	22,7	22,9	23,2	23,2	22,4	22,2	21,9	21,9	22,2	22,2	22,0	22,3	21,9	23,0	23,4	23,6	24,5	25,6	27,6	30,1
30-34	8,7	8,5	8,2	8,0	8,1	7,6	7,1	6,7	6,3	6,3	6,2	6,3	6,2	6,1	5,9	6,0	5,9	6,1	6,0	6,0	6,0	6,0	6,3	6,5	6,5	6,8	7,1	7,8	8,5
35-39	3,5	3,5	3,5	3,4	3,5	3,3	3,2	3,1	2,9	2,8	2,7	2,7	2,6	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2	2,2	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3	2,6	2,9
40-44	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	1,1	1,0	1,2
45-49	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8β: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1931-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	7,3	6,6	5,9	4,8	3,9	3,1	2,9	3,4	3,0	2,4	2,6	2,8	3,0	3,0	3,0	2,5	2,4	2,0	1,8	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
20-24	54,6	54,0	50,3	46,0	40,4	37,4	35,9	35,5	34,3	32,3	33,5	33,8	32,6	30,2	28,6	26,2	24,7	23,0	22,2	20,7	18,9	18,1	16,8	17,0	14,9	14,0	13,5	12,8	12,2
25-29	33,1	36,2	36,8	37,8	37,2	39,2	40,0	43,5	45,8	46,2	49,4	50,1	49,9	47,5	46,2	44,8	44,3	42,1	41,8	40,0	37,6	36,9	34,7	36,0	32,3	32,0	30,9	30,0	29,6
30-34	9,6	10,5	11,1	11,6	11,9	12,7	13,2	17,0	17,9	17,2	18,9	20,6	20,3	20,6	20,9	21,0	21,9	21,8	22,1	21,6	20,7	21,3	20,0	21,5	20,5	20,8	21,1	21,0	21,4
35-39	3,2	3,5	3,7	3,9	4,0	4,3	4,7	6,4	7,0	6,6	7,4	8,5	8,3	8,4	8,8	9,2	9,8	9,7	10,1	10,1	9,9	10,4	9,8	10,5	10,3	10,4	10,8	11,0	11,6
40-44	1,2	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,8	2,5	2,6	2,5	2,8	3,4	3,5	3,5	3,8	4,2	4,6	4,6	4,8	5,0	4,9	5,1	4,9	5,3	5,4	5,6	5,8	6,0	6,2
45-49	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	1,0	1,0	1,0	1,1	1,4	1,4	1,5	1,7	1,8	2,1	2,2	2,5	2,3	2,3	2,5	2,4	2,5	2,7	2,9	2,8	3,0	3,3

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9β: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, 1952-2017, 5ετίες τοις χιλίοις

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
15-19	23,0	23,3	25,1	25,7	25,4	25,1	26,2	26,8	28,1	29,4	31,5	35,2	38,0	36,9	36,3	35,6	35,2	37,2	39,2	40,8	43,1	44,9	44,5	41,4	34,7	31,0	31,6	31,3	31,3	29,0	24,5	21,8	19,3
20-24	74,5	76,7	81,3	84,2	84,1	84,8	87,1	89,4	91,2	93,7	96,9	101,4	101,7	98,6	96,0	95,6	93,9	96,1	98,7	100,0	100,6	102,3	99,8	93,7	93,8	103,5	85,8	78,4	77,1	75,1	73,8	70,1	68,1
25-29	44,3	44,9	47,7	48,4	48,4	49,2	50,4	50,9	51,1	51,8	52,1	52,2	49,5	46,9	44,1	43,1	41,9	42,3	43,4	43,8	42,6	41,7	39,2	35,9	34,0	27,3	31,1	33,7	33,1	33,2	33,5	33,8	35,1
30-34	14,4	14,5	15,1	15,1	15,0	15,1	15,3	15,6	15,7	16,1	16,0	16,0	15,3	14,1	13,0	12,5	11,8	11,8	11,6	11,7	11,8	11,4	10,4	10,0	9,1	7,3	8,9	8,4	8,5	8,4	8,6	8,7	9,0
35-39	5,8	5,8	5,9	5,7	5,4	5,5	5,5	5,5	5,6	5,8	5,9	6,1	6,1	5,7	5,5	5,2	5,0	5,0	4,8	4,8	5,5	5,0	4,5	4,1	3,6	3,0	3,3	3,8	3,2	3,1	3,0	2,9	2,9
40-44	3,1	3,0	3,0	2,8	2,7	2,8	2,8	3,0	3,0	2,9	2,9	2,9	3,0	2,9	2,7	2,7	2,7	2,7	2,5	2,8	3,4	3,0	2,8	2,4	2,1	1,7	1,7	1,9	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4
45-49	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,4	1,6	2,6	2,2	1,9	1,5	1,4	1,2	1,3	1,1	1,2	1,0	0,9	0,8	0,8

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9β: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, 1952-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	17,4	15,8	14,7	13,8	12,7	11,9	10,6	9,7	8,9	7,9	7,4	6,8	6,3	6,1	6,0	5,9	5,3	5,1	4,5	4,1	3,9	3,4	3,2	3,0	2,4	1,9	1,7	1,6	1,4	1,2	1,1	1,0	0,9
20-24	65,9	63,4	63,1	62,7	60,7	58,6	55,2	51,9	49,8	45,4	41,9	39,2	37,2	36,3	35,4	36,0	31,9	30,7	28,8	26,0	24,5	23,2	22,2	21,2	18,9	16,4	14,8	14,4	12,6	11,5	11,0	10,8	9,5
25-29	36,5	38,1	41,1	44,1	46,6	48,0	47,9	50,6	49,0	48,9	50,7	49,4	50,4	51,1	51,1	53,4	50,0	51,4	50,7	46,9	46,6	46,5	47,4	46,4	43,9	41,6	38,8	38,7	35,2	33,8	34,0	35,2	32,0
30-34	9,4	10,0	10,7	12,0	13,0	13,8	14,2	14,9	15,8	16,7	18,1	18,7	20,1	19,8	21,3	23,9	23,9	26,2	27,2	26,9	28,3	29,5	31,6	31,3	30,2	29,8	28,6	29,6	28,2	28,5	29,4	31,3	29,7
35-39	3,0	3,0	3,3	3,6	3,8	3,9	4,0	4,2	4,2	4,5	4,8	5,1	5,3	4,8	5,3	6,8	7,1	8,0	8,3	8,5	9,3	10,0	11,0	11,3	11,1	11,4	11,0	11,5	11,3	11,3	12,0	12,9	12,7
40-44	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,7	1,2	1,3	2,3	2,4	2,6	2,7	2,8	3,1	3,3	3,7	3,9	3,8	3,9	4,0	4,3	4,5	4,5	5,1	5,6	5,5
45-49	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,4	0,4	0,9	1,0	1,2	1,2	1,3	1,3	1,4	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	2,0	2,4	2,6	2,7

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10β: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμλιότητας, 1941-2017, 5ετίες τους χιλίους

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
15-19	11,3	10,1	9,3	9,1	9,1	9,1	10,2	10,0	9,1	9,7	9,7	10,5	10,7	11,4	12,3	12,9	12,7	13,0	13,9	14,4	14,8	15,5	16,3	17,5	17,8	18,3
20-24	63,5	64,3	55,1	61,0	62,3	67,7	75,5	70,5	63,4	66,4	66,7	68,6	67,7	71,4	74,8	81,8	83,2	88,1	87,5	87,7	91,4	94,0	97,5	98,6	95,3	97,0
25-29	53,8	52,6	49,4	53,1	54,0	55,3	61,1	56,3	51,6	54,8	54,3	56,4	55,3	58,9	60,1	67,1	65,4	65,6	63,7	62,5	63,8	62,6	61,1	56,2	54,2	53,2
30-34	21,1	20,2	20,6	21,4	21,9	21,8	23,2	22,3	20,7	21,8	21,3	22,2	21,6	22,5	22,9	25,3	24,2	23,3	22,6	21,9	21,5	21,1	20,2	18,8	18,2	17,5
35-39	6,9	6,5	7,0	7,2	7,5	7,6	7,8	7,8	7,3	7,5	7,3	7,5	7,3	7,4	7,5	8,1	7,8	7,4	7,2	7,0	6,6	6,7	6,5	6,5	6,3	6,0
40-44	2,2	2,2	2,4	2,5	2,6	2,7	2,7	2,9	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,4	2,5	2,6	2,6	2,5	2,4	2,3	2,1	2,2	2,3	2,5	2,4	2,4
45-49	2,2	1,8	1,7	1,8	1,9	1,8	2,1	1,9	1,9	2,2	2,0	2,2	2,2	2,7	2,4	2,8	2,9	3,1	2,9	2,9	3,2	2,8	2,7	2,1	2,2	2,2

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10β: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμλιότητας, 1941-2017, 5ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
15-19	19,3	19,0	19,9	20,9	22,6	24,4	26,0	26,4	32,0	33,0	33,6	34,6	34,1	29,6	24,9	22,1	21,2	20,1	18,8	18,0	17,4	16,0	14,7	12,8	11,2	9,8
20-24	98,4	96,4	101,6	103,2	107,2	111,0	116,2	110,9	116,7	109,3	106,8	101,2	93,4	83,3	76,7	69,4	67,8	65,8	64,9	65,7	66,4	65,0	62,7	59,4	54,6	50,8
25-29	51,5	52,0	51,1	52,7	49,8	51,2	49,3	51,3	43,7	39,3	37,7	35,3	32,1	28,6	26,9	27,0	28,9	30,8	32,9	37,0	40,3	43,0	46,5	49,1	51,0	53,1
30-34	16,7	16,5	15,4	15,4	14,5	14,4	13,6	14,1	9,7	8,9	8,5	8,1	7,4	6,6	6,1	6,5	6,6	7,0	7,4	7,9	8,4	9,2	10,1	11,0	12,3	13,6
35-39	5,8	5,4	5,0	4,6	4,6	4,3	4,1	4,0	3,6	3,3	3,2	3,0	2,8	2,5	2,4	2,4	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7	2,8	2,9	3,0	3,4	3,7
40-44	2,4	2,1	1,9	1,5	1,7	1,4	1,5	1,2	2,0	1,8	1,7	1,6	1,5	1,2	1,1	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,4
45-49	2,1	2,3	2,2	2,6	2,1	2,1	2,1	2,0	1,4	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10β: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμλιότητας, 1941-2017, 5ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	8,3	7,1	6,2	5,3	4,9	4,4	4,0	3,5	3,0	2,6	2,4	2,3	2,1	1,9	1,8	1,5	1,4	1,2	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9
20-24	43,3	39,7	37,1	32,9	30,6	30,5	29,0	28,2	24,5	23,4	21,9	20,4	18,5	17,4	15,8	14,3	11,7	10,0	8,3	8,0	8,2	7,9	7,3	7,1	6,9
25-29	50,7	51,7	53,8	53,2	55,3	59,1	59,4	61,9	57,4	56,6	54,1	52,4	49,1	45,2	42,4	39,5	33,1	30,7	28,1	30,3	28,9	30,9	31,5	31,5	30,0
30-34	14,1	15,4	16,8	17,4	19,0	20,8	21,7	23,3	24,0	24,9	25,8	27,2	26,9	26,7	27,1	26,5	24,9	25,1	24,8	27,2	25,2	28,0	30,0	31,8	31,6
35-39	3,7	4,0	4,2	4,6	4,7	5,1	5,5	5,9	6,2	6,4	7,0	7,7	7,6	8,2	8,7	8,9	8,8	9,4	9,8	11,1	10,4	11,3	12,8	14,2	14,5
40-44	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,7	1,7	1,8	1,9	2,0	2,3	2,8	2,7	2,9	3,0	3,0	3,1	3,3	3,6	4,0	4,0	4,4	5,1	5,8	6,2
45-49	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	1,2	1,3	1,3	1,3	1,4	1,5	1,6	1,6	1,8	1,6	1,7	2,1	2,3	2,5

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8γ: Γαλλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1931-2017, 5ετίες τους χιλίους

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
<20	24,9	25,6	26,4	27,1	26,9	27,0	26,4	25,6	23,3	23,3	24,5	23,5	22,1	21,9	15,4	17,0	20,1	28,0	22,9	23,3	23,3	23,1	22,6	22,0	21,9	21,2	20,7	21,0	21,6
<25	73,0	73,9	74,6	75,0	75,0	75,1	74,4	73,5	70,5	71,7	74,9	75,1	72,4	72,1	63,5	67,1	69,2	74,1	73,3	74,9	75,5	75,9	76,4	76,5	76,1	74,9	75,6	76,5	77,3
<30	89,8	90,2	90,6	90,9	91,0	91,1	90,9	90,4	87,5	88,0	90,5	90,5	89,3	89,4	87,4	88,0	88,2	89,5	90,0	90,8	91,3	91,6	91,9	92,0	92,0	91,4	92,1	92,4	92,7
<35	95,4	95,6	95,8	96,0	96,1	96,2	96,1	95,7	94,1	94,1	95,6	95,7	95,0	95,2	95,0	95,1	94,9	95,4	95,6	95,9	96,1	96,3	96,4	96,5	96,6	96,4	96,7	96,8	96,9
<40	98,1	98,1	98,2	98,3	98,2	98,3	98,3	98,1	97,3	97,2	98,0	98,0	97,7	97,8	98,0	98,0	97,9	98,0	98,0	98,2	98,2	98,3	98,4	98,5	98,5	98,4	98,5	98,6	98,7
<45	99,4	99,4	99,4	99,5	99,4	99,5	99,4	99,4	99,1	99,0	99,3	99,3	99,2	99,2	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3	99,4	99,4	99,4	99,4	99,5	99,5	99,5
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8γ, Γαλλία: ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1931-2017, 5ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	
<20	22,5	22,9	23,2	24,8	26,4	27,1	27,2	27,2	26,3	25,9	26,0	26,4	27,3	28,0	28,5	29,0	28,3	27,6	26,1	25,0	23,6	21,8	19,7	17,4	15,1	12,7	10,8	9,1	7,7	
<25	77,7	77,9	78,5	80,1	80,0	80,2	80,2	80,4	80,7	81,2	81,3	81,5	81,9	81,7	81,6	81,2	80,5	79,6	78,7	78,1	77,3	76,0	74,5	72,8	70,4	67,4	65,2	61,8	59,4	
<30	92,7	92,7	93,0	93,4	93,2	93,1	93,0	93,0	93,3	93,6	93,8	93,9	94,1	94,1	94,1	94,0	93,8	93,5	93,3	93,2	93,0	92,7	92,3	91,8	91,2	90,2	89,5	88,4	87,7	
<35	97,0	96,9	97,0	97,2	97,0	96,9	96,8	96,8	96,9	97,1	97,2	97,3	97,4	97,4	97,5	97,4	97,4	97,3	97,3	97,4	97,3	97,2	97,2	97,0	96,8	96,5	96,3	96,0	95,6	
<40	98,7	98,6	98,7	98,7	98,7	98,6	98,5	98,5	98,5	98,6	98,7	98,7	98,8	98,8	98,8	98,8	98,8	98,8	98,8	98,8	98,8	98,9	98,8	98,8	98,8	98,7	98,6	98,5	98,5	98,3
<45	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,4	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,5	99,5	99,5	99,4
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8γ, Γαλλία: ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1931-2017, 5ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<20	6,7	5,8	5,3	4,5	3,9	3,2	2,9	3,1	2,7	2,2	2,3	2,4	2,5	2,6	2,6	2,3	2,2	1,9	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2
<25	56,4	53,7	51,1	47,8	44,5	41,0	39,1	35,6	33,4	32,0	31,2	30,4	30,0	29,0	28,0	26,2	24,7	23,7	22,8	22,1	21,3	20,5	20,3	19,6	18,7	17,6	17,1	16,4	15,5
<30	86,7	85,8	84,6	83,4	81,8	80,5	79,4	75,5	74,4	74,7	73,8	71,9	71,9	70,4	68,8	67,0	65,0	63,7	62,5	61,6	60,5	59,0	58,8	57,8	55,6	54,3	52,9	51,7	50,3
<35	95,4	95,1	94,7	94,3	93,7	93,3	92,6	91,0	90,4	90,6	90,1	89,0	89,0	88,3	87,3	86,2	84,9	84,3	83,4	82,9	82,2	81,2	81,0	80,6	79,0	78,2	77,4	76,4	75,3
<40	98,3	98,2	98,1	98,0	97,7	97,6	97,4	96,9	96,7	96,7	96,6	96,1	95,9	95,6	95,1	94,5	93,9	93,6	93,1	92,9	92,5	92,0	91,8	91,7	90,7	90,2	90,0	89,3	88,9
<45	99,4	99,4	99,4	99,4	99,3	99,2	99,2	99,1	99,1	99,0	99,0	98,9	98,8	98,7	98,5	98,3	98,1	97,9	97,6	97,8	97,6	97,4	97,3	97,3	96,9	96,6	96,7	96,4	96,2
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9γ: Ιταλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1952-2017, 5ετίες τοις χιλίοις

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
<20	13,8	13,7	14,0	14,0	13,9	13,7	13,9	14,0	14,3	14,6	15,3	16,4	17,7	17,9	18,3	18,2	18,4	19,0	19,4	19,9	20,6	21,3	21,9	21,9	19,4	17,7	19,3	19,7	20,0	19,2	16,8	15,6	14,1
<25	58,6	59,0	59,3	60,0	60,1	59,8	60,1	60,4	60,9	61,3	62,2	63,5	65,0	65,7	66,5	67,0	67,4	67,9	68,4	68,5	68,5	69,9	71,0	71,5	71,9	76,9	71,7	69,1	69,5	68,7	67,4	65,9	64,0
<30	85,2	85,5	85,9	86,4	86,7	86,6	86,8	86,9	87,0	87,1	87,4	87,8	88,1	88,4	88,7	89,0	89,2	89,5	89,9	89,8	88,9	89,8	90,3	90,5	90,9	92,5	90,7	90,4	90,7	90,7	90,4	90,1	89,7
<35	93,9	94,1	94,4	94,7	94,9	94,9	95,0	95,0	95,0	95,1	95,2	95,3	95,2	95,2	95,2	95,3	95,4	95,5	95,7	95,5	94,5	95,2	95,5	95,8	96,0	96,6	96,2	95,7	96,2	96,3	96,3	96,3	96,3
<40	97,4	97,5	97,7	97,8	97,9	97,9	97,9	97,9	97,9	98,0	98,0	98,1	98,0	98,0	98,0	98,0	98,0	98,0	98,1	97,9	97,1	97,6	97,7	97,9	98,0	98,4	98,2	98,1	98,3	98,3	98,4	98,4	98,4
<45	99,2	99,2	99,3	99,3	99,3	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,3	99,2	98,7	99,0	99,1	99,2	99,2	99,3	99,2	99,3	99,2	99,3	99,4	99,4	99,5
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9γ, Ιταλία: ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμηλιότητας στην τελική ένταση, 1952-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<20	13,0	12,0	10,9	10,0	9,1	8,6	7,9	7,3	6,8	6,3	5,9	5,6	5,2	5,1	5,0	4,6	4,3	4,1	3,7	3,5	3,3	2,9	2,6	2,5	2,1	1,8	1,6	1,6	1,4	1,3	1,2	1,0	1,0
<25	62,1	59,9	57,7	55,2	52,8	50,9	49,1	46,1	45,2	42,5	39,3	37,8	35,8	35,4	34,3	32,4	30,6	28,6	27,0	25,8	24,2	22,7	21,0	20,4	19,0	17,2	16,3	15,7	14,7	13,7	12,7	11,8	11,3
<30	89,3	88,6	88,1	87,1	86,3	85,6	84,8	84,1	82,9	81,4	79,8	78,5	77,1	78,1	76,6	73,7	71,7	69,6	68,1	66,1	64,1	62,3	60,3	59,4	58,2	56,2	54,9	53,6	51,7	50,1	48,5	47,3	45,7
<35	96,3	96,2	96,1	95,8	95,7	95,5	95,4	95,2	95,1	94,7	94,2	93,9	93,6	94,7	94,2	92,2	91,3	90,5	90,1	89,2	88,3	87,5	86,6	85,7	85,2	84,1	83,3	82,6	81,4	80,8	79,5	78,8	77,6
<40	98,5	98,5	98,5	98,4	98,4	98,4	98,3	98,4	98,3	98,3	98,1	98,1	98,0	98,6	98,6	97,5	97,2	97,0	96,9	96,5	96,3	96,0	95,7	95,3	95,1	94,8	94,3	93,9	93,3	93,0	92,2	91,7	91,3
<45	99,5	99,5	99,5	99,4	99,4	99,4	99,4	99,5	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,7	99,6	99,3	99,2	99,1	99,0	98,9	98,9	98,8	98,7	98,6	98,5	98,4	98,2	98,1	98,0	97,9	97,5	97,4	97,1
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10γ: Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλότητας στην τελική ένταση, 1941-2017, 5ετίες τοις χιλίοις

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
<20	7,0	6,4	6,4	5,8	5,7	5,5	5,6	5,8	5,8	5,9	5,9	6,2	6,4	6,5	6,7	6,4	6,4	6,4	6,9	7,2	7,3	7,6	7,9	8,7	9,1	9,3
<25	46,4	47,2	44,2	44,9	44,8	46,2	46,9	46,9	46,3	46,1	46,6	46,5	46,8	46,9	47,7	47,2	48,3	49,8	50,7	51,4	52,2	53,5	55,1	57,4	57,6	58,6
<30	79,8	80,6	78,2	78,9	78,7	79,6	80,4	79,7	79,2	79,3	79,8	79,7	79,8	80,2	80,6	80,7	81,2	82,1	82,5	82,9	83,6	84,0	84,7	85,2	85,2	85,7
<35	93,0	93,3	92,4	92,6	92,5	92,7	93,1	92,6	92,5	92,5	92,8	92,7	92,8	92,9	93,2	93,3	93,4	93,6	93,8	93,9	94,1	94,3	94,5	94,5	94,4	94,6
<40	97,2	97,5	97,2	97,2	97,2	97,3	97,4	97,2	97,1	97,1	97,2	97,2	97,1	97,1	97,3	97,3	97,3	97,2	97,4	97,4	97,4	97,6	97,6	97,7	97,6	97,7
<45	98,6	98,9	98,8	98,8	98,8	98,9	98,9	98,9	98,8	98,7	98,8	98,7	98,7	98,5	98,7	98,6	98,6	98,5	98,6	98,6	98,4	98,7	98,7	98,9	98,9	98,9
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10γ: Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλότητας στην τελική ένταση, 1941-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
<20	9,8	9,8	10,1	10,4	11,1	11,7	12,2	12,6	15,3	16,8	17,4	18,7	19,8	19,4	17,9	17,1	16,4	15,7	14,6	13,5	12,7	11,6	10,6	9,3	8,3	7,4
<25	60,0	59,6	61,6	61,8	64,1	64,8	66,8	65,4	71,1	72,3	72,9	73,5	74,1	74,0	73,2	70,7	68,9	67,0	65,1	62,9	61,2	58,8	55,8	52,5	49,0	45,6
<30	86,2	86,4	87,6	88,0	88,7	89,3	90,0	89,8	92,0	92,3	92,4	92,6	92,7	92,7	92,6	91,6	91,3	91,0	90,8	90,7	90,6	90,0	89,2	88,3	86,9	85,5
<35	94,7	94,9	95,4	95,7	95,8	96,2	96,4	96,6	96,7	96,8	96,8	97,0	97,0	97,0	97,0	96,6	96,4	96,4	96,5	96,6	96,7	96,7	96,5	96,4	96,0	95,7
<40	97,7	97,7	97,9	98,0	98,1	98,3	98,3	98,5	98,4	98,4	98,5	98,6	98,6	98,7	98,7	98,4	98,4	98,5	98,5	98,6	98,7	98,7	98,6	98,6	98,5	98,4
<45	98,9	98,8	98,9	98,7	99,0	99,0	99,0	99,0	99,4	99,4	99,4	99,5	99,5	99,5	99,5	99,4	99,3	99,5	99,5	99,5	99,5	99,6	99,5	99,5	99,5	99,5
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10γ: Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμνηλότητας στην τελική ένταση, 1941-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<20	6,8	5,9	5,2	4,6	4,2	3,6	3,3	2,8	2,5	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	1,8	1,6	1,7	1,5	1,3	1,1	1,4	1,2	1,0	0,9	1,0
<25	42,2	39,0	36,0	33,1	30,4	28,5	27,0	25,3	23,3	22,3	21,2	19,9	19,0	18,7	17,5	16,6	15,6	13,7	12,1	10,7	11,7	10,5	9,1	8,6	8,4
<30	83,7	82,0	80,8	79,1	77,8	76,8	75,7	74,6	72,0	70,7	68,4	65,9	64,3	62,2	59,9	58,1	54,7	51,5	48,5	47,1	48,1	46,7	44,3	42,2	40,8
<35	95,3	94,9	94,7	94,2	94,0	93,8	93,5	93,2	92,4	92,0	91,0	89,8	89,2	88,0	87,0	86,0	84,2	82,4	80,7	79,7	79,8	79,6	77,7	76,2	74,9
<40	98,3	98,2	98,2	98,1	98,1	98,0	98,0	97,9	97,6	97,5	97,1	96,5	96,3	95,9	95,7	95,3	94,6	94,0	93,4	93,0	92,9	92,8	92,0	91,4	90,6
<45	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,3	99,2	99,1	98,9	98,8	98,7	98,7	98,5	98,3	98,1	98,0	97,9	97,9	98,0	97,7	97,6	97,3
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8ε: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τους χιλίους

	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
15-19						39,1	40,6	41,4	41,3	36,6	27,9	25,8	28,0	25,2	22,6	24,9	33,0	35,7	38,1	37,8	36,5	34,2	32,2	31,0	30,6	30,3	28,8	28,7	29,3
20-24	46,1	46,7	47,3	47,5	46,2	86,7	82,0	79,1	75,1	74,2	87,3	99,0	102,9	107,1	110,8	109,5	103,5	102,6	101,2	101,9	102,4	102,7	104,1	105,3	106,8	108,9	112,3	114,2	115,3
25-29	16,9	16,1	14,9	13,2	12,1	30,0	36,9	41,9	47,6	54,8	50,5	40,2	34,9	33,5	32,3	32,0	32,4	33,2	34,1	34,3	34,5	35,5	35,4	35,4	34,8	33,8	32,8	31,5	29,3
30-34	4,9	6,1	7,1	8,2	9,4	16,9	13,0	10,6	10,1	9,5	9,2	9,3	9,4	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,4	9,1	8,8	8,4	8,1	7,6	7,2	7,0	6,8	6,9
35-39	3,5	2,8	2,4	2,2	2,1	4,0	3,9	3,8	3,8	3,7	3,7	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,6	3,6	3,5	3,4	3,2	3,1	2,9	2,9	2,7	2,6	2,6	2,5	2,5
40-44	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0
45-49	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8ε: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
15-19	31,1	33,4	34,7	35,7	38,5	40,7	41,1	39,4	37,4	36,0	35,7	35,9	36,5	37,8	38,3	38,7	38,7	37,2	35,0	32,2	29,1	26,3	23,0	20,1	17,0	13,7	10,8	8,6	7,0
20-24	114,9	114,0	113,6	112,5	108,8	106,6	106,5	107,3	107,7	107,9	106,9	104,7	101,6	97,9	95,1	91,8	88,4	85,8	83,2	80,5	77,3	73,2	69,3	65,0	61,1	58,0	55,7	53,2	50,4
25-29	27,4	26,3	26,0	26,2	26,6	26,9	26,9	26,6	26,2	26,0	25,8	25,8	25,8	25,7	25,9	26,3	27,3	28,2	29,4	31,2	33,4	36,1	38,8	40,6	42,0	42,6	43,7	44,8	
30-34	6,9	6,9	6,8	6,6	6,6	6,6	6,7	6,7	6,7	6,8	7,0	7,2	7,4	7,7	8,0	8,6	9,4	10,2	11,2	12,1	12,9	13,4	14,5	15,7	17,0	18,3	19,8	20,6	21,4
35-39	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,5	2,6	2,8	3,1	3,4	3,7	4,0	4,2	4,4	4,9	5,6	6,2	6,9	7,7	8,1	8,4	9,0	9,4	9,6	9,9	10,2
40-44	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	2,1	2,3	2,6	3,0	3,2	3,4	3,7	4,0	4,2	4,5	4,8	5,0	5,2	5,2	5,3	5,4
45-49	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,8	2,0	2,3	2,4	2,5	2,6	2,7	2,8	2,9	3,0	3,0	3,2	

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8ε: Γαλλία, συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
15-19	5,9	5,1	4,5	3,9	3,4	2,8	2,3	2,0	2,3	2,0	1,6	1,6	1,8	1,9	2,0	2,1	1,9	1,7	1,5	1,3	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,8	0,7
20-24	46,3	42,0	37,8	34,3	31,7	30,0	29,7	29,6	28,6	27,3	26,3	24,9	23,4	21,8	20,6	19,3	17,8	16,7	15,5	14,9	13,8	12,9	12,2	11,7					
25-29	46,6	48,6	50,4	51,5	51,8	51,7	50,7	49,3	47,4	46,0	44,0	42,2	40,6	39,1	37,6	36,0	34,9	33,7	32,6										
30-34	22,3	22,9	23,2	23,3	23,7	23,9	23,7	23,4	23,2	23,1	22,8	22,5	22,5	22,8	22,5														
35-39	10,5	10,7	10,8	10,9	10,9	10,9	10,9	10,9	11,3																				
40-44	5,5	5,6	5,8	6,0																									
45-49																													

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9ε: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τους χιλίους

	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	
15-19																												24,8	25,2	25,7
20-24																							81,5	83,8	85,7	86,8	88,2	90,4	92,8	94,8
25-29																	46,4	47,5	48,6	49,4	50,1	50,6	50,9	51,0	50,6	49,7	48,7	46,9	44,8	
30-34												14,7	15,0	15,2	15,2	15,3	15,6	15,9	16,1	16,0	15,6	15,0	14,2	13,3	12,4	12,0	11,8	11,7	11,6	
35-39							5,8	5,7	5,6	5,4	5,4	5,5	5,7	5,9	5,9	5,9	5,9	5,8	5,5	5,3	5,1	5,1	5,2	5,1	4,9	4,7	4,3	3,9	3,7	
40-44		2,9	2,8	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,0	2,9	2,8	2,9	2,9	2,8	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	2,9	2,8	2,6	2,3	2,1	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6	
45-49	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,4	1,7	1,9	2,0	2,0	1,8	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ιδία επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9ε: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
15-19	26,1	26,8	28,1	30,3	33,1	35,2	36,2	36,5	36,1	35,8	36,3	37,5	39,2	41,3	43,1	43,8	43,7	42,0	38,6	35,3	32,8	31,4	29,7	27,0	23,1	20,1	18,2	16,5	15,3
20-24	95,9	96,3	96,3	95,8	95,1	95,7	96,9	96,9	97,0	98,2	98,9	98,8	98,2	99,2	99,5	92,7	82,2	76,9	76,3	75,8	74,4	72,4	70,2	68,3	66,4	64,3	62,2	60,6	58,0
25-29	43,5	42,9	42,6	42,4	42,5	42,2	40,6	38,4	36,5	34,4	32,5	31,1	31,6	33,4	33,8	33,9	34,6	35,8	37,6	39,8	42,0	44,5	46,8	48,7	49,8	50,6	51,1	51,2	51,3
30-34	11,4	11,1	10,5	9,8	9,4	8,7	8,0	8,0	8,4	8,5	8,6	8,8	9,0	9,5	10,2	10,9	11,7	12,6	13,5	14,4	15,2	15,8	16,8	17,9	18,8	19,8	20,8	22,2	23,7
35-39	3,6	3,4	3,2	3,2	3,1	3,0	2,9	2,9	2,9	3,1	3,3	3,5	3,7	3,8	4,0	4,1	4,3	4,5	4,7	4,8	5,1	5,4	5,9	6,5	7,2	7,9	8,4	8,8	9,4
40-44	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,8	2,0	2,3	2,6	2,7	2,9	3,1	3,4	3,6	3,7	3,9	4,0
45-49	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,8	1,0	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7	1,8	1,9	2,1	2,2	

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9ε: Ιταλία, συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
15-19	14,1	12,6	11,6	10,9	9,9	9,0	8,3	7,6	6,8	6,4	6,3	6,1	5,8	5,4	5,1	4,7	4,2	3,8	3,5	3,3	2,9	2,4	2,0	1,8	1,6	1,4	1,2	1,1	1,0
20-24	54,2	50,9	47,3	43,7	40,8	38,6	37,3	35,9	34,3	33,0	31,2	28,9	26,8	25,1	23,9	22,5	20,8	19,1	17,5	15,6	13,9	12,7	12,0	11,3					
25-29	51,5	52,1	52,5	52,7	52,7	52,2	50,9	49,7	49,2	48,4	47,4	46,4	45,3	43,4	41,3	39,3	37,2	35,8	35,2										
30-34	25,0	26,2	27,2	28,4	29,3	30,0	30,5	30,7	30,4	29,9	29,2	29,1	29,6	29,6															
35-39	10,0	10,6	11,0	11,4	11,5	11,5	11,5	11,6	11,8																				
40-44	4,1	4,3	4,6	4,9																									
45-49																													

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10ε: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τοις χιλίοις

	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
15-19																6,5	6,4	6,6	6,6	6,2	6,3	6,4	6,7	7,0	7,4	8,1	8,6	8,8	9,0
20-24											57,3	58,2	61,4	63,7	63,7	63,8	63,2	62,7	62,5	63,9	65,6	69,1	72,2	75,9	78,6	80,3	82,3	84,1	85,7
25-29						56,3	56,2	56,9	59,0	59,4	60,4	60,3	58,5	58,0	59,6	60,7	62,9	64,7	67,0	68,4	69,4	69,0	68,8	67,8	66,7	65,6	63,6	61,0	58,7
30-34	23,5	23,4	23,8	24,4	24,5	24,6	24,6	24,0	23,7	24,1	24,3	25,0	25,4	26,1	26,4	26,6	25,7	25,0	24,3	23,6	23,0	22,0	21,0	19,9	19,1	18,4	17,8	17,2	16,6
35-39	8,5	8,5	8,3	8,2	8,2	8,2	8,4	8,4	8,5	8,5	8,5	8,2	7,9	7,7	7,6	7,4	7,3	7,1	6,8	6,4	6,0	5,7	5,4	5,1	4,9	4,8	4,6	4,3	4,0
40-44	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,7	2,6	2,5	2,3	2,1	1,9	1,8	1,7	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,6	1,5	1,4	1,4
45-49	2,5	2,7	2,4	2,2	1,8	1,7	1,9	1,9	2,1	2,2	2,5	2,0	1,9	1,8	1,8	1,0	0,8	1,0	1,1	1,2	1,1	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10ε: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
15-19	9,2	9,5	10,0	10,3	10,8	11,5	11,8	12,2	12,8	12,6	13,2	13,7	14,8	15,9	17,3	17,4	17,5	19,9	22,7	25,3	26,3	25,0	22,4	19,9	18,4	17,1	15,8	15,0	14,4
20-24	87,7	90,1	91,7	92,0	92,6	94,3	97,0	98,5	100,5	104,1	107,5	113,0	114,6	112,4	106,2	100,4	95,7	90,9	85,6	79,8	73,8	68,6	66,0	65,7	65,1	63,4	61,3	58,7	55,2
25-29	57,9	58,0	57,1	56,4	56,3	56,8	54,9	52,6	49,9	48,2	47,3	43,7	40,7	37,2	34,4	33,0	33,7	35,5	38,2	41,3	44,9	48,6	51,9	55,2	57,4	57,9	57,9	57,8	57,5
30-34	16,5	15,7	14,6	13,2	11,9	10,0	9,3	8,6	8,1	7,7	7,4	7,5	7,9	8,2	8,5	9,1	10,1	11,1	12,3	13,6	14,9	16,0	17,3	18,6	20,0	21,4	22,7	24,4	25,9
35-39	3,5	3,2	3,0	2,9	2,8	2,6	2,6	2,7	2,8	2,8	2,9	3,0	3,2	3,4	3,6	3,8	4,2	4,4	4,6	5,0	5,2	5,5	6,0	6,6	7,0	7,4	7,7	8,0	8,5
40-44	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0	2,1	2,3	2,5	2,8	3,0	3,2	3,2	3,3	3,4	3,6
45-49	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3	1,4	1,4	1,5	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	2,0	

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10ε: Ισπανία, συντελεστές πρωτογαμνηλότητας, γενεές 1911-1997, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
15-19	13,4	12,1	10,8	9,5	8,4	7,2	6,2	5,3	4,6	4,1	3,7	3,3	2,9	2,5	2,2	1,9	1,7	1,6	1,5	1,4	1,2	1,1	0,9	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	
20-24	49,8	44,5	40,1	35,6	31,6	29,2	27,3	26,0	23,9	22,2	20,6	19,1	17,5	16,1	14,8	13,6	12,1	10,6	9,1	8,0	7,5	7,0	6,6	6,4	6,0				
25-29	58,7	59,9	61,1	61,5	61,3	59,5	57,4	54,1	51,2	48,1	44,8	40,8	37,1	33,4	31,2	28,9	28,4	28,6	29,1	29,0									
30-34	27,3	29,0	29,7	30,5	30,7	30,8	30,2	29,5	28,9	28,3	27,5	27,8	28,6	30,1	31,2														
35-39	9,1	9,5	9,9	10,3	10,6	11,0	11,5	12,1	12,9																				
40-44	3,8	4,2	4,6	5,0																									
45-49																													

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8στ: Γαλλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1916-1978, 5ετίες τοις χιλίοις

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
<20	21,8	22,6	23,1	22,8	20,2	15,4	14,3	15,4	13,9	12,5	13,7	17,9	19,1	20,2	20,0	19,4	18,4	17,4	16,8	16,6	16,4	15,5	15,5	15,9	16,9	18,1	18,7	19,3	20,8	22,0	22,1	21,3
<25	70,0	68,4	67,1	64,4	61,0	63,5	69,0	72,0	72,7	73,4	73,7	73,9	73,9	73,8	73,9	73,9	73,5	73,7	73,9	74,5	75,4	76,2	77,1	78,2	79,2	79,8	80,0	80,0	79,7	79,6	79,6	79,5
<30	86,7	88,9	90,4	90,7	91,2	91,3	91,2	91,2	91,2	91,2	91,3	91,5	91,7	91,8	92,0	92,3	92,5	92,8	93,1	93,4	93,7	93,9	94,1	94,1	94,0	94,0	94,1	94,2	94,1	94,1	94,1	93,9
<35	96,1	96,2	96,3	96,3	96,4	96,4	96,3	96,3	96,4	96,4	96,5	96,6	96,7	96,9	97,0	97,1	97,2	97,3	97,4	97,6	97,6	97,7	97,8	97,8	97,8	97,8	97,8	97,8	97,7	97,7	97,7	97,6
<40	98,3	98,3	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4	98,5	98,5	98,6	98,6	98,7	98,7	98,8	98,8	98,9	98,9	99,0	99,0	99,1	99,1	99,1	99,1	99,1	99,1	99,1	99,1	99,0	99,0	98,9	98,9
<45	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,4	99,5	99,5	99,5	99,5	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,7	99,7	99,7	99,7	99,7	99,7	99,7	99,7	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8στ: Γαλλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1916-1978, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
<20	20,5	19,8	19,7	20,0	20,5	21,4	21,9	22,3	22,5	21,8	20,8	19,3	17,8	16,3	14,6	12,9	11,2	9,2	7,3	6,0	4,9	4,2	3,7	3,3	3,0	2,6	2,1	1,8	1,6	1,8	1,7
<25	79,4	79,2	78,8	78,3	77,6	77,0	76,3	75,2	73,9	72,1	70,1	67,7	64,9	61,8	58,4	54,7	51,2	47,9	45,3	42,8	40,3	37,1	34,0	31,0	28,6	26,7	25,3	25,1	25,2	25,1	24,4
<30	93,7	93,4	93,1	92,7	92,2	91,6	91,0	90,2	89,2	88,1	86,8	85,3	84,0	82,6	81,2	79,6	77,8	76,0	74,3	73,0	71,7	70,3	69,1	68,1	67,1	66,1	65,3	64,9	64,4	63,6	62,6
<35	97,4	97,2	97,0	96,7	96,3	95,9	95,6	95,1	94,6	94,1	93,4	92,6	91,8	91,0	90,3	89,7	88,9	88,3	87,8	87,2	86,7	86,2	85,7	85,1	84,6	84,1	83,8	83,5	83,1	82,4	81,8
<40	98,8	98,7	98,5	98,4	98,2	98,0	97,9	97,6	97,2	97,0	96,6	96,3	96,1	95,8	95,5	95,1	94,8	94,6	94,4	94,1	93,9	93,7	93,4	93,1	92,7	92,5	92,3	92,1	91,8	91,6	91,4
<45	99,5	99,5	99,4	99,3	99,3	99,2	99,2	99,1	98,9	98,8	98,7	98,6	98,5	98,4	98,3	98,2	98,1	98,0	97,9	97,8	97,6	97,6	97,5	97,3	97,2	97,2	97,1	97,1	97,1	97,0	96,9
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9στ: Ιταλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1933-1978, 5ετίες τοις χιλίοις

	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
<20	12,8	13,0	13,4	13,6	13,6	13,8	14,1	14,3	14,7	15,4	16,5	17,9	18,8	19,4	19,8	19,7	19,6	20,0	20,6	21,3	21,8	22,3	23,3
<25	59,2	60,1	61,2	62,1	63,2	64,5	65,9	66,8	67,4	68,0	68,7	69,2	70,0	71,3	72,2	72,7	73,6	74,4	75,0	74,7	74,1	73,8	72,6
<30	87,4	88,2	89,0	89,5	89,9	90,2	90,4	90,6	90,9	91,4	91,8	92,1	92,6	93,1	93,0	92,7	92,5	92,3	92,0	91,9	91,7	91,4	90,6
<35	95,3	95,5	95,8	96,1	96,4	96,6	96,7	96,8	97,0	97,1	97,1	97,2	97,2	97,3	97,3	97,2	97,1	97,0	96,9	96,8	96,7	96,6	96,4
<40	98,1	98,3	98,5	98,7	98,7	98,7	98,7	98,8	98,8	98,8	98,9	98,8	98,9	98,9	98,9	98,9	98,8	98,8	98,8	98,8	98,7	98,7	98,6
<45	99,4	99,5	99,5	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,5	99,4
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 9στ: Ιταλία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1933-1978, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
<20	24,4	24,0	22,2	20,3	18,9	18,1	17,1	15,6	13,6	12,0	10,9	10,0	9,3	8,7	7,9	7,4	7,1	6,5	6,0	5,6	5,3	4,8	4,6
<25	70,2	68,0	66,0	63,9	61,8	59,7	57,4	55,0	52,5	50,2	48,3	46,6	44,7	42,3	39,9	37,5	35,3	33,3	31,9	31,1	30,3	29,2	28,6
<30	89,5	88,5	87,6	86,7	86,0	85,3	84,3	83,1	81,7	80,3	79,0	77,6	76,0	74,2	72,6	71,0	69,4	68,0	66,8	65,8	64,9	64,2	63,7
<35	96,1	95,7	95,3	95,0	94,7	94,4	94,0	93,4	92,7	92,0	91,5	91,0	90,4	89,7	89,0	88,3	87,8	87,3	86,9	86,6	86,3	85,8	85,4
<40	98,4	98,2	98,0	97,8	97,7	97,5	97,4	97,2	97,0	96,7	96,5	96,3	96,1	95,9	95,6	95,4	95,1	94,9	94,6	94,4	94,3	94,2	94,1
<45	99,3	99,3	99,2	99,2	99,1	99,1	99,0	99,0	98,9	98,9	98,8	98,7	98,6	98,5	98,4	98,3	98,3	98,2	98,2	98,2	98,1	98,1	98,1
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10στ: Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμλιότητας στην τελική ένταση, 5ετίες τοις χιλίοις

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
<20	3,8	3,8	3,9	3,9	3,6	3,6	3,7	3,8	3,9	4,1	4,5	4,8	5,0	5,1	5,2	5,3	5,6	5,9	6,1	6,5	6,7	6,9	7,2	7,1	7,3	7,5	8,1
<25	41,8	41,3	41,0	40,6	40,9	41,5	43,1	44,6	46,5	48,0	49,2	50,7	52,3	53,8	54,8	55,8	57,0	57,8	58,6	59,7	61,3	62,7	64,3	65,7	66,9	69,2	70,5
<30	77,8	78,7	79,3	80,0	80,8	81,6	82,5	83,5	84,5	85,2	85,7	86,3	86,7	87,1	87,5	88,3	89,0	89,8	90,5	91,7	92,2	92,5	92,6	92,9	93,1	93,0	92,7
<35	93,7	93,9	94,1	94,3	94,6	94,8	95,1	95,4	95,6	95,8	96,0	96,2	96,4	96,5	96,8	97,1	97,2	97,2	97,2	97,4	97,4	97,3	97,2	97,2	97,2	97,1	97,0
<40	98,1	98,3	98,3	98,3	98,3	98,3	98,4	98,5	98,5	98,5	98,6	98,7	98,8	98,8	98,8	98,9	98,9	98,8	98,8	98,9	98,9	98,8	98,8	98,8	98,8	98,8	98,7
<45	99,4	99,5	99,4	99,3	99,3	99,4	99,5	99,5	99,5	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 10στ: Ισπανία, ειδικό βάρος της συσσωρευμένης πρωτογαμλιότητας στην τελική ένταση, γενεές 1926-1978, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
<20	8,9	10,0	10,4	10,7	12,0	13,6	15,0	15,6	14,9	13,3	11,7	10,6	9,9	9,3	8,9	8,6	8,2	7,5	6,8	6,1	5,6	4,9	4,4	3,9	3,5	3,3
<25	71,5	71,6	70,8	69,0	67,1	64,9	62,4	59,3	55,8	52,6	50,2	48,3	46,8	45,2	43,5	41,6	38,4	35,0	32,0	29,1	26,5	24,9	23,6	22,9	21,7	20,9
<30	92,2	91,5	90,6	89,6	88,7	87,8	86,9	85,9	84,7	83,5	82,5	81,6	80,4	79,2	77,7	76,0	74,1	72,0	70,4	68,7	67,1	65,5	64,1	62,6	60,8	59,1
<35	96,8	96,4	96,1	95,7	95,4	95,2	95,0	94,7	94,3	93,8	93,4	93,2	92,9	92,5	92,1	91,5	90,7	89,9	89,1	88,3	87,5	86,6	85,5	84,2	82,8	81,6
<40	98,6	98,5	98,4	98,3	98,1	98,0	97,9	97,8	97,6	97,4	97,3	97,2	97,1	97,0	96,8	96,6	96,2	95,8	95,4	94,9	94,6	94,1	93,5	93,0	92,7	92,4
<45	99,5	99,5	99,4	99,3	99,3	99,2	99,2	99,1	99,1	99,1	99,0	99,0	99,0	98,9	98,8	98,7	98,6	98,4	98,3	98,2	98,1	98,1	98,0	97,9	97,8	97,8
<50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 11α: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Γαλλία, έτη 1931-2017

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	908	890	931	922	922	952	954	963	828	560	718	824	653	611	1153	1520	1208	1033	960	936	906	894	891	921	926	871	940	961	1009
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	23,5	23,4	23,3	23,2	23,2	23,2	23,2	23,4	23,9	23,8	23,3	23,4	23,7	23,7	24,6	24,3	24,0	23,3	23,5	23,4	23,3	23,3	23,2	23,2	23,3	23,4	23,3	23,2	23,2
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	1026	1019	1018	1068	1051	995	923	888	882	910	920	936	948	906	886	859	822	798	761	726	707	658	648	615	569	537	526	520	532
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	23,1	23,1	23,0	22,8	22,7	22,7	22,7	22,7	22,7	22,7	22,7	22,6	22,5	22,5	22,5	22,5	22,6	22,7	22,8	22,9	23,0	23,2	23,4	23,6	23,9	24,2	24,5	24,8	25,1
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	549	564	549	531	498	495	496	546	559	542	579	603	595	573	565	549	549	528	526	506	479	480	451	472	438	435	431	425	426
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	25,4	25,6	25,8	26,1	26,5	26,8	27,0	27,4	27,7	27,7	27,9	28,1	28,1	28,3	28,5	28,8	29,1	29,2	29,5	29,6	29,7	29,9	30,0	30,1	30,4	30,6	30,7	30,9	31,1

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 12α: Διαγενεακή Ένταση Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Γαλλία, γενεές 1916-1978

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	899	897	898	904	908	908	905	910	909	908	912	922	935	944	946	940	932	926	922	922	923	925	926	925	922	923	926	926	924
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	23,3	23,3	23,4	23,5	23,6	23,6	23,7	23,6	23,4	23,3	23,2	23,1	23,0	23,0	23,0	22,9	23,0	23,0	23,0	23,0	22,9	22,9	22,8	22,7	22,6	22,6	22,5	22,4	22,4
	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	926	928	923	914	909	904	897	889	881	874	867	860	852	844	832	819	805	791	778	764	748	733	723	712	702	692	680	668	657
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	22,4	22,4	22,5	22,5	22,6	22,6	22,7	22,7	22,8	22,9	23,0	23,2	23,4	23,7	24,0	24,3	24,7	25,1	25,5	25,9	26,3	26,7	27,0	27,3	27,5	27,8	28,1	28,3	28,5
	1974	1975	1976	1977	1978																								
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	646	637	628	616	601																								
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	28,7	28,8	28,8	28,9	29,1																								

Πηγή: INED, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 11β: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ιταλία, έτη 1952-2017

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας																						832	847	896	916	911	918	942	962
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο																						25,1	25,0	25,0	24,9	24,8	24,9	24,8	24,8
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	979	1004	1033	1075	1074	1031	994	979	958	982	1008	1027	1048	1052	1016	945	893	875	818	793	780	757	728	697	683	671	662	675	693
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	24,8	24,7	24,6	24,5	24,3	24,3	24,2	24,1	24,1	24,0	23,9	23,9	24,1	23,8	23,7	23,7	23,8	23,6	23,8	23,9	23,8	23,9	24,1	24,3	24,4	24,6	24,8	25,0	25,2
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	694	693	671	667	649	628	627	607	609	598	604	647	608	626	617	582	585	587	602	594	560	533	503	511	475	463	475	497	465
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	25,4	25,6	25,8	26,0	26,1	26,4	26,7	26,8	27,1	26,9	27,1	27,5	27,8	28,1	28,3	28,5	28,8	29,0	29,3	29,4	29,6	29,9	30,1	30,2	30,5	30,7	30,9	31,1	31,3

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 12β: Διαγενεακή Ένταση Α-γαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ιταλία, γενεές 1933-1978

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας																		903	908	909	909	912	914	915	914	913	914	918	927
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο																		24,9	24,8	24,6	24,5	24,4	24,3	24,2	24,2	24,1	24,0	23,8	23,7
	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	934	933	924	915	911	909	909	920	948	966	940	896	874	871	869	868	869	870	867	853	841	833	827	820	807	797	784	773	760
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	23,6	23,5	23,4	23,4	23,4	23,4	23,3	23,4	23,4	23,4	23,4	23,6	23,8	24,1	24,4	24,6	24,8	25,1	25,4	25,7	26,0	26,3	26,5	26,8	27,1	27,4	27,6	27,9	28,1
	1974	1975	1976	1977	1978																								
Ένταση πρωτογαμνηλιότητας	746	733	718	703	689																								
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	28,3	28,4	28,6	28,7	28,8																								

Πηγή: ISTAT, 2019; Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 11γ: Συγχρονικός Δείκτης Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ισπανία, έτη 1941-2017

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Ένταση πρωτογαμηλιότητας											805	788	727	781	796	830	912	859	783	826	820	850	837	884	913	1003	994	1016	1001
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο											26,4	26,3	26,6	26,6	26,6	26,5	26,4	26,4	26,5	26,5	26,5	26,5	26,4	26,4	26,3	26,3	26,1	26,0	
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Ένταση πρωτογαμηλιότητας	993	1017	1024	1033	1011	982	983	981	968	985	1004	1013	1045	1064	1050	1046	984	964	924	861	763	693	647	645	641	642	665	685	690
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	25,9	25,9	25,7	25,6	25,4	25,4	25,3	25,1	25,1	24,9	24,9	24,7	24,5	24,4	24,4	23,9	23,7	23,6	23,5	23,4	23,4	23,5	23,8	24,0	24,1	24,3	24,4	24,5	24,8
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ένταση πρωτογαμηλιότητας	694	687	673	666	611	601	602	578	583	612	610	627	590	584	573	569	541	518	501	476	423	406	386	417	397	426	448	468	464
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	25,0	25,3	25,6	25,9	26,2	26,5	26,8	27,1	27,3	27,5	27,7	27,8	28,1	28,3	28,6	28,9	29,0	29,2	29,5	29,7	30,1	30,4	30,8	31,0	30,9	31,1	31,4	31,7	31,9

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 12γ: Διαγενεακή Ένταση Α-γαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον πρώτο γάμο, Ισπανία, γενεές 1926-1978

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Ένταση πρωτογαμηλιότητας											841	842	845	850	857	866	875	884	892	897	898	895	887	880	884	893	892	884	882
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο											26,2	26,2	26,2	26,2	26,1	26,0	25,9	25,7	25,6	25,4	25,3	25,2	25,1	25,0	24,9	24,8	24,6	24,5	24,4
	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Ένταση πρωτογαμηλιότητας	886	888	883	881	888	902	916	917	898	863	832	820	825	833	842	844	839	840	853	863	860	853	847	837	822	809	795	776	754
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	24,3	24,2	24,1	24,0	23,9	23,8	23,7	23,7	23,6	23,6	23,7	23,9	24,0	24,0	24,2	24,4	24,7	25,0	25,3	25,5	25,7	25,9	26,1	26,4	26,7	27,1	27,4	27,7	28,0
	1974	1975	1976	1977	1978																								
Ένταση πρωτογαμηλιότητας	732	708	683	656	629																								
Μέση ηλικία στον πρώτο γάμο	28,3	28,5	28,8	29,0	29,3																								

Πηγή: Eurostat, 2020, ODE, 2020, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 4

4.1. Σχέση της πρωτογαμνηλιότητας με τη γονιμότητα

Πίνακας 1: Συγχρονικός Δείκτης Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον Πρώτο Γάμο, 1960-2017

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
ΣΔ Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης	0,889	0,848	0,883	0,912	1,000	0,975	1,023	1,048	1,000	0,947	0,996	0,962	0,967	0,922	1,006	0,996	1,025	0,987	1,002	0,995	0,984	0,902	0,864	0,850	0,807	0,729	0,705	0,673	0,674
ΜΗ στην απόκτηση του πρώτου παιδιού	25,95	25,88	25,85	25,75	25,68	25,45	25,37	25,26	25,09	25,07	24,96	25,03	24,85	24,71	24,54	24,51	24,43	24,38	24,24	24,21	24,14	24,17	24,18	24,19	24,32	24,53	24,73	24,90	25,13
ΣΔ Πρωτο-γαμνηλιότητας γυναικών (κινητός μέσος)	0,918	0,935	0,985	1,052	1,091	1,110	1,100	1,062	1,045	1,040	1,033	1,041	1,049	1,050	1,056	1,058	1,059	1,056	1,040	1,008	0,968	0,927	0,887	0,853	0,815	0,781	0,752	0,729	0,719
ΜΗ των γυναικών στον πρώτο τους γάμο (κινητός μέσος)	25,25	25,23	25,18	25,05	24,87	24,71	24,58	24,46	24,36	24,25	24,17	24,09	24,00	23,91	23,80	23,71	23,63	23,55	23,47	23,43	23,42	23,45	23,49	23,56	23,66	23,80	23,96	24,12	24,27

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 1: Συγχρονικός Δείκτης Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Συγχρονικός Δείκτης Πρωτογαμνηλιότητας και Μέση Ηλικία στον Πρώτο Γάμο, 1960-2017, συνέχεια

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ΣΔ Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης	0,617	0,614	0,615	0,630	0,594	0,596	0,591	0,587	0,583	0,582	0,581	0,600	0,595	0,611	0,624	0,634	0,639	0,679	0,679	0,724	0,722	0,731	0,719	0,695	0,671	0,663	0,658	0,689	0,660
ΜΗ στην απόκτηση του πρώτου παιδιού	25,34	25,50	25,75	25,99	26,29	26,42	26,68	26,87	27,06	27,24	27,40	27,54	27,69	27,95	28,11	28,36	28,55	28,58	28,77	28,83	28,97	29,11	29,40	29,67	29,90	30,04	30,21	30,30	30,36
ΣΔ Πρωτο-γαμνηλιότητας γυναικών (κινητός μέσος)	0,709	0,697	0,687	0,673	0,657	0,643	0,629	0,616	0,604	0,599	0,597	0,596	0,599	0,604	0,612	0,614	0,614	0,618	0,621	0,622	0,619	0,613	0,606	0,599	0,601	0,609	0,618		
ΜΗ των γυναικών στον πρώτο τους γάμο (κινητός μέσος)	24,46	24,67	24,91	25,14	25,36	25,56	25,78	26,03	26,27	26,50	26,70	26,89	27,10	27,32	27,55	27,80	28,04	28,27	28,46	28,65	28,81	28,96	29,13	29,31	29,50	29,69	29,85		

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 2: Ένταση Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Ένταση πρωτογαμνηλιότητας και μέση ηλικία στον Πρώτο Γάμο, γενεές 1941-1978

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Ένταση Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης	0,887	0,852	0,846	0,860	0,876	0,889	0,897	0,898	0,900	0,904	0,904	0,903	0,907	0,917	0,921	0,913	0,894	0,884	0,890
ΜΗ στην απόκτηση του πρώτου παιδιού	25,48	25,53	25,42	25,23	25,05	24,90	24,75	24,63	24,56	24,53	24,50	24,45	24,37	24,28	24,22	24,17	24,15	24,20	24,30
Τελική Ένταση Πρωτο-γαμνηλιότητας γυναικών	0,897	0,897	0,904	0,906	0,908	0,912	0,917	0,923	0,927	0,931	0,935	0,939	0,938	0,938	0,934	0,929	0,922	0,920	0,915
ΜΗ των γυναικών στον πρώτο τους γάμο	24,88	24,88	24,72	24,59	24,33	24,17	24,01	23,87	23,76	23,67	23,59	23,50	23,44	23,37	23,33	23,31	23,32	23,32	23,38

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 2: Ένταση Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης, Μέση Ηλικία στην απόκτηση του πρώτου παιδιού, Ένταση πρωτογαμηλιότητας και μέση ηλικία στον πρώτο γάμο, γενεές 1941-1978, συνέχεια

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Ένταση Γονιμότητας Πρώτης Βιολογικής Τάξης	0,897	0,890	0,876	0,862	0,846	0,836	0,828	0,815	0,796	0,780	0,772	0,769	0,765	0,764	0,768	0,770	0,772	0,773	0,775
ΜΗ στην απόκτηση του πρώτου παιδιού	24,37	24,43	24,60	24,90	25,22	25,52	25,81	26,13	26,50	26,89	27,26	27,60	27,93	28,25	28,53	28,77	28,96	29,10	29,20
Τελική Ένταση Πρωτο-γαμηλιότητας γυναικών	0,911	0,903	0,898	0,889	0,880	0,868	0,861	0,851	0,838	0,823	0,813	0,802	0,792	0,783	0,779	0,772	0,765	0,756	0,750
ΜΗ των γυναικών στον πρώτο τους γάμο	23,45	23,57	23,71	23,92	24,15	24,42	24,64	24,90	25,16	25,47	25,75	26,09	26,41	26,76	27,03	27,33	27,59	27,83	28,01

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 3α: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1960-2017, 5ετίες τοις χιλίοις

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
15-19	23,84	25,89	28,01	35,57	39,55	46,40	43,89	50,32	44,11	50,47	52,58	56,51	47,97	58,22	55,26	61,89	52,95	63,36	61,77	66,27	51,72	55,55	51,50	51,23	39,32	42,92	35,98	37,25	25,02
20-24	63,15	77,96	79,56	88,82	88,60	97,11	83,96	94,61	73,32	81,51	83,61	89,03	70,34	90,45	84,31	94,69	75,63	90,23	83,99	89,81	66,77	77,28	73,77	78,66	57,22	67,62	59,63	69,45	49,04
25-29	44,49	54,79	53,64	58,57	55,07	57,43	49,71	54,84	40,68	45,79	45,32	49,62	39,87	48,00	41,78	46,38	36,39	43,87	40,35	43,36	31,73	36,42	34,58	36,70	27,90	33,41	31,91	38,03	27,12
30-34	16,30	19,98	20,25	22,52	21,54	22,01	18,70	20,65	15,89	17,53	16,44	17,99	13,46	15,78	14,65	15,79	12,52	14,47	13,19	13,38	10,19	11,49	10,65	11,63	9,04	11,17	10,61	12,55	9,16
35-39	5,72	7,40	7,24	8,33	7,81	8,33	7,29	8,31	6,60	7,50	6,98	7,18	6,07	6,64	6,11	6,51	5,40	6,04	5,30	5,42	4,20	4,91	4,47	4,77	3,78	4,64	4,12	4,39	3,51
40-44	2,14	2,86	2,95	3,13	3,19	3,34	3,21	3,56	2,78	3,19	3,21	3,58	2,82	3,03	2,76	2,92	2,59	2,85	2,69	2,81	2,38	2,53	2,33	2,04	1,78	2,06	1,94	2,11	1,72
45-49	1,01	1,22	1,30	1,43	1,50	1,61	1,56	1,83	1,58	1,62	1,56	1,75	1,61	1,64	1,55	1,77	1,46	1,64	1,52	1,63	1,47	1,55	1,61	1,45	1,27	1,34	1,14	1,12	0,85

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 3α: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας, 1960-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	29,68	24,93	24,42	16,67	18,46	15,30	15,55	10,75	11,78	10,11	10,31	8,34	9,14	7,68	7,37	6,41	6,11	5,51	4,93	4,70	4,35	3,79	3,55	3,35	2,95	3,18	2,85	2,85	2,62
20-24	64,22	59,74	62,93	43,16	55,93	48,61	53,14	34,57	44,47	38,64	41,68	30,37	35,57	33,47	32,69	25,52	28,91	25,64	26,16	22,19	24,68	21,94	20,66	18,33	17,49	16,93	16,15	16,45	15,71
25-29	38,05	37,99	44,12	32,87	46,20	43,20	49,43	33,92	48,26	44,48	49,71	38,72	49,07	50,24	54,85	44,91	54,34	49,91	53,97	46,26	52,50	49,66	50,13	45,39	48,05	47,33	48,45	45,09	46,43
30-34	11,77	12,01	13,76	10,89	13,83	13,77	16,31	12,66	18,06	17,65	20,14	17,12	21,52	22,45	25,36	23,12	29,43	29,19	33,33	29,51	34,37	34,38	34,64	32,34	35,40	38,70	40,68	39,74	41,71
35-39	3,99	4,03	4,76	3,75	4,40	4,15	4,88	3,88	5,11	5,11	5,65	4,76	6,07	6,31	7,36	6,38	7,90	8,35	9,17	8,57	9,70	10,28	10,88	10,35	11,69	12,81	14,08	13,44	14,15
40-44	1,82	1,67	2,00	1,44	1,69	1,61	1,76	1,27	1,85	1,83	2,01	1,66	1,98	1,99	2,11	1,80	2,21	2,31	2,66	2,45	2,69	2,93	2,72	2,63	2,83	3,39	3,84	3,38	3,81
45-49	0,93	0,94	1,07	0,87	0,88	0,76	0,79	0,64	0,88	0,77	0,90	0,71	0,83	0,83	0,84	0,72	0,76	0,81	0,91	0,92	0,90	0,95	0,86	0,83	0,90	0,96	1,07	1,00	1,06

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 3β: Συντελεστές γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης, 1960-2017, 5ετίες τους χιλίους

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
15-19	14,51	15,71	16,27	17,75	20,54	22,94	24,55	27,66	29,34	29,69	31,64	29,52	30,98	32,08	35,86	36,31	38,34	38,00	39,87	41,41	41,89	38,56	35,55	34,50	31,64	27,61	25,06	22,64	19,40
20-24	68,34	63,57	66,96	71,42	78,77	77,51	81,52	82,95	79,63	74,69	80,71	78,60	79,68	75,22	85,53	84,63	87,18	83,04	84,93	83,11	82,02	75,09	73,18	72,52	68,82	59,73	57,02	54,01	54,73
25-29	61,79	57,19	59,19	58,87	63,51	60,36	63,36	64,02	59,07	53,57	54,19	53,24	53,69	49,72	51,88	50,49	51,57	49,91	50,11	49,82	49,00	43,84	41,98	41,29	39,77	37,98	37,53	36,59	38,45
30-34	25,29	24,28	25,40	25,40	27,25	24,86	25,58	24,76	22,52	21,72	22,45	22,10	20,95	19,66	19,94	19,73	19,88	18,92	18,22	17,00	16,45	15,75	15,35	15,17	14,89	14,30	15,05	14,92	15,91
35-39	6,68	7,38	7,28	7,24	8,06	7,90	8,00	8,51	7,66	7,89	8,22	6,99	6,25	5,94	6,17	6,27	6,18	5,80	5,42	5,74	5,65	5,50	5,21	5,15	5,03	4,94	5,05	5,19	4,91
40-44	1,10	1,29	1,33	1,58	1,60	1,36	1,42	1,56	1,56	1,53	1,67	1,65	1,48	1,41	1,53	1,56	1,49	1,45	1,40	1,68	1,52	1,47	1,30	1,15	1,16	1,14	1,20	1,17	1,23
45-49	0,12	0,13	0,12	0,17	0,18	0,16	0,17	0,21	0,23	0,20	0,24	0,30	0,31	0,29	0,32	0,31	0,28	0,32	0,36	0,27	0,23	0,30	0,20	0,13	0,18	0,16	0,13	0,15	0,08

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 3β: Συντελεστές γονιμότητας πρώτης βιολογικής τάξης, 1960-2017, 5ετίες τους χιλίους, συνέχεια

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	17,21	15,59	14,24	13,47	11,49	10,93	9,93	9,58	9,11	8,80	8,64	8,52	8,85	8,47	8,49	8,22	7,75	8,40	7,86	8,63	8,34	8,19	7,00	4,85	5,68	5,89	5,78	6,02	5,73
20-24	47,93	46,83	45,22	44,96	39,87	39,47	37,20	35,08	33,74	32,22	31,09	31,32	29,55	28,66	28,06	26,33	25,85	27,67	27,02	28,71	28,17	27,44	24,55	19,36	18,57	17,52	16,61	17,72	17,05
25-29	36,52	38,68	40,50	42,10	41,57	42,27	42,85	42,73	42,50	42,22	41,60	43,08	41,92	43,41	43,81	44,76	43,53	44,95	44,27	46,06	45,45	45,64	45,75	42,73	43,32	40,91	39,51	39,81	37,65
30-34	15,64	15,42	16,67	18,18	18,84	19,15	20,62	22,02	22,70	24,26	25,29	26,85	27,63	29,35	31,35	33,46	35,70	38,60	38,98	42,36	42,08	43,34	44,50	46,83	43,98	44,64	45,23	47,66	45,51
35-39	4,80	5,08	5,16	5,82	5,65	5,90	6,19	6,48	7,04	7,23	7,88	8,16	8,99	9,81	10,42	11,22	12,10	13,12	14,18	15,30	16,19	17,19	17,52	19,94	18,10	19,10	19,66	21,05	20,52
40-44	1,06	1,00	1,11	1,22	1,23	1,35	1,27	1,21	1,40	1,48	1,45	1,70	1,72	2,21	2,31	2,50	2,42	2,56	2,93	3,07	3,49	3,58	3,72	4,47	3,85	3,99	4,10	4,86	4,71
45-49	0,18	0,13	0,15	0,18	0,15	0,17	0,25	0,25	0,21	0,21	0,25	0,29	0,30	0,30	0,31	0,37	0,36	0,44	0,49	0,60	0,71	0,73	0,74	0,83	0,77	0,64	0,80	0,77	0,88

Πηγή: ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

4.2. Η γαμηλιότητα σε επίπεδο νομού

Πίνακας 4: Συνολικός αριθμός γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, συνολικός αριθμός άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών και ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, Απογραφή 2001, γενεές 1976-1980 και 1951-1955

	Ηλ. Ομ.	Αιτωλ/νάνια	Αργολίδα	Αρκαδία	Άρτα	Αττική	Αχαΐα	Βοιωτία	Γρεβενά	Δράμα	Δωδεκάνησα	Έβρος	Εύβοια	Ευρυτανία	Ζάκυνθος	Ηλεία	Ημαθία	Ηράκλειο
Σύνολο Γυναικών	20-24	6.735	3.062	2.366	1.982	154.946	13.335	3.957	885	3.074	6.848	4.274	6.758	528	1.217	5.922	4.768	11.225
Σύνολο Γυναικών	45-49	6.022	3.253	2.492	2.214	142.479	10.037	3.553	882	2.927	5.790	4.414	6.236	453	1.135	5.328	4.903	8.687
Άγαμες	20-24	4.941	2.296	1.786	1.531	130.223	11.242	2.961	611	2.261	4.382	2.836	5.116	409	809	4.437	3.528	8.264
Άγαμες	45-49	318	178	161	165	9.915	588	155	50	131	318	196	289	35	52	422	222	421
Ποσοστό Άγαμων	20-24	73%	75%	75%	77%	84%	84%	75%	69%	74%	64%	66%	76%	77%	66%	75%	74%	74%
Ποσοστό Άγαμων	45-49	5%	5%	6%	7%	7%	6%	4%	6%	4%	5%	4%	5%	8%	5%	8%	5%	5%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 4: Συνολικός αριθμός γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, συνολικός αριθμός άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών και ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, Απογραφή 2001, γενεές 1976-1980 και 1951-1955, συνέχεια

	Ηλ. Ομ.	Θεσπρωτία	Θεσ/νίκη	Ιωάννινα	Καβάλα	Καρδίτσα	Καστοριά	Κέρκυρα	Κεφαλονιά	Κιλκίς	Κοζάνη	Κόρινθος	Κυκλάδες	Λακωνία	Λάρισα	Λασιθί	Λέσβος	Λευκάδα
Σύνολο Γυναικών	20-24	1.301	48.130	6.683	4.291	3.468	1.663	3.574	1.031	2.501	4.820	4.505	3.465	2.553	10.135	2.228	3.125	494
Σύνολο Γυναικών	45-49	1.334	36.888	5.161	4.447	3.339	1.666	3.641	1.019	2.313	4.636	4.820	3.110	2.650	8.934	2.176	2.788	626
Άγαμες	20-24	925	40.744	5.734	3.167	2.503	1.324	2.745	733	1.775	3.694	3.363	2.260	1.695	7.913	1.394	2.027	358
Άγαμες	45-49	55	2.316	313	189	152	61	204	50	127	211	221	166	144	435	106	124	38
Ποσοστό Άγαμων	20-24	71%	85%	86%	74%	72%	80%	77%	71%	71%	77%	75%	65%	66%	78%	63%	65%	72%
Ποσοστό Άγαμων	45-49	4%	6%	6%	4%	5%	4%	6%	5%	5%	5%	5%	5%	5%	5%	5%	4%	6%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 4: Συνολικός αριθμός γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, συνολικός αριθμός άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών και ποσοστό άγαμων γυναικών ηλικίας 20-24 και 45-49 ετών, Απογραφή 2001, γενεές 1976-1980 και 1951-1955, συνέχεια

	Ηλ. Ομ.	Μαγνησία	Μεσσηνία	Ξάνθη	Πέλλα	Περία	Πρέβεζα	Ρέθυμνο	Ροδόπη	Σάμος	Σέρρες	Τρίκαλα	Φθιώτιδα	Φλώρινα	Φωκίδα	Χαλκιδική	Χανιά	Χίος
Σύνολο Γυναικών	20-24	6.823	5.105	3.797	4.286	4.151	1.677	3.621	4.773	1.169	6.036	3.499	5.394	1.782	1.044	3.302	4.602	1.535
Σύνολο Γυναικών	45-49	6.530	4.678	3.136	4.291	3.875	1.943	2.059	3.586	1.168	5.860	4.189	4.862	1.439	1.059	2.901	4.421	1.490
Άγαμες	20-24	5.210	3.716	2.126	2.882	3.069	1.195	2.674	2.927	751	4.466	2.613	4.173	1.200	778	2.247	3.247	1.092
Άγαμες	45-49	310	272	109	211	216	98	113	103	44	265	215	225	72	56	141	234	68
Ποσοστό Άγαμων	20-24	76%	73%	56%	67%	74%	71%	74%	61%	64%	74%	75%	77%	67%	75%	68%	71%	71%
Ποσοστό Άγαμων	45-49	5%	6%	3%	5%	6%	5%	5%	3%	4%	5%	5%	5%	5%	5%	5%	5%	5%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ/ΕΣΥΕ, 2014, ίδια επεξεργασία

4.3. Γάμοι μη μονίμων κατοίκων στην Ελλάδα: ένα νέο φαινόμενο

Πίνακας 7: Ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων και κατοίκων εξωτερικού και αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2017

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων + εξωτερικού)	62.352	71.178	67.784	71.143	54.793	63.709	58.091	66.166	47.873	61.884	59.052	65.568	48.631	62.195	56.813	63.987	45.408	60.535	55.489
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων)	61.300	70.046	66.783	70.149	53.842	62.750	57.025	65.002	46.772	60.686	57.690	63.708	46.701	60.286	54.971	62.057	43.564	58.380	53.521
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (εξωτερικού)	1.052	1.132	1.001	994	951	959	1.066	1.164	1.101	1.198	1.362	1.860	1.930	1.909	1.842	1.930	1.844	2.155	1.968
Αναλογία γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων που τελούνται στη χώρα μας κάθε χρόνο, 1997-2017	2%	2%	1%	1%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	3%	4%	3%	3%	3%	4%	4%	4%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 7: Ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων και κατοίκων εξωτερικού και αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2017, συνέχεια

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων + εξωτερικού)	61.165	48.880	58.491	57.872	61.081	51.377	61.040	57.802	61.377	53.500	59.212	56.338	55.098	49.705	51.255	53.105	53.672	49.632	50.138
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (μονίμων)	58.979	46.523	55.939	54.929	58.319	48.483	57.583	54.225	57.942	50.120	55.831	52.851	51.559	45.907	47.265	48.275	48.774	44.652	44.744
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών (εξωτερικού)	2.186	2.357	2.552	2.943	2.762	2.894	3.457	3.577	3.435	3.380	3.381	3.487	3.539	3.798	3.990	4.830	4.898	4.980	5.394
Αναλογία γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων που τελούνται στη χώρα μας κάθε χρόνο, 1997-2017	4%	5%	4%	5%	5%	6%	6%	6%	6%	6%	6%	6%	6%	8%	8%	9%	9%	10%	11%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία των δεδομένων

Πίνακας 8α: Περιφέρειες, ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού, 1997-2017

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Χώρα	2.155	1.968	2.186	2.357	2.552	2.943	2.762	2.894	3.460	3.577	3.435	3.380	3.381	3.487	3.540	3.798	3.991	4.826	4.898	4.980	5.394
Αν. Μακεδονία & Θράκη	145	117	161	166	178	168	141	120	113	124	107	84	99	89	78	66	89	102	116	113	152
Κεντρική Μακεδονία	348	287	254	275	288	252	283	236	286	252	249	284	249	253	220	224	294	330	389	362	408
Δυτική Μακεδονία	56	66	57	34	53	52	37	45	48	48	46	31	38	25	36	33	42	38	26	38	49
Θεσσαλία	101	95	105	112	102	100	92	96	101	77	94	106	122	142	140	148	182	184	204	237	219
Ήπειρος	80	61	61	52	45	58	37	49	52	51	38	42	41	46	48	51	46	76	63	85	89
Ιόνια Νησιά	120	98	166	231	296	403	434	433	451	520	452	502	596	530	527	625	607	736	799	848	882
Δυτική Ελλάδα	64	53	51	63	46	42	45	44	48	44	39	46	31	29	29	40	41	65	45	51	59
Στερεά Ελλάδα	89	57	38	61	62	52	41	49	47	36	33	36	22	23	31	20	44	37	33	39	34
Πελοπόννησος	119	117	108	107	81	112	87	93	94	95	103	71	74	67	52	62	78	67	88	96	108
Αττική	234	202	227	230	212	215	215	188	269	264	215	205	228	252	206	182	187	213	276	332	520
Βόρειο Αιγαίο	89	89	58	58	64	62	52	51	72	58	59	75	67	47	32	38	47	52	47	60	76
Νότιο Αιγαίο	358	389	464	594	758	1.042	961	1.183	1.528	1.633	1.676	1.577	1.497	1.624	1.728	1.937	1.936	2.432	2.368	2.269	2.276
Κρήτη	352	337	436	374	367	385	337	307	351	375	324	321	317	360	413	372	398	494	444	450	521

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 8β: Περιφέρειες, αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2017

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Αν. Μακεδονία & Θράκη	7%	6%	7%	7%	7%	6%	5%	4%	3%	3%	3%	2%	3%	3%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	3%
Κεντρική Μακεδονία	16%	15%	12%	12%	11%	9%	10%	8%	8%	7%	7%	8%	7%	7%	6%	6%	7%	7%	8%	7%	8%
Δυτική Μακεδονία	3%	3%	3%	1%	2%	2%	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Θεσσαλία	5%	5%	5%	5%	4%	3%	3%	3%	3%	2%	3%	3%	4%	4%	4%	4%	5%	4%	4%	5%	4%
Ήπειρος	4%	3%	3%	2%	2%	2%	1%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	2%	1%	2%	2%
Ιόνια Νησιά	6%	5%	8%	10%	12%	14%	16%	15%	13%	15%	13%	15%	18%	15%	15%	16%	15%	15%	16%	17%	16%
Δυτική Ελλάδα	3%	3%	2%	3%	2%	1%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Στερεά Ελλάδα	4%	3%	2%	3%	2%	2%	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Πελοπόννησος	6%	6%	5%	5%	3%	4%	3%	3%	3%	3%	3%	2%	2%	2%	1%	2%	2%	1%	2%	2%	2%
Αττική	11%	10%	10%	10%	8%	7%	8%	6%	8%	7%	6%	6%	7%	7%	6%	5%	5%	4%	6%	7%	10%
Βόρειο Αιγαίο	4%	5%	3%	2%	3%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Νότιο Αιγαίο	17%	20%	21%	25%	30%	35%	35%	41%	44%	46%	49%	47%	44%	47%	49%	51%	49%	50%	48%	46%	42%
Κρήτη	16%	17%	20%	16%	14%	13%	12%	11%	10%	10%	9%	9%	9%	10%	12%	10%	10%	10%	9%	9%	10%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 9: Νομοί, ετήσιος αριθμός γάμων μονίμων κατοίκων εξωτερικού, 1997-2017

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Αττική	234	202	227	230	212	215	215	188	269	264	215	205	228	252	206	182	187	213	276	332	520
Αρμά	26	18	12	19	22	16	13	27	13	16	12	10	17	21	20	12	9	11	19	10	23
Καβάλα	39	34	37	26	20	43	30	26	31	42	41	30	37	24	18	21	25	46	39	45	75
Έβρος	34	34	58	41	52	46	30	38	36	23	33	23	21	26	26	16	26	16	26	23	27
Ξάνθη	16	7	13	24	48	19	18	2	13	7	5	11	10	4	4	8	8	4	13	18	11
Ροδόπη	30	24	41	56	36	44	50	27	20	36	16	10	14	14	10	9	21	25	19	17	16
Ημαθία	34	30	17	38	31	17	19	22	15	17	12	16	11	12	8	12	22	23	20	11	15
Θεσ/νίκη	100	80	73	75	82	78	65	54	63	58	72	88	75	58	60	68	95	115	166	168	186
Κιλίκις	24	25	21	26	20	17	27	19	18	22	6	10	17	12	11	7	13	17	10	17	14
Πέλλα	49	27	22	20	31	22	23	20	18	18	20	14	13	24	21	15	18	23	16	18	16
Πεφια	41	42	33	35	32	30	40	33	43	25	31	32	38	46	23	34	38	35	46	36	33
Σέρρες	54	37	49	39	39	31	48	29	29	28	27	41	26	27	21	26	31	31	39	39	38
Χαλκιδική	46	46	39	42	53	57	61	59	100	84	81	83	69	74	76	62	77	86	92	73	106
Γρεβενά	4	8	4	4	4	3	3	4	5	11	4	1	3	0	2	1	5	3	2	5	3
Καστοριά	21	24	13	8	12	12	10	7	14	9	10	7	7	9	8	12	12	11	7	7	10
Κοζάνη	19	23	16	12	18	17	18	19	20	14	16	6	15	9	14	12	15	10	5	17	27
Φλώρινα	12	11	24	10	19	20	6	15	9	14	16	17	13	7	12	8	10	14	12	9	9
Καρδίτσα	17	11	20	17	7	10	17	5	14	11	8	9	9	9	11	7	9	8	2	5	4
Λάρισα	29	28	30	24	21	27	16	27	15	10	13	18	10	12	7	7	8	7	16	24	15
Μαγνησία	29	33	34	54	51	49	49	51	60	48	59	67	94	115	120	125	153	150	172	192	185
Τρίκαλα	26	23	21	17	23	14	10	13	12	8	14	12	9	6	2	9	12	19	14	16	15
Άρτα	6	5	7	4	7	7	4	2	2	2	3	2	1	1	5	9	4	4	2	4	3
Θεσπρωτία	25	16	15	19	13	15	9	17	25	21	11	6	12	14	13	13	13	14	18	20	31
Ιωάννινα	19	25	18	16	10	18	14	19	15	11	10	12	15	13	10	14	11	24	20	26	23
Πρέβεζα	30	15	21	13	15	18	10	11	10	17	14	22	13	18	20	15	18	34	23	35	32
Ζάκυνθος	38	30	43	102	130	133	155	186	235	239	206	226	310	279	323	336	370	452	459	534	535
Κέρκυρα	50	42	98	81	106	151	163	123	99	124	101	112	139	82	98	101	100	106	146	154	145
Κεφαλονιά	20	24	20	33	43	108	103	104	104	147	127	143	131	146	89	147	106	135	153	116	145
Λευκάδα	12	2	5	15	17	11	13	20	13	10	18	21	16	23	17	41	31	43	41	44	57
Αιτ/νανία	20	16	11	25	14	28	18	14	17	14	13	10	9	13	10	10	10	18	15	15	16
Αχαΐα	19	5	15	13	20	5	8	6	14	13	11	17	9	9	12	22	25	36	20	22	23
Ηλεία	25	32	25	25	12	9	19	24	17	17	15	19	13	7	7	8	6	11	10	14	20
Βοιωτία	13	6	8	7	14	12	5	9	14	4	9	1	4	1	5	4	5	6	6	4	5
Εύβοια	49	34	13	26	22	20	13	22	16	13	26	10	17	15	12	26	20	12	22	18	18
Ευρυτανία	0	3	4	2	5	5	6	1	3	4	2	0	1	1	5	1	1	1	2	0	0
Φθιώτιδα	22	9	13	22	12	11	6	17	5	7	6	6	7	2	5	2	4	3	6	6	7
Φοκίδα	5	5	0	4	5	2	4	9	3	5	3	3	0	2	1	1	8	7	7	7	4
Αργολίδα	33	27	20	14	11	31	11	8	14	13	15	21	13	14	9	17	12	15	19	18	20
Αρκαδία	15	7	6	11	5	6	7	12	8	12	13	4	6	9	3	6	9	5	7	9	9
Κόρινθος	27	37	37	24	30	26	20	24	25	23	25	10	10	6	5	4	13	10	12	22	15
Λακωνία	16	12	23	29	20	19	30	24	18	18	19	11	21	17	15	13	11	10	15	17	22
Μεσσηνία	28	34	22	29	15	30	19	25	29	29	31	25	24	21	20	22	33	27	35	30	42
Λέσβος	41	36	24	20	26	29	25	20	25	27	21	31	30	21	13	13	21	26	24	26	34
Σάμος	30	32	21	15	24	19	18	14	23	18	15	29	26	18	19	17	19	15	17	21	31
Χίος	18	21	13	23	14	14	9	17	24	13	23	15	11	8	0	8	7	11	6	13	11
Δοδεκάνησα	181	172	255	325	474	664	563	728	944	971	986	964	882	922	1.014	1.207	1.065	1.349	1.294	1.209	1.130
Κυκλάδες	177	217	209	269	284	378	398	455	584	662	690	613	615	702	714	730	871	1.083	1.074	1.060	1.146
Ηράκλειο	128	112	163	131	108	130	145	110	124	124	95	100	88	99	114	120	125	177	171	165	215
Λασιθί	39	33	40	59	75	67	59	53	74	95	76	66	74	94	70	100	79	102	75	78	93
Ρέθυμνο	73	69	92	58	102	40	43	35	61	51	47	53	51	55	101	58	133	142	120	130	114
Χανιά	112	123	141	126	82	148	90	109	92	105	106	102	104	112	128	94	61	73	78	77	99

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 10: Νομοί, αναλογία γάμων κατοίκων εξωτερικού στο σύνολο των γάμων, 1997-2017

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Αττική	11%	10%	10%	10%	8%	7%	8%	6%	8%	7%	6%	6%	7%	7%	6%	5%	5%	4%	6%	7%	10%
Αράμπε	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Καβάλα	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Έβρος	2%	2%	3%	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	0%	1%	0%	1%
Ξάνθη	1%	0%	1%	1%	2%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Ροδόπη	1%	1%	2%	2%	1%	1%	2%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	1%	0%	0%	0%
Ημαθία	2%	2%	1%	2%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%
Θεσ/νίκη	5%	4%	3%	3%	3%	3%	2%	2%	2%	2%	3%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	3%	3%	3%
Κιλκίς	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Πέλλα	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Περίαι	2%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Ξέρρες	3%	2%	2%	2%	2%	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Χαλκιδική	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	3%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	2%
Γρεβενά	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Καστοριά	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Κοζάνη	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%
Φλώρινα	1%	1%	1%	0%	1%	1%	0%	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Καρδίτσα	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Λάρισα	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Μαγνησία	1%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	2%	2%	3%	3%	3%	4%	3%	4%	4%	4%	3%
Τρικιά	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Άρτα	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Θεσπρωτία	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%
Ιωάννινα	1%	1%	1%	1%	0%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%
Πρέβεζα	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%	1%	1%	0%	0%	1%	0%	1%	1%	1%
Ζάκυνθος	2%	2%	2%	4%	5%	5%	6%	6%	7%	6%	7%	9%	8%	9%	9%	9%	9%	9%	11%	10%	10%
Κέρκυρα	2%	2%	4%	3%	4%	5%	6%	4%	3%	3%	3%	4%	2%	3%	3%	3%	2%	3%	3%	3%	3%
Κεφαλονιά	1%	1%	1%	1%	2%	4%	4%	4%	3%	4%	4%	4%	4%	4%	3%	4%	3%	3%	3%	2%	3%
Λευκάδα	1%	0%	0%	1%	1%	0%	0%	1%	0%	0%	1%	1%	0%	1%	0%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Αιτ/νανία	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Αχαΐα	1%	0%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	1%	1%	1%	0%	0%	0%
Ηλεία	1%	2%	1%	1%	0%	0%	1%	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Βοιωτία	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Εύβοια	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%
Ευρυτανία	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Φθιώτιδα	1%	0%	1%	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Φοκιά	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Αργολίδα	2%	1%	1%	1%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Αρκαδία	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Κόρινθος	1%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Λακωνία	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Μεσσηνία	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Λέσβος	2%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	1%	0%	1%	1%
Σάμος	1%	2%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	1%	0%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	1%
Χίος	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Δωδεκάνησα	8%	9%	12%	14%	19%	23%	20%	25%	27%	27%	29%	29%	26%	26%	29%	32%	27%	28%	26%	24%	21%
Κυκλάδες	8%	11%	10%	11%	11%	13%	14%	16%	17%	19%	20%	18%	18%	20%	20%	19%	22%	22%	22%	21%	21%
Ηράκλειο	6%	6%	7%	6%	4%	4%	5%	4%	4%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	4%	3%	3%	3%	4%
Λασιθί	2%	2%	2%	3%	3%	2%	2%	2%	2%	3%	2%	2%	2%	3%	2%	3%	2%	2%	2%	2%	2%
Ρέθυμνο	3%	4%	4%	2%	4%	1%	2%	1%	2%	1%	1%	2%	2%	2%	3%	2%	3%	3%	2%	3%	2%
Χανιά	5%	6%	6%	5%	3%	5%	3%	4%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	4%	2%	2%	2%	2%	2%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

4.4. Η εξέλιξη της εποχικότητας των γάμων

Πίνακας 11: Αριθμός γάμων ανά μήνα και έτος, 1956-2017

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Ιανουάριος	3.832	6.728	5.645	5.610	4.029	7.949	5.809	5.765	4.081	8.747	7.097	6.203	3.763	6.331	4.632	6.222	3.896	7.004	5.167	5.445	3.295
Φεβρουάριος	2.371	7.701	7.097	4.293	5.232	6.073	4.645	6.659	2.998	7.071	6.007	4.720	5.013	6.503	4.111	6.219	4.005	4.374	6.215	3.992	5.205
Μάρτιος	6.039	2.158	985	7.126	689	752	4.817	869	5.910	2.648	952	5.223	1.889	714	4.107	605	580	4.367	622	6.678	2.124
Απρίλιος	682	7.999	10.204	580	7.280	11.786	3.728	11.363	667	4.874	12.151	1.238	8.850	11.004	4.273	8.608	10.876	3.895	11.149	583	4.425
Μάιος	6.996	5.201	4.057	8.835	4.950	3.304	8.887	5.143	11.743	10.953	4.978	10.912	4.938	4.026	8.700	5.296	2.823	8.548	3.767	9.806	7.949
Ιούνιος	4.025	4.667	4.746	4.660	3.687	3.983	4.192	5.262	5.034	4.991	4.691	5.227	5.101	5.333	4.639	4.330	3.894	4.732	5.688	6.042	4.698
Ιούλιος	4.917	4.473	4.740	4.792	4.878	5.467	5.793	5.012	5.319	5.932	6.416	7.000	5.897	5.997	6.129	6.358	7.003	7.080	4.973	7.055	7.274
Αύγουστος	3.470	3.640	4.798	4.619	3.722	4.220	4.256	4.395	5.801	6.083	5.232	4.882	5.139	6.305	6.277	6.029	5.417	6.389	5.199	6.428	5.748
Σεπτέμβριος	5.652	6.159	5.291	5.721	5.223	5.765	7.070	7.663	6.601	6.911	6.553	6.476	6.230	6.354	6.098	6.646	5.883	8.186	7.184	6.779	6.970
Οκτώβριος	6.000	6.350	7.096	6.972	7.415	6.767	6.955	7.084	7.266	8.780	8.202	8.830	7.136	6.535	6.031	7.292	6.445	5.976	5.861	6.055	6.799
Νοέμβριος	6.164	6.369	8.052	8.416	5.982	7.499	6.758	6.300	7.797	6.521	5.685	6.767	5.594	6.745	6.239	5.441	4.359	5.362	4.690	6.734	4.655
Δεκέμβριος	5.085	7.373	6.467	12.589	5.078	7.349	7.765	12.523	12.825	7.217	3.702	14.228	5.821	6.697	6.203	10.304	4.963	7.849	7.544	10.855	4.398

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 11: Αριθμός γάμων ανά μήνα και έτος, 1956-2017, συνέχεια

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ιανουάριος	8.377	5.645	5.334	3.146	6.382	4.789	4.962	2.986	5.350	3.257	4.096	2.312	5.184	3.441	3.351	2.669	5.033	3.438	3.409	1.841	3.422
Φεβρουάριος	6.016	4.189	5.815	4.139	4.461	5.773	3.590	3.937	5.435	2.788	4.948	3.041	3.958	4.458	3.573	2.869	4.947	3.089	3.688	2.702	2.937
Μάρτιος	666	4.948	2.175	578	4.209	645	6.105	2.037	895	5.278	1.096	760	4.065	879	846	2.095	817	3.139	1.691	786	2.620
Απρίλιος	11.717	698	8.651	10.190	4.202	8.162	948	6.289	8.120	719	5.806	6.508	822	6.807	7.261	1.985	5.573	624	4.642	4.626	1.469
Μάιος	4.068	11.185	4.754	3.510	7.953	4.676	8.250	3.664	3.639	7.343	4.504	3.040	9.067	3.872	3.846	6.265	5.575	7.629	4.863	3.487	6.572
Ιούνιος	4.884	5.172	5.414	5.879	5.968	5.593	5.823	4.374	5.777	5.724	5.308	4.444	4.629	5.826	6.726	4.699	5.419	5.387	5.173	4.907	5.460
Ιούλιος	8.709	8.637	8.540	7.210	7.089	7.215	8.099	6.834	6.528	6.274	6.700	6.407	7.496	6.698	6.516	5.922	7.548	7.277	6.557	5.259	5.589
Αύγουστος	5.719	5.665	5.792	6.484	6.831	5.962	5.482	4.960	5.362	5.905	5.953	4.211	4.714	4.629	5.793	5.243	5.236	4.640	4.635	4.778	5.376
Σεπτέμβριος	6.754	6.911	8.358	6.222	6.597	6.988	6.310	6.397	6.550	5.926	6.193	4.854	6.845	7.535	6.678	5.559	6.929	6.956	8.551	5.980	6.829
Οκτώβριος	7.615	7.218	6.321	5.642	5.239	6.874	7.167	4.882	5.561	4.683	6.546	5.563	6.031	4.659	6.266	4.942	6.706	6.264	6.785	4.962	5.271
Νοέμβριος	4.634	5.375	6.008	5.296	6.137	5.211	5.225	4.152	4.732	5.168	5.664	3.413	3.978	4.532	5.996	3.671	4.253	4.375	5.640	3.318	4.151
Δεκέμβριος	7.069	6.880	11.861	4.056	6.110	5.896	9.182	4.281	5.760	5.026	9.352	3.320	5.095	5.716	8.716	2.712	4.159	3.995	8.353	2.762	3.342

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 11: Αριθμός γάμων ανά μήνα και έτος, 1956-2017, συνέχεια

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ιανουάριος	2.764	2.860	1.808	2.836	2.210	2.132	1.848	2.702	2.135	2.204	1.944	2.546	2.661	1.980	1.948	1.969	2.033	1.918	1.776	2.067
Φεβρουάριος	3.306	2.683	1.950	3.179	2.483	2.421	2.388	2.702	2.482	2.416	2.208	3.056	2.134	2.377	2.225	1.850	2.294	2.177	1.952	2.123
Μάρτιος	609	604	2.031	831	3.330	2.341	903	2.608	1.694	1.350	2.102	1.524	1.571	1.958	1.582	2.326	1.776	1.437	2.033	1.544
Απρίλιος	3.406	4.428	566	4.213	950	1.268	3.242	1.098	2.694	3.778	1.492	2.808	3.665	2.226	2.675	1.547	2.372	2.660	1.371	2.605
Μάιος	4.819	4.173	5.242	4.015	5.237	5.835	4.279	5.746	4.306	3.828	5.229	5.197	4.318	4.222	3.335	3.590	3.509	3.673	3.928	3.141
Ιούνιος	4.725	4.667	4.501	5.674	6.337	5.831	5.142	5.957	5.589	6.010	5.582	5.667	5.356	5.154	4.797	5.546	4.991	4.559	4.308	4.195
Ιούλιος	5.433	5.972	5.284	5.188	5.109	5.398	5.503	6.842	6.707	6.622	5.520	6.392	6.671	6.330	5.552	5.282	5.798	6.260	6.007	5.864
Αύγουστος	4.535	4.274	3.451	3.849	4.744	5.207	2.992	4.168	4.176	4.197	4.544	4.168	3.868	3.870	3.838	4.537	4.941	3.967	3.647	3.428
Σεπτέμβριος	7.194	7.636	6.856	8.364	7.394	7.070	6.512	7.533	8.040	8.456	6.164	7.163	6.535	6.721	6.520	5.976	5.813	6.309	6.082	6.441
Οκτώβριος	4.920	6.698	4.525	5.026	4.700	5.762	5.545	5.912	4.140	4.870	4.487	5.013	4.967	4.362	3.371	4.055	3.946	4.176	3.830	3.397
Νοέμβριος	3.575	4.286	3.088	3.733	3.855	4.555	2.942	3.560	3.404	3.850	3.023	3.227	2.427	3.306	2.348	2.600	2.653	2.678	2.320	2.459
Δεκέμβριος	3.120	5.096	2.490	3.568	2.988	4.423	2.037	2.646	2.745	4.014	2.368	3.059	3.027	3.499	2.787	2.716	2.688	3.246	2.307	2.500

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 12: Κατανομή των πρώτων γάμων ανά ημέρα της εβδομάδας, 1997-2017

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Σάββατο	29.971	27.941	29.791	23.545	28.433	25.819	27.516	22.505	25.730	23.524	25.011	20.186	21.928	19.050	18.638	16.325	16.778	17.754	17.298	16.091	16.586
Κυριακή	12.912	11.896	13.554	8.788	10.613	10.887	11.001	7.897	9.422	8.726	8.870	7.009	7.854	6.521	6.043	5.244	6.505	6.301	6.858	5.802	6.127
Δευτέρα	2.319	1.883	2.096	1.678	2.094	2.269	2.530	2.088	2.734	2.177	2.485	2.601	2.899	2.579	2.649	2.074	1.936	1.734	1.615	1.444	1.354
Τρίτη	1.272	1.172	1.306	1.401	1.365	1.560	1.722	1.594	1.889	2.013	1.780	2.062	2.302	2.494	2.351	2.254	1.973	1.886	1.821	1.482	1.352
Τετάρτη	2.194	1.668	2.106	2.026	2.786	2.704	3.049	3.024	3.552	3.456	4.227	4.142	4.650	4.669	4.367	4.234	3.765	4.102	4.194	3.835	3.767
Πέμπτη	1.596	1.534	1.765	1.700	1.980	2.562	2.416	2.627	3.527	3.349	3.697	3.308	4.239	4.479	4.861	4.413	4.563	4.407	4.501	4.235	3.984
Παρασκευή	2.774	2.312	2.759	2.654	3.205	3.536	4.009	3.598	4.620	4.867	5.525	5.355	5.948	7.408	7.096	6.434	6.474	6.630	6.773	6.672	6.594

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

4.5. Η εξέλιξη των πολιτικών γάμων

Πίνακας 13: Αριθμός θρησκευτικών και πολιτικών γάμων γυναικών μονίμων κατοίκων εσωτερικού πρώτων και συμφώνων συμβίωσης, 2004-2017

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Θρησκευτικοί γάμοι	33.439	38.840	35.220	36.410	29.037	30.984	27.308	25.520	21.503	22.663	23.034	23.089	20.728	21.762
Πολιτικοί γάμοι	9.910	12.634	12.892	15.185	15.626	18.836	19.892	20.485	19.475	19.331	19.780	19.971	18.833	18.048
ΣΣ						161	180	185	314	581	1.573	2.611	3.799	4.921

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 14: Συγχρονικός Δείκτης Προτογαμηλιότητας και Μέση Ηλικία στον Πρώτο Γάμο θρησκευτικοί, πολιτικοί γάμοι και σύνολο γάμων, 2004-2017

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ΣΔ Προτο-γαμηλιότητας (Θρησκευτικός γάμος)	418	486	442	459	368	397	353	338	294	319	335	346	320	344
ΣΔ Προτο-γαμηλιότητας (Σύνολο γάμων)	543	647	607	654	571	643	617	615	563	594	613	632	606	623
ΣΔ Προτο-γαμηλιότητας (Πολιτικός γάμος)	125	159	163	194	202	247	263	277	270	277	291	302	293	287
ΜΗ στον πρώτο γάμο (Θρησκευτικός γάμος)	27,9	28,2	28,4	28,7	29,0	29,1	29,4	29,4	29,5	29,9	30,0	30,2	30,2	30,4
ΜΗ στον πρώτο γάμο (Σύνολο γάμων)	27,7	27,9	28,2	28,4	28,5	28,6	28,9	29,0	29,1	29,4	29,6	29,8	29,8	30,0
ΜΗ στον πρώτο γάμο (Πολιτικός γάμος)	27,5	27,8	28,0	28,2	28,1	28,3	28,6	28,8	29,0	29,1	29,4	29,6	29,6	29,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 15α: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας θρησκευτικοί γάμοι γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες %, 2004-2017

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	4,89	4,57	3,92	3,35	2,79	2,39	1,90	1,72	1,57	1,39	1,58	1,37	1,41	1,33
20-24	18,56	20,33	17,10	16,33	12,13	12,44	9,94	9,08	7,39	6,89	6,83	6,25	6,13	5,99
25-29	34,97	41,43	37,32	38,59	30,31	33,32	29,40	28,55	24,73	26,52	26,71	27,45	24,31	26,11
30-34	18,79	23,41	22,62	25,20	21,14	23,58	21,92	21,01	18,51	21,13	23,11	24,12	22,81	25,10
35-39	4,90	5,93	5,93	6,45	5,62	5,94	6,01	5,88	5,21	6,14	6,47	7,24	6,77	7,42
40-44	1,31	1,54	1,50	1,67	1,51	1,56	1,53	1,37	1,26	1,41	1,55	1,82	1,72	1,91
45-49	0,48	0,48	0,45	0,57	0,50	0,46	0,39	0,38	0,36	0,40	0,49	0,47	0,46	0,58

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

Πίνακας 15β: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας πολιτικοί γάμοι γυναικών ανά πενταετείς ηλικιακές ομάδες %, 2004-2017

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	1,53	1,53	1,59	1,58	1,91	1,96	1,88	1,84	1,78	1,55	1,69	1,53	1,44	1,28
20-24	6,96	8,58	8,54	9,83	10,06	12,24	12,00	11,58	10,94	10,60	10,53	10,31	10,32	9,73
25-29	9,96	12,92	12,58	15,38	15,95	19,18	20,26	21,58	20,66	21,54	21,52	22,07	20,78	20,37
30-34	4,33	6,02	6,57	8,13	8,37	10,78	12,46	13,63	13,82	14,27	16,15	17,15	16,92	16,66
35-39	1,49	1,97	2,41	2,72	2,95	3,76	4,27	5,00	5,14	5,55	6,09	6,81	6,67	6,75
40-44	0,50	0,68	0,81	0,98	0,94	1,13	1,41	1,35	1,37	1,42	1,61	1,80	1,66	1,91
45-49	0,24	0,28	0,36	0,34	0,41	0,44	0,55	0,48	0,47	0,50	0,49	0,48	0,54	0,49

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

Πίνακας 16: Θρησκευτικοί και πολιτικοί γάμοι, 2004-2017

	2004	2004	2005	2005	2006	2006	2007	2007	2008	2008	2009	2009	2010	2010	2011	2011	2012	2012	2013	2013	2014	2014	2015	2015	2016	2016	2017	2017
	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί	Θρ/κοί	Πολ/κοί
15	79	10	75	10	85	12	69	9	56	11	61	16	40	7	41	5	49	9	31	9	43	7	33	4	28	1	32	2
16	155	23	133	21	117	17	101	18	103	31	72	19	69	21	54	21	64	21	50	20	63	8	48	13	48	10	48	4
17	242	46	222	43	199	43	159	39	138	48	97	38	67	33	79	35	61	28	64	22	73	29	63	16	48	13	47	11
18	421	165	432	161	339	192	281	185	228	185	220	202	180	207	129	169	101	186	98	155	114	174	96	160	118	144	113	138
19	623	231	548	238	460	222	406	228	305	293	244	293	182	265	171	278	150	238	130	210	126	230	120	209	127	210	110	181
20	787	314	759	333	661	356	546	334	414	366	435	442	323	417	250	362	203	368	176	309	150	300	165	296	159	282	148	253
21	947	392	1.012	434	860	465	740	491	517	505	545	601	435	601	352	503	271	455	240	443	245	416	183	413	193	409	185	387
22	1.334	521	1.374	581	1.123	569	1.020	654	730	596	715	735	579	759	494	654	372	634	352	586	324	546	279	533	298	531	275	493
23	1.781	636	1.823	784	1.405	708	1.398	790	994	822	996	955	745	899	721	983	587	854	514	818	522	796	462	704	423	679	419	641
24	2.163	768	2.465	1.007	1.975	909	1.827	1.060	1.321	1.009	1.304	1.197	1.059	1.115	1.004	1.096	818	1.024	761	987	719	962	652	924	593	902	576	830
25	2.624	861	2.998	1.145	2.511	1.079	2.394	1.251	1.752	1.229	1.743	1.385	1.389	1.331	1.370	1.327	1.050	1.206	1.050	1.234	984	1.088	985	1.104	904	1.115	882	984
26	2.804	900	3.315	1.128	3.014	1.154	2.997	1.346	2.201	1.346	2.299	1.591	1.939	1.473	1.786	1.534	1.391	1.329	1.359	1.317	1.422	1.265	1.310	1.226	1.165	1.135	1.185	1.092
27	2.990	859	3.583	1.100	3.230	1.015	3.374	1.306	2.669	1.365	2.805	1.577	2.358	1.630	2.107	1.558	1.713	1.384	1.701	1.470	1.593	1.337	1.788	1.427	1.433	1.254	1.618	1.226
28	3.065	802	3.623	1.030	3.234	999	3.527	1.231	2.910	1.281	3.098	1.519	2.636	1.609	2.489	1.688	2.061	1.536	2.107	1.443	2.034	1.440	1.966	1.431	1.802	1.320	1.827	1.256
29	2.680	613	3.289	838	3.157	859	3.303	1.081	2.584	1.156	3.058	1.414	2.726	1.570	2.476	1.622	2.152	1.536	2.292	1.446	2.226	1.523	2.219	1.460	1.869	1.309	2.078	1.362
30	2.388	493	2.885	729	2.764	791	3.059	925	2.478	972	2.854	1.248	2.650	1.385	2.419	1.498	2.065	1.424	2.323	1.461	2.247	1.515	2.261	1.491	1.928	1.354	1.999	1.239
31	1.875	431	2.450	642	2.253	644	2.569	826	2.143	833	2.355	1.043	2.121	1.186	2.144	1.338	1.805	1.302	1.936	1.263	2.206	1.401	2.080	1.375	1.777	1.236	1.938	1.081
32	1.477	363	1.884	447	1.876	551	1.935	670	1.735	686	1.909	837	1.806	1.032	1.719	1.066	1.508	1.110	1.640	1.141	1.729	1.246	1.819	1.251	1.605	1.172	1.602	1.177
33	1.139	282	1.365	363	1.395	380	1.619	514	1.337	532	1.538	735	1.408	865	1.380	924	1.184	972	1.392	990	1.439	1.070	1.401	1.085	1.409	1.140	1.415	1.008
34	924	229	1.085	306	1.037	341	1.207	416	1.045	434	1.118	605	1.096	695	992	785	944	798	1.063	785	1.175	912	1.165	1.003	1.095	895	1.204	909
35	667	169	838	247	812	321	915	351	742	377	876	476	853	529	855	627	734	639	833	695	896	743	969	875	849	797	924	788
36	525	149	633	208	609	247	655	264	570	295	584	376	592	408	599	472	539	512	614	585	624	613	705	634	695	648	710	643
37	354	121	467	159	479	192	507	243	463	233	450	311	448	344	421	402	363	417	444	439	504	456	536	507	499	505	554	521
38	266	86	323	126	373	150	395	143	374	180	356	231	355	263	318	327	295	292	365	293	351	349	414	401	366	423	421	421
39	225	94	251	93	266	124	289	164	237	167	237	189	272	245	258	255	224	265	267	270	268	329	312	346	307	306	328	300
40	165	64	202	73	189	106	234	133	214	143	222	147	239	176	183	171	165	192	173	193	212	228	239	233	251	223	261	239
41	107	35	138	64	139	64	153	91	158	88	164	125	162	150	144	141	133	147	148	142	156	149	170	182	170	157	172	208
42	90	43	107	43	99	62	121	72	107	59	125	85	104	103	105	111	95	96	112	118	121	131	140	133	130	130	153	148
43	72	34	80	37	94	45	82	51	75	56	85	68	81	104	89	98	82	83	84	90	94	90	115	106	93	92	120	113
44	74	17	70	47	66	41	78	47	66	40	59	51	69	69	69	62	67	68	77	58	62	75	86	88	59	77	69	68
45	44	23	65	23	44	39	62	39	70	42	49	49	43	63	50	58	42	62	61	62	67	56	71	65	69	51	68	56
46	44	23	41	28	38	34	59	32	46	32	45	31	32	48	57	46	37	38	37	51	48	39	42	50	39	73	62	51
47	36	15	32	18	35	19	47	21	39	32	36	36	26	34	11	32	24	35	34	34	43	38	35	29	40	44	46	43
48	31	8	27	17	38	26	31	21	23	27	26	22	27	36	18	31	26	30	19	29	26	38	29	39	20	36	46	29
49	23	21	16	19	17	21	21	17	19	27	24	33	27	35	14	24	15	24	13	27	20	33	20	21	27	27	22	26

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

4.6. Η εξέλιξη της πρωτογαμηλιότητας γυναικών και ανδρών στην συγχρονική ανάλυση

Πίνακας 17: Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, 1956-2017

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
ΣΔΑγαμ. Γυναικών	726	911	922	995	783	950	965	1.092	1.086	1.181	1.042	1.171	925	1.038	1.048	1.128	911	1.119	1.032	1.150	935	1.112	1.044	1.113	842	949	894	932	701	816	727
ΣΔΑγαμ. Ανδρών	802	998	987	1.048	809	986	993	1.122	1.110	1.203	1.065	1.200	946	1.070	1.070	1.165	934	1.148	1.052	1.170	950	1.139	1.060	1.121	841	940	886	927	693	797	734
Κινητός Μέσος ΣΔΑγαμ. Γυναικών			896	908	918	935	985	1.052	1.091	1.110	1.100	1.062	1.045	1.040	1.033	1.041	1.049	1.050	1.056	1.058	1.059	1.056	1.040	1.008	968	927	887	853	815	781	752
Κινητός Μέσος ΣΔΑγαμ. Ανδρών			960	959	958	968	1.015	1.080	1.116	1.135	1.124	1.087	1.071	1.067	1.061	1.069	1.077	1.075	1.078	1.079	1.079	1.073	1.054	1.015	969	923	880	844	807	776	751
ΜΗ των Γυναικών στον Α Γάμο	25,4	25,5	25,3	25,2	25,2	25,4	25,3	25,1	24,9	24,6	24,6	24,5	24,3	24,3	24,1	24,1	24,0	23,9	23,8	23,7	23,6	23,6	23,4	23,4	23,4	23,5	23,5	23,5	23,6	23,8	24,0
ΜΗ των Ανδρών στον Α Γάμο	29,7	29,9	29,8	29,8	29,5	29,7	29,5	29,5	29,2	29,2	29,2	29,2	29,0	29,0	28,6	28,7	28,5	28,6	28,6	28,6	28,4	28,4	28,1	28,1	27,9	27,9	27,8	27,9	27,9	28,0	28,1

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

Πίνακας 17: Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, 1956-2017, συνέχεια

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ΣΔΑγαμ. Γυναικών	824	582	752	707	765	548	707	637	709	488	652	593	652	508	621	615	653	544	648	609	656	573	646	620	617	566	597	616	636	610	627
ΣΔΑγαμ. Ανδρών	831	585	758	708	770	550	702	629	696	476	634	565	615	474	572	565	597	494	585	544	584	509	573	547	547	502	529	554	573	548	561
Κινητός Μέσος ΣΔΑγαμ. Γυναικών	729	719	709	697	687	673	657	643	629	616	604	599	597	596	599	604	612	614	614	618	621	622	619	613	606	599	601	609	618		
Κινητός Μέσος ΣΔΑγαμ. Ανδρών	732	724	713	701	690	673	654	635	617	601	582	572	564	556	554	554	559	558	554	554	554	553	548	543	537	532	536	545	555		
ΜΗ των Γυναικών στον Α Γάμο	24,1	24,3	24,4	24,6	24,9	25,2	25,3	25,6	25,7	26,0	26,3	26,6	26,7	26,9	27,1	27,3	27,6	27,8	28,0	28,3	28,5	28,6	28,7	29,0	29,1	29,2	29,5	29,7	30,0	29,9	30,1
ΜΗ των Ανδρών στον Α Γάμο	28,3	28,3	28,4	28,6	28,9	29,2	29,3	29,6	29,7	29,9	30,2	30,4	30,6	30,6	30,8	30,9	31,1	31,2	31,4	31,6	31,7	31,7	31,8	31,9	32,0	32,0	32,2	32,5	32,7	32,6	32,7

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

Πίνακας 18: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανδρών, 1956-2017, 5ετίες τοις χιλίοις

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
(15-19)	4,147	4,703	5,110	5,614	4,537	4,336	4,257	4,703	5,362	5,958	5,696	5,976	5,147	5,046	5,374	5,198	4,931	5,285	5,164	5,100	4,509	5,049	5,029	4,968	3,962	3,729	3,393	3,244	2,662	2,624	2,359
(20-24)	27,961	31,915	32,308	33,909	29,399	34,634	36,966	43,365	47,058	50,365	45,339	52,007	45,622	50,742	54,659	55,898	45,917	53,683	49,957	55,151	47,589	55,375	55,365	60,311	48,722	55,325	51,594	51,787	39,317	43,501	39,718
(25-29)	62,366	76,798	75,171	80,011	60,711	75,858	76,323	84,291	82,433	90,063	77,368	87,055	66,722	78,050	80,248	90,814	73,350	94,381	84,846	95,905	77,136	95,507	89,010	94,933	69,321	76,342	74,426	79,541	58,794	68,541	62,004
(30-34)	36,482	48,755	49,419	53,637	40,331	47,816	48,006	54,638	53,458	57,276	51,678	57,412	42,737	47,614	45,374	50,872	38,737	47,411	44,790	50,118	38,898	46,625	40,737	41,122	29,361	34,186	31,078	33,684	25,225	29,976	29,025
(35-39)	19,019	24,399	23,408	24,834	17,882	23,208	21,992	25,076	22,293	24,987	22,190	25,621	19,654	22,391	19,637	20,965	16,435	19,836	17,787	19,576	15,032	17,150	14,649	15,770	11,602	12,504	11,485	11,806	8,655	10,232	9,848
(40-44)	8,637	10,955	10,009	9,757	7,461	9,629	9,538	10,741	9,846	10,323	9,209	10,265	8,007	8,781	7,438	8,067	6,386	7,764	6,915	6,967	5,835	6,952	6,104	6,007	4,456	5,031	4,407	4,502	3,361	3,948	3,412
(45-49)	1,751	2,059	1,943	1,888	1,490	1,690	1,574	1,617	1,507	1,630	1,444	1,642	1,239	1,315	1,170	1,265	1,036	1,144	1,027	1,195	0,982	1,083	1,020	1,108	0,834	0,943	0,785	0,760	0,587	0,662	0,531

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

Πίνακας 18: Συντελεστές πρωτογαμηλιότητας ανδρών, 1956-2017, 5ετίες τοις χιλίοις, συνέχεια

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
(15-19)	2,302	1,709	1,824	1,541	1,459	1,414	1,341	1,340	1,310	1,267	1,233	1,144	1,085	1,148	1,134	1,114	1,076	1,107	1,035	0,964	0,967	1,009	0,901	0,945	0,746	0,722	0,681	0,694	0,699	0,635	0,609
(20-24)	42,134	29,728	36,164	31,857	31,380	21,219	23,779	19,129	20,357	13,889	15,716	13,448	13,720	10,794	11,632	11,006	10,611	8,568	8,779	8,231	8,154	7,762	8,171	7,377	7,217	6,509	5,733	5,795	5,174	5,306	4,717
(25-29)	70,886	48,642	65,170	60,812	66,719	45,652	60,397	53,089	57,552	37,171	49,062	42,272	45,149	33,699	41,280	40,363	41,904	33,573	39,072	33,940	35,755	30,630	33,843	31,689	31,512	28,846	29,761	29,296	29,365	28,069	27,627
(30-34)	35,024	25,053	33,924	32,852	37,371	27,644	36,913	35,165	40,040	27,899	39,665	36,884	40,500	31,037	37,626	37,862	40,460	34,306	42,350	40,123	43,682	37,704	43,169	41,469	41,024	37,625	40,562	42,377	44,756	43,177	45,367
(35-39)	11,392	8,431	10,644	10,692	12,448	10,090	13,240	12,745	14,793	11,057	15,465	13,975	16,338	13,060	16,378	16,223	18,535	15,600	18,869	18,432	20,247	17,501	20,334	20,018	20,787	19,177	21,194	22,881	24,417	23,065	24,151
(40-44)	4,011	3,130	3,515	3,444	4,115	3,644	4,256	3,909	4,560	3,520	5,052	4,646	5,618	4,517	5,739	5,745	6,195	5,090	6,304	6,548	7,251	6,500	7,390	7,093	7,462	6,833	7,291	8,693	9,214	8,578	9,080
(45-49)	0,531	0,374	0,456	0,423	0,525	0,425	0,495	0,455	0,533	0,378	0,524	0,537	0,573	0,479	0,570	0,616	0,631	0,570	0,637	0,652	0,687	0,650	0,711	0,717	0,713	0,658	0,672	0,988	1,034	0,695	0,721

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

4.7. Η εξέλιξη της πρωτογαμηλιότητας των δύο φύλων στις γενεές

Πίνακας 19: Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, γενεές 1938-1978

	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Ποσοστό τελικά άγαμων ανδρών	0,039	0,044	0,051	0,046	0,045	0,044	0,046	0,018	0,007	0,015	0,031	0,041	0,057	0,027	0,064	0,094	0,112	0,109	0,090	0,060	0,028
ΜΗ ανδρών στον πρώτο γάμο	29,2	29,0	28,9	28,8	28,6	28,3	28,1	28,1	28,1	27,9	27,7	27,6	27,4	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5
Ποσοστό τελικά άγαμων γυναικών	0,132	0,125	0,117	0,110	0,103	0,096	0,094	0,093	0,092	0,088	0,083	0,077	0,073	0,069	0,065	0,061	0,062	0,062	0,066	0,071	0,078
ΜΗ γυναικών στον πρώτο γάμο	25,6	25,4	25,2	25,0	24,9	24,7	24,6	24,5	24,3	24,2	24,0	23,9	23,8	23,7	23,6	23,5	23,4	23,4	23,3	23,3	23,3

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

Πίνακας 19: Η εξέλιξη της συγχρονικής έντασης και του ημερολογίου της πρωτογαμηλιότητας των γυναικών και των ανδρών, γενεές 1938-1978, συνέχεια

	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Ποσοστό τελικά άγαμων ανδρών	0,045	0,076	0,118	0,148	0,165	0,176	0,174	0,198	0,211	0,220	0,250	0,289	0,316	0,330	0,348	0,352	0,344	0,352	0,351	0,370	0,376
ΜΗ ανδρών στον πρώτο γάμο	27,5	27,8	28,3	28,4	28,6	28,7	29,0	29,2	29,3	29,6	29,9	30,1	30,4	30,7	31,0	31,2	31,4	31,5	31,6	31,8	31,9
Ποσοστό τελικά άγαμων γυναικών	0,080	0,085	0,089	0,097	0,102	0,111	0,120	0,132	0,139	0,149	0,162	0,177	0,187	0,198	0,208	0,217	0,221	0,228	0,235	0,244	0,250
ΜΗ γυναικών στον πρώτο γάμο	23,3	23,4	23,4	23,6	23,7	23,9	24,2	24,4	24,6	24,9	25,2	25,5	25,8	26,1	26,4	26,8	27,0	27,3	27,6	27,8	28,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία δεδομένων

4.8. Η ομογαμία στην Ελλάδα, μια πρώτη προσέγγιση

Πίνακας 21: Ο αριθμός των γάμων ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης της συζύγου και του συζύγου, 2017

		Επίπεδο εκπαίδευσης του συζύγου				
		Αναλφάβητος	Απολ. Δημοτικού	Απολ. Τριτάξιου Γυμνασίου	Απολ. Λυκείου ή πτυχίο Μετ/βάθμιας Εκπ/σης	Πτυχίο ΑΕΙ ή ΤΕΙ ή Μετ/κό ή Διδ/κό
Επίπεδο εκπαίδευσης της συζύγου	Αναλφάβητη	62	48	17	15	6
	Απολυτήριο Δημοτικού	22	518	197	193	33
	Απολυτήριο Τριτάξιου Γυμνασίου	7	271	767	776	108
	Απολυτήριο Λυκείου ή πτυχίο Μετ/βάθμιας Εκπαίδευσης	12	576	1913	12808	3000
	Πτυχίο ΑΕΙ ή ΤΕΙ ή Μεταπτυχιακό ή Διδακτορικό	6	171	717	8167	14334

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Πίνακας 22: Ο αριθμός των γάμων ανάλογα με το επάγγελμα της συζύγου και του συζύγου, 2017

	Έν. Δυνάμεις	Ανότ. Διευθ. & Διοικ. Στελέχη	Επαγγελματίες	Τεχνικοί	Υπάλ. Γραφείου	Μη εργαζόμενοι	Αγροί	Τομέας Παραγωγής	Παροχή υπηρεσιών & Πωλητές	Ειδικευμένοι Τεχνίτες	Χειριστές Βιομ. Εξοπλ.	Ανεπίδητοι εργάτες
Έν. Δυνάμεις	276	10	20	20	15	3		4	19	5	1	1
Ανότ. Διευθ. & Διοικ. Στελέχη	33	250	199	76	211	56		38	95	53	31	5
Επαγγελματίες	544	911	6099	904	1797	332		317	1207	754	408	71
Τεχνικοί	108	237	493	887	456	79		102	296	164	103	24
Υπάλ. Γραφείου	314	637	999	433	3777	355		287	1155	639	359	103
Μη εργαζόμενοι	460	676	876	441	2022	1569		945	1561	1123	654	630
Αγροί	16	33	33	11	70	38		228	43	34	12	16
Παροχή υπηρεσιών & Πωλητές	175	226	410	212	659	233		234	1478	710	344	123
Ειδικευμένοι Τεχνίτες	2	11	31	8	24	15		9	27	72	19	13
Χειριστές Βιομ. Εξοπλ.	5	1	4	2	6	2		2	3	5	17	
Ανεπίδητοι εργάτες	4	11	8	6	31	39		21	46	69	25	87

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

Επεξήγηση συντομογραφιών του Πίνακα 22:

Έν. Δυνάμεις	Ενοπλες δυνάμεις				
Ανώτ. Διευθ. & Διοικ. Στελέχη	Ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη				
Επαγγελματίες	Επαγγελματίες				
Τεχνικοί	Τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα				
Υπάλ. Γραφείου	Υπάλληλοι γραφείου				
Μη εργαζόμενοι	Συνταξιούχοι γενικά, οικιακά, μαθητές-σπουδαστές, άνεργοι, άεργοι				
Αγενής Τομέας Παραγωγής	Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς				
Παροχή υπηρεσιών & Πωλητές	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές				
Ειδικευμένοι Τεχνίτες	Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα				
Χειριστές Βιομ. Εξοπλ.	Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόροι)				
Ανειδίκευτοι εργάτες	Ανειδίκευτοι εργάτες, χειρωνακτές και μικροεπαγγελματίες				

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η εξέλιξη της διαζυγιότητας κατά τη μεταπολεμική περίοδο στην Ελλάδα, στην Ισπανία, στην Ιταλία και στη Γαλλία

5.2. Η ένταση και το ημερολόγιο των διαζυγίων στην Ελλάδα

5.2.1 Τα δεδομένα

Πίνακας 1α: Σύνολο Γάμων Γυναικών, δεδομένα ΟΔΕ, ΕΔΚΑ, 1932-1940 και 1949-2017*

1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
39.283	46.263	47.301	45.690	38.750	45.833	46.027	47.559	32.830	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000	42.128	58.482	63.265	49.664	60.909	63.535	66.274	55.233	68.818	69.178	74.212	58.165
1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
70.913	70.673	78.038	76.041	80.728	71.665	81.706	65.371	72.544	67.438	73.349	60.143	73.761	68.059	76.451	63.540	76.227	72.523	79.023	61.300	70.046	66.783	70.149	53.842	62.750	57.025	65.002	46.772	60.686
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
57.690	63.708	46.701	60.286	54.971	62.057	43.564	58.380	53.521	58.979	46.523	55.939	54.929	58.319	48.483	57.580	54.225	57.942	50.120	55.831	52.851	51.558	45.907	47.264	48.279	48.773	44.652	44.744	

Πηγή: ΟΔΕ, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

*Για την περίοδο 1941-1948, για την οποία δε διαθέτουμε τον ετήσιο αριθμό γάμων γυναικών, θεωρούμε ότι ο μέσος ετήσιος αριθμός γάμων τους ανέρχεται στους 40.000 σημειώνεται με κόκκινο χρώμα στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1β: Αριθμός Διαζυγίων, δεδομένα ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat, 1972-2017

1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
3.395	4.075	3.631	3.726	3.768	4.519	4.322	4.716	6.684	6.349	5.558	5.907	8.672	7.568	8.939	8.830
1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
8.335	6.360	6.037	6.351	6.156	7.725	7.675	11.376	9.359	9.422	7.806	9.629	11.309	11.186	11.080	12.033
2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017		
12.307	13.494	13.218	12.994	13.163	13.607	13.275	12.705	14.880	16.717	14.427	15.600	11.013	19.213		

Πηγή: ΟΔΕ, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021

5.2.2 Συγχρονική ανάλυση

Πίνακας 4: Συντελεστές διαζυγιότητας, 1972-2017, επί 10.000

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
0	7,10	5,62	6,06	2,63	6,79	6,98	6,47	5,68	3,17	4,21	6,74	6,55	5,02	1,68	5,80	8,60	3,84	1,27	0,73	2,49	0,23	0,69	0,19
1	19,90	22,43	25,36	27,05	26,33	34,66	33,64	31,86	31,65	39,19	29,88	32,67	28,70	14,13	30,28	31,81	28,92	20,72	21,90	17,38	10,76	13,94	12,00
2	38,30	40,11	42,35	38,74	49,34	49,14	56,93	52,44	49,65	56,50	61,15	64,11	86,03	82,41	101,28	87,26	106,23	78,27	61,29	74,63	76,02	86,10	88,68
3	36,84	51,97	41,92	43,81	41,77	56,58	49,63	57,05	36,06	71,25	66,53	66,18	82,02	71,85	98,06	95,34	89,86	72,62	63,10	72,68	78,00	96,34	100,56
4	35,22	44,80	41,53	42,13	44,57	48,67	45,80	52,43	53,28	58,27	63,26	64,58	97,13	65,33	87,07	86,02	78,94	58,44	61,83	68,05	72,58	89,54	86,51
5	31,61	43,21	32,05	41,11	42,00	50,15	49,75	51,66	58,52	59,21	52,53	57,70	79,07	71,20	79,92	81,30	82,26	57,27	57,02	64,05	64,72	88,35	82,76
6	33,22	34,71	37,18	33,40	34,11	43,11	45,24	44,40	47,05	50,69	48,84	57,24	76,51	59,38	77,33	75,72	81,21	55,58	59,85	59,05	61,38	78,98	82,72
7	29,08	38,68	27,81	29,62	32,42	44,11	38,37	44,98	48,82	44,45	45,21	51,80	72,96	57,56	72,15	79,27	64,61	52,28	53,40	61,76	53,93	70,65	72,10
8	21,86	30,39	31,41	26,94	31,73	31,79	40,35	32,10	39,97	38,41	38,27	42,05	70,71	51,58	67,79	63,66	63,67	51,57	47,31	53,12	46,41	61,73	71,52
9	17,85	25,28	24,48	26,87	25,26	35,28	27,16	27,93	34,39	34,48	35,64	37,87	59,73	50,06	57,72	56,78	57,12	42,40	44,66	44,89	48,85	61,78	63,16
10	15,57	22,32	18,90	21,89	22,93	23,50	25,67	27,33	34,85	33,99	33,39	36,15	53,57	43,41	55,92	54,92	54,97	40,97	42,16	41,75	42,78	53,90	58,42
11	17,74	22,84	18,69	14,33	22,26	26,21	20,80	25,80	31,95	32,60	27,21	36,27	50,43	47,36	48,36	47,39	42,72	38,87	36,68	46,15	39,43	52,59	49,32
12	15,45	20,07	14,06	18,04	14,18	25,86	18,91	19,97	29,85	30,62	29,42	28,18	44,29	37,83	50,08	48,94	47,67	33,81	31,31	36,60	35,60	47,78	45,22
13	13,62	19,17	11,92	13,33	15,13	19,49	19,37	20,48	23,75	29,29	23,82	24,97	40,34	40,94	43,83	44,41	38,68	32,58	35,14	32,17	32,82	45,16	36,37
14	13,80	14,74	14,90	15,22	13,95	14,98	15,35	17,37	27,38	22,05	16,20	21,63	37,50	35,30	42,07	36,19	35,36	29,24	29,15	27,56	30,96	39,09	33,35
15	10,76	11,67	11,68	18,74	11,44	13,14	12,42	16,71	24,71	21,50	18,47	23,03	28,94	30,25	38,58	40,40	31,33	32,20	28,74	30,40	28,49	34,47	38,88
16	13,22	11,28	9,17	12,55	12,71	13,25	10,33	14,60	18,71	20,91	16,47	19,21	30,80	23,16	33,85	32,50	35,03	26,28	23,52	26,10	28,37	33,20	33,40
17	10,54	13,44	9,88	19,73	7,06	11,66	12,79	11,00	23,62	16,54	17,79	19,76	24,49	32,33	32,46	31,97	29,87	24,72	22,13	24,97	24,68	30,73	32,32
18	10,10	10,29	11,31	7,88	7,54	8,21	9,31	10,30	30,17	19,54	13,44	12,35	25,13	22,23	28,76	27,45	26,74	18,69	22,07	17,90	17,93	20,03	24,96
19	9,94	10,13	8,90	9,27	7,15	8,31	6,88	11,85	28,38	20,37	12,36	12,38	21,06	23,92	21,72	28,76	23,47	19,19	17,08	20,72	15,61	21,24	19,59
20	11,52	9,98	8,77	7,30	8,42	7,89	6,97	8,77	32,68	19,17	12,89	11,39	21,12	20,05	23,38	21,73	24,59	16,85	17,54	16,04	18,09	18,51	20,78
21	8,82	11,94	8,92	7,43	6,84	9,60	6,84	9,18	24,99	22,80	12,53	12,27	20,08	20,77	20,25	24,17	19,20	18,24	15,91	17,03	14,47	22,15	18,71
22	8,50	8,35	9,74	6,90	6,36	7,12	7,59	8,22	23,87	15,91	13,61	10,89	19,74	18,02	19,14	19,10	19,49	12,99	15,72	14,09	14,01	16,17	20,43
23	11,36	8,69	7,36	8,14	6,38	7,15	6,09	9,85	23,10	16,43	10,27	12,78	18,94	19,16	17,96	19,53	16,65	14,26	12,11	15,06	12,54	16,93	16,12
24	10,99	11,09	7,32	5,88	7,20	6,86	5,84	7,55	26,46	15,18	10,12	9,21	21,22	17,55	18,23	17,49	16,25	11,64	12,69	11,07	12,79	14,47	16,12
25	9,68	10,28	8,94	5,59	4,97	7,40	5,36	6,93	19,41	16,65	8,96	8,69	14,64	18,83	15,99	17,00	13,94	10,87	9,92	11,11	9,01	14,13	13,19
26	9,14	9,71	8,90	7,34	5,08	5,49	6,21	6,83	19,13	13,11	10,55	8,26	14,84	13,95	18,42	16,01	14,54	10,01	9,95	9,32	9,70	10,68	13,83
27	8,04	8,54	7,82	6,79	6,20	5,22	4,29	7,37	17,54	12,02	7,73	9,05	13,11	13,15	12,69	17,15	12,74	9,72	8,52	8,70	7,57	10,71	9,73
28	6,86	7,29	6,68	5,80	5,58	6,19	3,96	4,94	18,36	10,71	6,88	6,44	13,95	11,29	11,62	11,48	13,26	8,27	8,03	7,24	6,86	8,11	9,47
29	40,16	42,67	39,10	33,95	32,64	38,14	32,17	31,25	84,38	76,86	42,00	39,30	68,05	82,32	68,39	72,08	60,84	59,01	46,86	46,77	39,14	50,42	49,20

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 4: Συντελεστές διαζυγίότητας, 1972-2017, επί 10.000, συνέχεια

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
0	0,17	0,00	0,00	0,00	0,00	0,44	0,00	0,00	0,17	1,05	0,35	0,19	0,18	0,41	0,00	0,19	0,00	0,00	4,28	3,56	3,32	3,81	5,15
1	13,73	28,04	25,19	14,37	16,84	14,77	13,88	6,93	7,58	6,97	7,97	12,12	13,27	11,46	16,76	10,79	9,00	41,94	73,43	64,81	51,74	42,30	47,98
2	108,71	94,05	91,41	85,46	97,18	107,13	108,60	103,32	105,10	102,30	126,30	125,69	123,74	119,83	102,03	103,46	91,35	126,39	121,34	103,94	100,35	71,99	98,74
3	128,38	96,54	101,88	87,35	123,41	116,08	115,53	119,05	129,86	123,35	136,87	131,06	129,57	137,51	124,52	136,36	127,81	144,62	146,33	127,06	131,29	81,37	135,21
4	133,38	108,13	103,02	85,96	109,41	118,59	106,77	106,02	133,77	123,63	125,12	120,66	116,01	127,28	125,35	125,18	121,03	172,59	156,66	146,14	157,70	98,18	163,32
5	116,65	103,44	102,18	84,49	103,39	117,20	109,98	119,57	127,68	122,33	136,45	115,73	117,55	126,13	129,45	123,38	125,22	149,99	159,16	132,54	142,55	111,11	176,44
6	108,85	91,52	101,07	84,32	101,24	115,17	110,85	115,26	119,66	124,36	138,34	148,63	116,53	115,50	117,34	131,38	122,14	150,02	151,82	127,27	147,99	102,52	164,28
7	105,20	81,40	89,36	83,64	90,34	104,01	104,22	108,70	120,27	115,06	127,17	128,89	112,27	105,20	116,47	118,32	117,72	129,52	140,01	127,37	135,79	100,64	172,39
8	90,65	85,95	83,24	72,69	97,09	98,69	99,22	96,17	115,19	109,17	117,28	111,18	102,50	116,83	106,04	105,55	106,19	118,18	139,06	118,94	131,60	100,11	157,99
9	85,20	74,61	74,58	65,22	88,40	109,40	89,42	92,09	102,14	110,04	117,23	111,94	102,01	105,32	119,02	100,36	98,56	110,72	130,70	104,99	122,90	84,35	159,61
10	75,61	66,81	67,52	62,98	73,07	91,13	92,15	94,62	96,17	101,12	103,61	114,45	97,92	98,50	97,81	102,46	93,91	114,35	124,63	110,51	116,01	83,85	142,90
11	68,92	65,02	60,45	58,06	65,03	77,62	80,08	87,14	87,40	90,35	99,94	96,88	101,25	94,33	100,13	95,54	104,90	104,31	121,26	100,19	127,99	76,01	139,03
12	64,69	52,38	59,06	50,76	60,97	74,29	82,61	71,64	86,06	83,99	94,84	88,65	94,94	94,28	89,18	91,16	80,38	121,84	118,71	101,41	103,36	80,98	132,84
13	62,69	49,04	48,83	44,82	51,72	62,65	65,13	69,79	87,47	86,45	90,40	86,96	80,05	79,68	110,51	86,90	81,91	88,87	114,45	93,43	101,48	71,61	134,64
14	52,39	43,72	49,88	41,79	52,87	68,75	59,28	64,15	71,94	70,99	79,68	80,18	84,08	82,33	76,63	77,79	74,18	96,74	108,99	109,08	98,44	64,91	120,17
15	53,96	43,97	50,22	35,58	46,60	56,66	57,84	55,26	56,23	67,65	78,12	88,25	67,81	75,92	80,14	76,32	94,31	82,97	95,52	96,50	109,72	65,89	123,76
16	52,19	40,46	48,62	38,75	42,63	53,06	54,17	53,33	62,79	71,05	77,11	74,87	79,08	66,29	67,91	72,42	61,53	103,33	99,88	86,89	80,43	71,04	115,08
17	44,04	40,11	41,54	32,85	45,08	49,53	53,77	51,56	60,18	63,16	68,30	67,62	69,86	72,65	76,95	66,20	60,96	63,67	87,84	74,46	77,80	59,43	108,46
18	39,25	31,90	36,81	30,03	38,74	42,77	44,43	49,28	53,24	56,67	64,95	61,64	69,29	63,22	63,34	73,88	62,42	80,71	87,60	81,22	80,09	57,82	110,34
19	44,45	28,65	32,26	25,50	35,25	44,54	46,82	47,86	49,97	54,41	59,05	60,45	48,80	61,11	62,94	62,01	72,51	66,23	85,63	75,91	96,58	56,79	99,52
20	34,89	32,46	28,25	25,95	33,30	37,02	41,90	41,26	42,41	54,92	49,61	54,33	59,00	62,69	56,98	66,00	50,70	68,83	71,70	59,95	65,87	53,11	93,81
21	38,24	26,32	31,93	19,46	32,05	38,58	40,64	40,21	41,35	44,33	53,85	46,60	54,45	57,37	67,47	60,55	51,10	46,05	76,73	63,89	67,86	51,00	90,55
22	31,42	26,33	24,51	18,99	26,87	32,13	34,72	38,12	35,95	42,30	45,25	44,97	44,08	50,70	54,77	54,56	54,80	57,37	72,14	61,91	69,81	46,10	88,41
23	37,09	23,38	25,25	20,74	23,21	31,63	31,02	30,99	36,27	39,61	45,55	42,56	46,21	42,17	53,16	40,20	60,54	46,44	62,12	48,87	76,73	43,19	76,86
24	27,96	26,37	21,47	16,98	22,64	29,49	31,10	27,02	34,44	34,98	38,20	38,10	41,63	39,09	42,99	44,75	38,77	53,62	60,89	52,75	50,06	37,53	71,74
25	26,76	19,02	24,10	16,50	17,75	24,78	24,61	24,37	25,76	28,55	29,71	31,49	38,64	39,47	45,46	40,34	39,10	36,94	50,64	43,31	46,19	35,69	71,82
26	23,51	19,55	18,21	13,43	14,58	24,26	27,05	25,38	25,44	26,34	31,54	28,62	34,20	35,95	37,19	39,62	37,87	44,88	40,96	36,31	46,80	31,94	65,22
27	22,93	15,98	18,11	9,76	16,01	23,48	21,34	21,63	23,01	22,26	26,93	27,78	31,03	27,13	33,98	28,52	38,39	35,47	39,76	36,24	52,82	30,04	58,83
28	15,66	15,14	15,55	8,80	11,73	16,67	16,82	17,69	17,93	21,11	23,76	23,06	27,71	27,33	28,85	27,21	26,24	36,82	36,46	28,72	33,85	29,76	53,62
29	104,53	70,89	61,44	58,93	71,98	103,03	124,44	101,14	109,95	110,46	149,38	132,70	150,84	152,69	219,41	184,78	172,69	183,63	288,79	220,07	275,02	187,67	501,54

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 5: Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου*, Μέση Διάρκεια Γάμου κατά τη λύση του +κινητός μέσος, 1972-2017

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου	527	622	553	558	558	666	630	677	966	923	792	843	1240	1097	1299	1294	1234	959	916	979	954	1209	1220
Μέση Διάρκεια του Γάμου κατά τη λύση του	11,9	11,3	11,1	10,8	10,1	10,0	9,6	10,1	13,7	12,1	10,6	10,3	11,2	12,1	11,1	11,3	11,0	11,3	11,2	10,9	10,7	10,7	10,8
Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου (κιν. μέσος)			569	578	594	618	684	767	819	860	915	971	1.056	1.176	1.232	1.214	1.149	1.061	987	983	1.052	1.194	1.367
Μέση Διάρκεια του Γάμου κατά τη λύση του (κιν. μέσος)			11,1	10,7	10,3	10,1	10,4	11,1	11,5	11,6	11,3	11,0	11,1	11,3	11,4	11,3	11,2	11,2	11,1	11,0	10,8	10,9	11,1

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου	1.812	1.501	1.536	1.294	1.609	1.884	1.888	1.880	2.065	2.109	2.343	2.296	2.255	2.288	2.423	2.346	2.276	2.677	3.067	2.638	2.902	2.031	3.680
Μέση Διάρκεια του Γάμου κατά τη λύση του	11,9	11,4	11,4	11,2	11,3	11,9	12,3	12,1	12,0	12,3	12,5	12,5	13,0	12,9	13,6	13,3	13,4	12,8	13,5	13,3	13,8	13,7	14,9
Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου (κιν. μέσος)	1.476	1.527	1.511	1.533	1.625	1.742	1.872	1.957	2.042	2.151	2.227	2.273	2.305	2.322	2.331	2.382	2.511	2.628	2.743	2.740	2.736		
Μέση Διάρκεια του Γάμου κατά τη λύση του (κιν. μέσος)	11,3	11,4	11,4	11,4	11,6	11,8	12,0	12,1	12,2	12,3	12,5	12,6	12,8	13,1	13,2	13,3	13,2	13,2	13,3	13,5	13,8		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

*Ο Συνθετικός Δείκτης Διαζυγίου υπολογίζεται ανά 10.000 γάμους.

Πίνακας 6: Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, 1972-2017, επί 10.000

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
<1	7	6	6	3	7	7	6	6	3	4	7	7	5	2	6	9	4	1	1	2	0	1	0
<2	27	28	31	30	33	42	40	38	35	43	37	39	34	16	36	40	33	22	23	20	11	15	12
<3	65	68	74	68	82	91	97	90	84	100	98	103	120	98	137	128	139	100	84	94	87	101	101
<4	102	120	116	112	124	147	147	147	121	171	164	170	202	170	235	223	229	173	147	167	165	197	201
<5	137	165	157	154	169	196	192	199	174	229	228	234	299	235	322	309	308	231	209	235	238	287	288
<6	169	208	189	195	211	246	242	251	232	289	280	292	378	307	402	390	390	289	266	299	302	375	371
<7	202	243	226	229	245	289	287	296	279	339	329	349	454	366	480	466	471	344	326	358	364	454	453
<8	231	282	254	259	277	333	326	341	328	384	374	401	527	424	552	545	536	396	379	420	418	525	526
<9	253	312	286	285	309	365	366	373	368	422	412	443	598	475	620	609	600	448	426	473	464	586	597
<10	271	337	310	312	334	400	393	401	403	457	448	481	658	525	677	666	657	490	471	518	513	648	660
<11	287	360	329	334	357	424	419	428	437	491	481	517	711	569	733	721	712	531	513	560	556	702	719
<12	304	382	348	349	380	450	440	454	469	523	509	553	762	616	782	768	754	570	550	606	595	755	768
<13	320	402	362	367	394	476	459	474	499	554	538	581	806	654	832	817	802	604	581	643	631	802	813
<14	333	422	374	380	409	496	478	494	523	583	562	606	847	695	876	861	841	637	616	675	664	848	850
<15	347	436	389	395	423	511	493	511	550	605	578	628	884	730	918	898	876	666	646	702	694	887	883
<16	358	448	400	414	434	524	506	528	575	627	597	651	913	760	956	938	907	698	674	733	723	921	922
<17	371	459	409	426	447	537	516	543	594	648	613	670	944	783	990	971	942	724	698	759	751	954	955
<18	382	473	419	446	454	549	529	554	617	664	631	690	968	816	1.023	1.002	972	749	720	784	776	985	987
<19	392	483	431	454	462	557	538	564	648	684	644	702	993	838	1.051	1.030	999	768	742	802	794	1.005	1.012
<20	402	493	440	463	469	565	545	576	676	704	657	715	1.014	862	1.073	1.059	1.022	787	759	822	810	1.026	1.032
<21	413	503	448	471	477	573	552	585	709	723	669	726	1.036	882	1.096	1.080	1.047	804	777	838	828	1.045	1.053
<22	422	515	457	478	484	583	559	594	734	746	682	738	1.056	903	1.117	1.105	1.066	822	793	856	842	1.067	1.072
<23	431	523	467	485	490	590	567	602	757	762	696	749	1.075	921	1.136	1.124	1.086	835	808	870	856	1.083	1.092
<24	442	532	474	493	497	597	573	612	781	778	706	762	1.094	940	1.154	1.143	1.102	849	820	885	869	1.100	1.108
<25	453	543	482	499	504	604	578	620	807	794	716	771	1.116	957	1.172	1.161	1.119	861	833	896	881	1.115	1.124
<26	463	553	491	505	509	611	584	626	826	810	725	780	1.130	976	1.188	1.178	1.133	872	843	907	890	1.129	1.137
<27	472	563	499	512	514	617	590	633	846	823	736	788	1.145	990	1.206	1.194	1.147	882	853	916	900	1.139	1.151
<28	480	572	507	519	520	622	594	641	863	835	743	797	1.158	1.003	1.219	1.211	1.160	892	861	925	908	1.150	1.161
<29	487	579	514	524	526	628	598	646	881	846	750	804	1.172	1.015	1.231	1.222	1.173	900	869	932	915	1.158	1.170
<30	527	622	553	558	558	666	630	677	966	923	792	843	1.240	1.097	1.299	1.294	1.234	959	916	979	954	1.209	1.220

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 6: Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, 1972-2017, επί 10.000, συνέχεια

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4	4	3	4	5
<2	14	28	25	14	17	15	14	7	8	8	8	12	13	12	17	11	9	42	78	68	55	46	53
<3	123	122	117	100	114	122	122	110	113	110	135	138	137	132	119	114	100	168	199	172	155	118	152
<4	251	219	218	187	237	238	238	229	243	234	271	269	267	269	243	251	228	313	345	299	287	199	287
<5	384	327	321	273	347	357	345	335	376	357	397	390	383	396	369	376	349	486	502	446	444	298	450
<6	501	430	424	358	450	474	455	455	504	480	533	505	500	523	498	499	474	636	661	578	587	409	627
<7	610	522	525	442	551	589	566	570	624	604	671	654	617	638	615	631	597	786	813	705	735	511	791
<8	715	603	614	526	642	693	670	679	744	719	799	783	729	743	732	749	714	915	953	833	871	612	964
<9	806	689	697	598	739	792	769	775	859	828	916	894	832	860	838	855	820	1.033	1.092	952	1.002	712	1.121
<10	891	764	772	664	827	901	858	867	961	938	1.033	1.006	934	965	957	955	919	1.144	1.223	1.057	1.125	796	1.281
<11	967	831	839	726	900	993	951	962	1.058	1.039	1.137	1.121	1.032	1.064	1.055	1.057	1.013	1.258	1.347	1.167	1.241	880	1.424
<12	1.035	896	900	785	965	1.070	1.031	1.049	1.145	1.130	1.237	1.217	1.133	1.158	1.155	1.153	1.118	1.363	1.469	1.267	1.369	956	1.563
<13	1.100	948	959	835	1.026	1.145	1.113	1.121	1.231	1.214	1.331	1.306	1.228	1.253	1.244	1.244	1.198	1.484	1.587	1.369	1.473	1.037	1.696
<14	1.163	997	1.008	880	1.078	1.207	1.178	1.190	1.319	1.300	1.422	1.393	1.308	1.332	1.355	1.331	1.280	1.573	1.702	1.462	1.574	1.109	1.831
<15	1.215	1.041	1.058	922	1.131	1.276	1.238	1.254	1.390	1.371	1.502	1.473	1.392	1.415	1.431	1.409	1.354	1.670	1.811	1.571	1.673	1.174	1.951
<16	1.269	1.085	1.108	957	1.178	1.333	1.296	1.310	1.447	1.439	1.580	1.561	1.460	1.491	1.511	1.485	1.449	1.753	1.906	1.668	1.782	1.240	2.074
<17	1.321	1.125	1.157	996	1.220	1.386	1.350	1.363	1.509	1.510	1.657	1.636	1.539	1.557	1.579	1.558	1.510	1.856	2.006	1.755	1.863	1.311	2.190
<18	1.365	1.165	1.198	1.029	1.265	1.435	1.403	1.415	1.570	1.573	1.725	1.704	1.609	1.629	1.656	1.624	1.571	1.920	2.094	1.829	1.940	1.370	2.298
<19	1.405	1.197	1.235	1.059	1.304	1.478	1.448	1.464	1.623	1.630	1.790	1.766	1.678	1.693	1.720	1.698	1.634	2.001	2.182	1.910	2.021	1.428	2.408
<20	1.449	1.226	1.267	1.085	1.339	1.522	1.495	1.512	1.673	1.684	1.849	1.826	1.727	1.754	1.783	1.760	1.706	2.067	2.267	1.986	2.117	1.485	2.508
<21	1.484	1.258	1.295	1.111	1.373	1.559	1.537	1.553	1.715	1.739	1.899	1.880	1.786	1.816	1.840	1.826	1.757	2.136	2.339	2.046	2.183	1.538	2.602
<22	1.522	1.285	1.327	1.130	1.405	1.598	1.577	1.593	1.757	1.783	1.953	1.927	1.840	1.874	1.907	1.886	1.808	2.182	2.416	2.110	2.251	1.589	2.692
<23	1.554	1.311	1.352	1.149	1.431	1.630	1.612	1.631	1.793	1.826	1.998	1.972	1.884	1.925	1.962	1.941	1.863	2.239	2.488	2.172	2.321	1.635	2.781
<24	1.591	1.334	1.377	1.170	1.455	1.662	1.643	1.662	1.829	1.865	2.043	2.014	1.930	1.967	2.015	1.981	1.923	2.286	2.550	2.221	2.397	1.678	2.857
<25	1.619	1.361	1.399	1.187	1.477	1.691	1.674	1.689	1.863	1.900	2.082	2.053	1.972	2.006	2.058	2.026	1.962	2.339	2.611	2.274	2.447	1.716	2.929
<26	1.645	1.380	1.423	1.203	1.495	1.716	1.699	1.714	1.889	1.929	2.111	2.084	2.011	2.045	2.103	2.066	2.001	2.376	2.662	2.317	2.494	1.751	3.001
<27	1.669	1.399	1.441	1.217	1.510	1.740	1.726	1.739	1.914	1.955	2.143	2.113	2.045	2.081	2.141	2.106	2.039	2.421	2.702	2.353	2.540	1.783	3.066
<28	1.692	1.415	1.459	1.226	1.526	1.764	1.747	1.761	1.938	1.977	2.170	2.140	2.076	2.108	2.175	2.134	2.077	2.457	2.742	2.389	2.593	1.813	3.125
<29	1.708	1.430	1.474	1.235	1.537	1.781	1.764	1.778	1.955	1.998	2.193	2.164	2.104	2.136	2.203	2.161	2.104	2.493	2.779	2.418	2.627	1.843	3.179
<30	1.812	1.501	1.536	1.294	1.609	1.884	1.888	1.880	2.065	2.109	2.343	2.296	2.255	2.288	2.423	2.346	2.276	2.677	3.067	2.638	2.902	2.031	3.680

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 7: Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, % του Συνθετικού Δείκτη, 1972-2017, επί 10.000

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
<1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
<2	5	5	6	5	6	6	6	6	4	5	5	5	3	1	3	3	3	2	2	2	1	1	1
<3	12	11	13	12	15	14	15	13	9	11	12	12	10	9	11	10	11	10	9	10	9	8	8
<4	19	19	21	20	22	22	23	22	12	19	21	20	16	16	18	17	19	18	16	17	17	16	17
<5	26	27	28	28	30	29	31	29	18	25	29	28	24	21	25	24	25	24	23	24	25	24	24
<6	32	33	34	35	38	37	38	37	24	31	35	35	30	28	31	30	32	30	29	31	32	31	30
<7	38	39	41	41	44	43	46	44	29	37	42	41	37	33	37	36	38	36	36	37	38	38	37
<8	44	45	46	46	50	50	52	50	34	42	47	48	43	39	42	42	43	41	41	43	44	43	43
<9	48	50	52	51	55	55	58	55	38	46	52	53	48	43	48	47	49	47	47	48	49	49	49
<10	51	54	56	56	60	60	62	59	42	49	57	57	53	48	52	51	53	51	51	53	54	54	54
<11	54	58	59	60	64	64	66	63	45	53	61	61	57	52	56	56	58	55	56	57	58	58	59
<12	58	62	63	62	68	68	70	67	49	57	64	66	61	56	60	59	61	59	60	62	62	62	63
<13	61	65	65	66	71	71	73	70	52	60	68	69	65	60	64	63	65	63	63	66	66	66	67
<14	63	68	68	68	73	74	76	73	54	63	71	72	68	63	67	67	68	66	67	69	70	70	70
<15	66	70	70	71	76	77	78	76	57	66	73	74	71	67	71	69	71	69	70	72	73	73	72
<16	68	72	72	74	78	79	80	78	60	68	75	77	74	69	74	72	74	73	74	75	76	76	76
<17	70	74	74	76	80	81	82	80	61	70	77	80	76	71	76	75	76	76	76	78	79	79	78
<18	72	76	76	80	81	82	84	82	64	72	80	82	78	74	79	77	79	78	79	80	81	82	81
<19	74	78	78	81	83	84	85	83	67	74	81	83	80	76	81	80	81	80	81	82	83	83	83
<20	76	79	79	83	84	85	86	85	70	76	83	85	82	79	83	82	83	82	83	84	85	85	85
<21	78	81	81	84	85	86	88	86	73	78	85	86	84	80	84	83	85	84	85	86	87	86	86
<22	80	83	83	86	87	87	89	88	76	81	86	88	85	82	86	85	86	86	86	87	88	88	88
<23	82	84	84	87	88	89	90	89	78	83	88	89	87	84	87	87	88	87	88	89	90	90	90
<24	84	86	86	88	89	90	91	90	81	84	89	90	88	86	89	88	89	89	90	90	91	91	91
<25	86	87	87	89	90	91	92	92	84	86	90	91	90	87	90	90	91	90	91	92	92	92	92
<26	88	89	89	90	91	92	93	93	86	88	92	93	91	89	91	91	92	91	92	93	93	93	93
<27	90	91	90	92	92	93	94	94	88	89	93	94	92	90	93	92	93	92	93	94	94	94	94
<28	91	92	92	93	93	93	94	95	89	91	94	95	93	91	94	94	94	93	94	94	95	95	95
<29	92	93	93	94	94	94	95	95	91	92	95	95	95	92	95	94	95	94	95	95	96	96	96
<30	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πίνακας 7: Αθροιστική συχνότητα ποσοστών διαζυγίου σε διαδοχικές διάρκειες γάμου, % του Συνθετικού Δείκτη, 1972-2017, επί 10.000, συνέχεια

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<2	1	2	2	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	2	3	3	2	2	1
<3	7	8	8	8	7	6	6	6	5	5	6	6	6	6	5	5	4	6	6	7	5	6	4
<4	14	15	14	14	15	13	13	12	12	11	12	12	12	12	10	11	10	12	11	11	10	10	8
<5	21	22	21	21	22	19	18	18	18	17	17	17	17	17	15	16	15	18	16	17	15	15	12
<6	28	29	28	28	28	25	24	24	24	23	23	22	22	23	21	21	21	24	22	22	20	20	17
<7	34	35	34	34	34	31	30	30	30	29	29	28	27	28	25	27	26	29	27	27	25	25	21
<8	39	40	40	41	40	37	35	36	36	34	34	34	32	32	30	32	31	34	31	32	30	30	26
<9	44	46	45	46	46	42	41	41	42	39	39	39	37	38	35	36	36	39	36	36	35	35	30
<10	49	51	50	51	51	48	45	46	47	44	44	44	41	42	39	41	40	43	40	40	39	39	35
<11	53	55	55	56	56	53	50	51	51	49	49	49	46	46	44	45	45	47	44	44	43	43	39
<12	57	60	59	61	60	57	55	56	55	54	53	53	50	51	48	49	49	51	48	48	47	47	42
<13	61	63	62	65	64	61	59	60	60	58	57	57	54	55	51	53	53	55	52	52	51	51	46
<14	64	66	66	68	67	64	62	63	64	62	61	61	58	58	56	57	56	59	55	55	54	55	50
<15	67	69	69	71	70	68	66	67	67	65	64	64	62	62	59	60	59	62	59	60	58	58	53
<16	70	72	72	74	73	71	69	70	70	68	67	68	65	65	62	63	64	65	62	63	61	61	56
<17	73	75	75	77	76	74	71	73	73	72	71	71	68	68	65	66	66	69	65	67	64	65	59
<18	75	78	78	80	79	76	74	75	76	75	74	74	71	71	68	69	69	72	68	69	67	67	62
<19	78	80	80	82	81	78	77	78	79	77	76	77	74	74	71	72	72	75	71	72	70	70	65
<20	80	82	82	84	83	81	79	80	81	80	79	80	77	77	74	75	75	77	74	75	73	73	68
<21	82	84	84	86	85	83	81	83	83	82	81	82	79	79	76	78	77	80	76	78	75	76	71
<22	84	86	86	87	87	85	84	85	85	85	83	84	82	82	79	80	79	82	79	80	78	78	73
<23	86	87	88	89	89	87	85	87	87	87	85	86	84	84	81	83	82	84	81	82	80	81	76
<24	88	89	90	90	90	88	87	88	89	88	87	88	86	86	83	84	84	85	83	84	83	83	78
<25	89	91	91	92	92	90	89	90	90	90	89	89	87	88	85	86	86	87	85	86	84	84	80
<26	91	92	93	93	93	91	90	91	91	91	90	91	89	89	87	88	88	89	87	88	86	86	82
<27	92	93	94	94	94	92	91	93	93	93	91	92	91	91	88	90	90	90	88	89	88	88	83
<28	93	94	95	95	95	94	93	94	94	94	93	93	92	92	90	91	91	92	89	91	89	89	85
<29	94	95	96	95	96	95	93	95	95	95	94	94	93	93	91	92	92	93	91	92	91	91	86
<30	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

5.2.3 Διαμήκης Ανάλυση

Πίνακας 8: Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2017, επί 10.000

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	
0																									
1																									
2																								38,30	
3																							36,84	51,97	
4																						35,22	44,80	41,53	
5																						31,61	43,21	32,05	41,11
6																				33,22	34,71	37,18	33,40	34,11	
7																			29,08	38,68	27,81	29,62	32,42	44,11	
8																		21,86	30,39	31,41	26,94	31,73	31,79	40,35	
9																	17,85	25,28	24,48	26,87	25,26	35,28	27,16	27,93	
10																15,57	22,32	18,90	21,89	22,93	23,50	25,67	27,33	34,85	
11															17,74	22,84	18,69	14,33	22,26	26,21	20,80	25,80	31,95	32,60	
12														15,45	20,07	14,06	18,04	14,18	25,86	18,91	19,97	29,85	30,62	29,42	
13													13,62	19,17	11,92	13,33	15,13	19,49	19,37	20,48	23,75	29,29	23,82	24,97	
14												13,80	14,74	14,90	15,22	13,95	14,98	15,35	17,37	27,38	22,05	16,20	21,63	37,50	
15											10,76	11,67	11,68	18,74	11,44	13,14	12,42	16,71	24,71	21,50	18,47	23,03	28,94	30,25	
16										13,22	11,28	9,17	12,55	12,71	13,25	10,33	14,60	18,71	20,91	16,47	19,21	30,80	23,16	33,85	
17									10,54	13,44	9,88	19,73	7,06	11,66	12,79	11,00	23,62	16,54	17,79	19,76	24,49	32,33	32,46	31,97	
18								10,10	10,29	11,31	7,88	7,54	8,21	9,31	10,30	30,17	19,54	13,44	12,35	25,13	22,23	28,76	27,45	26,74	
19							9,94	10,13	8,90	9,27	7,15	8,31	6,88	11,85	28,38	20,37	12,36	12,38	21,06	23,92	21,72	28,76	23,47	19,19	
20						11,52	9,98	8,77	7,30	8,42	7,89	6,97	8,77	32,68	19,17	12,89	11,39	21,12	20,05	23,38	21,73	24,59	16,85	17,54	
21					8,82	11,94	8,92	7,43	6,84	9,60	6,84	9,18	24,99	22,80	12,53	12,27	20,08	20,77	20,25	24,17	19,20	18,24	15,91	17,03	
22				8,50	8,35	9,74	6,90	6,36	7,12	7,59	8,22	23,87	15,91	13,61	10,89	19,74	18,02	19,14	19,10	19,49	12,99	15,72	14,09	14,01	
23			11,36	8,69	7,36	8,14	6,38	7,15	6,09	9,85	23,10	16,43	10,27	12,78	18,94	19,16	17,96	19,53	16,65	14,26	12,11	15,06	12,54	16,93	
24		10,99	11,09	7,32	5,88	7,20	6,86	5,84	7,55	26,46	15,18	10,12	9,21	21,22	17,55	18,23	17,49	16,25	11,64	12,69	11,07	12,79	14,47	16,12	
25	9,68	10,28	8,94	5,59	4,97	7,40	5,36	6,93	19,41	16,65	8,96	8,69	14,64	18,83	15,99	17,00	13,94	10,87	9,92	11,11	9,01	14,13	13,19	26,76	
26	9,71	8,90	7,34	5,08	5,49	6,21	6,83	19,13	13,11	10,55	8,26	14,84	13,95	18,42	16,01	14,54	10,01	9,95	9,32	9,70	10,68	13,83	23,51	19,55	
27	7,82	6,79	6,20	5,22	4,29	7,37	17,54	12,02	7,73	9,05	13,11	13,15	12,69	17,15	12,74	9,72	8,52	8,70	7,57	10,71	9,73	22,93	15,98	18,11	
28	5,80	5,58	6,19	3,96	4,94	18,36	10,71	6,88	6,44	13,95	11,29	11,62	11,48	13,26	8,27	8,03	7,24	6,86	8,11	9,47	15,66	15,14	15,55	8,80	
29	32,64	38,14	32,17	31,25	84,38	76,86	42,00	39,30	68,05	82,32	68,39	72,08	60,84	59,01	46,86	46,77	39,14	50,42	49,20	104,53	70,89	61,44	58,93	71,98	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 8: Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2017, επί 10.000, συνέχεια

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
0	0,17	0,00	0,00	0,00	0,00	0,44	0,00	0,00	0,17	1,05	0,35	0,19	0,18	0,41	0,00	0,19	0,00	0,00	4,28	3,56	3,32	3,81	5,15
1	28,04	25,19	14,37	16,84	14,77	13,88	6,93	7,58	6,97	7,97	12,12	13,27	11,46	16,76	10,79	9,00	41,94	73,43	64,81	51,74	42,30	47,98	
2	91,41	85,46	97,18	107,13	108,60	103,32	105,10	102,30	126,30	125,69	123,74	119,83	102,03	103,46	91,35	126,39	121,34	103,94	100,35	71,99	98,74		
3	87,35	123,41	116,08	115,53	119,05	129,86	123,35	136,87	131,06	129,57	137,51	124,52	136,36	127,81	144,62	146,33	127,06	131,29	81,37	135,21			
4	109,41	118,59	106,77	106,02	133,77	123,63	125,12	120,66	116,01	127,28	125,35	125,18	121,03	172,59	156,66	146,14	157,70	98,18	163,32				
5	117,20	109,98	119,57	127,68	122,33	136,45	115,73	117,55	126,13	129,45	123,38	125,22	149,99	159,16	132,54	142,55	111,11	176,44					
6	110,85	115,26	119,66	124,36	138,34	148,63	116,53	115,50	117,34	131,38	122,14	150,02	151,82	127,27	147,99	102,52	164,28						
7	108,70	120,27	115,06	127,17	128,89	112,27	105,20	116,47	118,32	117,72	129,52	140,01	127,37	135,79	100,64	172,39							
8	115,19	109,17	117,28	111,18	102,50	116,83	106,04	105,55	106,19	118,18	139,06	118,94	131,60	100,11	157,99								
9	110,04	117,23	111,94	102,01	105,32	119,02	100,36	98,56	110,72	130,70	104,99	122,90	84,35	159,61									
10	103,61	114,45	97,92	98,50	97,81	102,46	93,91	114,35	124,63	110,51	116,01	83,85	142,90										
11	96,88	101,25	94,33	100,13	95,54	104,90	104,31	121,26	100,19	127,99	76,01	139,03											
12	94,94	94,28	89,18	91,16	80,38	121,84	118,71	101,41	103,36	80,98	132,84												
13	79,68	110,51	86,90	81,91	88,87	114,45	93,43	101,48	71,61	134,64													
14	76,63	77,79	74,18	96,74	108,99	109,08	98,44	64,91	120,17														
15	76,32	94,31	82,97	95,52	96,50	109,72	65,89	123,76															
16	61,53	103,33	99,88	86,89	80,43	71,04	115,08																
17	63,67	87,84	74,46	77,80	59,43	108,46																	
18	87,60	81,22	80,09	57,82	110,34																		
19	75,91	96,58	56,79	99,52																			
20	65,87	53,11	93,81																				
21	51,00	90,55																					
22	88,41																						
23																							
24																							
25																							
26																							
27																							
28																							
29																							

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 9: Τελική Ένταση του Διαζυγίου*, Μέση Διάρκεια Γάμου κατά τη λύση του, κοορτές 1972-1988

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Τελική Ένταση Διαζυγιότητας	1.034	981	1.073	1.095	1.241	1.201	1.304	1.376	1.527	1.491	1.579	1.613	1.793	1.726	1.902	1.829	2.275
Μέση Διάρκεια του Γάμου κατά τη λύση του	14,4	13,8	13,8	13,8	14,1	14,1	14,1	14,3	14,6	14,6	14,4	14,5	15,7	15,2	15,4	14,8	16,9

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

*Η Τελική Ένταση του Διαζυγίου στις κοορτές γάμου 1972-1988 υπολογίζεται ανά 10.000 γάμους.

Πίνακας 10: Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2013, επί 10.000, πενταετίες

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
0-4																							
5-9																					29	35	31
10-14																16	18	16	21	23	22	25	27
15-19										9	11	9	13	15	17	17	16	19	21	21	29	27	
20-24						10	8	7	7	12	12	13	14	21	16	16	17	19	18	19	15	17	15
25-29	13	14	12	10	21	23	16	17	23	27	22	24	23	25	20	19	16	17	17	29	23	25	25

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 10: Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2013, επί 10.000, πενταετίες, συνέχεια

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
0-4			32	32	37	36	42	37	44	45	53	49	57	60	59	54	56	49	46	53	55	67	68
5-9	38	38	43	43	44	51	56	58	63	66	67	63	61	59	57	59	71	76	87	84	92	99	93
10-14	32	33	39	41	46	42	43	39	38	37	40	44	49	53	54	59	60	62	66	75	80	86	87
15-19	28	27	29	23	24	24	32	32	35	39	40	42	45	44	51	54	57	61	61	69	70	73	71
20-24	16	18	25	23	26	26	27	27	30	34	37	39	42	43	48	45	51	50	60	56	58	54	64
25-29	29	32	39	35	38	40	49	46	51	54	67	61	62	63	90	74	85	67	134				

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 10: Συντελεστές διαζυγιότητας, κοορτές 1947-2013, επί 10.000, πενταετίες, συνέχεια

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
0-4	64	59	63	71	67	69	75	74	72	73	76	78	80	77	74	84	81	86	90	81	83
5-9	96	104	112	114	117	118	119	127	109	111	116	125	124	131	129	136					
10-14	90	90	90	100	88	94	94	111	102	101	104										
15-19	68	76	73	93	79	84															
20-24	64																				
25-29																					

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; Eurostat, 2020, ίδια επεξεργασία

5.2.4. Ο γάμος και το διαζύγιο: πορείες παράλληλες

Πίνακας 11: Ετήσιος αριθμός συνόλου γάμων γυναικών, πρώτων γάμων γυναικών, διαζυγίων και Συμφώνων Συμβίωσης, 1972-2017

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυναικών	57.795	70.911	65.345	73.540	60.878	73.270	69.594	75.847	58.440	66.636	63.281	66.207	50.138	58.493	52.789	60.135
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών	60.143	73.761	68.059	76.451	63.540	76.227	72.523	79.023	61.300	70.046	66.783	70.149	53.842	62.750	57.025	65.002
Ετήσιος Αριθμός Διαζυγίων	3.395	4.075	3.631	3.726	3.768	4.519	4.322	4.716	6.684	6.349	5.558	5.907	8.672	7.568	8.939	8.830
Ετήσιος Αριθμός Συμφώνων Συμβίωσης																

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυναικών	42.830	55.809	53.011	58.590	42.571	55.528	50.611	56.920	39.463	53.038	48.406	53.377	41.792	50.476	49.337
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών	46.772	60.686	57.690	63.708	46.701	60.286	54.971	62.057	43.564	58.380	53.521	58.979	46.523	55.939	54.929
Ετήσιος Αριθμός Διαζυγίων	8.335	6.360	6.037	6.351	6.156	7.725	7.675	11.376	9.359	9.422	7.806	9.629	11.309	11.186	11.080
Ετήσιος Αριθμός Συμφώνων Συμβίωσης															

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ετήσιος Αριθμός Πρώτων Γάμων Γυναικών	52.243	43.333	51.474	48.112	51.595	44.663	49.820	47.200	46.005	40.978	41.994	42.426	42.614	39.310	39.767
Ετήσιος Αριθμός Συνόλου Γάμων Γυναικών	58.319	48.483	57.583	54.225	57.942	50.120	55.831	52.851	51.559	45.907	47.265	48.275	48.774	44.652	44.744
Ετήσιος Αριθμός Διαζυγίων	12.033	12.307	13.494	13.218	12.994	13.163	13.607	13.275	12.705	14.880	16.717	14.427	15.600	11.013	19.213
Ετήσιος Αριθμός Συμφώνων Συμβίωσης							161	180	185	314	581	1.573	2.611	3.799	4.921

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2020a; 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021; Eurostat, 2020

5.3. Η διάλυση των εγγάμων συμβιώσεων στην Ευρώπη μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο

Πίνακας 12α: Εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Σουηδία						0,160	0,156	0,161	0,158	0,160	0,164	0,161	0,164	0,157	0,169	0,176	0,188	0,195	0,202	0,218	0,233	0,245	0,280
Δανία						0,191	0,183	0,182	0,186	0,183	0,190	0,188	0,181	0,181	0,181	0,181	0,185	0,188	0,202	0,237	0,251	0,352	0,347
Νορβηγία	0,102	0,093	0,090	0,087	0,087	0,081	0,084	0,082	0,083	0,089	0,095	0,098	0,097	0,097	0,102	0,103	0,106	0,114	0,121	0,123	0,133	0,143	0,153
Φινλανδία						0,101	0,103	0,099	0,105	0,106	0,106	0,115	0,117	0,123	0,131	0,135	0,142	0,152	0,156	0,167	0,169	0,201	0,228
Ελβετία	0,124	0,125	0,121	0,126	0,126	0,125	0,120	0,126	0,120	0,127	0,125	0,126	0,124	0,123	0,126	0,127	0,125	0,129	0,138	0,145	0,153	0,167	0,180
Γερμανία											0,119	0,120	0,117	0,118	0,129	0,132	0,134	0,142	0,147	0,160	0,166	0,180	0,198
Αυστρία										0,146	0,139	0,139	0,138	0,140	0,144	0,145	0,149	0,152	0,166	0,173	0,182	0,177	0,179
Ολλανδία	0,090	0,085	0,081	0,073	0,073	0,072	0,071	0,067	0,065	0,065	0,068	0,069	0,069	0,069	0,073	0,072	0,077	0,084	0,089	0,098	0,110	0,118	0,160
Αγγλία-Ουαλία																0,106	0,110	0,122	0,128	0,142	0,162	0,205	0,334
Βέλγιο																			0,092	0,101	0,097	0,105	0,118
Γαλλία			0,106	0,099	0,096	0,099	0,099	0,097	0,099	0,095	0,096	0,098	0,097	0,097	0,106	0,111	0,116	0,117	0,114	0,121	0,121	0,126	0,134
Ελλάδα																							0,053
Ιταλία																						0,057	0,116
Ισπανία																							

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12α: Εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017, συνέχεια

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Σουηδία	0,300	0,519	0,498	0,434	0,414	0,418	0,425	0,424	0,437	0,456	0,457	0,458	0,451	0,441	0,429	0,416	0,443	0,445	0,448	0,481	0,479	0,499	0,516
Δανία	0,338	0,357	0,365	0,364	0,377	0,373	0,376	0,399	0,432	0,446	0,459	0,457	0,460	0,466	0,464	0,475	0,487	0,438	0,405	0,415	0,414	0,436	0,412
Νορβηγία	0,177	0,193	0,205	0,215	0,225	0,232	0,248	0,250	0,271	0,276	0,299	0,314	0,326	0,320	0,347	0,366	0,389	0,431	0,438	0,437	0,470	0,475	0,454
Φινλανδία	0,243	0,274	0,255	0,279	0,284	0,296	0,294	0,277	0,281	0,289	0,293	0,291	0,276	0,301	0,316	0,383	0,461	0,424	0,421	0,432	0,429	0,468	0,483
Ελβετία	0,188	0,191	0,208	0,225	0,249	0,255	0,257	0,273	0,282	0,296	0,300	0,288	0,294	0,293	0,297	0,327	0,323	0,332	0,338	0,357	0,365	0,376	0,378
Γερμανία	0,212	0,234	0,251	0,261	0,204	0,134	0,220	0,252	0,287	0,309	0,316	0,337	0,336	0,331	0,342	0,338	0,336	0,294	0,259	0,258	0,301	0,323	0,334
Αυστρία	0,180	0,195	0,197	0,207	0,220	0,234	0,252	0,262	0,266	0,286	0,295	0,296	0,308	0,295	0,296	0,295	0,306	0,328	0,335	0,337	0,340	0,354	0,383
Ολλανδία	0,192	0,192	0,193	0,201	0,209	0,218	0,233	0,253	0,283	0,310	0,330	0,349	0,352	0,312	0,293	0,296	0,301	0,304	0,302	0,325	0,324	0,384	0,364
Αγγλία-Ουαλία	0,292	0,302	0,319	0,332	0,339	0,380	0,368	0,396	0,390	0,393	0,396	0,389	0,438	0,422	0,415	0,421	0,417	0,425	0,441	0,449	0,467	0,452	0,450
Βέλγιο	0,126	0,147	0,158	0,180	0,183	0,194	0,191	0,207	0,220	0,230	0,247	0,270	0,268	0,270	0,292	0,311	0,306	0,311	0,322	0,345	0,335	0,343	0,549
Γαλλία	0,140	0,151	0,155	0,168	0,197	0,205	0,217	0,224	0,243	0,261	0,276	0,293	0,307	0,312	0,311	0,314	0,316	0,322	0,333	0,334	0,346	0,365	0,381
Ελλάδα	0,062	0,055	0,056	0,056	0,067	0,063	0,068	0,097	0,092	0,079	0,084	0,124	0,110	0,130	0,129	0,123	0,096	0,092	0,098	0,095	0,121	0,122	0,181
Ιταλία	0,060	0,051	0,028	0,031	0,031	0,032	0,032	0,032	0,033	0,038	0,035	0,039	0,041	0,044	0,073	0,084	0,084	0,077	0,078	0,074	0,069	0,080	0,080
Ισπανία									0,039	0,088	0,079	0,072	0,075	0,081	0,089	0,096	0,100	0,101	0,119	0,118	0,128	0,141	0,148

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12α: Εξέλιξη των Συνθετικών Δεικτών Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017, συνέχεια

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Σουηδία	0,501	0,506	0,509	0,528	0,549	0,542	0,551	0,540	0,515	0,509	0,517	0,523	0,533	0,548	0,570	0,555	0,550	0,625	0,600	0,564	0,542	0,532
Δανία	0,404	0,402	0,411	0,422	0,448	0,449	0,466	0,473	0,471	0,455		0,416	0,432	0,438	0,424		0,460	0,558	0,581	0,493	0,524	0,468
Νορβηγία	0,437	0,438	0,415	0,404	0,447	0,458	0,463	0,475	0,490	0,490	0,472	0,458	0,454	0,459	0,457	0,454	0,441	0,454	0,440	0,431	0,435	0,459
Φινλανδία	0,479	0,477	0,496	0,510	0,512	0,507	0,502	0,509	0,504	0,508	0,501	0,501	0,507	0,505	0,503	0,494	0,477	0,503	0,503	0,515	0,503	0,504
Ελβετία	0,389	0,410	0,429	0,502	0,255	0,386	0,402	0,417	0,449	0,538	0,527	0,500	0,489	0,479	0,546	0,432	0,430	0,417	0,408	0,411	0,410	0,381
Γερμανία	0,350	0,380	0,393	0,394	0,406	0,418	0,437	0,464	0,467	0,446	0,427	0,424	0,439	0,428	0,437	0,441	0,424	0,405	0,400	0,395	0,395	0,374
Αυστρία	0,383	0,386	0,387	0,406	0,434	0,459	0,454	0,441	0,463	0,466	0,491	0,498	0,480	0,461	0,431	0,431	0,422	0,403	0,424	0,417	0,396	0,421
Ολλανδία	0,373	0,365	0,355	0,369	0,382	0,412	0,372	0,355	0,355	0,368	0,370	0,378	0,386	0,371	0,413	0,417	0,434	0,421	0,446	0,434	0,428	0,424
Αγγλία-Ουαλία	0,462	0,436	0,440	0,443	0,435	0,449	0,470	0,496	0,480	0,453	0,437	0,429	0,411	0,388	0,414	0,411			0,399		0,391	
Βέλγιο	0,450	0,430	0,435	0,440	0,455	0,502	0,538	0,561	0,575	0,577	0,556	0,583	0,695	0,649	0,582	0,560	0,539					0,498
Γαλλία	0,379	0,378	0,381	0,385	0,378	0,376	0,390	0,424	0,447	0,524	0,470	0,457	0,454	0,451	0,469	0,468	0,457	0,452	0,453	0,458	0,477	
Ελλάδα	0,150	0,154	0,129	0,161	0,188	0,189	0,188	0,207	0,211	0,234	0,230	0,225	0,229	0,242	0,235	0,228	0,268	0,307	0,264	0,290	0,203	0,368
Ιταλία	0,097	0,100	0,101	0,104	0,114	0,123	0,130	0,138	0,145	0,153	0,163	0,168	0,182	0,183	0,185	0,185	0,178	0,187	0,186	0,302	0,367	
Ισπανία	0,144	0,152	0,161	0,163	0,171	0,179	0,190	0,209	0,235	0,340	0,593	0,589	0,519	0,471	0,501	0,510	0,519	0,481	0,512	0,493	0,497	0,507

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12β: Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Σουηδία						11,8	11,8	11,7	11,8	11,8	11,6	11,8	11,7	11,6	11,6	11,5	11,4	11,8	11,6	12,0	11,7	11,7	11,7
Δανία						10,9	10,9	11,1	11,0	10,8	10,8	11,0	10,9	10,9	11,0	10,9	10,9	10,9	10,7	10,9	10,9	10,7	10,4
Νορβηγία	12,8	12,9	12,8	12,8	12,8	12,3	12,3	12,4	12,3	12,2	12,0	12,4	11,8	11,6	11,8	11,7	11,5	11,4	11,3	11,5	11,3	11,6	11,9
Φινλανδία						9,4	9,7	9,9	9,9	9,8	9,9	10,0	10,3	10,1	10,3	10,6	10,5	10,6	10,7	10,5	10,8	10,9	11,2
Ελβετία	10,9	11,1	11,3	11,2	11,3	11,4	11,3	11,2	11,2	11,1	11,3	11,5	11,4	11,4	11,5	11,5	11,6	11,5	11,4	11,4	11,2	11,3	11,1
Γερμανία											9,6	9,4	9,2	9,0	9,0	8,9	8,9	8,9	8,9	9,0	9,0	9,0	9,0
Αυστρία										9,3	9,2	8,8	8,8	8,7	8,6	8,3	8,4	8,1	8,0	8,1	8,3	8,3	8,2
Ολλανδία	10,9	11,1	11,4	11,2	11,2	11,0	11,0	11,0	10,9	10,5	10,7	12,0	12,0	11,9	11,8	12,0	12,2	12,2	12,1	12,4	12,6	12,3	14,8
Αγγλία-Ουαλία																12,4	12,4	12,4	12,2	12,1	12,1	13,4	14,4
Βέλγιο																			13,3	13,5	13,1	12,7	13,0
Γαλλία			12,4	12,4	12,5	12,5	12,6	12,6	12,6	12,6	12,6	12,8	12,7	12,7	12,8	12,7	12,8	12,7	11,9	12,2	11,9	11,8	12,0
Ελλάδα																							11,9
Ιταλία																						24,1	24,0
Ισπανία																							

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12β: Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017, συνέχεια

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Σουηδία	11,8	11,8	11,9	11,7	11,6	11,6	11,5	11,4	11,5	11,5	11,8	11,9	11,7	11,7	11,9	11,8	11,8	11,7	11,6	11,5	11,2	11,2	11,5
Δανία	10,3	10,5	10,4	10,6	10,5	10,6	10,6	10,5	10,4	10,6	10,8	11,1	11,0	11,0	11,0	10,9	10,8	11,2	10,9	10,8	10,9	10,9	11,1
Νορβηγία	11,9	11,9	11,9	12,0	11,9	12,1	12,2	12,4	12,6	12,6	12,7	12,9	13,3	12,8	12,6	12,7	12,5	12,4	12,7	12,9	12,9	13,1	12,5
Φινλανδία	11,2	11,0	11,2	11,6	11,5	11,7	12,0	12,0	11,9	11,9	12,1	12,1	12,1	12,1	12,1	12,5	12,0	12,2	12,0	12,1	12,3	12,4	12,2
Ελβετία	11,0	11,0	10,9	10,9	10,8	11,0	11,1	11,2	11,1	11,2	11,3	11,2	11,4	11,5	11,8	11,8	11,6	11,6	11,5	11,5	11,6	11,8	12,0
Γερμανία	9,0	9,0	9,0	8,9	8,5	8,6	9,2	9,5	9,6	9,8	10,1	10,3	10,2	10,1	10,4	10,5	10,6	11,0	11,3	11,2	11,3	11,4	11,5
Αυστρία	8,6	8,5	8,1	8,2	8,4	9,6	9,6	9,1	9,1	9,2	9,2	9,3	9,5	9,7	9,8	9,9	9,8	9,6	9,4	9,7	9,7	10,0	10,4
Ολλανδία	14,7	13,5	12,8	12,6	12,7	12,4	12,2	11,8	11,8	11,8	12,0	12,0	12,0	12,0	12,1	12,0	11,9	11,6	11,5	11,4	11,0	11,1	11,2
Αγγλία-Ουαλία	13,5	12,9	12,7	12,5	12,5	12,5	12,2	12,0	11,9	11,8	11,8	11,7	10,6	11,0	11,1	11,2	11,1	11,1	11,1	11,1	11,0	11,0	10,9
Βέλγιο	13,1	12,5	12,7	13,8	12,8	13,4	13,2	12,9	12,9	12,8	13,1	13,4	13,5	13,4	13,5	13,7	13,7	13,8	13,8	13,8	13,8	13,6	13,1
Γαλλία	11,7	11,3	11,2	11,3	11,8	11,7	11,7	11,7	12,0	12,2	12,3	12,3	12,5	12,5	12,7	12,6	12,7	12,7	12,9	12,9	12,8	12,9	13,0
Ελλάδα	11,3	11,1	10,8	10,1	10,0	9,6	10,1	13,7	12,1	10,6	10,3	11,2	12,1	11,1	11,3	11,0	11,3	11,2	10,9	10,7	10,7	10,8	11,9
Ιταλία	22,9	21,3	21,0	20,8	20,4	20,0	19,1	18,8	18,4	17,8	17,4	16,9	17,0	16,8	15,3	15,1	15,4	15,4	15,3	15,3	15,4	15,6	15,7
Ισπανία									15,4	15,4	15,2	15,0	14,7	14,7	14,5	14,5	14,5	14,4	14,4	14,4	14,5	14,5	14,5

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12β: Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, 1950-2017, συνέχεια

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Σουηδία	11,4	11,4	11,5	11,6	11,7	11,7	11,7	11,8	11,6	11,7	11,6	11,5	11,4	11,5	11,2	11,3	11,2	11,0	11,2	11,4	11,6	11,6
Δανία	11,1	11,4	11,5	11,5	11,4	11,0	11,1	11,0	11,2	11,4		12,0	12,0	12,0	11,8		12,2	11,8	11,9	11,9	11,8	11,7
Νορβηγία	13,1	13,1	12,4	12,5	12,3	12,8	13,0	13,2	13,1	13,2	13,4	13,3	13,4	13,5	13,6	13,4	13,4	13,5	13,6	13,4	13,1	13,1
Φινλανδία	12,3	12,3	12,3	12,2	12,5	12,4	12,5	12,4	12,6	12,6	12,7	12,1	12,6	12,1	12,2	12,3	12,1	12,0	11,9	12,0	12,0	11,9
Ελβετία	12,2	12,4	12,2	12,5	12,6	13,0	13,1	13,3	13,6	14,2	14,4	14,3	14,2	14,1	14,1	14,0	14,0	14,0	14,2	13,5	14,2	14,2
Γερμανία	11,5	11,7	11,8	11,9	12,1	12,1	12,1	12,2	12,4	12,6	12,6	12,8	13,0	13,0	12,9	13,1	13,2	13,3	13,3	13,5	13,5	13,6
Αυστρία	10,6	10,6	10,7	10,7	10,9	10,8	11,1	11,0	10,7	10,6	10,5	10,7	11,1	11,4	11,5	11,7	11,6	12,0	12,0	12,1	11,7	12,6
Ολλανδία	11,3	11,4	11,7	11,9	12,0	12,2	12,8	12,8	13,0	12,9	13,2	13,3	13,3	13,2	13,0	13,0	13,0	13,2	13,5	13,3	13,4	13,4
Αγγλία-Ουαλία	10,9	10,9	11,0	11,1	11,8	11,8	11,9	12,1	12,4	12,1	12,3	12,2	12,2	12,1	12,1	12,2			12,4		12,6	
Βέλγιο	13,2	13,1	12,6	12,5	12,9	13,0	12,8	12,9	12,9	12,9	12,9	12,9	12,9	12,7	12,8	12,9	13,0					13,2
Γαλλία	13,1	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	12,9	13,2	13,5	13,7	13,8	13,9	14,1	13,8	14,0	14,0	14,0	14,0	
Ελλάδα	11,4	11,4	11,2	11,3	11,9	12,3	12,1	12,0	12,3	12,5	12,5	13,0	12,9	13,6	13,3	13,4	12,8	13,5	13,3	13,8	13,7	14,9
Ιταλία	15,9	15,6	15,7	15,7	15,9	15,7	15,8	15,7	15,9	16,1	16,3	16,7	16,9	17,4	17,1	17,5	18,4	17,8	18,0	16,8	16,7	
Ισπανία	14,7	14,6	14,6	14,6	14,6	14,6	14,5	14,5	14,6	13,8	13,7	14,2	14,4	14,4	14,4	14,5	14,4	14,0	14,1	14,4	14,4	14,5

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12γ: Εξέλιξη της Τελικής Έντασης του Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Σουηδία						0,249	0,266	0,266	0,283	0,294	0,307	0,325	0,334	0,351	0,353	0,367	0,364	0,376	0,380	0,386
Δανία						0,232	0,247	0,255	0,266	0,280	0,292	0,303	0,312	0,326	0,342	0,350	0,354	0,366	0,377	0,385
Νορβηγία	0,104	0,104	0,113	0,116	0,123	0,140	0,149	0,162	0,172	0,188	0,199	0,202	0,216	0,235	0,245	0,282	0,266	0,280	0,290	0,295
Φινλανδία						0,177	0,182	0,204	0,200	0,215	0,226	0,228	0,247	0,259	0,268	0,275	0,284	0,292	0,314	0,313
Ελβετία	0,136	0,144	0,143	0,148	0,149	0,152	0,156	0,158	0,165	0,170	0,180	0,188	0,199	0,210	0,227	0,238	0,246	0,262	0,274	0,279
Γερμανία											0,181	0,186	0,197	0,209	0,220	0,233	0,243	0,249	0,267	0,274
Αυστρία										0,167	0,176	0,194	0,206	0,210	0,220	0,231	0,247	0,250	0,261	0,263
Ολλανδία	0,102	0,098	0,104	0,109	0,114	0,123	0,126	0,132	0,138	0,151	0,165	0,172	0,177	0,187	0,192	0,199	0,208	0,214	0,226	0,235
Αγγλία-Ουαλία																0,285	0,294	0,310	0,309	0,328
Βέλγιο																			0,239	0,247
Γαλλία			0,115	0,116	0,119	0,124	0,134	0,134	0,139	0,143	0,156	0,167	0,178	0,188	0,201	0,216	0,227	0,239	0,253	0,264
Ελλάδα																				
Ιταλία																				
Ισπανία																				

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12γ: Εξέλιξη της Τελικής Έντασης του Διαζυγίου στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988, συνέχεια

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Σουηδία	0,391	0,401	0,414	0,428	0,437	0,444	0,451	0,471	0,480	0,478	0,470	0,479	0,476	0,479	0,494	0,502	0,498	0,512	0,510
Δανία	0,402	0,411	0,412	0,422	0,419	0,417	0,422	0,428	0,439	0,448	0,452	0,451	0,459	0,438	0,445	0,464	0,461	0,476	0,477
Νορβηγία	0,301	0,304	0,319	0,330	0,356	0,362	0,360	0,372	0,389	0,404	0,410	0,424	0,432	0,431	0,458	0,461	0,435	0,437	0,434
Φινλανδία	0,322	0,336	0,343	0,345	0,359	0,395	0,395	0,400	0,390	0,413	0,413	0,423	0,432	0,444	0,447	0,469	0,459	0,465	0,477
Ελβετία	0,296	0,282	0,300	0,309	0,318	0,341	0,365	0,375	0,383	0,389	0,395	0,408	0,411	0,415	0,416	0,427	0,419	0,434	0,439
Γερμανία	0,283	0,292	0,300	0,309	0,319	0,339	0,347	0,355	0,367	0,375	0,385	0,390	0,396	0,396	0,403	0,410	0,416	0,426	0,431
Αυστρία	0,269	0,274	0,286	0,301	0,303	0,320	0,329	0,337	0,342	0,352	0,360	0,364	0,376	0,378	0,384	0,392	0,395	0,395	0,451
Ολλανδία	0,246	0,251	0,256	0,274	0,277	0,287	0,298	0,314	0,325	0,343	0,344	0,346	0,354	0,366	0,377	0,381	0,390	0,395	0,408
Αγγλία-Ουαλία	0,330	0,351	0,338	0,371	0,384	0,392	0,405	0,403	0,402	0,418	0,425	0,441	0,440	0,442	0,441	0,449	0,447	0,458	
Βέλγιο	0,259	0,273	0,290	0,300	0,318	0,332	0,348	0,356	0,370	0,394	0,400	0,401	0,404	0,417	0,420	0,426	0,439	0,445	0,451
Γαλλία	0,283	0,284	0,291	0,300	0,315	0,327	0,335	0,345	0,358	0,366	0,370	0,380	0,386	0,391	0,399	0,403	0,410	0,417	
Ελλάδα			0,103	0,098	0,107	0,110	0,124	0,120	0,130	0,138	0,153	0,149	0,158	0,161	0,179	0,173	0,190	0,183	0,228
Ιταλία		0,057	0,061	0,065	0,072	0,079	0,081	0,087	0,095	0,101	0,112	0,114	0,122	0,130	0,132	0,140	0,164	0,181	
Ισπανία												0,227	0,244	0,252	0,254	0,259	0,268	0,276	0,289

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ιδία επεξεργασία

Πίνακας 12δ: Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Σουηδία						15,6	15,5	15,4	15,4	15,3	15,1	14,8	14,4	14,3	14,0	14,0	13,7	13,7	13,4	13,4
Λανία						13,6	13,5	13,8	13,9	13,8	14,0	13,9	13,6	13,4	13,2	13,1	12,7	12,5	12,4	12,1
Νορβηγία	14,5	15,0	15,3	15,2	15,9	15,9	16,0	15,9	16,1	16,1	16,3	16,1	16,3	15,9	15,9	15,7	15,7	16,1	16,0	15,2
Φινλανδία						15,0	14,8	14,7	14,7	15,2	15,3	15,0	14,8	14,7	14,5	14,4	14,2	13,9	13,8	14,0
Ελβετία	12,8	12,6	12,7	13,2	13,2	13,3	13,9	13,8	14,3	14,5	14,5	14,5	14,5	14,4	14,5	14,2	14,2	14,1	14,2	14,1
Γερμανία											12,3	12,3	12,2	12,2	12,3	12,3	12,3	12,3	12,1	12,1
Αυστρία										10,8	10,9	11,2	11,1	11,2	11,3	11,4	11,6	11,6	11,7	11,7
Ολλανδία	16,4	16,3	16,8	17,0	17,2	17,5	17,5	17,2	17,0	17,0	16,9	16,6	16,3	16,0	15,8	15,6	15,5	15,2	14,8	14,7
Αγγλία-Ουαλία																14,6	14,3	14,0	13,7	13,5
Βέλγιο																			16,6	16,3
Γαλλία			14,5	14,9	15,1	15,3	15,5	15,6	15,8	15,8	15,8	15,8	16,0	15,8	15,8	15,7	15,6	15,6	15,5	15,4
Ελλάδα																				
Ιταλία																				
Ισπανία																				

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 12δ: Εξέλιξη της Μέσης Διάρκειας Γάμου κατά τη Λύση του στις χώρες της Ευρώπης, κοορτές 1950-1988, συνέχεια

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Σουηδία	13,3	13,2	13,0	12,9	12,3	12,1	12,0	11,8	12,0	12,0	12,2	12,1	12,3	12,1	12,3	12,1	12,0	11,7	11,6
Δανία	11,9	11,7	11,7	11,5	11,4	11,4	11,3	11,0	11,1	11,1	11,1	10,9	11,1	11,1	11,4	11,4	11,2	11,4	11,5
Νορβηγία	15,2	15,2	15,1	15,2	15,2	15,2	14,9	15,1	14,8	14,7	14,7	14,5	14,0	13,6	13,2	13,5	13,4	13,2	13,0
Φινλανδία	14,2	14,2	14,2	14,4	14,4	14,4	14,5	14,5	13,9	14,5	14,1	13,9	13,8	13,4	13,3	13,1	12,8	12,8	12,5
Ελβετία	14,2	13,5	13,8	13,9	13,9	13,9	14,7	14,6	14,5	14,6	14,4	14,6	14,3	14,3	14,2	14,3	13,5	13,7	13,5
Γερμανία	11,9	12,0	11,9	11,9	12,0	12,0	12,1	12,0	12,2	12,3	12,4	12,5	12,6	12,8	12,8	12,8	12,9	12,9	12,8
Αυστρία	11,8	12,2	11,8	12,1	12,0	12,0	11,9	12,0	12,1	12,1	12,1	11,9	11,8	11,9	12,1	12,2	12,2	11,7	12,1
Ολλανδία	14,4	14,3	14,2	13,9	13,6	13,6	13,5	13,2	13,3	13,1	13,2	13,4	13,6	13,8	13,3	13,8	13,6	13,5	13,2
Αγγλία-Ουαλία	13,2	13,1	13,0	12,8	12,8	12,8	12,5	12,5	12,4	12,2	12,1	12,1	12,0	11,9	11,7	11,6	11,5	11,4	
Βέλγιο	16,1	16,1	16,3	16,1	15,9	15,8	15,9	15,9	16,1	16,5	16,2	16,0	16,1	15,9	15,8	15,8	15,6	15,3	15,0
Γαλλία	15,3	15,1	15,0	15,0	14,9	14,9	15,0	14,9	14,9	15,0	14,9	15,1	15,0	14,9	14,9	14,9	14,7	14,8	
Ελλάδα			14,4	13,8	13,8	13,8	14,1	14,1	14,1	14,3	14,6	14,6	14,4	14,5	15,7	15,2	15,4	14,8	16,9
Ιταλία		20,2	20,0	19,9	19,7	19,6	19,7	19,7	19,6	19,8	19,5	19,7	19,5	20,0	19,7	19,6	20,5	20,8	
Ισπανία												20,5	20,4	20,3	19,8	19,8	19,8	19,6	19,7

Πηγή: INSEE, 2019; Eurostat, 2020; ODE, 2020; ΕΛΣΤΑΤ, 2020b; ΕΛΣΤΑΤ, Βάση Δεδομένων ΕΔΚΑ, 2021, ίδια επεξεργασία